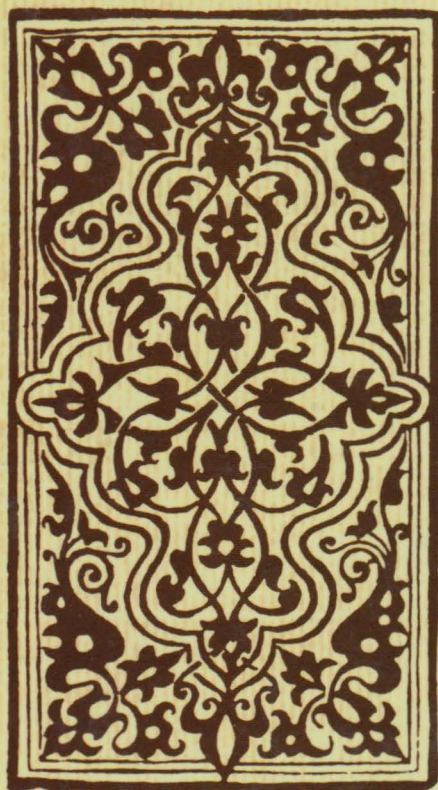

Régi
MAGYAR
KÖLTŐK TÁRA

XVI. SZÁZADBELI
magyar költők
művei

Akadémiai Kiadó – Orex Kiadó
Budapest

RÉGI MAGYAR KÖLTŐK TÁRA
XI.

RÉGI MAGYAR KÖLTŐK TÁRA

XVI. SZÁZADBELI MAGYAR KÖLTŐK MŰVEI

ÚJ FOLYAM
SOROZATSZERKESZTŐ
SZENTMÁRTONI SZABÓ GÉZA

9. VALKAI ANDRÁS, GÖRCSÖNI AMBRUS, MAJSSAI BENEDEK, GERGEI ALBERT, HUSZTI PÉTER ÉNEKEI. EURIALUS ÉS LUCRETIA HISTÓRIÁJA. TELAMON HISTÓRIÁJA. BOGÁTI FAZAKAS MIKLÓS FOLYTATÁSA GÖRCSÖNI AMBRUS HISTÓRIÁJÁHOZ
10. CZOBOR MIHÁLY (?): THEAGENES ÉS CHARICLIA
11. AZ 1580-AS ÉVEK KÖLTÉSZETE

RÉGI MAGYAR KÖLTŐK TÁRA

Tizenegyedik kötet

KOZÁRVÁRI MÁTYÁS, DECSI GÁSPÁR, DECSI MIHÁLY,
TOLNAI FABRICIUS BÁLINT, PÉCSI JÁNOS,
MURÁD DRAGOMÁN (SOMLYAI BALÁZS), SZEPESI GYÖRGY,
VAJDAKAMARÁSI LŐRINC, SKARICZA MÁTÉ,
ZOMBORI ANTAL, TARDI GYÖRGY, TASNÁDI PÉTER,
HEGEDŰS MÁRTON, MOLDOVAI MIHÁLY
ÉS ISMERETLEN SZERZŐK ÉNEKEI

1579–1588

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE

ÁCS PÁL

Akadémiai Kiadó – Orex Kiadó
Budapest, 1999

Készült a Magyar Tudományos Akadémia
Irodalomtudományi Intézetében

SZAKLEKTOROK
KULCSÁR PÉTER
SZAKÁLY FERENC
VADAI ISTVÁN

TARDI GYÖRGY ÉNEKÉNEK TÁRGYI JEGYZETEIT ÍRTA
SZABÓ ANDRÁS

SZERKESZTETTE ÉS A MUTATÓKAT ÖSSZEÁLLÍTOTTA
SZÉKELY JÚLIA

Megjelent az Országos Kiemelésű Társadalomtudományi Kutatások (OKTK)
és a Nemzeti Kulturális Alap (NKA) támogatásával

ISBN 963 8116 16 7
ISSN 0866-6776

© Ács Pál, 1999

ELŐSZÓ

A Régi Magyar Költők Tára XVI. századi sorozata pontosan hatvan év szünet után folytatódott, amikor 1990-ben, Varjas Béla szerkesztésében megjelent az 1570-es évek költészetét tartalmazó 9. kötet. Az újraindult XVI. századi sorozat természetesen nem a fél évszázaddal korábbi kiadási elvek alapján, hanem a XVII. századi sorozat számára kidolgozott, modernebb szövegkritikai metódus szerint készül.

A következő, 10. kötet Kőszeghy Péter gondozásában látott napvilágot 1996-ban. Ez a könyv rendhagyó módon csak egyetlen alkotást tartalmaz – Czobor Mihály *Charicliáját* – faksimile és kritikai (de nem betűhű, hanem mai helyesírásra átírt) formában.

Az RMKT XVI. századi sorozata az MTA Irodalomtudományi Intézetének Reneszánsz Osztályán készül, Stoll Béla tervezete szerint. Stoll a nyolcvanas évek végén összegyűjtötte és két nagy csoportba osztotta azokat a verseket, amelyek egyik RMKT-sorozatban sincsenek kiadva:

I. Világi versek és széphistóriák

- Ide tartozik a sorozat első nyolc kötetéhez készítendő pótlás. Ez nem tesz ki egy egész könyvet, tehát értelemszerűen a sorozatzáró kötetben kap majd helyet.
- Valkai András és az 1570-es évek költészete (megjelent: RMKT XVI, 9.)
- Bogáti Fazakas Miklós versei – kiadását különálló kötetben tervezzük
- Az 1580-as évek költészete (jelen kötet)
- Az 1590-es évek költészete (ebből a korpuszból csak Czobor Mihály *Charicliája* jelent meg önállóan: RMKT XVI, 10.).

II. Közösségben énekelt vallásos versek

- Részben szintén az első nyolc kötet pótlása lesz, továbbá az 1570-es évektől a század végéig terjedő időszak vallásos énekeit tartalmazza majd: együtt mintegy két kötetnyi verset.

Sorozatunknak várhatóan még négy darabja lesz.

A jelen kötet voltaképpen a 9. folytatása, tehát az RMKT hagyományainak megfelelően körülbelül egy évtized, az 1580-as évek versszerzését öleli fel. Szövegkritikai gyakorlata is a sorozat 9. tagjához igazodik.

A versek ezúttal is időrendben következnek egymás után. Teljességre törekszünk, de magától értetődően nem közöljük Balassi Bálint verseit. Balassi életművének java részét ebben az évtizedben alkotta, tehát kiadványunk valamennyi szerzője Balassi kortársa.

Néhány, eredetileg ebbe a kötetbe tervezett vers átkerül a sorozat következő darabjába.

ba: A Cegei Névtelen *Effectus amoris* című verse, Szattay Kristóf *Icon vicissitudinis* című históriája és az Apollonius-széphistória. Elhagyjuk a naptárverseket is, ezeket egybegyűjtve a zárókötetben közöljük majd.

Időszakunkat a műfajok sokfélesége jellemzi. A kor vezető versműfaja a *bibliai história*. Ezek alkotják a kötet jelentős hányadát. A bibliai históriákat nem szokás a régi magyar epika remekei közé sorolni. A szerény igényű kidolgozás mellett a művészi invenció hiánya s a nem is rejtett propagandisztikus szándék az, ami távol tartja tőlük a mai olvasókat. A csekély irodalmi értékért azonban kárpótolhat bennünket a versek történeti jelentésrétegeinek gazdagsága. E műfaj költői a tanításon túl szórakoztatni kívánták az olvasót, s olykor ez sikerült is nekik. Decsi Gáspár *Dávid és Betsabéja* például pikáns elemektől sem mentes, Zombori Antal pedig az *Eleázár históriájában* a bibliai Makkabeus fivére kivégzésének horrorisztikus leírásával kívánja megragadni az olvasót.

Kedvelt műfaj a *történeti ének*, illetve a Tinódi Sebestyén modorában készült *tudósító ének*. Ezek közt három irodalmi szempontból is jelentős művet közlünk: Kozárvári Mátyásnak a hunok történetét versbeszédő históriáját, mely a Báthory-kori Erdély Attilakultuszának terméke, Szepesi György *Sásvár bég históriáját*, melynek az Egerben katonáskodó Balassi Bálint és bajtársai a szereplői, s Tardi György *Historia Szikzoviensis* című énekét, mely a kor egyik legjelentősebb török–magyar összecsapásának krónikája, a *Zrínyiász* egyik lehetséges forrása. Az utóbbi két mű a magyar históriás énekek legjavából való.

A század népszerű verstípusa a *házasének*. Ez az antik és humanista *epithalamium*októl meglehetősen különböző műfaj szívesen él közköltészeti fogásokkal, köznyelvi metaforákkal, hasonlatokkal, proverbiumokkal: a szakrális és a profán szféra határmezsgyéjén áll; a század népi kultúráját jeleníti meg. Tolnai Fabricius Bálint egyik hosszú verse, melyben a falusi, mezővárosi mulatozásokat írja le, mondhatni Bruegel-szerű jelenség: rendszeres „néprajzi gyűjtés” a XVI. századból. Bruegel a németalföldi közmondásokból és gyermekjátékokból alkot csodálatos kompozíciókat; Tolnai Fabricius Bálint – hasonló módon – apró részletekig kidolgozott tablón ábrázolja a dél-dunántúli, baranyai népszokásokat, játékokat, „trufákat”, közmondásokat. Irodalmi, nyelvtörténeti és folklór-ritkaság ez, a költő nagyon sok, javarészt ismeretlen szólást, közmondást sző bele művébe.

A közköltészet ritka darabjai, a prédikátorok által kárhoztatott *hegedűsének*ek is helyet kapnak, ugyanúgy, mint az *Az Deákné vásznáról* című asszonycsúfoló.

Egyedülálló a kor költészetében Skaricza Máté *Kevi várasáról való széphistóriája*, mely *város történet és városleírás*. A Csepel-szigeti gazdag kalmárváros hajdani utcáiról, tereiről, épületeiről ma is Skaricza verse a legrégebb és a leghitelesebb beszámoló.

Irodalmi kuriózum Tasnádi Péter verse, az első magyar nyelvű Horatius-fordítás, pontosabban szólva Horatius-paródia.

Évtizedünk a kemény felekezeti küzdelmek, a reformáció radikalizálódásának kora. Nem csoda, hogy versanyaga vallási értelemben is sokszínűséget mutat. A katolicizmus ekkor erősen visszaszorulóban volt, egyetlen vers sem képviseli. Sok viszont a protestáns bibliai parafrázis, több *Apokalipszis*-kommentár is szerepel, s persze az elmaradhatatlan zsoltárok. (A gyülekezeti énekek közül csak azokat a darabokat vettük fel, amelyek más műfajokban is alkotó költők művei, pl. Tolnai Fabricius Bálint zsoltárát.)

A szerzők többsége református. Itt jelennek meg a kor egyik legjelentősebb egyházi írójának, Skaricza Máténak különféle vallásos versei – Decsi Gáspár, Decsi Mihály, Tolnai Fabricius Bálint, Tardi György, Zombori Antal, Tasnádi Péter szintén reformátusok, szerepelnek azonban unitáriusok is (Pécsi János, Vajdakamarási Lőrinc), az egyik vers a szombatosság kezdeteiről tanúskodik, s érdekességgként egy mohamedán vallási éneket is olvashatunk magyarul, a renegát Murád bég – magyar nevén Somlyai Balázs – tollából.

A három részre szakadt ország mindegyikéből találhatunk itt verseket, a legtöbb persze Erdélyből és a Hódoltságból való – a királyi Magyarországból származnak viszont a török–magyar küzdelmeket bemutató históriás énekek.

A korszak tematikailag igencsak tarka költői termésében az oszmán hódítással való szembenézés teremt valamiféle egységet: a versek a hősiesség, a kiszolgáltatottság, a rettegés, a türés és az apokaliptikus várakozás váltakozó magatartásmintáit közvetítik.

Az 1580-as évek versanyagának sajtó alá rendezését elsőként Dézsi Lajos vette tervbe. Megkezdte a szövegek összegyűjtését: forráskiadvány formájában sorra publikálta a legfontosabb kéziratokat, fotókat, másolatokat és jegyzeteket készített. Eredményeit azonban csak egyetemi előadásaiban tette közzé, s az érdemi munkába már nem tudott belekezdeni. A Szegedi Egyetemi Könyvtárban őrzött kézíratos hagyatékát feldolgoztuk, s beépítettük a jegyzetekbe.

Dézséhez hasonlóan Varjas Béla is előkészületeket tett e versek kiadására, s több szövegről készített másolatot. Ezt az MTA Irodalomtudományi Intézetében őrzött hagyatékot szintén felhasználtuk az előkészítő munka során.

Kötetünk versei javarészt most jelennek meg először a XVI–XVII. század óta (1., 2., 10., 11., 12., 20., 21., 29. tételek), olyan szöveget is közlünk, amelyet eddig sohasem nyomtattak még ki (13. tétel), más énekszövegek pedig hozzáférhetetlen, régi, rendszerint nagyon hibás kiadásokban rejtőznek. Elmondható, hogy teljesen ismeretlen műveket adunk az olvasó kezébe.

Hasonló a helyzet a szerzőkkel is. Sokaknak a nevét sem tudjuk, mások kilétére pedig a jegyzetek írásakor derült fény. Ilyenformán az irodalomtörténet-írás által eddig egyáltalán nem jegyzett – de jelentéktelennek mégsem mondható – költőket ismerhetünk meg: Szepesi György mezőtúri prédikátort, a *Sásvár bég históriájának* szerzőjét, valamint Kozárvári Mátyást, aki Attila királyról írt éneket.

Kötetünk sajtó alá rendezésekor az RMKT XVII. századi sorozata számára kidolgozott textológiai elveket követtük, tekintetbe véve a XVI. századi sorozat 9. darabjában bevezetett módosításokat. (A kiadás módszereire vonatkozó részletes tudnivalók az RMKT XVII, 1, 495–497., ill. az RMKT XVI, 9, 539–540. oldalain olvashatók, itt csak rövid összefoglalását adjuk az ott elmondottnak, s az eddigi gyakorlattól való eltéréseket részletezzük.)

Szövegközlésünk mindig az eredeti kéziratokon és nyomtatványokon alapszik. Fotókópiákat csak nehezen megközelíthető, külföldi könyvtárakban őrzött források esetében vettünk igénybe. Kései, másodlagos jelentőségű kiadásokra kizárólag akkor támaszkodtunk, ha az eredeti kézirat elveszett vagy lappang.

Kiadásunkban betűhűen követjük az eredeti forrást, ám a régi jelek egy részét következetesen mai betűre írjuk át: o és u fölött bármilyen ékezet = ö, ü, ékezettel ellátott

w = ü, f = s, z, B = sz, alul hurkolt z = z, két ponttal ellátott y = y. Megtartjuk az alul farkas e-t és általában minden olyan hangjelölést (á, à, ő, ò, ë, ô stb.), amely valamiféle ma már talán ismeretlen hangtani jellegzetesség kifejezésére szolgált.

A központosásban nem követjük forrásainkat, és a nagy-, ill. kisbetűk maitól eltérő alkalmazásához sem ragaszkodunk, mivel e téren a forrásokban semmiféle következetesség nem érvényesül.

Mai helyesírásra átírva közöltünk két verset (18., 25. tételek); ezeknek legrégebbi ránk maradt kézíratai hosszú idővel, mintegy száz évvel a szereztetés után keletkeztek.

Az eredeti, hosszú és tekervényes címeket a tárgyi jegyzetek élén közöljük, a főszövegben az irodalomtörténetben már megszokottá vált vagy ahhoz hasonló rövidített címeket használunk. A cím után a vers nótajelzését közöljük.

Főszöveggént a szerző feltételezett szándékát leginkább tükröző forrást választottuk, s ennek hibáit a többi variáns alapján javítottuk, gyakran egész szavakat és sorokat emelve át máshonnan. Ha erre nem volt mód, akkor a romlott szövegeket saját textológiai megfontolásaink és nyelvtörténeti ismereteink szerint igyekeztünk kijavítani. Az alapszövegben tett változtatásokat mindig dőlt betűvel jelöljük. A szótagszámhibákat lehetőség szerint kijavítottuk.

A szöveggkritikai jegyzetek mindig a lap alján olvashatók. A főszöveg számozott sorára, s több változat esetén azok szíglájára utalva következik a variáns. Csak a szövegtételeket jelenítjük meg, a helyesírási és nyelvjárási különbségeket figyelmen kívül hagyjuk. Saját megjegyzéseinket [] közé, a forrásokban található áthúzásokat < >-be helyezzük. A sajtóhibákat sh. rövidítéssel jeleztük.

A verseket az eredeti tagolástól eltérően vessorokra és szakaszokra törölve közöljük.

Az énekekre vonatkozó bővebb tudnivalókat a versek számozását követő tárgyi jegyzetekben mondjuk el. A szövegek sok történeti, vallástörténeti, művelődéstörténeti, ikonográfiai, művészettörténeti, sőt, történeti földrajzi, illetve helytörténeti, műemlék-topográfiai és várostörténeti újdonságot tartalmaznak, és legalább ugyanennyi megoldhatatlannak tűnő problémát vetnek fel. Ezeket a tárgyi jegyzetekben igyekeztünk a lehetőségek szerint föltárni.

Több számítógépes adatbázisra is támaszkodhattunk: a XVI. századi magyar versek Horváth Iván szerkesztette repertóriumából (Paris, 1992), a Károlyi-biblia online változatából (Ontario, Canada, 1993) és az Encyclopedia Judaica CD-rom-változatából (Jerusalem, 1997) használtunk fel adatokat. (A Párizsban megjelent verskataszterre [RPHA] minden esetben tétel szerint hivatkozunk, s hibás adatait kijavítjuk.)

Az olykor reménytelennek látszó kutatást a kollégák, a társtudományok kutatói, könyvtárosok és levéltárosok segítsége vitte előbbre. Nekik, akik rengeteg ötlettel, cédulával, javítással és útmutatással szolgáltak, ezen a helyen mondunk köszönetet:

Bartók István (retorika), Gyárfás Katalin (német irodalom), Jankovics József (textológia), Káldos János (antitrinitárius teológia), Kovács Sándor Iván (irodalomtörténet), Kulcsár Péter (textológia, historiográfia), Küllös Imola (néprajz), Madas Edit (medievisztika), Mikó Árpád (művészettörténet), Ormos István (judaisztika), Paczolay Gyula (közmondáskutatás), Pajorin Klára (neolatin irodalom), Ritoókné Szalay Ágnes (protestáns egyháztörténet), Sarbak Gábor (medievisztika), Stoll Béla (textológia), Sudár Balázs (török költészet), Szilágyiné Horváth Anna (turkológia), Szabó András (protestáns egyháztörténet), Szakály Ferenc (hódoltsági protestáns egyháztörténet), Szentmártoni Szabó

Géza (irodalomtörténet), Vadai István (textológia), Voigt Vilmos (néprajz) minden támogatást megadtak, hogy ez a munka elkészülhessen.

Külön köszönettel tartozunk Pálffy Gézának, aki bécsi levéltári kutatásaival gazdagította a jegyzetapparátust (hadtörténet), valamint az MTA Történettudományi Intézetének, az MTA Könyvtára Kézirattárának és az MTA Keleti Könyvtárának, ahol a lehetetlennek tűnő kéréseket is teljesítették.

Ács Pál

KOZÁRVÁRI MÁTYÁS

AZ RÉGI MAGYAROKNAK ELSŐ BEJÖVÉSEKRŐL

1579

Ad Notam: Arpad vala fő az Capitanságba

1. Mostan emlekezem régi dolgokról,
Magyaroknak első ki iövésekről,
Ideiekben valo feiedelmekről,
Mint viseltec gondot ő életekről.
- 5   2. Ackor írtac esztendő forgassában,
Wrunc születése vtan ennyiben,
Harom szaz hetuen harom esztendőben,
Scithiaból lönece ki indulásban.
- 10   3. Tudatlan dologra magyar nép vala,
Sem szantást, kapalást nem tudnac vala,
Czac vadázassockal mind élnece vala,
Isten ez közt dolgokban adot vala.
- 15   4. Hogy nagy gyakor vadazást tésznece vala,
Egy szaruast vadázoc találtac vala,
Más határig üsztéc, kergettéc vala,
Elöttöce az vad el enyészec vala.
- 20   5. Ime, ott az földet látac, kedueléc,
Az ő földeknél szirosbnac itiléc,
Viszsa tēruén vadázoc meg beszéllec,
Melly drága, iö, sziros földet leltenece.
- 25   6. Aszt haluán lakos népec indulánac,
Minden házoc népéuel eredénece,
Siros földre vadázockal érēnece,
Scithiabol ackor így ki iöüēnece.
7. Söt, à melly nép ackor aszt lakya vala,
Alanusoknak őket hiyác vala,
Magyarok kikkel áldoztanac vala,
Némellyet rabságra tartottac vala.

- 30 8. **Gottussoc** szomszédságokban lakoznac,
Kikre magyaroc reáyoc támadnac,
Kegyetlenséggel raytoc czelekednec,
Semmi kémilést kösztöc nem miuelnec.
- 35 9. **Ott** kösztöc hadnagyokat rendelénec,
Hatt fő személt kösztöc el választánac,
Belát, Kadiczát, Czeuát ö előttec,
Ceménnel Atillát, Budát hadnagynac.
- 40 10. **Szép** végezést egymás köszt végezénec,
Száz és nyoltz nemzetségből választánac,
Tizszer száz ezer embert számlalánac,
Többet nyoltz ezernél kit oluastanac.
11. **Az** közt egy ítélő mestert szerzénec,
Isten neuére törüént rendelénec,
Feienként akarattyából kösségnec,
Egy véres tört hordozánac közötttec.
- 45 12. **Rólla** paranczolat nekik adatéc,
Vala melly rend ezekre nem *haylanéc*,
Mindenöt közöttöc meg hireltetéc,
Törrel annac teste kette vágatnéc.
- 50 13. **Valánac** egyenlő iò ackarattal,
Eggyic az másikhoz nagy szeretettel,
Latuán, hogy volnánac illy nagy erőuel,
El hiuéc magokat nagy merésséggel.
- 55 14. **Az** bessusokra és rotenussokra,
Az feyér és az fekete kunokra
Indulánac, menénec hatalomba,
Dacia, Sarmatia hozzáyoc hayla.
- 60 15. **Rotenusoc** rayoc nem támadánac,
Az bessussoc is melleyec haylánac,
Pannoniaba mikor be iutánac,
Az Tisza folyo viz mellé szállánac.

35 Czauát [157, 215-ben, valamint Heltainál is Czcuá áll: 12r] ö olötttec 45 haylatnéc [értelem]

16. Im mikor eszt Herman király meg hallà,
Ki vala az gottussoknac királlya,
Scithiaból nagy soc nep ki iöt vólna,
Pannoniaba be férkesztec volna.
- 65 17. Tanáczkozéc, mint álhatna ellenec,
Kikre király soc néppel gyülekezéc,
Kezdet dolgokat véghöz nem vihetéc,
Hirtelen király világból ki muléc.
- 70 18. Rend szerént forgattyác elő menteket,
Ez világon minden bátorsagokat,
Lattyác 's tudgyác az ő sokaságokat,
Igyekeztec venni töb országokat.
- 75 19. Indulánac bellyeb Pannoniaba,
Macrin feiedelem lako földében,
Soc nemzetség lakic birodalmában,
Német, olasz az ő hadnagyságában.
- 80 20. Czendességgel országát Macrin birya,
Misiát és Pannoniat ő birya,
Traciát, Tot orszagot is mind birya,
Macedoniat is éppen mind birya.
21. Ez még sem ér semmit az magyarockal,
Noha soc orszagot bir gazdagsággal,
Eggyet érttec ketten Deitrich vitézzel,
Német országnac fő capitanyáual.
- 85 22. Sietséggel iratà az Deitrichnec,
Sokasága nagy vólna magyaroknac,
Deitrichel soc németec indulánac,
Pannoniaba Macrinhoz iutánac.
- 90 23. Igen nagy soc néppel *erösse léne*c,
Viadal dolgáról ök végezénec,
Magyarockal melly helyyen ütköznénec,
Vagy az Dunán ha ök által kelnénec.
- 95 24. Mikor ezekről ök tanáczkoznánac,
Eggyic 's masic mi tanáczot adánac
Buda mellet, ellene Scambrianac
Magyaroc az Duna melle szállánac.

25. Az Dunara soc tömlöket szerzénec,
Harmadát meg hagyác ő táboroknac,
Nyugodalmoc lenne addig azoknac,
100 Tömlön által úszánac viadalnac.
26. Tudatlanoc Macrin 's Deitrich dolgokban,
Mind népestől alusznac batorságban,
Semmit nem tudnac magyaroc dolgában,
Hogy meg üsséc táborokat hainálban.
- 105 27. Olly hirtelen meg ütéc táborokat,
Mert nem hittéc véletlen veszélyeket,
Mindenüt széllel vagyác, ölic őket,
Vesztteg fekue bennec ölnec nagy sokat.
28. Romaiac busúltac, kialtánac,
110 Ki houa lát, minden felé futosnac,
Szászoc, németec 's romaiac hálnac,
Magyar hadnagyoc erőssen forgódnac.
29. Hul közzülec kic el szállattac vala,
Potentia városban fúttac vala,
115 Két hadnagy is ackor el szállot vala,
Magyaroc egy völgyben állottac vala.
30. Vetic, hannýác szerenczétlenségeknec,
Rimai két hadnagy kár vallasoknac,
Olly nagy szégyennec tarttyác eszt magoknac,
120 Hogy illy szerenczeiec löt magyaroknac.
31. Nem engednec szerenczétlen vóltoknac,
Végezéc, ęrette bosszút állýanac,
Auagy mind feienként oda vesznénec,
Magyar ellen soc legijót szerzénec.
- 125 32. Igen magyaroc el fárattac vala,
Mert sokat vittanac 's úsztanac vala,
Rimai had viadalhoz kész vala,
Az magyarok is készen váryác vala.
33. Az nagy két deréc had egyben ropponà,
130 Regtől foguán estueiglen mind tartà,
Végre áz magyar igen meg lassula,
Mert az elöt mind el fárattac vala.

34. De latuan magyaroc veszedelmeket,
Futással bizonyítác ő dolgokat,
135 Duna felé igazítác vtokat,
Tömlön alig kapác ő táborokat.
35. Igen sokan veszénec mind két félben,
Két száz ezer vesze romaiakban,
Viszont tiz ezer vesze à szaszokban,
140 Szaz huszon öt ezer az magyarokban.
36. Ennyi szántalan nép vesze két félben,
Egy hadnagy is vesze az magyarokban,
Czeua, ki iò vala vitézségében,
El eséc nagy kemény viadallyában.
- 145 37. Nem kèsuén romaiac indulánac,
Taborockal más felé költözénec,
Magyaroc sockasagától félénec,
Tanáczból végezéc, hogy el mennénec.
38. Söt, ha esmet magyarockal meg viuunc,
150 Nem lészen ő ellenec diadalmunc,
Békességgel előttöc el mehetünc,
Thólnára nem soc ideig fel iutunc.
39. Im, eszt mikor magyaroc lattác vólna,
Ellenségec előttec el ment vólna,
155 Had vitta helylye által mentec vala,
Magyaroc testét el temettéc vala.
40. S meg találác testét Czeua vitéznec,
Szép koporsót nèkie epiténec,
Maruány kö oszlopot hasára tönec,
160 Öröc emlekezetre kit szerzénec.
41. Félelmec magyaroknál már nem vala,
Hogy romaiac el mentenec vala,
Bator keduen magokat hittec vala,
Két Pannoniára közölne vala.
- 165 42. El induluán Dunán által kelénec,
Nagy hadat válogatuán eredénec,
Pannonia országban be érénec,
Thólnára Bécz ország felé menénec.

- 170 43. Czac hamar hirec lön romaiaknac,
Hogy magyaroc ráyoc fel indúltanac,
Tüzzel, vassal illy szándéckal mennénec,
Hogy végső viadalt ök miuelnénec.
- 175 44. Igen viyunc vagy minnyaian meg halliunc,
Pannoniáért mind halált szenuedgyünc,
Vagy romaiakat innét ki üzzüc,
Hogy miénke tehessüc, aszt miuellyüc.
- 180 45. Taborát Macrin érté egybe gyüte,
Magyaroc szandékát nekic ielenté.
Viadalhoz minden népét készíté,
Ellenéc nagy szép seregeket szerzé.
- 185 46. Hamarsággal két had egyben ütközéc,
Nagy viadalt egymással tartnac, vesz nec,
Kialtuan magyaroc igen öklel nec,
Sűrő nyilat romaiakra lönec.
- 185 47. Az viadal reggel kezdetet vala,
Kilentz oraiglan mind vittac vala,
Romaiaac igen farattac vala,
Magyarokhoz kepest mert keués vala.
- 190 48. Nem kezdénec romaiaac vihatni,
Rendben veréc egymást, kezdénec menni,
Az magyaroc ellen mint hátat adni,
Magyaroc vitéz módra forgolódni.
- 195 49. Czuda hamar esmet vissza téré nec,
Magyarockal vyobban ütközénec,
Sokan két félben ackor is veszénec,
Végre rómaiaac meg vereténec.
- 200 50. Homlokaban nyilat be löttéc vala,
Deitrich hadnagy feyét talaltác vala,
Homlokában Romában vitte vala,
Macrin viadalban el veszet vala.
51. Igy méne be Deitrich ő hazaiában,
Nyilnac vasát hordozá homlokában,
Magyaroc innét neuesztéc illy szóban,
Halhatatlan Deitrichnec vastagságban.

- 205 52. Soc nyereséggel magyaroc iaránac,
Nagy vér ontással diadalmot vönec,
Két fő hadnagy magyarokban vesznéec,
Negyuen ezeren bennec el vesznéec.
- 210 53. Tönec hálà adást az nagy Istennec,
Hogy Pannoniát adà önékiec,
Czac bankodnac veszéssén hadnagyoknac,
Helt rendeléneec ö temetésseknec.
- 215 54. Olly bánattal Belat 's Kadiczát viuéc,
Koporssoual testeket él temetéc,
Kaiász völgyében Czeua melle viuéc,
Kö oszlopnál tisztességgel temetéc.
- 220 55. Rólloc bizonynyal nagy bánatot tönec,
Hadnagy társi olly igen keseregneec,
Atilla, Cemény és Buda bánkodnac,
Harom fő ember halalán ohaitnac.
56. Igen nagy áruaságban maradanac,
Hadnagyoc keues vagyon, gondolkodnac,
Közzülöc egy fő embert választanác,
Ki lenne mind feyec egész hadoknac.
- 225 57. Az ö be iöüéseknec ideyében,
Huszon nyóltz esztendőbe fordulásba,
Meg nyugodánac ök Pannoniában,
Melly nagy vér ontással iuta kezekben.
- 230 58. Mikor irtak esztendő forgassában,
Wrunc születése vtán ennyiben,
Az négy százban és az egy esztendőben,
Itt magyaroc löneec telepedésben.

SECVNDA PARS

- 235 1. Meg mondom magyaroknak feiedelmét,
Az iö Atillánac fő hertzezségét,
Ez vilagon neki iö hírét neuét,
Mint viselte magyaroc tisztességét.
- 240 2. Az üdőben az hertzezség nem vala,
Capitánság, hadnagyság kösztöc vala,
Azoc is igen el aggottac vala,
Capitánságból ki fárattac vala.

3. Gondolkodúan egy mással vegezénec,
Atillát kiáltác feiedelmeknec,
Köz ackarattal első fő hertzegnec,
Kire közönséggel mind készec lönec.

- 245 4. Nagy iò neuen viue vegezésseket,
Elöttec el kezde szép beszédeket,
Meg köszöne az ő tisztességeket,
Oktattya, tanittya szép seregeket.

- 250 5. Ime, nagy felszóual mind kiáltánac,
Isten adgyon szerenczét Atillánac
És hosszú életet feiedelmünknek,
Viselhesse gondunkat, magyaroknac.

- 255 6. Feienként böcsüllyüc, ötet tisztellyüc,
Atillánac minnyayan meg esködgyünc,
És hűséggel engedelmesec legyünc,
Wrac, hertzegnec dicziretet tegyünc.

- 260 7. Igen kęric, intic ezen Atillát,
Hogy küllyeb teryezze ő birodalmát,
Minnyáyan azon igiréc magokat,
Mellette nem szannác fáratságokat.

8. Czendességgel halgatà beszédeket,
Atilla ióvà hagyà intésseket,
El rendelé minden birodalmokat,
Mindenekben ióra az ő dolgokat.

- 265 9. Hamar egybe gyüte soc mestereket,
Kickel tartà erről soc tanácsokat,
Mint rendelnénec hadi szerszámokat,
Tábor auagy nagy szép sereg bontókat.

- 270 10. Ott szerzénec szép hadi szerszámokat,
Czudálatos tábori eszközöket,
Kiuel ronczác ellenségec várasit,
Ackor kezdéc czinálni sátorokat.

- 275 11. Dicziréc mindenben tudományokat,
Hamar czinalánac szép sátorokat,
Sűrön fel vonánac szép sátorokat,
Kickel ękesitéc ő táborokat.

12. Olly szép móddal tabor dolgát rendeléc,
Fel vonuán sátoroc olly szépen tetzec,
Mint egy útzás váras, ollyannac tetzec,
280 Atila satora közből vonatéc.
13. Meg latuán aszt ellenség, czudálkoznac,
Szép satorya, táborya magyaroknac,
Nagy soc gazdagságán az Atillánac,
Soc hadi szerszámokon magyaroknac.
- 285 14. Igen nagy szép satora neki vala,
Tiszta aranyból, selyemből szöt vala,
Drága gyöngyel környül füzetue vala,
Elefant tetémel ékesitet vala.
- 290 15. Nagy szép satora más bársonyból vala,
Ez is gyöngyel környül meg füzue vala,
Kök és drága szép ékességgel vala,
Minden düczösséggél rakodua vala.
- 295 16. Olly nagy szép házakat is czináltatà,
Külön ebőlő házakat fundálà,
Nagy szép tornáztokat is alkottatà,
Kiket belől arannyal meg iratà.
- 300 17. Semmi fesűenyység nincz feiedelemben,
Aiándékoz wrakat iò keduében,
Elő hordatà soc arany szépségben,
Mindent aiándékozà örömében.
- 305 18. Túl soc országokbol hozzá iöuéenec,
Soc feiedelmec köueti iutánac,
Hamar Atillától választ váránac,
Köuetec nem késuén el indulánac.
- 310 19. Ezen köuetec czudálkoznac vala,
Kazdagságán el álmélkodnac vala,
Készületi nagy gazdagsággal vala,
Vduara soc néppel böuesült vala.
20. Fénnyességgel vagyon nagy gazdagsága,
Köuetec czudálkozuán hón beszélni,
És minnyáyan Atillát magasztalni,
Igen nagy feiedelemnec itélni.

21. Haragos tekinteti neki vala,
 315 Kegyetlennec modgyaról latzik vala,
 Idegenhez igen kegyelmes vala,
 Magát mindennel szeretteti vala.
22. Az ő serege tiz száz ezer vala,
 Ez mindenkor éppen és készen vala,
 Más fele serege még külömb vala,
 320 Iffiu népe egynéhány ezer vala.
23. Ne, mikor héa löt tiz száz ezerben,
 Iffiakból rendelt mast azoc helyében,
 Soc kéz iyas pantzelos seregében,
 Soc paysos és kopyásoc ő népében.
- 325 24. Olly igen nagy hoszszu hayoc 's szakáloc,
 Mert mi legyen baratua, aszt nem tuttác,
 Vad és féne természetöknec íryác,
 Szakállokat, mint mostan, nem olloltác.
- 330 25. Soc pallossal, hands'árockal böuesec,
 Temérdec szörös bör fegyuer derekoc,
 Soknac kösztöc vagyon horgos pozlároc,
 Kickel viadalhoz igen erőssöc.
- 335 26. Békesség, szeretet egymáshoz vagyon,
 Isteni szolgálat, tisztelét vagyon,
 Minden dicziretet Istennec téssen
 Kiért Isten is meg áldotta légyen.
27. Atillánac titulusa ez vala,
 Én, Atilla, ki Bendeguznac fia,
 És az nagy Nemrotnac ő vnokája,
 340 Ki Engadiban löttem ez világra.
28. Természet szerént valo feiedelme,
 Isten kegyelméből hunnoc királlya,
 Médusoknac, gottusoknac királlya,
 Isten ostora, dauosoknac wra.
- 345 29. Hellyhezettette székit birodalmánac,
 Buda felet kit hinac Scambriánac,
 Ott lön lako helye az Atillánac,
 Mellyet valasztá ő lako házánac.

30. Ott Atilla nem sokaiglan késéc,
350 Nem türheté, erről meg emlekezéc,
Régi kár vallásról nem feletkezec,
Az romaiac ellen igyekezéc.
31. Rayta fel gyuladà bosszu alásban,
Készül ráyoc menni nagy hatalomban,
355 Capitánokat szerze orszagában,
Kincz tartót, birákat tartományában.
32. Esmet Budát hagyà gubernatornac,
Bizà orszagát mint attyafiánac,
Gongyát viselneie addig hazánac,
360 Mig hadakozneyéc, ő vduaránac.
33. De nagy sietséggel hadát indita,
Ömaga is vtánnoc el indula,
Ellenségnec orszagára szándéka,
Kiknec határookban mikor be iuta.
34. Ére romaiaknac határokat,
365 Meg viue tölec Misiát 's Traciát,
Macedoniát és az Illiriát,
Hozzà hayta ostrogottac kirallyát.
35. Soc szántalan néppel ketten telénec,
370 Soc nemzetséget hozzáyoc haytánac,
Turringoc Atillától s'öldot vönc,
Ezec által mindent él pusztitánac.
36. Olly kegyetlenséget miuelnec vala,
Vtokban dultac és pusztitnac vala,
375 Marcianus czaszár hallotta vala,
Atilla iöüését iól erti vala.
37. Marcianus czaszar erről vęgezé,
Vandalus királlytól frigyét kęreté,
Persia királlytól is frigyét nyeré,
380 Hogy inkább Atilla ellen mehetné.
38. Legijókat, soc sereget támasztà,
Soc néppel Arnes hopmestert boczáta,
Atilla seregéuel hogy meg vinà,
Kikre az hopmester hamar el iutà.

- 385   39. Igen vinac, két felől kialtanac,
Hopmester forgódic, igen öklelnec,
Szerencze ott szolgálá hopmester nec,
Mert viadalban szerenczésec lönec.
- 390   40. Olly igen hopmester magát el hiuén,
Hogy győzedelme lön ő ellenségén,
Erről Atilla gyorsan czelekeduén,
Seregéuel hopmestert környül véuén.
- 395   41. Ingyen hir mondóyoc sem szálathatà,
Hopmester mind népestől oda vesze,
Marcianus czaszár hallà, rettene,
Népe veszedelmén igen busula.
- 400   42. Vetì, hánnya éléssét el foghassa,
Atilla tábora hogy meg szükölne,
De czaszár ezzel semmit nem árthatà,
Vissza tere Atilla Scambriaba.
43. Nagy soc királyokat mellé hódlatà,
Kiket soc igirettel hozzà haytà,
Budánac el menét meg hatta vala,
Scambriát épitetne, paranczolta.
- 405   44. Igen szépen addig meg épiteté,
Ömaga neuére várast neuezé,
Mellyen Atilla igen fel geryede,
Hogy Atillánac várast nem neuzte.
- 410   45. Olly modgyát keresuén meg fogà érte,
Budát haragyaban azért meg ölè,
Mellyet minden népe igen nehezlé,
Atilla eséc érte gyölölségbe.
- 415   46. Rólla Atilla okoson gondolà,
Népe nehességét ra érti 's tudgya,
Nagy szép beszéddel őket vigasztallya,
Engedetlen vóltát öczénec hánya.
- 420   47. Igy czendeszite le ő minden hadát,
Vitézec intéc ezen az Atillát,
Hogy ne hadnà régi kezdet szándékat,
Eléb vinne magyaroc birodalmát.

48. Czaszárhoz küldé álnoc köüeteket,
Valentinianushoz fő népeket,
Kic által kereté és inte öket,
Vegyéc egymásnac iö barátságokat.
- 425 49. Ótalmazzon Isten engemet attól,
Hogy ellennéc, czaszár, barátságodtól,
Nem lészen bantásod az magyaroktól,
Végy nagy tisztességet méltóságunktol.
50. Mert Theodorickal hadakozhassom,
430 És ö vële lészen nekem nagy dolgom,
Mert az visigottoc vóltac én rabom,
Kit ö földében hiuatott ellenem.
51. Érté czaszár Atilla rauassagát,
Hogy czac szinnel aianlyà baratsagát,
435 Theodoric neue alat táborát,
Mint romaiakra vihetne hadát.
52. Nagy lator Atilla, czaszár iratà,
Theodorikot inté, kere arra,
Atilla ellen lenne támadásba,
440 Mert latrab nincz Atillanál világban.
53. De hogy ertuén Theodoric leuelét,
Czaszár mellé igire segítségét,
Romaiacl mellé minden seregét,
Atilla ellen Czaszárhoz seregét.
- 445 54. Az gallusoc királlya Theodorickal,
Gottussockal és az hispanussockal,
Gallussockal és nagy soc legijóckal,
Valentinianus is romaiackal.
55. Tudgya, erti Atilla ö dolgokat,
450 Kiktől meg feleluén tön bánatokat,
Nagy soc népeknek erté gyüléseket,
És két királyoknak oda mentekét.
56. Czuda igen forgattya bölczeségét,
Scambriaban hirdetteti gyülését,
455 Had dolgairól adnà vegezéssét,
Wrac ióuà hagyác igyekezéssét.

57. *Veronai* Deitrich hozzá iöt vala,
Kit aiándéckal hozzá haytot vala,
Soc fő német wrackal iutot vala,
460 Kit nagy iö neuen Atilla vöt vala.
58. Ott ily tanácztot Deitrich neki adà,
Nap nyugat felöl soc tartományokra,
Eloszer azokra menne, indúlna,
Mert keués legijóc azokban vólna.
- 465 59. Meg köszöne Deitrichnak iö tanacztát,
Szabad nyeresegre mindent kiáltat,
Kire nagy soc nemzetségeket hiuat,
Szerenczésicze Isten az Atillát.
- 470 60. Olly soc néppel Attila tellyessedéc,
Segítségül ött száz ezer érkezéc,
Hadi szerszámoknac és szekereknek,
Végét 's hosszát nem látni ereieknek.
- 475 61. De álnokságból írà egy leuélben,
Ellenségihöz köüeteket küldè,
Frigyet ellenségitöl ha kérhetne,
Mellyet azoc hamar vönéc eszekben.
- 480 62. Olly igen Atilla busúla ezen,
Ellensége friggyet vele nem téué,
Illiria országra azért méne,
Kit haragyában el dula 's pusztita.
63. Gyorsan onnat méne Német országra,
Nagy kegyetlenséggel az németekre,
Soc tartományoknac pusztitasira,
Suantzár országig dulá és pusztita.
- 485 64. Esmet hamar Rhen vize mellé iutà,
Soc tartományokat ott is pusztita,
Annac vtán méne még Galliába,
Kit elgetteté nagy haragyában.
- 490 65. Sigmond az ország feiedelme vala,
Melly országban Atilla iutot vala,
Constantia várast meg szállot vala,
Kit Atilla meg nem vehetet vala.

- 495 66. Söt nagy néppel Sigmond rea támadà,
Atilláual az várasnál meg viua,
Meg veré Sigmondot, alig szálladà,
Elötte Basileaba szorula.
- 500 67. Innét Sigmond köueteket boczatà,
Atillától bekességet keuanà,
Engedelmes neki lenni akarnà,
Kegyelmet Atilla nekíe adà.
68. Touáb méne Argentiát meg szállà,
Kinec falait mind földre rontatà,
És benne valókat el le vágatà,
Honnat soc gazdagságot ki hordatà.
- 505 69. Bellyeb méne Rhema várast meg szállà,
Aszt is nem soc üdö mulua meg viua,
Minden marháyokban s'akmánt hányatà,
Soc kösséget, papokat le vágatà.
- 510 70. Esmet indita hadát Franciaba,
Szep Aurelia várasát meg szállà,
Az benne valo nép erőssen tartà,
Nem veheté meg, alólla el szállà.
- 515 71. Lön meg maradása Aureliánac,
Nagy pusztulása Francia országnac,
Ecius feiedelme Franciánac,
Segítséget kere romaiaknac
- 520 72. Lugdunom várasra méne Atilla,
Onnat esmet az Narbon Gállíába,
Egy rongyos remetet ő eleiben
Hozánac, kic talaltác az köszályban.
73. Vala neki hoszszu haya 's szakála,
Igen rút színe és nagy ábrazattya,
Mondác, iöuendö dolgokat ez tudnà,
Kere Atilla, nekíe mondanà.
- 525 74. Meg felele remete Atillánac,
Ackarattyát Istennec magyaráznac,
Nem vagyoc, oh, király, én elég annac,
Mert én czac egy szegény vad ember vagyoc.

- 530 75. Az Isten ackarattyát hogy tuthassam,
És szándékat, mi légyen, meg mondhassom,
Én, nyomoréc, ki lakom hauasokon,
Isten titkyát hát hogy magyarázhassam.
- 535 76. Tulaydonitaz bölcseseget nekem,
De az Istent nem esmered, ki legyen,
Az ő mindenhatosságát, mi légyen,
Soc boszszuságot tész, te istentelen.
- 540 77. Im azért iöuendöt mondoc tenéked,
Az nagy Isten birya mind ez világot,
Kezében kapsolta te hatalmadot,
Birodalmot azért adot tenéked.
78. Leg előszer így kezde el beszédét,
Hatalmas Atilla, az Isten nêked,
Ennyi soc nép birodalmát előtted,
Haragyanac törét atta tenéked.
- 545 79. Az büntetést te általad rendelte,
Halando embereket meg büntesse,
Általad igasságát meg ielencze,
Mikor akarya, még tölled el vigye.
- 550 80. Czac addig tart raytad az ő kegyelme,
Miglen iól álsz, Atilla, te tisztedben,
De még is nem vötted aszt te eszedben,
Ki légyen az Isten az te ęltedben.
- 555 81. Olly kegyetlen vagy te hiuatalodban,
Az meltosag ellen az te tisztedben,
Inkáb büntetz te meg az iámborokban,
Hogy nem mint büntetnél az gonoszokban.
- 560 82. Nagy most nêked igyed ellenségedre,
Melly lészten tenéked veszedelmedre,
Diadalmod nem lészten ellenségedre,
Te népednec lészten veszedelmére.
83. Tellyességgel nem vész el az te néped,
Ezért, hogy magadat eszedben vegyed,
Az te teremtdöt hogy meg isméryed,
Ki forgattya szerenczében te ügyed.

- 565 84. Reméntelen lészen az te ęleted,
Ha az Istent nem feled 's nem böczölöd,
Szeressed az igasságot, köuessed,
Kit ha nem miuelsz, hirtelen halálod.

TERTIA PARS

- 570 1. Azon igen Atilla meg iyede,
Az remette száuan igen rettene,
Paranczola, kösztöc örüzue lenne,
Hogy valahoua töllöc el ne menne.
- 575 2. Igen hamar áldozatot töuénc,
Isteni szolgálatot miuelénec,
Kit áldozattyokban meg esmerénec,
Szerenczétlen viadalban lennénc.
- 580 3. Nem gondola semmit Atilla ezzel,
És az ő népénec veszedelméuel,
Nárbon Galliahoz az ő népéuel,
Szállá Illir folyo vizhez hadáual.
4. Igen nagy két feyedelmec egymással,
Ecius, Theodoric Atilláual
Szembe szállottac, vadnac hatalommal,
Viadálhoz készülnec bátorsággal.
- 585 5. Mikoron Atilla meg látta volna,
Ellenség sokasagán vgy czudálá,
Kin Atilla igen meg iyet vala,
Mert harmada hadánac másút vala.
- 590 6. Itt Atillánac eséc olly nagy gongya,
Soltan ellen népét Hispaniába,
Foglalnia küldé nagy hatalomba,
Várya népét onnat szüue szakadua.
- 595 7. Czelekedéc Atilla ő dolgában,
Eciushoz küldé fő szolgálban,
Izent, frigyét kęret az ő dolgokban,
Lenne bekesség egymáshoz két félben.

567 S`cressed az igasságod [sh.]

8. Olly rauassággal ackor czelekedni,
Ellenséggel ha véghez menne frigyí,
Népe addig érkezénéc vissza ióni,
600 Hispániából hozzáya meg iútni.
9. Söt Ecius meg érté rauassagát,
Atillánac ellene álnoksagát,
Nem igire nékie frigy adasát,
Ütközettel kinalà az Atillát.
- 605 10. Semmit viadalunckál ne mulassunc,
Az nagy Katalauni mezön meg viyunc,
Az Mars Isten itillye meg mi kösztünc,
Birodalmot el választ mi közöttünc.
- 610 11. Vagy hogy az birodalom tiéd lészen,
Vagy peniglen romaiacké lészen,
Ecius köuetségét így izenuén,
Atilla szép prediciot kezduén.
- 615 12. Olly nagy szépen inti, kéri seregét,
Mert láttya romaiac nagy ereyét,
Minnyáyan vinnánac birodalomért,
Maid el válic kösztünc annac okaért.
- 620 13. Seregét Ecius is el rendelé,
Theodoric király is el készíté,
Magyaroc ellen viadalnac szerzé,
Szép prediciokat ök is téuén.
14. Egyben mind két seregec dobolánac,
Soc trombitákat ackor meg fuuánac,
Nagy kialtással üuölnec, hartzolnac,
Vér ontástól soc vér patakoc folnac.
- 625 15. Tész nec rettenetes öldöklést, vinac,
Rimai legijóc mind rendben vinac,
Az magyaroc igen rend nélkül vinac,
Nagy rakás hólt testec az földén vadnac.
- 630 16. Mint egy nagy halom test rackodot vala,
Az két had köszt kic el húllottac vala,
Mint egy töltés, azoc tetzenec vala,
Ki miat egymást alig lattyác vala.

- 635

17. Végre Ecius, gottussoc királlya,
Gepidák és az ostrogotussokra,
Kic valánac az magyaroc parttyára,
Ezec üzeténec az magyarokra.
- 640

18. Látà eszt Atila, öket bisztatà,
Nagy soc magyarockal öket wyita,
Wyobban viadaloc meg wyulà,
Soc nép vesze mind két hadnac szárnyába.
- 645

19. Torimundus, az Theodoric fia,
Nagy soc néppel egy halmot el foglalà,
Melly az két viadal közepin vala,
Romain had kiuel erősült vala.
- 650

20. Tésznec halmokról nagy viadaloikat,
Kiről nyíllal vesztéc az magyarokat,
Halom előtt ölec nyauallyássokat,
Meg futamuán estue adánac hátat.
- 655

21. Olly igen magyaroc meg vereténec,
Romainaktól vágatnac, üzetnec,
Az üzésben Theodoric királynac,
Louát meg ölec alatta királynac.
- 660

22. Söt az király gyalogga eset vala,
Sockaságtól el nyomóttátot vala,
Theodoric király el veszet vala,
Mert erőtlen, vén ember immár vala.
- 665

23. Romainac az visigottussockal,
Magyaroc vtán mennec sietséggel,
Atila tábor felé gyorsasággál,
Czac alig száladhatà be nepéuel.
- 670

24. És miért hogy be kezdé sötütedni,
Romainac kezdénec vissza térni.
Mert nem láthatnac vala immár vinni,
Azért kellettéc nekik vissza térni.
- 675

25. Gondolà ellenec soc szekereckel,
Tábort környül vonatà soc szekérrel,
Az közit be rackatà soc vérteckel,
Kit meg erősíte soc kéz iyessel.

26. Egy rakásba hordatà soc nyergeket,
 670 Atilla hiuatà soc vitézeket,
 Monda, ha latunc itt veszedelmünket,
 Fel gyuczátoc alattam az nyergeket.
27. Sietséggel engem meg egéssetec,
 Nem akarom, engemet be vigyenec,
 675 Vélem Romában hógy diczekedgyenec,
 Nagy pompaságokban hogy kérkedgyenec.
28. Egész ętzaka nagy vigyazást tőnec,
 Magyaroc feienként mind fen léuénec,
 Tábor környül mind széllal örüzénec,
 680 Mert ellenségektől igen félénec.
29. Torimundus mellé soc legijókat,
 Masod napon nagy soc romaiakat,
 Mind el iará vellec az hartz helyeket,
 Attyát meg találà soc hólt testec köszt.
- 685 30. De nagy sirással táborba viteté,
 Onnat Tolossa városba be küldé,
 Testét tisztességgel el temetteté,
 Theodoric királt ott helyheszteté.
31. Ottan temetése vtán attyánac
 690 Torimundus siet, kiralysagánac
 Lehetne feiedelme orszagánac,
 Attya királysagát venne magánac.
32. Mert tanaczáual Ecius meg czalà,
 Ot Torimundust illy tanácza haytà,
 695 Öcze ellen sietne orszagába,
 Együld öcze férkeznéc királtságba.
33. Igy szinle el Torimundust ő tölle,
 Tőb segísége is így mind el küldé,
 Mert Ecius magában eszt gondolà,
 700 Atillánac mar meg szeget à szárnya.
34. Nem egyębért Ecius eszt miuelé,
 Hogy segíségeket tölle el szinlé,
 Gondollya, már Atillát meg verhetne,
 Önállóc nélkül is meg miuelhetne.

- 705 35. Olly igen örüle Atilla erre,
Segitségéc mind el mentec mellölle,
Czac az romaiac vadnac ö velle,
Kickel düczöseget akar vennie.
- 710 36. Soc kár noha az Atilla népében,
Száz és hatuan öt ezer magyarokban,
Kic el vesztéc ackori viadalban,
Vigasztallya népét nagy bátorságban.
- 715 37. Raita örömében és iò keduében,
Dobokat meg üteté táborában,
Soc trombitác zengnec az ő hadában,
Mert ellenségit erte el menésben.
- 720 38. Ő sem keséc, hamar hadát inditá
Az trecacensekre és túngrossokra,
Tartományokat egeté 's dulatà,
Az benne valo népet le vágatà.
39. Gondola, meg tere Pannoniában,
Kegyetlenséggel megyen vtaiban,
Mindent egetet, ölet haragyában,
Változot erkölcze kegyetlenségben.
- 725 40. Im Lusitaniaban Soldán ellen,
Harmadát kit boczátot ő népében,
Szerenczésec lönec oda léteken,
Soldan el futot elöllöc fëltében.
- 730 41. Oda el hasonlànac iarásokban,
Nem mérénec haza iöni Scambriában,
Hogy nem lehettec ielen viadalban,
Atilla segítségére az hadban.
- 735 42. Nagy kegyelmet Eciustól kérénec,
Torimundushoz minnyáyan esénec,
Lako helyyet 's földet töllöc kérénec,
Katalauni mezön telepedénec.
- 740 43. Ecius meg tere Olasz országba,
Torimundus az Tolosa városba,
Hellyheszteté lakását az városba,
Melly város hires vala gazdagságban.

44. Söt Atilla is meg terésben vala,
Mikor Coloniaba iutot vala,
Soc ezer szüzekre ott talált vala,
Melly szüzeket mind meg öletet vala.
- 745 45. Coloniáról esmet el indulà,
Nagy Német országon is átal iutà,
Magyar országba méne Scambriába,
Meg nyugodni Scambriában akarà.
46. Igen észic, iszic nagy tobzodásban,
750 Dös'ölésnec attà magát hazában,
Nem mértékli magát meg az italban,
Öt esztendő teléc mulatságában.
47. Vigyáz azért, vagyon gongya mindenben,
Nagy soc országot bir erősségében,
755 Köüeteket, kémeket soc országban
Boczatot, hirt hozzanac soc országban.
48. Igen soc országokat már bir vala,
Német ország nagy részét birya vala,
Egészszen Frantz országot birya vala,
760 Környül soc ország adót fizet vala.

QUARTA PARS

1. Tön mulatást Atilla Scambriában,
Iò vitezit vendéglé vigaságban,
Ött esztendeig nyugodéc hazában,
Szüue forog neki hadakozásban.
- 765 2. Az Romai birodalom eszében
Forog, nem feleitheti el szüuében,
Nagy vagyakozásoc ő elmeyében,
Fel inditác ötet hadakozásban.
3. Tön paranczolatot ő orszagába,
770 Mindent hiuat sietséggel hadába,
Nagy soc felé izent birodalmába,
Mellé iöyenec, indúllyanac hadba.
4. El indita hadát Olasz ország felé,
Illiria által az Tenger mellé,
775 Traguria várast ere, meg véué,
Annac vtán Scardonat is meg véué.

5. Siet, Libornya tartományra iutà,
Kinec minden erősségét él rontà,
Benne valo népben le vágatà,
780 Sokat is rabságra bennec haytatà.

6. Az Salóna nagy várast is meg véuè,
Rettenetes viadallal veheté,
Mert hires vólt épületi ereye,
Kinec tartományát el égetteté.

- 785 7. De onnat indula syrtiosokra,
Priamonra és az páriosokra,
Niuiára és Sinocim várasra,
Ezeket meg véuén és el pusztità.

8. Esmet indulà, Melenát meg szállà,
790 Melly várast meg véuén és el dulatà,
Onnat méne, Iadra várast meg szállà,
Aszt is töllöc hamar meg vötte vala.

9. Gyorsan esmet méne az miseokra,
Deropokra, viszont az lindatokra,
795 Ezeket is el dúlatà, pusztità,
Az Tenger mellet soc várast el rontà.

10. Ismet Tenger mellől hadát indità,
Szép Aquilegia várast meg szállà,
Kit három esztendeiglen vitatà,
800 Az benne valo nép addig meg tartà.

11. Tartya eszt olly nagy szégyennec magában,
Hogy az váras nem lehet hatalmában,
Tíz száz ezer ember az ő hadában,
Élésec meg szükölt, nincz az táborban.

- 805 12. Pusztà soc várasoc széllal környüle,
Alólà el menni szégyennec tartya,
Egy néhány magáuàl méne Atilla,
Az várast meg körüle már ömaga.

---

781 Solona [Heltainál helyesen: Salóna 19r] 785 Syttiosok [Heltainál helyesen: 19r]

- 810 13. Ott akarna az várast ostromlatni,
Húl esmerhetnéc erőtlembnec lenni,
Bástyait, tornyait erőssen nézni,
Egy madart várasból látà ki jöni.
- 815 14. Toronyból egy eszterág ki iöt vala,
Lattyác, fiait hogy ki horgya vala,
Öket váras tornyából viszi vala,
Atilla iö ielnec aszt monta vala.
- 820 15. Az várasnac pusztulasát, romlasát,
Eszterág meg ęzette veszedelmét,
Azért horgya ki belölle fiait,
Polgárokkal nem akarnà veszęsét.
- 825 16. Siessünc, az várast mi meg ostromlyuc,
Mert öröc szégyenüncre lenne nekünc,
Ha az váras alól innét el megyünc
Azért minnyáyan ezért vitezkedgyünc.
- 830 17. Tönec másod napon nagy ostromokat,
Czac heába nagy soc fāratságokat
Mert az polgárocz forgattyác magokat,
Ostrom ellen minden bátorságokat.
- 835 18. Atilla paranczola taborában,
Minden hadakozo nép seregében,
Negyed részt egybe horgyanac nyergekben,
Az váras fala mellé egy rakásban.
- 840 19. Tönec paranczolatnyát Atillánac,
Szántalan soc nyerget egybe hordánac,
Keritęse mellé hordác várasnac,
Kiket hirtelenséggel fel gyutánac.
- 840 20. Igen ęgnec nyergec nagy sebességgel,
Váras keritęse szertelenséggel,
Ódala, keritęse nagy ęgéssel,
Falai dölne ki hirtelenséggel.
21. Seręséggel az várast meg ostromlác,
Szép Aquilegia várast meg viuéc,
Fęrfiu népet benne mind le vagánac,
Czac szép asszonyembereket hagyánac.

- 845   22. Veszessét erős Aquilegiánac,
Iulius Vásárt ezben olaszoknac
Hallásokra eséc, el futamánac,
Az tengerre előszer szálladánac.
- 850   23. Egy kiczin szigetben telepedénec,
Kiben erősségeket építénec,
Soc gazdagsággal belé szorulánac,
Olaszoc neuezéc aszt Velentzénec.
- 855   24. Ez váras vetele vtán indula,
Iulius *Vásár*ra Atilla iutà,
Onnat Concordia várasra méne,
Mellyet Atilla hirtelen meg viue.
- 860   25. Touáb Pictauianaba menénec,
Az melly várast mostan hinac Paduánac,
Atilla aszt is meg viue magánac,
Verona várasra el indulánac.
- 865   26. Semmit nem kēséc Verona varasban,
Vagyon Vincentiára indulásban,
Brixiára és Cremon városokban,
Iutà Mantuára és Pergámonban.
- 870   27. Ez városokat is mind el dúlatà,
Környül valo videket el pusztità
Ezec vtán Rauenna alà iutà,
Soc pap, püspöc eleiben iöt vala.
- 875   28. De Atillától kegyelmet kérénec,
Papoc áldozatosan könnyörgénec,
Hüségében Atillánac lennénc,
És önéki hóltiglan engednénc.
- 880   29. Ez Atilla kéuánà az papoktól,
Kapuc ki nyitatnánac az városból,
Által menni akar benne hadastól,
Kapuc meg nyitattánac polgároktól.
- 880   30. Minden népét általa el boczatà,
Ömaga az városban meg maradà,
Magát egy néhány napiglan nyugotà,
Rauenna városban vigan mulatà.

854 várasra [értelem, lásd a tárgyi jegyzetet is]

31. Hada vtán ömaga is indula,
Liguria tartományára iutà,
Mediolanomba és Liciomba,
Kiket mind el dulatà és rablatà.
- 885 32. Atila seregét onnat indità,
Táborát Roma alatt meg szállità,
Egy részt az ő hadából ki választà,
Kiket Szoard hadnagyság alá haità.
- 890 33. Boczáta el őket Atiliába,
Mind Kathoniaig Calabriába,
Mellyeket pusztitatà haragyaiba,
Soc tartományokat nagy gazdagságban.
- 895 34. Ime elő pápa soc püspökeckel,
Romából ki iöue nagy tisztességgel,
Atillánac nagy engedelmességgel,
Könyöreg Romaért olly nagy hiúséggel.
- 900 35. Téue engedelmet romaiaknac,
És annac vtánna Olasz országnac,
Mert ez vala szándéc ackarattyánac,
Veget szakasztanà birodalmoknac.
36. Az pápa könyörgéssénec engede,
Roma alól Atila el indula,
Meg vissza méne Rauenna városba,
És keuessét ott táborát nyugotà.
- 905 37. Be indula onnat Magyar országba,
Soc preda, nyereség az ő vtába,
Vitézec böuessültec gazdagságba,
Haza iöué nec vigan Scambriába.

QUINTA PARS

- 910 1. Ime nyúgszic Atila Scambriába,
Gondolà, hogy lenne házassulásban,
Valentinianushoz szolgálban
Külde, hugát kęreté házasságban.
- 915 2. Lö nec indulasban az ő köueti,
Mikor czaszárhoz ęrénec emberi,
Azoc czaszártól kezdéc leánt kęni,
Atila szauat nęki így beszelni.

3. Engedelmes lenne kéuanságánac,
Hugát ádnà társul az Atillánac,
Vële felét Roma birodalmánac,
920 Iegy ruháyul adnà az ő hugánac.

4. Mert ha, czaszár, akaratom nem tészed,
Eröuel, hatalommal megyec reád,
Pusztitom napnyugati tartományod,
Melly tartományidat Romához birod.

5. Fenyitëckel izenetit czaszárnac,
925 Meg erté keuansagát Atillánac,
Hugát nem igire hazassagánac,
Meg veté keuansagát Atillánac.

6. Esmet küldé Atilla Bactriába,
930 Bactriai királyhoz oratoriba,
Szép leanya királynac ember korba,
Mikocz neue, kęreté házasságba.

7. Czelekedéc ő kéuansága szerént,
Atillánac adà házasság szerént,
935 Szép leanyát Isten törüénye szerént,
Scambriába viuéc tisztesség szerént.

8. Igen nagy lakodalmot czináltatà,
Soc wrakat menyegzőben hiuatà,
Atillánac vagyon nagy vig lakása,
940 Örömében soc dus'kát kezde innya.

9. Tön nagy italt Atilla iò keduében,
Menye asszonyal méne ágyasházba,
El nyugouéc Atilla ő ágyába,
Orra vére erede el nyúgtába.

10. Soc erős bor italtól el bágyadà,
945 Erössen ágyában nyúgszic hanyolua,
Nagy soc vér méne be az ő torkába,
Meg fullasztá Atillát aluttában.

11. Czac hirtelen halál ő reà teléc,
950 Mint az elöt nęki meg iöuendöléc,
Az remette száua be tellyessedéc,
Atilla halála igyen történéc.

12. Az mikor magyaroc ki iöttec vala,
 Scythiaból, hogy ki indúltac vala,
 955 Hetuen két esztendőben fordúlt vala,
 Atillánac halála hogy löt vala.
13. Már negyuen négy esztendeie múlt vala,
 Hogy hertzegséget Atilla birt vála,
 Szaz huszon négy esztendös korban vala,
 960 Hirtelen halállal hogy meg holt vala.
14. Banattal el temetéc tisztességgel,
 Az fellyül meg mondot maruány oszlopnál,
 Az töb capitánoc koporsoyanál,
 Magyaroc sirással és ohaitással.
- 965 15. Rend szerént irtanac ackor ennyiben,
 Wrunc születése vtán ezekben,
 Négy száz és az negyuen öt esztendőben,
 Magyaroc lönece nagy keserűségben.

SEXTA PARS

1. Immár halála vtán Atillánac,
 970 Szóloc dolgairól két fiainac,
 Egymás ellen ő hadakozásoknac,
 Az birodalomért mint meg viuánac.
2. Az egyiknec neue az Czaba vala,
 Egy görög aszszontól születet vala,
 975 Neue az masiknac Aladár vala,
 Egy hertzeg leányától ez löt vala.
3. Mind két attyafiace egyben veszénec,
 Két felé magyaroc pártosoc lönece,
 Nem czac magyar Aladár párti lönece,
 980 Deitrich soc német wral mellé lönece.
4. Pártolkoduán két felől meg viuánac,
 Mind két félben nagy sokan el hullánac,
 Szerenczéc Aladárnac szolgallánac,
 Mert soc német wrac mellette viuánac.
- 985 5. Ot Czaba veretéc meg Aladártól,
 Deitrich wrnac az ő segítségétől,
 És soc német wrnac ielen létekből,
 Czaba ki indula Pannoniából.

- 990

6. Soc attyáfiai Czabánac vala,
 Hatuan öcze Atilla fia vala,
 Kiket az Czaba melleie vöt vala,
 Görög czaszárhoz kikkel indult vala.
- 995

7. Tön indulást Czaba Honoriushoz,
 Tizen öt ezer magyarral czaszárhoz,
 Öczeiuel minnyáyan rokonához,
 Iutà tisztességgel attyafiához.
- 1000

8. Raita igen Honorius vigadà,
 Attyafiát nagy örömmel fogadà,
 Tizen három esztendeiglen tartà,
 Czabát Honorius eddig nyugotà.
- 1005

9. El únuán magát Czaba indult vala,
 Honoriustól el bucuzot vala,
 Scythyába vissza menni akarà,
 Esztendeiglen oda iutot vala.
- 1010

10. Mikoron Scythyába iutot vala,
 Kokusmány nemzetből házasúlt vala,
 Melly asszony két szép fiat hozot vala,
 Edemert és Edet nemzette vala.
- 1015

11. Azonközben az gepidác királlyá
 Nagy hadat indità Aladarikra,
 Az Atilla hertzegnec fiaira,
 Szerencze hozà veszélt magyarokra.
- 1020

12. Meg vereténec sokan az magyaroc,
 Aladar is el vesze ő közöttöc,
 Mellyen igen busultanac magyaroc,
 Gepidáknac lön ot nagy diadalmoc.
- 1020

13. Olly igen az Adár király örüle,
 Hogy soc magyar viadalban el vesze,
 Nagyob részt ő egész Pannoniába,
 Magánac foglalà nagy hatalmába.
- 1020

14. Reméntelenöl magyaroc iaránac,
 Mert Scambria alól el futamánac,
 Hadból három ezeren szálladánac,
 Cegled földén táborba ök szállánac.

- 1025 15. Tetzéc ot is nêkic olly nagy fejelmec,
Cegled földön maradni nem mérénec,
Deitrich wr hatalmatól rettenénec,
Három ezeren Erdélyben iöuéenec.
16. Ezec magokat el neuesztec vala,
1030 Magyar neuet rólloc tagattac vala,
Székely neuet magoknac attac vala,
Magokat székelynec neueztec vala.
17. Rólloc most is ez historia irya,
Az székellység azokról szállot, mongya,
1035 Kic mostán is Erdélyben vadnac lakua,
Magyaroktól külömb rendben foglalua.
18. Ezec külömb törvényben élnec, laknac,
Erkölczből is magyartól külen vadnac,
Vármegyec szerént is mind osztua vadnac,
1040 El régen mind szabadosoc vóltanac.
19. Pártolás, vissza vonásból magokat,
Ött vármegyec minden igasságokat,
Czic, és Gyirgyo, Kizdi wraságokat,
Szepsi, Orbai nagy szabadságokat.
- 1045 20. [El vesztették réghi állapottiokat.]

DECSI GÁSPÁR

DÁVID ÉS BETHSABÉ

1579

Ad notam: Mostan valo üdőben etc.

1. Drága dolgot beszéllec, kérlec, meg halgassátoc,
Emberi gyarłoságban kic bünben fogantattoc,
Az Istennec haragját az bün ellen lassátoc,
És iól meg tanullyátoc,
5 Hogy bünben ne *essetek*, bünben el ne vesszszetec,
Meg mondom, mit tegyetec.
2. Erre segillyen minket mi teremto Istenünc,
Kinec tisztességére legyen igyeközetünc,
Minden keresztyéneknek mi mostan használhassunc,
10 Irást magyarázhassunc,
Hogy velec mi élhessünc, velec bodogulhassunc,
És meg koronáztassunc.
3. Czuda ördögnek dolga, nagy nyughatatlansága,
Az régi gyilkosságot hogy soha nem hagyhattya,
15 Mint az siuo oroszánt ehseg széllal hordozza,
Az iuhokat bántattya,
Azonképpen gyilkosság ördöget az hiueknek
Halálokra iutattya.
4. Szent Peter eszt mindennec nagy nyiluán bizonitya,
20 Az Daud példyais mint tükörben mutattya,
És hogy nyiluá**bban** tudgyad, historiaiát hallyad,
Daud esetét ęrczed,
Álnoc ördög haloyát minden czalardsagáual
Hogy tölled tauoztassad.

---

2 K emberec L M emböri 5 K ęllyetec L M esetök [rím] 11-12 L Isten szavát hallhassok, ő neki engedhes-sünk, / hogy meg boldogulhassunk M Isten szavát hallhassuk, / értelmét tanulhassuk 18 K D Az halálokra iutattya L az halálokra futatja [szótagszámtöbblet] 19 L magyarázza 20 D L Az Szent Dávid példája mint tükör meg mutatja 21 K És hogy nyiluán D L Ezt hogy nyilvánban 22 L lássad

- 25   5. Igen nagy boszszuságot Daudid szenedet vala,
Mikor Amon királyhoz köüetít külte vala,
Köüetinec szakallat felben meteltek vala,
Szégyenítöttek vala,
Söt még ruhaiokatis szinten az allfelekig
30   Mind el metzettek vala.
6. Gyalázat köüeteken valami eset vala,
Aszt az Daudid magára nagy méltán vötte vala,
Az Amon fiaira és az ö királyokra
Méltán haragut vala,
35   Haragyában vitézit fel indította vala,
Boszzszuyát állya vala.
7. Ackor idő iártában esztendő forgassában,
Az Amon fiaira valo nagy haragyában,
Szép tauaszi meleggel ismet Ioab hadnagyát
40   Sereggel köldi vala,
Ioab hertzeg az Amon földét el dúlta vala,
Rabát szállotta vala.
8. Sérénkedic dolgában Ioab az vár viuásban,
Daudid Ierusalemben lakic gyönyörüségben,
Ö királyi házának felső palotayában,
45   Vaczoráló helyében,
Vagyon hiuolkodásban, egy ablakról másakra
Vagyon nagy setalásban.
9. Pokolbeli ördeg nec nincz ortzáya, mint eb nec,
50   Ayto meget hól helye az hiuatlan vendég nec,
Aszt soha nem gondollya, valamint iár, aszt mongya,
De aítódat benyitja,
Ha dolgoz nincz, dolgoz ad, hivalkodnod ö nem hágy,
Veszedelmedre vigyáz.

27 K szakállait felben metélte D M szakállát félben metélte L szakállát félben metélték 28 K D M Szégyenítötte L szégyenítöttek 29 K D allfelekig L az allfelekig 30 K D metzettek L M metélték 32 L Ezt... nyilván veszi 33 L királyára 34 D L M haragszik 39 K D tauasszal melegen L tavaszi meleggel 40 K D Sereget költi L sereggel küldte 41 L eldültattata 45 K házában D házának 46 K Az vaczoralo D L vacsoráló 50 L hogy helye 51 L Azt ö meg nem gondolja [a második felsor hiányzik] 52 K aítót be nitattya D L aítódat benyitja 53 K hiuolkodni D L hivalkodnod 54 K vigad D L vigyáz

- 55 10. Ackor király ablakon hogy ki tekintet vala:
Vriás feleségét feredni látta vala,
Isten paranczolatlyát el feleltötte vala.
Aszszont kéuánta vala,
Hamar hiuatta vala, véle vétkezet vala,
60 Haza boczáta vala.
11. Régen aszt beszéllettéc, deác bölczec hirdettéc,
(Oculi volubiles sunt in amore duces)
À szem à szeretetre első gradicz az bünre,
Vezér veszedelmedre,
65 Daid bizonyság *erre*, ha kételkednél benne,
Lám te is forgasz ebben.
12. Intem az férfiakat, Daidon tanuliyatoc,
Szemeteket szüntelen fenyétékben tarczátoc,
Semmi éktelen dolgot néznie ne hagyjátoc,
70 *Szemérmessen tartsátoc,*
Ha tálban konc, aszonra, nem kel nézni az konttyra,
Lám, minnyayan tudgyátoc.
13. Aszszonnépec, kic vattoc, Bethsaben tanuliyatoc,
Az férfi szeme előtt *gyakran ne* forogyatoc,
75 Szemérmesec legyetec, házatokban ülytetec,
Gyakran ki ne iáryatoc,
Hogy gonosz kéuanságra, gonosz paraznaságra
Okot ti ne adgyatoc.
14. Aszt iól tudom, banyátoc, de en igazat mondoc,
80 Igen frissen öltöztec, nagy aranyasoc vattoc,
Férfiac szeme előtt nagy gyakorta forgottoc,
Mosolgotoc, tántzoltoc,
Félec rayta, ezeket azért czelekeditoc,
Hogy szem kapyon raitatoc.
15. Ki mit keres, meg leli, lam, aszt szoktác mondani,
85 Vriás feleségén azért illic tanolni,
Ki hogy már terhes vala, hogy meg kezde ismerni,
Kezde ot meg iyedni,
Magában gondolkodni, szégyen vallástól félni,
90 Királynac izengetni.

56 K láttya D L látta 64 L viszön 65 K Daid bizonyság ebben L Dávid bizonyság erre, / Ha kételkedöl ebben 66 K de lám te is D lám te is 67 K tanuliyatoc D Intem azért, férfiak, Dávidon tanuljátok 69–72 D L M [a kurzívval jelzett sorokat betoldja] D M éktelen dolgot L éktelenségöt K [a versszak utolsó két sora D-ből, L-ből és M-ből hiányzik] Azért az mit beszéllec, kérlec meg fogadgyátoc, / Ha iobbulni akartoc. 74 K gyakran ki ne D L gyakran ne 76 L Dolgotokat tegyétök 81 L gyakorta forogtok 87 L mikor terhes volna

16. Lássa, vgymond, felséged, mit kellyen czelekedned,
Mert az mi nállam vagyon, *nem tagadhatod, tied,*
Én feyemet haláltól, vramnac haragyától
Mentheted, ha akarod,
95 Királyi feyedetis oly nagy szégyen vallástól
Lássad, mint ótalmazod.
17. Lás rettenetes dolgot, *parázna természetit,*
Ki mehénec gyümölczét *féli,* mint ellenségét,
Az iámbor házassoknak *az mi* vigasztalásoc,
100 És nagy gyönyörűségec,
Paráznáknak *az* lészen halálos ellenségec,
És nagy keserűségec.
18. Igen hánnyác eszöket, mint feddezzéc bünöket,
Lelki ismereteket, mert furdallya szüueket,
105 Gyakran ö magzattyoknak ki ontyác ö véreket,
Végezic életeket,
Szégyent, hogy ne vallyanac, azon igen forgódnac,
De heában fáradnac.
19. Ackor Daud ez dolgot hogy meg hallotta vala,
110 Hadnagyánac, Ioabnac táborba izent vala,
Vriást hamarsággal haza boczatanáya,
Meg paranczolta vala,
Vriás az királyhoz ottan haza iöt vala,
Véle szemben löt vala.
- 115 20. Mint vagyon az en szolgám, *Ioab,* kérdezi vala,
Az hadnac szerenczényét ö tudakozza vala,
Város meg vételéről, hogy ha reménség volna,
Nagyon kérdezi vala,
De képmutato vala, mert ezeket eléggé
120 Mindennap hallya vala.
21. Mennyel immár házadhoz, király aszt paranczola,
Egyél, igyál, nyugodgyál, mert tudom, meg fárattál,
Asszony feleségeddel regúltá már nem háltál,
Véle szemben nem voltál,
125 Gondolodé, hogy nem vár, hogy már látni nem kéuán,
Tául léted, hogy nem fáy.

92 K nem tagadhatod, tudod D nem tagadhatod, tied L tied nem tagadhatod 95 D melly nagy L az nagy
97 K D az parázna természet L parázna természetit 98 K D féli L féli 99 K És... az ö D Az... ez ő L Az... az
mi 101 K D Paráznáknak is L Paráznáknak az 103 L M vétköket 107 L Akkor hogy szégyent 109 L Akkor
király 115 K Ioabot D Ioab L Dávid M király 121 L király ezt

22. Vrias el indula, király elől fordula,
De házához ackoron menni ő nem ackara,
Szolgalo társaival király aitaya előtt
130 Ő meg maradot vala,
De mikoron a király eszt meg ertette volna,
Néki így szóllot vala.
23. Czodálkozom dolgodon, kemény természeteden,
Feleségedtől való nagy idegenségeden,
135 Más, mikor meszsze földről várossában be megyen,
Feleségéhez megyen,
Ő velle szemben lészen, gyönyörűségben lészen,
Nyugodalomban lészen.
24. Vriás hogy eszt hallà, felele az királnac,
140 Az Istennec ladája, Izraelnec tábora,
Az en vram, Ioabis, mind az mezőben vadnac,
Sanyaruságban vadnac,
Nem illic, hogy enmagam be mennyec en házamban,
Legyec nyugodalomban.
25. Király az Vriásnac ot ismeg paranczola,
145 Hogy ő Ierusalemből addig ki ne indulna,
Királnac asztalánál vaczorán ő vendége
Vigan lakni akarna,
Más nap minden békéuel ő vrához, Ioabhoz,
150 Táborban el indulna.
26. Király ő vaczorayát hogy készítötte vala,
Vriást vaczorára ottan hiuatta vala,
Szánszándékból itatra ötet ingerli vala,
Részegítötte vala,
155 De ackoris Vriás házához nem ment vala,
Társaiual hált vala.
27. Boszszonkodic magában Daud nagy busultában,
Kap kétfelé dolgában, mint ha halna Dunában,
Nagy nyughatatlanságban, vagyon gondolkodásban,
160 Alnokság forralásban,
Vagyon leuél írásban, Vriástól Ioabnac
Kit külgyen az taborban.

128 L mennie akkor 130 K meg D L Ő meg M Ám meg 131 K [sörtöbblt:] El czodálkozot vala D [elhagyja a három főlsleges szót:] de mikor a király ezt megértette volna L értette vala M Kit mikor a királynak hírré adtanak vala 134 K Feleségetől D L feleségödtől 141 L az Ioab 149 L szabadon ő urához 150 D bocsátaná

28. Az király leuelénec sommáya imez vala,
 165 Hogy hitteus Vriás királt meg szitta volna,
 Ő paranczolattyánac engedetlen löt volna,
 Szofogadatlan volna,
 Halálra méltó volna, azért gongya loabnac
 Erre lenne, aszt monda.
29. Az hól az ellenségnec látod nagyob ereyét,
 170 Ti ellenetec valo nagyob fenekedését,
 Leg erősb vitézeknec városból ki ütését,
 Veletec ütközését,
 Vriás ot hagyasséc, egyedöl állattasséc,
 Hogy *ő meg* öletesséc.
30. Leuelét az Királynac hogy loab meg oluasa,
 175 Király paranczolattyát meg vetni nem akara,
 Leg első ütközetben Vriást ellenséggel
 Ottan szemben boczáta,
 180 Ötet magánac hagyà, soc iámbor *vitézekkel*
 Ötet halálnac adà.
31. Köuetet az királyhoz hamar loab boczáta,
Vitézec veszedelmét ki neki meg mondanà,
 De azért az királynac haragját *ha* látnáia,
 Feddését hallanájja,
 185 Vriás halalatis neki meg mondanája,
 Haragját szállitnája.
32. David az izenetet hogy meg hallotta vala,
 Az Vriás halalát örömetst hallya vala,
 loab, hogy ne bánkodnéc, ezen ő ne törödnéc,
 190 Aszt paranczollya vala,
 Hogy had dolga ez volna, fegyuer senkit nem szánnà,
 Nagy fennyen mongya vala.

164 L Hitteus Uriás az 167 L erre 168 D hagyja L gondja lenne, azt hagyja 170 M kegyetlenségét 171 L az várból ki jövcését 173–174 K Hogy ő ot D hogy ő megöletessék L M Uriás ott állassék, egyedöl hagyattassék, hogy ű meg öletessék 175 L M loab hogy 176 L nem vetni 179–180 K Soc iámbor ötet D M vitézekkel ötet L Sok jámbor vitézőkkel ott üt 181 L loab hamar 182 K D Vitéznec L vitézők [lásd a tárgyi jegyzetet is] 183 K D De azért királynac haragját látnia L De azért az királynac haragját ha látnája 184 K D hallania L hallanája 186 K D szállitanà L szállitnája 187 L ez izenetet 189 L hogy ne törödnéc 190 L Ő parancsolja 192 L fennyen parancsolja

33. Hir lön Bethsabenakis Vriás halálában,
Kinec Vra *halálán* szüue vala banatban,
195 Sido módra ö hayát el változtatta vala,
Gyázban öltözet vala,
De aszt minémi szüuel ö czelekedí vala,
Ömaga tudgya vala.
34. Bethsabe sirassánac ideye el tölt vala,
200 Daud király házához az aszszont vitte vala,
Feleségül magánac azonnal vötte vala,
Véle vigadoz vala,
Végre aszszony királynac egy férfiu magzatot
Ez világra szült vala.
35. It immár nektec szóloc, iffiac, meg halgassátoc,
205 Kic házasság rendire magatokat adgyátoc,
Vriás veszedelmét eszetekben tarczátoc,
És iól meg gondollyátoc,
Ackor vgy forgódgýatoc, aszszonyal házatokban
210 Hogy halált ne hozzatoc.
36. Soha nem iavalhatom, iónac soha nem mondom,
Iffiac, ti dolgotokat ebben nem iaualhatom,
Leány nézni, ha mentec, czac formára gondoltoc,
Ha szép, aszt kérdezitec,
215 Iőuendőt nem gondoltoc, vélle mint nyughassatoc,
Arra keués gondotoc.
37. Szépség nec természeti mindent hozzáya venni,
Ö magát szeretetni, mint az méz, nyalatatni,
Mindent könnyen meg verni, mindent könnyen meg ölni,
220 Bölczet bolondítani,
Iamborsággal feddezeni, azzal mint hadakozni,
Senkiuel nem gondolni.
38. Szépség mely igen kedues, ismeg oly veszedélmes,
Vriás halálából mellyet eszedben vehetz,
225 Felesége szépsége miat mely igen vesze,
Mely méltatlan szenuede,
Ioseph tömletzre méne, Dina szeplőt szenuede,
Thamar azont szenuede.

193 L Bethsabelnak 194 K halála D L halálán 195 L ruháját 197 D De ezt 199 D ideje hogy L siralmának
ideje hogy 200 L M az asszont házához 203 D szép fiu 210 L halált hogy 219 K meg verni D megvetni

- 230 39. Sara aszszony szépsége Abrahamnac mit szerze,
Faraho király miat hogy czac feye nem vesze,
Hazugsággal életit óalmaznia *kelle*,
Nem vala mit tennie,
Töb példát hoznéc erre, kinec nem tök à feye,
Meg elégszic ezeckel.
- 235 40. Ha szómat fogadgyátoc, iffiac, meg nem bannyátoc,
Tudom, *szépet* szerettec, adgya természetetec,
De eszesec legyetec, szemetec keuanságát
Ebben ne köuessétec,
Társotoc, hogy szemérmes, hogy Isten félő legyen,
240 Arra igyekezzetec.
41. Szép termet az Istenec szép nemes aiándéka,
De az romlot természet nincz senkinec iauára,
Ha Isteni félelem, iò erkölcz nem hordozza,
Lészen káruallassára,
245 *Szépség* hituán erkölczben, olyan, mint arany peretz,
Az disznónac orrában.
42. Azért, ha emberséges és istenfélő leszen,
Ha szemérmes s nem keuély és engedelmes leszen,
Ha tékozlo nem leszen, ha nagy türhető leszen,
250 Tudgyad, hogy à szép leszen,
És meguető nem leszen, házas társod io leszen,
Senkiuel köz nem leszen.
43. Immár mindennec szóloc, mindentis ra tanitoc,
Kic nőtelenec vattoc, ti meg házasullyatoc,
255 Kic házasságban vattoc, azzal elegendgyetec,
Kit Istentől vöttetec,
Kakuc módra más iámbor fészkében ne toyatoc,
Hogy szégyent ne vallyatoc.
44. *Itt* tisztesség adasséc minden iámbor személnec,
260 *Mert ha igazat* mondoc, nincz ellene senkinec,
Az házasság törése nagy ellene Istenec,
Az ő szent szerzéssénec,
Szent Pál mongya, hogy azoc soha el nem kerülíc
Itiletit Istenec.

229 L mint szerze 230 L király előtt 231 K D kellet L kelle 234 L megelégszic vele 236 K szépetis szerettec, adgya természetetec D L szépet szerettek, mint hagyja természetök 242 D nincs mindennek L természetnek nincs mindenkor 245 K szép és D L szépség 247 D L ha istenfélő 248 D L szemérmes, nem 250 L az hogy 253 D mindent reá 254 L házasságatok 259 K tisztesség adasséc D itt tisztesség adassék L tisztesség adattasák 260 K igazat mert en mondoc D L mert ha igazat mondok 261 L ellenség 263 D soha nem kerülhetik

- 265 45. De lás méltatlan dolgot, sokakban gonoszságot,
Iffiac az házasságot kerülíc, mint az árkot,
Más ember feleségét az bünre keuannyátoc,
Istent nem gondollyátoc,
Az mi tinéktec nem iò, másnakis vgy az nem iò,
270 Látni nem akaryátoc.
46. Kic házasságban vattoc, nagyob ti gonoszságotoc,
Hamar mert meg vnnyátoc az szegény Katus asszont,
Mihelt vénség, betegség miat szine meg heruad,
Vagy mássé szebnec tettzic,
275 És ha módgyát eitheted az szegény Vriásnac
Ingyen hirré sem tészed.
47. Tudom, mi gondolatod, hogy vrára kenheted,
Minden embereckel könnyen el hitetheted,
Hogyha vra nem lészen, à szolgára haritod,
280 Nęki tulaidonitod,
Nagy soc esküesseddel, soc pénz fizetésseddel
Magadat meg mentheted.
48. Am bátor mind vgy légyen, reménség meg ne czallyon,
Embereg szine elõt büned reitekben legyen,
285 De Isten szine elõt el fedezue nem lészen,
Mint Daud példayából
Maid meg tanulhatnátoc, és ti meg érthetnétec,
Hogy ha innom adnátoc.

SECUNDA PARS

1. *Mit Daud czelekedéc, Istennek ez nem tettzéc,*
290 *Szent parancsolatjának mert ellene vétkezék,*
Gylkosság, paráznság ő benne találtatéc,
Botráncokzás tétetéc,
Itilő biro elõt azért nem reitezhetéc,
Nathan hozza küldetéc.

266 D L kerülítők, mint árkot 267 M L Más jámbor 269 D hogy az nem jó L az hogy nem jó 270 L Látni sem 272 L Mert hamar megunjátok szegény Katalin asszont 273 L színe meg törött 274 L tetszőtt 277 D uradra 278 [szótagszámbíány valamennyi forrásban, nincs támpont a javításhoz, talán „Sok minden embereckkel” a helyes szöveg] 279 D urad... szolgára 281 K nagy soc esküésseccel L vagy sok esküvésoddal, vagy 283 L ez úgy 284 D L az embör szömc 285 D L Az Isten szömc előtt L de elrőjtve 289 K D mint L mit 290 D L M [ezt a sort toldja a szövegbe] 294 K [D L M elhagyja K felesleges utolsó sorát:] Más hir nęki czekec

- 295   2. Ki szép példa beszédet Dauidnac mondott vala,
             Önmagánac feyére törüént tétetet vala,
             Hogy bűnét *meg* ismerné, azon forgódic vala,
             Vallást tétetet vala,
             Királyi felségének *szemébe mondta* vala,
 300   Mert tisztí hadgya vala.
3. Két ember lakic vala, vgymond, egy váraskában,
             Kinéc egyyc nagy kazdag és iuhos ember vala,
             À másic igen szegény és csak egy iuha vala,
             Kit ő pénzen vöt vala,
 305   Eszt fel tartotta vala, fiai, leányiual
             Eggyüt neuelte vala.
4. Ez à szegény embernek oly igen kedues vala,
             Semminémü falattyát tölle nem tiltya vala,
             Asztalánál egy tálból ő véle észic vala,
 310   Pohárból iszic vala,
             Vélle hállattya vala, mint egy édes leányát,
             Vgyan szereti vala.
5. Történéc az kazdagnac, hogy vendégi iöuének,
             Hánnya, veti magában, mit főzzen vendéginec,
 315   *Szántalan juhainak, sok kövér ökreinek*
             Akara kedueznie,
             Szegénytől az egy iuhot torka verue el vöué,
             Meg főzé vendeginec.
6. Immár lássa, felséged, kazdag mit czelekedet,
 320   Ez illyen ember felől mi volna itiletet,
             Isten népét viseled, törüényét által látod,
             Azért meg itilheted,
             Söt, à szegény embernek illyen nagy káruallását
             Nem illic el szenuedned.

---

296 D L önmagával 297 K ismerné L megismerné, azon forgódott 299 K szemben szállott D király felségének is szemében szállott L szemében mondta 305 D leányi közt 308 D nem tartja 309 K D L [szótagszámhiány] asztalnál 311–312 L Valamint édes lányát, úgy takargatja vala 315 K Szántalan soc iuhainac nagy soc ökreinek L Szántalan juhainak, sok kövér ökreinek D M akara kedueznie sok kövér ökreinek 317 K inhot [sh.] L M Torka verue szegénytől az egy juhot elvövé 318 L [két levélnyi hiánya miatt a szöveg innen csak K és D alapján közölhető. M szövegváltozatait itt következetesen jelöljük] 321 D Isten képét M Isten parancsolatját, törvénytét által néződ

- 325 7. Ióllehet példa beszéd, de nyiluan igaz beszéd,
Kazdagoc természetit kiből eszedben vehed,
Kazdagé ne bántassec, söt inkább adattasséc,
Arra senki ne bizéc,
Hól keuannia à szükség, szegine el vesztessec,
330 Mert arra törüént töttec.
8. Kazdagságban kic vattoc, telhetetlenec vattoc,
Heát az nagy sommánac esni nem akaryátoc,
Az Isten haragyáual csak keueset gondoltoc,
À szegént vontattyátoc,
335 Erről többet nem szóloc, erről ez szent Daidnac
Itiletit hallyátoc.
9. Daid, hogy ez szót hallà, kazdagra lön haragya,
Haragyában azonnal olly sententiát monda,
Él az hatalmas Isten, hogy *ki* aszt czelekette,
340 Halálnac volna fia,
Söt még annac felette az egy iuhért nyóltz iuhot
Fizetni méltó volna.
10. Czoda embernac dolga, romlott *természet volta*,
Daid *hátulsó táskát* nyakában nem gondola,
345 Ő felebarattyánac szemében à kis szálkát
Mely hamar meg találà,
De az önnen szemében az gerenda hassáb fát
Látnia nem akarà.
11. Azért Isten szolgálja, Nathán hozzàja nyula,
350 Bátorsaggal az táskát hátul elő fordita,
Szemében à gerendát ő néki meg mutattya,
Az példát magyarázza,
Kazdag, hogy Daid volna, szegény Vriás volna,
Nyiluan ki predikallà.

325 M bizony igaz 326 M mellybül 327 D gazdag ne bántatassék 329 K szegnie [sh.] 327-330 M Gazdagé ne bántassék, annak héja ne essék, / Egészen megtaratassék, / Szögényé elvétessék, ha kívánja az szükség, / az meg nyomatassék. 334 M megfosztjátok 335 D az szent Dávidnak M De mint lészön dolgokat 338 D M olly sententiát 339 D hogy ki ezt M az ki azt 340 M Halálra méltó volna 341 D És még annak 342 M Adnia 343 K romlot természetű vala M romlott természet volta 344 K hátul palastyát D M hátulsó táskát 349 K hozzá D M hozzája 352 K meg magyarázza D az példát magyarázza M Ez példát magyarázá 353 D [felsorok cseréje]

- 355 12. Te vagy, vgymond, az ember, az ki aszt czelekedted,
 Izrael Istenétől ki nagy soc iókat vöttél,
 Az Izrael népének hogy királyaúá löttél,
 Saultól menekettél,
Saul háza kezekben, őhelyette, hogy Isten
 360 *Tégedet helyeztetett.*
13. Ha penig mind ezeckel nem elegettél volna,
 Ezeknél az Istentől ha többet kértél volna,
 Ezeknél még többetis néked adhatot volna,
 Magát nem vonta volna,
 365 Semmi fogyatkozásod miatta nem löt volna,
 Ha iámbor lettél volna.
14. De miért hogy Vradnac beszédét meg vtálad,
 Az mi szemei előtt gonosz, aszt czelekedted,
 Vriást meg öletted, feleségét el vötted,
 370 Az Istent meg vetetted,
 Lássad, mit nyertél velle, mely mértéckel te mértél,
 Nékedis azzal mérnec.
15. Fegyuer, nagy haboruság, vérontás, hadakozás,
 Házadban, nemzetedben lészen nagy viszaunás,
 375 Vriás halaláért lészen nagy bosszuállás,
 Lészen iszonyu czapás,
 Ezekből meg nyugouás nem lészen az tágulás,
 Lészen igen nagy romlás.
16. Sőt, az Isten házadból, tennen magzattid közzül,
 380 Támaszt olly ellenséget, ki ki üzzön házadból,
 Te királyi székekből, ki vesszen országodból,
 Minden méltosagodból,
 Semmi kétséged abból, fútua szalatx à székből,
 Ellenséged kezéből.

355 M így czelekköttél 356 K Istentől M Istenétől 357 M Izrael országának 359-360 K Vriás hozta kezekben, felesége cledben, / Hogy Isten helyhesztette. D Saul háza kezekben, ő helyette, hogy Isten / Tégedet helyeztetett. M Sok kéncsöt, örökségöt és sok feleségöket / az Ur Istentől nyertél. 363 M Néköd adhatott volna, tégöd szeretött volna 367 M az Úrnak 370 M hátra vetted 371-372 M Mely mértéckel te mértél, nékőd is azzal mérnec, / Az Istentől azt nyerted 374 D lészen igen nagy romlás 380 M székekből 381 M Ki kergessen házadból, ki üzzön országodból 383 M házadból

- 385 17. Aszszony feleségedet, kinec keduesztél vala,
Isten az ellenségnek adgya szemed láttára,
Ki nagy boszszuságodra megyen paráznasagra,
Mindeneknek látára,
À mit te titkon töttél, Isten aszt nyiluan tészí,
390 Fényes napnac látára.
18. Kic tanito pásztoroc, Isten papyai vattoc,
Immár nektekis szóloc, ha meszsze nem volnátoc,
Az Nathan prophetának példayát meg lássátoc,
Aszt iól meg forgassátoc,
395 Bünöc meg feddésében batorsággal tükörül
Elöttetec tarczátoc.
19. Soha senki szemellyét ebben ne gondollyátoc,
Isten nagyob királnál, aszt hiszem, iól tudgyátoc,
Királyi felségnekis *ő szömébe* mongyátoc,
400 Taskayát meg rázzátoc,
Haragyát ha lattyátoc, és ha ki ád raitatoc,
Ottan eléb állyatoc.
20. De soha ti az rútot szépnec ne mondhaszátoc,
Az feketét feyérnec ne praedicalhaszátoc,
405 Személy válogatásban *hogy ne találtassatoc*,
Nagy Vr szolgálai vattoc,
Azért senki kedueért bünnecc ne keduezzetec,
Hogy számot adhaszátoc.
21. Nemes vrac, *kik* vattoc vgy mint *nagy* bölczec vattoc,
410 Magatoknac mindenüt szabadságot foglaltoc,
Az Isten szolgálaitul bünötec meg feddését
Soha ti ne bánnyátoc,
Lelki betegec vattoc, az lelki oruosságot
Azért ne vtállyatoc.

385 K feleségedet kinec D M kiknek [értelem] 394–396 M És jól meg <gondoljátok> forgassátok, / Az bünnek feddésében senkinek barátságát / soha ne gondollátok 397 M kéméljétkök 399 K örömebe D örömeben M szömében meg mondjátok 401–402 M ha előbb ad rajtatok, / Azzal ne gondoljátok. 405 K ne találthassatoc [sh.] M hogy ne találtassatoc 409 K Nemes vrac vattoc vgy mint bölczec vattoc D Nemes vrak, kik vattok, úgy mint nagy bölczec vattoc M Nemes urak, kik vattok, ki igen bölcscok vattok 410 M mindenre 411 K szolgainac M szolgálaitul 412 M ti soha ne 413 M be fogadjátok

- 415 22. Isten senki személyét, nem nézi nemzetségét,
Szent paranczolatnyának keresi tisztességét,
Senkiben nem szenuedi annac kissebülsét,
Nem türi meg szegését,
Ha bánod meg feddését, hallod fenyegetését,
420 Félljed nagy büntetését.
23. Istennec nagy szerelme, mondhatatlan io téte,
Kit bün meg feddéséuel hoz bün ismerésére,
Higyed, előmentedre, lészen iduösségedre,
Lelked czendességére,
425 Bünnec meg feddésében, *nem* lesz vakmerőségben,
Lész engedelmeségbe.
24. Gondold meg Daud királt, kiről vehetz nagy példát,
Az Nathán prophetának nem bányá bátor szauát,
Az Isten beszédére meg aláza önmagát,
430 Ismere bünös voltát,
Királlyi méltosagát, nem nezi vraságát,
Tészen im ilyen *vallást*.
25. Vétkösztem az Istennec, világ teremtyőyének,
Nem tagadom, semmi helt nem attam törúenyenec,
435 Én felebarátomat, hü szolgámat meg öluén
Feleségét el vöttem,
Álnakúl czelekettem, vallom az Vr Istennec,
Ebben igen vétkeztem.
26. Illy vallassát Daudnac Nathán mikor meg hallá,
440 Isten kegyelmességét önéki praedikállyá,
Büne boczanattyában kételkedni nem hagyá,
Ne félne, paranczola,
Meg nem halna, aszt monda, de ezért büntetetlen
Nem maradna, aszt monda.
- 445 27. Isten meg kegyelmezet, hozzád engeszteltetet,
De hogy ellenségedtől neue szidalmaztatot,
Hogy te büneid miat neue *meggyaláztatott*,
Nagy *káromlás* tétetet,
Magzattoc, ki születet, annac az Vr Istentől
450 Im halál végesztetet.

415 M nemességét 417 K Senkinec M Senkiben 419 M bünöd 422 M Hogy kit ü feddésével hoz az bün ismételre
423 K D előmentedre M elő möntödre 425 K Lész vakmerőségben D Nem lesz M Ha bün meg feddésében nem
lész vakmerőségben 427 M szép példát 428 M báná tanítását 429 M Sőt Isten beszédére 431 M néző 432 K
választ D M vallást 434 M beszédének 435 M öltöm 439 M az Prophéta hogy hallá 440 M nekic 442 M parancsol-
ná 444 M Isten ütet nem hadná 447 K szidalmaztatot D meg gyaláztatott M bosszúságot szenvedett 448 K D
Káromlást M Káromlás között 449 M Magzatod 450 M rëndöltötött

28. Nathan hogy így szólt vala, házához el ment vala,
 Király fiát az Isten ottan meg verte vala,
 Halálos betegséget reá boczátot vala,
 Daudid könyörgé vala,
 455 Földön feküszic vala, heted napra az gyermek
 Világból ki mult vala.
29. Daudid az Vr Istennec kedues embere vala,
 Kit sziue szerént valo szolgánac mondot vala,
 Minden akarattyánac hogy engedelmes vala,
 460 Nyiluan mondotta vala,
 Az iöuendö Mesiást ennec nemzetségéből
 Lenni igirte vala.
30. Daudid az Vr Istennec választot fia vala,
 Kit örökül magánac Christusban foglalt vala,
 465 Szent irgalmasságánac edényéue röt vala,
 Kit igen szeret vala,
 De hogy ő ember volna, magától semmi volna,
 Látni akarta vala.
31. Ezért az ő kegyelmét tölle *meg vont*a vala,
 470 Egy keués ideiglen magánac hatta vala,
 Ördög oskolayában ötöt boczáta vala,
 Probára atta vala,
 Másis raita tanulna, mindennec tükör volna,
 Ackarattya ez *vala*.
- 475 32. Söt, bün ellen Istennec haragját minden lássa,
 Minden ember, hogy magát büntöl igen meg vonnya,
 Húl à nyers fa meg éghne, ot az aszszu mint iárna,
 Minden iól meg gondollya,
 ki állani látatnéc, meg lássa, el ne esséc,
 480 Mint Szent Pál paranczollya.

---

458 M mondta 459 M akarattjához 460 M Fölölc monta 464 M Kit régulta magához lölkével foglalt vala
 465 K löt D M tött 466 M Igen szereti 467 L hiánya idáig tart 467–468 D L látni akarja M De mint hogy
 embör vala, gyarlóság alatt vala, / Megbotránkozott vala 469 K meg nem vont vala D L meg vont vala 471
 K öt boczáta D ötöt bocsátta L bocsátotta 474 K volna D L vala 475 L mindönök haragját 476 L büntöl
 magát

33. Gyarlóság emberekben nagy vagyon mindenekben,
Minden ember az bünre hailo természetiben,
Az ördögnek, világnac, az testi keuanságnac
Gyakran esic törében,
485 Ióra valo *restségben, az Isten Igéjének*
hamar feledésében.
34. Vitézség az embernek élete ez világon,
Azért illic, *hogy* minden légyen nagy vigyazásban,
Ördög álnokságánac, az testi keuánságnac
490 Ellene állásában,
Világ túnyaságánac, az testi batorságnac
Eltáuoztatásában.
35. Vitézség az embernek élete ez világbán,
Azért minden eltében legyen fegyuer fogásban,
495 Az hütnek paisában, iduesség sisakyában,
Az egy Iesus Christusban,
Az Isten igeyének öltözzéc pantzéllyában,
Igaság melly vassában.
36. Minden az Vr Istennec szüntelen imátkozzéc,
500 Hütiben, hogy Istentől ő meg erősitesséc,
Isteni félelemben, életnek szentségében,
Végig hogy meg tartasséc,
Tölle mind ez világnac iò példa adattasséc,
Az Isten diczirtesséc.
37. Ninczen, tudgyuc, olly ember, hogy ki bünben ne esséc,
505 Az igazis hogy hétszer mindennap el ne esséc,
Isten itiletiből magánac ne hagyatnéc,
Hogy meg nem késertetnéc,
De Isten intéssénec, *bűnök* meg feddésénec
510 Ackor hely adattasséc.

483 L test kívánságának 485 K részekben D L M röstségben K [egy fél sor hiányzik] D L Az Isten igéjének M törvényének 486 K feledezésben L gyakran feledésében 488 K minden D L hogy minden 489 D testi kívánságának L az test bátorságának 490 K állásban L állásában 492 K táuoztatásában L eltáuoztatásában M [ezt a versszakot elhagyja] 493 K világon L mindönöknek élete ez világban 494 D L M azért illik, hogy mindön 495-498 L [a versszak harmadik sorának második fél sorát és az utolsó sort felcseréli] 500 K hütben hogy Istentől L hogy Istentől hitiben 502 L mindvégig 504 L hogy Isten 505 L nem esnék 506 L mindennapon elesnék 509 K bünről L bűnök [L felcseréli a fél sorokat] 510 L helye

38. Hogyha bünben élendünc, az bünben ne maradgyunc,
 Az bünnec rabsagából ottan ki menekedgyönc
 Mint Daud, az Istennec szauára fel serkennyünc,
 Bününkröl vallást tegyünc,
 515 Magunkat meg alázzuc, Istennec könyöregyünc,
 Poenitentiát tarczunc.
39. Semmi kétség ne legyen az Isten kegyelmében,
 Mert igiretünc vagy on az ö szent *Igéjében*,
 Iesus Christus mi hozzánk mutatot szerelmében,
 520 Bizzunc nagy iö kedüében,
 Soc bünösekhez valo engedelmességében,
 Szent Fia érdemében.
40. Meg tērö bünösek nec bünöket meg boczáttya,
 De fiait világban fenytéc alat tarttya,
 525 Mint attya szerelméböl öket meg sanyargattya,
 Mert iauonkat kéuánnya,
Hogy az bünbe ne essünk, bünökben el ne vesszünk,
 Mind czac ez ackarattya.
41. Ebböl az Vr Istennec szerelmét meg ismeryüc,
 530 Hogy tölle fenytékben ez világban tartatunc,
 Az iöuendö világ on bekességesec leszünc,
 Nyugodalomban leszünc,
 Christussal egygüt leszünc, ha most véle szenuedünc,
 Velle meg *dicsöülünk*.
- 535 42. Dicziret, nagy diczöség az Attya Vr Istennec,
 Tisztesség szent Fiánac az Vr Iesus Christusnac,
 Minden méltóság legyen a Szent Lélec Istennec,
 Mi egy vigasztalónknac,
 Ezektol iö akarat, ez földön nagy békesség
 540 Az Isten fiainac.
43. Ezer ötszáz hetuenben és kilentz esztendőben,
 Az Seruator hegyénec czac nem szinten töuében,
 Az iö Duna menténec az Tholna varosában
 Eszt be irác versekben,
 545 Hogy minden szent életben, Isteni félelemben,
 Maradgyon igaz hütben.

511 L essendünk 512 D L fölvereködjünk 516 K tarczuc L tartsunk 518 K kegyelmében D L Igéjében 519 D Christus Iesus L Kristusban nekünk 520 L hozzánk 521 K L engedelmességben [szótagszámbiány] 524 L fenytékben tartatja 526 D azokat L javokat 527 K Hogy bünben ne essünc, bünben el ne vesszünc D Hogy az bünbe ne essünk, és bünben el ne vesszünk L Hogy az bünbe ne essünk, bünökben el ne vesszünk 528 D csak cz ü akarattja 530 D világban tartassunk L világban tartatunk 531 K világnac D világon világban 532-533 D [feleszeréli a fclsorokat] 534 K diazülönc [sh.] D dicsöitünk L dicsöülünk M boldogulunk 538 L az mi 540 D az Istennek 542 L Sorvator 543 D L Az jó Duna menténben L egy nyomorult városban

DECSI MIHÁLY

DAMOCLES ÉS DIENÖS HISTÓRIÁJA

1579?

Notaja: Az hatalmas Isten, kiraliok kiralia &c.

1. **Draga dolgot mondok, kerlek, halgassatok,**
Kit talam gyakorta ti nem hallottatok,
Noha historiat sokakat irtatok,
De ez egyről tudom, hogy ti nem szoltatok.
- 5   2. **Egy időben vala az Syciliaban**
Egy hatalmas kiraly oly nagy urasagban,
Hire, neve vala nagi sok orszagokban,
Dienösnek hittak nevet ez vilagban.
- 10   3. **Czuda szomorusag' kirali szivet tartya,**
Banat, kesseröseg' soha nem tagittia,
Nagy sok mely gondolat ugyan el bamittia,
Vigy kedvet urakhoz soha nem mutattia.
- 15   4. **Zorgalmassan urak erről tudakoznak,**
Hogy mi oka legyön kiraly banattyanak,
De ennek vegere ök nem juthatanak,
Mert titkolva ezök mindöntul valanak.
- 20   5. **Ime, urak erről tanacziot tartanak,**
Mikeppen vegere ennek juthatnanak,
Mert kiraly banattian nagon buslakodnak,
Felnek, kirali nekul hogy ne maradnanak.
- 25   6. **Pelda bezed raytunk, hogy ne telliesödnek,**
Banattul halara ok ne adatatnek,
Kirali ö magatul meg' ne ölettetnek,
Hogy kiral orszagan gyalazat ne esnek.
7. **Reia gondolanak, semmit nem szollanak,**
Főfő tanaczioktul öczie az kiralinak
Közzikben hivatek, neki így szollanak,
Mind feiöntkent neki így panazkodanak.

- 30 8. Az kiralynak lattiok feiöntkent banattiat,
Soha nem lathattiok neki vigassagat,
Sem meg nem tudhattyok, mi legyön, az okat,
Tegöd arra kerünk, tud meg' ennek okat.
- 35 9. Ezt ha czeleködöd, te mi kedvönkben lez,
Nagy sok ayandekot feiönkent túlunk vez,
Tiztösségös böczben nalunk te nagyban lez ,
Holtodig' mi köztunk te ezért hirös lez.
- 40 10. Damochles, az kirali öczie hogy ezt halla,
Az főfő uraknak ottan föl fogada,
Battyanak banatyat hogy töle ki tudna,
Es az utan nekik azt ő meg' mondana.
11. Igön hamar mas nap battiahoz be mene,
Nagy szep tiztösseggel battianak bezelle,
Terdet feiet haitvan az kiral*t* iduösze,
Szep oratiojat ez keppen el kezde.
- 45 12. Czudalatos, kiral, tudod, Isten dolga,
Az egez vilagnak nagy szep alkotmania
Ő nagi hatalmanak jele, bizonsaga,
Ki volna, ki ennek ellene alhatna.
- 50 13. Az szelös egeket Isten terömtötte,
Az napot, az holdot ő fenösetötte,
Az nagy tengörökket egy hellire gyöytötte,
Cziuda allatokat ezökben röndölte.
- 55 14. Töb sok dolgai közt ez legh cziudalatosb,
Az emböri allat, ki mindönnel okosb,
Ekös bölczieseggel ki mindönnel tudosb,
Terömtöt allatok között meltosságosb.
- 60 15. Oli igön az Isten az embört szerete,
Hogy mindön allatnak urava szentöle,
Az ő szömeliere szepön ekössete,
De nagy hamarsaggal ezöket el vezte.
16. Rövid szoval mondvan embör az Istennek,
Draga szep allattya ő szent fölsegenek,
Csak tudna szolgálni ő terömtöjenek,
De attul embörök nagy taul estenek.

- 65 17. Nagy sok iavayval te kiralisagodat,
Latogatta Isten te birodalmadat,
Ki szelössetötte az te orszagodat,
Nagy szep magzatokkal aldotta hazadat.
- 70 18. Ezöknek fölötte nag' io egesseggel,
Latogatot Isten draga csöndesseggel,
Nintsen semmi igyed kulsö ellenseggel,
Orszagod es hazad jelös nag' buseggel.
- 75 19. Nem tudgyok, mi oka vagyon banatodnak,
Hogy semmi helt nem adczi az szep vigassagnak,
Boczattad magadat nag' szomorusagnak,
Ezön igön kerlek, mond meg' ennek okat.
- 80 20. Az te io hiveid mind ketseg'ben estek,
Felöled mindnyajan mar el ijedtenek,
Hogy nem tudgyak okat keserüsegödnék,
Felnek, hogy oka lez te vezödelmednek.
21. Kiraly, hogy ezt halla, szömet föl emele,
Nagy szomoru szömmel ö öczet tekente,
Szomoru bezeddel öczenek jelönte,
Masod napon okat monda, jelöntene.
- 85 22. Ime, kiraly elöl öcze el ki mene,
Az fö tanacziokkal Damochles bezelle,
Hogy holnap az kiraly neki jelöntene
Okat banattyanak, neki bezellene.
- 90 23. Vigassaggal hallak urak ez bezedöt,
Örülnek mar eszön, kit kiraly jelöntöt,
Alig' variak vala az mas napi idöt,
Hogy okat jelönti, kiert ö kessergöt.
24. De azonban kiraly szolgait szollita,
Utanna valoknak gyorsan paranczola,
95 Hazanak közepin egy vermet asata,
Nagy melyen, szelössen azt ö hagyattata.
25. Im, az szolgak gyorsan az kiraly szavara,
Ot hamar futamvan az ö mondasara,
Meg' assak az vermet ö szöme lattara,
100 Nagy melyen, szelösen, mint kiraly meg' hadgya.

26. Töltete verömben sok eleven szenet,
Mig' kedvenek tetzek, mind addig' eleget,
Szu ette dezkaból czinaltata szeköt,
Az veröm szaiara tetete az szeköt.
- 105 27. Az szolgak ezöket hamar meg' keszetek,
Ö paranczolatit hamar veg'hez vivek,
Vermöt es az szeket hamar meg'kezetek,
Az veröm szaiara tetete az szeköt.
- 110 28. Szorgalmassan király ismeg' paranczola,
Szep aranyas aztalt elő hozzattata,
Kit draga kupakkal szepön meg' rakata,
Jelös jo borokkal kiket meg' töltete.
- 115 29. Szep karpitok kiraly hazat ekössetek,
Aranyas szönyegök falat fenösetek,
Aranyas ruhakkal föl öltöztettetek,
Draga szerszamokkal tölök czifraltatek.
- 120 30. Oly hamar az utan kiraly paranczola,
Nagy, ket elü pallost elő hozattata,
Kit egy lo sörenyre ö gyorsan foytata,
Kit az veröm fölöt föl akasztaltata.
31. Nagy szep draga etkek asztalon valanak,
Szep ezüst talakban kik el hozatanak,
Draga szep aranyas kupak, cseszek vannak,
Kik kiraly modra czuda szepön vannak.
- 125 32. Az utan az kiraly Damochlest szollita,
Ö szolgai altal gyorsan hivattata,
Kiraly eleyben Damocles be iuta,
Az kiralynak dolgan len el czudalkozva.
- 130 33. Kiraly paranczola öczenek, le ülljön,
Az veröm szelere, hitvan szekben ülljön,
Mit neki paranczol, mind az tevö legyön,
Az ö bezedenek engödelmes legyön.
- 135 34. De öcze kiralynak ot igön fel vala,
Hitvan szü ette szek ne törnek alatta,
Hogy az nagy tűz közsze ala ne szakadna,
Honnet nem lehetne ki szabadulasa.

35. Ezöknek utanna, hogy szekben le üle,
Az kiraly allata gyorsan ő környüle
Fegverős iffiakat, az kik fenyögetven
140 Lennenek, kik öczet halallal fenyögetnek.
36. Czuda nagy szep fenös fegverel egy iffiat,
Eleyben allata öczenek az iffiat,
Hata mögöl ismeg' allata mas iffiat,
Bal es iob kez felöl allata ket iffiat.
- 145 37. Zep mezetelen tör ő kezökben vala,
Mindön felöl öczet fenyögetik vala,
Elöl es mind hatul ött röttentik vala,
Halalal ketfelöl ijegetik vala.
38. Igön szep bezeddel kirali neki szolla,
150 Öczet nagy vig' kedvel ugy kenalya vala,
Semmit ne bankodgyek, vigan lakiék, hadgya,
Nam semmitül neki nem volna bantasa.
39. Mindönben eleg'ben kiraly modra vagyon,
Szep, aranyas asztal uri modra vagyon,
155 Draga bora, etke kiraly modra vagyon,
Vigan lakiek tehat, ha elegben vagyon.
40. Ime, föl tekente Damocless padlasra,
Lata egy nagy pallost, le vala bocziatva,
Ki egy lo sörenyre vala csak meg' foytva,
160 Nem tudgya, mely oran reia le szakadna.
41. Hayolván föld fele tekente alaia,
Lata az nagy vermöt, ki alatta asva,
Ki eleven szennel vala mind meg' rakva,
Szu ette szekbenis nem mer mozgolodnya.
- 165 42. Az előtte valo iffiat ha tekenti,
Kezeben fenös tör, ő mihelyön neszi,
Hata megöt allot ha ezeben veszi,
Bal es iob kez felöl valot ha szömléli.

140 [szótagszámtöbblet; talán a „fenyögetnek” helyén egy kétszótagú szó állt, pl. „ijcsztnek”] 160 oraban szótagszámtöbblet]

43. Legh ottan az halal ötet ijegeti,
 170 Ez arnik vilagbol hogy maid ki vegezi,
 Enni veszödelöm mikor környül veszi,
 Azt mondgya, nem lehet akkor vigan lakni.
44. Iol lehet, mindönben en elegben vagyok,
 De mind azon altal nagy banatban vagyok,
 175 Mert vezödelömben mindön felöl vagyok,
 Nagy sok felelömtul környeközve vagyok.
45. De miczoda szivö embörtül lehetne,
 Hogy ki illien helyön leven örülhetne,
 Bator mindönökben ö elegben lönne,
 180 Nem tudom bizonynal, hogy hogy örülhetne.
46. Ezöknek utanna az kiraly igy szolla,
 Es az ö öczenek illien modon szolla,
 Azon tudakozol, miért vagyok banatban,
 Mioka, hogy nem vák soha viganagban.
- 185 47. Azert halgassad meg', az mit neköd mondok,
 Figyelmezzel reia, az mit neköd szolok,
 Eszödben vehetöd, miért nem vigadok,
 Ez az oka, miért en szomorun jarok.
48. Kiraly modra noha en eleg'ben vagyok,
 190 Senkitül bantasban noha *mast nem* vagyok,
 Nag' veszödelömben mind az altal vagyok,
 Melyben te mastan vagy, szinten en ugy vag'ok.
49. Tekentök az egben gyakorta fölöttem,
 Latom az itelő birot en fölöttem,
 195 Ki sok buneimert meg' buntet erőssen,
 Az utolso napon kemeny iteletben.
50. Valamikor pedig' földre le tekintök,
 Eszömben jut pokol, hogy ala tekintök,
 Sok buneim jutnak eszömben, kit neszök,
 200 Szantalan sok kinok, kitül igön felök.
51. Latom hatam mögöt bönömnek soksat,
 Eyel es mind nappal reiam kialtassat,
 Latom az halalnak elöttem allassat,
 Ezöntul el vizön, nem tudom oraiat.

- 205 52. Az iob kezem felől ördög czalardsagat,
Bal felől is latom ö forgolodasat,
Ki mindön oraban bönöm sokasagat,
Elömben tamaztya nagy sok undoksagat.
- 210 53. Illy vezödelömnnek közte mikor legyek,
Nem lehet, hogy akkor vigassagban legyek,
De illik inkablan, hogy banatban legyek,
Es nagy bubanatban holtomiglan elyek.
- 215 54. Azert, öczem, neköd ez tuttodra legyön,
Hogy miczoda oka banatomnak legyön,
En udvaromnak is ez tuttara legyön,
Kiki mind ezökböl tulem peldat vegyön.
- 220 55. No, ezöket ertven öcze az kiralynak
Ki mene, meg' monda okat banattyanak,
Az nagy urak ezön el czudalkozanak,
Sokan gondolkodvan magokban szallanak.
56. De iol vöd eszödben, embör, itt magadat,
Jol meg' hanyyad, vessed mindön dolgaidat,
Tallahacz magadban illi gondolatokat,
Csak hogy vöd eszödben ez illien peldakat.
- 225 57. Embör, azert intlek, iol meg' hanyyad, vessed,
Az kiraly peldajat gyakron emlögessed,
Bünödnek nagy voltat hogy eszödben vögyed,
Ezökböl magadat Istenhöz tereczed.
58. **Kemen...**

TOLNAI FABRICIUS BÁLINT

SZENT JÁNOS LÁTÁSA

1579

Szerenczenec forgasarol: Notara

PRIMA PARS CONTINENS EXEGESIM VISIONIS

1. Viaskodic az Vr Iesus az ü hiueiert,
Mert az testben fel öltözöt ü iduössegünkert,
Azert meg-is szabadittia ü diczössegeert.
- 5 2. Az szent Iános ezt meg irta az ü latasaban,
Tizenkettödíc reszeben szep tanitasaban,
Vigasztallia mi szíuünket haborusagaban.
3. Leszen azert most beszédem Iános latasáról,
Rövideden latasanak magiarazattiarol,
Minden ember meg halgassa szomat ez dologrol.
- 10 4. Erre nekem az Szentlelek aggia aiandekát,
Hog' haszonnal magiarazzam az irasnac titkat,
Erözhessec abból hiuec szíuek batørsagát.
- 15 5. Nag' czodat en magas meniben (Iános mongia) latec,
Mert egy aszszon/ fenes napban ime öltöztetec,
Laba ala ü nekie az szep hold vettetec.
6. Tenec ottan az feieben igen szep koszorot,
Tizenket szep czillagokból mely neki kötettet,
Hogy feienek Isten elöt adgion ekesseget.
- 20 7. Igen kialt es giötrödik szüles faidalmabol,
Kiuan vala künniebülñi mehenec terheböl,
Fiat szülni akar vala Isten aldasabol.
8. Nekem teczek másik czuda ismeg latasomban,
Egy nagy Sarkan', veres posgas, vala fen az egben,
Ö feie het, az szarua tiz, het korona feien.

- 25   9. Vonsza vala hozza Sarkan czillag heted reszet,
Es le hania mind az földre, hogy ő dihösseget,
Meg mutatna nag' haragiat es kegyetlenseget.
10. Sörgölődik aszszoni körniül, lesi ü szüleset,
Hogy el nielie hamarsaggal mehenek giümölczet,
30   Es meg tilcza mennyiorszagnac draga epüleset.
11. Tekintem hat aszszon' szülte szep fiu magzattiat,
Vas palczaual ki birhatna poganak soksagat,
Tanaczaua el tarthatna ez földnek hatarat.
12. Hamarsaggal fel ragadak Isten eleiben,
35   Hog' üt latna mindenkoron kirali szekiben,
Es szolgálna nag' örömmel neki mindenekben.
13. Ottanaban az aszszonis az pusztaban futa,
Hol ennek az Istentül hely *szerzetetett* vala,
Ezer ket szaz hatuan napon hol lakni kel vala.
- 40   14. Lön azonban harcz az eghben es erős bai viuas,
Viaskodik angialiuat mert az Mihál angial,
Az Sarkanis ellene vi az ü angialiuat.
15. Nem lön semmi nieresége ackor az Sarkannak,
Diadalma de lön raita Mihál' archangialnac,
45   Meeg helieis nem *leszen* [az] eghen az Sarkannac.
16. Ez földekre az nag' Sarkan amaz regi kigio,
Kinek neue alnok ördög, igassag ostromlo,
Angialiuat le haniatec, mint hiuekre törö.
17. Nag' szep enek illien szoual az eghből hallatek,
50   Most ielent meg az iduösseg es az nag' erősség,
Ur Christusnac ü hatalma, orszaga Istennek.
18. Sereni ördög meg rontattot es ala vetettöt,
Az mi attiank fiainac terhe Isten elöt,
Eiel nappal vadolotul menedekünk most löt.
- 55   19. Ime, ükis az Sarkanion giözedelmet venek,
Mert ki ontak ü reaiok veret az Barannak,
Nalok vagion igeieis Testamentomanac.

20. Sok kinokra keszek menni, mindent meg kostolni,
 Meg halaltis az Baraniért keszek el szenuedni,
 60 Lelköketis ü erőtte keszek el költeni.
21. Vigadgianak most az eghek ez nagy nieresegen,
 Es kik laknak az eghekben, ördög veszedelmen,
 Öruendeni az embernek illik iduössegen.
22. Iay ez földön lakozoknak, tengerben leuöknek,
 65 Kikhez szallot rettenetes merge az ördögnek,
 Veszedelme köuetközik ettül sok embernek.
23. Czudakeppen az Sathannak forog alnoksaga,
 Serenkedik, hogy mikeppen telliek ü orszaga,
 Mert iol lattia, hamarsaggal leszen meg romlása.
24. Termeszeti az Sathannac ighen niughatatlán,
 70 Mert ezt lauan, hogy földöknek esek hataraban,
 Kergetnie szülő aszszont kezde haragiaban.
25. Oltalmara az aszszonnak ada Isten szarniat,
 Mint keselő el röpüluen hogy meg ona magat,
 75 Az pusztaban Sarkan' elöt szerzene lakasat.
26. Remensegben ot lakoznec bizonios ideig,
 Ott mulatuan czendessegben lenne az időkig,
 Czac fel időt ot töltene szabadulasaig.
27. Ime oly nag' folio vizet az Sarkan' vtanna,
 80 Ö szaiabol az aszszonnac vesztene ki fuua,
 De lön neki ackoron-is Istentül oltalma.
28. Az föld mindiart meg hasada, az vizet be niele,
 Melliel Sarkan' aszszon' embert vesztene akara,
 Czufoltatic az Sarkannac ig' gonoz szandeka.
29. Merge ismeg fel geriede az gonoz Sarkannac,
 85 Alnoksaga hogy nem arta semmit az aszszonnac,
 Eszet azon mar forgattia, hogy arczon maguanac.
30. Mert maguanal meg maradot Istennec beszede,
 Es ü tüle meg örzetic az ü szent törüenie,
 90 Nala vagyon Vr Iesusnac ü testamentoma.

31. Minden módon alnok Satan hiuekre tör vala,
De szandeka haszontalan ü ellenec vala,
Mert tengernek főueniere ü fel allot vala.

SECUNDA PARS CONTINENS INTERPRETATIONEM VISIONIS ET LOCOS IN EO INSIGNIORES,
INPRIMISQUE DE ECCLESIA ET FURORE DIABOLI ADVERSUS PIOS

- 95 1. Az igeit meg hallatok lanos latasanac,
Ertelmetis mar halliatok rendel irasanac,
Alnoksagit tauosztatni tudgiatoc Sathannac.
2. Fölötte nag' czuda dolog az kit lanos lata,
Emberekböl hogy Istennec epül ü orszaga,
Az ördögnec hiuec altal romol ü hatalma.
- 100 3. Itt először ezt czudalni lam mindennek illik,
Hogy az bünös embereckel Isten meg bekellic,
Es eröt ad ö nekiec, melliel Sathant giözic.
- 105 4. Legien neked masod czuda, hogy ördög Istennel,
Ellenkezni vakmeröül mer teremtoieuel,
Noha tudgia, meg giözetic Isteni eröuel.
5. Iusson mostan itt eszedben oka ez dolognak,
Melliet Christus mondasabol hiuek tanulhatnak,
Igassagban meg nem alla attia hazugsagnak.
- 110 6. Olalkodik azert ördög vtanna hiueknek,
Mert azokbol, bannia, telik orszaga Istennek,
Boszszut tegyen, azon forog, ü büntetöienek.
7. De meg ezis harmad czuda ez latasban lehet,
Dihössege ez Satannac hog' illy nagiot tehet,
Ezerfele mestersegü, sokakat el veszthet.
- 115 8. Ezokaert minden ember erös legien hitben,
Es vigiazzon ördög ellen egez eletiben,
Ha reszt venni igiekezic szörzöt iduössegeben.
- 120 9. Imatkozzek es Istenhez hitböl fohazkogiek,
Hog' ü tüle alnoksaga Sathannac tauozzek
Tüzes niila, melliel meg lö, vissza verettessek.

10. Az negiedik czoda legien Satan le esese,
Hitlenekben it ez földön ü czelekedese,
Az vtolso itiletig ü sörögölödese.
- 125 11. De ötödic az hiueknec meg szabadulasoc,
Czudakeppen Sathan elöt ü el szaladasok,
Az Sathannac ar vizetül meg menekedesök.
12. Ved eszedben, az igeknec mi legien értelme,
Aniaszentegyhaznak arszont minden ember ercze,
Mint aszszon', ü igen giarlo es magaban meddü.
- 130 13. Erössége, böczületi az Christustul vagion, Esai. 45.
Giümölczösse es szülöue iegiesetül leszen, Ioan. 15.
Io aszszonnac czac vratul mert giermeke leszen. Galat. 4.
14. Regulta mar hallottatoc az szent irasokbol,
Christus fogta ü hiueit hozza io kedueböl, 1. Cor. 11.
135 Iambor iffiu mikint szokot szüzet szerelméből.
15. Söt az Christus vö legenie aniaszentegyhaznac, Math 9. 25.
Czac egiedül az hit altal feie tagiainac, Mar. 2.
Mint az firfi hazassagban feie az aszszonnac. Apoc. 21.
16. Vallion azert kiczoda az, ki magaban kedues, Rom. 3.
140 Io teteiert, iamborsagert hol az böczületes, Abac. 2.
Isten elöt ninczen senki magatul erdemes.
17. Semmi azert kerketsege ez alnok vilagnac, 1. Cor. 4.
Mert minden iot köszönhattiük Isten io voltanac, Iac. 1.
De főkeppen iegieseue hogy lettünk Christusnak. Eph. 2.
- 145 18. Sörenséggel azert hiuek ennek szolgallianac,
Mint Vroknac tisztasagban magokat meg tarczak,
Baluaniok[nak] fertelmetül szüöket meg oiiak.
19. Az aszszonnac ü ruhaia az fenes nap vala, Mal. 4.
Igassagnac napia Christus, Malachias mongia, Psal. 119.
150 Ö szent euangelioma szüueknec vilaga. Matth. 5.
20. Tudomaniok iduössegről menniorszag vtarol, Ioan. 17.
Eletöknek tisztasaga bizonsag az hitről, Eph. 2.
Az hiueknec Christus altal leszen kegielemből. 2. Tim. 3.

- 155 21. Hiuek, azért ti bizzatok, mert Christus rvhatok,
Szentegetül takartatik az ti sok rutsagtok,
Fedesztetik io voltabol az ti hamissagtok.
22. Azert mongya Pal Apostol, hogy kik keresztsegben
Reszesültek aldasabol Istennec az hitben, Gal. 3.
Öltöztenek az hit által Vr Iesus Christusban.
- 160 23. Nem fenesseb eltető eg az napnac fenetül,
Mint fenlenek ü lelkökben ezek igaz hittül, Psal. 51.
Isten elöt kik tisztultak az Christus veretöl. 1. Ioan. 1.
24. Aszszony ember laba alatt az holdot niomodia,
Mert az holdnak alhatatlan az ü állapotia,
165 Mint iol lattiuk, változando világ bodogsaga. 1. Cor. 7.
25. Magyarazza azért az Hold ez világi iokat,
Christus Iesus hiueinek niomni kel azokat Rom. 12.
Labok alá, ne vonniak el Istentül szíuöket.
- 170 26. Probalni giakran szokta Isten az hiueket,
Testi ioknak aldasauál es el veueseuel,
Hogy meg lassá, mint maradnak az ü szent fiaual.
27. Itt az hiuek meg gondolliac Isten tisztességet,
Attiokfia szeretetít, az ü szükségöket,
Es ezekre el költeni nem szanniak pénzöket.
- 175 28. Igen fel nem fuualkodnak ennek bousegeuel,
Nem bankodnak ük feletteb ennek veszeseuel,
Az Christusert meg vtalliak, nem gondolnak azzal.
29. Semmi azért ez vilagnak az ü diczösege,
De Christusban az hit által leszen keduessege,
180 Mint az holdnak (mongiak) naptul vagion feniessege.
30. Czudalkozni illik ezen minden io embernek,
Böczületi hogy nagy vagion most az kazdagsagnak,
Kazdag (mondgiak) eszes ember io tanacza annak.
- 185 31. Oly nagy fennien es keuellien az kazdagok szolnak,
Batorsaggal mindent ezek czelekedni mernek,
Vczan iaruan köszönettel mindentül illetnek.

32. **Lam azomban nem gondolliak miuoltat ö nekik,
Szegen ember niuzok, fosztok, ebből suba nekik,
Czalarkodok, vsurasok, onnan sok penz nekik.**
- 190 33. **Lattiuk esztis, az szegennek ninczen böczülleti,
Nag' emberseg szegensegtül mert meer gialasztatni,
De iamborsag iamboroktul szokot böczültetni.**
34. **Azert, meg lasd, iamborsagra legien tekintetöd,
Erre legien kezzel labbal te igiekezased,
195 Ha az Holdot labbal niomni aszszonnial akarod.**
35. **Tizenket szep czillagokbol mely koszorot monda,
Hogy aszszonnak ekessegre az feieben volna,
Az tizenket apostol ez, minden ember tudgia.**
- 200 36. **Azok vtan minden iambor, bölcz es hiü tanitok,
Kik Istenec legeltetik nepet mint pasztorok, Ioan. 21.
Vilagosok az nep közöt, mint eghen czillagok. Dan. 12.**
37. **Mert mikeppen apostolok ü faratsagockal, Matth. 5.
Nagy sok nepet meg haitanac szep tanitasockal,
Az Christusnac nepet giütuen minden ereieckel.**
- 205 38. **Ezec lenec coronaia nagy szep ekessege,
Christus vtan az vy frigiben ekes diczössege,
Első helien az aniaszentegyhaznac vezére.**
39. **Sok doctorok, bölcz tanitok az vtan kik voltac,
Zinten vgian az Christusnac hiuen szolgaltanak,
210 Mert ezekis ü nekie nepet hodoltattac.**
40. **Illien azert meltosaga az tanito rendnek, 2. Cor. 4.
Mert köueti es szolgai ezek az Christusnac, 2. Cor. 5.
Diczösegi, szemefeni aniaszentegyhaznac. Eph. 6.**
41. **Nem kel nekik semmit szolni az ünneen feiektül,
215 El szakadni mert nem illik az ü mesterektöl,
Apostoli bölczesegtül, iduösseg vtatul.**
42. **Czuda tehat, hogy hogy mernec emberec gondolni,
Tiszteletre az Istennek valamit szörzeni, Deut. 4. 12.
Igeiehez az Christusnac toldalekot szabni. Gal. 1.**

- 220 43. Ezis melto czudalatra, hogy bölcz tanitoknak,
Kik igazan predicalliak igeiet Istennek,
Böczülletök keues vagyon Christus köüetinek.
44. Rutab dolog es artalmasb nincz az tanitoban,
Mint tuniassag es az lagysag ü hiuatalaban, Ezech. 3.
225 Mert effelek az Istennek lesznek haragiaban.
45. Oya magat az tanito, keduert, hogy ne szollion, Gal. 1.
Minden embert de egyarant az bünert meg fedgien, 1. Tim. 5.
Ha akaria, hogy ü lelke karhozattul mennien. 2. Tim. 4.
46. Coronaia mostis azert aniaszentegyhaznac, Tit. 2.
230 Apostolok, mert irasok nala tudomaniok, Eph. 2.
Ekesiti az hiueket mostis tanitasok.
47. Orszagara az Istennek az altal iuthatunk,
Diczöseget menniorszagban az altal nierhetünk,
Ha az Christust irasokba erős hittel fogiuk.
- 235 48. Regenteis az prophetak ez tudomant attak Luc. 24.
Tanusagra, Szent Pal mongia, mindeneknek hatta, Ephes. 2.
Minekünkis iduössegre ez hitet vallotak. Heb. 1.
49. Diczöseget ki meg veti aniaszentegyhaznac, 2. Petri 1.
Tudomaniat, tanitoit Christus seregenek,
240 Meg vtallia ez ill' ember czillagit az egnek.
50. Igen rea gondolliatok ti-is, oh, tanitok,
Ekösiccze szep erkölczsök, igaz tudomantok
Christus nepet, hogy czillagi legietek nekiek. Matth. 5.
51. Semmi nektek faratsagtok az predicallasban,
245 Ha io peldat ti nem adtok eletnek modiaban,
Meg rutittia magat, tarsat ember ig' elteben. 1. Tim. 4.&5.
52. Mongia, mongia, de nem teszi, effelekröl mongiak, Tit. 2.
Predicallia es hirdeti, de nem czelekedi, 1. Cor. 15.
Tüle tudna paraszt ember io peldakat venni.
- 250 53. Ollian helien az tanitas hasznos szokot lenni,
Io inteset az tanito hol kezdi tölteni,
Peldaiaual minden embert io vtra vezetni.

54. Tudomania erkölczetül meg rutul embernek,
Gonosz erkölcz veszedelme egész tarsasagnak,
255 Gonossaga halgatokra ragad tanitonak.
55. Vezetnie az vak vakot vtaban nem tudhat,
Az tudatlan, gonoz ember iora nem szolgálhat,
Setetsegtül es homalitul fenesseg nem arad.   Matth. 15.
Luc. 6.
56. Hasa vala ez aszszonnac terhes es szülese,
260 Faidalommal, iaygatassal üt izgatni kezde,
Künniebseget ü terhetül kiuannia, hogy lenne.
57. Aniaszentegyhazban hiuek Isten beszedeuel,
Terhesültek es meg töltek Isten nec lelkeuel,
Ezek altal sok fiakat ük szülni kiuanniak.   Io. 2.&10.
Gal. 4.
Act. 2.
58. Czudalatos kiuansaga Istennek nepenek,
265 Hogy hatara szelesegyek Christus orszaganak,
Es hit altal az Istennek fiak szülessenek.
59. Giarlo ember, ha mi iot lelsz, ladadban el reited,
Nem sok ember azzal elhet, temagad iol tudod,
270 Az Istennek szent igeie nem illien, iol latod.
60. Rut dolognak iras mongia gira el reiteset,
Többiteni mert kellene azzal az Istenet,
Bö termesre el kellene hinteni igeiet.   Luc. 19.
61. Az tanitok leg főkeppen erre vigiazzanak,
275 Az halgatok ü vtannok rea gondollianak,
Hogy Istentül mely iot vettek, massalis közölleik.
62. Tudgiatok aszt, eg' kis szikra mely nagy szenet eleszt,
Kiczin szentül nagy rakas fa mel' hamar fel giulad,
Egy kis hitből ezenkeppen nag' sok iosag arrad.
63. Ig' szülhetnek azert hiuek fiakat Istennek,
280 Ha igeiet predicalliak mindenüt az Vrnak,
Az hit altal hog' serege giullien az Christusnak.
64. Az vtan ha ü hiteket io tetemenieckel,
285 Meg ielentik szüek szerint iambor eleteckel,
Peldat adnak minden iora tiszta szeretettel.

65. Nem mondhattiuk az illi embert soha keresztiennék,
Ki eletit nem jobbittia, es ielet hitinek
Nem mutattia, melegsege mert vagyon az szennek.
- 290 66. Itileted ezen legien azokrol, hitöckel
Kik kerkednek, de igeiet nem szolliak nielueckel
Az Istennek, es nem szülnek fiat igeieuel.
67. Mondhatatlan kenlodasa ez aszszonnak vagion,
Szüles miat nagy faidalma ü testeben vagion,
Ezert kialt Isten altal, hog' könnien szülhessen. Mat. 20.
Mat. 8.
- 295 68. Ime, meli nagi niauualiat az hiuek szenuednek,
Christus mellet haborukat sokakat el türnek,
Mert iol tudgiak, hogy Istennek fiakat ig' szülnek.
- 300 69. Pharisaeus iras-tudok, papok es fő nepek,
Az Christusnac tudomaniat, eletit giülöltek,
Orszaganac epüleset rontani akartak.
70. Isten ellen fel tamattak, Christust haborgattak,
Apostolit meg tiltottak, igeiet ne szolnak,
Isten nepet ige altal mert böuölni lattak.
- 305 71. Azon azert nagy banattiok szieukben tamadot,
Hogy ellene az Christusnak ez vilag tamadot,
Orszagara az Istennek fiat szülni tiltot.
72. Tudomaniat az kik mostan Christusnak hirdetik,
Ez vilagnac illy vaksagan ü magokat giötirik,
Hogy ellene igassagnak sokaktul mondatik.
- 310 73. Ezen vagyon most faidalma hiuek szieueinek,
Hog' igeie giümölczözni nem meer az Istennek,
Haboruia mert nagy vagion hiuek seregenek.
- 315 74. Semmit azert ezzel [nem] kel hiueknek gondolni,
Aszszon' ember faidalommal fiat szokta szülni,
Ezenkeppen szoktak hiuek haboruban nöni. Matth. 10.
75. Töredelmet ü testenek ottan el feledi
Giermek szülő, mihelt fiat szüles vtan nezi,
Ö banattiat haszna vtan hiü ember le teszi. Ioan. 16.

- 320 76. Inkab lelket ki boczattia, hogy nem oltalmazza,
Halalauai epüleset hiueknek ha lattia, Ioan. 10.
Diczöseget az Istennek halalan meg valtia. 2. Cor. 12.
77. Faratsagot, giülülseget, szidalmat fel vegien,
Minden ember, ki kiuannia, hogy termő fa legyen, 2. Tim. 2.
Orszagara az Istennek szep fiakat szüllien. Iac. 1.
- 325 78. Itt meg lattiuc, mel' nag' könnien a Christust köuetni
Alnok szüböl sokan mostan vallani kiuannak,
Ha feieknek minden felöl niugodalmat latnak.
79. Christus mellet semmi munkat de ük fel nem vesznek,
Mihelt lattiak ellenseget, ottan hatra lepnek,
330 Igassagat hatra vetuen Christust meg tagadgiak.
80. Az menniorszag vtat mongiak czoda nagy szorosnak,
Az eletre viuö ösuent igen tüuiskesnek,
Mert nehezen talal ember eletet lelkenek.
- 335 81. Tagas, poros vtat mongiak pokolnak, hogy vagion,
Karhozatra mert menetel könniebben meg leszen,
Hamar talalsz gonossagot, ki el karhosztasson.
82. Iamborsagnak allapattiat nekünk magiarazzak,
Pogan bölczek egy betüben szepen meg mutattiac,
Szep ket agat Ypsilonnak előnkben ük adgyak.
- 340 83. Oly rut, görbe eggik aga, mel' gonossag vtat
Meg ielenti, rea künnien mindennek hagasat,
Ennek farka mely czuszamos, niaka szakadasat.
84. Nem titkollia masik aga iamborsagnak vtat,
Nehez arra az fel hagas, de latod iutalmat,
345 Mert szerzőnek farattaknak fen szep niugodalmat.
85. Edes az bün, de giümölcze felette keserü, 2. Cor. 4.
Az iamborsag igen nehez, de edes giümölczü, Iac. 1.
Egy oraig valo türes draga nagy iutalmu.
- 350 86. Ezek teged indiczanac, meg marado iokat
Hogy köuessed faratsaggal, de az sok büneket
Tauosztassad, mert oraig hizlalnak tegedet.

87. Piros posgas es verheniü Sarkant, mongya, latot,
Fen az eghben, het feieuel mely nekie teczet,
Ö het feien het coronat, tiz szaruatis latot.
- 355 88. Rettenetesseget iria az alnok ördögnek,
Es fegiuerit ki mutattia az gonoz Sathannak,
Nagy ereiet meg ielenti tudtara mindennek.
89. Oltalmazza minden magat ettül eletiben,
Mert ü körül, mint oroszlan, minket szaia tatuan,
360 Ha kit lelne, hogy be nielne ü nagy ehsegeben. 1. Pct. 5.
90. Satant azert az Szent Ianos neuezi Sarkannak,
Alnoksaga es artalma mert nagy az ördögnek,
Czalarsdagra abrazattiat veue fel kigionak. Gen. 3.
91. Ebben regen paradiczom kerteiben meg czala
365 Eua asszont es Adamot hamis beszedeuel,
Bünben eituen szarmazando emberi nemzettel.
92. Czelekedik ü nag' dolgot, azert nagynac mondgya, Matth. 12.
Nagiot arthat, pelda rola Szent Iob Patriarcha, Mar. 3.
Ennek sokan most szolgálnak, azert vilag vra. Luc. 11.
Matth. 4.
- 370 93. Vörössege verontasat ieg'zi az Sarkannak,
Verrel magat meg hintette, attia gilcossagnak,
Verszopoia volt kezdetül emberi nemzetnek.
94. Tekincz regen, mikor Adam volna negy magaua,
375 Gülölködest mikent szerze Cainnak Abellel, Gen. 4.
Honnan osztan Abel vesze Cain fegyüereuel. 1. Ioan. 3.
95. Veszedelmök ettül tamadt az szent prophetaknak,
Szent attiaknak, martyroknak, az apro szenteknek, Mat. 23.&24.
Az Christusnakis es vtanna ü tanituaninak. Mar. 12.
Luc. 11. 13.
- 380 96. Soha ennek az igassag es elet nem teczet,
Hamiossagot, ember ölest mindenkor szeretet, 1. Reg. 19.
Visza vonast, gülöseget emberek közt szerzöt. Rom. 11.
97. Olly nagy szömiü ez Sarkannak az ü allapatia,
Mert het feie vagion neki sok alnok tanaczra,
Országokban, varasokban nep szaggatasara.

- 385 98. Mindenkoron az hasonlas sok tanacz ü tüle,
Viszsza vonas, haborkodas, partolas ü tüle,
Egy orszagbol hadakozas mas orszagra tüle. 1. Cor. 14.
2. Cor. 12.
99. Nem türheti eggiesseget ü az embereknek,
Epüleset nem szereti hiuek seregenek,
390 Mert ellene törekedik mindenkor Istennek. Gal. 5.
Iac. 4.
100. Ezert vagion ezerfele mestersege neki,
Alnoksaggal böuölkodik, mert het feie neki,
Az mit eggik nem gondolhat az többi meg leli.
- 395 101. Sok fele lat, *sokat* ü hall es nagy *sokat* szolhat,
Hamar talal hamis fortelt, kit te hozzad foghat,
Melliel osztan kar vallasra hamar teged iuthat.
102. Az tiz szarua rut sarkannak artalmit ielenti,
Sok fegiuert, kikkel ü vi, meg sebesit, iegizi
Nagy ereiet az ördögnek, minden ember erti.
- 400 103. Diczőseget ez vilagnac elődben teriti,
Minden ioual magat neked alnokul igiri, Matth. 4.
Te sziuedet egy először ezzel meg ökleli.
104. Ez sok kinczel magat hozzad hamar be iktattia, Pro. 28.
Vrasagot neked iger, igy sziued ostromlia, 1. Tim. 6.
405 Szolgal' nekem, vrra lehecz, asztis neked mongya. Mar. 10.
105. Iay, mel' soka ezek miat Istent meg tagadtak, Luc. 18.
Mikor kinczet vsuraua, alnoksaggal birtak,
Igassagot vrasagert ig' papok le niomtak.
- 410 106. Vannak mostis oly emberek, kik vesztet nem szanniak
Ö lelköknek, csak vilagnak kazdagsagat biriak,
Vrasagat, meltosagat magoknak talalliak.
107. Sokszor indit te testedben gonosz kiuansagot,
Edesseget az bünökben, ielent batorsagot, Iac. 1.
Nincz felelmed (mongia neked), legien okossagod.
- 415 108. Dögleletes tudomannial giakran teged kesert, 1. Rcg. 22.
Ezzel teged ha meg öklel, meg sebesit, higyed, 1. Cor. 11.
Ha az Christust te az előt erőssen nem hitted. 1. Ioa. 4.

---

394 sokakat ü hall es nagy sokakat szolhat [szótagszámtöbblet]

109. Öklel teged Christus mellet sok haborusaggal,
 420 Öldözessel, kergetessel, szörniü nag' kinockal,
 Melliek lesznek tagiainak dihússegük által. 1. Tim. 4.
 Ioan. 8.
 Apoc. 2.
110. Meg ökleli az hiueket testi niaualiackal,
 Sok karockal, ehsegeckel, ruhatalansaggal,
 Sebet raitok de nem eithet hegies szaruaiual. Iob. 1. & 2.
111. Büneidnek nag' soksagat te elődben horgya,
 425 Azzal giakran te hitedet keminnien ostromlia,
 Hogy ketsegben Christus felöl hitödet iutassa. Psal. 6. 51.
 Gen. 4.
 Matth. 27.
112. Ezece felet minden reszet testednek foglallia,
 Hogyha neki künnien engecz, magahoz szorittia,
 Ö keduenek töltesere üket *igazítja*. Rom. 6. 7.
 1. Cor. 4.
 Iac. 4.
- 430 113. Nielued hamar az szitokra, atokra tanittia,
 Ragalmazast, arulkodast eszedben iutattia,
 De nieluedet meg zabolazd, hogy ü ne niargallia. Iac. 1.&3.
 Matth. 5.
114. Eretnekseg gondolasra, hazugsagra haittia,
 Alnok tanacz talalasra elmedet oktattia,
 435 Mert mind ezek tüle vannak, minden ember tudgya. 2. Cor. 11.
 Acto. 5.
115. Fenesseget szemeidnek hamar el fordittia,
 Hogy az iokat ne lathassak, az heusagra haittia,
 De io ember az heusagtul szemet el fordittia. Esa. 6.
 Psalmo. 139.
 Matth 13.
116. Io hallasra füleidet ü meg siketiti,
 440 Gonosz szoknak hallasaban de giöniörkötteti,
 Ebböl neked veszeseidet hamar ü remenli. Mar. 4.
 Luc.8. Io. 12.
 Act. 28.
117. Czak nagy künnien kezeidet ü meg enyuesiti,
 Mas marhaia, hogy hozzaio meg ragaggion, teszi, Exo. 20.
 Illien modon szegen embert az lopasra inti. Deut. 5.
- 445 118. Indittia ü labaidat menni tolvailasra,
 Vt allasra, haszonnelkül ala fel iarasra,
 Czesztakoban es Romaban az buczu iarasra. Ioa. 8.
 Pro. 1. et 6.
119. Innen sokan egy ördöggel Romaban el mentek,
 Onnan hatra het ördöggel meg viszsza tertenek,
 450 Baluaniozas, paraznasag bennök giökeresztek.

120. Mind ezeckel es többekkel az ördög ökleldöz,
Ezek ellen de az Christus mindenkor vedelmez,
Reank boczattia, meg el veszi, kezeuel be fődösz.
- 455 121. Ez Sarkannak het feieben het corona vala, Matth. 28.
Mert üneki sok kiraliok meg holdoltak vala, Rom. 8.
Kik feieböl az coronat mind ki zedte vala. 1. Cor. 10.
122. Mondhatatlan nagy hatalmat az hitötlenekben,
Meg mutattia ez sarkannak merge az farkaban,
Mert azon ö czillagoknak harmad reszet vonsza. Ephe. 5. 2.
- 460 123. Oltalmazza minden embör magat ö farkatul,
Antichristus zolgaitul, hamis prophetatul, Esai. 9.
Kep mutato embörektül es alnok vraktul. Matth. 7.
124. Rut sarkannak mert mind ezök az farkan le czignec,
Ezök által vezödelmök embereknek leznek,
465 Tecczenenek czillagoknak, de tagai ennek.
125. Igieközet mind ezektül földiekre vagion,
Euangeliom peniglen vtaltatuan vagion, Rom. 16.
Sarkany miat mert lakasok itt ez földön vagion. Philip. 3.
- 470 126. Azert mongia az zent Ianos, hogy ezöket hanta, Iac. 3.
Gonos sarkany ez földekre, hog' lenne lakasa, 1. Pct. 4.
Ott azoknak, kik ö farkan ala czignek vala;
127. Mind kezükkel es labokkal azert azon vannak,
Hog' hasuknak keduet telcziek, sok kincziet birianac,
Vrassagot nierhessenek, testüket hizlalliak.
- 475 128. Sietseggel eleiben ackoron allapec
Az aszszonnak ez rut sarkany, hogy zülesset varuan
Elnielhetne hamarsaggal giümölcziet mehenek.
129. Az ördögnek ielőntetik itt gonoz zandeka,
Meg fognia az hiuekben melliel ö akarna, Luc. 8.
480 Az igaz hit, hogy giümelcziet bennük ne termenne.
130. Ne hirdetnek az hit által Istennek igeiet,
Es ne latnak igeienek semmi haznalattiat,
Ne zületnek ige által az Christus senkiben.

- 485 131. Christus azert nyluan mongia Lukachy irasaban,
Ördög volna, ki az iget nem hanna ziuükben Luc. 8.
Gümelcziözni embőreknec semmi io dolgokban.
132. Tuggiuk immar az Satannak gonozra zandekat,
Oyuk azert mi magunkat ne fogiassa maguat
Ki belölünk, az Istennek iduözítő szauat.
- 490 133. Ez aszszonnak mind az altal lön fiu magzattia,
Vas *palczaua*l ki ü nepet biria, igazgattia, Psalmo. 2.
Poganoknak kü sziuöket künnien meg lagittia. Esa. 11.
134. Rut Sarkannak szandekaua*l* hiuek nem gondolnak,
De ük szülik Christus Iesust es fel magasztalliak, Matth. 10.
495 Ki teriesztik ö orszagat, dicző neuet alldiak. Luc. 12.
Gal. 4.
135. Ennek az ü birodalma mindeneken vagion,
Vas *palczaia* poganoknak birasara vagion, Matth. 28.
Ellensegin büntetesre nagy hatalma vagion. Hebr. 1.
Psal. 45.
136. Czuda, mely giors es hatalmas Istennek igeie, 1. Cor. 10.
500 Kö rontasra vas pörölnek iras ütet mongia; Heb. 4.
Kemen sziuü poganokat meg lagittia, vallia. Ierc. 23.
137. Orszaganac nemzetsegit sze*pen* igazgattia, Esa. 12. 42.
Igassagban, itiletben poganokat biria, Ier. 23.
Görögöket es sidokat eggiüue allattia. Heb. 1.
- 505 138. Lasd, mely fiu Christus vtan hiuektül születik,
Bölcz tanito, kebelekben ki fel neueltetik,
Batorsaggal ki Sarkannal szemben viaskodik. 1. Ioan. 2.
Tit. 1. ct 6.
139. Effe*leie*ek regen voltak az aldot prophetak,
Apostolok, martyromok, az euangelistak, Luc. 10.
510 Most vtannok minden iambor bölcz es hiü tanito.
140. No, azert az bölcz tanitok iffiakat taniczak,
Io elmeiü deakokat polgarok taplalliak,
Az scholaban ü fiokat mindenek be adgyak.
141. De mely keues, ki eszt mostan hiuen czelekedne,
515 Noha tudgia, hogy Istennek fiat igy szülhetne,
Orszagat igy az Christusnak sze*pen* epithetne.

142. Az scholaknak pusztasaga, gonduiselő nepnek
Keues volta, ebből osztan bölczek ritkasaga,
Innen vagion embereknek nagy gorombasaga.
- 520 143. Mely keuesen azert mostan az Istennek szülnek,
Mely keuesen ü nekie hitből giümölczöznek,
Mely keuesen igeienek igazan most hisznek.
144. Illien azert az mi hitünk, az kiuel kerkedünk,
Kiert szamot az Istennek iöuendöben adunk,
525 Mint giümölcz fa, ki nem terem, mi ki vagattatunk.
145. Nem szollok most (röuidsegert) gonosz természetről,
Melibol sokan feletkesztek Isten igeieröl,
Meg vtaltak tanitokat, kik szolnak Christusrol.
- 530 146. Vitettetek ez szep fiu Isten eleiben, Luc. 10.
Mert hiueknek irua vagyon szamok tenereben, Ephess. 1.
Nem veszhet el azok közzül eggis eletiben. Philip. 8.
147. It *mindenkor* hatalmaual Isten oltalmazza
Ellensegi ellen üket, es fel magasztallia, Ioan. 14.
Innen osztan orszagara altal hordogattia. Philip. 3.
- 535 148. Ti, feienkent azert, hiuek, igy vigasztalliatok Matth. 5.
Sziueteket, hogy az Isten oltalmaz titeket, 1. Cor. 4.
Az ördögtül, ez vilagtul szabadit titeket. 2. Cor. 4.
149. Az aszszonis el futamek mindiart az pusztaban,
Hol nekie *heli* szerzetöt az nagy vristentül,
540 Ezer ket szaz hatuan napig ü ot[tan] tartassek.
150. Budosnia kel giakorta Christus seregenek,
Dihössege hogy ü nekik ne arczon ördögnek,
Tagiaiaual kik ü rea szaiokat tatottak.
- 545 151. Az Istennek gondgia vagion mindenkor nepere, Isa. 4.
Niugodalmat giorsan szöröz ö dicziretire,
Ottis, az hol pusztasagban laknek felelmere.
152. Taplal minket az Vristen szamki vetesünkben, Matt. 5.
Ha öldözeit ü erőtte szenuedünk *eltünkben*,
Czak meg lassek, hogy erössek legiünk igaz hitben.

- 550 153. Noha azert meg menthetne mi ellenseginktül, Matt. 10.
 Megis mentet sok hiueket ü dihessegöktül,
 Mind az altal vtat mutat hogy tauozzunk attul.
154. Szemeremnek futast mongiak, de hasznosnak tartiak Matth. 10.
 Ellensegtül az ki nem fel, vakmerőnek hiiak,
 555 Keserteni az Vr Istent szent irasban tiltiak.
155. Semmit ne szand te marhadat, hazad, öröksegöd, Matth. 4.
 Masut szerzet az Vristen neked örökséget, 1. Cor. 10.
 Etelt, italt ruhazatot mindenüt ad neked.
156. De meg lassad, te futasod nagy haszonra nezzen, Mar. 10.
 560 Az Istennek seregeben épülesre legien, Mat. 2. 10.
 Tanitasod es mindenüt nagy hiüseges legien.

TERTIA PARS DE CERTAMINE ET VICTORIA VERI MICHAELIS IESU CHRISTI
 ADVERSUS DRACONEM SATHANAM

1. Meg halliatok az Sarkannak szörniü dihösseget,
 Halliatok meg angialiuual erős viadalliat,
 Az Christusnak erczetek meg raita diadalmat.
- 565 2. Lön erős harcz es bai viuas fen az magas egben,
 Mert vi vala angialiuual ott az Mihaly szemben,
 Az Sarkanis angialiuual vy az Mihal ellen. 1. Pct. 3.
 Heb. 1.
3. Az Mihalion erczed Christust, az Istennek fiat, Psal. 23.
 Angialoknak feiedelmet, diczösegetek vrat,
 570 Archangialnak ki mondatik, világ meg valtoiat.
4. Eszt regente montak hiuek lelke ki veuőnek,
 Menn'országban fel hordonak, serpeniön merőnek, Acto. 17.
 Tulaidoni mert ez dolgok az Isten fianak. Rom. 8.
5. Ö altala mert eletünk es halalunk vagyon,
 575 Ö kezeben egy eles tör büntetesre vagyon,
 Minden tüle mertek szerint meg fizetést veszen. Matth. 28.
6. Neue neki eszt ielenti, mert Mihalnak hiiak,
 Hogy Istenhez ki hasonlo volna, ninczen, mongyak,
 Hanem csak ő Isten kepe, fene es peczeti.

- 580 7. Bai-uiuioia ördög ellen czac ü az hiueknek,
Kelletekor meg mentöie az keresztienekek,
Mert az szüztül rea veue testeket ezeknek. Matth. 28.
8. V szolgálai az io lelkek, prophetak, kiraliok, Luc. 1.
Apostolok, feiedelmek, iambor bölcz doctoroc, Psa. 7. 49.
585 Ezek által meg giözetnek az gonosz ördögök. Heb. 4.
9. Az Sathanis mind az által az ü angialiuai,
Ez vilagi nagy vrackal, hamis tanitockal,
Viaskodik Christus ellen az ü tagiaiuai.
10. Vi peniglen hamissaggal es hitetlenséggel, Ioan. 8.
590 Czalardsaggal-hazugsaggal es sok verontassal,
Ez vilagi dihösséggel, tökeltetlenséggel.
11. Ellensegi effeleiek aniaszenegy haznac, Ephe. 6.
Az kik ellen kell allani hittel, igassaggal,
Igeieuel az Istennek tökelletességgel.
- 595 12. Bizzunk azert az Christusban, ki minket szabadit,
Ezek ellen fegyuerekben ki minket öltöztet, Ephe. 6.
Ördög ellen, világ ellen kikben bizuast allat.
13. Innen erted, vitesseget kiuan Isten tülünk, 2. Cor. 10.
600 Sem fegiuerünk, sem io erünk de nincz arra nekünk,
Mind ezekből lam Istentül fel ekesítettünk.
14. Nem tehete Christus ellen ördög ü hadauai,
Ime, tüle meg giözettek az ü szolgáliai, Matth. 28.
Mert paranczol mindeneknek Christus hatalmaui.
15. Tüle retteg földön mennien az teremtet allat, Coloss. 1.
605 Lathato es lathatatlan, ki általa alhat, Ioan. 1.
Mint hogy tüle valosagat vette minden allat.
16. Eszt igitte vala Isten regen valtsagunkra
Szüleinknek, az kigionak feie rontasara, Genc. 3.
Kit meg ada io voltabol igazulasunkra. Gal. 4.
- 610 17. Mi testünkben [fel] öltözuen len Isten es ember, Ioan. 1.
Ember leuen, hogy meg halna az mi büneinkert, Roma. 6.8.
Isten leuen fel tamadna igazulasunkert.

18. Es meg giözne az halalt es az halalnak vrat,   Esa. 53.
Karhozatot, az bünöket es az bünnek okat,   Heb. 2.
615   Az ördögöt, ki Adamnak szörze karhozattiat.   1. Cor. 3.
19. Ki vesztettek fenes eghből heliet az Sarkannak,   Actor. 15.
Mert hiuek köszt maradasa ninczen az Sathannak,   1. Cor. 3.
Tisztult szíuek Szent lelektül Christus tagiainak.
20. Ala hania ütet azért az ü angialíual
620   Mihál angial ez földekre, mert alnoksagauál
Helie vagion itt ez földön világ fiainál.   2. Tim. 2.
Ephes. 2.
21. Ezek szíuet ü hordozza minden gonossagra,
Buiasagra, keulsegre, telhetetlenségre,
Hazugsagra, czalardsagra es arulkodásra.
- 625   22. Semmit azért nem arthatnak Christus híueinek,   Matth. 16.
Sem az ördög, sem angiali, de az hitleneknek
Minden dolgok ezek által csak vezerlettetnek.
23. Sőt ellenek giözedelmet aniaszentegyházban
Enekelnek, es boszszonttiak őket vigasságban,   1. Cor. 15.
630   Szabadulást hogy niertenek híuek az Christusban.   Rom. 8.
24. Mostanában szabadulás, iduőség tamadot,
Az egekben nagy erősség, es Isten országa,
Az Christusnak ü hatalma diczőséggel ielent.
25. Mert az vados le vettetöt az eghből ez földre,
635   Ki vadolni eíiel nappal mi attiankfiait
Szokta vala, szép zengessel híuek eszt eneklik.
26. Nem türheti az híu ember soha, hogy ne szollia
Diczőseget az Istennek, hogy ne praedicallia,
Az Christusnak io tetetis, hogy ne magasztallia.
- 640   27. Mert ez által karhozatból iduőssegre iutot,
Szolgálatból es rabságból szabadságra allot,
Az Istennek es Christusnak ereie így teczet.
28. Mig az bünben, karhozatban es halalban voltunk,
Uralkodot raitunk Sathan, ki rabiai voltunk,
645   Hogy meg mennenk mi ezektül, erőtlenek voltunk.

29. De vg' teczet, hog' Istenis minket meg nem menthet,
Karhozatbol es pokolbol meg nem szabadithat,
Az Istenis erőtlennek ebben nekünk teczet.
- 650 30. Ez gondolat neuekedet emberek szieukben,
Iduössegnek akadekit hogy lattak sidokban,
El veszteni kik akartak meg váltot hamissan.
31. Söt ez fölöt, mikor lattak meg halni az Christust,
Kitül varni az életöt, örök iduösseget,
Az halálnak meg romlasat, kel vala *halala*.
- 655 32. Az Istennek nagy hatalma, Christusnak ereie
De meg teczek, az halalbul, hogy ü fel tamada,
Az pokolnak es halálnak ereiet meg töre.
- 660 33. Erötlenség ü testeben halalt meg kostola,
Istensegnek ü ereie erőssen meg ronta,
Halalt, poklot es ördögöt laba ala nioma.
34. Halalaua! halalunkat rolunk ü el veue,
Az halalbol fel tamaduan minket meg eleszte,
Hogy altala minden ember szent életben elne.
- 665 35. Vadol vala ördög minket az mi büneinckel,
Kiket szaman ü tud vala, hogy foglalna minket
Itiletben ü maganak, kiken dihüsködnek.
36. De mar ninczen, ki vadollion Isten szine elöt,
Sem az bünök, sem ördögök Isten szeki elöt,
Nem terhelnek, mert ereiek ezeknek el veszet.
- 670 37. Innen erted iduössegnek rendit es szep modgiat,
Bizzal azert az Christusban, hogy vegied orszagat, Ioan. 3.
Öröksegül vele eggiüt biriad igassagat.
38. Nem mi nekünk, hanem neked, Vr Isten, diczösseg,
Illik bizon az tisztesseg, ki által iduösseg, Psal. 115.
675 Vagyon nekünk örök élet, menniei örökseg. Baruch. 1.
39. Gialazatot, szegienseget minniaian erdemlünk,
Mert bününktül fertelmessek, karhozatba vagiunk, Rom. 3.
Örök iokat kegielmedből czak hit által veszünk. Gal. 3.
Psal. 14.

---

654 vala halalat [sh., lásd a tárgyi jegyzetet is]

- 680 40. Ezert mongya az szent Iános itten ez írásban,
Hogy vereert az Barannak giőztek ez viuasban
Minden hiuek, kik hittének az ű beszedeiben.
41. Mert az hitnek eredeti az igeből vagion, Roma. 10.
Ezen által halgatokban hit neuse leszén,
Szent ígieknek böczületi erősségre leszén. 1. Cor. 11.
- 685 42. Böczülletesb hiuek előtt Istennek igeie, Psal. 19.
Minden testi íoszagoknal, es dragab beszede, Ioan. 8.
Mert ez által ű lelkeknek leszén iduössege. Luc. 11.
43. Erre le/ue meg vtnak minden egyeb dolgot, Ioan. 6.
Halalockal meg menteni keszek igassagot,
690 Mert Istennek tellies szüből adnak diczőseget.
44. Kik meg illien indulatot benne nem éreznek,
Rabsagaban meeg ördögnek azok mind fekűsznek,
Mert az Baran' vere által meg nem szabadultak.
- 695 45. Regen Moses által Isten paranczolta vala,
Baran' etelt az husuetba Christus peldaiara, Exodi. 12.
Baran' vere Christus veret azért magiarazza. Ioan. 1.
46. Öruengienek hiuek ezen, kik menniekre vagynak,
Nagy halakat io voltaert Istennek adgianak,
Tiszta szüből, erőiekből neki szolgallianak.
- 700 47. Rettegienek ez földiek, kik csak testnek elnek,
Mert az ördög azon forog, hogy űk el veszszenek,
Meg vetötte ű haloiat, hogy bele essenek.
48. Lattia immar közel voltat itilet napianak,
Ieleneset büntetesre az Isten fianak,
705 Minden fele azért fuia merget ű szaianak.
49. Hogy mig lehöt, ű se hadgia magat orszag nélkül,
Meliben csak ű tiszteltessek igaz Istennelkül,
Itileti kinek legien irgalmassagnekül.
- 710 50. Noha azért az hiueken nincz semmi hatalma,
Artalomra az Satannak ninczien tehetsége,
Akarattia mind az által vagion kar tetelre.

51. Mert ü soha meg nem zönik hiueket öldözni,
Aniazenteg' hazat meg nem zönik haborgatni,
Igy Christusnak mindenkoron akar bozut tenni. 1. Pet. 5.
- 715 52. Meg giözetöt, megis azert kergetti az azzont,
Le vetettöt fenös egből, megis marni azzont
Igiekezik, de mindenkor Isten menti azzont.
53. Zükseg azert alnoksagat tudni az ördegnek,
Ki mikoron nyluan semmit nem arthat Christusnak,
720 Alattomban igieközik artani hiueknek.
54. De ackoris aggja Isten aniazenteghaznak
Keseliőnek ü ket zarniat, hogy el röpülhessön,
Cziöndez helyre, hol lakhassek bizonios ideig.
- 725 55. Mert az Isten eu egeiet ket rezben foglalta,
O Testamentom es Vynak azokat neuzte,
Mely ket zarnial ördög ellen hiueit mentötte. Ierc. 31.
56. Ezökben my meg lelhettiük, az hamissag ellen
Mint alhassuk igassaggal, es az Sathan ellen
Meg giözhezzük ez vilagot, ki tör Christus ellen.
- 730 57. Erthetüük it az ket szarnion erönk tudasatis,
Es Istennek io voltaban valo bizodalmat,
Mellick altal földre szállunk es egbe repülünk.
58. Igy menthetünk az ördögtül, ha az mi erönkben
Nem bizandunk, de Istennek az ü kegielmében,
735 Christus altal hozzanc valo attiai voltaban.
59. Ismereti mi erönknek földre minket szállit,
De Isteni kegielemnek tudasa fel röpit,
Igy magunkat meg alazzuk es meg vigasztalliuk.
- 740 60. Auagy penig az ket szarnion erczük az Istennek
Nagy ereiet es tanaccziat az Iesus Christusnak,
Melliel minket meg zabadit mergetül ördögnek. Exo. 19.
61. Zöröz nekünk az Vr Isten mentsegöt ördögtül,
Bekeseget, cziendessegöt ö dihössegetül,
Mig akaria ez földet biratni ördögtül. Psa. 17. 36. 57. 61.
Esai. 4.

- 745 62. Orzaglasa ennek penig nem sokaig lezön,
Röuidültek mert hiuekert itelet napiai, Mar. 13.
Hogy valoban ackor legien ü zabadulasok.
63. Vigasaggal azert variak hiuek ezt ez napot,
750 lelöneset iduessegnek kit az Christus zörzet,
Hogy vehessek io voltabol az dicziö orzagot.
64. Rözkessenek közel voltan az büntető napnak,
Az ördögöc, hitötlenök, kar teuök Christusnak,
Röttenetös iteletek mert lezen azoknak.
65. De egiebet nem tehetnek, mert meg vakultanak,
755 Christus ellen azert törnek, gonossagra futnak,
Az hiueknek vezödelmet mindenkor gondolnak.
66. Folio vizezük arrasztnak, sok haborusagot,
Nagy vrakat föl inditnak, hadakat zöröznek, Psalm. 124.
Veteködestük tamasztuan okossagbol zolnak.
- 760 67. Sok zitockal es atockal igaz tanitokat,
Eretneki neuert raiok aduan, meg gialazzak,
Caluinistak es Lutherok, ezöknek azt mongiak.
68. Semmit nem fog ily zandekok, mert Isten hatalma
Az föld torkat az aruiznek nielesere nyttia,
765 V magokat zandekokban az Isten el rontia.
69. Talal Isten modot benne, hogy üket cziufollia,
Eletöknek hamar üket vegere iutattia,
Az föld ala, honnan valok, hamar be butattia.
70. Dihössegek ackor osztan semmiben nem arthat,
770 Alnoksagok hamissaggal soha meg nem czialhat,
Mert holt embör (köcz bezedben mongiak) meg nem marhat.
71. Orczatlansag az Satanban fölötte nag' vagion,
Tizzör, huzzor ki üzessek, megis azon vagion,
Hogy csak helie, bar pad alat, ö neki lehessön.
- 775 72. Meg giözetik [noha] sokzor, vakmeröiül megjön,
Zömben azzal, ky meg giözte, megis azon vagion,
Faradatlan, hogy hiueknek valamit arthasson.

73. Az azzonnak maradokit immar ü ostromlia,
Mert ezökbën hű annioknac erkülcziat jol lattia,
780 Zent igeie hogy Christusnak nalok kedues, tuggia.
74. De ebbenis ü zandeka meg zegiönittetik,
Mint föueniön mely haz epül, hamar el rontatik,
Illien zandek zinte vgian ime cziufoltatik.
75. Fundamentom az igassag, ki mint erős kü zal,
785 Az ki azon epittetik, ez öröcke meg all, Esa. 40.
El nem romol, az sebös zel noha rea fuiall. Psalm. 125.
Psalm. 113.
76. Alhatatlan fundamentom az föueny, tuggiatok,
Gonossagra az kic vagytok, ollianon allotok,
Hamissagra az kik futtoc, föueniön epittök. Mat. 7. 16.
Luc. 6.
Ioan. 17.
77. Mint az föueny az haboktul hamar el masatik,
790 Eggic helyről az masikra vizektüll gieüytetik,
Viz mosasa es foliasa igy giakran valtozik.
78. Ezön valo epületis allando nem lezön,
Az vizekben be merülni hogy ez zokot legiön,
795 Meg lathattia, ki viz parton epületöt tezőn.
79. Az gonossag es hamissag igön alhatatlan, Psalm. 1. 9.
Hamar el cziuz labad alol, hogy teged meg cziallion,
Hamissagban, mint vizekben tegöd be mericcciön.
80. Cziodalatos az Istennek az ü iteleti,
800 Ki giakorta az hiueket gonozoktul menti,
Gonozokat zandekokban hamar be meriti. Psa. 10. 112.
81. Ezert zoktuk *Prophetabol* amaz köz bezedöt,
Hogy ki masnac artalmara titkon asot arkot, Psalm. 7.
Ö maganac, vagy louanac alnoksaga artot. Proucr. 16.
82. Meg czialattok zandektokban azert, hitötlenök,
805 Kic hiuekre, igazakra mindenkoron törtök,
Ty magatoc veztöc azzal, kit nekic zantatoc.
83. Az igassag cziak allando es az zent iamborsag,
Kit coronaz meniorzagban tekellötös iosag,
810 El mulando, vezödelmes az gonoz hamissag.

779 kü annioknac erszülcziat [sh.] 802 zoktuk az *Prophetabol* [szótagszámtöbblet] 804 [kézzel – hibásan – javítva:] asot

84. Igieközzünk azert myis cziak az igassagra,
Zent eletre, eggiessegre es az iamborsagra,
Ily zandeckal hogy iuthassunk Isten orzagara.

QUARTA PARS CATALOGUM CONTINENS MILITANTIIUM IN CASTRIS SATHANAE

- 815 1. Im meg ertök allapattiat aniazenteghaznak,
Hogy helie nincz ott ördögnec ö alnoksaganac,
Mert az Christus öröksegül foglalta maganac.
2. Noha azert ez vilagon hiuek giüleseben,
Vannak ollic, kic Istennec ninczienec kedueben,
Christus neuet kic uiseluen nem valliác ziuükben.
- 820 3. Mind az altal nem ismeri ezöket az Christus,
Az hit altal mert valoban nincz nalok az Christus,
Kegielemnec, iduössegnek oka cziak az Christus.
- 825 4. Zinuel vannak cziac hiueckel ük egy tarsasagban,
Ezert oztan hatra alnak az haborusagban,
Velük vannak, de ellenük leznek meg ozlasban.
5. Botrankozas ü életük hiuek giüleseben,
Mert nem zannac be merülni förtelmes eletben,
Kep mutatas iamborsagoc cziac embör zömeben.
- 830 6. Vannak ollic, kik nyluabban az bünökben elnec,
Embörök közt igassagnac kic ellene zolnak,
Az Istennec bezedueel semmit nem gondolnac.
7. Effeleiac baluaniozoc es az babonasoc,
Az varaslok es fösueniök, ü magokban bizok,
Isten ellen zugolodok, szitkosok, atkosok.
- 835 8. Kik igeiet az Istennek giakran nem halgattiak,
Es halgatuan életükben kik azt meg nem tartiak,
Ez vilagi nieresegert vagy kik meg vtalliak.
- 840 9. Kik ok nekül arolekert giorson meg esküsznek,
Hamis hittel, esküuessel kik ioszagot giüytnek,
Aagy sokat marhaiokon nierni igieköznek.

819 zitiükben [sh., a következő versszak alapján a „hitükben” javítás kézenfekvőbbnek látszik, de talán a „ziuükben” értelmesebb]

10. Tökelleetlen kik ok nekül hitöket föl bontiak,
Karvallastul, fizetestül hogy magokat oyak,
Hamarsaggal ok vetetlen az hitöt föl fuyak.
- 845 11. Aprolekert kik hitire az embört zorittiak
Hamissagban meg eskünni az embört akariak,
Söt, azt tuduan, hittel menni üket parancziolliak.
12. Innep török, hiualkodok es irgalmatlanok,
Tunia papok, keduert iarok, pohar melle zollok,
Es feltekben az bünökert embört meg nem feddök.
- 850 13. Hasoc keduet kik keresik, az czep elöt futnak,
Igeieuel az Istennek cziak kompolarkodnak,
De meg vegre Istenelöt zamadasra iutnak.
14. Röst halgatok, felöniarok es engödetlenök,
Az Christusnak zolgaira alattomban török,
855 Az kik elöt vtalatos azoknak ü neuök.
15. Keuely iffiak, ven nepeket cziufsagnak kik tartiak,
Attiok, anniok io inteset az kik meg vtalliak,
Istököknél fogua üket kik földén vondozzak.
- 860 16. Föl tartasrol, io tetökröl kik el feletköznek,
Söt bozzuckal iol teuöket kik giakran illetnek,
Mert ezökön vezödelmek nagy giakorta esnek.
17. Atiak, aniak, kik nem esnek az ü magzattiokon,
Ziggiak üket es atkozzak, örülnek vesztükön,
Söt, kezüket förtöztetni nem zanniak verökben.
- 865 18. Auagy penig kik fioknak fölötteb kedueznek,
Gonossagra lagsagockal nekik kaput nytnak,
Iora üket nem oktattiak, veztüket nem zanniak.
19. Tisztbenleuö tunia nepek, hamissag köuetök,
Az aruaknak, özüegieknök igassaga rontok,
870 Ragadozok, kegietlenök, Istentül nem felök.
20. Gonossagot eniögetök partosok, keszeuök,
Az kösségöt ellensegtül semmiben nem mentök,
Tiztesseget az Istennek meg nem oltalmazok.

- 875 21. Igaz adot es tizedöt az kik meg tagadnak,
Feiedelöm ellen szolnak, neki nem engednek,
Tiztössegöt es nem tesznek, kemeny niaku nepek.
22. Haladatlan tanituaniok az ü mestörükhöz,
Engedelmet nem mutatnak az kik tanitokhoz,
Az mestörök, kik nagy röstön latnak tanitashoz.
- 880 23. Az fele mas hazasokis ide zamlaltatnak,
Kik az igas felön vonniak, Istent meg gondolliak,
Kezők egymast hatra vetni hitöket nem zanniak.
24. Az firfiu feleseget hamar meg vtallia,
Mas embörnek zep vig keduen feleseget lattia,
885 Az üuenek soc bu miat fonniadasat lattia.
25. Ime mely [jó] volna (vgy mond) azzal baratkozni,
Mely zep miuü mulatsagbol io volna cziodalni,
Ez zin alat baratsagra vtat kezd talalni.
- 890 26. Bor itatra kez az vra, io volna vigadni,
Vele eggiüt ü hazanal io volna lakozni,
Az aszszonnial igy meg lehet künnien bezelleni.
27. Ott iol izik, feleseget honn kezdi verelni,
Ziue zakad az masehoz, azt kezdi kiuanni,
Azzal eggiüt titkon ketten kezd gyakran forogni.
- 895 28. Erre okot zokot adni azzon kemenysege,
Mert giakorta firfiunak Simon felesege,
Engödetlen, zömbe zökö es vrara morgo.
29. Semmi dolga helien ninczen, cziak vrat busittia,
Lagitani ü haragiat soha nem akaria,
900 Ily erkücziel az ü vrat tülö el futtattia.
30. Aszszonioknac lagy erkülczioök, higgied, meg lagittia
Kemenseget ü vroknac, haragiat zallitia,
Mint vad louat psogatassal az louaz meg fogia.
- 905 31. Aszszoniokis ü vroktul giorson meg futamnac,
Erkülczioösök válogatni feriekben akarnac,
Zebbet latnak es frissebbet, arra vagiakoznac.

32. Semmi keduöc nem kezd lenni ü iambor vrokhoz,
Aggiac oztan ü magokat valami latrokhoz,
Szolgaikhoz, szomzeggiukhoz vagy ü sillierökhöz.
- 910 33. Tökelleetlen azzonyallat, hamar változando,
Zep bezednec hamar enged, hol köztöc allando,
Ezt iol lattiuk minden napon, mely igen haylando.
34. Gonossagra okot nekie giakran vrok adnac,
Mert ok nekül haragiokban veric es tagolliác,
915 Mint rabiokat, nem külömben röttegesben tartiac.
35. Nem ruhazzac, ha volnais miböl ruhazhatnac,
Ladaioktul, tarhazoktul kezeket meg fogiác,
Züksegeket hogy kezekböl variac, azt akariac.
- 920 36. Ez is giakran gonossagra vtat zokot nytni,
Mindenekben, hogy keduökre az vroc erezti,
Hazrol hazra iarni üket haggia hiuolkodni.
37. Lakodalmas haznal hogyha io keduet veendnek,
Felesegec talpat tancztul kimelni nem tuggiac,
Söt ü magoc rea vizik, mas kezreis aggiac.
- 925 38. Mutogattiac, mely ekössen tudnac zökölteni
Tancznac, az vac nialas iffiak kezdik meg kiuanni,
Tapogatni es czipködni, kezdik ölelgetni.
39. Zömben neznek, meg ismeric egymás akarattiat,
Mosolgassal azzony hamar gonossagra ielt ad,
930 Zegen' bolond, nem tudtade, hog' az tancz iot nem add.
40. Mennel közelb alland embör meleg keminczehöz,
Attul inkab fütezhetik ü melegsegehöz,
Buyasagnac langa inkab göried zep azzonyhoz.
41. Kiczinsegnec tanitasa allandoua lezön,
935 Ky mint tanult, öregödue oly erkülczie lezen,
Mert az zokas termezete az embörbe lezen.
42. Leanioknak zabadsagot soha nem kell adni,
Niargalasra, firfiackal az czienge iacczasra,
Ennek vege hamarsaggal megien gonossagra.

- 940 43. Az zemlelest kell tiltani, iffiakra mosolgast,
Zemermessen kell tartani leanzonac magat,
Orczatlansag mert nem illet ollian zep virag zalt.
44. Hon, az haznal kell zoktatni foniasra züuesre,
Tiztasagra, him varrasra minden io erkölczyre,
945 Hogy idöuel alkolmatosb legien hazassagra.
45. Ezt nem sokan czielekedik, noha karat tuggiak,
Mert minden nap ektelenseg innen tamad, lattiak,
Attiak, aniak ü zemeket megis fel nem nittiak.
46. Morgo zolgak, zugolodok es engedetlenek,
950 Kik vrakat hatuk mege giakran zidogattiak,
Tiztesseggel nem illetik, ide zamlaltatnak.
47. Az gazdakis, kik zolgaknak igaz mukaioknak
Melto berit meg nem aggiak, de nalok meg tartiak,
Mint az barmot, ziggiak, verik, az mukara haittiac.
- 955 48. Az zolgalok azzonioknak ioban nem engedök,
Es ok nelkül io hiröket mindenben alazok,
Munkatlanok, de etkesek, iffiakra vigiorgok.
49. Gazdazzoniok, zolgaloknak kik zegedsegeket,
Naluk tartiak, meg nem *aggia*c ü zerenczeieket,
960 Hazassagban vagy meg fogiak ü szerenczeieket.
50. Ziggiak üket, erkülczökben mindennek gialazzak,
Röttennienec hogy ütülöc hazasulo iffiak,
Zolgalatot töb ideig tülöc vehessenec.
51. Ragalmazok, iregyködöc, czialardoc, kic vattoc,
965 Az iamborra haragtoctol kic gonozul zoltoc,
Tiztösseget io embörnec kic meg gialazzatoc.
52. Ty tekozloc, gondatlanoc, hazatoc nepenec
Kic eletet nem zörzötöc, torkotoknac szantoc,
Zegeny embör vere zopoc, koborloc, toluayoc.
- 970 53. Ty verontok, niuzoc, foztoc, gilkosoc es latroc,
Ty tobzodoc, rezögösöc, magatoc meg foytoc,
Vezedelmet masra hozok, abban mast el hagioc.

54. Ty aruloc, hizölködöc, konyhan nialakodoc,
 975 Marhaiokbol patuarockal iambort ki forditoc,
 Olalkodoc, bozzu üzöc, mas karan örülöc.
55. Haragusoc, kegiötlenek, meg nem kögielmezöc,
 De mindenkor kemeny törüeny verontas zeretec,
 Vizza vonioc, aprolekert egymassal haborgoc.
56. Maga vntac, mord emböröc, es igön nialasoc,
 980 Zep zauuiac de ziuükben alnoksag titkoloc,
 Vsorásoc es czialardoc, ide valoc vattoc.
57. Buyalkodoc es paraznac, züzesseg meg rontoc,
 Hazassagban Isten zörent, iamborul nem előc,
 Firfiackal buyasagra faytalanul előc.
58. Orczatlanok, zömtelenöc, bordeliokban forgoc,
 985 Ektelensegöt bezellöc, ziuükben gondoloc,
 Hazasoktul es oc nekül hörtelen el valoc.
59. Paraznasag eniegetök es kurua keritöc,
 Az latroknac gonoz egyben partia mellie alloc,
 990 Vagy peniglen gonossagra masnac okot adoc.
60. Felesegöc gonossagat tudua, kic aluznac,
 Söt, magokis buyasagra nekik okot adnak,
 Hogy torkokat az io borral beuen ázlalhassák.
61. Hazassagban kik egymassal mertekletlen elnek,
 995 Ö zentségét, tiztaságát es meg nem gondolliak,
 Hogy az testi buyasagnak cziak zolgalhassanak.
62. Egietemben buyasagra kik vtat mutatnak,
 Hazassagot Isten ellen az kik meg tiltottak,
 Meg erthettiük, hogy feienkent ide szamlaltatnak.
63. Lopok, latrok, ragadozok, bitangnak örülök,
 1000 Az aruban zegeny embert alnokul meg czialok,
 Mas iozagat tuduan nalok mind vegig meg tartok.
64. Az lölt marhat gazdaianak soha meg nem adok,
 Az beresnek zolgalattiat oknekül meg fogok,
 1005 Hituan marhat draga arron io gianan el adoc,

65. Aluuasra, henielesre napi beer föl voniok,
Erdöm fölet zegödsegeben az nagy beer kiuanak,
Zükseg nekül alamisnat hazankent kudulok.
- 1010 66. Kazdagsagbol valami rezt zegenyre költeni,
Az aruakat üzuegieket abbol segelleni
Kik kimellik, noha Isten hatta sapharkodni.
67. Züksegere kik karolliak aniaszenteg'haznak
Ö penzeket el költeni, taplalok azoknak,
Röstön adnak, kik igeiet hirdetik az Vrnak.
- 1015 68. Vton iaro iamboroknak kik zallast nem adnak,
Penz gieuytöckel, tekozlockal ide foglaltatnak,
Az Istentul az mi üue mert ezök el lopiak.
69. Hamis tanuk, sikos zaiok, czielcziapok, cziacziogok,
Igeretöt be nem töltök, orankent változok,
1020 Hizölkedök es kerküüök, es az haniakodok.
70. Forteliosok, ragalmazok zitkosok, atkosok,
Az hir költök, hir hordozok, titkot meg nem tartok,
Arulkodok, keduert szollok, igassag titkolok.
- 1025 71. Igaz igyben kik nem fogiak partiat barattioknak,
Vagy feltekben ü eröttek zolni nem akarnak,
Haragioktul mert ök felnek hatalmas vraknak.
72. Mas embörnek kik ü dolgat nem allittiak nezni,
Ö reaiok ezert üket zep zoual inteni,
Nem akariak, gonossagban de haggiak merülni.
- 1030 73. Kik Istenről vallast tenni az haborusagban,
Ö hitökröl zamot adni raiok iüt probaban,
Nem akarnak mert maradni kiuannak iauokban.
74. Igassagot halgatassal, kik el haggiak niomni,
Giors hamissag igassagot mert meg zokta giözni,
1035 Noha vegre igassagot Isten elő vizi.
75. Vagy peniglen bizonsagot kik az iduössegröl,
Restön teznek, vilag elöt igaz tudományrol,
Noha Isten vallasunkat kiuannia ezökröl.

- 1040 76. Vegre, az kik mas iozagat gonozul kiuanniak,
Eletüket, ereieket Istennek nem zanniak,
Az többiuel meg nem teruen ide zamlaltatnak.
77. Mert mind ezek meg ördögnek rabsagaban van[nak],
O ziuükben maradasra heltis neki adtak,
Christus által meg ü tüle meg nem zabadultak.
- 1045 78. Noha penig az hiuekis giakorta elesnek,
Zent lelöktül hamarsaggal de ük föl költetnek,
Naprol napra zent eletben hit által epülnek.
79. De my kerük az nagy Istent io ziuböl, lelökből,
Hiueinek giülesöket lelkeuel hordozza,
1050 Az ördögnek alnoksagit naponkent el ronczia.
80. Teueigöket igaz vtra zent lelkeuel hozzon,
Es naponkent hiueiből minden bünt zaggasson,
Hogy maganak örökseget my keztünk tizticczion.
- 1055 81. Zent Vr Isten, hiueidnek aniazenteg'hazat,
Zent lelköddel igazgassad fiadnak orzagat,
Kit vereuel ü meg valtót, hogy venne io voltat.
82. Tizticzi ütet minden büntül, tarczi meg kögielmedben,
Plantaly benne erős hitet, Christus ördemeiben,
Zent eletre indiczi ütet, iarion te keduedben.
- 1060 83. Kiből, Vram, az te neued aldassek öröcke,
Diczieressek hiueidtül io voltod öröcke,
Tegöd illet az diczösseg, tiztösseg öröcke.
84. Aggiunk halat az Istennek velünk io teteiert,
Hogy kedueben minket fogot az ü zent Fiaert,
1065 Fiaiua es valasztot ü dicziösegeiert.
85. Diczieretöt enekelliünk az Iesus Christusnak,
Hogy verenek hullasaua az ü zent Attianak,
My kepünkben meg fizetöt az igaz bironak.
- 1070 86. Az pokolnak, karhozatnak es ezök vranak,
Meg rontotta nag' ereiet az mergös sarkannak,
Ne arthatna semmit immar Christus tagiainak.

87. Magaztalliuk az kettötül zarmazo Zent lelköt,
Mert erdömöl bizony túlunk örök dicziősegöt,
Zalag nalunk, hogy Istentül vettünk fiasagot.
- 1075 88. Erős hittel az Istennek kegielmeben biztat,
Minden iora minket izgat, menniekre igazgat,
Az Istennek orzagara halal vtan iutat.
89. Atia, Fiu es Zentlelek dicziertessel menyben,
Termezetben, egy allatban, igaz Istensegben,
1080 De szömelyben ki harom vag' es tulaidonsagban.
90. Tegöd illet az dicziőseg, tied az tiztösseg,
Mert altalad földén, menniön vagion zep ekesseg,
Neköd halat io voltodedrt aad az kereztiensseg.
91. Sok inseg közt, az viz közben ezt zörzek versekben,
1085 Hogy az hiuek epülnenek az Iesus hitiben,
Io tetetis emlögetnek halaado ziuben.
92. Mas fel ezör hetuen kilencz eztendő foroguan,
Valtsagunkra az Christusnak zületese vtan,
Kiből Isten mind öröcke diczertessek nyluan.

HISTORIA DE MORIBUS IN CONVIVIO

Ad melodiam: Viri venerabiles Sacerdo[tes Dei]

1. Tiztötötös szömyöök, kik itt ielön vattok,
Szomat meg' halgassatok, mert szept dolgot mondok,
Ha penig' ellenötök valamit szollandok,
Kerlek, meg' bocziassatok mert igazat mondok.
- 5   2. Hit az iambor hazához mastan örömeben,
Atya fia, barati kik vattok kedveben,
Ad bövön etelt italt, kenal szerelmeben,
Mindön embör nag' vigan lakjek czellajaban.
- 10   3. Oya mindön ö magat amaz rut szajgastul,
Melyet reszeg' embörök teznek az io bortul,
Hol enököt, sem lant szot nem halhaczi az szaytul,
Mert kiki mind ugy övölt, mint lehet torkatul.
- 15   4. Lakodalmat mint szöröz tülem meg' tanolhad,
Vendegseg'ben mint lakial, itt eszödben vehed,
Ha masfele gondoktul az fejedben szödhet,
Es mit mastan en szollok, elmedben meg' tarthad.
- 20   5. Nem szollok sok beszeddel, mert azt meg' unyatok,
Tudom, hozzu peczinyet' mindnyajan szerettök,
De az praedikatziot rövidön szabjatok,
Szent Ivan enökenek, ha hozzu, mondgyatok.
- 25   6. Az szept lakodalmakat az Isten nem tiltya,
Sött mindönütt Irasban azokat iavallya,
Regulajat azoknak elönkben ki adgya,
Io lakasnak io hagyas legyön vege, hadgya.
7. Illik köröztyenöknek lam egymast szeretni,
Szeretetből egy masnak mindön iot közleni,
Nyomorultat seggelni, ehözöt eltetni,
Jo voltarol Istennek gyakron emleközni.

- 30   8. Bizonsaga ezöknék vendeg'segben lezön,
 Atyafi szeretetnek gyakorlassa lezön,
 Az Isten io voltarul emlékezet lezön,
 Ehözö szegenyöknék taplalassa lezön.
- 35   9. Azert hassonlettatik menyei boldog'sag'
 Tiztössegös lakashoz es az menyegszöhöz,
 Holot az Abrahammal ülünk egy asztalhoz,
 Ez vilagbol ki mulvan, ha megyünk Istenhöz.
- 40   10. Lam az Isten kegyelmet Ige atal hinti,
 Az igaz hit hallasbol embörnek adatik,
 Az hiveknék ö lelkök ezkeppen eltetik,
 Vendegsegnek irasban az is lam mondatik.
- 45   11. Iol tudom, hallottatok Moisses mondassat,
 Vigan, ugy mond, lakjatok, az Ur szine elöt,
 Aldozatot ha tesztök, innepöt szentöltök,
 Nag' halakat Istennek lakasban adgyatok.
- 50   12. Nem illik az örömben meny es bankodni,
 Se sirasban örülni, vagy penig' kacziagni,
 Az örülö embörel de illik örülni,
 Siralmas embörökkel együt melto sirni.
- 55   13. Torban vezön vigadast hol sirnyok kellöt,
 Hallottas hasz halotrol mert emléköztetöt,
 Lakodalmas hazanal kit Iobnak bölczi mondot,
 Elet iobetassaert mert emléköztetöt.
- 60   14. Az Isten szep magzattal szentök közöt aldot,
 Szöletessenek napjan *sziv* szörent vigadot,
 Es ki hivek közziben fia szentöltetöt,
 Környül metelessekor nag' vigan lakozot.
- 60   15. Az Isachnak az czöczitul valasztassa koron,
 Vigan lakek Abraham örömenek napjan,
 Az Isachis peniglen frig tetele napjan,
 Laban az leianyanak hazasaga napian.
- 60   16. Lot es az nag' Abraham Angyalokat tartot,
 Joseph az battayanak lakodalmat szörszöt,
 Daud Abnert többekkel vendegsegben tarta,
 Asverus az Urakat io lakasra hiva.

- 65 17. Menyegszöt tön Raguel ö szep leianyanak,
Mikor azt hazaseta iambor Tobiasnak,
Egy mast rönddel vendeglek fiai az Iobnak,
Az sidok lakozanak halalan Amonnak.
- 70 18. Az Christus ekössete kanay menyeg'szöt,
Vamos Matthe hazahoz hiva az Ur Christust,
Kihöz nag' sok bönösök gyullenek, mint illött,
Kiket ö szep bezeddel lakas közben intöt.
- 75 19. Nem utalya asztalat az phariseusnak,
Marianak, Marthanak, Lazar menyeyinek,
Kik öttet vendeg'seg'ben nagy io kedvel tartak,
Es ot neki hyussege tetszek Marjanak.
- 80 20. Czak forgodik az Marta sörenködik vala,
Az Maria labanal Christusnak ül vala,
Job rez az Mariaje, Christus mondgya vala,
Szegegy Martha mely nekul szükölködik vala.
21. Szamlalhatnak többeket, de nem kevanyatok,
Mert az lakodalmakat tudom, iavallyatok,
Söt gyakron egy mas közöt, hallom, rejam *szolltok*,
Regulajat lakasnak azertan hallyatok.
- 85 22. Illik az szeretetből vendegöket hinj,
Etelt, italt io kedvel eleikben tönnj,
Ha el meny akarnak, meg' nem tartoztatni,
Mert ha meg' keslelendöd, meg' kezdöd bantani.
- 90 23. Azert hivod te mastan, hogy keduet talalyad,
Azert mint ö akarja, czak ugy vendegöllyed,
Az io keduet haragra meg'lasd, ne fordicziad,
Idetlen szeretetöt gyülösseg'nek tartsad.
- 95 24. Ha meg' akkar maradni, addig' vendegöllyed,
Mig'len kedvenek tetszik, azt eszödben vehed,
Tiztössegnek hatarat el ne mulattassad,
Ha azt veszöd eszödben, haza kesertessed.
- 100 25. Iayt kialtnak prophetak az olyan embörnek,
Ki sokat ad meg' innya fele barattyanak,
Hogy rutsagat lathassa mezetelen testnek,
Szegeyönen vigadhasson felebarattyanak.

26. Poganyokis regenten barattyoknak veltek,
Az kivel egy asztalhoz gyakran le ültenek,
Egy kenyerből szegtenek, egy talban nyultanak,
Egy poharbol ittanak vag' kivel szoltanak.
- 105 27. Ellensegöd hazához tudom, te sem szállaz,
Se hazadnal sokaig' olyat nem vendeg'lez,
Baratsagot az kivel tartani nem akarsz,
Mindnökeppen hazadtul olyat eltavoztaczi.
- 110 28. Tehat hog' hogy fordethad az lakast az vegre,
Hogy te io baratodnak az essek karara,
Vagy ő tiztössegenek nagy kissebsegere,
Ez fele vendegsegöt nem viheczi io vegre.
- 115 29. Ezert vallom nag' bűnnek, ha kit ugy vendeg'lez,
Hogy hazadtul hazához szepön nem ereztez,
Tiztössegen öneki ha nem örülendez,
Seliczi vendegsegnek illietent mert hallaz.
- 120 30. Olvassok az Irasban Ammonnak halalat,
Thamaron lött szeplőért nag' szörnyü halalat,
Vendegseg'ben Absolon mint alla bozzujat,
Az hugajert vilagbol ki vegeze battyat.
31. Rut dolgokat alnokok sokat cseleköznek,
Vendegseg' szine alat kik nem illenenek,
Ital közben io morhat szegentül el czalnak,
Czerelnek es nag' hituan morhat masra kennek.
- 125 32. Nem neszik az Ur Istent, csak ök lakhassanak,
Fele mas hazassokat ital közt szöröznek,
Olalkodnak mas utan, ha mit kaphatnanak,
Bezedeben utanna kivel halaznanak.
- 130 33. Eztis lattyok nag' sokszor, hogy inkab itassak,
Az vendegnek sok etket eleyben adnak,
Sos peczinyet pörkömek, maslakot is vetnek,
Poharaban az kitől meg' bolondullyanak.
- 135 34. Külömb külömb sok fele poharak tamadnak,
Bors törö es medöncze, szennyes talak iönnnek,
Tök nakak, furt darab fak, oly poharak iönnnek,
Rut boczikor, papuczi, cisma, mind elő kerulnek.

35. Jambor embör ez illien dolgot nem iavalya,
Barattyahoz ő szivet masban ő mutattya,
Ageb az, ki barattyat adiglan itattya,
140 Vagy az szajan ki nem iön, vagy nyakaban ontya.
36. Oh, mely nag' bün az volna, ha tudnad gondolni,
Az Istennek szent nevet akkor emlögetni,
Mikor gonoz ördögnek akarz te szolgálni,
Mert Isten az ördöggel nem tud közzösulni.
- 145 37. Az isteni imatsag' kezdetiben legyön,
Vendegsegnek ő vege hala adas legyön,
Az közzepin az Isten szajunkban forogjon,
Közzönsegnek rut vetke neveben ne legyön.
- 150 38. Közőneti poharnak ő hirevel legyön,
Nag' szep aldomassokkal tizta szüből legyön,
Senki duskat neveben senkire ne adgyon,
Hog' ketkeppen nag' vetket dolgaban ne vallyon.
- 155 39. Az embörben olyak is sokszor találtatik,
Ki hazanal az vendeg' soha nem lakozik,
Az asztalnal ő masnal nag' örömet izik,
Egy penze sinczi gyakorta, nap estig' elizik.
- 160 40. Ra gondol az orrara, mikor ülz aztalhoz,
Es ő be lat akkoron, mert szava gazdahoz
Nag' vagyon, hog' iuthasson az tele talakhöz,
Pohar melle sokat szol, mert ő tanolt ahoz.
41. Az Christus paranczollya, hogy szegent vendegöl,
Az ki tegöd vizontag' vendege nem hihat,
Kazdagot ha hivandaz, többet fizet neköd,
Szegen vendeg' segejert Isten ad iot neköd.
- 165 42. Tudod, compalarkodni ezzel, hogy nem illik,
Elegödgyel meg' vele, ha io kedvel izik,
Az te io tetelödröl feletköznöd illik,
De masnak io tetteröl emleköznöd illik.
- 170 43. Batorsaggal mondhatom mastani vilagban,
Hogy csak haznot keresnek mastan vendeg'segben,
Mert latom, hog' vendeglez ollyatan hazadnal,
Kinek vajat remelöd, hog' vezöd elteben.

44. Oly kiczin az szeretet mastan embörökben,
 175 Szegeny atyok fianak nincz helyök hazokban,
 Tiztössegök gazdagnak czak vagyon világban,
 Szegeny embör de hever mindönüt az porban.
45. Lazart gazdag utalla, semmivel nem lata,
 Ez világban ömagat kedvere hizlala,
 Halala utan pokolnak kenyat meg' lata,
 180 Lazar az menyorszagnak boldogsagat bira.
46. Szabad azert fő embört neköd vendeglenöd,
 Halaado voltodat io *tettert* mutatnod,
 Atyad fiat, szomszedod, gazdagot be hinnod,
 Czak hirt nevet vadaznod de nem szabad neköd.
- 185 47. Eröszakkal gyakorta lakodalom lezön,
 Birsag' gyanant gyakorta mestör asztal lezön,
 Illieten vendegseg'nek keves kedve lezön,
 Mert vendegseg' io kedvből diczeretös lezön.
48. Rejad szallot vendegöt, idegön nemszetöt,
 190 Kiczoda közületök, ki io kedvel tartot,
 Vagy iot az olyatannak valaki mondhatot,
 Nemde aldas helyeben atkot reja vetöt?
49. Szörtelen nag' költsegöt noha sokan teznek,
 Fris etkeket főzetnek, sok talakat hordnak,
 195 Magok mutatasajert mindönt czeleköznek,
 Noha neki vendegi kevesset ehethnek.
50. Ekkeppen az Istenet embör tekozzolya,
 Maradekat etelnek az ebeknek ontya,
 Istennek ayandekat kemelni nem tudgya,
 200 Töb időre hogy adta, ö azt nem gondollya.
51. Olyan rut az tekozlas, mint az rut fösvenseg',
 Vendeg'segben maradgyon az mertekletösseg',
 Tiztössegös embörhöz illik az tiztösseg',
 Az pompaban nem all [...] az nömös tisztösseg'
- 205 52. Többet főzecz vendeg'nek, hogy nem mint magadnak,
 Nag' akarat karara mint legyön magadnak,
 Olyat teznek nag' sokan, kit oztan meg' bannak,
 Baratyokhoz is kedvet egyszer s mind ki ontnak.

179 Hal<ala> 182 tettejert [szótagszámtöbblet] 188 kedből [tollhiba] 204 [szótagszámhány, nincs támpont a javításhoz]

53. Töbszöreis kelletik ötet vendeglenöd,
 210   Kepös szörent vig' kedvel azert kel tartani,
             Azok szoktak illikeppen embört vendegleni,
             Többe kik az egyszörnel nem akarnak hinni.
54. Eztis en nem iavallom, hogy veget nem latom
             Vendegösködestöknek, de eszömben veszöm,
 215   Addig' hogy nem nyughattok, mig' en azt nem hallom,
             Egy pimboral tisztöllek, jer be, io barátom.
55. Ha többet hiz hazadhoz, hogy nem mint illenek,
             Ennik inyok ö nekik eleget nem adhaczi,
             Hamar nag' kissebsegre ezzel utat le/hecz,
 220   Alattomban szidalmatis eleget halhaczi.
56. Azert többet be ne gyöcz, csak kire eleg' vagy,
             Nag' konyhatis ne üttes, ha szegeny embör vag',
             Ki kel tönnöd te neköd, ha gazdag embör vag',
             Atyadfiat se feleicz, ha te nemszetös vag'
- 225   57. Szomszedid es barátid hazadhoz gyullienek,
             Segetseggel teneköd mert azok lehetnek,
             Atyafinal szomszedot jobnak lam bezellik,
             Kivel embörök együt mind elnek mind hálnak.
58. Szepe ründel az vendegöt ot le telepeczed,
 230   Ha velök ülz, kenalyad eleikben rakiad,
             Ha fön forgaz, vöfelel gyakron kenaltassad.
             Io kedvedet hozzajok mindönben mutassad.
59. Az hegedü, az lant szo szepön szöngedözzön,
             Az isteni diczeret leg'iobban szenegjön,
 235   Az vendegnek ö szive ezön örvendözzön,
             Sem heggedu, sem lant szo de ot ne ordiczon.
60. Semmi izi lakasnak, az hol io bor nintsen,
             Sem io kedve vendegnek az löretul nintsen,
             Vizzel elegy az bornak mert ereie ninczen,
 240   Vinost ki ad vendegnek, esze annak ninczen.
61. Sokszor meg aztis latt yok, hogy bor vizzel valik,
             Az Christus regulaja vizza forditatik,
             Bal kezed azt meg' bannya, mi iotul adatik,
             Io lakasban mind vegig' io bor itattatik.

- 245 62. Azert illik az ioval hitvant el nyomtatni,
Vagy peniglen mind vegig' io bort innya adni,
Vendegöknek mert feiök hitvantul kezd fayni,
Mas napon avag' hassok kezd attul ragatnj.
- 250 63. Gyarlo embör ö magat gonoz tarsasagtul,
Oltalmazza ö magat az eretnökseg'töl,
Paraznat es az gilkost tiltsa aztalatul,
Mert erköcze embörnek olyantul meg' rutul.
- 255 64. Az Christus illienökkel ha mikor forgodot,
Bönössöket mindönkor meg' teresre intöt,
Az Christusnak kegyelme kiket erősetöt,
Nyayasaga azoknak io utra vezetöt.
- 260 65. Nem illet az rut jatek tiztössegös embört,
Czuf ruhaban öltözni illet nyalas embört,
Kötözes es fustöles illet tragar embört,
Ayto töres, tollazas illet bolond embört.
66. Azert megis nemelyek abban gyönyörködnek,
Bolondsagal vendegöt ha neveltethetnek,
Ektelen jatekokal meg' bolondithatnak,
Egy bolondbol nag' sokat es ha czinalhatnak.
- 265 67. Kedves volna Istennek, ha rola szollanal,
Draga es szep dolgokrol kerdest elő hoznal,
Historiat es peldat az lrasbol hoznal,
Vag' szep mese bezzeddel embört vigasztalnal.
- 270 68. Tiztössegös trefanak buczületi vagyon,
Nyajas bezed mindönkor io embörnel vagyon,
De hatara, merteke annakis lam vagyon,
Melyet folyul halladni szidalomban vagyon.
- 275 69. Jesus Christus vendegöd vendegöddel legyön,
Ö altala baratid tiztössegben tarthad,
Vigassaga szivednek ö neveben legyön,
Mert ö tüle mindön iot vöttel nagy buyseggel.

SECUNDA PARS HISTORIAE

1. Szollyunk mar vendegöknek röndel ö tiztökröl,
Mert okis feletköznek nag' sokszor magokrol,
Regulakat azertan szabunk az lakasrol,
280 Senki ne feletközzek ö tiztössegeröl.
2. Tudom, hivatal nekul nem illik be mennöd,
Lakodalmas hazakhoz, de hivast kel varnod,
Ayto mögöt mert helye olyannak, iol tudod,
Mosgyal, ugy mond-s-vakar ki, oly jambor, azt hallod.
- 285 3. Embörtelen embör az, ki hivast meg' veti,
Es hazahoz baratyat soha be nem inti,
Mord erköczibe maganak io hirtet keressi,
En sem megyök, te se iöy, bator azt bezelli.
- 290 4. Otalmazza io hirtet, felti gyalazzattul,
Kissebbul meltossaga, velli, nyayassagtul,
Vendegsegben ö magat nem ohattya attul,
Azert fut emböröknek ö nyajassagoktul.
- 295 5. Semmi szavat nem hallod, csak halgat hazanal,
Ha mikor nag' neheszen le ül aztalanal,
Ha hivatlan be lepöl, le ültet aztalnal,
Mint az roka, csak halgat, semmivel nem kenal.
- 300 6. Sokszor lattunk olyatis, hog' el бүt elöttunk,
Ninczen hon, hogy azt mondgya, tarsanak meg hadgya,
Vezzö vagni ö magat elmentnek mutattya,
Mit szollanak, azonban ot ben azt halgattya.
7. Sok hivatalt gazdatul nemelyek föl varnak,
Noha meni lakasra örömetst kevannak,
Egy hivasra el mönyi por törvennek tartyak,
Mert mindönben nag' modot mutatni akarnak.
- 305 8. Egyeb jambor aztalhoz mar be telepödöt,
Magat igön varattya, el nem kezülhetöt,
Vendeg' nep is ö rola mar panazolkodot,
De gazdais nehezen sokat varakozot.

9. Gyanos lakodalmakat melto tavoztatnod,
 310 Nem illik az iambortul magadat meg' vonnod,
 Alnoksagat gazdanak hogy ha hirrel hallod,
 Vakmerő batorsagra nem io magad adnod.
10. Szabad önnöd es innöd es meg elegődnöd,
 Mert azert hiut az gazda, hog' hadgyon itt laknod,
 315 Tobszodnod es szaball*nod* de nem szabad neköd,
 Mertekletös életre gondod legyön neköd.
11. Röndel jarjon az pohar, köröztül ne jarjon,
 Hogy szomjuhon aztalnal senki ne maradgyon,
 Atal pohar azt tezi, hogy egy rezög' legyön,
 320 Masik penig' szomjuhon az helyöt maradgyon.
12. Ha rad kerul, am igyal, hogy ha szomjuhozol,
 Ha mind ki ivandodis, azzal ki mit gondol,
 Czak mas embört ne terhely, az ki immar czokol,
 Mert latom hogy ő rayta igön harsankoddol.
13. Egik embör massiknal, lattyok, töb bort bir el,
 325 Keves ital nemelyet hamarsaggal döit el,
 Reszegnek en azt tartom, ki nyelhet töb bort el,
 Ki nem szokot az borhoz, hamar rezögül el.
14. Diczeretnek tartyatok, ha sok bort ihattok,
 330 Azert duska italal gyakron tussakodtok,
 Vag' ki döit, vaj' ki döytöm, még aztis mondgiatok,
 Hirt, nevet illi dologban bar ne keresnetök.
15. Tudod természetödet, azert reja gondolj,
 Keves eleg' te vellöd, azert reja gondolj,
 335 Eröltessön bator mas, azzal te ne gondoly,
 Tiztössegöd, hogy legyön, maragyon, ra gondolj.
16. Az Isten iob kiralyal, lam szoktak mondani,
 Hat Istentöl mindönnek jobban illik felni,
 Embörnek baratsagat nem io abban neszni,
 340 Istennek, nem embörnek mert lam iob engedni.
17. Nem turhetöm szotalan gonoz szokastokat,
 Mert noha meg' tömtetök az ti gyomrotokat,
 Az aztaltul el fogni etelt nem hadgyatok,
 Hogy inkább ihassatok, kelletlenis eztök.

- 345 18. Tanirokat meg' raktok, mert ehsegtől feltök,
Elöttetök hadgyatok, töb nem iö, vellitök,
Ital közben szüntelen onnet falatoztok,
Czudalom, hogy *etellel* torkig' nem töltettök.
19. Azonban az poharak idestova iarnak,
350 Egy es kettö vagy töbis aztal altal mennek,
Nag' feieben egymásra közönessök leznek,
Atyafisag', baratsag' bor italban alnak.
20. Kaba bezedel valo közönessök leznek,
Czurdulas es cziöppentes nekul azok leznek,
355 Szakal kenyes szay tölles es mosolygas nekül,
Fön allassok, mind cziöppig' ki ivassok leznek.
21. Kezet nemely kücziolya, foggal niul poharhoz,
Rözketteti az allat, az fa tejet szopja,
Hona alat az pohart taniron fordittyá,
360 Mestörseget ö abbol neköd meg' mutattyá.
22. Nad czeönis nemelik poharbol ki szija,
Vagy penig' ayakkaval pohart be burettya,
Egy haytoban belöle az bort ö ki szopja,
Az poharat föl veti, es ismet föl kapja.
- 365 23. Czigan finak neveztek, ki poharban marad,
Reja gondol, poharban egi czigan sem marad,
Felti pohart lopastul, ha czigan ot marad,
Nem menik kar vallastul, kinel czigan marad.
24. Ninczi pohara nemelnek, torokkal bort meri,
370 Ötven, hatvan kortyaval az bort el közöni,
Tarsarais ra vigaz, ha nag' kortyal nyeli,
Saru szarnak mondanad torkat, hogy bort nyeli.
25. Korczomara nemely szal, nap estig' el iszik,
Darab aszzu könyere kesserü hagymara,
375 Martogattyá tanyeron az hagmat az soban,
Szomjusagat ugy gyojtyta, köpent az io borban.
26. Nehol szoktak egy masra io bort mutattatni,
Szolganak szolgalattyat borral meg' fizetni,
Mint egy tömlöt, a szolgat szoktak meg' tölteni,
380 Gonossagban mely okos szokot embör lenni.

27. Ketten, harman az elöt egybenis bezelnek,
Gyölösegből, haragbol egikre tamadnak,
Edös tarsam, azt mondgyak, adgyunk innya ennek,
Fartatyak az italal, harman egyet gyöznek.
- 385 28. Ha leianyal videkben el meg'y nasz nepevel,
Meg' od magad az bortul, mert ernek poharal,
Tartyak nag' tiztöseg'nek, ha meg' raknak boral,
Diczeködnék az utan az ö io torkokkal.
- 390 29. Nemelyek az aztalnal [...], szunnyadnak,
Sövöltnek vagy dudolnak, mas nyelvönis szolnak,
Poharal, ha el hadgyak, hamar meg' mordulnak,
Nem ihatnak, melyökön bort ala czurgatnak.
- 395 30. Estve lezön nag' danom, reggel penig' banom,
Kart vallottak mas napon, túlök en azt hallom,
Keservessen fay feiem, bezzeg' igön banom,
Az szomszedot meg' szittam, bezzeg' igön banom.
- 400 31. Czak sibongnak nemelyek, sem eznek, sem isznak,
Vendegsegből hazokhoz szepön kesertetnek,
De ismeglen meg' hazol hatra urozkodnak,
Mint ur bora, virrattig' czak gazdan hevernek.
32. Midön hazhoz be megyön nemelyk vilagra,
Baratsagat mind holtig' kötti az embörrel,
Mas fala alatt le fekszik, osztan virrattara
Rutsagat ö magais mas napon czudalja.
- 405 33. Czudalom, mely sokaig' asztal fölöt ölnek,
Vas nekik az alfelök, hog' annit ülhetnek,
Semminemö szöksegre onnet föl nem kelnek,
Ha föl kelnek, el vegre arvizet ereztnek.
- 410 34. Vereködés es feddes haragbol tamadnak,
Üstök vonyas, fő töres, öklöszesök lesznek,
Poharal vagy kannaval egy mast agyon ütik,
Masod napon betöröt feiök kötoztetik.
- 415 35. Regy boszszu elő jű, akkor egy mast szidgyak,
El mult, regi dolgokat sokszor elő hoznak,
Czak egy szorol nag' dolgot orokbanis veznek,
Kiről nag' sok ideig sokszor emleköznek.

36. Ital közben *mi essik, borban kel azt irni,*
Emleközö bor ivot melto meg utalni,
Haborussag' olyaktul mert szokot aradni,
420 De illik io embörnek tiztösseggel lenni.
37. Jatekokis be jünnek, mind koczika-s-mind kartya,
Kiböl szomoretatik embörnek barattya,
Mert erszenyet, iol lattyok, gyakran tapogattya,
Vesztesseggben embörnek meg' indul haragja.
- 425 38. Vezteg ülest el unnya, viszketni fog' talpa,
Heggedöben szep nota azt cziklandoztattya,
Tanczinak ered azonnal, penszetis nem szannya,
Köz bezedben azt mongyak, tancziot az bor haitya.
39. Tiztössegös vigsagot az Ur Isten kevan,
430 Affele undoksagot fölötte igön ban,
Czeleködnöd azt neköd nem io, kit Isten ban,
Abban foglal magadat, kit az Isten kevan.
40. Tekozlasis nagy sokszor vendegseggben esik,
Mert el viszi az vendeg', kit *meg' nem* ehetik,
435 Rakot taniert haza kuld, kit osztan meg eszik,
Borsos tik hust az utan negyed napis eszik.
41. Az völegent seggelle Christus az io boral,
Teis azert segelyed, hog' ha leszön mivel,
Ne terhellyed fölötteb ötet nagy költseggel,
440 Ezutanis elni kel, hogy ha lezön mivel.
42. Hogy ha jönnek szegenyök, etellel taplalyad,
Itallal is meg' lassad es öket segellyed,
Ha iol lakol, öketis te el ne feleyczed,
Maradekbol reszöket nekiök kiadgyad.
- 445 43. Harmad napi vendeg'nek ki telik ideje,
Az halnak is három nap meg' fakad epeje,
Vendeg' nepnek akkora el möny ideje,
Az lakasnak ki telik három nap ideje.
44. Harmad buczu vetelkor szoktatok el meni,
450 Egy mas utan kesöre szoktatok buczuzni,
Az ki sokat buczuzik, kevan meg' maradni,
Azert czak egy buczuval kel meg' elegödni.

417 <Ital> as közben mi el <le> essik borban kel az irni 429 kevan [tollhiba] 434 meg' mcg' nem [szótagszám-többlet, tollhiba] 449 buczu [tollhiba] 452 clödni [tollhiba]

45. Nem illik el sietnöd, sem penig el kesnöd,
 Ha io kedvel *maraztnak*, illik meg' maradnod,
 455 Hog ha lezön ideje, haza takarodnod,
 Nem kel neköd azutan sokaigh ot lesz nöd.
46. Követtetlen el menni tiztöletlenségös,
 Kapufatul bucziuszni igön szidalmatos,
 Gazdat es az vendegöt meg' követni dizös,
 460 Bor italban forgodni io/ tudod, hogy vetkös.
47. Cziöndesseggel hazadnal el le takarodgyal,
 Haz nepevel es ot hon semmit ne dörgödgyel,
 Ha le fekszöl, virattig nag' szepeu alugyal,
 Vendegsegtöl az utan egy falkig' tilodgyal.
- 465 48. Ezöket nem szegyönlöm elötökben adni,
 Mert mindönben szep röndöt io dolog követni,
 Nem szegyönlöt az Christus regulakat szabni,
 Vendegseghröl, es abban hivatlan el menni.
49. Ha kit en meg' bantottam az en enekömmel,
 470 Tölczie raytam bozzujat egy tele pim boral,
 Mert en mar meg' farattam az enök mondassal,
 Had asztassam torkomat töle adot boral.
50. Adgyon Isten Szent Lelköt az mi sziveinkben,
 Hitböl valo szerelmet erőzzunk szivönkben,
 475 Mindön iot közzölhessunk egy massal eltunkben
 Tiztösseggel, es lakjunk mindön gyulessunkben.
51. Legyön aldot ö neve, szallyon rank aldassa,
 Szent Fiajert mi raytunk maradgyon aldassa,
 Atya, Fiu, Szent Lelök az egy Istensegben,
 480 Diczertessek örökke menyei fölsegben.

XLIII. PSALMUS

LITEM MEAM DISCEPTA O DEUS

Nota: Vindex esto mihi Deus

1. Lasd meg, Vram, en igyemet,
Mely meltatlan boszut
Szenyvedek eltemben.
- 5 2. Itely meg igazan *engem*,
Es igazsagomban
Aly mellem, Istenem.
3. Te vagy mindenben segitöm,
Hiszem, meg szabadit
Te kegyelmessegöd.
- 10 4. Eörülnek veszedelmemen,
Nem szannyak életem
Fene ellensegim.
- 15 5. Mordalysag es nagy alnoksag
Szokot mestersege
Fejemre töröknek.
6. Minden undoksag ü benne*k*
Böven talaltatik,
Nincs jora szandekok.
- 20 7. En pedig, Vram, általad
Eröt, batorsagot
Veszek dolgaimban.
8. Azert ne üz el előled,
Mire tiltod tülem
Reghi jo voltodat?

---

4 D minket U engem 8–9 C Es meg-szabaditasz, mert vagy én teremtöm 11–12 C Nem szánnya életem fene
ellensegem 14–15 C Bennek találtatik sok-féle undokság [két versszak összevonása] 16 D benne U benne*k*
19 C általad, Uram 21 U velek 24 D te regi jó [szótagszámtöbblet] U reghi jo C nagy kegyelmed

- 25   9. **Miert hacz meg nyomorodnom,**
               Miert az banattul
               Hacz meg emeztetnem?
10. **De te igirtel oltalmat,**
               Mutasd igassagat
 30   **Te igeretődnek.**
11. **Igen kegiös tekintetöd,**
               Vilagosicz azért
               Szinyödöt en raitam.
12. **Semmin nincz nagyob banatom,**
 35   **Mint hogy templomodban**
               En nem foroghatok.
13. **Czak alhatnak az szent hegiön,**
               Bator meltosagom
               Nekem kissebednek.
- 40   14. **Elötted en meg allanek,**
               Es aldozatokkal
               Teged tisztölnelek.
15. **Penzöm es semmi joszagom**
               Toled nem kemellem,
 45   **Csak legy meg teritöm.**
16. **Te benned en örvendőzők,**
               Lantom s szep hegedüm
               Neked meg zönditöm.
17. **Az te io voltodert neked**
 50   **Hala ado szolgad**
               En örökke leszek.
18. **Oh, oh, en keserves lölkem,**
               Mire ketölködöl
               Isten jo voltaban?

---

27 C fogatkoznom 28 C Nám 29 U igazsagad 30 C Szent fogadásodnak 33 C én rajtam szent szined 36 C vékony szolgálatom 39 C kissebb légyen 42 C te-hozzád járúlnék 45 C meg-halगतóm 47 C Lantom, s'hegedümmel 48 C te-néked éneklék 52 C O te 54 C Isten én reményem

- 55   19. De mit zugodol ellene,
Miért nyughatatlan
Vagy nagy siras miat?
- 60   20. Emlekezzel Istenödnek
Regy dolgairol
Es igeretiröl.
21. Vigadgy es bizzal ü benne,
Mert ü kelletekor
Szokot meg segelni.
- 65   22. Szömeimmel meg meg latom,
Hogy meg engettetik
Hazamban lakasom.
23. Sok diczeret eneklessel
Akkor mind az eghig
Ötöt magasztalom.
- 70   24. Igy könyörge az szent David,
Mikor orszagabol
Ki üzetet volna.
- 75   25. Tanit szamkivetötteket
Kiunkozni haza
Isten igeihez.

---

57 C ez a versszak kimarad 60 C szent igiretinck 63 C jö-el segítségre 68–69 C Akkor magasztalom, Mennyei sereggel 75 C az utolsó két versszakot teljesen más szövcggel hozza:

A' Szent Dávid így könyörge,
Es negyven kettödik Soltárban rendelte

Dicsíret menyben Istennck,
Személylécben három, Egy örök Istennck.

PÉCSI JÁNOS

OECONOMIA CONIUGALIS

1580

Ad notam: Beszéllec Abrahám attyáknac dolgáról

1. Emlekesztec sokan már az hazasságról,
Írásokat hattac annac szerzéséről,
Hogy Istentől legyen hagyua, szóltac arról,
Azért beszédemet en is kezdem arról.
- 5   2. Panaszom ne légyen, czac en arra kérlec,
Hogy süköt malomban en ne hegedüllyec,
Tudom, hogy soc szóual en keduet nem tészec,
De ha iót beszéllec, hiszem, kárt nem tészec.
- 10   3. Iò házasságánac örömét ki látni
Akarya, keresztet annac fel kel venni,
És sokat békéuel abban meg kóstolni,
Tudgyad, házas iffiu, így kel szenté lenni.
- 15   4. Tudom, hogy iò füllel eszt nem hallod töllem,
De ha Isten veti nyakadra, nem vetkem,
Noha nem egy aránt részes minden lészen,
Czac az nyertes lészen, kiuel Isten lészen.
- 20   5. Házasságban társod azért illyen légyen,
Iò erkölczü, iámbor, és iò nemből legyen,
Engedelmességben ki neked szolgállyon,
Hogy nemzetének is tisztességet tegyen.
6. Az ki eszt talállya, hidgye, bodog lészen,
Aranya, ezüsti böüséggel meg lészen,
De Istentől annac meg nyérése legyen,
Ki másut késérti, nem soc haszna lészen.
- 25   7. Lészen azért méltó az iò házas társhoz,
Ki rendeli szüuét tisztán az Istenhöz,
És magát nem köti gonosz buyasághoz,
Illyen készüllettel kezdgyen házassághoz.

- 30 8. Az kazdagság kedues, láttuoc most sokaknál,
Ielesben világi soc bolond iffiuknál,
Az szegény iámborság az aytón kiuül ál,
Nem megyen Piroska Pálhoz, mert szegény Pál.
- 35 9. Mind töriben estec az gonosz Satannac,
Kic soc kinczbe vetic hasznát hazasságnac,
Emberről bölcz kit mond, hallot adomannac,
Iò házas társ menyből aszt nem vélic iobnac.
- 40 10. Istentől hagyatot tisztí hazassoknac,
Mi legyen, meg mondom, már az iò asszonnac,
Czonttyából épüle Eua az Adámnac,
Segítsége legyen azért ö wránac.
11. Vigasztallya ötet szomoruságában,
Ne boszszoncza wrat az ö haragyában,
Könnyebicze inkább minden bánattyában,
Ne fordicza keduét tiltot ágyas házban.
- 45 12. Minden iámborságnac aszszony szép tárháza,
Legyen iò erkölczinec be zárlot ladája,
Hogy abba meg tesséc másnac is példája,
Igy az ö hazánac lészen iò támaszsza.
- 50 13. Paradiczomban Isten eszt el rendelé,
Mikor házasságot két ember köszt szerze,
Tiszta életeket hogy nękic keduelné,
Mint ielen letéuel Wrunc is tisztelé.
- 55 14. Rólla röuid szóual azért aszt ęrtettem,
Az mint szent írásból is eszembe vettem,
Élőknec hogy annya Eua legyen, hittem,
Szép fiac, mihellye aszt is meg engettem.
- 60 15. Omlotsága mellyből férfiunál épül,
Ki vót czonttya helylén mert más abból készül,
Még hólta vtán is neue nęki többül,
Kárt vall azért, az ki heyában hegedül.
16. Fánac szép ágai, láttuoc embereknél,
Szölönec gyümölcze kedues mindeneknél,
Valami dragábbat ismersz drága könél,
Iò termö házas társ hasznasb mind ezeknél.

65 17. Életec Istennec így lészenc keduében,
Ha tisztaság marad végig életökben,
Tiszta iegyest kéuán Christus seregében,
Külömben házassoc nem lészenc keduében.

70 18. Láthad bodogságban az olly háznac attyát,
Kiuel egyyüt látod az iò háznac annyát,
Az ki más biróual nem közli tanaczát,
Hüséggel mutattya czac wrához magát.

DE FORMA ET DOTE BONA MVLIERIS

75 19. Immár szépségéről többet aszszonnépnc
Szólylunc, mellyet itél világ szép ortzánac,
Vélöc adot kinczét drága iegy ruhánac,
Meg mondom, ezekben mit alitoc iobnac.

80 20. Czodaltác szépségét görög Helenánac,
Kiért veszedelme lön az nagy Troyánac,
Szépség miat vesztec földén nagy soc wrac,
Kiben ritkán leltec neuét iámborságnc.

21. Iò szüuel, hüséggel, tökéletességgel
Iò leány ha fénlik, férhöz mehet ezzel,
Iegy ruháya vagyon, hidgyed, nagy böüséggel,
Szépséget se vegyen mástól drága pénznel.

85 22. Senki czel czapássa ha nem kedues nála,
Háza kiüül sinczen soc helyen szállása,
Wra keresményét rea nem tziifrázza,
Hanem iámborsággal ömagát ruházza.

90 23. Vegyen példát az iò aszszony Szent Saráról,
Abrahám attyánknac iò hütös tarsáról,
Vęle egyetembe töb szent aszszonyokról,
Mutassa szépségét belső ruházatból.

95 24. Czac heában fénlic, mert az fel töt konttyban
Drága gyöngy, iámborság ha nincz az aszszonban,
Istennél nincz semmi nagyob drágaságban,
Iól öltözöt szüuet ha lát aszszonyokban.

25. Csalatkoznac sokan szem vesztő tziifrában,
Kic gyakorta valnac nagy kárt házasságban,
Mikor à szép aszszont lattýác más formában,
100 Bánkodnac, rosz s'ákat hogy vontác nyakokban.
26. El hányo beszédet aszszony táuoztasson,
Tökellertes beszéd ő nálla maradgyon,
Mérges fű módgyára haragya ne árczon,
Gonosz aszszonnál nincz mérgesb fű világon.
- 105 27. Szorgalmatos háza gongyára mindenben,
Az iò aszszony esze nem forog az pintben,
Páuát nem köueti az tarka köntösben,
Hoszszu singet sem tart wra erszényében.
28. Sokan edényeket vassal erösitic,
110 Belé töt kinczeket kic erőssen féltic,
Iò aszszonnál ninczen erősb láda hóltag,
Ha ő benne wra meg nem czalatkozic.
29. Végre szólassában az aszszonyállatnac
Határozás legyen, tilalma szayánac,
115 Wra mit mond, ellen ő ne szóllyon annac,
Hogy ne legyen oka wra haragyanac.
30. Mert gyakorta eset, tuggyuc, emberec köszt,
Aszszony nyelue miat vallot kissebséget,
Azért az ollóual ne vághyon nagy rendet,
120 Wrától hallgasson, úgy vall tisztességet.
31. Abigail aszszony példayát köuesséc,
Wroknac haragyt lágy írral kötözzéc,
Hogy sok czate pate kösztöc ne hallasséc,
Aszszonyoc dagállya othon temettesséc.
- 125 32. Töb szépséget ennél, valamit magadban
Gondolhatz, meg talalsz kit az iámborságban,
Az iegy ruha mellet vegyed házasságban,
Házás társod lészen így nagy kazdagságban.
33. Rendit minden aszszony azért óltalmazza,
130 Ékes öltözetben életét mutassa,
Iò erkölczből légyen szabot szép palástya,
Mellyel fődösztessec rayta szép ruhája.

- 135 34. Iól meg lássad, iffíu, im, hallod magadban,
Kazdagság és szépség mi légyen aszszonyban,
Kendezöt áll ortzát útáld meg aszszonyban,
Mint Isten formálta, úgy fogad házadban.

DE FRVCTV MATRIMONII

- 140 35. Már szép gyümölczéről szóllunc házasságnac,
Mellyből ismerhettyüc drága vóltát annac,
Hasznát meg kóstolod gyümölcz termő fádnc,
Ha tetzic száydnc, úgy itiled iónac.
36. Ótalmára vagyon el dölő sőuénnc,
Az iò támasz vagyon nagy hasznára kertnc,
Első haszna légyen azért házasságnac,
Hogy erőtlenséget támaszszác egymásnc.
- 145 37. Nem tudgya kéuánni eszt az tudatlanság,
Iouát sem böczüli annac az bolondság,
De ha meg gondolná, nincz nagyob dragaság,
Ha fiakat teremt embernc házasság.
- 150 38. Isten hogy két embert teremté, meg áldà,
Mindennél előszer aszt meg paranczolà,
Hogy száporodgyanac, nekic aszt meg hagyà,
Mellyben házasságnac hasznát meg mutatà.
- 155 39. Illyen szép gyümölczel azért asztalokat
Az kic ékesitic, hogy környül fiokat
Ültetic, feleytic nagy soc bánattyokat,
Attyac, mikor lattyác szép vnokáyokat.
- 160 40. Tüköre világnac à szép Napnac fénye,
Kire néz ez földén minden ember szeme,
Világosság nélkül haszontalan lenne,
Illyen gyümölcz nélkül embernc élete.
41. Hallásra nincz keduesb édes attya neunél,
A mellet szerelmesb az szép annya neunél,
Attyac ö fiaktol hallyác aszt iò keduel,
Mennyei Attyánkat is tisztellyüc ezzel.

- 165 42. Ollyan drága haszna ninczen semmi fánac,
Mint ez iò fiakban vagy az atyaknac,
Istápya lön Ioseph szegény vén Iacobnac,
Ez vólna iò tisztí az iámbor fiaknac.
43. Mondgyác, hogy à szegény fraterec útallyác
170 A szent házasságot, ő közöttec tilttyác,
Istennec szerzését semminec alíttýác,
Czac keduesec nálloc à szép szüz apatzác.
44. Az klastromban szegényec sokat koplalnac,
Az sós víza mellet özüegységet tartnac,
175 Szentec, de hozzáyc zesztrác közöl lagnac,
Özüegységeket hogy iobban titkolhassác.
45. Életeket Isten nyiluán nem kedueli,
Házasság rontóknac, sőt igen gyűlöli,
Ördög szerzésénec à Szent Pál neuezi,
180 Mert álnoc szüueket mind iól által nézi.

DE OFFICIO VIRI ERGA VXOREM

46. Beszédünkben azért még is házassokra,
Tértünc, mert házasság hasznát czac azokba
Láttýuc, mint tisztiben iáryon, szóllýunc arra,
Iò házás férfiu hogy légyen iò gazda.
- 185 47. Vétec életében meg lássa, ne esséc,
Igaz szereteti tarsához ielennyéc,
Isten épületi az, ne kételkedgyéc,
Szentül ügyeközzéc, hogy ő velle lakýéc.
48. Dicziretet vészen Isten elöt ebben,
190 Mértékletességet ha tart életében,
Gyarlo edénnyel birsz, ember, ved eszedben,
Meg ne törýed, mert kárt vallasz az tiédben.
49. Azért haragyokat olly határban tarczác
Férfiac, büneket ha társoknac lattyác,
195 Minden adosságot mindgyárt fel ne royác,
Együt kel aggani vélec, aszt gondollyác.

50. Iöuendöben mint iár ember, aszt meg lássa,
 Hogy haragya miat ne romollyon társa,
 Fog sokáig lenni velle maradása,
 200 Haragyanac lészen ackor meg banása.
51. Gondgyát ha viseli ö feleségénec,
 Sokat kel engedni ęretlenségénec,
 Nagy som páltza nem kel iò aszszony embenec,
 Aszt azért vgy tarczad, mint tágyát testednec.
- 205 52. Regulayat szépen eleiben adgya,
 Férfiu mert neki elötte iaróya,
 Simon biro męrgét fel vetni ne hadgya,
 Mint iól tanithassa, légyen arra gongya.
- 210 53. Az el löt nyillat melly nehéz hátra vonni,
 Viszsza vono aszszont nehéz tanítani,
 Sem harag, sem szép szò ha nem kezd ot fogni,
 Bekéuel az ollyant kel nęked szenuedni.
- 215 54. Tanito scolánac bölcz Socrates mondgya,
 Gonosz aszszonyokat, mert tanitnac abba
 Pacientiára, ha ki meg álhattya,
 Szentec közzé magát az be számlalhattya.
- 220 55. Iryác, hogy önęki kęt felesége vólt,
 Myrto és Xantype, ez kęt iò aszszony vólt,
 Xantype ablakról nyakon öttötte vólt,
 Barati eszt latuán, nękic így felelt vólt.
56. Tudom vala, dörgés vtán hogy viz esséc,
 De nem tudtam, reám honnét köuetközzéc,
 Azért minden ember rólla gondolkodgyéc,
 Viz elöt ideyén ö be takarodgyéc.
- 225 57. Volt fontani szöszi szégény vén iámbornac,
 Morgo feleségi mint ötet tartottác,
 Üstökön is gyakran szegént meg vondosztác,
 Czodálom, nem használt, meg is mint hizlaltác.
- 230 58. De mind ebböl bölczec írásokba mongyác,
 Engedelmességnec példayát tanúllyac,
 Bölczec közzé azért ök aszt nem számlallyác,
 Ki nem akar tüni, mindenec meg hallyác.

59. Iacob patriarchát például vegyétéc,
 Ti feleségeket hogy úgy szeressétec,
 235 Fogyatkozássokba sokat fel vegyetec,
 Mint Lea vaksagát Iacob, szenuedgyetec.
60. Nincz köuekben, íryác, dragáb Vnionál,
 Az házasc között erősb szeretetnél,
 Mint az kö etzettel el vész, semmit használ,
 240 Így szeretet nélkül házasság sem használ.

DE EDVCATIONE LIBERORVM

61. Isten ayándéka házasság gyümölcze,
 Azért az fiakat attyac más törüénre
 Ne taniczác, hanem Wnac félelmére,
 Haylo veszö ninczen gyermek sérelmére.
- 245 62. Szollassában nyeluét gyermek zabolázza,
 Ideyén attyaknac legyen arra gongya,
 Mert nem kiczin dolgot bisztac az attyakra,
 Ha restec, az tisztöt Isten adgya masra.
- 250 63. Életök röuidül az gonosz fiaknac,
 Kic tanitassokat nem veszic attyoknac,
 lollehet gyakorta okot arra adnac
 Attyac, hogy kedueznec ő gonoszságoknac.
- 255 64. Régiektől példát vehetnek magoknac,
 Tanitássá mint vólt nálloc iffiuságnac,
 Magok viselésbe módgya volt azoknac,
 Tisztességet vélöc hogy ök valhassanac.
- 260 65. Gongyoc nagyob nekic az iffiuságra volt,
 Licurgus is polgarinac aszt hatta volt,
 Kiczin korokban szoknác az iámborságot,
 Nyeménec magoknac így nagy nemességet.
66. Oluastuc, Romabában is illy szokásoc volt,
 Iffiuságot ióra mint tanitottác ot,
 Mellyekre varrottác mert az veres bárson,
 Ra nézuén köuetnéc à szemérmességet.

- 265 67. A bölcz Salamon is írja aszt könyvében,
Iò indulat legyen az kiczin gyermekben,
Téy korában válic az iò turo mellyben,
Lészen, mint hallottuc eszt példa beszédben.
- 270 68. Iò fiakat ritkan mire, hogy most hallúnk,
Io peldat atiakban merth keueset latúnk,
Az gonoz szolonak gonoz fiat halliuk,
Faitalan iffiakat ez okka, hogy latunk.
- 275 69. Oltot faiat ember kerteben neuely,
Artalmas czemetet *kürniül le metely*,
Igenes karohoz azt szepen kötözy,
Horgoson ne nuieón, kis koraban felti.
- 280 70. Azert, minden atiak, gondot giermekekre
Uiselietek addig az ev elletökre,
Mig haylandóc, addig vigyéc iò erkölczre,
Ne íússanac végre nagy veszedelemre.
71. Nagy szám adássoktól ök meg menekednec,
Ha iò tanitóyoc léznec gyermekeknek,
Tisztátalan szóknac bennec nem örülnec,
Igy léznec keduében vélöc az Istennek.
- 285 72. Nem adatic dragáb adomány Istentől,
Kit szép magzattockal látogat mennyekből,
Nem tiédre viselsz gondot, felly Istentől,
Ha életét vesztet, számot vészen arról.
- 290 73. El veszendö marhát keresnec fioknac,
Bolond attyac, kiért nagy sokat fáradnac,
Hóltoc vtán nekic iót keueset hadnac,
Czac légyen soc pénzöc, kiuel osztozzanac.
- 295 74. Példát szent írásban tékozlo fiuról
Uehetnek az atiak, tanulhatnak abol,
Hogy kárth ne uallianak nagyot az fiakból,
Adianak nagyob reszth nekik iamborsagból.

268 innen kezdve a nyomtatvány hiányát kézírással pótolták 274 kürniüle le [szótagszámtöbblet] 276 Horgoson [tollhiba] 277 Azet [tollhiba] 278 a pótlás vége 293 a nyomtatvány hiányát innen kezdve végig kézírással pótolták

75. Ember, gondot úisely te szép leaniodra,
Ha Isten lat uélle, taniczd minden iora,
Ne boczassad eötet az hiulkodasra,
300 Mert túniasag okot ád az gonozságra.
76. Czsialatkoznac sokan leani szepsegeben,
Kinek ritkan forgot rokaia kezében,
Uagy fel nem töröt a' orsso pergetesben,
Keskeny berhet szabhat, ha *nins* az erzeniben.
- 305 77. Hallottúk regenten Mathe deak vaznat,
Szük bordaban szottek, lata keues haznat,
Mer az felesége nem *gyakorlta* magat,
Fonnassal vntata gyenge szép két kariat.
78. Jo leaninak lezen annak diczireti,
310 Ha oly mesterseggel magat ekkessity,
Meliből meg esmeriek, my legien feo tizti,
Fonnalhoz, szöüeshez legyen szeretety.
79. Oliad leaniodat, mig kezednel vagyon,
Hogy io erkolczseüel tiztesseget valion,
315 Uttanna mindenwt diczsiretet hagyon,
Jutalmmat Istentol vegre velled uarion.
80. Nagy sok ioual Isten hazzasokat lassa,
Meniből raitok legyen neky szép aldassa,
Kozziben az gonoz Satant ne boczsasa,
320 Szeretetek keöztök legyen maradassa.
81. Az ky eneklötte eszt egy io kedueben,
Megh tallalod neüet az uerssek feieben,
Joltöt emberenek adya eörömeben,
Hazassaga legien Istennek neueben.

301 leani szepsegeben [szótagszámhiány] 304 ninsen [szótagszámtöbblet] 307 gyakorolta [szótagszámhiány] 313 Olián [értelme] 324 Hogy hazassaga legien Isten neueben [a metszethiba valószínűleg a másolótól származik]

MURÁD DRAGOMÁN
(Somlyai Balázs)

HYMNUS

1580–1582

1. Az Isten neuit elewszer emlygsuk,
Hitinket haladassal meg ipyysuk,
Keuzbe iaronknak digsessigit kiriuk,
Az szolasunkot annak vtan kezdiuk.
- 5 2. Szuksig embernek magat meggondolni,
Masoknak veszisit eszibe venni,
Es azokrol szuntelen peldat venni,
Ieuendew gonosztul magat ewrizni.
- 10 3. Meg vagyon irua isteni kewnyuekben,
Kiket ki adot parantsolatokban,
Ember mikipen eliarion hitiben,
Es wduessiget talalion lelkiben.
- 15 4. Irasokat forgassatok, mondotta,
Valogassatok az iobbat, meghatta,
Az ki mint illetibe megfogatta,
Isten szerint rendelisit el iarta.
- 20 5. Bodogok azok, kik ezt meghalgatyak,
Telies sziucl lilekuel meg fogadiak,
Gonosz gselekedetet ewk elhagyak,
Es io szerzisre magokat foglalialak.
6. Mert bizomba ha az ewdew el muland,
Es az halal szertelenen meg nyomand,
Nem hasznal esztan, ha ezerszer megband,
Es bineidnek bogsanatyat kiuand.
- 25 7. Peldat vegyunk rigi tertint dolgokrol,
Profetakrol valo historiakrol,
Poganoknak ewket tagadasukrol,
Azirt Isten ewket bintetysirul.

- 30 8. Kiket vizbe, kiket twzuel elveszte,
Kiket szeluel, kiket fewldbe nyelete,
Kiket maiom, kiket baroma tiue,
Kiket diszno abrazatyara szerze.
- 35 9. Itt, ez vilagon valo bintetisit,
Ewrek twzre ot pedig be vetisit,
Az Istennek veluk valo szerzisit,
Irua vagyon, lassatuk szent irasit.
- 40 10. Nekunk azirt ezeket meg ielente,
Es az ew szerzetet vtara inte,
Hogy talam eletinket tennewk szente,
Melto lennink az wduezetre szinte.
11. Imagyuk mi ewtet egyelewkipen,
Legyunk parangsolatyan mindenkipen,
Ne hasonlassuk ewtet semmi kippen,
Teremtethez ki volt valamikippen.
- 45 12. Magasztaltatot ew szent felsigibe,
Mindeneknel nagyob allapotyaba,
Szemlye sem ew sem mas ew magaba,
Foghatatlan emberi okossagba.
- 50 13. Okosság firhet ew benne annyra,
Ugy mint egy mak szem kigsinsige volna,
Ahhoz kipest az tengerek nagysaga,
Menyek, fewldek ilyen kigsin ew nala.
- 55 14. Mi hozzank valo sok io voltayrol,
Es menden teremtet allatyayrol,
Vtjat ez vilagba mutatasarol,
Ewrek digsessigre igyretyrol.
- 60 15. Esmerhetyuk ezekrul ewtet niluan,
Hogy nem mas, gsak ew volna az egy Isten,
Neki menden halakot adni kelien,
Es ewtet szolgálni kellemetesen.
16. Azirt nem kell allytani esz szerint,
Ewtet lenni kewrnyultet wdew szerint,
Avaggy tulaydonytani hely szerint,
Mert tiszta ezektwl gazdagsag szerint.

29 nycitc [arab betűs magyar szöveg: nycitc] 50 [Graggr Róbert olvasatát ([h]ogy mint) az arab betűs magyar szöveg segít módosítani]

- 65 17. Nem szikelkedik ieuishéz minishez,
Esz szerint sem allashoz, sem vlishéz,
Alwas, faradas, sem szallas hagashoz,
Hely szerint wdew szerint valtozashoz.
- 70 18. Helnek es ewdewnek vagyon kezdeti,
Neki sem kezdeti, sem vigezety,
Mert ew elsew, nem volt soha kezdeti,
Es vtolso, nem liszen vigezeti.
- 75 19. Nem kewmelkedik ew semmi hatarhoz,
Sem elewhez, sem hathoz, sem alahoz,
Sem felhez, sem ioghoz es semmi balhoz,
Mert ezek szikelkednek hasonlashoz.
- 80 20. De ertelem szerint menden hataria,
Vagyon menden fele neki gsak iogya,
Annak is az ertelme ew io volta,
Segedelme es gonosztul oltalma.
21. Az niluan titkon elsew es vtolso,
Menden gondolatokat ew iol tudo,
Setitben, vilagban egyenlew lato,
Kialtast es sugua szozaot hallo.
- 85 22. Ember hallasahoz az ew hallasa,
Ember latasahoz az ew latasa,
Ember tudomanyahoz tudomanya,
Nem hasonlo soha az ew nagysaga.
- 90 23. Mendeneket meg lehet ew latnia,
Szokat, mozdulasokat hallania,
Setit vilag nappal auuagy yszaka,
Meszsze kewzel mind egy arant ew nala.
- 95 24. Verewfinbe teczczew kiczin porokot,
Setit yczaka mind latya azokot,
Es egyenkint mind iol tugya szamokot,
Ahoz kipest gondold el mendeneket.
- 100 25. Tenger feuenit es essew soksat,
Teremtetteknek haia es sewr szamat,
Kezdettul vigezetig menden voltat,
Mendennek egyenkint iol iugya szamat.

26. Menden allati ez fewldnek es mennek
Eczersmind ew twle kirist kiminek,
Bator kilemb kilemb nyeluen szolnanak,
Halya eczersmind es felel mindennek.
- 105 27. Nem art egyk szolasa az masiknak,
Felelhet azirt ew menden feelinek,
Akar honnan neki kewnyeregiének,
Eczersmind eleget tehet mindennek.
- 110 28. Neki szolgálni mendennek szuksiges,
Twle varni ew nala kellemetes,
Mert menden dolgaiba tekilletes,
Gsak ew adnia mendeneket ykes.
- 115 29. Nem vagyonk elegek ewtet digsirmi,
Gsak ew maga tudya magat digsirmi,
De annyra, mint lehet, magasztalni,
Szuksyg nekunk mendenkort emlekezni.
- 120 30. Az ki parangsolatya vtan nem iar,
Boszszu allasaual oly igen hamar
Szertelensiget ew nem tiszten, meg var,
Gonosz dolgaybul talamtam meg teer.
31. De bizon osztan akki nem teer hozza,
Ostoraual erewssen azt meg gsapia,
De ha esmeg magat hozza fordytya,
Szerelmesen esmeglen be fogagya.
- 125 32. Mondotta, hogy kiryytek, meg adatik,
Gsengessetek az aytot, meg nylatik,
Ki volna, ki ezekbe ketelkedik,
Mert meg agya mendent, ami kiretik.
- 130 33. Ewtet azirt ha kiuanod keresni,
Nem kel megszse mas helekre elmenni,
Esmeg temagadba lehet talalni,
Ez az iras, esz ighen kel erteni.
- 135 34. Telies ew vele menden wdewk, helyek,
Ningsen oly hel niluan valo vagy titok,
Hogy ew nem volna mendenut veletek,
Hire nem volna mind, mit gselekedtek.

35. Keuilek ew benne riszes nem liszen,
Alazatos, tiszta sziueket vyszen,
Es ki ew szent istensigibe hiszen,
140 Mert ew szemil valogatast nem tiszen.
36. Mikipen mi ew hozza kewzel megyunk,
Sokual incab siet iuni mi hozzank,
Irgalmaat ontani akaria reiank,
Mi pedig harom feele nipek vagyunk.
- 145 37. Egikunk az, ki mennek ewreksigit,
Benne valo meg igirt ykessigit
Kiuana es meg nyere diczessigit,
Lelki, testi menden gyewnyerysigit.
38. Tudiad Istennek ahoz kewzel voltat,
150 Meg agya annak menden akaratyat,
Mert meg tarta az ew parantsolatyat,
Meg nyere menden fele bodogsagat.
39. Masicunk, ki ez vilagot szereti,
Vilagi tisztessigre magat veti,
155 Isten tavolo lun, reia sem tekinte,
Pocolnak vtjara ew el tiuelge.
40. Ot liszen ewrekke nagy siras riuas,
Az nagy kin miat fogak gsicorgatas,
Foly az szemekbul az vir kewny hullatas,
160 Vigezetlen lyszen, az nagy kin vallas.
41. Senki ningsen ot keserulne raytok,
Riuas miat el fogyatzozik szauok,
Senkitul semmi nemu reminsigek
Ewrekke nem lyszen ugy meg maradnak.
- 165 42. Ez vilagi szeretet menden binnek
Kut feie es fondomentoma lisznek,
Ok liszen az sziuek setitsiginek,
Menden gonossagok attul szarmaznak.
43. Nemgsak ioszagot, marhat mong vilagnak,
170 Kibe bizodalmot adnal magadnak,
De ammi Istentul meg valua vadnak,
Istentul hatra hagy, aszt mond vilagnak.

44. Az harmadicunk, ki sem ez vilagot,
Sem kiwana vgyan a mas vilagot,
175 Aztis ugy nem szeretee, mint az dewgewt,
Ezekhez az ew dolga kilembewzewt.
45. Gsak kiwana az Ur Istent ew magat,
Ew szent szininek szuntelen latasat,
El hagyja minden fele kiwansagat,
180 Meg nyere minden feele bodogsagat.
46. Ezek azok, akkik az szeretetben,
Be merultek az Istennek keduiben,
Mert az Isten meg vgyan iletekben
Mendencort velek vagyon ew szíuekben.
- 185 47. Ez az isteni szemil, kit meg mondat,
Meg micoron teremte az Adamot,
Meg leled ennel, ha akarod, ewtet,
Ezen kipen kel meg erteni ez szot.
48. Mert test szerint Istent hasonlatnia,
190 Teremtewt teremtette teczczetnia
Semmi nem mas, hanem Isten haragya,
Poganokul ewtet el karhoztatya.
49. Valakin egy nyomorusag tewrtinnek,
Vagy betegsig, auuagy kossagba esnek,
195 Ehsig-szomiusag vagy fogsagba esnek,
Vigagyanak, mert Isten vagyon velek.
50. Szeginsig, meztelensig reia iune,
Vagy fia vagy szeretwye meghalna,
Vagy ez vilagi karokat vallana,
200 Isten vele vagyon, ha el szemuedne.
51. Ezeket io keduel meg latogatni,
Es am mint lehet, meg is segyteni,
Es szip szoual ewket meg engesztelni,
Az Istennek lyszen ezeket tenni.
- 205 52. Lam, tuggyatok, hogy az parantsolatok,
Gsak ket dologba vagyon, hogy iariatok,
Ewtet hogy tiszteletvel magasztalyuk,
Masunkatis, mint magunkat seressuk.

---

195 [Gragger Róbert bizonytalan olvasatát az arab betűs magyar szöveg crösíti meg: fogsagba]

- 210 53. Ammit ha nem szerégsz tinen magadnak,
Ne szeressed aszt felebaratodnak,
Tiszta szíuel gondolatual ligyetek,
Isten lako helye ligyen szíuetek.
- 215 54. Tiszta szíu micor meg vilagosodik,
Isten hacza lyszen ot benne lakik,
Semmi gonossag oda nem firhetik,
Isten szeretetiuel ew meg telik.
- 220 55. Ha nem lehegz timagadtul ez kipin,
Talaly ki Istenuel vagy on ez kipen,
Kewessed ewtet ew jamborsagaban,
Meg talalod Istenedet bizonba.
56. Akki iambort kewet, jamborra liszen,
Akki gonoszt kewet, gonossza liszen,
Az emberi természet haylo igen,
Ammit latand, mingyarast pildat vizen.
- 225 57. Azirt parangsola Isten az gyonast,
Ez ilyen iambor vezerlewhoz miniszt,
Elewte ew magat binesse hagyast,
Bogsanatural vigasztalna az binest.
- 230 58. Mert egy vton iaro vtat nem tudna,
Kel talalni egyet, ki az iol tudna,
Neki az ew vtat hogy meg mutatna,
Azis az vtan vigyazasual iarna.
- 235 59. Ha immar ez idegen fewldre estunk,
Az rigi esmerettul meszsze estunk,
Erewlkegyunk, hogy esmig hozza teriunk,
Esmeg annagy bodogsagokra iriunk.
- 240 60. Valaki Istenhez it nem firhete,
Ottis az ki ahhoz nem irkezhete,
Ez vilagon ha vaksagba marada,
Ammas vilagon is aszt nem láthatja.
61. Menden wdewnek vagy on prophetaia,
Igaz isteni hitnek hirdetewye,
Ew nipit Istenhez igazgatoya,
Kwlsew, belsew tudoman tanytoia.

- 245 62. Istent latni profetat kel keuetni,
Kewzel lenni, mondasat kel tartani,
Kewzbe iaro litelit kel meg hinni,
Szent iras bizonsagat kel fogadni.
- 250 63. Elsew lilek atya menden lelkeknek,
Tiszta lelke ammi Muhammedunknek,
Twkerre tiue ew tekintisinek,
Ez tykerbe az Istent latasanak.
- 255 64. Test szerint vtolsob iewt mendeneknel,
De lilek szerint az elsewb mendennel,
Ew lwn oka mendennek litelivel,
Rola igiret vagyon profetaktul.
- 260 65. Mind ewrekke meg marad az ew hite,
Mas hit nem tamad reia soha tewbbe,
Jegy es bizonsag vtolso iutele,
Menden profetaknal iob litelire.
66. Ez az vtolso az Isten kewetye,
Jezus vrunkis hirdetet felewle,
Biblia, euangelium, soltar kewnyve
Bizonyosok az ew el ywtelire.
- 265 67. Mind szoltanok vala ew iutelirul,
Ki uiuek az irigyek mendenestul,
Az rigi profetaknak kewnyveibul,
Ki vakarak ew neuit irasokbul.
- 270 68. Azok hitnek feiedelmi valanak,
Menden tiszteletvel tiszteletinek,
Muhammed iutele tisztessegeknek,
Nagy kaart tun, hogy az nyp elszakadanak.
- 275 69. Nagy nehez dolog az szabad szíueknek
Tiszteletni szokot, hogy el hagyatnak,
Nem gsak az, de ewszes masnak fewt hajtnak,
Vr liuin le szallani szolgalonak.
- 280 70. Ennek neuit kewnyvekbol ki megzisek,
Igiretet voltat ewk el reytisek,
Nem hasznala semmi erewlkedisek,
Vgyan nyluan eliew az [ő] filisek.

71. El ieue, idvessig lun ez vilagnak,
Soksagat mutata ew az gsudaknak,
Az kik fiaí lwnek karhozatnak,
Vak liuin nem teere vtara annak.
- 285 72. Igaz hamistul it el valosztatik,
Kulsew, belsew tewruin vta tudatik,
Tilalom, szabadsag es tiszta, vndok
Lelki tudoman ebbe tanultatik.
- 290 73. Menden bwn gsak ket fele ossoltatik,
Egyk az, hogy Isten ellen vetetik,
Masik ember ellen gselekeztetik,
De mind kettew Isten ellen ertetik.
- 295 74. Ami Isten ellen vagyon, meg hagna,
Gyonasval es banasval meg bogsatya,
De ember ellen valot annak agya,
Annak engesztelisibe bogsatya.
- 300 75. Gyonas banasual az meg nem hagyatik,
Mig nem ewtet ewssen meg kewetik,
Ha engesztelisibe haboru esik,
Veszedelemtul kel oltalmaztassik.
76. Ha ewtet meg kewetni nem lehetne,
Auuagy az ez vilagbul ki mult volna,
Auuagy tudatlan orszagba ment volna,
Isten elewt sok iokat tygy irtette.
- 305 77. Mel nehez, atyamfiai, ez dolog,
Magatukat sewt meg oltalmaztatok,
Senkire gonoszt se gondolkogiatok,
Bizon tinektek io tanagsot adok.
- 310 78. Nyelueteket ewssen meg targsatok,
Semmi gonoszt senkire ne szoliatok,
Mert ha egy szot szoltok, tizet hallotok,
Magatoknak kisz banatot fogadtok.
- 315 79. Ha te akarnal valakivel szolnod,
Elewb az te gonoszodot kel latnod,
Elewb az te gerendadot ki vened,
Masok szemibul ki szalkat ewrizned.

80. Tugyad ezt, hogy akki rakva gonoszval,
 Auuagy telies volna az szíue iókual,
 Meg ielenti belewle az nyeluiuel,
 320 Mar meg ertheted ewtet erkewlgsiuel.
81. Ha gonoszt szolsz, te gonoszodot szolod,
 Ha iot szolsz, esmegis te iodot szolod,
 Senkire az lehezised nem ragad,
 Gsak magadnak, amit kiereszt, meg lassad.
- 325 82. Az ki masnak szigyensigyt ewrizne,
 Sok szigyensig vagy on annak szívebe,
 De akkinek nem volna szigyensige,
 Senki szigyene nem forog nyelvibe.
83. Titkon azirt szemibe meg feddeni,
 330 Es neki kellemes tanagsot adni,
 Hogy ne igyekezzik iker bint tenni,
 Isten elewt lyszen annak erdemi.
84. Jertek, vegyuk mar eszunkbe magunkat,
 Hagyuk el mas dolgairól szemunket,
 335 Vessuk mi magunkra minden gondunkat,
 Ammas vilagra szerezzuk dolgunkat.
85. Es senki szemilyre ne tekingsunk,
 Se nyeluire se nemzetre ne nyzzunk,
 Hanem, amit szol, abba valogassunk,
 340 Ha ionak tegszik, azt kel meg fogadnunk.
86. Isten nem szereti az keuileket,
 Gonosz természetw es irigekeket,
 De iol szereti az tiszta szíuiket,
 Io hiten való io erkewlgseseket.
- 345 87. Mendencort emlekezzunk az Istenröl,
 Hozzánk való nagy sok io voltairöl,
 Emelye fel az homalt az szeminkröl,
 Hogy az setitsig el menyen szíuunkröl.
88. Hogy esmerhessuk untalan magunkat,
 350 Magunktul semmire kellew voltunkat,
 Ha Isten adangia az ew malasztat,
 Esmeretire minket mikor miltat.

- 355 89. Mert az iras azt mongya, hogy az Istent
Meg nem esmerhetyuk, mignem magunkat,
Ha esmerink ilyen semmi voltunkat,
Gsak ew vagyon, ningsen mas, tuggyuk ewtet.
- 360 90. Az testi akaratunkat el hagyuk,
Az ewrdewgnek gsalardsagat el rongsuk,
Testinket szemuedisvel sanyargassuk,
Hogy iduezetre lelkinke inthessuk.
- 365 91. Keueset egyunk es sokat bwyiteliunk,
Italt es az has tewltist mind elhagyuk,
Ne szolyunk, ne alugyunk, sokat siriunk,
Vigyazzunk es mendencort imadkozzunk.
- 370 92. Ningsen ewdwessig az gselekedetben,
De az Istennek ew adomanyaban,
Tetemenyirt valo igyretiben,
Reminkedunk ew szent Istensigiben.
- 375 93. Isten iol tugya menden szuksigunket,
Reia vewtte az gond viselysunket,
De parangsolta imadkozasunkat,
Es akaratya szerint iarasunkat.
- 380 94. Ammit ew meg igirt, nekunk meg agya,
Ammit kiszyytet ewrek bodogsagba,
Szemek nem latta, filek sem hallotta,
Es soha szyube senki sem gondolta.
- 385 95. Ningsen ketseg az ew igyretiben,
Azirt miis legyunk gselekedetben,
Es talalkozzunk az ew szent keduiben,
Hiszem, hogy minket nem hagy itiletben.
- 390 96. Azirt egssersmind ier, hozza foliamiunk,
Ew szent felsiginek argzunkra essunk,
Mert ningsen minekunk annal tewb vrunk,
Az az Istenunk, tehat houa menyunk?
- 395 97. Azirt Istennek, iertek, kewnyeregiunk,
Iduessiget, menden iot twle kiriunk,
Siriunk, ayytatoson fohazkogyunk,
Ez siralomba kewnyerelyen raytunk.

367 A kódex 18v oldalán található elmosódott szöveget Gragger Róbert kipontozza. Varjasnál: Tülc menny-
r. Az arab betűs magyar változat azonban jól olvasható, s ebben a fenti szó áll: titeminirt]

- 390 98. Minket szemey elewl el ne vessen,
Ellensigunk kezire ne bogsasson,
Es testi akaratunkra ne hagyjon,
Menden dolgunkra ew gondot viselien.
- 395 99. Vgy vilagosyysga meg az szuinket,
Esmerhessuk hozza valo vtunkat,
Es ne vessuk tiuelgisre magunkat,
Ewrdewg intisire akaratunkat.
- 400 100. O, felsiges, mendenható Vr Isten,
Menden hatalom te kezédbe vagyón,
Ammit akarsz, mingyarast gsak az liszen,
Ammit nem akarsz, soha az nem lyszen.
101. Kirunk twled bininknek bogsanatyat,
Bennunk az igaz hitnek maradasat,
Vedd el rolunk az felsiged haragyat,
Ongs mi reank irgalmadnak malasztjat.
- 405 102. Telies szuuel neked halakat adunk,
Mendencoron te hozzad ragazkodunk,
Te weled vagyón minden reminsigunk,
Ne hagy minket halalunkkor elvesznunk.
- 410 103. Segedelmet kiuanunk felsigedtul,
Oltalmaz minket az ewrewk pocoltul,
El ne valgs minket kegyelmessigedtul,
Hogy te kezédbe vagyónk mendenestul.
- 415 104. Tudyuk eszt, hogy szeretéd az szenteket,
Kewzbe iaro, hirdetew profetakat,
Es az menbe valo karangyalokat,
De nylvan gywleled az ewrdegeket.
- 420 105. Micoron egy lelket wduezytenyl,
Nagy ewrewm liszen az karangyaloknal,
Es az tiged szeretew szenteidnel,
De nagy banat leszen az ewrdegeknél.
106. De micor egy lelket el karhoztatnal,
Nagy banat liszen az karangyaloknal,
Es az tiged szeretew szenteidnel,
De nagy ewrewm liszen az ewrdewgeknél.

- 425 107. Ne agy ewrewmet az ellensignednek,
Se agy banatot az szeretewidnek,
De agy wduessiget mi szolgaidnak,
Agy helyeket ammi imadsaginknak.
- 430 108. Irgalmazz, agy erdemeket atyanknak,
Es vgyan azonkipen az anyanknak,
Minket kigsinsiginktul taplaltanak,
Miattuk sok nyaualakak vontanak.
- 435 109. Hit szerint valo atyankfiainak,
Es akkik hozzank sok iokual voltanak,
Es kik irtek imadsagot kirtenek,
Irgalmazz, agy erdemeket mendennek.
- 440 110. Azok, akik ellensigink volnanak,
Jora fordigs, lagysagot agy szíueknek,
Hozzank semmi gonoszual ne legenek,
Azokatis ne hagyad el veszniek.
111. Meg vigasztaliad az szegin aruakat,
Lab ala maradot nyomorultakat,
Mengs meg adossagbul az adossokat,
Es az fogsagbul az szegin foglyokat.
- 445 112. Az mi gsaszar urunknak *agy szerengset*,
Es ellensigire nagy gyewzedelmet,
Menden dolgaba meg segelied ewtet,
Arnikaba nekunk agy nyugodalmot.
- 450 113. Es alatta valo fewldi vrakat,
Jo titeminbe valo gazdagokat,
Fewswinsigtul ewrizd meg az szíueket,
Segilienek mendencort szeginyeket.
- 455 114. Jol tudod, Isten minden szuksiginket,
Digsehed meg veled kewzbe jarokat,
Angyalidat es minden szentiidet,
Euuel vigezzuk el imadsagunkat.

SZEPESI GYÖRGY

SÁSVÁR BÉG HISTÓRIÁJA

1580

Ad notam: Arpád vala fő az kapitánságban

Ad Mag: Dominum Franciscum Gesztium,
Dominum & patronum clementis:

Ipse suum cecinit diuinus Homerus Achillem,
 Vergilius laudes Octauiane tuas,
 Vergilius Latio, sed Homerus Carmine Graeco,
 Vt fieret genti gratus vterque suae.
 Te nos Vngaricis, pariter tua praelia rythmis,
 Hic canimus Geszti, gloria nostra decus.
 Vt pia per facili, teneat plebs omnia sensum,
 Nobis cumque Deo fundat ab ore preces.
 Pro que tuo tali merito tibi soluere grates,
 Cogatur, precibus teque iuuare suis.
 Hos igitur nostros, aequique bonique labores,
 Consule tu nostris & faueas studijs.
 G. S.

1. Szükség mostan feyenként hálát adnunc,
 Az seregec Istenét magasztalnunc,
 Ki nagy diadalmot adot minékünc,
 Es meg verte az pogánt mi ellenünc.
- 5 2. Emlekeszünc azért nagy szép dolgokról,
 Isten felő, iámbor, vitéz wrakról,
 Geszti Ferentznec io vitézségéről,
 Kegyetlen Sásuár béknec veszedelméről.
- 10 3. Egyetemben az io Ruber Karollyról,
 Czaszárnac tokai kapitanyáról,
 Ez esztendőbeli ieles hartzokról,
 Magyaroknac soc io szerenczéyekről.
- 15 4. Paraszt nemzetségből Sásuár származot,
 Keresztyénből kegyetlen pogánya löt,
 Raytunc valo dühösségért wrrá löt,
 Mert különben nem nyerheté békségöt.

5. Éyel nappal nyughatatlan dolgában,
Mint lehessen nagyob wrasagában,
De nem talál egyéb módot magában,
20 Hanem hogy ha dulhat Magyar országban.
6. Semmikeppen nem akar ő szolgálni,
Czaszaránac egyéb országot venni,
Magyaroknak akarya végét ęmi,
El végeszte, de Isten nem engedi.
- 25 7. Így ęrtettünc, hogy egynéhánszor mondta,
Ha magyar vér czac egy czepe bennem volna,
Ki metzetném, mondom az nagy Allára,
Nem akarnám, hogy ez hitböl ki vonna.
8. Istennek czudallyuc ő iteletit,
30 Hogy valakit kedueböl egyszer ki vét,
Es ő népe száma közzül ki rekeszt,
Istennek az inkább kergeti népét.
9. Vagyon erre soc példánc az Irásban,
Az Alcinus vala Sido országban,
35 Simon, Menelaus Ierusalembe,
Lisimachus és Iason az Sionban.
10. Ezece végre az sidókat el hagyuan
El szökénc az pogán Siriában,
Gonosz Antiochusnac országában,
40 El arulác az kinczet az Templomban.
11. Ezece nagyob kárt töttec az sidókban,
Nagyob dulást, fosztást Ierusalembe,
Nagyob veszedelmet Sion varában,
Hogy sem mint Antiochus haragyában.
- 45 12. Így valakic mi töllünc el szakattac,
Machometnek vallasára állottac,
Marháinkat inkább dúltác, fosztottác,
Gyermekinket inkább öltéc, vágdaltác.
13. Ezece közöt mind hireseb az Sásuár,
50 Kit czac azért szeret vala a czaszár,
Tisztöl neki adattatéc Szolnok vár,
Hogy ez földön inkább félne az magyar.

14. Mert ő maga egy nehánszor kerkedet,
Czaszár elöt ilyen szóckal beszéllet,
55 Adgyad nekem á szolnaki békséget,
Néked adom, czaszár, Magyar országot.
15. Egyic lábommal kapuyát Tokainac,
Az masickal be tészem az Kallónac,
Dandarommal meg állatom Eczednec
60 Népét, mind meg hodoltatom az földnec.
16. Nyerte vala è szóckal az békséget,
Attác vala neki helyyül Szólnakot,
Gyütöt vala mellé nagy soc töröket,
Kic szeretic mint attyokat az béket.
- 65 17. Sásuár magában sokat gondolkodéc,
Mint lehetne wra fogadassánac,
Mert iól tudgya vitézségét magyarnac,
Vigyazassát végbeli hadnagyoknac.
- 70 18. Fel inditá Isten az magyarokat,
Ruber Carolt és Colonitz Berthalant,
Velec öszue az Katai Ferentzet,
Ez országnac mint iámbor hü hadnaggyát.
19. Ezec mellé nagy soc io vitézeket,
Magyart, sárgát es vasas németeket,
75 El inditác harmad fél ezer népet,
Égettetéc Hatuannac ő várasát.
20. Ielen voltát mert hogy ettéc magyarnac,
Törökec nagy erőssen kialtánac,
Várasból keménnyen ki szaguldánac,
80 Vélic vala, hogy haydókra találtac.
21. De mihelt ök az sereget meg latác,
Rettenénec, és vissza fordulánac,
Sebességgel az várasra futánac,
De magyaroc mind vtánnoc valánac.
- 85 22. Vgyan azon vzésben az hadnagyoc,
Nagy fel szóual kialttyác az iámboroc,
Minnyáyan most töröc feyet vegyetec,
Kik viselni io hirt neuet akartoc.

23. Látác akkor magyaroc emberséget,
 90 Ruber Caroly, Katai vitézségét,
 Magyar vitézeknek serénségeket,
 Töröc főknec hamar el vételeket.
24. Egyetemben töb soc vitéz iámbornac
 Emberséget akkor fel magasztalac,
 95 Mert az töröc feyet igen hullatác,
 Az testeket azon mezön el hagyác.
25. Martalotzot, ianczárokat vagánac,
 Az üzésben besliac el hullánac,
 Nagy soc paraszt töröc hegyben öletéc,
 100 Annyira, *hogy testec* egymásra értéc.
26. Az vitézec az töröknec mind hátán
 Menének be az várasnac kapuyán,
 Sokat bennec le vagánac az vtzán,
 Czac egy keués méne be vár kapuyan.
- 105 27. Louaggal, gyaloggal vitéz Balassa
 Hazakat, pénzes bółtokat tört vala,
 Gyermeket, bullyákat fogot vala,
 Soc törököt nyakon kötösztet vala.
28. Azon közben az fegyveres németec
 110 Nagy hirtelen az házakat fel gyutác,
 Mint rokákat, törökeket füstöléc,
 Soc ő bennec tűz miat meg öletéc.
29. Siuás, riuás, kiáltás akkor vala,
 Dobnac, trombitáknác zengése vala,
 115 Várból taratzkoknac dörgése vala,
 Ezec de mind heában lésznec vala.
- 30 Mert magyar ott senki nem veszhet vala,
 Czac két német fegyueres veszet vala,
 Az egyyc lövés miat meg hólt vala,
 120 Az másikat várban lo vitte vala.
31. Szükség ennec vitézségét beszélünöc,
 Emberségét mindenkor magasztalnunc,
 Mert vitézül halalt szenuet érttünöc,
 Nem hatta, hogy karomlasséc Istenünöc.

92 Töröc főnec hamar el el vételeknec [sh.] 100 hogy az testec [szótagszámtöbblet] 106 töröt [szótagszám-többlet]

- 125 32. Töröc közzé mihelt várban ment vala,
Az ianczároc meg környekesztéc vala,
De hozzá közel nem mehetnec vala,
Mert nagy erős löüést ő téssen vala.
33. Eleuenen ötet meg nem foghattác,
130 Hanem végre louát földre le vagác,
Kegyetlenül mind louastól vágdalác,
Annac vtánna feyét is el czapác.
34. Töröc migh így tön az német vitézzel,
Az magyar is kiuöl töröc marháual,
135 Meg rakodéc nagy soc töröc bullyákkal,
El indula soc fő töröc foglyockal.
35. Fényes nappal ez dolgoc löttec vala,
Soc törökön belől történtec vala,
De az Isten népét hordosza vala,
140 Mint sidóknac, senki nem árthat vala.
36. Nagy örömmel vitézec iuttac vala,
Eger varában be szállottac vala,
Kottya vetyét mingyarást hántac vala,
Istennec nagy hálát ök attác vala.
- 145 37. Ezen nagy haragya Veiz bassánac,
Azért igen ir az Ruber Ianosnac,
Hogy meg szekte volna frigyét czaszárnac,
Oka volna az nagy szörnyü romlásnac.
38. Egész éyel nem alhatic buában,
150 Ide 's toua gondolkodic magában,
Hogy ne esnéc czaszárnac haragyában,
Mert nem marathatna meg az Budában.
39. Gondola aszt, hogy magyart meg rabollya,
Az előbbi romlást, hogy meg torollya,
155 Magyarokon ő boszszyát meg allya,
Az föld népét mind rabságra el haycza.
40. Nagy soc néppel hadnagyit fel készíté,
Magyart dulni az nagy Györ felé küldé,
De az hatalmas Isten nem engede,
160 Mert Ferando népéuel meg veretéc.

41. Iffiu Czobor Márton is ielen vala,
Vayda Christoph mindenüt véle vala,
Az nagy györi haddal forgódnac vala,
Soc töröknek ök feyet szedic vala.
- 165 42. Törökóc ackoron is vesztéc vala,
Huszain béknec kezét vágtác vala,
Az arulo ömaga szalat vala,
Kapitán béknec feyét vettéc vala.
- 170 43. Nagyob lön ezzel bassánac haragya,
De magyarnac viteztségét czudállya,
Azért népét Kapronczára boczátà,
De hallýuc meg, ot is mint iárt hadnagya.
- 175 44. Oda közel mindenüt horuát wrac
Eiyel nappal vigyazásban valanac,
Mert iól tudgyac czalardságot pogánnac,
Gyakran ki ütessét posgaiaknac.
- 180 45. Azért mihelt hallác töröc iöüését,
Az posgai béknec közelgetéssét,
Mingyárt ki ki mind készitè ö népét,
Akarác béknec látni vitezségét.
46. Horuát wrac töröc hadat hogy latác,
Az nagy zengö trombitát fualtatác,
Nagy fel szóual az sereget bisztatác,
Es szép rendel viadalnac álltatác.
- 185 47. Nem külömben ot is az ö hadáual,
Czelekedéc Isten, mint Izraellel,
Meg vereté pogánokat wrackal,
Mint pusztában Amalekot sidóckal.
- 190 48. Szép nyereségöc lön horuát wraknac,
Vigasaga, öröme nagy az hadnac,
Mert soc pogánoc földre vagatánac,
Czac keuessen béckel el szálládánac.
- 195 49. Látà bassa hogy semmi nincz hasznára,
De söt inkább minden fordul kárára,
Szüüét adà mingyart az nagy bánatra,
Mert fél, dolga hogy ne iússon fóytásra.

50. Ezer ötszáz nyóltzuanban írnac vala,
Martius, aprilis ackoron vala,
Az hideg tél melegre fordult vala,
200 Mikoron mind ez dolgoc estec vala.
51. Napról napra az mező zöldül vala,
Az szép füuec mindenüt nőnec vala,
Azért loual füre boczáttác vala,
Mind az két fél az hartztól meg szünt vala.
- 205 52. Alatomban békec tanácskozánc,
Ö nagy romlásokról gondolkodánac,
De egyebet benne nem találánac,
Hanem szerenczétlenségét bassánac.
- 210 53. Azért mingyárt íránac az czaszárnac,
Meg ielentéc veszedelmét hadánac,
Igen vadlác szerenczeyét bassanac,
Okát mondác lenni az nagy romlásnac.
- 215 54. Czaszár azért mingyárt igen haraguéc,
Bassát hagyà, hogy Budából ki vetnéc,
Es Constantzinapolyban be küldenéc,
Hogy ne lenne romlása az töröknek.
- 220 55. Bassát szerenczéye dolgából *vadlác*,
Es Budából igen hamar ki hanyác,
Vgy saykában igen hamar be rakác,
Alà küldéc Duna vizén czaszárnac.
56. Azért immár bassa senki nem vala,
Hanem czac képében Sásuár béc vala,
Az hatuani rablást forgattya vala,
Hogy meg torolhatna, gondollya vala.
- 225 57. Azért mingyárt menten méne Hatuánban,
Ott az béckel vala nagy gondolatban,
Holot volna iob öszve gyülni hadban,
Hogy ne lenne hir az magyar wrakban.
- 230 58. Végezéc aszt, hogy vgyan ot, Hatuanban
Minden felől gyüllyenec állatomban,
Mert későbben lenne hir Eger *várban*,
De hamaráb rabolhatnac Maklárban.

217 igit vadlác [szótagszámtöbblet] 231 váraban [szótagszámtöbblet]

59. El izene minden felé Sásuár béc,
 235 Hogy törökec minden felől gyűllyenec,
 Az hatuani mezőre siessenec,
 Mert röuid nap gongya lészen törökneç.
60. Eszt haluán nagy sietséggel törökec,
 Öszue gyülénec soc felől seregeç,
 Egyben adác mind magokat az bekeç,
 240 Veleç iöuéneç soc gyalog törökeç.
61. Iuniusnac huszodic napyán délben,
 Eger alá iöuéneç nagy heüségben,
 Az maklári polgárokat hirtelen
 Meg fogdosác szegenyeket az hegyben.
- 245 62. Iambor keresztyéneket le vagánac,
 Kic magokat mingyarást meg nem adác,
 Czac feyeket az koczira fel rakác,
 Gyemekeket, mint iuhokat fogdosác.
- 250 63. Illyen nemzetséget mi nem hallottunc,
 Historiákban mi alig oluastunc,
 Hozza hasonlo kegyetlent nem láttunc,
 Azért méltó, hogy mindenkor átkozzunc.
- 255 64. Oh, te, hituán, istentelen nemzetség,
 Mint katona, lám nállad olly az kösség,
 Abban ál vólté vallyon az vitezség,
 Hogy előtted meg futamic az község?
- 260 65. Gondolkodgyunc mind az monarchiakról,
 Siria, és Persiabeliekről,
 Macedoniai Alexanderről,
 Auagy az Romai birodalomról.
66. Czac egyyikhez sem hasonlo ezeknek,
 Mert sem szaua, sem hiti nincz törökneç,
 Semmi haszna ninczen az fizetésneç,
 Mind hódoltat 's hódolatlant el vesztnec.
- 265 67. Hódlot helyről vala az Isten papyá,
 Kit az pogán mesterestől el fogá,
 Es mingyarást azon útban le vágá,
 Hogy ömagát hódolt faluból monda.

- 270 68. Sockal keuesseb népet kaptac volna,
Hódlásokhoz ha ök nem bisztac volna,
Es az adót *ha be nem* attác volna,
Es pogánnac ha nem hittenec volna.
- 275 69. De az pogán egyaránt az hódoltra,
Szinten vgy ment, mint az hódolatlanra,
Czac az vitézeknec boszszusagára,
Eszt mieléc egriec bánattyára.
- 280 70. Othon ackor egriec nem valánac,
Czac keuesen emberül forgodánac,
Mert két felöl útait az várasnac,
Meg állac, törökec nem árthatánac.
71. Eggyic részéuel az népnece ömaga,
Töröc András igen forgodic vala,
Masickal Fodrotzki György masút vala,
Mind az kettő nagy vigyazásban vala.
- 285 72. Látà töröc, hogy semmit nem tehetne,
Eger várassában be nem mehetne,
Az falukbol valo néppel meg tere,
Es nagy sietseggel Hatuanban méne.
- 290 73. Vala Sásuár nagy örömben békeekkel,
Igen lakic vala fő törökeekkel,
Hogy az dulást tehetne békességgel,
Es, hogy iutot Hatuanban az kösséggel.
- 295 74. Hasonlót már magához nem vél vala,
Szerenczeyét igen forgattya vala,
Es hartzait gyakran számlallya vala,
Igy törökec elöt kęrkedic vala.
- 300 75. Diadalmoc kauroknac ellenem
Soha nem volt, nem árhattac ennękem,
Hanem mindenkoron futtac elöttem,
Auagy mingyárt akattac en kezemben.
76. Im, melly hires vitézec az egriec,
De, hogy montác ielen vóltom nękiec,
Hogy ram iöyenec, nem volt annyi feyec,
Azért nem ártot népemnece fegyuerec.

---

271 ha ök be nem [szótagszám-többlet]

- 305 77. Ennec vtánna nem félec ö töllec,
Meg nem rettentic szüüemet kauoroc,
Czac hogy gyüllyenec en hozzam törökec,
Aggyác mellém ömagokat az békec.
78. Egy üdöben mind eszében iutánac,
310 Fogadasi, kit töt vala czaszárnac,
Mikor az békséget nyere magánac,
Lako helyül kére várát Szolnoknac.
79. Azért hamar izene az békeknec,
Minden felé íra fő törökeknec,
315 Agaknac, vaydáknac és szpahiaknac,
Besliaknac és az ianczár agaknac.
80. Hogy mingyarást siessenec az hadban,
Legyen nękic hagyot helyyec Szolnakban,
Mert ö eset volna igen nagy gondban,
320 Tökélletes hogy lehetne szauában.
81. Ez hir haluán törökec készülénec,
Egész hétig Szolnokban mind gyülénec,
Sásuár béktől igen kerdeszkeđenec,
Hogy mi volna oka most az gyülésnec.
- 325 82. Sásuár meg monda barátinac titkon,
El végeszte, hogy falukat rabollyon,
Tokaiból, Kalloból katonát fogyon,
Es soc barmot az wy bassánac hayczon.
83. Eszt haluán baráti mingyárt iualác,
330 Es magokat nagy örömet ayánlác,
Mindenüt mellette lesz nec, aszt mondác,
Czac hogy legyen romlása az kauornac.
84. Tizenhatodic napyán iuliusnac
Indulása lön Szolnakbol töröknec,
335 Harmadnappal az vtán az faluknac,
Lön veszése Nagy falunac, Gauánac.
85. Rakomaszt is czac töueből Tokaynac
El akaryác vala vinni pogánoc,
De egy keués német lön egy halomnac
340 Teteyéről, ótalma Rakomáznac.

86. Azért keués népne ot arthatánac,
Gyermekeket, leanyokat kappánac,
Mert férfiac az hayókra essénec,
Migh törökec németeken késénec.
- 345 87. Erös löuést téuéne az németec,
Mert iámborúl az halmon forgodánac,
Semmit nekic nem ártánac törökec,
Hanem nagy békéuel meg maradánac.
- 350 88. De más felöl szántalant visznec vala,
Rabot, barmot elöttec haytnac vala,
Aratókat mezön fogdosnac vala,
Kiket Sásuár béc Nanason vár vala.
- 355 89. De az Isten irgalmát és kegyelmét,
Meg mutatta hozzánc buzgo szerelmét,
Egyetemben az pogánhoz haragyát,
Ki ielenté nagy kemény itiletit.
- 360 90. Mert mikeppen régenten könyörgését,
Az sidóknac meg halgatuán kerését,
Ohaytasát es keserues sirását,
Az inségből eghben fel kialtasát.
91. Aegiptomban az Madian földéről,
Viszsa küldé Moysest az budosásból,
Hogy az népet meg mentene az kénből,
Es ki hozna a szolgálat hazából.
- 365 92. Nem különben nekünc az vitez wrat,
Más országból az io Geszti Ferentzet,
Haza hoszta vala, hogy it ez földet
Meg örüzne, ne hadná az kösséget.
- 370 93. Azért, mihelt hallà az töröc dolgát,
Ki hozata mingyart veres zaszloyát,
Ki ki mihelt fel készíté ő magát,
Diós Györből ki inditá szép hadát.
- 375 94. Vgyan azon nap louaggal, gyaloggal
Altal költözéc Tiszán Kis Faludnál,
De miért hogy estue vala, hadáuál
Meg hála czac közel Szent Margitánál.

95. Masod napon minnyáian az vitézec,
 Hozza gyűlénec magyaroc, németec,
 Kic fel szóual vitez wrat köszöntéc,
 380 Es egy szüuel ilyen módon üduözléc.
96. Vitez wram, Isten hozot közünkben,
 Mint egy angyalt, vgy vártunc mi ez igyben,
 Régen hallottuc io hired éltünkben,
 Azért kërünc, leg vezérünc ez hadban.
- 385 97. Isten vtán magunkat alád adgyuc,
 Valamit meg vitatz, mind aszt miuellyüc,
 Söt melletted vérünket is ki onczuc,
 Az szegény rabokért ez nap meg hallyunc.
- 390 98. Kéréseket az wr az vitézektől
 Nagy io neuen véué, mint fiaitól,
 Es köszöne, hogy mind egy ackaratból,
 Hadnagyockal választottac egy szüből.
- 395 99. Azért magát nagy örömet ayánla,
 Szolgallattyát hogy tölóc meg nem vonna,
 Söt vérét is ki ontani sem szánna,
 Még az halált is inkább meg kostolna.
100. Hogy sem szegény rabokat latassára,
 Az pogánoc el vinnéc az fogságra,
 Az Istennec neue karomlassára,
 400 Az egész keresztyénség szidalmára.
101. Ez szót monda, az sereget rendele,
 Elöl iárót, kët száz lovagot szerze,
 Ezec közzé fő embereket küldé,
 Balás deác Istuánt, Czerepit küldé.
- 405 102. Mind ezeckel és töb fő legényeckel,
 Az Barczait Wyfalui Ianossal,
 Ide küldé Putton Andrást Kun Györgyel,
 Rátz Istuánnal és az Kapi Sendorral.
- 410 103. Ezec vtán az ömaga hadnagyát,
 Két száz louaggal az io Görözt Mihált,
 Az segitösereggel io szolgálját
 El választa, mert látà forgodassát.

104. Eze vtán az deréc sereg vala,
Az zászlókat ebben állatta vala,
415 Ömagais azockal egygüt vala,
Fodrotzki György, Heuei véle vala.
105. Vtól iaróban hagyà Baso Farkast,
Rendelt vala mellé ötuen louagost,
Sereg vtán hogy tennénec vigyazást,
420 Mert féli vala töröc czalardsagát.
106. Iob kéz felöl az deréc sereg mellet
Allattatà az száz német fegyuerest,
Bal kéz felöl koczikon drabántokat,
Rendelé az io mogyar puskásokat.
- 425 107. Illyen rendel az mezőben mentekben
Találkozásnac egy sereg törökre,
Ki hayt vala louat, barmot elötte,
Hétfön meg veréc, soc benec el vesze.
- 430 108. Eleuenen huszonkettöt fogánac,
Feyeket is egynéhányat szedénec,
Harom ezer barmot szabadítánac,
Wy Varason ezeckel nyugodánac.
- 435 109. Olly szandéckal, hogy más napon az béket
Meg keresséc, mind az töröc sereget,
Es ki vegyéc kezec közzül az rabot,
Ne lathassác vig örömmel Szolnakot.
- 440 110. Nagy iámborúl az napon czelekedéc,
Ruber Carol, Czapi Christoph az béknece,
Mindenüt vtánna vannac töröknece,
Váryác hadát, hogy érkezéc Gesztinece.
111. Az napon, hétfön be sötédet vala,
Beszerménne az beket hattác vala,
Es ömagoc népeckel Wy Várasra,
Kedden reggel Gesztihez mentec vala.
- 445 112. Ezeket is Geszti Ferentz nagy gyorsan
El rendelé, vagyon nagy bisztatásban,
Az io Ruber Carol az német hadban
Alla, hogy ot ő lenne bisztatásban.

113. Az kallai kapitánt maga mellé,
 450 Bornemiszsza Imréuel be rendelé,
 Ha viadalba neki veszte lenne,
 Az hadra, kéré, hogy nagy gongyoc lenne.
114. Immár kedden, hogy az nap fel iöt vala,
 Minden ember igen könyöreg vala,
 455 Az Wr Iesus Christust kiálttya vala,
 Vy Várasbol ezzel ki mennec vala.
115. Mentekben is io Geszti mindeneket,
 Bátorsággal bisztattya vitézeket,
 Szép rendel viseli az seregeket,
 460 Minden hallassára monda ezeket.
116. Iob, attyámfiai mostan meg halnunc,
 Ez világból tisztességgel ki mulnunc,
 Az öröcké valo orszagban mennünc,
 Holot minden szenteckel együt lészünc.
- 465 117. Hogy sem láttunkra mi attyánkfiait,
 El engedgyüc vinni Isten hiueit,
 Azért Isten atta mostan ideyét,
 Hogy meg veryüc ő neue káromloit.
118. Mostan azért, vitézec, mi hartzollyunc,
 470 Vérünkért, tágunkért, házankért viyunc,
 Az rabockal együt mi mind meg hallyunc,
 Hogy halálunc vtán legyen io hirünc.
119. Ez szóc vtán minnyáiyen az vitézec
 Töröc vtán gyorsabban indulánac,
 475 Mert töröckel vini igen kéuánnac,
 Geszti forgódic előtte az hadnac.
120. Nád vduarnál az töröket el ęrec,
 Hát már viadalhoz készült Sásuár bęc,
 Tartoztatás nélkül mingyárt öklelęc,
 480 Azon öklelésben Sásuár futamęc.
121. Soc törökec üzésben öleténec,
 Louag törököc, ianczároc esénec,
 Harmad fél százan ackoron veszénec,
 Eleuent annál többet kötözénec.

- 485 122. Soc béc fia agackal szpahiackal,
Odabassáckal, soc pénzö vaydackal,
Kurt vayda, Ali vayda inassáual,
Rabba eséc kazdag Bali agáual.
- 490 123. Czekit vaydát eleuenen el fogác,
Memhet béknec is feyét elő hozác,
Amhad czaúsztt eleuenen el fogác,
Amhad agát is eleuenen fogác.
- 495 124. Tiz zászlókat egyetemben nyerénec,
Hat száz magyar rabot szabadítánac,
Ezektől is louat, barmot el vöuéc,
Igy vere meg Isten hadát az béknec.
- 500 125. Ömaga is czac egy louon szállada,
Az öczéuel ketten Ladánra tarta,
Vtát vizen biróual mutatata,
Nagy sokaig mind réten gázoltata.
126. Azoc montác, kic iól lattác szemeckel,
Hogy sáros volt mind ruhástól, louastol,
Az Kunságon hogy czac negyuen magaua,
Haza felé mendegelt nagy sirással.
- 505 127. Nem külömben Isten az Sásuár béckel
Czelekedéc, mint à Sennacheribbel,
Le vágata hadát czac keués néppel,
Miként annac régentén egy angyallal.
- 510 128. Kęrűnc, Isten, még otthon is az béket
Itillyed meg, mint egy Sennacheribet,
Lassác meg, hogy most is az te népedet
Oalmazod, mint régen à sidókat.
- 515 129. Az vzésből nagy örömmel vitézec
Soc rabockal Wy Várasra térénc,
Az Istennec dicziretet adánac,
Hogy illy diadalmot adot nękiec.
- 520 130. De ez vala czuda Isten dolgában,
Harom ezer pogánnac veresében,
Tizenkęt száz magyar közzül ez hadban
El nem vesze, valánac nagy örömben.

131. Első hadnagyságát ezen è földön
 Így áldà meg Gesztinec az nagy Isten,
 Kinec dicziret, tisztesség menyekben,
 Adasséc diczöseg, öröcké, amen.
- 525 132. Fényes nappal az gyozedelem vtán,
 Szabad akarattya szerént soc pogán
 Az fokságra be méne vég várakban,
 Kit mi nem olvastuc az chronikákban.
- 530 133. Mert réteken sokan gyalog legényec
 Törökeket soc ideig kereséc,
 Sokat bennec Hortobágyban ölénec,
 Kilentz százig mindenestöl veszenec.
- 535 134. Kiért téged, Wr Isten, mi diczirünc,
 És öröcké mindenkor magasztalunc,
 Hogy az törben kit vetet volt minékünc,
 Az ellenség belé esséc helyyettünc.
- 540 135. Nagy Wr Isten, zabolázd meg az pogánt,
 Ne boczássad reánc az gonosz Satánt,
 Ted semmiué mind az ő gondolattyát,
 Hogy lakhasuc mi te szent templomodat.
136. Vétkeinkért ne very öröcké minket,
 Szent Fiadért hanem szánd meg népedet,
 Elég neuen vegyed kénnya érdemét,
 Hogy öröké diczirhessünc tégedet.
- 545 137. Adgy minékünc iámbor feyedelmeket,
 Kiket attál, tarcz meg, kërünc tégedet,
 Hogy ótalmazhassác te seregedet,
 És örizzéc az te szent Egyházadat.
- 550 138. Ezer öt száz és az felet nyóltzuanban
 Ez dolgokat, kic ezen esztendőben
 Történtenec, nagy szép rendel versekben
 Be foglalác az Bársonyos mentében.

VAJDAKAMARÁSI LŐRINC

IASON KIRÁLY HÁZASSÁGA

1580

1. Latom, cronikákat hogy nagy sokan irnac,
Semmi munkáiokat szegényec nem szányác,
Soc rendbéli népet czac ezért tanitnac,
Az nagy Wr Istennec hogy ők szolgálnác.
- 5 2. Azert énis iroc az Iason királyról,
Es iffiusagaban nagy iámborsagáról,
Nagy kazdagságáról, wralkodassáról,
Az ő életiben szent házasságáról.
- 10 3. Vigyázzatoc reà, kërlec, minden népec,
Wrac, hatalmassoc és szegény köz rendec,
Isten rendeléssét ti, kic köuetitec,
A szent házasságról szép példát beszéllec.
- 15 4. Régen lakic vala kazdag Persiában,
Iason hertzeg vala szép iffiusagaban,
Persepolis neuö egy nagy szép városban,
Iason iámbor vala minden dolgaiban.
- 20 5. Elméjét forgattya à szent tudományban,
Az io igazságról vagyon gondolatban,
Istennec törvényét chaldeai nyeluen,
Abrahám életét oluasta éltében.
6. Nem soc idő muluán szép iffiuságában,
Ő magát foglalà à szent házasságban,
Drusella szép aszszont belső Indiában,
Hazas társul viué ő gondolattyában.
- 25 7. Czac vigyaznál reà és ved iól eszedben,
Iffiac, szép dolgokat tanóllyatoc ebben,
Mikor ágyas házban be mennénec ketten,
Iason így tanittya Drusellát nagy szépen.

- 30 8. Istennec ezekről adgyunc nagy hálákat,
Hogy hozzánk mutatta nagy kegyelmes voltát,
Könyörögyünc neki, hogy szent igazságát,
Adgya meg értenünc minden akarattyát.
- 35 9. Vezérlyen, élteszen az ő szent Lelkiuel,
Minden igazságát igireteiuel,
Részesiczen minket nagy düczöségéuel,
Aggya el vehetnünc minden hiueiuel.
- 40 10. Sietséggel aszszony mikoron eszt hallà,
Illyen könyörgésben ő magát foglalà,
Az eghre szemeit fel emelte vala,
Alázatossággal így könyöreg vala.
11. Wr Isten, könyörülly raytunc kegyelmessen,
Tarcz meg békességgel tellyes életünkben,
Oltalmaz meg minket, ne essünc kétségben,
Hogy téged diczirünc mi nagy felelemben.
- 45 12. Azonképpen Iason földre borult vala,
Alázatossággal így könyöreg vala,
Hatalmas Wr Isten, menyec, földnec Wra,
Kerlec, tekincz reánc mostan ez oraban.
- 50 13. Irgalmasságodból társot attál nekem,
Az en szükségemben hogy segitseg legyen,
Foházkodásomban velem könyöregyen,
Algy meg kegyelmessen vele egyetemben.
- 55 14. Diczirünc tégedet tellyes életünkben,
Ha minket meg áldaz, vezérlesz mindenben,
Az te népeid köszt migh élünc ez földén,
Szent neued hirdettyünc mi nagy felelemben.
- 60 15. Az hatalmas Isten Iason könyörgését,
Meg halgatta vala neki kialtásit,
Száporittya vala ez földén életét,
Nagy sokan czudaltác Iason kazdagságít.
16. Chaldeusoc közöt mikor lakic vala,
Nagy soc nemzetsegec öt keduelic vala,
Mert az nagy Wr Isten örögbiti vala,
Ezért ő orszaga ki teryedet vala.

- 65 17. Az ő birodalma nagy lön Persiában,
Fő fő városiban és tartományiban,
Neki meg hodolnac szabad akaratban,
Féléc és rettegéc nagy királyságában.
- 70 18. Mondhatatlan kazdag Iason király vala,
Nyoszollyai neki mind ezüsből vala,
Arannyal, köueckel ékesítue vala,
Pohár széki szépec, arany, ezüst vala.
- 75 19. Aszt bizonynyal irta Lebena könyuében,
Az chaldeusokról irt historiában,
Hogy Iason kazdag volt az ő életiben,
Iambor itilő volt kirallyi tisztiben.
- 80 20. Rendel egy vdöben minden kazdagságít,
Esz gondola király minden tárházait,
Meg nyitató egykor várasnac kapuit,
Hogy meg látogatná soc drága szerszomit.
21. Azonba hiuata mingyarást szolgait,
Meg nyittata hamar nagy soc tárházait,
Persepolis neuő várasnac kapuit,
Rendel ki hozató minden kazdagságít.
- 85 22. Soc pohár székeit és arany kupáit,
Aranyból, ezüsből csinált szép asztalit,
Szép drága kinczeit, ezüst nyoszollyáit,
Meg aiándékoza iambor hü szolgait.
- 90 23. Illyen beszedeckel látúan király szolla,
Szántalan kazdagság mind czac semmi, láttya,
Az iambor házas társ sockal drágáb, láttya,
Ki aszt meg nyerheti, Isten azzal volna.

SECUNDA PARS MATRIMONIO

- 95 1. Salomon még régen minket így tanitta,
A szent házasságot szép dolognac mongya,
Ezüstnél, aranynál irta, hasznosb volna,
Bölcz és eszes asszony társa kinec volna.

2. Erről mongya vala, minden meg tanollya,
Harom dolog vagyon földön meg próbálua,
Melly dolog Istennél dicziretes, láttya,
100 Emberec közöt is kedues élet, tudgya.
3. Rőuiteden első attyafiac közöt,
Egyesség, békesség, és az iámbor élet,
Az házassoc közöt az kegyes szeretet,
Istennec törvénye, engedelmes élet.
- 105 4. Ved eszedben, kęrlec, ember, nęked mongya,
Bodog ferfiu vagy minden dolgaidban,
Io aszszonyállat ha vagyon házadban,
Istennec halát adgy erről életedben.
- 110 5. Valakic ez földön mostan wralkottoc,
Az hatalmas Isten feyenként wratoc,
Ezért rettegyétec, reà gondollyatoc,
Hogy à szent életet igen gyakorlyátoc.
- 115 6. Szent életben foglald ackoron magadat,
Mikor házas társot keresz te magadnac,
Alázatosságban könyörögy az Wrnac,
Hogy hasonlót adgyon nęked, szolgálaiánac.
- 120 7. Dicziretes dolog, ha eszt meg nyerheted,
Az nagy Wr Istentől hogy ha hitből kęred,
Mert ez földön drága ayandékod veszed,
Aldot vagy, aszt mongya Salomon tenęked.
8. Ez földön életed békességben lęszen,
Nagy soc kazdagságid vęle egyyüt lęszen,
Meg vigasztal téged társod életedben,
Vęged örök élet vęlle egyyüt lęszen.
- 125 9. Isten aiándoka, eszt bizonynyal hidgyed,
Mint az napnac fęnye, tündöklic életed,
Nagy szép lámpás fęnlic házadban elötted,
Mert arany oszlopnál drágáb feleséged.
- 130 10. Ezért neuesztetic szent házas életnec,
Mert à szent Wr Isten lön szerzöye ennec,
Mint Moyses irtya, az első embernec,
Euát társúl adà hogy lennénc egyyec.

11. Teremté Adámot földből az Wr Isten,
Es szent Lelkét adá neki kegyelmessen,
135 Nagy szeretetiből be viúé az Kertben,
Hogy ő munkálkodnéc az Wr törvényében.
12. Irgalmassagából az hatalmas Isten,
Minden állatokat teremté ez földön,
Adámnac aiánlâ nagy kegyelmességében,
140 Hogy ő wralkodnec raytoc életében.
13. Ezenbe Adámot Isten el nyugotâ,
Egy czontot testéből az Wr ki vôt vala,
Eua aszszont abból teremtötte vala,
Es segítö társúl neki atta vala.
- 145 14. Szentül igazsagban hogy egygüt élnénec,
Isten törvényénec hiuen engednénec,
Az meg tiltot fara ne tekinténec,
Hogy veszedelembe egygüt ne esnénec.
- 150 15. Ved eszedben, immár másod okát irom
Szent házas életnec, ezokaért mondom,
Az Isten törvényét kic köuettec, tudom,
Egygüt szentül élnec, aszt bizonynyal vallom.
16. Czendez békességben, igaz hitben félic,
Az hatalmas Istent szeretic, tisztelic,
155 Es â szent életet tanóllyác, köuetic,
Igaz szeretetben ök egymást segitic.
17. Hittetlenségeket és téuellygésseket,
Minden gyölöséget és fertelmességet,
Engedetlenséget és gonosz bünöket,
160 Hittel hátra vetic az kegyetlenséget.
18. Rettegic az Istent tellyes életekben,
Es paranczolatit köuetic mindenben,
Könyörögnec neki ez földön szüntelen,
Hogy őket meg tarcza, álgya kegyelmessen.
- 165 19. Igaz házassoknac és keresztyén népnc,
Az tiszta életért szent házas nemzetnec,
Ezért neuesztetnec Isten népeinec,
Mint az régiekröl iól meg érthetitec.

- 170 20. Szentül együt éle Abrahám Saráual,
Dicziréc az Istent nagy hálaadással,
Könyörgénc neki tiszta igazsággal,
Hogy őket meg tarcza nagy io ackarattal.
- 175 21. Tiszteléc az Istent, féléc és rettegéc,
Es paranczolatit mindenkor köuetéc,
Ö szent igiretit igaznac remélléc,
Nagy kegyelmességét az Wrnac így vöuéc.
- 180 22. Isaac Rebekaua szeretben éle,
Az hatalmas Istent tisztelte diczirte,
És háza népéért az Wrnac könyörge,
Fiait meg álgya, az Wr Istent kérte.
23. Iacob patriarcha házas társaiual,
Az Istent dicziré tizenkét fiáual,
Esz meg bizonittya igaz áldozattal,
Tellyes háza népet nagy szép tanítással.
- 185 24. Nem külömben Ioseph éle Aegyptomban,
Rettegé az Istent paranczolatiban,
Meg álda fiait nagy beteg agyában,
Életét viselte à szent igazságban.
- 190 25. Samuel propheta az Isten népiuel,
Tellyes életébe az meg hólt szenteckel,
Dicziré az Istent minden hiueiuel,
Segítségül hiua szent és igaz hittel.
- 195 26. Példáyul az Isten mi előnkbe atta,
Szenteknec életit nekünc meg iratta,
Es szolgálai által nekünc kiáltattya,
Szentec életihöz meg térnéc, aszt mongya.
- 200 27. Ezért meg tért vala David igaz hütben,
Vgyan diczőkedéc ő à szent életben,
Az nagy Wr Istennec paranczolatiban,
Elméjét forgatta à szent igasságban.
28. Fohászzkodásockal Istenhöz kialtá,
Mikor az prophetác meg feddettéc vala,
Szántalan büneit meg ismerte vala,
Meg téruén Istenhöz így könyöreg vala.

179 népért [szótagszámbíány] 190 életbe [szótagszámbíány] 197 Daniel [szótagszámtöbblet, értelem, lásd a tárgyi jegyzetet is] 200 Elmét [szótagszámbíány]

- 205 29. En édes Istenem, könyörűly en raytam,
Ne büntes meg engem kemény haragodban,
Inkab téry meg hozzám irgalmasságodban.
Szabadicz meg *lelke*m hatalmasságodban.
- 210 30. Czac hozzám fordulnál kegyelmességeddel,
Ha meg vigasztalnál az te szent lelkeddel,
Es meg mosogatnál mennyei vizeddel,
Igy előtted tisztab lészec én az hónál.
- 215 31. Irgalmasságodból könyörűly en raytam,
Szántalan vétkemet töröldel en róllam,
Es agy tiszta szüuet az en tágaimban,
Igy tisztelnéc téged az egy igazságban.
- 220 32. Téged, Wram Isten, öröcké diczirünc,
Mert te szent életet keuánsz, Wram, töllünc,
Az kic hozzád térünc, tisztelünc, rettegünc,
Mert örök életet így igirtél nekünc.
33. Ezeket rendeltem verseknec feyében,
Ezer öt száz vtán nyoltzuan esztendőben,
Szent Mihály hauánac vtolso hétiben,
Kiből diczirtesséc az Wr Isten, Amen.

A JÖVENDŐ RETTENETES ÍTÉLET NAPJÁRÓL

1591

Az Aeneas király siralmas éneke notayára

1. Latom, hogy nagy sokan cronikákat írmac,
Hatalmas wraknac életekről szólmac,
Erős vitézeknec halálokról írmac,
Soc veszedelmekről, hadakról tanitnac.
- 5 2. Azoknac irásoc keduesec wraknál,
Látom, gyönyörűség az irás tudóknál,
Nemesnél, kösségnél és soc tanitoknál,
Az el mult üdökről, hogy szép dolgokat hal.
- 10 3. Végyéc iól eszekben az magyar nemzetec,
Két dologról iroc mostan en tünéktec,
Iöuendö dolgokról, hogy tü meg térmétec,
Hasznatokra lészen, ha néki engettec.
- 15 4. Rettenetes első itilet napyáról,
Az Wr hatalmasson el iö Országából,
Mindeneket fel költ az földnec porából,
Iokat, gonoszokat itil igasságból.
- 20 5. Ennékem így tettzic, illik erről írnom,
Másodszor tenéked elődbe számlálom,
Hiuec kik legyenec, te néked meg írrom,
Mert nagy bodogságoc iöuendö, iol tudom.
6. Nem oknélkül írrom ezeket tünéktec,
Az Wr paranczolya nekünc, hiueinec,
Hogy mi meg hirdessüc az ő népeinec,
Az itilet napyán hogy el ne veszzenec.
- 25 7. Czendességgel azért halgassatoc reà,
Itilet napyáról szoloc, vigyáz reà,
Az kic meg nem térmec, az Wr Isten mongya,
Eorök kárhozattal azokat meg ronttya.

- 30 8. Igen rettenetes az itilet napya,
Az Szent írás nekünc miképpen meg mongya,
Az kegyetlen népec nagy nyomoruságra,
Ackor fel támadnac öröc kárhozatra.
- 35 9. Vgy vagyon meg irua az Isten könyuében,
Hogy oly rettenetes nap iö el hirtelen,
Melyhez hasonlatos nem vólt it ez földén,
Mindenec reszketnec ackor félelemben.
- 40 10. Szörnyü büntetését az nagy Wr Istennec,
Ackoron meg láttýác az kegyetlen népec,
Az földnec porából mikoron fel kelne,
Az hitetleneckel öröc kinra mennec.
11. Ved eszedben, kérlec, te ember, magadat,
Istennec szolgál mely szépen tanitnac,
Rettenetes voltat itiletnecc istryac,
Istennec haragyát az bünért kiáltýác.
- 45 12. Az Wr Isten népét szépen arra intic,
Hogy az gonosságtól minden el tauozzéc,
Ha ki aszt akarya, hogy el ne kárhozzéc,
Isten igeyétől az meg vyitasséc.
- 50 13. Igen nagy félelem az bünben heuerni,
Az itilet napyát mert nem tudgya senki,
Azkor gonoszokat az Wr meg itili,
Es öröcké valo kárhozatra veti.
- 55 14. Diczird az Wr Istent, téry meg életedben,
Kérlec, szent igeyét immár ved eszedben,
Mert röuid életed, meg hidgyed, kegyetlen,
Ez földi örömed mind semmie lészen.
- 60 15. Aszt bizonynyal hidgyed, az Wr rendelése,
Az kegyetleneket hogy ü meg büntesse,
Es minden bünösnecc, az ki meg nem térne,
Eoröc veszedelem annac büntetése.
16. Kegyetlenségedért meg vtál az Isten,
Az soc gonossáért nem keduel éltedben,
Meg átkoz és el vesz, kérlec, ved eszedben,
Ha hozzà meg nem térsz az te életedben.

- 65 17. Az Wr Iesus Christus igaz itilettel,
Hitetlenec, meg vér nagy veszedelemmel,
Mind öröcké valo rettenetes tüzzel,
Az itilet napyán meg vér mind ezeckel.
- 70 18. Minden szent attyáktól, Isten népeitől,
Ackor el táuozol szent nemzetségitől,
Az szent prophetáktól, Isten hiueitől,
Mert az Christus Iesus el választ ezekről.
- 75 19. Az szent embereknek és az igazaknak
Nagy bodogságokat látván czudálkoznak,
Hogy Isten keduében azoc iutottanac,
Az kicket oknélkül meg nyomorgattanac.
- 80 20. Rettegnec, bánkodnac és igen ohaitnac,
Minden hiuec közül hogy ki választatnac,
Illyen itilettel magoc felől szólnac,
Keserues sirással ecképpen kiálnac:
21. Az mi életünkben, láttyuc, teuélygettunc,
Az nagy Isten vtán nem iárt az mi szüüunc,
Es az egy igasság nem fénlet minékunc,
Veszedelmes, káros utakat köuettunc.
- 85 22. Semmit nem használtunc az nagy kazdagsággal,
Minden keuélységgel és az hamissággal,
Mind haszontalan vólt az czalárd világgal,
Mint az árnyéc, el mult minden iouaiual.
- 90 23. Igen nagy sokasság ackor meg térnénec,
Es az igasságnac ackor engednénc,
Az soc gonossáért hogy el ne vesznénec,
Christus Wrunc mongya, hogy így könyörögnec.
- 95 24. Siralmason kérunc, könyörüly mi raytunc,
Nám az te neuedbe, Wram, tanitottunc,
Czuda tételeckel mindent ióra hittunc,
Noha soc bünöckel, Wram, meg bántottunc.
- 100 25. En nagy haragomban ackor ő nékiec,
Igaz itilettel hamar meg felelec,
Tauozzatoc töllem, tü istentelenec,
Minden gonosságot kic czelekettetec.

26. Rettenetes tüzre és keserűségre,
Tű most mennyetec el nagy veszedelemre,
Mert egybe gyűltetec véghetetlen tüzre,
Az gonosz életért ez nagy büntetésre.
- 105 27. Ved eszedbe, kérlec, ember, temagadat,
Intlec, hogy vesd hátra gonosz útaidat,
Nám hallod az Wrac nagy kemény haragyat,
Es az itilet nec rettenetes voltát.
- 110 28. Vay ha ra gondolnál az földön éltedben,
Sokkal iob te neked élned szegénységben,
Az öröc életet így vennéd szentségben,
Mert hamis kazdagság kárhozatra viszen.
- 115 29. Sokszor te tagaid meg botránkoztatnac,
Mert az gonosságra, tudom, téged vonznac,
Christus Wrunc mongya, ne engedgy azoknac,
Mert azoc tégedet kárhozatra haitnac.
- 120 30. Diczird az Wr Istent, vágd el tagaidat,
Szemeidet töld ki, ha meg botránkoztat,
Az czalárd ördög nec az ő akarattyát,
Szaggasd ki szüuedből minden káuáságát.
31. Ecképpen Istennec iob keduében lenned,
Es nagy szegénységben az életet vened,
Hogy nem hamissággal nagy kazdagon lenned,
Az fel támadásban öröc tüzre menned.
- 125 32. Igen rettenetes az Isten haragya,
Az embert az földről mert hamar ki irtya,
Vad fát gyökereből hirtelen ki vágya,
Es meg olthatatlan tüzre őket hánnya.
- 130 33. Erre az Szent Iános sidókat tanittya,
Hogy az Iesus Christus az hiueknec wra,
Nagy szép tiszta buzát be gyüt hailékába,
Véghetetlen tüzre polyuat, konkolt hánnya.
- 135 34. Tiszta szép igickel ha ra halgatnátoc,
Christus Wrunc mongya ha meg tanolnátoc,
Hogy mind vad fák, polyuác Isten előtt azoc,
Az soc gonosságot az kic gyakorlyátoc.

35. Igen szükség, ember, magad meg ismernéd,
 Ily nagy büntetéstől immár meg rettenéd,
 Szántalan soc büned bizonynal iol érted,
 140 Mellyekből Istenhez meg kellene témed.
36. Ezeket most irtam nektec Szent írásból,
 Az nagy Wr Istennec kemény haragjáról,
 Es az iteletnec nagy szörnyü voltáról,
 Első részt végesztem nagy szomorúságból.

SECUNDA PARS,

DE FIDELIBUS ET IUSTIS GLORIAQUE EORUM AETERNA

- 145 1. Soc ezer magyaroc, reà halgassatoc,
 En az igazakról immár nektec iroc,
 Nagy bodogságokrol Szent írásból szólóc,
 Ha reà halgattoc, meg vigasztaltatoc.
- 150 2. Ved eszedben, kérlec, az Szent Daud idya,
 Bodognac, igaznac mind azokat mongya,
 Kiknec az Wr Isten vétkét meg boczáttya,
 Mert ezec ez földén meg térnec hozzáya.
- 155 3. Czendességgel erről illik gondolkodnunc,
 Mint boczátatic meg szántalan soc bünönc,
 Isten szine előtt, hogy igazak legyünc,
 Nagy düczöségében hogy mi részt vehessünc.
- 160 4. Halgas reà, kérlec, Istennec szauára,
 O, mely szépen hiu penitenciára,
 Az soc gonosságbol szent igasságára,
 Ha meg térsz hozzáya, meg tart bodogságra.
5. Rendel szép beszéddel így szól az Wr Isten,
 Senkit nem akaroc az bünben el vészsen,
 De inkább akarom, hogy én hozzám téryen,
 Szent igasságomban mind öröcké élyen.
- 165 6. Irgalmasságomból büneit el törlöm,
 Valamely orában szegény bünöst értem,
 Hogy en hozzám meg tér az ő életében,
 Soha büneiről meg nem emlekezem.

- 170 7. Szent Isten vagyoc en, mindent ióra intec,
Azért hagyom nektec hogy szentec legyetec,
Minden gonosságot azért gyűlölyetec,
Penitenciára hozzám meg téryetec.
- 175 8. Téry meg azért, ember, te soc büneidből,
Mosd meg kezeidet az ártatlan vértől,
Kérlec, szűnnyetec meg az soc gyűlöségtől,
Halgasd szent ígémet engedelmes szüből.
- 180 9. Igy nagy kegyelmessen en hozzam fogadlac,
Az te soc bünedből szépen meg tisztitlac,
Mint az feyér gyapyát, nagy szépen meg moslac,
Es mint az feyér ho, szépen meg tisztítlac.
10. Igen szükség, ember, neked meg értened,
En törlem el néked minden büneidet,
Ha en hozzám meg térsz, nálam üduességed,
Es nagy kegyelmessen meg boczátom vétked.
- 185 11. Nám az szent írásban minket ecképpen int,
Téry meg, bünes ember, az Isten így tanit,
Mert az te vétkeid tégedet be merit,
Az veszedelemre, nagy mélységre be vit.
- 190 12. Sies azért térti, ember, az Istenhez,
Telyes életedben ő szent igeyéhez,
Hidgyed, így közel lész az örök élethez,
Hogy ha ragazkodik Isten beszédéhez.
- 195 13. Pelda legy mindennec te az szent életben,
Penitenciára te meg tért hütödben,
Mind éiyel és nappal az Wr törvényében,
Gyakorlyad elmédet ő szent igeyében.
- 200 14. Ez iámbor étettel biryad örökségül,
Istennec országát meg fegyhetetlenül,
Meg nem csalatkozol, hidgyed, ketsegnelkül,
Ha az igaz hitben ekkeppen elz szentül.
15. Az nagy Ur Istennek szömei azokon,
Az kik ötet felik az egy igaz hütben,
Isten el taplallya őket kegyelmessen,
Es őket meg aldgya tellyes életekben.

- 205 16. Dicsiretben leszen az hiveknek dolgok,
Isten kegyelméből kik meg igazultok,
Az fel tamadasban bodogsagra juttok,
Az örök életre mert mind fel tamattok.
- 210 17. Gondolkodgyal azért mar az üdvessegről,
Es az üdvessegeben nagy dicsősegedről,
Mind örökke valo te nag' örömödről,
Mert Isten hivei szépen irnak erről.
- 215 18. Lasd meg az szenteknek erről tanitasat,
Szüntelen hirdetik az itilet napjat,
Es minden hiveknek meg szabadulasat,
Ekkeppen irjak meg hivek bodogsagat.
- 220 19. Oh, ha ra gondolnak az szep fenyos napra,
Az eghen tündöklő Holdra, csillagokra,
Mind azoknal szebbek hivek bodogsaga,
Mikor fel tamadnak, az Szent iras mondgya.
20. Rövideden tanit erről Christus Urunk,
Kit bizonynal hiszünk, hogy mi igassagunk,
Halhatatlansagra, mondgya, fel tamadunk,
Az szent angyalokhoz mi hasonlok leszünk.
- 225 21. Igen szépen tanit, hogy igazak legyünk,
Az örök életre hogy mi be mehessünk,
Es mint az nap fenyé, akkoron tündöklünk,
Örök dicsősegeben vele egygüt leszünk.
- 230 22. Akkoron meg latod reghi szent atyakat,
Szent nemzetsegekkel az patriarchakat,
Isten nepeivel az szent prophetakat,
Az hü tanitokkal az apostolokat.
- 235 23. Minden szent sereggel az szent angyalokat,
Akkoron meg latod edes magzatidat,
Iambor, Isten felő szent rokonsagidat,
Mert mind fel tamasztya az Isten azokat.
- 240 24. Dicsiryük az Istent az szent prophetakkal,
Minden szent attyakkal es jo tanitokkal,
Edes gyemekinkkel, az szent prophetakkal,
Mind örökke elünk az Ural azokkal.

25. El törli az Isten akkor szömeinkről
Minden köny hullatast, faydalmat testünkről,
El tavozik akkor banat mi szüvünkről,
Sok hamis gondolat, tevelyges elmenkből.
- 245 26. Igen nagy dücsösege adatik minekünk,
Hogy ha meg utallyuk szantalan sok bününk,
Az nagy Ur Istenhez hogy ha mi meg terünk,
Az örök életben bizony rezt vehetünk.
- 250 27. Fogadása vagy on erről az Istennek,
Hogy irgalmas leszen minden bünösöknek,
Nekünk-is kegyelmes, gyarlo embereknek,
Kik hozza meg ternek, szegeny embereknek.
- 255 28. Ezert illik nekünk az Istenhez ternünk,
Minden banatinkban az Istent dicsirünk,
Es szent Igejevel mindenkoron ellyünk,
Hogy az karhozattol mi meg menekedgyünk.
- 260 29. Csodallatos szepen az hatalmas Isten
Ezert hiu hozza az mi életünkben,
Es azert var minket nagy sok ideiglen,
Hogy meg vigasztallyon szent igiretiben.
30. Irgalmas az Isten, bizony, meg hidgyetek,
Es minden bünösek, az kik hozza ternek,
Kegyelmessegeből mind örökke elnek,
Örök dicsöseget az Istentől nyernek.
- 265 31. Teged mind örökke dicsirlek, Ur Isten,
Kerlek, Szent Lelkessel vezerly eleteben,
Az te szent Igidnek igaz ertelmeben,
Hogy teged dicsiryünk mind örökke, Amen.

ISMERETLEN SZERZŐK

BÖLCS SALAMON ÍTÉLETE

1581

Capita versuum haec duo disticha continent superantibus paucis

In domino residet sapientia vera potenti,
 Hinc pete, sed certus nil dubitante fide
 Hac duce vera tibi dubiis, quaesita patescunt,
 Rebus et eveniunt cuncta favente Deo.

I. Partis
 Iacob. I.
 Posterioris
 Pro. I. 2. 3. 8.

Nota: Iosephnec meg mondóm etc...

PRIOR PARS IN AUGURATIONEM SALOMONIS CONTINENS

1. Istennec igeie mint egy rakot tarhaz,
 Meliben eletedre szep peldakat talalsz,
 Ha azert köuetni szent eletet akarsz,
 Ebből szükségsegh neked, hogy io peldakat valasz.
- 5 2. Nekünk legyen azert Salomon kiralrol,
 Most beszédünk, neki bölcz itiletiről,
 Ket gonosz aszszonnac töruenközeseről,
 Termeszett rendiből es el választasokrol.
- 10 3. Daud kiral' fia bölcz Salomon vala,
 Kit Bethsabe aszszon' ü neki szült vala, 2. Sam. 12.
 Vrias halala vtan kit vöt vala, 2. Sam. 11.
 Parazna es gyilkos ki miat ü löt vala.
- 15 4. Oly nagy szeretettel Daud eszt szerette,
 Hogy esküeseuel neki eszt igere, I. Reg. I.
 Holta vtan fiat szekiben ültetne,
 Ki Israel nepet attia vtan itelne.
- 20 5. Meg izene Isten Nathan prophetatul,
 Az giermek hiuatnek az ü szüleitül
 Iedida neuel Isten szerelmetül,
 Kiralysaga lenne mert ennek az Istentül. I. Reg. 2.

6. Igen bekeseges, es Salomon neue,
Szerelmes Istennel, Iedida neue,
Mert ki bekesseget elteben szerette, Matth. 5.
Eszt Isten fiaban kegyelmeben be vette.
- 25 7. Negyuen esztendeig Daudid vralkodek, 2. Sam. 5.
Harmincz esztendőskor kirallia tetettek, 1. Rcg. 2.
Hetuen esztendeig azért meg venhedek,
Sok buban es gondban mert elteben forgodek.
- 30 8. Orszagat kiuannia az öregbik fia,
Az Absalom vtan kit Haggit szült vala,
Adonias neue, szep iffiu ez vala,
Attia hire nélkül immaran regnal vala.
- 35 9. Remensege neki de czalatkosztatek,
Mert kik tisztesseget ü magok keresnek, Iac. 4.
Giakran az Istentül ük meg alasztatnak, 1. Pct. 5.
Az alazatosok de fel magasztaltatnak.
- 40 10. Eszt Nathan propheta latuan meg boszula,
Eszes tanaczaua! Betsabet tanita,
Kirali eleiben el be igazita,
Adonias dolgat hogy neki meg mondana.
11. Szepen be köszöne Betsabe kiralhoz,
Mi dolog az, kiraly szolla az aszszonihoz,
Felele az asszon': lüttem felségedhez,
Salomon fiamert, bizuan igiretedhez.
- 45 12. Istenre esküttel, tudod, Vram nekem,
Hogy fiam, Salomon ülne te szekedben,
Vagione hireddel Adonias ebben,
Eltedben mar regnal Israelnec nepeben.
- 50 13. De ime te tüled meg mindenec fignec,
Mutas, kiraly, nekik kit ük tisztellienec,
Felek, holtod vtan, hog' meg ne öllienec,
Engem es Salomont ük el ne veszessenek.
- 55 14. Ez szo közben iuta Nathan is kiralhoz,
Valami tartozec aszszon' beszedehez,
Ö is mindent szolla felseges kiralhoz,
Kirali sziue haila fiahoz, Salomonhoz.

15. Tisztességgel ütet kirali öszueren
Hordosztata ielre, hogy lenne helieben,
Israel kirallia meg kenek Gihonban,
60 Kiralnac köszöntec mindenek az varosban.
16. Salomon az utan Pharaho leaniat
Hazas tarsul ueue, hogy foglalna magat
Isten szörzeseben, így birna orszagat,
Aegyptus orszaghoz foglalna birodalmat.
- 65 17. Aldozatot büuön Istennek ad vala,
Gabaon varosban neki szolgal vala,
Almaban ott neki Isten ielent vala,
Mit kiuanna tüle, ütet kerdezi vala.
- 70 18. Paranczolni immar kiral' kezdet vala,
Nehez voltat annak meg ismerte vala,
Mindennek igazat tenni kiuán vala,
Azert az Istennek akkor így szollot vala.
- 75 19. Istene attiamnak, Daidnak te voltal,
Sok irgalmassagot vele czelekettel,
Te előtted iart ü, neki kegyelmesztel,
Szekiben ü neki engem, fiat ültettel.
- 80 20. En peniglen, vram, ime, gyermek vagyok,
Meltatlan kirallia nagy nemzetnek vagyoc,
Itilni igazat mindennec nem tudoc,
Szantalan igieknek veget en nem vethetek.
21. Nekem, te szolgadnac agy ertelmes sziuet,
Igaz itiletet, igaz bölcsesseget,
Hogy tegyec mindennek eszes feleletet,
Io s-gonosz valasztast, io lelki esmeretet.
- 85 22. Teczek az Istennek illien kiuansaga,
Hogy nem lön ü neki gondgya gazdagsagra,
Sem hoszu eletre, sem hatalmassagra,
De lön kiuansaga czac az egy bölcsesegre.
- 90 23. Illien kiuansagat az Isten meg ada,
Mert elmeiet neki meg vilagosita,
Bölcsességgel ütet böuön latogata,
Hogy hasonlot hozza ez vilag nem lathata.

24. Az ü bölcsezen minden czudalkozzek,
 Bölcz könyueket ira, igen hiresödek,
 95 Ez által Istennec templom epitetek,
 Plantak es allatok termeszeti iratek. I. Regum. 4.
 Syrach. 47.
 I. Reg. 6.
 I. Reg. 4.
25. Vrak es kiraliok kik körniül valanac,
 Mindenek ü neki tisztesseget tenek,
 Szep aiandekokkal ü hozza menenek,
 100 Czac hogy baratsagot ü nala nierhetnenek. I. Reg. 4.
26. Egy kiralne aszszon' az többi köszt vala,
 Ki nagy tauul földről Sababol ment vala,
 Hogy ütet esmerne, bölcz szauat hallana,
 Az vtan ö neki io hirtet magasztalna. I. Reg. 10.
 Luc. 11.
- 105 27. Ritka peldank vagyön illien minekünk,
 Mert lam gazdagsagot minniaian kiuanunk,
 Vagy nagy vrasagot mi nierni akarunk,
 Vagy hoszszu eletet, kit czel kiül nem niulunk.
- 110 28. Azert bölczesegnek ninczen böczülleti,
 De az gazdagsagnak vagyön tiszteleti,
 Aszt eszes embernek lam szoktuk mondani,
 Ki ez vilag szerint magat tudgya forgatni.
- 115 29. Probara azonban hogyha ütet fognad,
 Kaba es bolondnak ot ütet talalnad,
 Io tanaczat neki soha nem halhatnad,
 Emberi baromnak, Nabalnak de mondhatnad.
- 120 30. Oh mely sok Nabalok ez vilagon vannak,
 Noha azonközben niha talaltatnak
 Bolcz, eszes gazdagok, kik hogyha akarnak,
 Penzöckel, eszszöckel az szegent taplalhatnak.
31. Tekincz az vrakra, ezek közt is vannak,
 Kik noha iobadgyal beüsegessen birnak,
 Nagyob meltossagot megis ük kiuannek,
 De az bölcsesegre ingyen sem vagiakoznak.
- 125 32. Eletit az ember nem hoszszabbithattia,
 Ezert czac heaban hoszszu eltet varia,
 Bizontalan voltat annak meg tudhattia,
 Mikoron meg halni io barattiat lattia.

- 130 33. Nem kiüana semmit az bölczeseg kiüül,
Salomon, de lam vön mindent az Istentül,
Kazdagsag, diczösege adattatek ettül
Neki, hoszszu elet igirtetek Istentül.
- 135 34. Tanulliuk meg ebböl, hogy kik bölczeseket,
Kiuannak Istentül lelki eszszeseket, Pro. 3. 8. 9.
Ezek gazdagsagot niernec, diczöseget,
Isten aldasabol vesz nec hoszszu eletet.
- 140 35. Igen fel neuele Isten az Salomont,
Sem bölczeb, sem gazdagb kiral, mint Salomon,
Ackoron nem vala egesz nap keleten,
Diczösege neki hires volt ez vilagon.
36. Ha te is szükös vagy az bölczesegnelkül,
Szüntelen aszt keried hitböl az Istentül,
Mert czac az hit által mindent nierhecz ettül, Iac. I.
De ketelkedessel semmit nem vesz Istentül.
- 145 37. Istennel találhacz minden aiandekot,
Christusban el reitet ü menniei kinczet, Coloss. 2.
Hittel ashatod ki ez draga ioszagot Math. 11.
Bizzal az Christusban, meg lelsz benne minden iot.
- 150 38. Nem szikölködnek meg, kik az Istent felic, Dimidium facti
De az bölcseseket nagy könnyen meg nierik, qui bene cepit
Mert az Vr feelman bölcsesseg kezdetik, habet.
Az mi iol kezdetik, ismeg iol vegesztetik.
- 155 39. Czak beü bölcsesege/ kazdagsagod leszen, Pro. 8.
Minden te ioszagod veled ielen leszen, Bias. Omnia mea
Valahol iarandasz, ot keniered leszen, mecum porto.
Isten s-io embernel tisztessesged nagy leszen.
- 160 40. Penzes ember hogyha lesz ezelkül szükös,
El vesz te ioszagod, nem lesz kellemetes,
Söt mindenek elöt te lesz utalatos:
Mert az embereknek semmiben nem lesz hasznos.
41. El veszhet ioszagod gonosz ember miat,
Meg emesztethetik kegyetlen szen miat,
El veszhet te marhad szu es rosda miat, Matth. 6.
Dög halal, kar vallas meg szegenit tegedet. Luc. 12.

- 165 42. Te veled mind holtig az bölcseseg marad,
Sohol sem el nem hadgy, sem el nem vesz tüled,
Sem rosda, sem az szu el nem veszi tüled,
Sem lopo, sem tolvai el nem veheti tüled.
- 170 43. Eszt velem tudgyatok, lelek dragab testnel,
Eckeppen leleknek kincze iob testenel.
Mire fellieb tartiuk kazdagot az bölcznel,
Nem inkab kiuanniuk lelek iauat testenel.
- 175 44. Sokadalmas helyre kalmarok sietnek,
Mind vizen s mind földön ne szegenedgyenek,
Az iffiak peniglen, hogy bölcze legienek,
Csak az kert megeis ki lepnie lam felnek.
- 180 45. Ez vilagi vrak, kik iobbagiot birnak,
Nem veszik eszekben, mikent szökölködnek,
Az bölcsesegnelkül, töb iobbagyra vaginac,
Azert zur zauarban ö iobbagiok forognak.
46. Dragab dolog bennök nem lehetne soha,
Mint ha az köszsegnek birasara uolna
Eszek es tanaczok, orszag oltalmara,
Ezzel eggiüt erő ellenseg rontasara.
- 185 47. Czac semmi az erő az io tanacznelkül,
Io tanaczot soha nem lelsz Istennelkül, Pro. 8. 10.
Emberi bölcseseg semmi nala nelkül, Dan. 2.
Elmedet oktatni keried azert Istentül.
- 190 48. Erötlensegedet ha te meg esmered,
Es ha Isten előtt magad meg alazod,
Meg segel az Isten, fel magasztal teged, Iacob. 4.
Minden io tanaczra üis igazgat teged. I. Pct. 5.
- 195 49. Rut ott allapattia az szegen kössegnek, Prover. 15.
Hol bölcz *feiedelme* ninczen szegensegnek, Eccl. 10.
Igazat itilni ki tudna mindennek,
Mert ot szabadsaga vagyon gonosz embernek.
- 200 50. Talam hallottatok bölcsesegnek szauat,
En altalam kiral' nieri ü hatalmat, Pro. 8.
En altalam biria igazan orszagat,
Igassag itilet meg tartia birodalmat.

51. Veszett ország, kinek gyermek ü kirallia,
lay az tartomannac, melinek feiedelme,
Tudatlan, gondatlan ü gondviselőie,
Mert attul ü neki ninczen semmi mentsege. Eccl. 10.
- 205 52. Sem ország, sem város gondviselőnelkül,
Meg nem alhat, tudod, az io tanacznalkül,
Ellensegtül magat az io hadnagy nélkül,
Nem oltalmazhattia io feiedelemnelkül.
- 210 53. Ninczen dragab része az emberi testnek,
Mint feie, vezere ki az egész testnek,
Nem mondhad meg arrat io feiedelemnek,
Ki feie, vezere, minden ioban kössegek.
- 215 54. Iambor, istenfelő feiedelmed vagyon,
Eszes, io tanaczu gondviselőd vagion,
Io attiad helieben ismeg attiad vagyon,
Mert ettül oltalmad es mentseged nagy vagion. Roma. 13.
- 220 55. Leszen tisztesege io embernek tüle,
Leszen büntetese gonosznak ü tüle,
Io es igaz igyben bizhatol előtte,
Igaz feleletöt mindenben vehecz tüle.
56. De meg lassad ütet, hogy teis tisztellied,
Isten rendelese, azért meg böczüllied,
Isteni neuet vöt, azért ütet fellied,
Fegyvert attak neki, azért szauat halgassad. Rom. 13.
Psal. 82.
Exod. 22.
- 225 57. Vegiek it eszszekben tisztben leuő nepek,
Hogy az meltosagra Istentül vitettek,
Segitseget tüle mindenben kerienek,
Hogy az ü tiszeteknek iol meg felelhessenek. Exod. 22.
Psal. 13.
Rom. 32.
- 230 58. Böczülletlenseget io feiedelmeknek,
Szüksegeuel Isten io gondviselőknek,
Meg szokta büntetni: haladatlan nepnek,
Büne mert erdemli haragiat az Istennek.
- 235 59. Isten aldasauat kik gonoszul elnek,
Ö aiandekítül ezek meg fosztatnak,
Szükség, hog' nagy voltat erezzenek bünöknek,
Kik aiandekiual nem iol eltek Istennek.

- 240 60. Tüled, ha el veszi, iobnak ü adhattia,
Ki ü aiandekit böczületben tartia,
Kiralsagot ü ad, meg masra harittia,
Igaz itileti mert neki eszt mutatitia. Dan. 2.
Eccl. 10.
61. Aiandekot azért kik Istentül vesztök,
Tudgyatok, hogy tüle semmit erdemlöttök,
De ü io uoltabol mindent ingyen vesztek,
Neue tisztesseget mindenben keressetek. Eccl. 32.
- 245 62. Nagy meltatlansag ez, hogy az Vristennec,
Nem szolgal az ember ü teremtoienek,
De boszszasagara mindenben iar ennek,
Azert bünteteket szenuedi az Istennek.
- 250 63. Tiszteli az Isten, kik ütet tisztelik,
Es szereti üket, kik ütet szeretik,
Megh aiandekozza, az kik ütet felik,
Keduöket keresi, kik ü keduet keresik. I. Sam. 2.
Pro. 8.
- 255 64. Eleszszük meg bennünk Isten aiandekit,
Ne foyczuk meg bennünk természet iauait,
Istenre tericzük az ü aiandekit,
Hogy vegyük üneki az vtan töb iauait.
- 260 65. Forgassuk hitünket isteni dolgokban,
Giakorliuk elmenket az egy igassagban,
Meg segít az Isten mi io szandekunkban,
Alaualo helyrül fel veszen io voltaban.
- 265 66. Illik keresztiennnek eppülni az ioban,
Hitben, szeretetben, Isten felelmeben,
Minden igassagban, az bölcz ertelemben,
Igy lehet Istennek ü kedueben elteben.
- 265 67. De mindenkor magat alazatosagban
Hordozza, erezuen szükseget magaban,
Mert az kik it vannac fel fualkodasban,
Alitnak az olliak mindent lenni magokban.
- 270 68. Eleget tanult az, ki eszeben vötte,
Mely keueset meeg tud, magaban erzötte,
Mely tauul az czellia bölczessegnec tüle,
Kire ü elmeiet immar fel geriesztette.

69. Ez vilagon nem lelsz tellies bölcses eget,
 Senkiben nem talalsz minden aiandekot,
 275 Azert naprol napra tökellétösseget.
 Keress mind holtiglan töb s-nagyob aiandekot.

SECUNDA PARS,

IUDICIUM SAPIENS SALOMONIS DE DUABUS MERETRICIBUS, CONTINENS

1. Halliuc meg immaran, mint az bölcsesseggel
 Elt legyen Salomon es bölcz itilettel,
 Mint magat mutatta egy törüen tetellel,
 280 Parazna aszszoniok pöri választasauul.
2. Azert ket parazna aszszon' az kiralhoz,
 Ment vala törüenire mint feiedelmehez,
 Kiral' elöt alnak bizuan ü igyekhez,
 Törüen igassaga de csak haiol eggikhez.
3. Czuda, mel' mereszen egygyk elő szola:
 285 Lakunk vala, vram, mi ketten egy hazban,
 Es en szültem vala fiat azon hazban,
 Harmad nappal azutan üis szüle az hazban.
4. De mi csak magunckal ot lakoszunk vala,
 290 Sem firfi, sem aszszon mas nalunk nem vala,
 Ez aszszonnak fia eiuel meg holt vala,
 Mert mikor fordulna, aszt ü meg niomta vala.
5. Velte ü magaban, hogy engem meg czalna,
 Eiuel en fiamat mellölem el lopta,
 295 Mikor el alunnam, holtat mellem adta,
 Reggel meg esmertem, hogy enimet el lopta.
6. Czöczöt neki adni mikoron akarnek,
 Ime, meg holt vala, hogy rea tekintek,
 Bennem minden belem es meg hidegedek,
 300 De masenak lenni tülem meg ismertetek.
7. Enimet öleben nap vilaggal latam,
 Ottan en szüemet vele vigasztalam,
 Hogy elne en fiam, szememmel iol latam,
 Mert igaz igyemben felsegedhez en bizam.

- 305   8. Viszontag az masik ot szemben felele,
             Ne hidgye, feleseged, mit ez aszszon' szolla,
             Enim az eleven, üue az holt, vallia,
             Ne szoly, gonosz aszszony, mert ig' vagion, kialtia.
- 310   9. Euenek mindenik az eleuent mondgya,
             Mellik szaua igaz, senki nem mondhattia,
             Az eleuen gyermek kie, nem tudhattia,
             Mert az ü beszedet eggik sem bizonittia.
- 315   10. Raita nagy vilongas ott kösztök tamada,
             Kirali meltosag üket nem tilthattia.
             Eggik az masikat rutul hazutattia,
             Mint aszszoniok dolgat minden meg probalhattia.
- 320   11. Az kiral magaban igen haniakodik,
             Mellik igaz annia, azon gondolkodik,
             Ennek az ü sziue, tudgya, hogy giötretik,
             Mikor ü magzattiat felti, hogy el vetetik.
- 325   12. Tudom, mit kel tennem, kiral' igien szolla,
             Bizontalan dolog ez, minden iol lattia,
             Azert az igassag nekünk eszt mutattia,
             Meg osztassek kösztök, az törüen' azt mutattia.
- 330   13. Igen hamar elő hozata eles tört ,
             Hagia, hogy ot kette vagnak az gyermeket,
             Eggik reszet annak az eggik aszszonnac,
             Masikat masiknak, hogy így meg alkunnnak.
- 335   14. Buzgo szereteti annianak fiahöz,
             Magat ki mutata edes magzattiahoz,
             Czak nem hasad sziue, szakad ü fiahöz,
             Azert gyorsasaggal esek kiraly labahöz.
- 340   15. Iai szoual ü szolla felseges kiralnak,
             Ne ölesd meg, vram, adgyad ez aszszonnak,
             Kerlek az Istenert, keduezz az giermeknek,
             Semmi büne ninczen ebben ez artatlannak.
- 340   16. De az masik viszont hohermek aszt mongia,
             Vagd kette, vagd kette, ne kedvez, kialtia,
             Sem nekem, sem neki ne legyen, aszt mondgya,
             Artatlan gyermeket sziueben es nem szannia.

17. Valasztast tön azért kiral' ez dologrol,
Mellik volna annia természet dolgabol,
Meg ismere ütet ü bölcz értelméből,
Azert *igyen* szola kirali meltosagbol.
- 345 18. Bizoniara annia imez az gyermeknek,
Kinek sziue szana: Agglatok meg annak,
Ne arczatok semmit artatlan giermeknek,
Sziue keseredet most is edes annianak.
- 350 19. Illien itileti kiralnak hirhedek,
Ezert ü nekie tisztesseg tetetek,
Ö bölcz itiletin minden czudalkozek,
Gonosz embereknek nag' fenitek adattek.
- 355 20. Ieles dolgok ebben előnkben adatnak,
Peldaul kik nekünk eltünkben lehetnek,
Sok hasznos dolgokra minket tanithatnak,
Artalmas dolgoktul es el tauosztathatnak.
- 360 21. Semmi az embernek sziuet nem indittia
Inkab, mint az pelda, ki ütet izgattia,
Vag' iot, vag' az gonoszt hogy köuesse, haitia,
Mert peldaul az mi leszen ionak alittia.
22. Ketten laknak vala ez aszszoniok eggiüt,
Sem firfi, sem aszszon mas nem vala velek,
Mert io az gonossal nem lakhatik egiüt,
De gonosz gonossal tarsalkodhatik eggiüt.
- 365 23. Vig keduü emberhez nem fer az szomoru, Eccl.13.
Feslöt életühöz az iambor életü,
Olliant keres minden, ü maga minemü,
Olliannal fer öszue, ki ü hozza hasonlo.
- 370 24. Vtallia az intest es iora tanitast, Eccl.32.
Nehez neuen veszi bünert az dorgalast,
Ki elteben szokta vihagast, kaczagast,
Ala fel niargalast, firfiuual iaczodozast.
- 375 25. Az io aszszoniallat ezt nem czelekedi,
Es masban ha lattia, el nem szenuedheti,
Hanem kemen szoual az vetket meg feddi,
Ezert gonosz aszszon' az io aszszont giülöli.

26. El változik gyakran embernek erkölczé,
Hamarab el indul az gonosz életre,
Ha magat adandgya gonosz tarsasagra,
380 De gonosz életből nehezen ter az iora.
27. Santalni tanul az, ki santauaal lakik, 2.Sam.22.
Es szente leszen az, ki szentel forgodik,
Az tarsarol embert azért meg ismerik,
Sak meg leli foltiat, lam mindenüt beszellik.
- 385 28. Igen szeret lakni keuesed magauaal,
Ki akar forgodni titkon paraznaual,
Bizuasban töltheti keduet vg' latraual,
Hogy nem mint ha laknek egiüt többed magauaal.
- 390 29. Tudod, hogy Istentül nem annira felnel,
Ha szegyen vallastul valamit nem felnel,
Emberek szauatul hogyha te nem felnel,
Minden latorsagban bizuasban elő mennel.
- 395 30. Alkolmatossagat az bünnek tauosztasd,
Minden gonossagtul vgy magadat ohadd,
Gonosz szemelieknek szüedet ne adgyad, Eccl. 26.
Titkon beszéllesre *ne erezd nekik magad.* Rom. 7.
- 400 31. Paraznak bordelyban ha magoknak laknak,
Aszt mongyak nemelliek, hogy ig' használhatnak,
Sok iambor aszszonnac ü tisztasaganak,
Mert így az latroktul ezek nem ostromlatnak.
32. Azonközben ebből sok gonossag tamad,
Nagy sok io iffiaknak veszedelmek arad,
Kiknek tisztasagok így eppen meg marad,
Alkolmatossaga ha bünnek meg nem marad.
- 405 33. Tiszta varasokban ily dolgot vtnak,
Gondgyok vagyön rea io feiedelmeknek,
Büntetese legyen minden gonossagnak,
Ezzel örizhetik tisztasagat az nepnek.
- 410 34. Egyedül szeretnek az paraznak elni,
Az szent hazassagban nem akarnak elni,
Egy firfiual igat nem akarnak vonni,
Mert az buiasagban akarnak elő menni.

35. Siros taskat, mongyak, hogy ebek szeretik,
Velös konczal üket meg nem iieszthetik,
415 Az gonosz elettlül így nem rettenthetik,
Ki io kedue szerint arra [ra] raggattatik.
36. Czoda, mely orczatlan paraznasag vetke,
Kit egyszer el foglal, nehezen szalasztia,
Minden vndoksagra niakra före rontia,
420 Mig vegre ü niakat abban bele szakasztia.
37. Vruosagot szerzet ez ellen az Isten,
Hazassaggal, hatta, minden ember ellien,
Szörzeset aldotta iauaial beuön,
Azert hazassagra mindennek kedue legyen.
- 425 38. Nem illik az maset senkinek kiuanni,
Mindennek öueuel meg kel elegendni,
Özuegy, szüz koraban tisztasagban elni,
Az szent hazassagban tarsaua kel maradni.
39. Tudom, iol ertitek, de el mulattiatok,
430 Azert az masera titkon ti pillogtok,
Rea mosolgottok, vele beszélgettek,
Szemmel huniorgattok, es örömetst tanczoltoc.
40. Talam haragusztok, azzal sem gondolok,
Giakrabban firfinak mert ti okot adtok,
435 Gonosz kiuansagra es vtat mutattok,
Fertelmes eletre, oly orczatlanok vattok.
41. Ritkan talaltatnak kösztetek allandok,
Mert könnyien mindenre vattok ti hailandok,
De io köuetesre nehezen indultok,
440 Vakmerök, kemeniek, engedetlenek vattok.
42. Egymasal ti soha szepen nem alhattok,
Ott feddes, haborgas, hol ti többen laktok,
Elesb az szablianal ti pergö nielvetek,
Ily fegyuerrel giakran ti egymassal czatasztok.
- 445 43. Boszszu allas nektek oly kedues dolgotok,
Kit ha meg nem niertek czak meg nem szakatoc,
Harag, irigyseggel rakua ti szüetek,
Azert firfiual is sokszor szemben allotok.

416 D1 D2 [szótagszámhiány, talán a „ra” igekötő maradhatott ki: „räraggattatik”] **446** D1 D2 fakatok [valószínűleg [-f tévesztésről van szó]

44. Vilag allapattia ha meg fordulhatna,
 450 Auagy egy szal czernan ha mindön figgene,
 Asszon haragiaban giorsan el meczene,
 Olliat czelekednek, kit ü maga meg banna.
45. Soha az firfinak nagyob buua ninczen,
 Mint aszszoni embertül nagyob gongia sinczen,
 455 Kinek hazanepe eggiessegeben ninczen,
 Annak vigasaga elteben semmi ninczen.
46. Ezek közöt meltob minden vtalatra,
 Ki ü magat adta az paraznasagra,
 Mert nincz az olliannak semmi oly iosaga,
 460 Kiert melto volna emberi tarsasagra.
47. Tulaidon erkölcze parazna aszszonnac,
 Hogy nincz kiuansaga nala az magzatnak,
 Nem akaria latni giümölczet mehenek,
 Czak keduet keresi ü faitalan testenec.
48. Ördögi mesterseg, sok varaslas altal
 465 Szoktac czelekedni, sok esztendő altal
 Vagy soha ne legyen az ü mehek altal
 Ez vilagra senki, but latnanak ki altal.
49. Vigasztalasa nagi iambor szemelieknek,
 470 Eletnek buaban giümölcze meheknek,
 De en nem mondhatom aszt iambor aszszonnak,
 Ki magtalansagat keresi ü mehenek.
50. Ektelen buiasag kiknek szíuet tartia,
 Ezeknek ü mehet magzat nem foglallia,
 475 Mert nagy faitalansag természetet rontia,
 Magzat fogadastul ereiet tartosztattia.
51. Nagyob kiuanasaga buiasagnak vagyon,
 Ahol giakorlása annak nagyob vagyon,
 Mint nagy kiuansaga viz italtra vagyon,
 480 Kinek betegsege az viz korsagban vagyon.
52. Iollehet gyakrabban azert magtalansag,
 Leszen, hol beüseggel vagyon paraznasag,
 Mind az altal niha termö faitalanasag,
 Mikor meg mertekli magat gonosz buiasag.

- 485 53. Ezert esztis szoktak sokszor czelekedni,
Hogy mely magot fogtak, akariak rontani,
Meg az ü mehökben gonoszul veszteni,
Vagy mihelt születik, ottan el rekenteni.
54. Nem bontia el Isten természet foliasat,
490 Nagy oknekül soha annak ü ereiet,
Meg nem tartosztattia, de minden szerzeset,
Mint egyszer szerzette, meg tartia rendeleaset.
55. Teremteskor Isten mindenekben adot
Magahoz hasonlo termesere eröt,
495 Minden allatokban sokasodasra magot,
Fakban es füuekben az termesre eröt.
56. Czac meg ne fullagyon természet ereie,
Vagy meg ne romollion ennek ü epsege,
Mindenkor meg marad Isten rendelese,
500 Azert embernek is magbol leszen termese.
57. Vtallia az Isten magaban az vetket,
De meg tartia az iot, kit szepen teremtet,
Attiaert, anniaert nem büntet magzatot,
Czak hogy ü elteben szeressen iamborsagot.
- 505 58. Nem veti el tüle, kik paraznasagbol
Lesznek ez vilagra, szüleiök vetkeből, Ezech. 18.
Czak hogy ki terienek minden gonossagbol,
Es ütet eltökben köuessek szeretetből.
59. Czudalhattiuk meltan ezt az paraznakban,
510 Hogy az gonossagnak el titkolasaban,
Keszek be förtözni magzattiok vereben,
Magokat tagadni, ne iussanak szegienben.
60. Talaltatnak niha oly gondatlansagban,
Hog' ü magzattiokat ha lattiak agiokban,
515 Kiket meg is niomnac eiell fordulásban,
Mert mit czelekednec, ük nem tudgiac, almokban.
61. Almos embereken ez is szokot esni,
Hogy ü magzattiokat akariak szoptatni,
Azonközben raitok szoktak el szunniadni,
520 Ezkeppen giakorta meg is szoktac foitani.

62. Fiat io aszszoniok nag' sok vigiazassal,
Tanultak neuelni alom szakadassal,
Azert mindenkoron szorgalmatossaggal,
Magzat fel tartasra vannak nagy vigyazassal.
- 525 63. Az Isten akarta szüleket foglalni
Az ü magzattiokhoz, szeretettel latni,
Az szeretet tőrő, szokta el szenuedni, 1. Cor. 13.
Valami neheznek szokot testnek teczeni.
- 530 64. Vegiük mar eszünkben feiedelmek tisztit,
Kikre ez vilagon Isten adta tisztit, Psalm. 82.
Köuessec azertan ü neki iosagit,
Bölcz, igaz tanaczit, irgalmas itiletit.
- 535 65. Ertenik kel nekik az miről kerdetnek,
Nem illik felelet, arra, mit nem ertnek,
Vegere kel menni mind ket fel dolganak,
Törvenie ne legyen előttök fel perösnek.
- 540 66. Ne legien ü nalok szemel' valogatas,
Szegeny vagy gazdagnak pöri melle allas, Deut. 10.
De minden embernek igaz szolgaltatas, Psal. 10. 81.
Legyen ü előttök iambornak oltalmazas. Prov. 18.
67. Törüen kemenseget, hol illik, meg tarczac,
Helieucl az törüent lagitani tudgyak,
Az mely törüent adtak, magok is meg alliak, Eccl. 10.
Mindenek magokat hogy hozzaioiok szabhassak.
- 545 68. Ezeket mindenkor egieb emberekre,
Ne bizzak magokat csak tanaczosokra,
De ü magok lassak, mi nez igassagokra,
Meg czalatkosztatnac, az kik biznak csak masra.
- 550 69. Diczireti leszen io feiedelemnek,
Ki igyet meg hallia minden embereknek, Pro. 18.
Aiandekat penig nem veszi senkinec, Esa. 1.
Meg vakittia szemet aiandek az embernek.

534 D1 felelem [sh.] D2 felelet [értelem; ám lehet, hogy ez csupán D2 javítási ötlete, s az eredetiben „felelnik”=’felclniek’ állt, az „ertenik”-kel egyeztetve] 535 D1 vegere kel menni mind fel [sh.] D2 vegere kel menni mind ket fel [értelem, szótagszám]

70. Esik titkos dolog, kiről itiletet,
 Kiuannac ü tüle eszes feleletet, Eccl. 32.
 555 Hertelen ne tegien ackor itiletet,
 Mert meg kezdi banni az nag' hertelenseget.
71. Onnan ki ielenik sokszor az igassag,
 Honnan nem gondolna, ki mutatia magat,
 Gondolkogyec azért, mi leszen igassag,
 560 Gondolkodasaban legien szorgalmatosság.
72. Bölcz, eszes embernek aszt szoktuk mondani,
 Ki hertelen soha nem akar felelni,
 Szorgalmatossaggal mindent meg gondolni,
 Az gondolkodásra es időt szokot kerni.
- 565 73. Tudatlan emberek giorsan meg felelnek,
 Mert dolog vegere egy szalat sem neznek,
 Czak ielen valokra de ezek tekintnek,
 Elmultat, iöuendöt es meg nem gondolhatnak.
74. Töruennek foliasat niha meg fordittia,
 570 Az idő, s-az hely es személy allapattia,
 Ezeket töruenben azért meg gondollia,
 Ki az igassagot szolgáltatni akaria.
75. Azert mindeneknek pelda az Salomon,
 Hogy csak igassagot minden ember nezzen,
 575 Eszes feleletet mindenben ü tegyen,
 Isten töruenieben főkeppen tudos legyen.
76. Dicziret, diczöseg legyen az Istennek,
 Tisztesség tetessek menniei felsegnek,
 Attianak, Fiunak es az Szent leleknek,
 580 Kit három szemeliben valliuc csak egy Istennek.
77. Ez eneket irak egy szegen faluban,
 (Melinek forgodasa vagy on zur zauarban,
 Nincz conduiselöie vilagon semmiben),
 Az ezer öt szaz es niolcuan egy esztendőben.
- 585 78. Az ki szerze, magat farasztia buuaban,
 Istennek igeiet hirdeti hiusegben,
 Remensege neki nagy vagy on Istenben,
 Hogy nem hadgya nepet sokaig ily romlasban.

SZÉP ÉNEK AZ EGY ISTENRŐL

1581

Nota: Irgalmaz Vr Isten

	1. Christus Vrunk mondgia, minden megh halgassa, az ő bezedeből ki ki megh tanollia, Mert ninczen töb Isten, Zent iras azt vallia, az ő Zent Attianal, njluan praedicallia.	Esa. 43. 44. Act. 4.56 Genc. 16.17 Exo. 20 1. Co. 8. loh. 17. Matt. 19. 24.
5	2. Errol az prophetak bizonisagot teznek, Kiről Christus Vrunk az ő bezedeben Bizonsagot tezen Zent Ianos könyueben, Kit niluan hirdetet az Isten nepenek.	Gen. 17. Psal. 94. Mal. 2. Psal. 45.
10	3. Az zent apostolok ezent bizonittiak, Christusnak Attianak mind egi zayal mondgiak, Abraham es Isak Istenenek mondgiak, Es Iakob Attianak, Istenenek mondgiak.	Genc. 48. Actto. 34. 11. 1. Timo. 1. 1. Cor. 8. Eph. 4.
15	4. Attol Christus Vrunk uarta tiztesseget, Fel tamadasaban az ő dücziösseget, Njomorusagaban megh konnyebülesset, Attianak iobiara ualo fel uitelet.	Mattac. 26. 27. loh. 7. 8. 12. 17. Acto. 1. Rom. 1. Phili. 2.

3 K nincz J ninczen 5 K Christusrol az prophetak J Errol az prophetak [értelme] 11 [J-ből ez a sor kima-
rad] 14 K J Fel tamadasban [szótagszámbíány] 16 [K-ban az első kéz – mely nem tördeli vesszorok szerint a
szöveget – eddig folytatja a másolást. A második kéz innen vesszorokra tördelve írja le a szöveget.]

20	5. Kezde Christus vrunk az apostolokat Bezeddel oktatni minden halgatokat, Bennek tapasztaluan nagi tuniasagokat, Nem tuduan rendelnj eo imatsagokat.	Deu. 6. 5.
25	6. Igassagh zaiaban bezedit rendelnj, Tü uattok az foldnek, igimond, io sauay, Megh tartiatok azert hagi annak eo izj, Az tü elletetek legienek peldaj.	Mar. 9. Luc. 14.
30	7. Zent Mathe keoniuenek hatodik rezebeöl, Keoniorgesnek rendit elso bezedimbol, Elliotokban attam en keoniorgesembol, Istent imadgiatok tizta lelketekbol.	Exo. 20. Deut. 5. 6. 9. Matt. 4. 6. Iuditt. 7.
35	8. Massod bizonsagom, mikor keoniorgotok, Zent Ianos irasat ti ello uegietek, Lelki keoniorgesre mint tanittatok, Az Iakob kuttianal kit megh tanultatok.	Ioha. 4.
40	9. Tu tizta lelekbol fel fohazkodgiatok, Az terempteo Istent Attianak mondgiatok, Az eo tizteseget masnak ne adgiatok, Ű nekj egedul halakat adgiatok.	1. Tim. 2. Mala. 1. Ierc. 3. 23. Pro. 16. 20. Deut. 4. 32. Rom. 16.
45	10. Vegre pelda nektek az en halalomkor, Kinek keoniorgöttem niomorusagomkor, Ued hozzad, zent Attiam, utolso oramkor, Az en elletemet nagi bizodalmamkor.	Matt. 26. 27.

11. Mikor tanítottam az en barátimat, Luc. X.
Az keoniorgesekre az en zolgaimat, Matt. 6.
Oly zepen oktattam en tanituanimat, Ioh. 4. 6.
Nekik megh mutattam fohazkodasimat.
- 45 12. Oh enn edes Attiam, diczirlek tigated, Ioha. 8. 12. 17.
Mindenek felett magasztallak tegedet,
Tudom, elletet adcz, kik imadnak teged,
Es megh düczioited, kik tisztelnek teged.
- 50 13. Nem keresem azert az en tiztezségem, Ioha. 7. 8.
Megh keresi nekem az en dücziosegem, Luc. 22.
Es megh [is] mutattia, ki az en uendegem,
Mikor elo hozza az en oroksegem.
- 55 14. Niluan uagion azert az en tudomaniom, Ioh. 4. 6. 9.
Hogi Attiamtol iottem, az en bizonsagom, Matt. 11.
Es hogi eo bocziatot, ez az en ualasom, Luc. 10.
Zent Attiamot azert, cziak Istent imadom.
- 60 15. Tuis uelem eozue, oh, en tanituanim, Ioh. 4. 13.
Cziak erre nezzetek, zerelmes hiueim, Matt. 12.
Kit szelliel güitottem, en ides iuhaim, Lucac. 8.
Engem keouessetek, *edes* zületteim.
16. Ezert ti mindnyajan szidalomban estek, Matth. X.
Mert igi en neuemet niluan megh ualliatok, Ioha. 16.
Hogi Attiamtol iottem, nekik megh mondgiatok, Matt. 16.
Es tü mesterteknek engemet mondotok.

46 K J [metszethiba] 51 K J [szótagszámhiány] 60 K <zulcim> en edes zületteim J en edes zületteim
1 szótagszámtöbblet az előző sor analógiájára keltekezett] 61 K J mindnyan [szótagszámhiány]

- 65 17. Mert ezért ez uilagh megh gülöl tüteoket,
 Gülekezetekbol ky kerget tütokeket,
 Christus urunk mondgia, megh olnek tutoket,
 En raitam ellozor toltik kj mergeket.
- Exo. X.
 Da 15. 16.
 Mar. 13.
 Luc. 21.
 1 Ioha. 3.
- 70 18. Nagi buzgo lelekkel monda eo mesterek,
 Es kegies bezeddel edes tanitoiok,
 Az ki en erettem elletet el uezti,
 Ismet ugian azzonj elletet fel uezj.
- Matt. X.
 Lucc. 9.<20.>17.
 <Apoc. 7.>
 <Coll. 1. 3.>
 1. Tess. 4.
- 75 19. Megh tartia eletit az eoreok elletre,
 Az niomorusagbolj iut olj nagi eoreomre,
 Mert megh tartia magat eorok boldogsagra,
 Az zent angialoknak eo tarsasagokra.
- Mat. X. 25.
 Luc. 20.
 Apoc. 7.
 Colo. 1. 3.
- 80 20. Eorüllietek azért, mert az tü neuetek,
 Fel vagion iegezuen az tü zerelmetek,
 En Attiam keonueben az tu dücziosegték,
 En iouetelemben kit megh ad tu nektek.
- Luc. X.
 Rom. 8.
 2. Tim. 4.
21. Mikoron ezeket az tanituanioknak
 Elleibe ada eo bizonsagoknak,
 Megh emlekeznenek el kezdet dolgoknak,
 Hogi uegig lennenek allandok uroknak.
- Mat. X.
 Acto. 2.
 Heb. 12.
- 85 22. Mert en bizonsagot mikor tezek uala,
 Az en zent Attiamrolj uallast tezek uala,
 Eordongosnek engem akkor mondna uala,
 Belzebub ordognek neueztenek uala.
- Mat. 9.
 Marc. 9.
 Luc. 13.
 Io. 7. 8.

23. Annak ereieuel, mondgiak, czielekedem, Ioa. 6. 7. 8.
 90 Zent Attiam munkaiat aual ueghez uinnem,
 Az en kenieremet azzal koztok ennem,
 En hozzam iouoket zinnel hitegetnem.
24. Nem ismerik uala az hatalmas Istent, Ioha. 6. 8.
15. 16
 Ki engem bocziatot, az byzoni Uristent,
 95 Engem sem ismertek, ky eo messiasok
 Vagiok az Istentol eo üduezitoiok.
25. Legetek ezések azert, io zolgaim,
 Monda Christus urunk, edes tanituanim,
 Penitentiara inczitek tü oket,
 100 Istennek orzagat el keozeliczetek.
26. Ne tarsolkoggiatok azzoknak koziben, Esa. 5.
Matt. 6.
Ioh. 8.
Rom. 18.
Ephc. 5.
2. Cori. 6.
G. 5. 6.
 Kik az seotitsegek fiay mindenben,
 Es kik az Mammonnak zolgálnak eltekben,
 Attiamnak bezedit megh uetik mindenben.
- 105 27. Megis kerlek azert, eszesek legietek, Matt. X:
Ioha. 17.
Acto. 2. 3.
 Mert az emberektol [ti] megh gűloltettek,
 Es nagi ziligsegeben magatok tarcziatok,
 Isten orzagara ti nepet haicziatok.
28. En mennej Attiam, az te zent neuedet, Ioh. 17.
Luc. 22.
 110 Attam eonekiek az te bezededet,
 Kiert mind ez uilag megh gűlölte eoket,
 Azert kerlek teged, tarcz megh te nepedet.

29. Ne fellietek azert es ne retegietek,
Kik eolni akariak az tü testeteket,
115 Es kik haborgattiak tü elleteteket,
Nem alhatnak azok ellenetek nektek.
30. Seot inkab fellietek azt, kj el uehetj,
Lelket es az testet kj megh itilhetj,
Ennek uezedelmet hirtelen tehetj,
120 Gehenna tüzere ky fel gierheztetj.
31. Megis ne fellietek, bizonsagim uattok,
Mind ez uilag ellot en *tanoim* uattok,
Hayatok zalay nektek bizonsagtok,
Egi el nem eshetik, megh zamlalua uattok.
- 125 32. Karomliak e ebben az tü ualastokat,
Karomliak e ezben az tü Istenteket,
Megh eorizj nektek az tu elletteket,
Kit cziak eo maganal el reitet tj nektek.
33. Ez uolt eo iutalmok az zent prophetaknak,
130 Ez uolt eo iutalma az Christus Iesusnak,
Es utana ualo zent apostoloknak,
Ezzek utan ualo minden iamboroknak.
34. Esmet azzonkozbe bezedit fordita,
Az kj en erettem az eo attiat, anniat,
135 Feleseget es az eo edes magzattiat
Ertem el hagiangia az eo attia fiat,
- Rom. X.
Ioh. 12.
- Eccle. 3.
Exo. 14.
Deut. 5. 6.
1 Reg. 12.
4 Reg. 17.
Ezc. 7.
Apoc. 19.
- Luc. 24.
Matt. X.
Acto. 1.
Apo. 7.
- Ioha. 8. 9.
Colo. 3.
Ioh. 3.
- Mat. 23.
Mar. Luc. 3.
Act. 5. 24. 25.
- Matt. X.
Luc. 14.

114 J testeket 115 J haborg 117 J azt a kj el ueheti 122 K en tanituanim J en tanoim [értelem és szótag-szám] 124 J Egi nem eshetik 127 J elleteteket 128 K kik J Kit [értelem]

35. Az az iouendoben az masik uilagban, Mat. 25.
Nagi iutalmat uezen az en orzagomban, Luc. 22.
Melliet Attiam zerzet olj nagi hatalomban, Apo. 20.
140 Kit en megh mutatok duczio boldogsagban.
36. Az boldogsag azert, kit Attiam megh zerzet, Esa. 64.
Eotet zeretoknek kit eo megh epitet, Mat. 25.
Az embernek ziue oda nem hadhatot, Ioha. 17.
Es az eo zemiuel megh megh nem lathatot, Rom. 8.
- 145 37. Seot megh fuleiuel ingen sem halhatot, Esa. 65.
Az nagi boldogisagrolj ingen sem tudhatot, 2 Pct. 3.
Kit az prophetaual regen megh iratot, Apo. 21.
Es az en zam altal nektek kialtatot.
- 150 38. Bizon mondom azert, az kik it allatok, Mat. X. 6.
Sokan kozzuletek hala/t nem kostoltok, Marcij et
Az embernek fiat el ionj lattiatok, Luce 9.
Az eo orzagauual megh tapasztalliatok.
39. Be telik Attiamnak regen teot mondasa, Esa. 65.
Vy menirolj es foldrolj ualo fogadasa, 2 Pct. 3.
155 Es az regisegnek nagi tauol allasa, Apo. 21.
Emberek ezzeben ingen sem iutasa.
40. Seot nagi uigasagal eoruendetesseggel, Esa. 58.
Vysaggal mindenek eo nagi errosegel, Sap. 3.
Allanak s maradnak Attiam szerzeseben, Dan. 12.
160 Eoroke fenlenek eoruendetesseggel, Mat. 13.

41. Mert megh epitetik az Isten temploma,
Az Ierusalemnek nagy eros keofala,
Kiben az zent nepnek minden uigasaga,
Eleo hozatatik az eo bodogisaga.
- Esa. 65.
Apo. 66.
Dan. 9.
Apoc. 21.
- 165 42. Ier, dicziriuk azert mj az nagj Uristent,
Eotet ne bozszoncziuk, ne kialcziunk ninczent,
Tolunk el forduluan hogj ne adgion illent,
Az eorok elletnek mj ne tarcziunk ellent.
- Psal. 62. 1. 12.
- 170 43. Tauolj legen tollunk minden fertelmessegh,
Gilkossag, fosuensegh, az gonoz iritsegh,
Buiasag, etetes es az rut rezegsegh,
Orsag s baluanioknak imado tiztesseg.
- Esa. 5. 28.
Ioel. 1.
1. Cor. 5.
- 175 44. Mert zent Pal apostolj az eo leueliben
Karhoztattia eokot az eo irasaban,
Az ur Iesus Christus el ioueteliben
Megh itilli eoket nagj keminsegeben.
- Acto. X. 17.
- 180 45. Hordozzuk az Istent az mj tagainkban,
Düczioitiuk eotet az mj elletunkben,
Legunk eo lelkinék temploma mindenben,
Hogi aldasa reank iuion nagj zentsegben.
- 1 Cori. 3.
2 Cor. 6.
Col. 2.
Eph. 11.
46. Vegie el mi rolunk az mi siralmunkat,
Teorollie orcziánkrolj keoni hullatasinkat,
Es adgia megh nekunk regi epsegunket,
Vehesuk eorommel az my zepsegunket.
- Esa. 65. 25.
Apoc. 21.

- 185 47. Ne legyen mi raitunk tobbe az siralom,
Arradgion fel raitunk az eorok iutalom,
Istentelen nepnek eo eros igaiok,
Ne uonnia niakunkat tobbe eo ostorok.
48. Zabadicz megh, uram az te zolgaidat,
190 Mutasd megh immaron te nagi hatalmadat,
Zalicz le mj nekunk az te *haragodat*,
Hozza *el le* nekunk regi koronankat.
49. Mert fel zendultenek, read tamattanak,
Te dücziosegedben rontani akarnak,
195 Baluant te ellened allatnj akarnak,
Es megh holt zenteket imadnj akarnak.
50. Ne had azert, uram, te tizteletedet,
Az mint megh mondottam te dücziosegedet,
Uerd megh mind azzokat, az kik te ellened
200 Kezeket fel huztak, georbezed hatokat.
51. Vegiuk elo azert Zent Ianos irasat,
Attiank zereljmebol eo praedikalasat,
Melliet adot nekunk, eo igaz mondasat,
My edes Attian~~k~~nak reank oly nagi gongiat.
- 205 52. Hogi mi nemzetsegunk nekj, fiainak,
Legiunk keoutoie parancziolatinak,
Megh czielekedoie eo akarattianak,
Igaz eorokosi az eo zent hazanak.
- Esa. 14.
Sapi. 2. 5.
Luc. 16.
Mat. 25.
Apoc. 21.
- Apoc. 6. 19.
2 Tim. 4.
- Acto. 4.
4 Reg. 21.
Psal. 2.
- Esa. 42. 48.
Psal. 2.
- 1 Ioh. 3.
Mat. 6.
- 1 Ioh. 3.
Rom. 8.
Deut. 5.
Eph. 1.

191 K J hatalmadat [rím, értelem; lásd a tárgyi jegyzetet is] 192 K elle J ello [mindkét verzió értelmes]
koronkat 193 J reank 200 K J kcorbezed 204 K J attianak [betűkihagyás]

- 210 53. Vtolso czikkelben az Christus mondasat, Mat. 6.
Mj el ne feleicziuk az eo tanitasat, Luc. 12.
Vessuk mj Attiankra ennek az eo gongiat, 1 Pct. 5.
Hogi eo otalmazza az eo zent *egi* hazat.
- 215 54. Ez az en Attiamnak az eo akarattia, Mat. 5.28.
Ky az boldogisagot nekiek *kialtia*, Lucc. 6.
En altalam nektek megh praedikaltatta, Mar. 18.
Mind ez uilag ellen nektek kj mondatta.
- 220 55. Legietek tj mindnyajan alhatatosok, Ioha. 4.
Az tü kezeteket Istenhez nuicziatok, Acto. 4.
Minden suksegteken eotet imadgiatok, 1 Tim. 2.
Lelkj testi iokat eo tolle kerietek, Hebri. 4.
1 Pct. 4.
Eph. 1.
56. Mert eo teremptette az menniet, az foldet, Gen. 1. 2.
Elletet, mozdulast ky belenk ontotte, Esa. 42. 43.
Az eorok elletet bennunk el kezdete, 44. 46.
Az napot es eyet elonkbe rendelte, Psal. 91. 94.
- 225 57. Aldot legj, Uristen, ky ezeket totted, 1 Par. 16.
Az te zent neuedet megh dücziotitted, Rom. 9.
Az eorok elletet benunk el kezdetted, 1 Pct. 1.
Keserusigunket mj rolunk el uotted.
- 230 58. Ezert mj teneked nagi halakat adunk,
Mennien es az foldon dicziretet mondunk,
Az Iesus Christussal eorokke imadunk,
Es eorok elletet cziak te toled uarunk.

59. Ez uersekert iram en nagi io keduemben,
 Az kereztiénekhez ualo zerelmemben,
 235 Hogi mj rezeltessunk az eorok elletben,
 S ne eycziuk magunkat nagi keserusegben.
- 60 Az ezer ot zazban es az niolcuan egiben,
 Mikoron imanak enny eztendoben
 Phariseusoktol valo felelmeben
 240 Szolgallion *Istennek minden itt-éltében.*

Colos. 1.
 Roma. 8.h

---

234 J Az hiuckhez ualo en nagi zerelmemben **237** K zazban [eddig a szóig másolt a második kéz, innen egy harmadik kéz fejezte be az éneket] J ezt a versszakot kihagyja **240** K Szolgallion elteben minden Istennek ~~éltében~~ [Romlott szöveg. Talán az eredetiben beszúrások és rövidítések voltak. A rím és az értelem szerint ~~szolgallion~~ „Szolgáljon Istennek minden itt-éltében”.]

SKARICZA MÁTÉ

LII. PSALMUS

Nota: Szamki vetesre:&

1. **David** Doeğ gonozsagat hogy lata,
Saul előt arultatasat halla,
Magat semmi kepen meg nem tarthata,
Az Doeget ilyen modon szolleta.
- 5   2. **Oh**, te gonoz ember, mit dűcseködöl,
Te gonoszsagodban mit kevelykettel,
Eyel nappal csak azon mesterködel,
Istenedről soha nem emlekezzöl.
- 10   3. **Gonoz** nyelvedet te igen szeretöd,
Mint az beretvat, ugyan elősitöd,
Hamis beszedeken szabadon hagyod,
Atyad fiat mindenkoron arulod.
- 15   4. **Tisztesses**eged vagy on hazugsagodert,
Meltosagot nyertel hizeködesert,
Sokat hazudz az nagy jövedelemert,
De meg büntet Isten teged ezökert.
- 20   5. **Gonoszt** inkab szoktal jonal szeretni,
Hazugsagban akarsz csak gyönyörködni,
Igazsagot te nem akarsz követni,
Hazug nyelvnek mert igen tudz te hinni.
6. **Csak** veszedelmet szeresz te nyelveddel,
Ezzel rontasz engöm, mint elős törrel,
Saul Vram előt hamis beszeddél
El veszteni igyekezől mindennel.

- 25   7. Az Isten el ront tegöd mind öröcke,
Es ki vonszon szep irot palotadbol,
Ki vet hamissan keresöt marhadbol,
Ki szaggat tegöd elöknék földeböl.
- 30   8. Ezt mikoron az igazak meg lattyak,
Meg ijednek, es raytad csudalkoznak,
Nagy veszedelmödben vegre csufolnak,
Rolad ackor ük mind eckeppen szolnak.
- 35   9. Ez ember nem bizot volt az Istenben,
Hanem csak az ü nagy gazdagsagaban,
Hatalmas volt ez csak az csalardsagban,
Azert Isten el vesztötte üt abban.
- 40   10. En peniglen az Istennek hazaban,
Ugy allok, mint szep zöld olay fa abban,
Remenségöm csak Isten jo voltaban,
Mindenkoron erössen bizom abban.
11. Magasztalom az Istent mind öröcke,
Minden jot varok, mig elök, ü tüle,
Meg seget, jol hiszöm, ü szent fölsége,
Nem art neköm ellenseg dühössege.
- 45   12. Ez eneköt David az ü könyveben,
Meg irta, mint meg hallok, illyen rendben,
Mikor feddik vala az Doeg ellen,
Bannya vala, hogy ü jarna fejere.

LXIII. PSALMUS

1. Saulnak az Davidhoz jo szerelme,
Hogy meg szegek hozzaja reghi kedve,
Elötte futvan egy kietlenbe,
Fejet nehezen menthete meg tüle.
- 5   2. Csak ohaytozik sirvan Istenehöz,
Mert nem bizhatik lam sohol senkihöz,
De hogy közel nincs szent seregehöz,
Azt bannya, hogy nem juthat az igekhöz.
- 10   3. Azert siralmas szoval im igyen szol,
Istenem, Vram, ime, szolgad hol szol,
El hitte hozza, hogy itt sem alszol,
Azert tegödet nem hijaban unszol.
- 15   4. Remensegömben hilak, Vram, Isten,
Reggeli oram rolad al szivemben,
Testömis ohayt hozzad ez helyben,
Hol eltető viz nincs ez kietlenben.
- 20   5. Illendö keppen ennek pusztasaga,
Az szent igenek ritkan halgatasa,
Iuda földének sirja, joszaga,
Meltan igednek szivemben vilaga.
6. Csudamra vagyön szepsege hazadnak,
Vay, ha ot volnek, hol tegöd szolgálnak,
Orvossag en lelköm faydalmanak,
Az lönnö örömkönyvezö orczamnak.

- 25   7. **E**lesztő neköd nagy draga beszédöd,
Melyben dicsősegödöt ki jelentöd,
Embernek szivet azzal emelöd,
Szent bisztatásra mikor kenszörítöd.
- 30   8. **V**elem viselöm ottis izet annak,
Valahol nekem nyugodalmot adnak,
Csak jokat tülem mindenut hálnak,
Edössegében ajakim mozognak.
- 35   9. **S**öt mind egész jövőndő életőmben
Aldlak, dicserlek tegödet örömben,
Elet vagy azért tiszteletődben,
Hozzad emelöm kezeimet hitben.
- 40   10. **M**int dragalatos illatu kenettel,
Es bizodalmas, gyöngé eledellel,
Ugy vidul lelköm eltetesőddel,
Mikor vigasztalsz angyali örömmel.
11. **A**zert ajakim csak tegöd dicsernek,
Szayjam, nyelvem te rolad enekölnek,
Agyamban-is veled beszélgetnek,
Eyjel es nappal tegöd emlegetnek.
- 45   12. **T**e vagy, ki neköm valtsagot igerhetsz,
Ki engömet szent szarnyad alá rőythetz,
Velem egyedül minden jot tehetz,
Elöttem, Vram, soha el nem mehetz.
- 50   13. **T**e igeretödhöz mert tamaszkodom,
Az én lelkőmben csak te benned bizom,
En arvasagom azzal taplalom,
Hogy job karodnak arnyekaban nyugszom.
- 55   14. **H**a kik lejendnek neköm ellensegim,
Halalos keppen meg dühöt hoherim,
Veszelyben jutnak olyan emberim,
Mert leszön, tudom, te oltalmod enyim.
- 60   15. **E**ggyen ketten mind fegyver miat vesznek,
Az ü testőkben vadak etki lesznek,
Rokak es szarkak raytok ehethnek,
Ez keppen ük hirökbenn-is el esnek.

16. Io Istenömnek de szent városában,
Hiszöm, be allok en kiralsagomban,
Örömem lesz szentsegös hazában,
Meg vidul lelköm esmeg ez világban.
- 65 17. Ellensegimnek szayjat be pöcsetled,
Hogy nagy kegyelmet hozzam meg jelented,
Ezt latom, hogy mind azert müveled,
Dicseretömet hogy gyakorta vened.
- 70 18. Ez szokot amaz nagy buzgo propheta,
Kinek fü gondgya Istenenek uta,
Tanusagunkra mi nekünk adta,
Hatvan harmadik soltaraban irta.

LXXIII. PSALMUS

Nota: Nagy banatban David &c.

1. Hogy Ierusalemnek draga templomat,
El dulata regön es ü varosat,
Az Antiochus, ki bira Siriat,
Az hivek tönek ily panaszolkodast.
- 5   2. Miert, Vram, Isten, ugyan el vetel,
Hogy szent kezeiddel nem fedözgetel,
Miert nepedtül el idegenedel,
Hogy ellensegnek minket így engedel.
- 10   3. Tery meg haragodbol, legy oltalmazo,
Szegen juhaidnak legy igazgato,
Ki valogatvan csak te neköd valo,
Te szent helyedön es högyedön lako.
- 15   4. Lam, neki Sionba maradast adal,
Söt vele egyemben teis ot lakal,
De mar tekentsd meg, hogy mire jutatal,
Teis helyödtül szinten meg fosztatal.
- 20   5. Nagy szörnyü kialtast lako templomod,
Es valla tekozlast te szent varosod,
Igy volt, el hittük, te szent akaratod,
Haragodat hogy büntetesben hagyod.
- 25   6. Zaszlojokat oltar föliben rakak,
Nalunk gyözödelmös jelöket hadgyak,
Mint regen hazad sok mivesők rakak,
Igy vegre pusztan nem kevesen hagyak.
7. Erdöllök modgyara feysze sok vala,
Pöröly kalapatsal elegyes vala,
Tüz egetesre czifra megyen vala,
Ez kar Nevednek csak szidalom vala.

- 30 8. Fogytik meg alazak ekös hazadat,
Földig le vonanak sok egy-hazakat,
Rettegjük ilyen szörnyü tanacsodat,
Hogy el fogyattyak te maradekidat.
- 35 9. Nincsen mar elötünk, ki tanitana,
Jövendö dologrol bizonyitana,
Vigasztalasban ki jora szollana,
Es templomodban szin helyön allana.
- 40 10. Mikor jü el immár ezeknek vege,
Vallyon, nepeidnek hol leszen helye,
Ellensegünknek mig hat el ereje,
Ha jut meg, Vram, nekiek erdöme?
11. Mit hallogatod mar iteletödet,
Vond ki kebeledből te kezeidet,
Jelönts meg hozzank az te jo kedvödet,
Te vagy Kiralyunk, el ne had nepedet.
- 45 12. Tengernek, Vr Isten, te birod vizet,
Melyben el merited Faraho fejet,
Te sarkanyoknak, czet halaknak fejet,
Egesz ez földnek tartod erös szöget.
- 50 13. Lam, nagy csuda-keppen adad eletet,
Az pusztaban tartvan Iuda nemzetet,
Te foghatod meg kifolyo kut fejet,
Es nagy vizeknek elteted ü eret.
- 55 14. Tijed az nap es ey, sötet es világ,
Te rendezesödben vagy on ez világ,
Tel es meleg nyar által azon nem hagh,
Valamit nekik szent Vrasagod hagy.
- 60 15. Gondold meg, Vram, mar te szidalmodat,
Es szent hazaidnak pusztasagokat,
Te nepeidnek szannyad halalokat,
Kiket tartal mint görlicze madarat.
16. Kerünk, ne feledy el szinten annyira,
Frigyödnek hogy essek valami heja,
Tekents ez földnek sok nyomorultira,
Kiknek világok csak merö nyavalya.

- 65   17. Fogad szögenyöknek ohaytasokat,
          Uyetsd meg örömrre gyalazattyokat,
          Had dicserhessek az te jo voltodat,
          Ellensegidből te tehetz foglyokat.
18. Mert csak szidalomban nevedet hozak,
70   Hogy veszödelömben nepedet hagyak,
          Ime öröke, lam ugyal el szokak,
          Türesöd eddig de mijert kostolak?
19. Asaph maradeka így imadkozok,
          Hogy nyomorusagban sido nep esek,
75   Hetven negyedik soltar irattatek,
          Istenhöz esni ember így intetek.

DESCRIPTIO REGNI COELESTIS

Notája: Benned biztam, én Istenem, soha ne gyalazt[assam]

1. Szollyunc az Szent Agostonnal mostan az menyországról,
Minden ember meg halgassa, szíve vidullyn abból,
Mert mindnyájan még odafel vitetünc innét alól.
- 5 2. Czac vagyodic szomju lelkem most az öröc kutfőre,
En testembe ontott elmém néz czac az Ur Istenre,
Melly tömlötzből ha juthat ki az mennyei életre!
3. Ahétozic számkivetett, hazáját emlegetvén,
Ez mostani szorulását, soc inségét tekintvén,
Az bün miatt kit el vesztett, *keserög dicsőségén*.
- 10 4. Regi bodog állapotját még mostis emlegeti,
Mert mint annac draga voltat soha ki nem mondhatni,
Igy bizonynal nyavalyáját most meg nem tanulhatni.
- 15 5. Jó voltáról s' örömről az öröc békeségnek,
Vallyon ki tud szólni nyilván az gyarlo embereknec,
Hol mindenec szép eleven gyöngyből építetttenec?
6. Cifrás arany, magas házac szep dragasaggal vadnac,
Székec, ágyac, szép edényec ott fényessen villagnac,
Merő nemes drága köből mindenec csináltattac.
- 20 7. Egész minden útza szerint padimontom czac arany,
Fenyessége mint crystalnac, szóval kimondhatatlan,
Város nagy és bátor semmi benne nem bizontalan.
8. Undoc sár és szemet, ganéy semmi ott nem lattatic,
Szörnyű hideg, iszonyu tél ott ingyen sem hallatic,
Sütő hivség, artalmas szel senkiben nem ütkozic.

2 N ebből 8 L inséggel 9 SZ keszgi diczőségét L N keserög dicsőségén 10 L N mastan is sirathatja
11 L senki meg nem mondhatja N szóval ki mondhatatlan 12 L N sem számlálhatja 13 L N örök boldogság-
nak 14 L N méltán szólni 15 L gyöngyökkel építetttek N gyöngyökből építetttek 16 N drága küből 18 L N
éköttattak 21 L benne semmi nincs N benne semmi nem 22 L sem szenny 23 L N tél ingyen sem hallattatik

- 25   9. Soc virágoc, drágaságoc, öröc rósác ott vadnac,
Szép éltető tavasz szelec ugyan meg vidamitnac,
Piross safrany, kéc lilium, balsamom illatoznac.
10. Merő virag, nagy szep, édes veteményec láttatnac,
Ekes mezőc, viz folyásoc mind czac önkint származnac,
30   Szelentékhöz válogatott drága kenetec vadnac.
11. Az gyümölczöc, fűgéc, almac soha le nem hullanac,
Szép virágos zöld erdőben kic elegyessen vadnac,
Hold járása, napnac fénye, czillagoc nem változnac.
12. Tündöklő fény, világosság abban az Bárány Christus,
35   Mind öröcké ott az várost élteti az Ur Jesus,
Idő járás, homalyos éy ninczen, czac nap az Christus.
13. Eggyenkint mind világossac az szentekis, mint az nap,
Kiki ott az Ur Christussal öröcké valo szent pap,
Diadalmat és koronát senki tölöc el nem kap.
- 40   14. Nagy örömben, vigaságban megúnásnélkül vadnac,
Meggyőzetett ellensegen nyereséget számlálnak,
Bu banat, kár és félelem hozzájoc nem járulnac.
15. Az természet bennec tiszta, gyarlosagoc mind el mult,
Szép ártatlan bolczeségeg semmiben meg nem rutult,
45   Az test lelki joszágockal hibanelkül meg ujult.
16. Külömböző akarattya *testükne* *lelküktől* nints,
Az test lelki, és nagy eggyes, *bennüc* minden jora kész,
Meghanyatlas, botrankozás ott közöttöc soha nintz.
17. Változastul megmentettec, öröc bölczeség helyec,
50   Első minden jo eredet és diczőség eletec,
Es az Isten igassagát jelen nezi ő szemec.

26 L N Kies, éltető tavasz szelec csak önként vidámétnak 27 L fehér lilium, balsamum N fehér lilium. balsamok 28 L Merő virág rétek, ékös veteményök N Mező virág, rétek, vetemények láttatnak 29 L Édős mézek, tejfolyások N Édes mezők, tejforrások 30 L Patikákhoz N Patikához 32 SZ L virágos N virágok 34 L N fű 36 SZ járás [sh.] 37 SZ mint [sh.] L N Egyöknékt mind az szentök is világossak mint az nap 38 N És kiki mind az 40 L N uraságban 41 SZ ellenséget nyereséget találnc L ellenségek, nyereséget számlálnak N ellenségen nyereséget számlálnak 42 L N Bánat, kár és az 46 SZ testüncnek lelküktől L testöknek lelküktől N lelköknek testüktől 47 SZ bennünc L testi lelki és nagy eggyes bennünk mindön jora kénc N Testi-lelki és nagy eggyes, bennök minden jora kész 48 L N öközöttök 49 L Változástul megváltanak, örök boldogság helyök N Változástul megváltanak, örök boldogság helyek 51 L És az Isten dicsőségét jelen nézi ő szöimök N És az Isten dicsőségét jelen nézi ő szívök.

18. Tulaydon az öröc élet nekic gazdag *bőségek*,
Tökelltes állapattyoc, édesség eledelec,
Kic mià mind egésségec meg vagyon, mind örömec.

- 55 19. Igen tisztac, vigac, szépec, diczsősséggel fénlenec,
Sóha semmi törttenettel vetekben nem eshetnec,
Szükség, éhség, gond, betegség közöttöc nem leletnec.

20. Túl halladtac éz világi minden változasokat,
Tökelltes nyers erejec, élic viragzasokat,
60 Ki nem kívánná látnia halhatatlansagokat?

21. Az Ur Istent, ki mindent tud, holott öc meg tanultác,
Mi lehetne földön, mennyen előttac tudatlanság?
Egymásnakis szivét lelkét mindnyajan által láttyác.

22. Rendelesec, végezéséc czac eggyező mindenben,
65 Nem akarat vagy akarat soha ninczen külömben,
Mert elméjec és szándékoc nem változó semmiben.

23. Sok érdemec és jutalmoc, noha mind el osztottac,
Mindeneknec saját hiti munkája meg aldattac,
Azert igaz szeretettel mind öszve kapczoltattac.

- 70 24. Az szeretet ö javokat közönségessé teszi,
Mindeniknec ö sajáttya masikatis illeti,
Mert ott egymást, mint ön magát kiki mind ugy szereti.

25. Saskeselyő természeti holt testet megérezni,
Az hiveknec gyors elméjec az Ur Istent keresi,
75 Hol anygali eledelét mindenkor készen leli.

26. Zegett kenyér mind kétféle hazánkban az Ur Isten,
Itt czac hittel, amott osztan élunc ö véle szemben,
Kit soha meg nem unhatunk, söt szeretünk szüntelen.

---

52 SZ békeségéc L N büségök 53 N édcességök 54 SZ örömc [rím] L N vagyon s mind örömök 55 L N szépek, vigak, diczsősséggel fénősek 57 N Szükség, hőség, gond, betegség közöttük nem leletnek 58 L N Távul hadták cz világi kárt és változásokat 59 SZ virag szálakat L N virágzásukat 60 L N És halálból életközött 61 L Az Ur Istent, ki mindönt tud, holott jól megtanulták N Az Ur Isten, ki mindent tud, holott jól megtanulták 62 N előtté 64 L szivét, lelkét mert tisztán által látják N szivök lelkök, mert tisztán által látják 67 L osztatik N oszlatik 68 L N áldatik 69 L N egymáshoz kapcsolatik 72 L N kiki ugyan 73 L N megérezni 76 L N felől házunkban az Ur Isten 77 N ülünk 78 SZ unhatnac, söt szeretnec L unhatnak, mert szeretik N unhatunk, mert szeretjük

27. Az nagy bövség nem fordulhat valami megúnásra,
 80 Az kívánság noha leszen, de nem leszen hiába,
 Vidamságos étel, ital nem juthat koplalásra.
28. Bölczeséges szép éneklés és mindenféle zöngés,
 Kivánságoc szerint leszen, minden helyen az *élés*,
 Drága szavó, szép seregben mind egy az diczekedés.
- 85 29. Olly nagy vígaságos szóval áldgyác az köz teremttöt,
 Ki ő nékic méltóztatott minden jó nyereségöt,
 Es magaban ki mutatta nyilván az öröc kinczöt.
30. Szent és tiszta szeretettel azt hogy fellyeb szeretic,
 Oe magokat, mikent egymást, szinten *ugyan* kedvelic,
 90 Christus Urunc, vigy fel oda, mikor minden bételic.
31. Az kerec föld, ki meguyult, elöttöc kicziny leszen,
 Gazdagságos birodalmoc határozást nem vészen,
 Czac az Isten, ki náloknál fellyeb valo Ur leszen.
32. Röpöllésre töled várunc eröt az angyalokhoz,
 95 Ez világi nyavalyánkbol hogy jussunc szent atyánkhoz,
 Ki számlállyon mind öröckè mennyei polgárihoz.
33. Az jutalom bay vivoknac te erőtted, czac te vagy,
 Benned hívő sellyéridnec ő örömcöc nálad nagy,
 Haszontalan munkásidnac, nékünc *bő* fizetést adgy.
- 100 34. Ez világi vitézkedést vigyüc véghöz hivséggel,
 Es te benned nyugodalmat találhassunc bövséggel,
 Hol magadért te magaddal élhessünc diczöséggel.

79 N fundálhat 80 SZ hiábar [sh.] L hibára 83 SZ édes L N élés 84 L Drága szavú szent N Drágaszámu szent 86 L mindön nyereségöket N Nagy sok nyereségöket 87–102 [L N a 29. strófa után egy versszakkal bővíti a szöveget – lásd a tárgyi jegyzetek között –, a 30. és 31., valamint a 32. és a 33. versszakot felcseréli: L hiánya miatt az utolsó két versszak innen elveszett] 88 L N legfeljebb 89 Sz ugy [szótagszámhiány] L N ugyan 90 L N ide, mikor mindez 91 L N alattok 92 L N Gyorsaságok, birodalmok határozva nem lészön 94 L angyalokkal 96 L polgárokhoz 98 N Az te örök szellyéridnek te benned nagy örömcök 99 SZ nékünc fizetést N Haszontalan szolgálidnak, nekünk bü fizetést adj

KEVI VÁRASÁRÓL VALÓ SZÉPHISTÓRIA

1581

1. Kik Keviben akartok bemenni,
Illik néktek először ezt tudni,
Hogy énrajtam nem kell haragudni,
Utcáimon ha nem tudtok járni.
- 5 2. Elegy-belegy volt az én ülésém,
Sár, homok s víz miatt kerengésem,
De hogy lőn itt letelepedésem,
Sok horgas köz s utca juta nékem.
- 10 3. Végy eszedben azért itt egy dolgot,
Ha felőlem akarsz igazságot,
Mert hallottál, tudom, sok hívságot,
Régi méltóságomról csak álmot.
- 15 4. Jeles dolog mindent számon tudni,
Mert az nem hagy soha megcsalatni,
Személyt, időt s helyet kell notálni,
Ha akarunk bizony dolgot írni.
- 20 5. Itt kapitány Kevétül nincs nevem,
Mint némellyek itélnek felőlem,
Sem görög szó, kevi az én nevem,
Noha vízzel mind környül vétettem.
6. Eleitül fogva egy jámbortúl
Neveztettem az Szent Ábrahám túl,
Ábrahámnak Meggyes egyházátúl,
És környülem való sok szép fáktúl.

- 25   7. Kövin, végre azután Kis Kevi,
Lett nevem az rácoktúl Ráckevi,
Azért erről ha mind kezdünk szólni,
Az magyarokat is meg kell látni.
- 30   8. Vala úgymint háromszázhetvenben,
Damasus római püspökségben,
És az Valens császári székiben,
Hogy magyarok lőnek kijövésben.
- 35   9. Az Scithia volt ő lakóhelyek,
Tíz százezer s nyócezer személyek,
És mindezek voltak fegyveresek,
Házok népe meg ez fölött velek.
- 40   10. Rettenetes mindenütt jövések,
Sok számtalan baromfi is vélek,
Kadar vala fővezér ő köztök,
Hét kapitány hadi fejedelmek.
- 45   11. Az római vitézek meghallák,
Hogy magyarok földöket száguldják,
És magokat sokfelé oszlatják,
Haddal őket hamar mind elnyomák.
- 50   12. Sőt, mivelhogy az hét kapitánok
Elhullának az hadban miattok,
Atilla és Buda, rokonságok,
Végre lőnek magyári királyok.
- 55   13. Az Atilla kemény ember vala,
Ki az népet öszve verte vala,
És övélek egyemben ví vala,
Azért nagy sok országot eldúla.
- 60   14. Rút orrú Bendegúz ennek atyja,
Harmincnyolc ez az Noétúl fogva,
Nem Sem, Japhet, de Cham maradékja,
Azért lőn az Scithia lakása.
- 60   15. Ostobaság vala ő vallása,
De mivelhogy nagy lőn birodalma,
Kettő juta törvény házastársa,
Görög s német császárok leánya.

16. Lőn tulajdon királyi székiben
Egész negyvennégy esztendeiglen,
Aladár és Ernák azonközben,
Két szép fia lőn nevedezésben.
- 65 17. Sokat víva Atilla nagy messze,
De hogy Buda Scambriában üle,
Nem az bátyja, de maga nevére
Egy fő szomszédvárat építtete.
- 70 18. Csudálatos lőn ezen haragja,
Mert Atillát az irigység bántja,
Azért itthon támada Budára,
Lőn miatta öccsének halála.
- 75 19. Ám azután, hogy ő is meghala,
Országá két fiára marada,
De azok nem alkhátának rajta,
Mindkettőnek hada lőn egymásra.
- 80 20. Rác, görög, tót nemzetség Ernákkal,
Horvát s német vagyon Aladárral,
Őszvejutván *ezek szörnyű* haddal,
Aladár megöleték nagy kárral.
21. Igen az Ernáknak is ez árta,
Mert kétfelől hogy sok magyar hulla,
Szomszéd népnek erejétül tarta,
Azért hordozkodék Scithiába.
- 85 22. Csak maradék magyarokkal vala,
Azokban is jó rész elmarada,
Székelységben ki megszállott vala,
Ők Bendegúzt otthon érték vala.
- 90 23. Eleitül mindent megbeszélle,
És azután nem sokáig éle,
De hogy testamentomot is tenne,
Mindeneket az Istenre kére:

66 Sicambriában [szótagszámtöbblet; vö Kozárvári Mátyás énekével: Scambria passim] 79 czeek nagy szörnyű
[szótagszámtöbblet] 90 <mindent meg beszélle> nem sokaig él

24. Vetné reá ki-ki mind ő magát,
Látnája meg az bő Pannoniát,
95 Hol temetve hadta az Atillát,
És csudálják az földnek bő zsírját.
25. Sok idő, hogy ez után elmúlék,
Negyedik ez: Eleüd megnőszék,
Tőle terhben Enodbija esék,
100 Kitül ilyen álom jelenteték:
26. Méhemnek, én látám, ő gyümölcse,
Bő víz módra terjede az földre,
Azért ilyen látásra tekintve,
Lőn Álmos az kicsiny gyermek neve.
- 105 27. Az magyarok az asszony álmából
Végezének az kiindulásról,
És idővel választák hadnagyul
Ezt az Álmost ő bizodalmokból.
28. Temérdeki néppel kijövének,
110 De hogy Erdélyben beérkezének,
Hét kővárat szépen építének,
Székelyek is mellettük levének.
29. Halála lőn ottan az Álmosnak,
Magva ott szakada Atillának,
115 Királyság ott adaték Árpádnak,
És mellette hat kapitányoknak.
30. Ekkor immár úgymint kilencszázban
Írnak vala Christus egyházában,
Hogy magyarok bő Pannóniában
120 Érkezőnek ismét uraságban.
31. Igen rövid szóval erről szólván,
Árpád fia lőn király, a Zoltán,
Toxus ennek fia meg ezután,
És az Gejza negyed király osztán.
- 125 32. Római fő császár Othon vala,
Tizenharmad János nevű pápa,
Gejzának lőn István első fia,
Ki lőn végre magyarok királlya.

- 130 33. Az Úr Isten ezt sok jóval látta,
Mert Sarolta hogy lőn házastársa,
Az hitre lőn csuda fordulása,
Harmincegy esztendőket regnála.
- 135 34. Ennek fia Szent István király lőn,
És koronát szintén Rómából vőn,
Körözséget Albert püspöktől vőn,
Végre fia Szent Imre herceg lőn.
- 140 35. Sokat tenne mindezekről szólni,
Cronicákat kell inkább forgatni,
Én sietek csak Keviről szólni,
És azután abban véget vetni.
36. Ezt vedd azért summául eszedben,
Hogy Szent István után mind egy rendben
Huszonötöd lőn király az széken
Az budai fejedelemségben.
- 145 37. Nagy hatalma akkor az töröknek,
Hetedik császárnak, Mahumetnek,
Romlása lőn ott az görögöknek,
Rácországnak és Havasalföldnek.
- 150 38. Ezernégyszáz esztendő jár vala,
Sigmondot választák s előállá,
Buda várát vígan lakja vala,
Mert török hírt még közel nem halla.
- 155 39. Kezde gyakran Erdélyben mulatni,
Buda táján vadászásban járni,
Csepelyi szigetben is belépni,
Felesége *jobbágyin lakozni*.
- 160 40. Lám, egykor ez a vendégség közben,
Szent Ábrahám Telekén, földünkben,
Sigmond király monda az szükségben,
Sokadalmat hogy adna közinkben.

---

130 Sarola [tollhiba] 156 Felsége jobbágyin ő lakozni [értelme, lásd a tárgyi jegyzetet is]

41. Egy kápolna, Boldogasszony vala,
Esztendőben ott lenne vására,
Sarlós Boldogasszonynak napjára,
Tulajdon csak az falu hasznára.
- 165 42. Megérték ezt, sokan megkedvellék,
Ábrahám Telekét megtöbbsíték,
Korcsoma és portó behozaték,
Szomszéd népek falunként terhelék.
43. Az Sigmond királynak ők ez után
170 Panaszt tőnek húsz esztendő múltván,
Azért hagyá, hogy az falu táján
Az áruljon, ki ott lakik nyilván.
44. Több szabadságot is ada nékik,
Hogy bor, portó szolgáljon csak nékik,
175 Vám s harmincad, ki terhes volt eddig,
Ne legyen ezután nehéz nékik.
45. Hallj szép dolgot immár az rácokrúl,
Mert fölkelvén önnön hazájokból,
Az sok megvett várak romlásából,
180 Budát érék mind egy akaratból.
46. Így szólának az Albert királynak,
Megholt Sigmond leánya urának,
Tudod, Uram, romlását hazánknak,
Jó magyar királyok aljának.
- 185 47. Az töröknek eluntuk ínségét,
El vesztöttük hazánknak jobb részét,
Tűrtük eddig mind hevét, hidegét,
Felségednek most értük személyét.
48. Sok nyomorúságinkat tekints meg,
190 Itt földedben valahol nyugoss meg,
Monda király, azhol tetszik néktek,
Ám lássátok, telepedjete meg.
49. De az rácok pénzesek valának,
Hazájokból kik felszaladának,
195 Elindulván azért, föl tartának,
És az Váci-szigetben hálának.

- 200 50. Egyébképpen tetszék az föld nékik,
De verradva Visegrád hogy látszik,
Monda egy vén, ördöggel vetődik,
Aki várnak ellenében látszik.
51. Azon fellyül Esztergamot érék,
Ismét Vácot nem messze szemlélek,
Egy hajójuk alá igazodék,
És Csepelynek szigetét hogy érék,
- 205 52. Kitalálák Ábrahám Telekjét,
Ő szemeknek békességes földét,
És falunak vevék sillyérségét,
De nem szabad, teljes ő törvényét.
- 210 53. Nehéznek ez tetszék az rácoknak,
Azért ismét szállának királynak,
Őket engedé köz szabadságnak,
S úgy esének sok házfundálásnak.
- 215 54. Az derékon helyeket vevének,
És hamar kőházakat szerzének,
Gazdagsággal mert bővölködének,
Többen is azután érkezenek.
- 220 55. Kövin vala Szendörő megyében,
Bálványos és Zkronovc ellenében,
Honnan valók első kijövésben,
Város nevét hozának közinkben.
56. Mert ez falu, Ábrahám telekje,
Várassá lön, és Kis Kevi neve,
Azután lön Ráckevi ő híre,
Kit sok egyéb nép is öregbíte.
- 225 57. Illen módon öszve alkuvának,
Hogy Ábrahám kisedet egyházának
Rácok nagyobb boltot csinálának,
És egyemben ott imádkozának.
- 230 58. Nem sok idő ezután múlt vala,
Egyeségben hogy lakoztak vala,
Más tanácsuk az rácoknak juta,
Hogy övéjek lenne az kápolna.

59. Tőnek azért illy kötést egymással,
 235 Hogy csak magyar bírjon Ábrahámmal,
 És az rácok az Boldogasszonnyal,
 Ki-ki élvén ő zsolozsmájával.
60. Itt most illik ezt is elől hoznom,
 Dunán túl volt vetésem, szántásom,
 És az Dunát olly kicsinynek tudom,
 240 Meglábolta az én ekés barmom.
61. Az Nagyboldogasszony kápolnáját
 Rácok megépíték mint sajátját,
 Tud kilencvennégy esztendő számát,
 Hogy mind véghezvivék ő munkáját.
- 245 62. Meg azután mást is építenek,
 Kit ők Szent Keresztnek nevezének,
 Hatvannégy esztendeje már ennek,
 Hogy abban is véget érhetének.
- 250 63. Borbás nemzet jött vala utóbban,
 Az kérkedék egy lakodalomban,
 Hogy mit nyerme egy esztendő tájban,
 Költenéje templomfundálásban.
- 255 64. Olly nagy gazdag vala árossága,
 Hogy csak egyik járásának haszna
 Elég lőn az Szent Kereszt rakásra,
 Más úta lőn toronycsinálásra.
- 260 65. Rakni kezdék az olaszok szépen,
 De az török hallaték csak végen,
 Az ütközet a Mohácsi mezőn
 Bódulást tőn mind az egész földön.
66. Bomlása lőn minden szép rakásnak,
 Mert halála lőn Lajos királynak,
 Csak helye lőn ország siralmának,
 Pusztán áll a vára is Budának.
- 265 67. Így vesze el minden szabadságom,
 Kit adott volt egynehány királyom,
 Öregbedék csak habos homokom,
 Ki mostan is szomszéd pusztaságom.

- 270 68. Szörnyű veszedelme Fehérvárnak
Toldá ismét népét városomnak,
Egy utcámat az nagy pusztaságnak
Nem engedék, hála az Christusnak.
- 275 69. Onnan vagyon most derék örömem,
Sok ínséggel noha rakva bélem,
És sok nemzet láttatik énbennem,
De kevestül vagyon segedelmem.
- 280 70. Tágas piac, Malompiac egyik,
Vagyon bennem Kes piac harmadik,
Szénapiac, Fapiac negyedik
Áros piac, Rác piac hatodik.
71. Veszett dolog énbennem lakásod,
Utcáimnak ha nevét nem tudod,
Nagy Fel utcát, *Kes* Fel utcát járod,
Mellyékutcát oda fel számlálod.
- 285 72. Romlásából az jó Fehérvárnak
Fehérvári utcát is adának,
Verésérül az lenmagolajnak
Olajverő néven egyet hívnak.
- 290 73. Alátérvén Nagy Al utca egyik,
Akasztófás, Makófalva másik,
Oldal utca, Szeg utca negyedik,
Szent Miklós utcája az ötödik.
- 295 74. Nem szükség az utcát lakosokrúl
Elnevezni, avagy az házakrúl,
Mert ha ők kimúlnak ez világból,
Az utca neve is elvész abból.
- 300 75. Akárhon járj az városban szélllyel,
Szélit, hosszát szemléld el előszer,
Az utcáit osztán olvasd renddel,
És úgy híjjad örök nevezettel.
76. Kevinek sok horgas utcái közt
Oldal utcát teszed az többi közt,
Nevezhetni mesterséghez képest,
Ha ki abban életében nem röst.

278 kép piac [értelem; lásd a tárgyi jegyzeteket is] 278–279 [sorcsere] 283 Kép Fel utcát [lásd a tárgyi jegyzeteket is] 298 először [rím]

- 305 77. Ki fel indulsz az Szent Ábrahám-túl,
Szoros közt és Fa közt érsz azontúl,
Rév köz ismét következik arcul,
Köves köz, Szénás köz mindazon túl.
- 310 78. El alá eredvén ugyanonnan
Oldal piac jön elődben ottan,
Ruhás oldal szabókrúl mondatván,
Boros oldal jó borokrúl osztán.
- 315 79. De az általutcat Szent Kereszttel,
Híhadd Horgas oldálnak nevével,
És azután halászok nevével,
Halász oldalt mondj Isten hírével.
- 320 80. Vannak több egyéb közök is bennem,
De azokrúl szólni nincsen kedvem,
Az bíróság köz volt eddig bennem,
És köz fizetésben minden népem.
81. Eleitül fogván az nagy húség,
Polgárimban lakott nagy egyesség,
Mostan penig gyűlölség s irigység,
Szivemet szakasztja nagy sok ínség.
- 325 82. Jó Istenem, de tereád nézek,
Segítséget Szent Fiadért kérek,
Mert csak az te szent nevedben hiszek,
Egyéb segedelmet nem reménlek.
- 330 83. Éltess minket szent tiszteletedben,
Nevelj atyafiú szeretetben,
Békességes tőrést adj éltünkben,
Egyességet, jó vallást hitünkben.
- 335 84. Rút, kietlen, zűrzavar napokban
Mindezeket írák böjtmás hóban,
Mikor hétszer lön jég az Dunában,
Béfagyásban és elindulásban.
- 340 85. Tudom ezt, hogy sok jámbor említi,
De Christusra kell inkább mutatni,
Legyen azért errül megjedzendő
Ezerötszáznyolcvanegy esztendő.

ISMERETLEN SZERZŐ

ADHORTATIO OPTIMA AD IUDICES

Notaja: Az hatalmas Isten, kiraliok &c.

1. **Birak**, nektők szollok, kerlek, halgassatok,
Mit kevan az Isten töletők, tudgyatok,
Az ő igeieből lezön tanossagtok,
Az mit nektők mondok, azt meg' fogadgyatok.
- 5   2. **Kevannia** az Isten, hogy ötet fellietők,
Szent igeie szerent es cselekdögiatők,
Igeiet hallani ti ne restellietők,
Csufsagra bezedet soha ne vegyetők.
- 10   3. **Ő** szent Igeiere nagy gondotok legyön,
Hogy praedikaltassek, ti gondotok legyön,
Meg' ne fogyatkozzek, ti gondotok legyön,
Ennek hajlekara nagy gondotok legyön.
- 15   4. **Visellietők** gondgyat hivön az kösségnek,
Haznat keressetők az köröztyenségnék,
Mert raytatok vagyön gondgya az köz nepnek,
Miglen faradoztok allatta ez tiztnék.
- 20   5. **Istennek** kepeben az kösseg közt jartok,
Az mi az Istenhöz nem illik, tudgyatok,
Ugyan azont tiis el tavoztassatok,
Mert külömben neki kedveben nem leztők.
6. **Nintsen** az Istennel szömely valogatas,
Bennetők se legyön, azt mondgya az iras,
Nielvetőkön nektők jarjon igaz mondas,
Undok apro bezed, nem io az okadas.

- 25   7. Iozanúl, iamborul kel bironak elni,
             Jo pelda adonak az kösseg' közt lönnj,
             Nem io reszegsegeben, förtelőmben elni,
             Mert az igaz uton nem tud iol el lepni.
- 30   8. Adomanyert ne kedveszetők senkinek,
             Se io baratsagert valamely embörnek,
             Mert ellene teztők az nagy Ur Istennek,
             Veszödelmet leltők az ti lelketőknek.
- 35   9. Az nyomorultaknak illik kedvesznötök,
             Niha neha öket kel kemellenötök,
             Karara senkinek ne erőlködgietők,
             De szo fogadatlant bator böntessetők.
- 40   10. Istenert, kössegert illik faradnotok,
             Mert erre Istentul valasztattak vattok,
             Berös es meltan hamis birak vattok,
             Ha kezörettesből czak szolgalandotok.
- 45   11. Nem kel az köz nepnek halaadatlansagat,
             Ti nektők nesznötök nagy gorombassagat,
             Ha meg' sem közöni biro faratsagat,
             Bizonnyal az Isten meg' adgya jutalmat.
- 50   12. Mit Isten parancziol, ti azt halgassatok,
             Az mj ti tiztötök, az keppen jarjatok,
             Mig' az birosagnak allatta farattok,
             Mert ezzel Istennek mindön kor tartoztok.
- 55   13. Ezöket banniatok ne talam, hogy mondom,
             De arra enneköm nintsen semmi gondom,
             Mit Isten parantsolt, azt ti nektők mondom,
             Mit tületök kevan, előttékben adom.
- 60   14. Hogy ha ez enököt csufsagra veszitök,
             Az mit benne irok, azt nem követitök,
             Bizony, az Istennek haragiaban leztök,
             Igön niavalasul lelkötökkel teztök.
- 60   15. De tanaczi tinektök ez enök vegeben,
             Az mit nektök mondok Isten igeieben,
             Arra tekintsetök az ti tiztötökben,
             És azt kövesetök egez eletökben.

16. **Diczieret Atyanak, az ő Szent Fianak,
Mi edos váltunknak, az Iesus Christusnak,
Es az vigasztalo Szent Lelök Istennek,
Az Szent Haromsagban egy örök Istennek.**
- 65 17. **Az, ki ez enököt versökben foglalta,
Az birak szömeliet ő meg' nem utalta,
Tanítani őket io kedvel akarta,
Az ki iobban tanit, azt szabadon hatta.**

ZOMBORI ANTAL

ELEÁZÁR HISTÓRIÁJA

1582

Ad Notam: Mostan valo idöben etc.

Prima pars historiae

Sancti, prima refert populi pars tristia bella.
 Quae gessit summi pro pietate Dei.
 Tempore quo rex Antiochus ragnaret in omni
 Urbe Solymorum, finitimisque locis.
 Urbes depopulatus, idem rex impius omnes,
 Ire simul populos, cogit in exilium.
 Ingrediensque vrberem, sancta de pace vocatam,
 Regalis voluit sedis habere loco.
 Templum deinde Dei spoliat sacrataque vasa
 Quae quondam fuerant, usibus apta piis.
 Omnia devastans sacros ritusque prophanans,
 Dogmata, pro vero dogmate falsa locat.
 Magnificum idoli deturpat crimine templum,
 Nescius aetherei iussa timere Dei.
 Caeduntur, sanctae cultores relligionis
 Dum premitur populus, mille novisque malis.

1. Sok historiat tudom, hallottatok mar sokszor,
 Kiket szent irasbolis ertettetek ti sokszor,
 Soc bölczek irasibol kik mondattac tinektek
 tanusagul nag' sokszor,
 5 Kikböl ti magatoknak nag' szep tanusagokat
 vehettetek ti sokszor.
2. Prophetak irasiban kiuallikeppen kik vadnak,
 Kik minekünk bizonnial tanusagunkra vadnak,
 Szent leleknek altala kik irattak, igazan
 10 iruan előttünk vadnak,
 Istennek prophetai örök emlekezetre
 kit minekünk hattanak.

3. En-is azért szollanék most drága szép dolgokról,
Istennec szent könyüeből ki vót szép tanuságról,
15 Minden keresztiéneknek ez világban, kik vadnak,
    lenne szép tanuságul,
Ha akarnak érteni, és reá halgatnának,
    tanulhatnának arról.
4. Czuda drága dolgokat hallotok niluan ebből,
20 Kik it most ielen vadtok ez szent giülekezetben,
Hasonlot ti ezekhez tálam nem értettetek
    sok bölczek irasiból,
Kerlek azért, feienkent halgassatok ezekre,
    erczen mindentek ebből.
5. Tanuságunkra nekünk ezek iruan meg vadnak,
25 Az szent könyben nag' szépen ezec be foglaltattak,
Az Machabeusoknak irasiban nagy szépen
    rendel meg iratattak,
Kik bizonnial minekünk, ez világban kik vagiunk,
30 tanuságul hagiattak.
6. Azért ez historiát hog' inkább meg érthessük,
Es nag' szép rendit ennek hogy eszünkben uehessük,
Derek fő summaiatis niluabban, hogy meg erczük,
    kiről szólni akarunk,
35 Tanuságot azokból magunknak, hogy vehessünk,
    ket reszre mi el oszuk.
7. Bátor szíuel való nag' sok hadakozásokról,
Első reszeben szolunc erős harczolásokról,
Israel fiainak Isten törüenie mellett
40 nagy sok viadalliokról,
Az eg' elő Istennek drága szent neue mellett
    sok verek hullásáról.
8. Ismeg mi enekünknek szolunk másik reszeben
Eg' Eleazar papról emlekezzünk nag' szépen,
45 Es Solomona neuü tiszteletes asszonirol,
    neki heet magzattiarol,
Az egy igaz hit mellett ezeknek mind feienkent
    nagy szörmiü halalokról.

- 50 9. Legien velünk minniaian szent haromsag egy Isten,
Christus által az Attiat kerjük, adgia Szent lelket,
Mind ezeket, kiről most akarnak mi szollani,
magiarazza minekünk,
Lelki szép ertelemmel drága tanusagokat
ezekből adgion nekünk.
- 55 10. Immaran ig' el kezdem szép rendit enekemnek,
Az első reszeről már szollok én beszédemnek,
Kerlek megis titeket feienkent, keresztienek,
halgassatok már ide,
Az Machabeusoknak irasiból tinektek
60 niluan igazat szollok.
11. Az nagy bölcz Alexander, Philep királnak fia,
Ki az Görög orszagnak vala első kirallia,
Az Macedonianac ü nagi szép varasinak
ki vala fű hadnagia,
65 Es ezeknek kiuüle nagy sok szép országokon,
kiken vala hatalma.
12. Cethimnak ü földeből mikoron ki iüt volna,
Es az Darius Czaszart hog' ü meg verte volna,
Mikor nekie minden ioszagat ü maganak
70 ü el foglalta volna,
Erős sok kü varait, nag' szép kulczos varasit
maganak vötte volna.
13. Mind ezeknek vtanna szerze nag' sok sereget,
Es nag' sok országokra haddal boczatta nepet,
75 Nag' niereseggel mikor Alexander latnaia
haza iünie nepet,
Minden fele hadanak es ü hiu szolgainak
hallana giözedelmet.
14. Alexandernek ezen akkor nagy öröme lön,
80 Ezert ü sziüe hamar fel fualkodásban lön,
Lam nagy sok országokat erős keriteseket
hamar ü maganak vön,
Sok erős varasokat es sok tartomaniokat
adô fizetöe tön.

- 85 15. Gazdag, nag' niereseknek hogy immaran örülne,
Nem sok üdök el muluan betegseben esek le,
Kiböl ü meg esmere, hog' immaran nekie
abbol halala lenne,
90 Gondlokodek agiaban, orszaganak oltalma
mar vtanna ki lenne.
16. Nam ackor ü szolgait Alexander hiuata,
Sok kiraliok fiait, kik szolgaltak elteben,
Az orszagnak fő gondgiat még elteben az kiral'
ezeknek hadta vala,
95 Rend szerint lam mindenik kiralnak haciasabol
orszagat biriak vala.
17. Igen hitetlen kiral' Antiochus lam vala,
Ezek közzül akkoron ki valasztatot vala,
Az egez Görög orszag minden tartomaniual
100 ennek kezeben iuta,
Szantalan sok gonossag ennek ü ideieben
mindenüt tamat vala.
18. Fizet vala nagy böuön ü minden soldosinak,
Forgattia ü sziueben orszagat Aegyptusnak,
105 Nagy sok tanaczok vtan gondlokodek magaban,
hogy tehetne maganak,
Egy tanaczban vegeze, hogy minden okuetetlen
foglalna ü maganak.
19. Indulatot azert tön az királ' nagy erőuel,
110 Aegyptus orszagara mene ü nagy sok neppel,
Az Ptolomeus kiral' Aegyptus orszaganac
ackor kirallia vala,
Antiochus nepeuel az Ptolomeus kiral'
szemben nem allot vala.
- 115 20. Czuda, menni sok neppel az kirali el indula,
Szantalan soc louackal, szekerekkel indula,
Nag' sok elephantockal, teueckel, öszuereckel
mindenkeppen indula,
Szantalan sok haiockal es nagy sok naszadockal
120 vizen hadat indita.

21. Ot lam az kiral' előtt Ptolomeus el futa,
Mert az Antiochusnak szantalan nepet lata,
Ptolomeus királnak nepe közzül ackoron
nagy sokan el hullanak,
125 Aegyptusnak orszagát az Antiochus kiral'
hamar vöue magának.
22. De lassuk immaraglan Antiochusnak dolgat,
Israel fiaival neki sok harczolasat,
Aegyptus orszaganak mar meg vetele vtan
130 minden gonosz szandekat,
Az egy elő Istennek nagy draga szent nepein
neki töt sok szidalmat.
23. Oh, mel' nagy dihösseggel ez vtan el indula,
Sido orszagnak nagy szep varasira szandeka,
135 Israel fiaira ü nagy keuelysegeben
kegyetlenül indula,
Istennek szent nepere, Ierusalem varasra
nagy hadat ü indita.
24. Mondam, első reszeben mi enekünknek szolunk,
140 Israel fiainak sok niaualiait mondogiuk,
Istentelen kiraltul, gonoz Antiochustul
kik nag' sokat szenuedtek,
Az eg' elő Istennek draga szent neue mellet
kiket mind szenuettenek.
25. Ierusalem varasban a kiral' mikor iutna,
145 Az Istennek nag' draga templomat meg dulata,
Sok draga szerszamoktul az Isten szep templomat
Antiochus meg foszta,
Draga aran' kupakat, nag' sok ezüst cseszeket
150 belöle ki hozata.
26. Nag' sok draga szepseget templombol ki hozata,
Szep arantias oltarit kiraly hamar meg foszta,
Nagy sok draga, arantias, szep giertia tartoit lam
kiral' mind ki hozata,
155 Az Vrnak asztalatij nag' draga ekesseggel
templombol ki hozata.

27. Oh, mel' draga marhakat templomból ki hozata,
Minden ekesegetül az szent hazat meg foszta,
Szep aran' koronakat Antiochus kiral' lam
160 ackoron ki hozata,
Isten boszusagara az draga szent templomot
kiral' ig' meg pusztita.
28. Draga szep partozatit templomnak le voniata,
Kiket az kiral hamar lam mind öszue rontata,
165 Es ü nagy summa kinczet ki ot az szent templomban
lam mind reitekben uala,
Az Isten templomanak nagy szep epületire
mel' kincz tartatik vala.
29. Onnet lam mind ezeket az kiral' el hozata,
170 Es minden ekesseget, valamit ot talala,
Nagy sok draga szépséggel onnet ü el induluan
mene haza földében,
Mind ezeket az kiral' akkor meg czelekede
ü nagy dühössegeben.
30. Mar ezeknek vtanna öltözek gylkossagban,
175 Israel fiaira mene nag' keuelisegben,
Az egesz keresztienseg minden fő varasokban
lőnek nagy iaigatasban,
Szerte szerint mindenüt az Istennek nepei
180 lőnek nag' ohaitasban.
31. Iffiak es nag' szep szüzek vadnak szomorusagban,
Egesz Sido orszagban esenek nag' banatban,
Tiszteletes venei es minden feiedelmi
vadnak szomorusagban,
185 Mindenüt az orszagban sok iai szok hallatanak
draga szep varasokban.
32. Nag' sok iffiak ackoron, sidosagnak fiai,
Israel leaninak nag' szep edes magzati,
Kik nag' giöniörüsegben hazassagban eltenec,
190 draga szep varasokban,
Gienge nemes szüzei sok keserüseg miat
vadnak meg heruadasban.

33. Oly nagy sirast ackoron Sido orszag lam tarta,
 Tellies egesz mind az föld ezeken meg indula,
 195 Minden fele nep ezen egesz Sido orszagban
 lönek nag' indulatban,
 Mert lattiak, minden felöl Antiochus kiraltul
 hogy vadnak nag' romlasban.
34. Fő emberet az kiral' nag' sok neppel el külduen,
 200 Ierusalem varosban ket esztendők be teluen,
 Nag' alnokul az kiral köuetinec altala
 izene bekeseget,
 Kiknec nagy hamarsaggal Israelnec fiai
 adac az ü hiteket.
35. Ezen bekeseget alat az kiral meg indula,
 205 Ierusalem varasra haddal ismeg indula,
 Nagy hirtelenséggel lam Ierusalem varosat
 az kiral fel dulata,
 Szantalan nagy soc nepet az Antiochus kiral'
 210 varosban le vagata.
36. Retteneteskeppen ü az varost meg dulata,
 Minden draga szep ioszag hamar predara iuta,
 Nagy sok erős hazakat varosban lam az kiral'
 földig mind le rontata,
 215 Az varost meg giuitata, szep erős keritesit
 neki mind le rontata.
37. De lam nagy siuas riuas ot az varosban vala,
 Nag' retteneteskeppen mert az varost meg rabla,
 Szantalan soc rabokat kiral ot az varosban
 220 maganak el foglala,
 Iffiakat, szep szüzeket, menieket, gyermekeket
 mind maganak hagiata.
38. Ierusalem varosban az kiral mar hogy volna,
 Daudid királnak varat körmiül köuel rakata,
 225 Nagy sok erős torniokat az Antiochus kiral'
 hamar benne rakata,
 Lakoul ot az kiral azt az szep draga heliet
 ü maganak valaszta.

- 230 39. Nag' hatalmasagaban es nagy vrasagaban,
Az kiraly mar hogy volna nagy sok gazdagsagaban,
Sok fele gonossagban, nag' sok hitetlensegben
neukedec nagiobban,
Nagy retteneteskeppen sok kegyetlenesegekben
kemeniedek nagiobban.
- 235 40. Antiochus ez vtan haraggal paranczola,
Szerte szerint leuelet az orszagban boczata,
Hogy minden fele nepek, kik vadnac orszagaban,
parancznac engednenec,
Töruenieket, hiteket, mindent hatra hadnanak,
240 *Jupitert tisztelnek.*
41. Nagy sokan lam ackoron az kiralhoz hailanak,
Israelnek fiai sokan el hodolanak,
Szantalan ü közzülök Isten bosszusagara
baluannak szolgalanak,
245 Nag' retteneteskeppen az szenth töruent megvetuen
Istentül szakadanak.
42. De lam ismeg az királ' leuelet el küldöze,
Ierusalem varosban köuetet ü ereszte,
Az Iuda uarasinak minden tartomanira
250 leuelet ki ereszte,
Mindenüt lam az kiral' nagy sok fenitek alatt
ezeket hirdettete.
43. Orszagomban ez vtan aldozatot ki teszen,
Es ki az szent templomban köniörgesre fel megien,
255 Az szombatnak napiatis es egieb innepeket
ellenünk meg szentelne,
Moysesnek törueniet valaki meg tartana,
halalt minden szenuedne.
44. Szantalan nag' sok oltart az kiral' czinaltata,
260 Tisztatalan allatot azokra hozni hagia,
Diszno hust aldozatra mindeneknek vennie
erössen paranczola,
Az köriülmelkeldest Israel fiai köszt
Antiochus meg tilta.

- 265 45. Ackor mingiart az kiral' Isten szekrenie heliet
Hamar fel emeltete Iupiternek ü kepet,
Mindeneknek erőssen hadgya paranczolatban,
hog' az tiszteltetneiek,
Ki azt nem czelekedne, királnak hagiasabol
270 minden meg ötlettetnek.
46. Az Isten szent törueniet az kiral' nem böczüle,
Istennek haragiatul semmit ü nem rettege,
De nag' vakmerőkeppen es nag' Istentelenül
mind ezekben el mene,
275 Istennek szent neuenek, draga tiszteletinek
törekedek ellene.
47. Megh ismegh hamarsaggal leuelet el küldöze,
Orszagaban mind szellel szerte szerint izene,
Izenetit nekie, es ü paranczolatit
280 ha ki nem böczülneie,
Nag' retteneteskeppen mind öreget es kiczint
kimiletlen ötletne.
48. Az Isten nepe közzül nagy sokan el hailanak,
Moisesnek törueniet hamar mind hatra hagyak,
285 Antiochus kiral'tul szereztetet baluannak
ük hamar szolgalanak,
Sokan azért ackoron Israelnek fiai
Istentül szakadanak.
49. Riuas es nag' siuas azoc közöt lam vala,
290 Kik az szent töruen mellet meg maradtanak vala,
Mert mindenüt azokat az Antiochus kiral'
igen öleti uala,
Es az örök tömlöczre tartia vala mind üket,
kiket meg foghat vala.
- 295 50. Israelnek fiai mind boligoban iutanak,
Ackoron az baluannak kic lam nem szolgalanak,
Varasoknak kiuüle kietlen nag' pusztakban
szegeniek budosanac,
Nagy szep draga helieket Israelnek fiai
300 soc helien pusztan *haginak*.

51. Antiochus ackoron az draga szent oltarra,
 Istennec templomaban ki szepen vala rakua,
 Tisztatalan allatot, diszno hust aldozatra
     nag' sokat fel hozata,
 305 Szerte szerint mindenüt kiraly igy czelekedek
     Isten boszusagara.
52. Israel fiaiban sokan meg öletenek,
 Az kiral' beszedenek kik ot nem engedenek,
 Soc aszoniallatok, kic ü gyermekzkeieket
 310 körniül lam meteltettec,
 Kiralnac hagianabol nagy sok helien szegeniek
     halalt mind szenuedenec.
53. Sokan ackor közzülök egy tanaczban vegezec,
 Feienkent ezt magokban erőssen meg tekellec,
 315 Kiralnac beszedenec, kiczintül mind nagiglan,
     hogy ük ne engednenec,
 De az igaz hit mellet szörniü halalt minniaian
     örömmel szenuednenek.
54. Varosban lam eg' iambor, Isten felö pap vala,
 320 iambor, ven Matatias ki neuzetben vala,
 Az Isten templomaban, Ierusalem varosban
     ki hiuen szolgal vala,
 Az eg' elő Istennec draga szent törüenieben
     tudos ember ez vala.
- 325 55. Puszta hegien Modinnac egykor ü le ült vala,
 Az Antiochus elöt ackor budosik vala,
 Israelnec fiai ackor sokan ü vele
     egiüt budosnac vala,
 draga szep beszedeckel kiket ot Matatias
 330 nagy szepen oktat vala.
56. Rendel öt szep fiai szepen neki valanac,
 Kic közzül az harma lam nag' sokat szolgalanac,
 Az egy igaz hit mellet Israel fiaiuai
     sokat hadakozanak,
 335 Egez Sido orszagban Isten törüenie mellet
     nagy sok vert hullatanac.

57. Ezekről mostanában szolunk mi enekünkben,
 Antiochus kirallial mint harczoltak eltekben,
 Az egy igaz hit mellet menni sok vert hullattak
 340 eleteknec rendiben
 Israelnec fiai, kiert niluan Istennek
 löttene nagy kedueben.
58. Matatias mikoron az hegien mar hogy ülné,
 Ot nag' keserues sirast ackoron így ü kezdé,
 345 Vram, iai, vgy mond, nekem, miért születtettem en,
 hogy ezeket most latnam,
 Az szent templom romlasat, Ierusalem varosnac
 szörniü nagy pusztulasat.
59. Ot ü vele egiemben Israelnec fiai,
 350 Mind azockal egiemben Matatias fiai,
 Ot nagy soc ideiglen az Istennek nepei
 erőssen kesergenec,
 Matatias, az iambor, neki öt szep fiai
 giazban mind öltözenek.
60. Czudalatos sok sirast ackoron ük mind tönec,
 355 Mert nagy sok ven iamborok kösztök meg öletenec,
 Tiszteletes szep iffiak, Israelnec leani
 Nagy sokan szenüedenec,
 Nem kiuanniac immaron gonoz vilagban valo
 360 elteket ük, szegenniek.
61. Antiochus ez dolgot mikoron meg hallana,
 Modin varasa fele hogy nag' soc nep ment volna,
 Hamarsaggal az kiraly szantalan sok nepeit
 oda küldötte uala,
 365 Israelnek fiai Antiochus kiralnac
 sokan hodoltac vala.
62. Paranczolati ackor Antiochus kiralnac,
 Az Matatias papnal semmit lam nem foganac,
 Öt edes fiaual semmiben ü nekie
 370 soha nem engedenec,
 Az Isten törüenienec szep igaz uallasaban
 holtig meg maradanac.

63. Izenet az kiralatul lön lam Matatiasnac,
 Hog' üis mar engedne az paranczolatoknac,
 375 Mikeppen azok közzül, varasiban kik vadnac,
      neki sokan engettec,
 Ig' ü nag' vrasagban es nag' kedueben lenne
      Antiochus kiralnac.
64. Temerdeki soc kinczet kiral' ackor igere,
 380 Az ven Matatias pap ha nekie engedne,
 Araniat es ezüstöt, nag' sok draga szep kinczet
      kiral' neki igire,
 Tisztatalan allatot Matatias pap tsak hogy
      aldozatra fel vinne.
65. Az köuet beszedere monda ü nagy fel szóual,
 385 Szörniü halalt szenedni kesz vagiok fiaimmal,
 Israelnek fiai ha mind el szakadnakis
      az Isten töruenietül,
 En es az en fiaim holtig el nem szakadunc
 390 Moyses töruenietül.
66. Nam ackoron eg' sido aldozatot hamar tön,
 Diszno hust aldozatra sido mingiarton fel vin,
 Modinnac varosaban kiralnak hagianabol
      sido aldozatot tön,
 395 Az Matatias papnak es az Isten nepenek
      ezzel ü nag' boszut tön.
67. Ez dolgot Matatias ot mikoron nezneie,
 Isten szent törueniehez vala neki szerelme,
 Az sidot Matatias vgian ot az oltaron
 400 nagy hamar altal vere,
 Kiralnak köuetetis, ki ütet keszerite,
      egiüt üket meg öle.
68. Ot minden oltarokat Modinban el törete,
 Onnet ü el induluan egy pusztaban siete,
 405 Nagy fel szoual kialtia Matatias mindennec,
      vtanna siessenec,
 Isten szent törueniehez kiknec vagion szerelmek,
      varosbol ki mennienec.

69. Antiochus kiralnac hire lön mind ezekben,
 410 Hogy az ü hiueinec halaloc lön Modinban,
 Matatias pap vtan hamarsaggal az kiral'
 küldé az nagy pusztában,
 Israelnec nepeit Antiochus akaria
 öletni haragiaban.
70. Remülenec minniaian Israelnec fiai,
 415 Minden felöl üt körniül fogtak ü ellensegi,
 Az szombatnac szent napian akarnak lam ü velek
 szemtül szemben meg vinni,
 Keszeritik ezzelis Isten törüenie mellöl
 420 üket el szakasztani.
71. Czac hamar ü nekiec ezec meg felelenec,
 Az szombatnak ü napiat hogy ük meg szentelneiec,
 Az ü ellensegeckel az szombatnak szent napian
 hogy ük nem ütköznenec,
 425 Moysesnec általa Istentül ki adatot
 törüent ük meg nem szegnek.
72. Izraelnec fiai minniaian aszt kialtiac,
 Hogy ük inkab akarnac meg hálnia, aszt mongiac,
 Az szombatnac szent napiat Isten törüenie szerint
 430 hogy ük meg nem szentelnec,
 Istentül ki adatot Moysesnec törüeniet
 hogy ük meg nem böczülnek.
73. Szantalan sok ellenseg ü reaiok rohana,
 Es nagy sokat ü bennecc hamarsaggal le vaga,
 435 Öregec es szep iffiak *asszoni allatockal*
 ezeren el hullanak,
 Israelnec fiai az ü ellensegecknec
 hamar hatat adanac.
74. Valanak nag' sirasban es nagy sok ohaitasban,
 440 Istennek szent nepei keserü iaigatasban,
 Mind ezeknek vtanna Israelnec fiai
 vegezec egy tanaczban,
 Hogy ü ellensegeckel az egi igaz hit mellet
 legienec meg viuasban.

- 445 75. Israelnek fiai mind öszue beszellenec,
Ezekrőlük minniaian kösztök emlekezenec,
Hogy az egy igaz hitert Isten tiszteletiert
keszekük mind meg halni,
450 Niomorult országokert keszec lesz nec örömmel
vereket ki ontani.
76. Viadalhoz keszüle azért az Isten nepe,
Az szombatnak ü napian ellensegre ki mene,
Matatias forgodik, Israelnec fiait
bisztattia viadalban,
455 Istennec neue mellett az eg' igaz hit mellett
viion minden bisztaban.
77. Az szegen vën szent iambor paranczol nagy erőssen,
Isten törüenie mellett minden ember hogy viion,
Özügiekert, aruakert nagi örömmel vereket
460 ki ontani ne szanniak,
Kiertük holtok vtan igaz szent koronaua
mind meg koronaszatnak.
78. Reaioc azért menüen ellenseget meg verec,
Minden ü ereieckelüket meg szegienitec,
465 Baluaniozoc oltarit Matatias ackoron
ot mind le törettete,
Szantalan gyermekeket, kic laktac az hatarban,
mind körniül meteltete.
79. Halalanac ideie már hogy el közelgetne,
470 Ackoron ü fiait szolita eleiben,
Az Isten törüenieböl halalanac ideien
szepenüket oktata,
Nagy keserüsegeben ü edes fiainak
illienkeppen ü szolla.
- 475 80. Mostan edes fiaim, erczetec, mit en mondok,
Isten szent törüenieböl tinektec mostan szollok,
Az egy igaz Istennek ü szent törüenie mellett
halalt ti szenuedgietec,
Az regi szent attiaknac ü igaz vallasokban
480 holtig meg maradgiatok.

81. Sok szent martyromockal mind meg koronaszattoc,
 Az örök diczőségben ti mindenkoron lesztec,
 Nagi sok szent angialockal szép fenies meniorszagban
 mindenkor öruendesztec,
 485 Az egy elő Istennec draga szent neue mellet
 czak ti it szenuegietec.
82. Abraham es az Isaac pelda legien tinektec,
 David es az szent Illies legienek peldac nektec,
 Daniel es mind az *több*, kiket lam az Vristen
 490 meg probalt nag' sockeppen,
 Kik niomorusagokban nag' engedelmeseg
 mutattac mindenkeppen.
83. Czendesseggel ot üket nagy szepe lam oktata,
 Rendel ot mindenkinec tisztit szepe ki ada,
 495 Az ü öregbik fia nekie Simon vala,
 tanatsosnac ezt hagia,
 Hog' ü attiafiat mindenüt ü igiekben
 tanaczaual tartana.
84. Rolla ol' igen keri, hogy ne feletkezzenec,
 500 Tanitasarol neki ük meg emlekezzenec,
 Ezeket el vegezuen feienkent mindeniket
 meg alda szép aldassal,
 Es ezeknec vtanna ez vilagbol ki mulek
 Isteni szép aldassal.
85. Az Matatias vtan nag' hamar fel tamada,
 505 Az Iudas Machabeus, Matatiasnac fia,
 Attia halala vtan Israel fiaiuat
 nag' erőuel indula,
 Az ü ellensegekre szantalan nagy soc neppel
 510 szepe készültek vala.
86. Ellensegeckel lam ük hamar szemben menenec,
 Giorsan sok varosokat nekiec meg egetec,
 Israel fiaitul minden fele ellenseg
 erőssen vagattatec,
 515 Israel nepeinec ellensegec mindenüt
 igen meg veretenec.

87. Czuda nagy bator sziue Israelnec lam vala,
 Istennek lelke üket mert batorittia vala,
 Izraelnek orszagat es minden tartomaniat
 520   ük mind el iartac vala,
 Kiket talalnac vala az istenetelensegben,
 azokat ölik vala.
88. Apollonius neuü egy fő ember lam vala,
 Az ki Samariabol nagy erőuel iüt vala,
 525   Israel fiainac nagy giözedelmes hadat
          mikor hallotta volna,
 Orszagabol ki iöue az Istennec nepeuel
          hogy ü szemben meg vinna.
89. Ez dolgot lam mikoron az Iudas meg ertene,
 530   Israel fiaiuat eleikben sietve,
 Apollonius hadat Iudas hamar meg vere
          Israel nepeiuel,
 Giorsan harczon el esek, ot az Apollonius
          nagy szegien vallasauat.
- 535   90. Szantalan soc nepei ot meg sebesülenek,
 Es az töb maradeki futasnac eredenek,
 Minden ü marhaiokban Iudas ot Israellel
          hamar sakmant haniata,
 Az Apolloniusnac nagy szep fenies fegiueret
 540   Iudas maganac hagia.
91. Az vtan mind ezeket mikoron hallanaia,
 Syrianac hadnagia, Saeron ackor ki vala,
 Gondolkodek magaban, indula nag' erőuel
          Iudea orszagara,
 545   Israelnec nepeuel hog' ü nagy hamarsaggal
          eröskeppen meg vinna.
92. Azomban hogy ez dolgot Iudas meg erteneie,
Israel fő nepeit mingiarton öszue giüite,
 Az Szent Andras huanak huszon ötödik napian
 550   egy nag' aldozatot tön,
 Hogy az Isten nekiec az ü ellensegeken
          nag' diadalmat adgion.

93. Rolla azért gondola Iudas ot Israellel,
 Hamar ü eleikben mene nag' keues neppel,
 555 Israelnek *fiai* az Saeronnak sereget
 mikor meg lattak volna,
 Iudasnac ot szollanac Israelnek nepei
 keues magauaal volna.
94. Iudas az sereg elöt forgodic nagy erőssen,
 560 Israelnec ü nepet biztattia nag' erőssen,
 Draga nagy szep igeckel batorit mindeneket
 Iudas az ü hadaban,
 Az szent törüen' mellet most, io fiaim, minniaian
 halliunk meg viadalban.
95. Sokasagoktul nekic mi most meg ne rettenüünk,
 Az ü nag' ereiektül semmit mi most ne feliüünk,
 Az eg' igaz Istennek ü tisztessege mellet
 minniaian mi most viiunk,
 Azert nagy batorsaggal az mi ellensegünckel
 570 szemben mi hamar menniünc.
96. Reank az nag' Vristen nez most az magas meniböl,
 Es mi velönk leszen ma nag' kegielmessegeböl,
 Nagy könnien ü felsege ez kiczinded seregnek
 nagon diadalmat ad,
 575 Kit minekünk az Isten, keresztienec, minniaian
 maid meg lattiuk, hog' meg ad.
97. Ez hadnak meg verese nem al a sokasagbol,
 De [mi] nekünc adatatik erő erre az egböl,
 Az hatalmas Istentül, ki mi reank mostan nez
 580 nagy kegielmessegeböl,
 Kinec draga neuenec szent tiszteleti mellet
 vyunk ma szerelmünkéből.
98. Gazdag, nag' keszülettel noha ezek most vadnac,
 Ük nag' sokasaggal es nag' erőuel ha vadnac,
 585 Ü nag' keulsegekből es vakmerősegekből
 iüttenek most mi reank,
 Ük hog' öröke valo gialazatot feienkent
 hozzanac mi feiünkre.

- 590 99. Isten toruenie mellet azert most mi mind viiunc,
Az mi segitsegünkre csak ü neuet kialczuk,
Ezennel maid megh lattiuc az mi ellensegünket
szemünk elöt le veri,
Az ü keuelysegekben es minden ereiekben
üket meg szegieniti.
- 595 100. Az ü beszedet ludas mikoron el vegezne,
Azonközben mingiarast rendet alla ü nepe,
Israelnek nepei mindniaian lam az egben
Istenhez kialtanak,
Es nagy mendörgökeppen az ü ellenesegekre
600 hirtelen rohananak.
101. Első harczon el esek Saeron az viadalban,
Neki minden nepei iutanac ot futoban,
Niolcz szazan ü közzülök az viadalnak helien
hirtelen el hullanak,
605 Az kik megh maradanac, az philisteusoknak
földeben szaladanak.
102. Mind meg batorodanac Israelnec fiaí,
Mert lam meg veretenek minden ü ellensegi,
Minden fele nepeknec Israelnek nepei
610 nagy felelmekre lönek,
Mar nag' sok orszagokban illien diadalmokert
nag' io hirt neuet vönek.
103. Az Antiochus kiral' mikoron eszt hallana,
Nag' retteneteskeppen magaban fel indula,
615 Nag' soc szep tarhazait hamarsaggal az kiral'
rendel mind meg niitata,
Kikből sok temerdeki szantalan nagy sok kenczet
az kiral' ki hozata.
104. Igen nag' hamarsaggal azertan készül vala,
620 Mindenüt nagy gazdagon soldot kialtat vala,
Egy esztendeig valo hadat kiral mindenüt
nagion kialtat vala,
Hogy nagy keszületekben mindenüt mar lennenek,
erössen paranczollia.

- 625 105. Ezenközben mikoron kiral' eszeben venne,
Kölczegeuel addiglan hogy ü meg nem erneie,
Mert az feiedelmeknek, kik annak előtte lam
vele voltak az hadban,
Ezekre nagy gazdagon minden kinczet az kiral'
630 költötte vduaraban.
106. Sockeppen Antiochus elmeiet ot forgattia,
Akarattia neki ez, hogy menne Persiara,
Hogy nagy sok orszagokat szerte szerint meg ronna,
lenne így nagy költsege
635 Israelnek fiain, hogy ü minden boszuiait
sockeppen ki tölthetne.
107. Tartozast Antiochus semmit ebben lam nem tön,
Persiara nagy hamar nepeuel indulast tön,
Egy emberet, Lysias, ki vala nagy fő ember,
640 kiral' akkor eszt hagyta,
Hogy onnet, mig meg iüne, mindenekben ü lenne
minden gonduiselőie.
108. Antiochus ü nepet akkor ket fele osztta,
Eggik reszet nepenek Lysiasnac hon hagyta,
645 Nagy sok elephantokat es sok erős louakat
ackoron neki hagyta,
Lysiasnak az kiral' mindenekről ackoron
paranczolatot ada.
109. Tanusagot Lysias az kiraltul szepen vön,
650 Kiral' paranczolatianac ü nagy engedelmes lön,
Szep Antiochianac varosabol Lysias
soc neppel ki erede,
Euphrates folio vizen szantalan nagy sok neppel
Lysias által kele.
- 655 110. Izrael fiaira vagion igiekezzetec,
Az Lysiassal vadnac szantalan nagy soc nepec,
Ot nagy fő embereket az Lysias előttöc
hadnagyul lam valasztta,
Ptolomeust, Nicanort es az erős Gorgias, t,
660 őket vezerül hagia.

111. Szantalan nag' soc nepet ezeckel ü el küldé,
Negiuén ezer gialogot ü melleiecs készite,
Het ezer louagokat ü veleks el boczata,
kinczel üket ereszte,
665 Iudeanacs varosit kiralnac hagasabol
hog' mindenüt egetnek.
112. De lam Iudas ez dolgot mikoron meg ertene,
Israel fiaiuál nagy hamar ü beszelle,
Azonnal ük minniaian kiczintül fogua nagig
670 giazban mind öltözenek,
Ot nag' erős köniörgest Israelnek fiai
tönek az nagy Istennek.
113. Örök, igaz, szent Isten, mi kegielmes Istenünc,
Mostani nag' igyünkben kerünk teged, legy velünk,
675 Te draga szent neuedert az te ellensegedel
mostan minniaian viuunk,
Kerünk azért most, Vram, az hitlen poganiokon
ag' diadalmat nekünc.
114. Mikoron Iuda nepe volna nagy köniörgesben,
680 Azonnal ük mingiarast allanak szépen rendben,
Serenkedik az Iudas, nagy fel szoual kialtia
Israel fiainac,
Erössen minden vyon, Isten töruennie mellet
meg halni ne szannianak.
- 685 115. Immaran az ellenseg lam el közelget vala,
Az erős nagy Gorgias elő iaroban vala,
Lysias Gorgiassal hat ezer valogatot
vitezeket boczata,
Israel fiaiuál nagy retteneteskeppen
690 hog' először ütközne.
116. Nekic sokasagokat Iudas mikoron latna,
Erös öltözeteket poganioknac hog' lata,
Harom ezer magauál Iudas ü taboraban
keues fegiuerrel vala,
695 Szantalan az ellenseg sok fegiuerekel készült,
Iudas ezeket lattia.

117. Ol nag' szep beszedeckel vitezit ü biztattia,
 Nag' kegielmessegeuel Istennec batorittia,
 Meg emlekezzetek ti, mi regi attiainkal
 700 Isten mit czelekedet,
 Nagy sok ellenseg elöt kiket az mäly tengeren
 bekeuel altal hozot.
118. Söt, mostan mi minniaian az egben fel kialczunk,
 Mi attiaink Istene köniörül ma mi raitunk,
 705 Es ma meg emlekezik Abrahamnak Istene
 draga szent törüenieröl,
 Mi szemeink lattara bosszut ál ellensegin
 neue gialazattiaert.
119. Vala lam mind az ket fel immaroglan szep rendben,
 710 Israelnek fiai biznac csak egy Istenben,
 Trombitakat fuanak nag retteneteskeppen
 ket fel öszue roppana,
 Ot nagy erős viadalt Israelnek nepei
 ellenséggel tartanac.
120. Ot lam nag' hamarsaggal Gorgias meg veretec,
 715 Harom ezer közzülök harczon hamar el esek,
 Ezüstöt es araniat, szep draga szerszamokat
 Iuda nepi nierenec,
 Soc draga marhat nieruen Israelnec fiai
 720 az Vristent diczirek.
121. Czac nagy hamar ez esek Lysiasnac füleben,
 Hamarsaggal azert lön nagy felelem sziueben,
 Az hadnac meg verese remensegenec kiuel
 neki hog' eset volna,
 725 Osztan hog' kiralnakis az hadnac meg verese
 igen ellene volna.
122. Lysias lam azertan erröl tanaczot tarta,
 Szantalan nag' soc nepet ismeg elő allatta,
 Hatuan ezer gialogot Lysias lam ackoron
 730 hamarsaggal valaszta,
 Ieles, io vitezeket öt ezer lovagokat
 hamar ü valogata.

123. Ezec el indulanac Iudanac orszagában,
 Eg' helre ük giülenek minniaian lam taborban,
 735 Iudas nag' hamarsaggal csak tiz ezer magaua
 mene ot eleikben,
 Isten törüenie mellet Israelnec fiai
 hogy meg vyanac szemben.
124. Mikor az pogansagot Iudas meg latta volna,
 740 Sokasagat azoknac igen czudalliac vala,
 Menibeli nag' Istenhez kiczintül ük nagiglan
 minniaian kialtanak,
 Hog' az sok pogansagon adgyon nagy diadalmat
 Izrael fiainac.
125. Eörök Vristen, ki vagy seregeknec nagy vra,
 745 Israel fiainac ki uagy erős hadnaggia,
 Aldot vag' te, Vristen, Israel nepeinec
 kegies szabaditoia,
 Ki az kisded Daidnac az nag' Goliat ellen
 750 vag' te nag' io oltalma.
126. Nag' keuelisegeböl most ellensegünk iüt reanc,
 Az magas meniorszagbol azert tekincz mi reank,
 Te kiczin seregednek adgy, Vram, mostanaban
 batarsagot szíueben,
 755 Kegietlen poganiockal nag' örömmel, hog' ük most
 vihassanac neueben.
127. Te nepednec fegiuere rettencze meg most üket,
 Kiert, Vram, te neped, diczerünk mi tegedet,
 Nag' sok fele nep, Vram, ki nem ismert az elöt,
 760 diczir ezert tegedet,
 Il' hatalmasagodert magasztalliuk öröcke
 Vram, te szent neuedet.
128. Israelnec fiai ez küniörgesek vtan,
 Minniaian ük eczersmind az egben fel kialtuan,
 765 Mind az ket fel ottan lam hamar öszue menenek,
 erőssen harczolanac,
 Ot nag' erős viadalt Israelnec fiai
 poganiockal tartanac.

129. Szantalan sok pògansag viiadalban el esec,
 770 Czac hamar öt ezeren benne meg öletenek,
 Az Israel nepenek batorsagat Lysias
 mikoron latta volna,
 Hog' ü nag' batorsaggal mind halalig ot velec
 szemben erőssen vinna.
130. Sietseggel Lysias hatat ada Iudasnac,
 Minden ü nepeiuel hamar el futamanac,
 Szantalan soc pogansag mar vadnac ot üzöben,
 Izraeltül vagatnac,
 Szep Antiochiaban Lysias nepeiuel
 780 nem sokan szaladanac.
131. Israelnec fiai az pogant ot meg verec,
 Minden ellensegeken gjözedelmesec lönec,
 Az eg' igaz Istennec szent törüenie mellet
 mind halalig viuanac,
 785 Kiert az Vristentül az örök életben ük
 mind meg koronaszatnac.
132. Mikor Antiochusnac fileben eset volna,
 Lysias Izraeltül hogy meg veretet volna,
 Rettenetes felelem es nagy szomorü banat
 790 kiral' szüeben szalla,
 Halalra betegedek, kis fiat, Antiochust
 az kiralisagban hadgia.
133. Matatiasnac fia, Iudas lam ig' forgodec,
 A' szent törüen mellet ü eckeppen vitezkedec,
 795 Neki töb soc hadait most az mi enekünkben
 mi be nem foglalhattiuk,
 Eletenec rendiben Israel fiaiuat
 menniszer vert hullattac.
134. Ö vtanna ismeglen ü ket tisztos öczei,
 800 Eleazar, Ionatas, Matatias fiai,
 Kik tellies életékben Isten törüennie mellet
 nagy erőssen harczoltac,
 Az eg' igaz Istennek draga szent neue mellet
 vegre kic meg halanac.

- 805 135. Az üdö ha engedne, rendel ezekről szolnanc,
Mind ezeknec kiuüle töb hadarol Iudasnac,
Halala vtan neki az ü ket öczeinec
nag' sok harczolasokrol,
Izrael fiainac az hitlen poganiokon
810 nag' sok diadalmokrol.
136. Nem giözünk mi azokat most mind elő szamlalni,
Machabeus irasit ued elődben oluasni,
Meg ertheted nag' niluan az Istennek kegielmet
Izrael fiához,
815 Kiknec nagi szerelmek uolt az egi igaz Istenec
draga szent törüeniehez.
137. Tanusagunkra nekünc ezec iruan meg vadnac,
Szent leleknec altala szepen meg irattatak,
Az egy igaz Istenec draga szent neue nalunk
820 hog' lenne böczületben,
Ez vilagban eltünkben minniaian hogy maradnank
Isteni felelemben.
138. Oh mel' nagy boldog ember, az ki eszt meg böczüllü,
Kinel ü szent neuenec vagyon nag' tiszteleti,
825 Es az ki ezek mellet halalt mer szenuednie
eletenek rendiben,
Halalanac vtanna ez meg koronasztatik
az örök diczösegben.
139. Nagy Vristen, minekünk adg' ill' io feiedelmet,
830 Te draga szent igedhez ki mutassa szerelmet,
Özuegiekert, aruakert, niomorult orszagunkert
ki veret ki hullassa,
Az egy igaz hit mellet Isten szent neue mellet
ki halalat ne szannia.
- 835 140. Israelnec Istene, segiczed te ezeket,
Nagy sok ellenseg ellen oltalmazad te őket,
Az magos meniorszagbol legy segitseggel nekik
az ü viadalliokban,
Az hitlen poganiokon adgy diadalmat nekic
840 mindenkoron az hadban.

141. Vezerlied üket, Vram, te draga Szent lelkeddel,
Leg' ü veleik mindenüt, Vram, te nagy erőddel,
Viadalnak ideien adgy batørsagot, Vram,
te nepednek szíueben,
845 Az te szent neued mellet te kiczinded sereged
vihasson örömeben.
142. Siruan az te aruaid most hozzad foliamunk,
Alazatos lelecek felsegednek köniörgünc,
Mind ezeket minekünk nag' kegielmessegedből
850 szent fiadert meg adgiad,
Il' io feiedelmekkel te niomorult nepedet
kerünc, Vram, meg aldgiad.

FINIS PRIMAE PARTIS

SEQUITUR SECUNDA PARS HISTORIAE

Iam mala commemorat pars altera, plurima quae rex
Impius exagitat mente, et crudeliter infert,
Cultori populo divinae religionis.
Martyriique prior decoratur tunc Eleazar
Laude nimis, senex, quem mox interficit, ipse
Sceptringer Antiochus, cum sanctos cogeret omnes,
Porcinae vetito maculari carnis ab esu.
Hinc septem fratres, ex una matre creati.
Forma conspicui, dilecti, religiosi,
Servantes patriam sincere traditionem,
Inmundis vesci quoniam lex sancta vetaret,
Omnino esse nefas tunc iure putabant,
Idcirco miseros rex torquens, sustullit omnes.
Hinc matrem Salomen, rapit ad tormenta necemque,
Post vatos miseram non tali tormine dignam.
Et reliqui ad mortem subiere pectore laeto,
Pro pietate Dei sperantes munere coeli
Olim ditari, cum sanctorum agmine toto.
Qualitor et nobis, post anxia tot mala vitae,
Quae patimur, tandem sperantur gaudia coeli,
Irae, magna dies, cum venerit omnibus, illa
Terribilis pravis, sanctis sed amabilis in qua
Omnibus attribuet iustus, sua praemia, Iudex.

1. Zolliunk masic reszeröl immar mi enekünknek,
 Rendit mi most nag' szépen erczük meg mar ezeknek,
 855 Draga dolgokat niluan, keresztienec, mindniaian
     ertünk maid mi ezekből,
     Kiket mi most meg ertuen szep tanusagot, kerlec,
     feienkent vegiünk ebből.
2. Örök emlekezetre ezec iruan meg vадnac,
 860 Tanusagunkra nekünk az Szent irasban vадnac,
     Ez vilagban kik vagiunk, eletünknek rendiben
     Isten szerint mi elenk,
     Halalunknac vtanna az örök diczösegben
     hogy ü vele elhetnenk.
3. Mostan immar en szolloc az Eleazar paprol,
 865 Az egy igaz hit mellet nagy szörmiü halalarol,
     Az vtan ismeg szollok het draga szep iffiaknac
     nagy szörmiü halalokrol,
     Solomona asszonnac, az ü edes annioknac
 870 keserü halalarol.
4. Bizon dolgot en szolok, lassuk azert feienkent,
     It ez giülekezetben kik vagiunk mind feienkent,
     Mind ezekhez hasonlot hog'ha valaki hallot
     közzületek feienkent,
 875 Kiket maid im meg ertuen minden keresztien arrol
     gondolkogiec koroskent.
5. Ödü nem sok el mulek ez hadaknac vtanna,
     Iffiu kiral egikoron szekiben le ült vala,
     Lam minden varasokban Antiochus ackoron
 880 sok sidot fogot vala,
     Eg' ven iambor, kic közöt Isten felö szent ember
     Eleazar pap vala.
6. Rettenetesseget lam az kiral' czelekeszik,
     Az ü sziueben ez is mar soha nem niughatik,
 885 Az Istennek nepeit mindenüt öleteti
     kiral' dihössegeben,
     Mindenüt lam szegenec az Antiochus mia
     vадnac nag' felelemben.

- 890 7. Igen nag' iambor ember Eleazar pap vala,
 Az egy igaz Istennek hiuen ü szolgál vala,
 Nagy draga szép beszédü, ekes, szép abrazatu
 egigiü természetü,
 Tudos es nagy bölcz ember, draga nagy io erkölczü,
 kegies szép tekintetü.
- 895 8. Czuda lam nag' alnokul Antiochus üt kere,
 Nag' sok igiretiuel üt igen keszerite,
 Az eg' igaz Istennek ü szent törüenie ellen,
 hog' ü czelekedneiek,
 Ha aszt nem czelekedne, rettenetes halallal
 900 hamar meg ölettetnec.
9. Antiochus kiral' ezt nekie mongia vala,
 Hog' ü diszno hust ennek, üt erőlteti vala,
 Es az aldozatrais, hogy ü nag' hamarsaggal
 ez fele hust fel vinne,
 905 Erössen paranczollia Eleazar pap ebben,
 hog' egiebet ne tenne.
10. Nag' szép szoualis kerü az kiral' Eleazart,
 Te, szentseges, ven iambor, tanaczunkat ved el most,
 Illien draga szép szemelt, vensegnec szép orczaia
 910 az halaltul mencz meg most,
 Egiel azért ezekből, es az aldozatrais
 mingiart vig' fel ezekből.
11. Igen erőssen azért kere ot Eleazart,
 Mind ezeknec vtanna igere nag' sok kenczet,
 915 Eleazar, az iambor, királnac beszédinec
 semmiben nem emgede,
 Sok beszédere neki az szegen ven szent iambor
 eckeppen ot felele.
12. Te iol eszedben vegied ezt, Antiochus kiral',
 920 Az en beszédemen most kerlec teged, hog' meg al',
 Mert az baluannak, higied, semmikeppen soha mi
 nem akarunc szolgálni,
 De az szent törüen' mellez minniaian mi akarunk
 halalig meg maradni.

- 925 13. **Hog'** iol eszt te meg erced, nag' kirali meltosag,
 Ez földnek szinin ninczen sohol ol' hatalmassag,
 Az eg' igaz Istennek ü [szent] törüenie mellöl
 ki minket el foghatna,
 Nag' retteneteskeppen Isten boszusagara,
 930 baluant velünc imadtatna.
14. **Ingien** azertan, kiral', te aszt meg se gondolliad,
 Mert en igaz Istennek tisztelem ü mondasat,
 Kinec szent törüenieböl mi szeppen tanitattunk,
 tisztasagban hog' elnenc,
 935 Az ü draga vereert minden fele niaualiat
 bekeseggel szenuednenc.
15. **Semmikeppen** azert most en neked nem engedec,
 Isten szent törüenie nec niluan inkab engedec,
 Isten boszusagara tisztatalan allattal
 940 nem akarok aldozni,
 Kesz vagiok mindenkoron ü szent törüenie szerint
 neki hiuen szolgálni.
16. **Te** kegyetlenül arra keszeritez engemet,
 Kitül lam az szent törüen erőssen tilt engemet,
 945 Az egy igaz Istennek szent igassaga mellet
 maradok mindenkeppen,
 Kiben en igaz hitem, hog' teneked engednek,
 nem adgya semmikeppen.
17. **Oltalmazzon** engemet az en kegies Istenem,
 950 Hogy lelkemet en mostan ezzel meg fertesztetnem,
 Azert te iary el benne, felseges nagy kiralsag,
 valamint neked teczik,
 En az en Istenemet soha meg nem tagadom
 feltemben te előtted.
- 955 18. **Ream** azert bar szallion mostan te nag' haragod,
 Ket szemem vilagatul ha meg fosztasz, am lassad,
 Eles borotuaiddal minden en tagaimat
 ha meg hasogattatod,
 Isten törüenie mellöl hog' en most el szakadnec,
 960 semmikeppen nem latod.

19. Igen hamar te bator rakatas it nag' szenet,
Mindenfele kinockal gondolliad ü nemeit,
Kerlek teged, ne kimild egik oldalamatis
sebes tüznec langiaban,
965 Leszec nag' batorsagban, melliet most lacz en bennem
ennelis maid nagjobban.
20. Az eg' igaz hit mellet szörniü halalt szenuedec,
Te neked most, kegietlen, semmiben nem engedek,
De az szent törüeny mellet, kit az Isten minekünc
970 Moyses által adot,
Kesz vagyok szenuednie, kit minekünc öröcke
meg öriznie hagyot.
21. Magamat karhozatra semmikeppen nem adom,
Az eg' elő Istennek lelkemet tisztan tartom,
975 Neked azert, kegietlen, mostan az en testemet
szörniü halakra adom,
Isten törüenie mellet en igaz hitem mellet
készül vagyok most szenuednem.
22. Dragab annak mellete szenuednem most ennekem,
980 Az ki halalom heliet eletet adhat nekem,
Kinec kezeben vagion mind halalom, eletem
es minden indulatom,
Ennek szent neue mellet nagy örömmel szenuedni
készül most az en lelkem.
23. Ez rettenetes kinban alhatatos en leszec,
985 Tiszteletes neueknek nagy io pelda en leszec,
Ez nagy kinra en mostan az egy igaz hit mellet
menni ha nag' kesz leszec,
Nagy sok keresztieneknec es sok martyromoknak
990 io pelda ado leszec.
24. Ez beszedec vtan lam az szegen Eleazart
Nag' hirtelenséggel ük ragadac ot mingiarast,
Nag' kegietlen hoheri Antiochus kiralnac
fogak szegent nag' sokan,
995 Niomorult szegen iambort mindenfelöl hoherék
szidalmazzac nagy sokan.

25. **Lam**, az kiral' hoheri, kik ütet viszik vala,
 Nag' kegyetlenseget ük hozza mutatnac vala,
 Ot szegen ven iambornak az kegyetlen hoherék
 1000 ruhait le szaggattak,
 Meztelenül hagiuan fel akasztak, es üt ot
 igen meg ostromozak.
26. **Ezenközben** hoherék üt igen kerik vala,
 Kiknec Eleazar lam semmi helt nem ad vala,
 1005 Sok fele nag' kinokban niomorult szegen iambor
 nag' alhatatos vala,
 Az ü testeben valo rettenetes kinokat
 alomnac alit vala.
27. **Az kinban** Eleazar az Istenhez kialta,
 1010 Halalnak közepiből eckeppen ü szol vala,
 Vram, Vram, nez ream, bölcsesegnec Istene,
 szent, igaz, elő Isten,
 Rettenetes kinomban vigasztalliad lelkemet,
 vigasztalo szent Isten.
28. **Ziuemben** most el hittem, en kegyelmes Istenem,
 1015 Hog' az örök életre be viszed az en lelkem,
 Te neuedert azertan szenuedni mostanaban,
 Vram, kesz az en lelkem,
 Nag' keserü faldalmat ez vilagban testemnec
 1020 semminek alit lelkem.
29. **Azonban** Eleazar homlockal le borula,
 Abraham Istenenek nagion köniörög vala,
 Rettenetes kinokban Isten szent törüenieben
 nagy alhatatos vala,
 1025 Kiuel Eleazar pap minden keresztieneknec
 draga szep peldat ada.
30. **Rettenetes** szennec lam giötrödik ü langiaban,
 Kiből az eg' Istenhez kialta nag' biztaban,
 Ez vilagnac vag' Vra, az magas meniorszagbol
 1030 nez ream szent szemeddel,
 Sebes szennek langiaban batoriczad lelkemet
 te draga szent lelkeddel.

31. Örömost most szenuedec, Vram, te szent neuedben,
 Szegen lelkemet mostan aianlom te kezedben,
 1035 Ez testi halalombol vig' be, Vram, engemet
 Abraham kebeleben,
 Holot, Vram, en lelkem töb szent martyromockal
 lehessen nagy örömben.
32. Szaua Eleazarnac nem hallek mar ez vtan,
 1040 Mert hamar ü ki mulek ez vilagbol ez vtan,
 Eleazernek lelke az Istentül vitetec
 az magas meniorszagban,
 Hol öröckön öröcke lelke neki örvendez
 draga szep diczősegeben.
33. Az szegen ven szent iambor ackoron ig' szenuede,
 Az szent törüen mellet ü nag' örömmel meg hala,
 Az hitetlen embernek, Antiochus kiralnac
 semmiben nem engede,
 Az eg' igaz Istennek szent paranczolattianac
 1050 nag' örömost engede.
34. Czac semminec lam vele az ü testi halalat,
Isten törüenie mellet rettenetes nag' kinniat,
 Eleazar nem fele Antiochus kiralnac
 ü nag' hatalmassagat,
 1055 Semminek lam ü vele mindenekben nekie
 ü nag' kegyetlenseget.
35. Erös es alhatatos lön ackor mind ezekben,
 Ü meg nem tantorodek sebes tüz nec langiaban,
 Mint eg' erös bai viuo az ü ellensegeuel,
 1060 halallal ig' meg viua,
 Kit immaran meg giözüen az halalnac ü raita
 ninczen semmi hatalma.
36. Rettenetes töb dolgat halliuk Antiochusnac,
 Nag' sok kegyetlenseget erczük most az kiralnac,
 1065 III' nag' kegyetlenseghez ha valahol irasban
 hasonlot mi oluastunc,
II' rettenetteseget ez vilagban eltünkben
 ha valaha hallottunk.

1052 Isten szent törüenie [szótagszámtöbblet] 1067 II' nag' rettenetteseget [szótagszámtöbblet]

- 1070 37. De kerlek most titeket, kic it vattok feienkent,
Eg' keuesse *szünnetec* sok zaigastul feienkent,
Halliuc es erczük immar ezekből ez igeből,
kik mar most köuetköznec,
Kikről en most nag' szepen, ha reaia halgattok,
maidan szoloc tinektek.
- 1075 38. Ottan mingiart ez vtan nem sok üdök el muluan,
Szezen Eleazarnac az ü halala vtan,
Az Antiochus kiral' szep Antiochiaban
vala nag' kiralsagban,
Az sidoknac orszagat nag' sok tartomanial
1080 biria nag' vrasagban.
39. Tartomaniaban vala Susandron neuü varos,
Mel' ot az tartomanban vala kiczinded varos,
Szep Solomona asszon' het edes magzatiual
ebben lakozik vala,
1085 Kiket az Solomona Isten szent törüenieben
szepen fel neuelt vala.
40. Ezek lam nag' szep iffiak az ü allapattiokban,
Nag' szep tekintetüec az ü abrazattiokban,
Piros orczaioec nekic es ük nag' szep feierec,
1090 mint feier ho magaban,
draga io erkölczüec nag' czendessegben eluen
mindenkoron magokban.
41. Az Isten törüenieben fel neueltettek vala,
Moyses törüenie meg tanitattac vala,
1095 Az Eleazar paptul giermeksegektül fogua
szepen tanultac vala,
Es az eg' igaz hitben Solomona annioktul
fel neueltettec vala.
42. Czuda nag' bölczesegec ü nekiec lam vala,
1100 Moyses törüenieben mindenik tudos vala,
Kic az ü hazok nepet Isten [szent] törüenie
szepen tanittiac vala,
Solomona anniokal az eg' igaz Istennek
szepen szolgálnac vala.

- 1105 43. Mikoron az szent törüent erössen oluasnaiac,
Es az ü hazoc nepet czendessegben tanitnac,
Azomban lam az kiral' nagy hamarsaggal üket
varasokbol hiuata,
Solomona asszonniat, az ü edes anniockal,
1110 eleiben hozata.
44. Valanac lam minniaian ezek mind eg' tanaczban,
Kiralnac eleiben mennek eg' akaratban,
Az ü edes anniockal, Solomona asszszonnal
vadvnac eg' gondolatban,
1115 Eg' tanaczban vegesztec, Isten törüenie mellet
legienec eg' vallasban.
45. Lam ot az kiral' elöt Solomona meg alla,
Edes szep hët magzatit nag' szep rendel allatta,
Az kiral' feiet haituan almelkodik magaban
1120 iffiaknac szep termetin,
Czudaia ol' nag' vagion Antiochus kiralnac
ezeknec nag' szepsegen.
46. Igen draga szep ifiac mert lam ezec valanac,
Rosanal, liliomnal feierbek ük valanac,
1125 Ü draga szepsegeknec ez vilagon lam soha
senki masat nem latta,
Mint nag' szep angialoknac, ifiaknac ü orczaioc
lam vg' tündöklük vala.
47. Ezeknec szepsegeket kiral' mikoron latna,
1130 Antiochus lam üket igen keduelte vala,
Vgian ottan az kiral' Solomona asszszonac
nag' örömet hog' latna,
Szep edes magzatiual hogy ü nag' batorsaggal
ü elötte allana.
- 1135 48. Eszt latuan Antiochus, nag' alnokul mindgiarast
Ifiaknak alatomban szolla ottan mingiarast,
Ti draga nag' szep ifiac, kerlec, en tanaczomat
vegiotec most en tülem,
Az ti sziueiteket meg ne kemeniczetec
1140 keresemre ennekem.

49. Rettenetes haragom reiatok hog' ne szallion,
 Sebes tüznek langiaban hog' testetek ne egien,
 Nag' szörniü halaloknac rettenetes sok kinniat
 hog' ti ne lathassatoc,
 1145 Iszoniu halaloknak külömb külömb *kinniatul*
magatok ohassatok.
50. En szíuemben titeket most igen kedueltelek,
 Mindeneknek felette titeket en szeretlek,
 Orszagomban titeket mindeneknek felette
 1150 nagy tisztessegre veszlec,
 Az en nag' szerelmemből minden nagy gazdagsaggal
 titeket ekesitlek.
51. Mostan azert en kerlek, tiszteletes szep iffiak,
 Beszedemet vegietek minniaian ne nezetek,
 1155 Moyses törüeniének mindenkeppen, fiaim,
 ellene ti mongiatok,
 Iuppiter nec ez vtan, io fiaim, minniaian
 hüseggel szolgalliatok.
52. Azert ti közzületec ki eszt nem czelekeszi,
 1160 Rettenetes halalra maidan ü magat eiti,
 Sok külömb külömb fele halaloknak nemeit
 gondolok halalara,
 De tudom, közzületek ninczen egis, fiaim,
 ki ig' halalra menne.
- 1165 53. Czudakeppen az kiral' iffiakat lam fogdosa,
 Rettenetes halalnac nemet nekik szamlallia,
 Sok esküessel mongia, az keserü nagy kinban,
 hogy üket kinosztattia,
 Sok fele halalockal nag' sockeppen iffiakat
 1170 Antiochus rettenti.
54. Hasonlot mind ezekhez ha ki hallot, mar erczük,
 Antiochus mit forgat elmeieben, mar lassuk,
 Rettenetes kinoknak sok nemeit az kiral'
 forgattia ü szíueben,
 1175 Mert lattia az iffiaknal ü sok hazugsaginac
 hog' semmi helie ninczen.

55. Az iffiakat azertan hogy inkab retenthetne,
 Moyses törüenietül hogy üket ieszthetne,
 Antiochus ackoron hohereknek nag' hamar
 1180 erőssen paranczola,
 Hog' minden eszközöckel hamar ielen legienek,
 nekik erőssen hadgia.
56. Batorsaggal allanac tiszteletes, szep iffiak,
 Kiral' szine haragra valtozot, lattiak iffiak,
 1185 Azomban az hoherék minden kenzö szerszammal
 hamar elő allanac,
 Iffiac ezeket latuan fohazkoduán az meniben
 nagy köniörgesben vadnak.
57. Eles sok fegiureket az hoherék hozanac,
 1190 Nag' sok vas kerekeket es niarsot ük hozanac,
 Sebes szenet rakanac, nag' sok resz fazekakat,
 serpeniöket hozanac,
 Ezeknec kiuülette nagy sok kenzö szerszamot
 az hoherék hozanac.
58. Az halalt azert iffiak hog' immaran nezneiec,
 1195 Az Antiochus királ' fel szoual mondgia nekik,
 O, ti, draga, szep iffiak, megis kerlek titeket,
 halgassatok engemet,
 Szörniü nag' halaloknac kinniat tauosztassatok
 1200 fogaduan beszédemet.
59. Eszt, fiaim, ha bünnec alittiatoc ti mostan,
 Magatokat io ockal meg menthetitek mostan,
 Mert lam keszeritesből ez dolog ti reiatok
 eset bizonnial mostan,
 1205 Nem ti keduetec szerint eszt ti czelekeditoc,
 engedhettek ti mostan.
60. Tiszteletes szep iffiak, szerelmemből en szoloc,
 Szörniü sok halaloknac kinniatul irtozzatok,
 En czudalkozom raita, Moyses törüeniehez
 1210 szüetek mint geriedez,
 Semmit lam nem haitotok ti nagy kemensegetekben
 en nag' szep beszédemhez.

61. De lam, semmit nem foga kiral' sok hazugsaga,
 Neki sok igireti, rettenetes haragia,
 1215 Iffiak lam mind ezeket Isten ü veleek leuen
 ackor semminec veleek,
 Moyses törüenieben mind halalig szegeniek
 tekeletesec lönek.
62. Erössegeket lattiuk szep ifiaknak az hitben,
 1220 Kin czudalnunk kel nekünk ez vilagban eltünkben,
 It azert minekünkis szep tanusagunk legien,
 keresztienek, minniaian,
 Kiröl en maidan szoloc, kerlek, azert feienkent
 halgasson ide minden.
63. Sok beszédde en itten nem akarok szollani,
 Röüidenen akaroc ket dologrol czak szolni,
 Az lelekröl ismeglen, emberi okossagrol
 akaroc most szollani,
 Ezek ünön magokban minden koron mint vadnak,
 1230 akarom meg mondani.
64. Eszt iol eszünkben vegiük, hog' ezek ellenkeznec,
 Az lelek, az okossag, eg' masnac nem engednek,
 Az lelek az Istennek paranczolattia szerint
 akar mindenkor iarni,
 1235 Az okossag peniglen az leleknek ellene
 mindenkor akar iarni.
65. Probat az nag' Vristen, lam giakorta kikre ad,
 Az lelec ü nekiec tanusagot ebben ad,
 Hog' Istentül reiaioek boczatatot nag' probat
 1240 bekeseggel szenuedgiec,
 Ot az okossag penig nekik tanaczul [adja],
 hog' azt ne czelekedgiec.
66. Tanusagunc azert most ez legien it minekünk,
 Mikoron az Istentül miis meg probaltatunc,
 1245 Az okossagnac az ü tanaczuual ackoron
 semmikeppen ne elliünc,
 Tiszteletes ifiaknac nag' tekeletessegec
 leg'en szep pelda nekünk.

- 1250 67. Eletünknel inkab mi az hitet meg böczüllüü,
Mindeneknel feletteb mi nagiobnac itilliük,
Marhanknal es feiünknel, minden mi ioszaginknal
nagiobnac aszt böczüllüük,
Az mi hazastarsunknal, edes szep magzatinknal
fellieben mi szeressüc.
- 1255 68. Mindenkoron azertan az probanac ideien,
Az leleknec tanaczan iariunk miis nag' szepen,
Az Istentül mi reank boczattatot nag' probat
nag' örömmel szenuedgiüc,
Sok niomorusaginkban mindenkoron nekie
1260 halaadassal legiünk.
69. Fiait az Vristen soha bizon' nem hadgia,
Az szent köniben soc helien ü maga nekünc mongia,
Sok niomorusagtokbol kialczatoc en hozzam,
titeket meg halgatlac,
1265 Irgalmassagom szerint hamarsaggal tikteket
azokbol szabaditlak.
70. Regi szent ataiainknac elliünk mi peldaiockal,
Kiket lam az Vristen lato/ sok probaiual,
Soc niomorusagokbol kialtottak Istenhez,
1270 üket mind meg halgata,
Rettenetes vilagnak ü nag' dihössegeben
üket soha nem hadta.
71. Az szent köniben ezekről talalsz te nag' soc peldat,
Az Moises köniuenece oluassad ü irasat,
1275 Israelnec nepeit nag' melseges tengerből
Isten meg szabadita,
Harom sido ifiakat egö mesz kemenczeben
czudakeppen meg tarta.
72. Tanusagunkra nekünc vadnac ezek meg iruan,
1280 Az eh oroszlanok közt az Danielt meg tarta,
Az szent Ionas prophetat nag' ceth hálnac giomrabol
hatalmaual ki hoza,
Ig', lam öröktül fogua niomorodot nepeit
Isten soha nem hadta.

- 1285 73. Rettenetes halálnac nemeit ifiac lattiak,
Istennec szent lelkeuel ük meg batorottanac,
Nam minden ü dolgokban tiszteletes szep ifiac
nag' batorsagban vadnac,
Antiochus királnak minniaian ük eg' nieluel
1290 fel szoual ig' szolanac.
74. Iol ezt eszedben vegied, mostan, te nag' kegyetlen,
Szegen artatlanokat miért kergetez, kegyetlen,
Az egy igaz Istennek ü szent törüenie mellet
maradni mi akarunk,
1295 Moyses irasira kire mi tanitattunc,
ez mellet mi meg halunk.
75. Beszedünket el higied, ô, te kegyetlen kiral',
Te nag' kegyetlenseged minket masban nem talal,
Megh vtuhan az halalt, nag' kegyetlensegedet
1300 semminec mi alittiuc,
Az Eleazar papnac, mi ven edes attianknac
peldaiat mi köuettiuc.
76. Ütet niluan mi ebben köuetnie akariuk,
Ü igaz vallasaban meg maradni akarunk,
1305 Semmikeppen azert most *ne uellied*, te kegyetlen,
hog' teneked engednenc,
Az mi szent attiaiunknac igaz vallasok mellet
szenuedni hog' nem mernenc.
77. Söt, te, ô, nag' kegyetlen, erczed, mit most mi mondunc,
1310 Nag vigan az halalra feienkent mi most megiünk,
Az eg' elő Istennec draga törüenie mellet
nag' örömmel szenuedünk,
Ez vilagbol ki muluan menniei szent hazankban
ismeg örömmel megiünk.
- 1315 78. Azert, kegyetlen kiral', iol eszedben most vegied,
Eröskeppen ezeket magadban te el hidgied,
Mi artatlan verünkne il' nag' kegyetlenkeppen
valo ki ontasaert,
Az örök tűznek kinniat, kegyetlen gylkos, veszed
1320 ez rettenetes bünert.

79. **B**atorsaggal az ifiac ackoron ig' szollanac,
 Haragos tekinteti ifiakra lön kiralnac,
 Szep ifiu Machabeust, ki az többit időuel
     felliül mulattia vala,
 1325   Ottan hirtelenséggel nag' retteneteskeppen
     először meg fogata.
80. **V** busultaban kiral' paranczol hohereknec,
 Nag' retteneteskeppen hog' ü meg kinosztatnec,
 Erössen hadgia nekic, hog minden kimiletlen
 1330   vele czelekedgienec,
 Kegietlenül hoherek Machabeus ruhaiat
     szaggatni hamar kezdek.
81. Nag' artatlan az szegen Machabeus lam vala,
 Ket labainal fogua fel akasztottac vala,
 1335   Onnet ismeg le veuen nag' retteneteskeppen
     kerekre üt itilec,
 Szantalan nagy sok kinzast szegen Machabeuson
     ackoron ük töuenec.
82. Az kiralnac ig' szolla Machabeus az kinbol,
 1340   Oh, te, kegietlen kiral', ercz most en beszedemből,
 Ki az igaz Istennec ü szent törüenie ellen
     törekedel mindenben,
 [Az] ü draga szent nepet mindenüt lam kergeted
     te nag' dihössegedben.
- 1345   83. **Mi** nem gonosz ember, lam, kiral', latod, en vagiok,
 Miert kinosztacz engem, ha en gylkos nem vagiok,
 De az igaz Istennec ü draga szent neuenec
     tisztelőie en vagiok,
 Moyses törüenieenec az igaz szeretetnec
 1350   hü örzőie en vagiok.
84. Az hohereknec szüec lagiula ez beszeden,
 Machabeust akkoron kezdec kerni erössen,
 Antiochus kiralnac soc kinzasnac vtanna
     hog' immaran engedne,
 1355   Machabeus ezeknek nag' hirtelenséggel lam
     eckeppen ot felele.

1327 paranazol [sh.] 1329 nekia [sh.] 1336 korec [értelem, szótagszámhiány] 1343 Ü draga [szótagszámhiány]
 1344 dihössegeben [sh.] 1355 Machabens [sh.]

85. Czac heaban valo most [ti] sok köniörgesetec,
Nam sok fele kinzastoc semmit nem fog en nalam,
 Sebes szennec langiaban süssetec meg testemet,
 1360 es egietec meg ütet,
 Örök tűznec kinniara tinektec engeduen
 nem boczatom lelkemet.
86. **Hog'** mind ezeket szegen Machabeus mondana,
 Az kiraly lam ezeken esmeglen meg indula,
 1365 Sebes szennek langiaual Machabeusnac testet
 hoherec sütni kezdec,
 Eggik felöl odalat mind az czontig nekie
 hoherek meg egetec.
87. **Azomban** lam szegennec odala meg likada,
 1370 Machabeus akkoron kit nem igen faidala,
 Giözedelmes az kinban Machabeus fel szoual
 kialtia mindeneknec,
 Ez vilagon, ki vattok, tiszteletes, szep ifiac,
 peldat rolam vegietec.
88. **Bizzatoc** mindenkoron az eg' igaz Istenben,
 1375 Erössec ti legietec igaz hit vallasaban,
 Rettenetes vilagnac ü nag' dihössegetül
 semmit ne rettegetec,
 Nag' örömmel mindenkor Isten szent neue mellet
 1380 vilagban szenuedgetec.
89. Ez beszedeck vtan mar fogac ismeg az ifiat,
 Hamar ütet meg niuzac, mint oktalan allatot,
 Hoherec kegietlenül szegen Machabeusnac
 ki meczec az ü nieluot,
 1385 Ime nag' vas fazekben nag' retteneteskeppen
 hoherek üt meg főzek.
90. **Azert** az első martyr Machabeus ackor lön,
 Az eg' igaz Istenről ki ackoron vallast tön,
 Tisztatalan allatot, diszno hust aldozatra
 1390 nem akara fel vinni,
 Moyses törüenienec semmikeppen ellene
 nem akara ü iarni.

1357 most sok köniörgestec [2 szótagszámnyi hiány] 1358 Nam ti sok fele [szótagszámtöbblet] 1370 Machabeus [sh.]

91. Masic nag' szép iffiunac Aber lam neue vala,
 Ki az szent törüen mellet ackor szenuedet vala,
 1395 Antiochus ennekis először eleiben
       diszno hust lam hozata,
       Hog' ü abbol enneiec es ekeppen ü neki
       nem lenne most halala.
92. Alhatatossagat mar Abernekis mi lassuk,
 1400 Az kegietlen kiralnac üis mit felel, lassuk,
       Batorsaggal ackoron igaz Aber kiralnac
       kezde ot ig' szollanai,
       En az szent törüen mellet mostan niluan kész leszec
       szörniü halalt szenuedni.
93. Taszitac ot az földre mingyarton szegen Abert,
 1405 Az ü fein el kezduen terdik meg niuzak ütet,
       Nag' rettenetes vadat, pardus neuö allatot
       ü testere hozanac,
       Ueret szegen ifiunak ez rettenetes vaddal
 1410 hogi ük ki szuattatnak.
94. Rettenetes lam ez vad mindenkor ö magaban,
       Ki mindenkoron az vert essen ö szomiuhozza,
       Ez az oktalan nag' vad ö nag kegietlenseget
       ackoron hatra hagia,
 1415 Verben fetrengö ifiat ez nagi kegietlen pardus
       semmi kepen nem banta.
95. Erösseget ot Aber az kinban lam mutattya,
       Mindenek hallottara fel szoual ü azt mondgia,
       Oh meli giöniörüseg mindenecnek az halal,
 1420 kic Istenert szenuednek,
       Ez vilagbol ki muluan sok niereseg ueznek,
       nagi diczösegen lesznek.
96. Giöniörüsegem bizoni nagi vagion most az kinba,
       Te kegietlen, ennekem *nem* arthacz te magadban,
 1425 En könnieben szenuedem ez halalnak nagi kinniat,
       hogi nem, mint te azt nezned,
       Higied eszt, nag' bizonnial uagiok en nag' örömben,
       hog' így kel most szenuednem.

- 1430 97. En most azert szenuedec Isten törüenie mellet,
 Az eg' igassag mellet, az eg' igaz hit mellet,
 Nag' örömmel en mostan mindeneket el türüen
 bekességgel szenuedec,
 Te nag' boszusagodra meg maradok az hitben,
 es igaz martyr leszec.
- 1435 98. Nag' rettenetes kinban öröcke te kinlodol,
 Kiböl soha öröke te ki nem menekedel,
 Te, nag' kegyetlen kiral', az pokolnac feneken
 mind öröcke kinlodol,
 Örök tűznec langiaban, rettenetes nag' kinban
 1440 öröcke te giötrödel.
99. Illienkeppen Aberis az hit mellet szenuede,
 Szerelmes edes battiat, Machabeust köüete,
 Isten törüenie mellet Machabeus es Aber
 io keduel szenuedenec,
 1445 Nag' soc fele halalnac rettenetes kinniaban
 alhatatosok löne.
100. Tiszteletes szep ifiu harmadik Machir vala,
 Isten törüenie mellet ezis szenuedet vala,
 Az kiralnac hoheri hirtelen meg ragadac,
 1450 es igen keric vala,
 Nag' szörnüü halalokat ü edes battiainac
 hog' ü el taosztatna.
101. Iffiu Machir ot ezen haraguuec meg igen,
 Nagy haraggal mingiartan szola nekiec igen,
 1455 Eg' attianc es eg' aniank, es eg' mesterünc nekünc,
 volt eg' igaz vallasunc,
 Isten szent törüenieben szerelmes batiaimmal
 mindenkoron mi eltünc.
102. Semmikeppen azert most ti ezzel ne kesetek,
 1460 Draga üdöt hiiaban most ti ne mulassatok,
 Egiebert nem iüttem most, hanem czac hamarsaggal
 sietem az halalra,
 Edes battiaim vtan nag' örömmel sietek
 rettenetes nag' kinra.

- 1465 103. Czac semminec velem en mostan az testi *halalt*,
 Kiuel az Vristen most engemet czac meg probalt,
 Eg' keuesse testemen te neked, nag' kegietlen,
 leszen kiczin hatalmad,
 En lelkemen peniglen, ki eel veghetetlenül,
 1470 nem lesz semmi hatalmad.
104. Ü magaban az kiral' ezen igen busula,
 Nag' retteneteskeppen ket hoherrel fogata,
 Szegen ifiu Machirnac ruhaiat ot erőssen
 hamar tepnie kezdec,
 1475 Az kiral' hohereknek nag' haraggal paranczol,
 kimilest ne tegienec.
105. Szegen Machirt hoherec erőssen meg kötözec,
 Nag' retteneteskeppen kinoznia üt kezdec,
 Az kegietlen hoherec kezet, labat nekie
 1480 erőssen ot meg verec,
 Az vtan ismeg szegen az kiralnac elotte
 igen meg czigasztatec.
106. Tisztan Istennec lelket ifiu tartia az kinban,
 Batorsagot lelkenec kër Istentül az kinban,
 1485 Azomban lam az kiral' nogattia ü hoherit
 erőssen, nag' haraggal,
 Czigasztassec erőssen, kimilles ti nalatoc
 ne legien az kinzasban.
107. Oh, mel' nag' dühösseggel ot szegen kinosztatek,
 1490 Minden erek ü benne mar meg szakadozanac,
 Nag' soc czigazas vtan feiet szegen Machirnac
 kegietlenül meg niuzac,
 Piros vere ki foliuan kezet, labat hoherec
 neki mind ot el vagak.
- 1495 108. De lam az szegen Machir hog' immaran ezt latna,
 Halalanac oraia hog' mar nem messze volna,
 Nag' szep kõniörgeseket az eg' igaz Istennec
 tün ifiu ü sziueböl,
 Az kiralnac az vtan illienkeppen ü szolla
 1500 rettenetes kinniabol.

109. Isten törüenie mellet kegietlen mi szenuedünc,
 Ez mellet niluan mostan nag' örömmel meg halunk,
 Gonosz, kegietlen, azért te nag' hamissagodert
 vettétel az pokolra,
 1505 Hidgied eszt, nag' bizonnial, töb sok kegiatleneckel
 meg' öröc karhozatra.
110. Ez beszedec vegezuen nieluétül meg fosztatec,
 Nag' szörniü halaloknac nemeuel kinosztatec,
 Ime, nag' kegietlenül az kiralnac hoheri
 1510 meg főzec serpeniüben,
 Eckeppen szegen ez-is ü edes battiaual
 szenuede mindenekben.
111. Negiedik ifiac közzül szep ifiu ludas vala,
 Kit az kiral' ez vtan elő hozatot vala,
 1515 Nag' igiretec által sok köniörgesec által
 nagon intetik vala,
 Moyses törüenienec es az eg' igaz hitnec
 hog' ellene mondana.
112. Tekelletes lam ludas az ü igaz hitiben,
 1520 Az kiralnac nagy hamar meg felele nag' szepen,
 Te, nag' kegietlen kiral', az ti sebes szenetec
 mint hog' en batiaimat
 Isten törüenie mellöl soha el nem vonhatta,
 En rolamis vgy erczed.
- 1525 113. Ezenkeppen, kegietlen, semmikeppen engemet
 Edes battiaim mellöl soha el nem szakaszthacz,
 En te neked, kegietlen, azért most iöuendölök
 hamar nag' veszedelmet,
 Es minden igazaknak hirdetec nag' bizonial
 1530 veghetetlen örömet.
114. Semmiben bar te szüed, kirali, most meg ne szallion,
 Rettenetes haragod inkab bar meg indulion,
 En szerelmes battiaim, elöttem kik mentenek
 Istennek orszagaban,
 1535 Ezeket maid meg latom, kiket hiszek bizonnial,
 kik vannak nag' örömben.

115. Las, az kirali mind ezen erőssen meg busula,
Hamarsaggal ü nieluet ki metni paranczola,
Antiochus kiraltul semmit ludas lam nem fel,
1540 monda neki biztában,
Ô, te kegyetlen kirali, semmit azzal ennekem
nem arthacz te az kinban.
116. Ezt mostan, gonosz kirali, azért eszedben uegied,
Izraelnek Istene meg halgat minket hitben,
1545 Szep tiszta sziböl valo igaz köniörgeseket
meg halgat io kedueben,
Szegen keresztienekek siralmas ohaitasoc
hamar iutnac eleiben.
117. Gongia bizoni nekie nagi vagion hiueire,
1550 Fig'elmetes azoknak az ü kialtasokra,
Az ü köniergeseknek előtte immaratlan,
szüksegeket iol tudgia,
Azert nagi szere/meböl az ü kiuansagokat
ü nekiek meg adgia.
118. En nieluemet azért most mettesd ki, te kegyetlen,
1555 Sziuemnek gondolattiat tülem el nem ueheted,
Ez nagi kinnal azertan mostan azen lelkemet
szenteled, te kegyetlen,
Nag' iutalmat adcz nekem, nag' veszedelmet penig
1560 hoz magadnak, kegyetlen.
119. Mind ezeket hog' szolna, nieluet hamar ki meczeck,
Eg' tökehez az ludast mingiarton meg kötözeck,
Nag' retteneteskeppen az tökehez lam üt
hatal azoc kötözeck,
1565 Az kiralnac hoheri ot lam nag' dühösseggel
ü melliet altal vereck.
- 120 Piros nag' szep orczaia ludasnac meg heruada,
Hamarsaggal sok vere ackor neki ki folia,
Ot nag' kegyetlenseget az Antiochus kirali'
1570 megis hozza mutata,
Kegyetlen hohereckel szegen iffiunac testet
kerekre lam haniata.

121. Az szent törüen mellet ig' ezis szenuedet vala,
 Az eg' igaz hit mellet nag' örömmel meg hala,
 1575 Az szent martyromoknak igaz tarsasagaban
 Iudas eckeppen alla,
 Abraham kebeleben edes szep battiaihoz
 nag' kinokbol vittetek.
122. Tiszteletes szep ifiu, ötödik Achas vala,
 1580 Ki nag' martiromsagot akor szenuedet vala,
 Achas az kinzo helre nag' örömmel sietec,
 kiralnac ot eszt monda,
 En szep batiaim vtan sietec nagy örömmel,
 halal ellenem nem al.
- 1585 123. Rettenetes halalra, te kegyetlen, en megiek,
 Paranczolatod elöt nag' örömmel sietec,
 Higyed niluan, kegyetlen, hog' semmit te nem kaphacz
 mostanaban en nalam,
 Nag' tekellestesseget draga szent törüen mellet
 1590 ez kinban lacz en nalam.
124. Immar en batiaimnac vereket ki ontottad,
 En velem azert mostan az szamot öregbiczed,
 Hog' teis iouendöre az pokolnac feneken
 kinosztassa/ nagiobban,
 1595 Vegnekül mind öröcke rettenetes nag' kinnak
 szörniü giötrelmet lassad.
125. Sietseggel te mostan nekem azert felel' meg,
 Minemü bünt ismertel, kegyetlen, mi bennünk meg,
 Gonosz, kegyetlen kiraly, miért nag' kegyetlenül
 1600 kergecz mostan bennünket,
 Minemü gonossagot töttünk mi te ellened,
 hog' ig' ölecz bennünket.
126. Teneked, ő, kegyetlen, vagion ebben nag' vetked,
 Hog' az kegyetlensegben magad ig' meg tekelted,
 1605 Minekünk bizonsagunk az igaz elő Isten,
 ki lakozic az meniben,
 Ez vilagon eltünkben ü szent törüenie szerint
 eltünc iambor eletben.

127. **Reia** azert vg' gondol' mostan, te nag' kegietlen,
 1610 Mi az testi halaltul nem felünk semmikeppen,
 Mert ezeknec vtanna czudalatos nag' sok iot
 veszünk mi az Istentül,
 Eggik oldalunkatis azert meg ne kimellied
 rettenetes nag' kintül.
128. **Antiochus** kiral', lam, ezen igen busula,
 1615 Hohereknec erőssen haraggal paranczollia,
 Minden kimilesnelkül hog' mingiarton az ifiu
 erőssen kinosztassec,
 Hoherek meg kötözec, kiralnac hagasabol
 1620 eg' resz fazekben vetek.
129. **De** lam az ifiu Achas ot az kiralnac szolla,
 Rettenetes kinniabol akkor neki aszt monda,
 Ô, te kegietlen kiral', nem tudode te mostan,
 menni sok iot nekem acz,
 1625 Engem mentül te inkab kegietlenül kinosztacz,
 Istennel leszec keduesb.
130. **Inkab** meg nem köszennem, ha köniörülnel raitam,
 Niluan en lelkem ezen inkabban kesergene,
 Mert ez kiczin faidalom draga nag' szep örömet
 1630 tudom, szerez ennekem,
 Kit most ha nem szenuednec, az öröc diczöseget
 nem vehetne en lelkem.
131. **Tekelleteskeppen** ot ifiu ezeket monda,
 Ezeknec vtanna ü Istenhez fel kialta,
 1635 Israel Istenenec az ü nag' faidalmaban
 tün nag' köniergeseket,
 Isten törüenie mellet mindeneke~~t~~ el türuen
 meniben aianla lelket.
132. **Ifiac** közzül szep Areth hatodik immar vala,
 1640 Kit az kiraly ismeglen kinzo helre hozata,
 Kiral' nekie mongya, ez kettöbül valaszon,
 valamelliet akarna,
 Az halalnac nag' kinniat, auag' ü vduaraban
 nag' tisztet ha kiuanna.

- 1645 133. **Ot Areth hamarsaggal** szola Antiochusnac,
 Edes szep battiainac kegyetlen gilkosanac,
 Noha szep battiaimnal te, kegyetlen kiral', en
     üdüel kisseb vagioc,
 De azockal en azert most az kin szenedesben
 1650   bizon egiarant vagioc.
134. Nag' szep tisztessegeben mi eggiüt fel neuekedtunc,
 Az Eleazar paptul mind eggiüt mi *tanultunc*,
 Az szent törüen melletis szenedni minniaian mi
     eggiüt mostan akarunc,
 1655 Feienkent mi ez mellöl ez vilagban mig elünc,
     soha el nem szakadunk.
135. Ezeket Antiochus mikoron hallanaia,
 Eg' nag' öreg oszlopot hamar lam fel asata,
 Szegen ifiu Aretet hamar az kiraly ahoz
 1660   erössen kötesztete,
 Ket labaiual ütet az kiral' fel hagiata,
     feiet hag'a föld színre.
136. Mingiarast lam nag' szenet kiral' hamar rakata,
 Tauol földön az szenet hoherekkal rakata,
 1665 Hog' szegen' ifiu Areth az halalnac kinniaban
     inkab meg giötrödhetnec,
 Rettenetes nag' szennec ü sebbes langia mia
     hog' többet kinlodhatnec.
137. Nag' soc kegyetlenseget kiral' ehez gondola,
 1670 Hohereckel oldalat arral meg giakdostata,
 Szörniü halalnac kinniat szegen' niomorult ifiu
     hog' inkab erezhetne,
 Ezzel kegyetlenseget gonoz, atkozot kiral'
     mutata ez szegenhez.
- 1675 138. **Ol'** nag' fel szoual Areth az nag' kinban kialtia,
 Ô, mel' draga nag' szep had, ifiu azt mongia vala,
 Hol az igaz iamborsagh hadakozic nag' batran,
     minden fele veteckel,
 Igaz tökelletesség es nag' alhatatosság
 1680   hol *giözelmes* ezeken.

1645 Ot Areth nag' hamarsaggal [szótagszám-többlet] 1652 talaltunc [értelme] 1680 giözedelmes [szótag-
 szám-többlet]

139. Nag' örömmel bizon en battiaim vtan megiec,
 Kickel en eg' vër voltam, halalbanis eg' leszec,
 Azert, kegietlen kiral' nag' iob halalnac kinniat
 megis gondol' en ream,
 1685 Mert te magad iol latod, hog' ezt, az kit gondoltal,
 immaran en meg giöztem.
140. Czac hiaban azert, te, gonossagnac kutfeie,
 Kinosztatz most engemet sebes szennec langiaban,
 Hideg most az te szened es ninczen melegsege,
 1690 hog' arthatna minekünk,
 Kegietlenseged ellen mi kegielmes Istenünc
 segítseget ad nekünk.
141. Öruendez lelkünc mostan nekünc mi Istenünkben,
 Mind' halalig azert mi maradunc az törüenben,
 1695 Az eg' elő Istennek draga tiszteletiben
 feienkent meg maradunc,
 Es az igaz hit mellet nag' örömmel minniaian
 mostanaban szenuedünc.
142. Mingiarton Antiochus mind ezeknec vtanna,
 1700 Kegietlen hohereknec hamar ü paranczola,
 Tüzes fogoual nieluet szegeny Aretnec hamar
 kiral' ki voniatata,
 Serpeniöben be vetek, kegietlenül meg főzek,
 eckeppen lön halala.
- 1705 143. Ezeknec lam vtanna czac eg' ifiu marada,
 Az szep ifiu Iacobnac ki hiuattatik vala,
 Szegen Iacob mindenic battianal, kik szenuettec,
 üdüel kisseb vala,
 Az tökelletességben hat edes battianal
 1710 küsseb azert nem vala.
144. De lam az kiral' ütet ackor elő hozata,
 Kiral' felette igen Iacobot keserüle,
 Fel fele ütet hiua az Antiochus kiral',
 akor erössen kere,
 1715 Moyses törüenieben tenne immar tagadast,
 halala hog' ne lenne.

145. Ezeknec peldaiual kerlec, fiam, hog' ne eli,
Kiknec mint esek dolgoc, nagi sokat benne lattal,
Az nagi engedetlenség es szo fogatatlansag
1720 ü reiaioc eszt hoszta,
Odmagadat azert most szemlatomast, io fiam,
ne meni te az halalra.
146. Nagi vrasagra, fiam, higied, teged emellek,
Minden kinczemben teged hidgied reszese teszek,
1725 Az en vitezim közöt, edes fiam, tegedet
nagi emberre en teszek,
Nagi udvaromban teged en fő nepeim közöt
tanaczosnak ualasztlak.
147. Tökellertes az Iacob Istennek teruenieben,
1730 Erös köszikla keppen alhatatos az hitben,
Antiochus azertan mikoron [azt] latnaia,
hog' semmit nem tehetne,
Hamarsaggal ü anniat ot az kegietlen kiral'
vitete eleiben.
- 1735 148. Edes anniat Iacobnac hamar melle allata,
Kinec Antiochus ot ackoron igien szolla,
Ô, te draga ania, hon az te szep [..]raid,
kic előtted valanac,
Nag' szep edes magzatid, kic teneked istapid
1740 vensegedben voltanac.
149. Szegen mindenik közzül eggik czac ez maratod,
Azert, ha te akarod, ez egiet meg tarthatod,
Tanaczul adgiad neki, beszedemet mostan ü
fogadgia mindenkeppen,
1745 Rettenetes halalnac nag' keserü kinniatul
irtozzon mindenkeppen.
150. Czuda nag' szep igekel Iacobot annia inte,
Sido nieluen akkoron annia nekie szola,
Gonoz Antiochus azt hog' megh ne erteneie
1750 neki azer ig' szola,
Eszeben hog' ne venne, gonosz, kegietlen kiral'
ütet vg' keri vala.

1731 mikoron latnaia [szótagszámhiány] 1737 [romlott szöveg; talán így hangozhatott: „ó, te drága jó anya. hon az te szép fiaid?"] 1738 valapac [sh.] 1743 adiac [sh., értelcm]

151. Az keseredet annia nekie ig' szol vala,
Iacob, en edes fiam, tekincz az te aniadra,
1755 Köniörül' most en raitam, en edes szép gyermekem,
tekincz meg ma engemet,
Kilencz egész holnapig mehemben viseltelek,
mint edes magzatomat.
152. Rolam, eggietlen egyem, te el ne feletkezzel,
1760 Kit három esztendeig tartottalac emlemmel,
En mind ez oraiglan, es az üdötül foguan
nag' gondodat viseltem,
Nag' sok niomorusagot, en szerelmes magzatom,
melleted en szenuedtem.
- 1765 153. Nag'erössen, en fiam, kerlek most teged erre,
Tekincz, en edes fiam, az egre es az földre,
Az Istentül mind ezec ketsegnekül, io fiam,
higied, teremtettenec,
Vgian azon Istentül mind ezekben, kik vadnac,
1770 szép bölczen teremtettek.
154. Ez kegietlen pogantul te most meg ne retteniel,
Edes batiaid mellöl meg lassad, te el ne al',
De nag' örömmel, fiam, Isten törüenie mellet
szenuedg' mostan ez kinban,
1775 Az örök bodogsagban szerelmes battiaiddal
lehes te is örömben.
155. Mikoron edes annia eckeppen üt intene,
Sidoul mingiart anniat, hog' meg oldozna, kere,
Hog' mar ü az kiralnac ez intesnec vtanna
1780 nag' titkat meg mondana,
Mikoron azért latna szabadsagat az Iacob,
hamar futa az kinra.
156. Piros nag' szép orczaia, mint lam szép feier rosa,
Szerpeniöben nagi hamar ü be futamot vala,
1785 Ot azért az nag' kinban szegen ifiu Iacob lam
az kiralnac felele,
Isten törüenie mellet, az eg' igaz hit mellet,
hog' örömmel szenuedne.

- 1790 157. O, te atkozot kiral', ki ill' nag' kegyetlen vag',
Ez orszagban kegyetlen tudode, ki altal vag',
Il' nag' sok vrasagot az ki teneked adott,
te mostan aszt kergeted,
Ü niomorult szolgait, gonosz, atkozot kiral',
kegyetlenül kergeted.
- 1795 158. Read azert Istennec haragia köuetközik,
Tudod, kiral', raitadis az halal vralkodik,
Mert valaki embert öl, tudod aszt, hog' esmeglen
azis meg ölettetik,
Az eg' elő Istennec paranczolattia szerint
1800 pokolra az vettetik.
159. Czac heaban azertan kinosztacz te most minket,
Rettenetes halallal nem iiesztesz meg minket,
Bizoniara mind azoc, kic szenuettec eckeppen,
vötenec nag' örömt,
1805 Czac egiedül peniglen mind ezekert ez utan
szenuecz te most kinokat.
160. Iol eszedben vegied, te nag' kegyetlen, azert most,
Remenseged ne legien semmi en nalam mostan,
En szep batiaim vtan nag' örömmel sietec,
1810 maradok igaz hitben,
En mind halalig niluan nag' alhatatos leszek
Moyses törueniben.
161. Nam az kegyetlen mikor ezeket hallanaia,
Nag' retteneteskeppen üt igen kinosztata,
1815 Iacobnac edes annia ielen vagion fiaual,
ütet vg' vigasztallia,
Draga nag' szep beszeddal ot az keserues ania
magzattiat batorittia.
162. Azonban szegen Iacob arczul ot le borula,
1820 Mind orrabol szaiabol bösegesen ver folia,
Az kiralnac hoheri lelket hog' imaraglan
nem ereznec benne,
Mert nag' sok kinzas vtan gienge nemes szep ifiu
vala meg bagiadasban.

- 1825 163. Megis, lam, Antiochus nag' kegyetlensegeben,
 Kezeit el vagata ü nag' dühössegeben,
 Rettenetes nag' kinban meg bagiaduan az Iacob
 szemeit fel emele,
 Az eg' elő Istennec nag' keserü kinniaban
 1830 illienkeppen kőniörge.
164. Örök, elő Vristen, seregeknek vezere,
 En edes batiaimnak ki vag' kegyelmes Vroc,
 Fogagy be most engemet, en kegyelmes Istenem,
 az ü tarsasagokban,
 1835 Hog' ü velek egiemben eggiüt öruendezhessem
 az örök bodogsagban.
165. Batoriczad te üket, Vram, kik biznac benned,
 Szünniec meg immaraglan most az te nag' haragod,
 Kerlek, Vram, tegedet, ne had el te azokat,
 1840 kik remenkednec benned,
 Halaloknak ideien leg' segitseggel nekik,
 kic csak te benned biznac.
166. Hogy ezeket mikoron ifiu Iacob mondana,
 Nag' alhatatossagat mindenben hog' latnaia,
 1845 Az Antiochus kiral' czudalkozik ol' igen
 Iacobnac az ü dolgan,
 Az eg' igaz Istennek ü szent törüenie mellet
 nag' tökellestesegen.
167. Oh, mely nagy sokkeppen lam ez ifiac szenuedenec,
 1850 Nag' alhatatosagban mind halalig ük lönec,
 Ez vilagon kik vadnak minden keresztieneknec
 örök peldat hagianac,
 Az egi igaz Istennek draga szent orszagaban
 ezért reszesec lenek.
- 1855 168. Czudalatos nagy draga kencz ez legien mi nalunk,
 Ü draga szent neuenec legien szerelme nalunk,
 Az egy igaz hit mellet, keresztienec, minniaian
 nag' örömmel szenuedgiünc,
 A szent martyromockal az örök diczősegeben
 1860 ha be menni akarunk.

169. Az kiket most szamlalanc, ezeket mi köuessük,
Harom sido firfinac peldait mi köuessük,
Nag' Abraham attiankat ki az elő Istennec
beszedenec engede,
1865 Szerelmes magzattianac Istennec beszedere
semmiben nem kedueze.
170. Buzgo szüböl lelekből azert miis mindenkor
Az eg' igaz hit mellet nag' örömet szenuedgiünc,
Isten szent neue mellet soha, mi keresztienec,
1870 meg hálnia ne szanniunc,
Mert bizonnial el hidgiük, hog' minekünc ismeglen
lelkünket ü meg adgya.
171. Az szep öröc eletet minekünc ü meg adgia,
Meg igert szep orszagat, niluan hidgiük, meg adgia,
1875 Draga szent neue mellet ha it ez vilagon mi
nag' örömmel szenuedünc,
Szep fenies menn' orszagban veghetetlen örömben
[ü] vele egiüt leszünc.
172. No, ezeknec vtanna lassuc mar Solomonat,
1880 Ez het szep magzatoknac az ü edes anniokat,
Ki az szent törüen mellet nag' örömmel ackoron
az halalra keszüle,
Az eg' igaz hit mellet edes magzati vtan
szörniü halalt szenuede.
- 1885 173. Tiszteletes szep asszon az Solomona vala,
Istennec törüenieben ez asszon tudos vala,
Draga nag' szep ioszagoc, minden szemermetesseg,
io erkölcz nala vala,
Istennec törüenieben minden haza nepet ü
1890 szepen tartotta vala.
174. Igen hamar ü mene kiralnac eleiben,
Ot nag' kegietlenseget semminec lam ü vele,
Rettenetes halalnac nag' keserü faidalmat
semminec ü alita,
1895 Isten törüenie mellet [az] Solomona asszon
magat halalra ada.

175. Ott ü nag' batørsaggal kiral' elöt meg alla,
Kinec nagy batørsagat kiral' [igen] czudallia,
Ot az kegietlen kiral' nag' amelkodusaban
1900 eckeppen neki szola,
En igen czudalkozom ily nagy kemensegeden,
te, keseredet ania.
176. Czudam ezen nag' vagion bizonnial most ennekem,
Hog' semmiben nem akarsz engednie ennekem,
1905 Illien nag' szep iffiakat, ô, te nag' kemen' asszon',
hog' nem tudcz kesergeni,
Söt, ezeket kinezuan, ackoron en lattalac
tegedet öruendezni.
177. Hog' ezeket kinzottam, ielen voltal ackoron,
1910 Te inkab öruendesztel nag' szörniü halalokon,
Mindeniket söt inkab az halalnac kinniaban
mindenkeppen intetted,
Rettenetes halalra, hog' nag' vigan mennienec,
üket batoritottad.
178. O, nag' tökelletesség ki vala az asszonban,
1915 Ki lam semmi banatot nem mutat kiral' elöt,
Ü edes magzatinac Isten törüenie mellet
nag' szörniü halalokon,
Kegietlen kiral' elöt egy köniuet sem hullata
1920 ifiak kin vallasiban.
179. Rola it minden ania gondolhat ü magaban,
Az természet mindennec meg mutattia magaban,
Nag' szep edes magzatin, hõgi ha valamel' ania
nem tudna esedezni,
1925 Nag' szörniü halalokon szerelmes fiainac
nem tudna kesergeni.
180. Ezt niluan minekünkis természetünc meg mongia,
Salomona asszonis az ü szüet mint tartia,
Noha ü külsökeppen az Antiochus elöt
1930 batørsagat mutattia,
De keserü, nag' banat Solomona asszonnac
szüet niluan meg folyta.

1898 kiral' czudallia [egy szó kimaradt] 1916 mutata kiral' [szótagszámtöbblet]

181. Giorsan azert ez kiral' az asszont ragattata,
 Hamar az kinzo herre ottan ütet hozata,
 1935 Gonosz, kegietlen kiral' fogait czikorgattia,
 paranczol hohereknek,
 Hog' minden kimelletlen nag' retteneteskeppen
 Solomona ölessek.
182. Eze vtan mingiarast az kiralnac hoheri
 1940 Solomona asszonnac ruhait le szagatac,
 Ket kezeit nekie erőssen meg kötözece,
 es igen meg czufolac,
 Kegietlenül meg veruen ket emleiet ki meczek,
 serpeniöben meg főzece.
183. Solomona eckeppen nag' szep het fiaual,
 1945 Isten törüenie mellet szenuedenec örömmel,
 Ez vilagon, kik vадnac, minden keresztieneknek
 ezzel peldat adanac,
 Igaz martyromoknac nagy szörnü halalockal
 1950 batorsagot adanac.
184. Azert miis feienkent, keresztienec, kik vagiunc,
 Soc niomorusagokban ez vilagban kik elünk,
 Az eg' igaz Istennec draga igeie mellöl
 soha el ne szakadgiunc,
 1955 De annac mind halalig eletunknek rendiben
 legien szerelme nalunc.
185. Istennec szent neuenece draga tiszteletiert,
 Mindeneket nag' hamar hatra hagiunk az hitert,
 Dragabnac mi böczüllüec mindennemü marhanknal
 1960 Istennek szent igeiet,
 Eletünknel inkabban szeressük mindenkoron
 draga szent tiszteletit.
186. Lattiuk gonoz vilagnak vtolso ideieiben,
 Az ördög fel tamadot ü nag' dühössegeben,
 1965 Siuo oroszlan modon nag' retteneteskeppen
 ordit ünön magaban,
 Sok fele haloial mindeneket akarna
 keriteni pokolban.

187. Nag' hamarsaggal valo veszedelmet ü latuan,
 1970 Az eg' igaz Istennec nepeit haborgatuan,
 Hamis tudomaniaual minden eretnekseggel
 lattiuc nag' dihöseget,
 Igaz kereszteneken mindenkeppen iol lattiuc
 neki kegyetlenseget.
188. Azert mi fel serkeniünc minniaian az alombol,
 1975 Az egy elő Istenhez kialczunc igaz hitből,
 Sok fele büneinket hadgiuk hatra immaran,
 eliünc az lelec szerint,
 1980 Lelki vigiazasokban legiünk foglalatosoc
 paranczolattia szerint.
189. Az ördög nec mar enni nag' soc czalardsaginac
 Alliunc mar mi ellene nag' sok alnoksaginac,
 Legiünc tekellertesec, feienkent meg maradgiunc
 az hitnek vallasaban,
 1985 Sok haborusaginkban meg ismert igassagtul
 soha el ne szakadgiunk.
190. Vezierlien azert minket mindenkoron az lelec,
 Ki mi okosaginknac iarion elől szüntelen,
 Istentül boczattatot probakat mindenkoron
 1990 bekeseggel szenuedgiünc,
 Mi niomorusaginkban, Istennec nag' kegyelmet
 segitsegünkre hiiuk.
191. Igen iol lam ezt lattiuc, halal mindenüt vagion,
 Az hiueknec Istennel örök eletek vagion,
 1995 Halal heliet minekünc mi kegyelmes Istenünk
 ad lam örök eletet,
 Minden kegyetleneknek az örök nagi pokolnac
 kinniat örökke adgia.
192. Soc kegyetlenseg utan betegedek az kirali,
 2000 Ü hozzais immaran el közelget az halal,
 Nagi retteneteskeppen az kegyetlen kiralnac
 halala lam löt vala,
 Testet rut fergek ragak, es lön nag' bűdössegben
 kiralnac ü halala.

- 2005 193. Sockeppen az Vristen mindenkor meg büntette,
 Draga szent igeienec kergetöit meg verte,
 Ü draga szent nepein boszusag teteleket
     soha el nem szenuette,
 Minden martyromoknak boszut allot verekert
 2010   igaz Abeltül foguan.
194. Tanusagot ezekből azert magunknac vegiünc,
 Mindenkoron ezeknec peldaiual mi elliünc,
 Ez vilagon eltünkben sok niomorusaginkban
     ezekről gondolkodgiunc,
 2015   Hog' ezekkel egiemben draga szep diczöseghen
     minniaian be mehessünc.
195. Lattiuk, gonoz vilagban mel' keuesen legienec,
 Isten szent igeiehez kik mutatnac szerelmet,
 Ü draga szent neueneke igaz vallasa mellet
 2020   kic szenedni mernenec,
 Az eg' igaz hit mellet kiczin haborusagot
     kik fel venni mernenec.
196. Hidg'üc ezt mi bizonnial, nag' kinczet azoc vesznece,
 Isten szent neue mellet kik giakorta szenednece,
 2025   Az szent martyromoknak nag' draga eleteket
     ha valakik köuetik,
 Keczegnelkül mind ezec az öröc diczöseghenec
     reszesi niluan lesznek.
197. Mar mi vitorlainkat mostan azert le vonniuk,
 2030   Giöniörüsegese partra immaran mi ki iutunk,
 En beszede mnec azert mostanaban immaran
     veget akarok tenni,
 Enekünknece rendiben, kiröl en röüiden
     akartam most szollani.
- 2035 198. Ezeket most nem regen rendelek be enekben,
 Machabeus irasabol szedegettec ki niluan,
 Hog' minden keresztenec, ez vilagon, kik vadnac,
     erre igiekenec,
 Igaz Istennec neuete ez vilagban eltekben
 2040   tartanac ük nag' kincznece.

199. Ezer öt száz ötuenben es az niolczuan kettőben,
Az Dunanac mentebe eg' niomorult kis heliben,
Eg' ifiu nem regenten gondolkodec magaban,
rendebe be versekben,
2045 Isteni szeretetre mindeneket akara
szepen inteni ebben.
200. Ezeket el vegezuen szep, isteni aldasban,
Miucl Isten út latta, vagion halaadasban,
Mindeneket nagon ker, meg terienec az bünből,
2050 szolgallianac Istennec,
Draga, szent igeiehez legien szerelmek nekik,
hog' ellienec öröcke.

ISMERETLEN SZERZŐ

MÓZES ÁTKA

1585 körül

1. Az Istennec soc teremtet állattya,
Kiucl az égh és à széles föld rakua,
Mindenekben az Vr Istent halgattya,
És vgy iár, mind meg vagyon neki hagyua.
- 5   2. Mert az Isten, mikor őket teremté,
Minden dolgát nagy szépen el rendelé,
Miben hiuen el iáryon, meg ielenté,
Mindeniket vtában el ereszté.
- 10   3. Már tekincz meg az magasságos éghet,
És alatta az földet és vizeket,
Ezek közöt mindennémü szépséget,
Auagy czak az czúszó mászó férgeket.
- 15   4. Soha semmit nem láthatz ez világon,
Ki ellene az Wr Istennec iáryon,
De az kit tön wrrá minden álláton,
Czak az ember, kit az bün kárhoztàsson.
- 20   5. Az melly módot Isten azoknac adà,
Aszt mindenic nagy hüséggel meg tartya,
Minékünc éyel nappal kialtattya,
Hogy meg téryünc, de senki nem fogadgya.
- 25   6. Hogy az Isten minket hozza hiuatnà,
És az veszedelemben meg tartanà,
Ő szent vére heában ne hullanà,
Ebben lön neki igen szép két módgya.
7. Egy módon ínt kegyes igiretiuel,
Im előszer szépen kínál ezeckel,
Lennénc miis hozzà nagy szeretettel,
Élnénc az ő nagy kegyelmességéuel.

- 30 8. Nagy szép szóckal mind előnkbe számlállya,
De kérlec, hogy mindentec meg halgassa,
Szüueteket valóban által hassa,
Mi módon ínt minket az kegyes Atya.
- 35 9. Iruán volna iól lehet ez böüséggel,
Ha elő számlálnóc mind igaz rendel,
De hogy ne bántassatoc soc beszéddel,
Somma szerént mongyuc csak röüidséggel.
- 40 10. Erről vgy ír à szent Moises propheta,
Az hatalmas Wr tenéked aszt mongya,
Hogy az ember ha az ő szauát tarttya,
Viszszonton néki is ezeket adgya.
11. Szál te reád az ő szent áldomássa,
Áldot lészez mind mezön, mind városban,
Te ki menő és be iöüö vtadba,
Ő igazgat téged minden dolgodban.
- 45 12. Áldot lészen földednec veteménye,
És barmodnac böüséges tenyiszése,
Tárházadnac igazán gyütöt kincze,
Minden kezi munkádnac iöuedelme.
- 50 13. Áldot lészen az te méhed gyümölcze,
Mert az lészen önéki kedues népe,
Kit fel neuel mindeneknec fölötte,
És meg örzi soc népeknek ellene.
- 55 14. Ha egy vton el iönec ellenségi,
Az Wr Isten azokat mind el gyözi,
És hét vton viszsza üzi, téríti,
És földében eszt nyugolmassà tész.
- 60 15. Mert mikor eszt minden féle nép láttya,
Hogy az Isten nékie pártját fogta,
Kinec neuét vötte önnön magára,
Meg remüluen, nem iár boszszusagára.
16. Ezec közzül ha ötön együt lészne,
Százat ő ellenségekben el üzne,
Ha peniglen százan együt leyendne,
Azoc közzül tiz ezért el kergetne.

- 65 17. Országokba semmi fegyuer be nem hat,
Ot nem marad semminemü fene vad,
Sem valami ártando mérges állat,
Mert mind el vész az ő ereye miat.
- 70 18. Mikor az nép szükségében kéuannya,
Isten az egh czatornayát meg nyittya,
És az földre esöt le boczáttattya,
Míndeneknec nagy böüségét meg adgya.
- 75 19. Nem lészen olly, az mitől rettegnénec,
De nagy nyugolommal földökben élneec,
Kit az io akaro Istentől vészneec,
Míndeneckel olly igen böuölkednec.
- 80 20. Hogy az öueiért hátra vettetnec,
Azoc penig ezektől kölczönt vészneec,
De senkitől ezek soha nem kérnec,
Mert azok közt feyec, nem szolgáléc lésznec.
21. Isten önnön maga kösztöc lakozic,
Ő szent lelke nagy szépen bennec nyúgszic,
Igaz tiszeteletökben gyönyörkedic,
Kiuel az nép szüntelen neuekődic.
- 85 22. Már tekincz meg az Istenneec szerélmét,
Ember, hozzád valo kegyelmességét,
És ne vesd meg illy szép, kegyes intését,
Vegyed hozzád meg ígért, drága kinczét.
- 90 23. Mert ha meg vtálod szent áldomását,
És meg veted drága, szent aiándékát,
Reiád váriad rettenetes nagy átkát,
Kit az engedetlenségért rád boczát.
- 95 24. Az mint penig ilya eszt az propheta,
Olly nagy lészen az Istenneec haragya,
Az bün ellen valo meg busulása,
Hogy ez földön minden állat meg bánnya.
- 100 25. Nagy czuda, hogy csak az ember vétközc,
De büneiért az tellyes föld gyötrődíc,
Raita semmi meg nem neuekódhetic,
Ki mind csak az emberre fohászkodic.

26. De érczük meg az propheta irását,
Vgy kiáltya az Isten akarattyát,
Ha meg veted, ember, az ő mondasát,
És nem tartod ő szent paranczolattyát,
- 105 27. Mint meg hallád szép kegyes igiretit,
Azoc közzül neked egy sem adatic,
Söt mind veszedelmedre fordítatic,
Reád véghetetlen iay köuetközic.
- 110 28. Meg remítlec, aszt mongya, rettegéssel,
Ostorozlac soc féle betegséggel,
Forrosággal és nagy hideglelessel,
Dagadással és vndoc fekéllyeckel.
- 115 29. Átkozot lesz minden ki menésedben,
Átkozot lesz te be iöüeteledben,
Átkozot lesz minden keresményidben,
Szerenczétlen minden ügyeközerben.
- 120 30. Kézi munkád az földben reckentetic,
Mert fölötted az égh ertzé változic,
És alattad az föld vasnac láttatic,
Eső helyén föüény es por ádatiç.
31. Vetéssedet à sáskác mind meg észic,
Külömb külömb féle férgec el lepic,
Szölö hegyed rogyáual emésztetic,
Mérges eghel, kö esöuel rontatic.
- 125 32. Ha nem iobbúlsz, ember, ez czapássockal,
Kesergetlec sanyarúb ostorockal,
Házad népét gyötrem soc nyauallyáckal,
El fogyatom szómoru dög halállal.
- 130 33. Kit, keresztyén, immár nem csak hallottál,
De soc könyhullatásoddal kostoltál,
Soc io atyádfiátul el marattál,
És szerelmes magzatidtól meg válttál.
- 135 34. De még ezzel kinec láttýuc meg tértét,
Mert még talám eszt is kiczinnec vélnéd,
De hald meg csak az Isten fenyítését,
Maid meg hallod nagy rettenetességet.

35. Meszsze földről reatoc népet hozoc,
Kic, mint à siuo keselyöc, olyanoc,
Szömtelenec, és vgy mond ortzátlanoc,
140 Nagy szertelenségben élő rút barmoc.
36. Nem tisztelic az véneknek ortzayát,
Nem kesergic az iffiu nép romlasat,
Iambor személlyeknek meg rutitasát,
Az ártatlan gyermetskéknec halalát.
37. Nyeluökön tü ez népeknec nem tudtoc,
145 És czuda nagy gyüölöségekbe iúttoc,
Sztetlen mérgöket töltic raitatoc,
De nem lészen senki szabadítótoc.
38. Azoc miat erőszakot szenuettec,
150 És nagy törüéntelenség alat éltec,
Marhatokat el kabdossác tölletc,
De ellenöc még czak szólni sem mértec.
39. Iuhotokat, ökrötökel le vaghyác,
Minden féle barmotokat el haittyác,
155 Szemetec lattára el tékozollyác,
Könyörgötöc, de aszt meg sem halgattyác.
40. Magatoknac io szölöket ültettec,
De nem leszen az borában részetec,
Örökséget, szép házat építettec,
160 De nyúgszic abban az tü ellenségtc.
41. Házas társot, kit temagadnac hosztál,
Azzal az te pogán ellenséged hál,
És gyermeked, kit gyengén fel tartottál,
Nagy rabságban vgyan azoknac szolgál.
42. Szemeiddel erre naponként nézhetz,
165 Az nagy keserüség miat el épetz,
Azért sohólt segítséget nem lelhetz,
És támadni ellenségedre nem mérsz.
43. Söt, még feiedelmedet is meg fogya,
170 És te veled mind egygüt raboltattya,
Szent neuemet vélletc tagattattya,
Vak és néma baluányit imáttattya.

44. Ezzel immár lelkedben is el búsúlsz,
Te magadban tellyességgel el kábúlsz,
175 Miként az vak, foghni egy felé sem tudsz,
De békételen szüüödben csak dúlsz fulsz.
45. Hogy ha mondd keseredet szüuedbe,
Tamagyunc fel ez istentelen népre,
És egy vton iöuendez eleibe,
180 Hét vton fútz azonnal ö előtte.
46. Te magadban vgy annyira meg rēmülsz,
Hogy akkor is fútz, mikor senki nem üz,
Az haraszt czerdüléstől is meg rēmülsz,
És nagy fútuán ellenséged elöt iösz.
- 185 47. Az melly földre ö elöttöc folyamol,
Mindenektől ot is meg vtáltatol,
És nagy gyalázattal szidalmasztatol,
Rettenetes példáyul mutattatol.
48. Te nálladnál mindenec fellyeb lésztec,
190 Te magad és gyermekid meg éheztec,
Kic nehezen egyébtől kölczönt vésztec,
De egyebec tü tölletec nem kértec.
49. Azoc közöt szolgác, nem feyec lésztec,
Mert mikor ti nagy böüséggel élnétec,
195 Io voltomról meg nem emleközétec,
És paranczolatimról el térétec.
50. Ahól lészen néktec erös várastoc,
Kiben még valamennyire bíznátoc,
Ha tü abban elöttem be szorúltoc,
200 Im meg mondom, ot is mi módon iártoc.
51. Reyatoc küldöm az meg dühöt népet,
Kic meg szállýác minden erősségteket,
Minden felöl el fogyác éléstöket,
És szereznec nagy szertelen szükséget.
- 205 52. Olly nagy leszen ot az kenyér szüksége,
Minden féle élés el szükölése,
Hogy meg sütöd gyermekedet az tűzbe,
És meg észed husát az nagy éhségbe.

- 210 53. Ez nem lészen csak az szegény kösségen,
De mind elegy az kedue tölt népeken,
Kic élteneć köztetöć düczöségben,
Laktanac és öltözteneć nagy frissen.
- 215 54. Annyira iút az éhségneć miatta,
Hogy nem tekint az ő atyafiára,
Irigykedic önnen házastársára,
És ő meg nyomorodot magzattyára.
- 220 55. Hogy gyermeke husát ő el reithesse,
És orozua azoktól meg ehesse,
Kiuel csak önnön magát éltethesse,
Mert nem marat egyéb az nagy szükségbe.
56. Minden rendbélieć, meg halgassátoc,
Az Felsegneć haragját ne váryátoc,
Szép termetben, ruhában ne bizzatoc,
Mert nem tudom, hóltig még mire iúttoc.
- 225 57. Az kedue tölt, gyöngö aszszonyiállat,
Ki nem tudgya, földre mint tegye lábát,
Vagy mi módon ékesitse ömagát,
Vgyan nézted táuoly mint egy fris páuát.
- 230 58. Ez meg süti az mostan szült magzattyát,
Gonosz szemmel nézi az önnen wrát,
Reitegeti tölle gyermeke húsát,
Hogy ömaga táplállya azzal magát.
- 235 59. Hogy ha vennéd, asszony, te it eszedben,
Az nagy Isten mit beszél ez átkokban,
Bizony, nem ülsz merő nyackal az kontyban,
Sem szökdetzol gyöngededen az tántzban.
- 240 60. Ha nem tartod az Istennec beszédét,
És nem féled rettenetes szent neuét,
Rád boczátya Aegyptus veszedelmét,
Minden féle nyauallyánac soc nemét.
61. Mind naponként neueli nyauallyádat,
Ki meg marad mind öröcké te raitad,
Azonképpen gyötri maradékidat,
Az mitől félsz, mind meg esic te raitad.

- 245 62. Kic ez földén nagy bekességben vattoc,
Czak számosan és keuesen marattoc,
Azért sohúl nem lesz nyugodalmotoc,
Mig nem az nyomoruságban el fogytoc.
- 250 63. Puszta lesz földeteknec minden helye,
Szép várasid mind el pusztulnac benne,
Lészen mind öröcké valo innepe,
Mert mígh ot löl, eggyitec sem inneplé.
- 255 64. Testetöc az vadaktól raggattatnac,
Az éghi madaroktól szaggattatnac,
Nem lészen ótalmoc az hólt tágoknac,
Auagy el takaritóyoc azoknac.
- 260 65. Mint az Isten ez elöt meg segéllet,
Ackor fogya körülni veszeledet,
Soc föld szegletire el hint tégedet,
Raboltatuán az te nemzetségedet.
66. Tellyességgel ő tölle el szakattoc,
Fából csinált és kö báluánt imáttoc,
Testetőkben az mint meg nyomorosztoc,
Lelketőkben lésztec nyúghatatlanoc.
- 265 67. Mert néktec az gonosz lelki ismeret
Ád feelmes és nyughatatlan szüuet,
És keserült és el épedet lelket,
Ki tütöket éiyel nappal rettegtet.
- 270 68. Egy órában sem hiszed életedet,
Reggel nagy fohászkodással beszélled,
Vallyon érhetemé az mai estuét?
Estue mondod, érhetemé az reggelt.
- 275 69. Akar houa fordiczad szömeidet,
Semmit nem látz, csak nagy veszedelmedet,
Mert hayón annyira visznec tégedet,
Hogy nem látod soha többé földedet.
- 280 70. Ez immáron az Istennec más módgya,
Hogy haragyát előttünc nem titkollya,
De nagy rettenetes voltát kiáltya,
Kiuel minket hozzáya fordithatná.

71. Szükség, hogy eszt nem csak egyszer hallanánk,
De szüntelen szemünc előtt forgatnánk,
Erről gyakran szüuünkben gondolkodnánk,
Hogy ez veszélt töllünc el táuoztatnánk.
- 285 72. Tudom, ember, hogy nem akarsz el veszni,
Hát ne feleitközzél így emleközni,
Kit Szent lélec akart it meg iratni,
És kegyesen ezzel minket inteni.
- 290 73. Ióllehet, hogy érdemlyüc az átkokat,
De mi kéryüc az mi kegyes attyánkat,
Hogy mi róllunc fordicza el azokat,
Szent Fiaért tarczón mint áldottakat.
- 295 74. Az kitől ez néhány vers irattatot,
Az Isten ostoráról gondolkodot,
Mert büneyért méltán meg nyomorodot,
Pogán előtt földéből ki budosot.
- 300 75. Önnön példaiáual ínt mindeneket,
Ne ingerlyéc ellenök Isteneket,
Biryác ő tölle vöt örökségeket,
Édes házáyokban valo földeket.

TARDI GYÖRGY

1. Giakran halliuk az mönniei fölsegnek,
Sok io tetemenit az Vr istennek,
Es nem tudunk halat adni Istennek,
Czak czudalliuk io tetet fölsegnek.
- 5   2. Ez vilagnak terömtresetül fogua,
Szent patriarkak ideietül fogua,
Sokzor teczöt Istennek megh hatalma,
Megh sem indul senki hala adasra.
- 10   3. Orzagunkban kiualkeppen io uolta,
Az Istennek megh teczek nagi hatalma,
Pogansagbol Szitiabol ki hoza,
Teijel, mezzel folio földre szállita.
- 15   4. Röttenetös homalinak sötetseget,
Pogansagnak bennönk rögzöt giökeret,
Megh lagita sziuönknek kemenseget,
Vegezetre nekönk ada Szent Lelket.
- 20   5. Giözödelmes es nagi feiedelmeket,
Mind le uere előttönk ez feleket,
Es neuczé szöme fenének minket,
Bekesegben helihöztete földönket.
6. Illien draga aiandekat Istennek
Megh nem tudok közönni fölsegnek,
Nagiob reze regi mi szüleinknek,
Baluani isten utan mönni kezdenek.

- 25   7. Vigasagunk siralomra fordula,
              Bekeseggönk mas orszagban el futa,
              Teijel, mezzel folio földünknek siria
              Az Istentül uitetek mas orzagra.
- 30   8. Sido nepis regönten, Oh törüenben,
              Halaadatlansagert lön megh vetesben,
              Es hogi baluaniozek az ö szíueben,
              Boldogsaga öltözek nagi insegben.
- 35   9. Teneködis, oh, kedues Magyar orzagh,
              Igi lön dolgod, hogi az halaadatlansagh,
              El arada benned mindön gonossagh,
              Ezert regnal raitad az sok pogansagh.
- 40   10. Az Vr isten mindön ekössegödet,
              Pogani kezben erzte te földedet,
              Poganioknak hizlallia ö testüket,
              Czak merögel ezöd te kenieredet.
- 45   11. Röttenetös Istennek nagi haragia,
              Mind az altal ollian, mint kegiös attia,
              Iobbulasat az hiueknek *ha lattia*,
              Nagi haragiat kögielömrre fordittia.
- 50   12. Draga dolog az Vr istent diczerni,
              Sok iotetemenit megh köl böczülni,
              Igaz tisztölettel öt köl tisztöltni,
              Bekesegel, sok ioual köl megh lattni.
- 55   13. Igön keuelködik mi ellensegönk,
              Igön igieközik be nielni minket,
              De csak az Vr isten legiön mi velönk,
              Mondhassa megh, ki tamad föl ellenönk.
- 60   14. Noza tehat, köröztienök, Istennek
              Esedözzönk, mi edös terömtönknek,
              Adgion giözödelmet feiedelminknek,
              Legiön erös kö vara mi földönknek.
- 60   15. Mört az pogani ellenseg nagi keueliön,
              Giakran tamad ellenöd nagi hörtelen,
              Szandeka ez, hogi az magyar nemzetben,
              Ö el horgion az Istennek nepeben.

16. *Kiualtkepp* ezör öt szaz niolcuan niolczban,
Nagi sok török titkon giült föl Budaban,
Azt uegezte alnoksagal magaban,
Az Fölföldet hogi el uige rabsagban.
- 65 17. Megh indula az pogani az vegekből,
Tul az Dunan egez onnan az földről,
Föl iüuenek hirös neues Alföldről,
Indulanak innét reánk Filekből.
- 70 18. Batorsagal uagion az fileki bek,
Mört mellette uagion feiervari bek,
Szamlaltattia nepet az szöczeni bek,
Nem fel semmit mört ot uagion töb sok bek.
- 75 19. Megh fuvata vigh keduel trombitaiat,
Eröskeppen megh verete ő dobiat,
Valogatua elő hozak taraczkia,
Megh indita Szikszo fele taborat.
- 80 20. Nincz utukban nekik semmi felelmük,
Azt alittiak, hogi az egri vitezök,
Czak aluznak az töb magyar uitezők,
Azert ninczen nekik semmi felelmük.
21. Sokasagban uala nagi bizodalma,
Koczi czatlan ket felöl ket inassa,
Nagi föl szoual az enököt mondattia,
Vigad, mintha iol uolna az ő dolga.
- 85 22. Nagi vigh kedue uagion beknek utaban,
Ily keulsegh szorula be szüueben,
Hogi Putnokot megh keresse iütteben,
Veli uala, hogi megh adnak feltükben.
- 90 23. Regi uitez magyar modra Putnokbol,
Felelenek az vitezök az varbol,
Ebek uattok, nem felönk Kurkut bektül,
Nem ijeddönk, higietök megh, arniectul.
- 95 24. Mondgiak erre beknek ő feleleti,
Hogi illien volt mosolioguan bezedi,
Az ebeknek bözzögh bator ő szüiök,
Lattiak sok nepemet, megh sem engednek.

---

61 Kiualtkeppen [szótagszámtöbblet] 73 keducl<ben> [az l utólag beszúrva] 82 <k?>czatlan

25. Szikszo fele küllieb küllieb iutanak,
Az törökök ot egi embört kapanak,
Tüle külömb külömb hirt *tudakoznak*,
100 Egri vitezökröl tudakozanak.
26. Monda nekik az embör mind ezökre,
Kegielmetök ugi gondollion nepere,
Az egriek mas fel ezör embörrel,
Elötökben ki indultak szep neppel.
- 105 27. Ezt az vy hirt hogi megh uiuek az beknek,
Keueli szoual föl kialta nepenek,
Ne fellietök, mört egi reze nepemnek
Maid megh allia vtukat egrieknek.
- 110 28. Aztis tudom, hogi egi kis nieresegöt,
Tegnap kaptak ualami törököket,
Ma immaran czak vendeglik azokat,
Czak trefanak allitiak iüuesönket.
- 115 29. Innet penigh az szöndöröi uttat,
Bal labammal be zarlom it az vtat,
Az feguerös nepeket le czapkodom,
Mind feienkent öket it megh fogdosom.
30. Ez szot monda, Szikzo fele mozdula,
Szent petötre Saio fele hogi iuta,
Illiem kepen az szöczeni bek szolla,
120 Mint ha sziuem engöm mar nem biztatna.
31. Megh remüle fileki bek magaban,
Hogi ez szot hallia ot az ö hadaban,
Nem tud uala mit tönni busultaban,
Kettös kezde lönni az ö dolgaban.
- 125 32. Hamar hozza hiuta az beköket,
Ezök közzöl töb sok fü törököket,
Megh bezelle az tanaczban ezöket,
Monda, imar lassatok igietöket.
- 130 33. Las, mint egi verömben esöt farkasok,
Orditanak, mint fene orozlaniok,
Iut ezükben möli nagi szegiön uallasuk,
Szikzo miat ketczör uolt mar fogsagiuk.

99 tudakozanak [szótagszámtöbblet] 116 mind mind [szótagszámtöbblet] 119 Illien <modon> kepen

- 135 34. Tanaczkban lön illien vegezesük,
Szegion lezon nekiük megh teresük,
Kiualkepen czaszar czauzza köztük,
Es nem lezon czazartul tiztössegiük.
- 140 35. Biztatnia kezdek az seregöket,
Las, az bekök megh engeztelek öket,
Elö iaro ket szaz fü törököket
Saion altal költöztetek azokat.
36. Ezök utan az dandar megh indula,
Az töb nepis az Saion altal iuta,
Szikzot lata pogani, igön uigada,
Ezör louagh hamar oda szaguda.
- 145 37. Egetest tön az Szikzonak varasan,
Az Szent Mihali hauanak enni napian,
Tudni illik huzon kilenczed napian,
Ugi mint kilencz orakor szombat napian.
- 150 38. Szannia Isten varasanak romlasat,
Ebben lako fiainak rablasat,
Giöngye szüzek möniczkeknek fogsagat,
Uen nepeknek, ifiaknak le uagasat.
- 155 39. Oh möli nagi kart az poganiok teuenek,
Gazdagsagos giüitement egetenek,
Szepe hazaknak csak az heliük teczenek,
Sok aztagok tülük pora leuenek.
- 160 40. Kedues varas Szikzo uala Fölföldön,
Mint szepe virag fenlik uala az völgiön,
Hirös uala mezze földre sok heliön,
Sirnak uala, mint egi Ierusalem.
41. Mört ö benne sok ifiak tamattanak,
Kik Istennek apostoli uoltanak,
Az iuhoknak io vezeri uoltanak,
Az nagi vrnak hüsegel szolgaltanak.
- 165 42. Sok io vitez ö belöle tamadot,
Az iuhokert erős keppen megh harczolt,
Ezök altal az ö hire ki hatot,
Dragalatos szepe nepel ugi viragzot.

43. Teijel mezzel folio föld bizoni uala,
 170 Es ez földön ezökert hirös uala,
 Pogansagnak bozzusagara uala,
 Hogi ezökel pogannak nem szolgala.
44. Melto bizon simonk vezödelmedön,
 175 Külömb kölömb fele ekössegödön,
 Kiualkeppen bankodnonk köl mast ezön,
 Hogi csak hire *sincz* neuednek ez helön.
45. Mint artatlan meheknek hogi haznokert
 Szokot lönni uezödelmük az mezert,
 180 Igi teneköd, oh, szep Szikzo, hirödert,
 Nagi sokzor lön romlasod te haznodert.
46. Hogi ha ezök te benned törtentenek,
 Sokal inkab nekönk ök nem kedueznek,
 Az haloban hogi ha be kerithetnek,
 Czudalatos kepen rontani kezdnek.
- 185 47. De Istennek czuda czeleködeti
 Sokszor az attiakat mikor megh veri,
 Fiakatis akorron megh ijezti,
 Teliesegel de azert el nem ueti.
48. Igi lön dolga akor az Fölföldsegnek,
 190 Hogi megh halla Szikzo vezödelmenek,
 Röttenetös nagi romlasat nepenek,
 Megh futammek nepe az Fölföldsegnek.
49. Mint uala möli nagi tabornak uezesi,
 Ha el esnek hadnagij es szazloy,
 195 Ot mindgiarast megh futamnak az töbi,
 Az iob legiön, ki az nepet szödheti.
50. Igi Szikzonak hogi megh ege varasa,
 Az Fölföldnek el esek attia, annia,
 Megh futamek kiuül ualo töb fya,
 200 Varas, falu mindön ö tartomania.
51. Nagi remüles hörtelen nagi reuadas,
 Az föld nepe közöt lön nagi futamas,
 Szeke haton mezze földre budosas,
 Lön nagi siuas reuas es nagi iaigatas.

- 205 52. Megh ütközök az iai szozat az egben,
Siualkodus halatek az uölgiekben,
Hernad, Saio, Bodua közöt sok heliön,
Takta közöt Bodrog fele högiekön.
- 210 53. Ninczen senki, ki ellenük alhasson,
Batorsaggal ninczen, ki kardot uonnion,
Ily itelet az föld nepen mast uagion,
Aztis mondgia, nincz, ki ertönk harczzollion.
- 215 54. Ime mindön fele az varasokban,
Siuast, reuast, iaigatast az falukon,
Szörte szörent iait hallunk az uczakon,
Nincz, azt mondgiak, mar ki megh oltalmaz.
- 220 55. Montak aztis, hallottam füleimmel,
Hogi az Fölföld egez mindön nepeuel
Mastan uez el mindön ekössegeuel,
Nem marad megh egi emböris ezönnel.
56. Ugian futot az nep közöt az mondas,
Szeker haton uolt keserues nagi siras,
Szekerek közt uolt sok embör topodas,
Siualkodus, uolt nagi erős ropogas.
- 225 57. Kiualkeppen, hogi illien hir futamek,
Igön ueztek egriek, azt bezellek,
Elö Isten, az nep vgi megh felemlek,
Hogi sok embör tsak ketsegben nem essek.
- 230 58. Nagiob siuas, reuas köztük tamada,
Szep biztatast senki csak megh sem halla,
Magzattiahoz mindön embör szalada,
Karon fogua, az mint löhet, el futa.
- 235 59. Mindön fele draga szep takarmaniok,
Czürben, kertben be giütöt szep aztagok,
El maradot tülönk mindön iozagunk,
Es azokis csak nem sirtak utannonk.
- 240 60. Nagi keserues buczu uetlen el ualtunk,
Keues iokal hazonkbol ki futottunk,
Nagi iai szoual mindönöket el hattunk,
Az uolt gondunk, mikeppen szaladhassunk.

61. Jesus Christus, az te aldot neuedben
 Sokan kezdenk köniörgeni ezkeppen,
 Ne hagi, Vram, esnünk az pogani kezben,
 Ottalmaz megh, mört teuagi erős Isten.
- 245 62. Eztis sokzor montuk köniörgesünkben,
 Hogi mi haznod lezön vezödelmönkben,
 Inkab fordul hozzank nagi kegielmessen,
 Uedelmez megh, ne uigi az kesertetben.
- 250 63. Ne nezd, Vram, rutsagat böneinknek,
 Ne nezd regi uetkeit nepeidnek,
 Inkab legi kögielmes te hiueidnek,
 Kiket neuez az te szömöd fenenek.
- 255 64. Illien keppen hogi teneköd köniörgönk,
 Noha Fölföld annia, Szikzo el esek,
 Mi, fiai leuen, megh meneködenk,
 Jesus Christus, örömet benned lelönk.
- 260 65. Mört minekünk giamoliokat tamaztal,
 Mint megh rothat söuent, megh tamogatal,
 Erös ozlopidal megh giamolital,
 Mint sidoknak egi losuet tamaztal.
66. Ki inditad poganiok hata megöl,
 Tudni illik hirös neues Egörböl
 Ez Josuet, ki tegöd tiszta sziböl
 Mindönkoron szolgalt nagi szeretetből.
- 265 67. Igaz uagi te, Isten, iteletödben,
 Hol azt mondod az te esküesödben,
 Ki tegödet tiztöl igaz hitiben,
 Megh aldod azt mint testeben, lelkeben.
- 270 68. Ninczen bizoni hiba te mondasodban,
 Mört megh uagion aldasod losueban,
 Hizölködes ne legiön irasomban,
 Igi uagion az iamboroknak szaiukban.
- 275 69. Mint Israelt pharahunak torkabol,
 El ki hozad sidokat Aegiptusbol,
 Hü szolgadnak io tanacz adasabol,
 Moisesnek had elöt forgasabol.

70. Igi lön haza iüuesünk az futasbol,
Czöndessegönk igi lön az budosasbol,
Rakoczinak hirös vigiazasabol,
280 Töb sok uitez firfiaknak harczokbol.
71. Bizon melto volna diczeretökkel,
Magasztalni enöklö szep versökel,
Ez losuet fü iambor vitezivel,
Ha orzagonk elne io szeretettel.
- 285 72. En nem hallok mar oli enök szörzöket,
Kik ez fele had uiselt emböröket
Es egi nihani hallot uitezsegöket
Megh imanak ili emleközetöket.
- 290 73. Orszagunkban tart czak egi eztendeigh,
Az io hir neu auagi czak egi holnapigh,
Es az utan igön hamar el mulik,
Mört nem bölczek, kik historiát szörzik.
- 295 74. Ez oka, hagi iambor, bölcz emböröket,
Hamar el feleitönk mindön röndöket,
Vitezöket, iambor, bölcz emböröket,
Tanaczbeli iambor fü emböröket.
- 300 75. En el hittem, enökömet ha lattiak,
Finnias orru io baratim uisgalliak,
Miben törte feiet, tudom, megh mondgiak,
En mukamat tudom, ezzel halalliak.
76. De ha Magyar orzagh sok uezödelmet,
Hirös neues uaraknak megh utelet,
Ha be irtak enökökben ez felet,
Iob megh imunk orzagonknak örömet.

SECVNDA PARS

- 305 1. Halliatok megh azert, kellek, romlasat,
Törököknek Szikzo miat foghsagat,
Magiar, nemöt vitezöknek viuasat,
Törökökel erős nagi harczolasat.

2. Ime, pogani törököknek szandekat,
 310 Mi nem tudtuk illen dühös tanaczat,
 Hogi reank hozza illen hamar taborat,
 Es megh giucza az Szikzonak varasat.
3. Mikor azert igön nagi remulesben,
 Estönk uolna izoniu felelőmben,
 315 Az Vr isten megh szana io kedueben,
 Angialinak paranczola ez keppen.
4. Mönnetök el Egörben, Rakoczinak
 Mondiatok megh mint az en hü szolgamnak,
 Ülliön hamar hatara fű louanak,
 320 Es visellie gongiukat iuhaimnak.
5. Batorsagal bizzek, semmit ne feliön,
 Iambor, uitez szolgálban föl uegiön,
 Nepem ellensege utan el mönniön,
 Uele lezők, bator semmit ne feliön.
- 325 6. En uagiok nagi erős lehoua Isten,
 Ki nepemet egiebkoris regönten
 Altal hoztam im az Vörös tengörön,
 Es megh vertem nepemnek ellensegit.
- 330 7. Gedeonnak erőt es batorsagot
 En attam uolt ollian uilagossagot,
 Lampasokal üze madianokat,
 En altalam ellensege el futot.
- 335 8. Ez hir szalla Rakotsinak szieuben,
 Bizek mindiart az hatalmas Istenben,
 Ögiebkoris az ő aldot neueben,
 Giözödelmet uőt az Iesus neueben.
- 340 9. Mint io vitez örül az niert predanak,
 Illien keppen örül uala magaban,
 Hogi ez vy hir iuta az ő hazaban,
 Nem forgata ezt az fogast magaban.
10. Im csak tegnap iutottam megh hazamban,
 Had niugodgiam immar az en hadammal,
 Hanem mindgiart uitez fű szolgálual,
 Föl kezüle uitez modra hadaual.

- 345 11. Szöng az rez dob, harsok az sok trombita,
 Uitez modra az seregöt biztattia,
 Iertök ioban az hitötlen poganra,
 Uelönk lezön az Istennek iob karia.
12. Indulanak, es egi högire iutanak,
 350 Az törökök utan igön uigiaznak,
 Sokasagat megh lattak az töröknek,
 Az vegekből töb tarsokat varanak.
13. El izene mindön fele uegekben,
 Legh előzör regi lako helieben,
 355 Tudni illik az hirös Szöndöröben,
 Dios giörben, Onadban es Gestösben.
14. Izenest tön fegiueros uitezöknek,
 Orzagonkban leuö töb uitezöknek,
 Es az mellet az fölföldi höseknek,
 360 Hamarsagal mind melleie giülenek.
15. Ezök közöt kiualkeppen hogi lata,
 Vitez Homonay Istuant hogi lata,
 Legiön hala az Istennek, azt monda,
 Es *mindiarast* az nepet megh biztata.
- 365 16. Lattiok, vgimond, az töröknek sokasagat,
 Nem tudhattiuk iollöhet ennek szamat,
 De az Isten megh ielőnti ma magat,
 Es megh allia ertönk raituk bozzuiat.
17. Vitez modra nagi föl szoual szol uala,
 370 Hadnagiokat szep mogiaual int uala,
 Seregöket nagi szep röndben allata,
 Puskast, dardast, louagokat ozlata.
18. Az vrakal es fü fü embörökel
 Egiet ertuen iambor fü vitezökel,
 375 Vegezek azt, hogi az pogani ebbekel
 Megh vinanak ugi az iüuendö eijel.
19. Vegezetre az heliröl mozdulanak,
 Czak keuessen, ket ezörön ualanak,
 Es az fölöt ket szaz loual valanak,
 380 Az poganiok utan igön uigiaznak.

---

364 mind iarast 369 mo<n>dra 370 had<g>nagiokat [a „d” a „g”-ből javítva]

20. Mint az juhok az io vezer paztortul,
Ugi figgenek az Rakoczi Sigmondtul,
Es az vitez Homoniai Istuantul,
Vitez hadnagi Balas deak Istuantul.
- 385 21. Közelituen az törököt megh latak,
Szazloiukat szeptön ök megh boczatak,
Vizont öket az törökök megh latak,
Mind be nielliök, törökök azt alitak.
- 390 22. Lad, az pogani keuelködik magaban,
Igön bizik az nepnek sokszagaban,
Tizön három ezör nep taboromban,
Az bek mongia, velem vagion hadamban.
- 395 23. Vigiaztatni kezde az bek taborbol,
Szaguldokatt boczata az dandarból,
Megh szöMLELEK magyarokatt lohatrol,
Ki ismerek egri zazlot az hadbol.
- 400 24. Nagi szalgudua megh viuek az beköknek,
Hogi ot uolna szazloiok egrieknek,
Vagi ket beknek mindgiart az felsz szeplöneK,
Megh ismerek iele nagi felelömnek.
25. Fileki bek erre kepöst magaban
Megh változek űis az ű szíueben,
Remeüles len azontul az bekökben,
Magyar seregh erközek azon közben.
- 405 26. Sokasagal tsak biztattiak magokat,
Es semminek vellik az magyarokat,
Mondgiak vala tsak lovalis azokat,
Le topattatiak űk az kauorokatt.
- 410 27. Röndben tarczkokat reaiok vonianak,
Az dandarból ket szarniat boczatanak,
Sok szazlokat igön lobogatanak,
Janczar, gialogh mind egi röndben allanak.
- 415 28. Az ket fel közt rötenetös *kyaltas*,
Iesus, Alla, Iesus, Alla az mondas,
Eröskeppen háromzor siualkodas,
Lön az utan dob, trombita harsogas.

---

405 <so> Sokasagal 413 kyalast [rím, értelcm]

29. Ütközenek es kópiat törenek,
Az magyarok igön megh szelledenek,
Mind ket felben hamar sokan vezenek,
420 Törököt taborbol ki verenek.
30. Az nemötök igön embörködének,
Törökökben sokat lüüöldözenek,
Nemötöket mind egi kertben verenek,
Erös harczot törökökel tevenek.
- 425 31. Sok törököt hamar el hullatanak,
Az szep festöt lovakrol le hullanak,
Magyarokban sokan arra ugranak,
Vitez modra annal inkab forgodnak.
- 430 32. Magyar hayduk egiet kettöt ugranak,
Hozza, hozza, erőssen kyaltanak,
Az puskakkal törököt hullattiak,
Futt az török, egimast azzal biztattiak.
- 435 33. Tabor heljre ismegh török szorula,
Vyadalnak annal inkab busula,
Az trombitat erőskeppen futattia,
Magyarokat, nemötöket hullattia.
- 440 34. Az katonak egi kis csoportoczkaban,
Kik el nem hullanak az első harczban,
Niolcz szaz loual giülenek egi csoportban,
Az dandarnak rohananak vyonnan.
35. Vitez Balas deak Istuan föl szoval
Hozza, hozza, kyaltia nagi torokal,
Es ö maga az ket elü pallosal
Vitez modon forgodik katonakkal.
- 445 36. Tabor heliröl ismet az törököt
Ki kergetek ottan hamar mind öket,
De sok magyar iambor fü vitezöket
Fogdosanak akor fü emböröket.
- 450 37. Örök Isten, czuda lam az te dolgod,
Az kit akarz, czak hamar kezben adod,
Hamarsagal ismet hate akarod,
Az halalbol életre fordithatod.

38. Igi lön dolga az nagi vezödelömben,
 Homoniai Istuan esek ot kezben,
 455 Es elete immar vala ketseghben,
 De megh tartad, aldot Isten, kezedben.
39. Melto volna illien Vrnak fogsagat,
 Köröztiensegh mellet nagi harcziolasat,
 Az halalbol eletre fordulasat,
 460 Melto volna enökölnei io voltat.
40. Nem kimelle testet megh szagattatni,
 Köröztiensegh mellet kez lön megh vini,
 Io hir neuert kez lön inkab megh halni,
 Hogi nem it hon bekesegben iol lakni.
- 465 41. Vitez modra termöt ket szep fyait,
 Iambor hazas tarsat, edös szüleit,
 Ö nem szana penzet es örökseget,
 Batorsaggal harcra vive ö feiet.
- 470 42. Sokan latak, vitezsegöt nagiot tön,
 Ket fű török feiet igön hamar vön,
 Vitez szolgálual ot nagi harcziot tön,
 Nagi sok török igön hamar raita lön.
- 475 43. Niolcz töröknek esek harczi kezeben,
 Vri modon, szepön uagion öltözve,
 Varrot giolcz ing fölliül raita föl ueuen,
 Panczel keztű uagion mind ket kezeben.
- 480 44. Mondgiak, az keztűben, hogi nagi szep köuek
 Az sötettben czuda szepön fenlöttek,
 Ö neueröl erőssen erteköztek,
 Homoniai igi felele azoknak.
45. Vitez röndön valo beslia vagiok,
 Az czatazo katonais en vagiok,
 Homoniai Istvan szolgálai vagiok,
 Szolgai közt enis fű embör vagiok.
- 485 46. Niert predanak igön örülnek vala,
 Filek fele az vräl tartnak vala,
 Szölö giepün ha el möhetnek vala,
 Homoniait rabsagra vizik vala.

47. De Istennek teczek it megh io volta,
 490 Törököknek giepün utat nem nita,
 Giepü mellet Homoniait hordozza,
 Azon közben az török nagi szait halla.
48. Megh allapek az niolcz török suddogua,
 Homoniait kerdőzik nagi suddogua,
 495 Illien nagi kialtas mi dologh volna,
 Igi felel törököknek ez szora.
49. Lam, halliatok, vitezők, magiarokat,
 Hogi erőssen hullattiak kauorokat,
 Az török vitezők mind az vrakat,
 500 Mast *vag*tak le mind egi labig azokat.
50. De mint roka, okos, ravaz magaban,
 Igi oluassuk Aesopus irasaban,
 Lopot kakas mikor volna szaiaban,
 Nem hagihattia vala kakast futtaban.
- 505 51. Igi az pogant noha igön biztattia,
 Homoniai noha ili szoual tartia,
 Magat megis az török nem biztattia,
 Egik török az vrnak igien szolla.
52. Bre, mit mondaz, ha az török taborra
 510 Vyob kauor erközöt az dandarra,
 Ezt is mondgia, hagi Rakoczi töb haddal,
 Homoniai Istuan is iüt töb haddal.
53. Mind ezökre Homoniai azt monda,
 Mar le *uag*tak Homoniait, azt monda,
 515 Rakoczijs oda vagion, azt monda,
 Mast uagiak le az töbitis, azt monda.
54. Homoniai ezt azert mondgia uala,
 Hogi az török uele vizza fordulna,
 Azonközben ha katonat lathatna,
 520 Pogani kezből talam szabadulhatna.
55. Isten bizon czuda te iteletöd,
 Czuda kepen magad megh ismertetöd,
 Szolgaidat hamar kezben adhatod,
 Ha akarod, eletre terithetöd.

- 525 56. Saul előt Daudis hogi fut uala,
Achis kiralihoz be szaladot vala,
Elet, halal immar előtte vala,
Czuda keppen halaltul megh marada.
57. Giermök modra bolondoskodik uala,
530 Achis kirali ezön igön ijede,
Paranczola, igön hamar ki mönne,
Az bolondsag ot lön neki eletre.
58. It peniglen Homoniai Istvannak,
Io vitezlő ezössege maganak,
535 Az halalbol valo szabadulasnak,
Lön ez oka Isten vtan az vrnak.
59. Elet, halal iol löhet csak Istenben,
Szabadulas vagion csak ő kezeben,
De ezközzel safarkodik eltönkben,
540 Mint megh teczik az ket fű embörökben.
60. Ezön közben három magyar erközek,
Törököket nagi föl szoual kerdözek,
Ti kik vattok, vitez modra megh kerdek,
Es az török mindgiart megh czöndezödek.
- 545 61. Homoniai csak halgat alattomban,
Es megh erőltete magat kariaban,
Löhetneie valamint el oldasban,
Megh probala, es megh oldek azonban.
62. Bolondsagal fegveret az oldalan
550 Hattak uala Homoniai tomporan,
Alattomban kargiat ranta nagi bizuan,
Föl kyalta batorsagal ezt monduan.
63. Noza, hozza, vitezök, mört im ezök
Mind törökök, kiket ti mast kerdöztök,
555 Es nagi vitez modra az negi vitezök,
Nolcz törököt czapkodak, mint embörök.
64. Egi mas közöt fölötte örülenek,
Ili fű rabot halaltul megh mentenek,
Vyadalnak közepiben menenek,
560 Vitezsegöt ottis nagiott teuenek.

65. Gialogh esek Homoniai seregben,
Futuan igön botlik az sok holt testben,
Megh faradot uala mar ereieben,
Paripara ragada ot mönteben.
- 565 66. Vyadalhoz ismetlen hozza kezde,
Az minere megis tüle löhete,
Vitez modra törökökben el vezte,
Szolgaiban es nagi kesen meg lele.
- 570 67. Szabadula czuda keppen fogisagbol,
Az Istennek nagi irgalmasagabol,
Meneködnék az hallal arniekabol,
Pogani török ellensegnek markabol.
- 575 68. Aldot Isten, az te nagi jo voltodbol
Ha eletre hozad ötet halalbol,
Ezt az vrat tarcz megh te irgalmadbol,
Szolgalhasson tegöd halaadasbol.
- 580 69. Vgian akor amaz hirös vr fyu,
Az Balasi nemzötböl valo ifyu,
Jo Balasi Ferencz vitez vr fyu,
Török közze elegiödek az ifyu.
70. Embörseget vitez modra mutata,
Törököket mellette le czapkoda,
Sorkantiuual louat ú megh fogdosa,
Az sok török közzül magat ki ruga.
- 585 71. Azon közben töb vitez katonakhoz,
Talalkozek iambor fű szolgaihoz,
Es ezöket biztattia vyadalhoz,
Szaua hasonlatos az trombitahoz.
- 590 72. Juta vitez Barczai Baso Farkas,
Ezök közöt vala Vallay Farkas,
Nagi sok harczon forgot töb vitez farkas,
Forgodanak erőssen, mint egi farkas.
- 595 73. Egietömben ezökel Sziki Petör,
Es az hirös vitez Arssai Petör,
Vitez Fodroccki Giörgh, Samboki Petör,
Harczolanak Bölcz Miklos es Nagi Petör.

74. Jollöhet, hofi ittis sokan hullanak,
Szegeni magyar vitezökben hullanak,
Mört törökök sokan raitok ualanak,
600 Törökökis vgian el le omlanak.
75. Szöndöröi magyar, nemöt vitezök,
Ökis forgodanak mint io vitezök,
Capitaniuk Söreni Gabor nekiük,
Fileki bek rohana mindgiart nekik.
- 605 76. Vitez Soldos Ferencz valta az beknek,
Igön megh czapkoda kezet az beknek,
Fü besliak rohananak Ferencznek,
Es el fogak, mastan rabia az beknek.
- 610 77. Sori Pallal esek ot el az harczon,
Megh szorultak vala ot egi viz parton,
Vadaz fele amot egi viz mosason,
Foglia esek az ket vitez az harczon.
78. Azonközben Szikzo felöl az dandart
Oldallaslag az törökök taborat
615 Az egriek am megh ütek allasat,
Ki kergetek taborbol törököket.
79. Egitömben szöndöröi vitezök,
Mind egiczörs mind az töb magyar vitezök,
Fegiverösök es az gialogh vitezök
620 Raituk lönek ismet magyar vitezök.
80. Jollöhet, hofi igön megh farattanak,
Az köröztien vitezök el bagiattak,
Törököktül czak kevesen marattak,
Mind az altal törökökre rohannak.
- 625 81. Szep biztatast tönek az fü hadnagiok,
Örülenek magokban az magyarok,
Nagi szep kinnien ugralnak az gialogok,
Az törököt hullattiak az louagok.
- 630 82. Megh remüle az török seregeben,
Megh futamek sok harcz utan felteben,
Harom szazan az Saionak mönteben
Haza fele indulanak Birinben.

83. Hamar altal utat ök talalanak,
Noha basa fyainak mondatnak,
635 Bizoni ök sem sokaig harczolanak,
Hamar az egesseg fele tartanak.
84. Eggik reze Sajon altal költözek,
Filek fele, mint löhetet, el lepek,
Szikzot latni czaszar czaussa sem kesek,
640 Legh elsőben futni ő igieközek.
85. Szantalan törökök ot el hullanak,
Tabor heliön sokan ot maradanak,
Fü törökök, agak, vaidak halanak,
Nagi sok pogani törökök maradanak.
- 645 86. Megh szelhüdek ot az török futtaban,
Annal inkab megh ijede magaban,
Es nem teczek faratsag magyarokban,
Mört örülnek nieresegnek magukban.
87. Migh erhetek, törököket hullatak,
650 Az futasban miliket megh kaphatak,
Elevenön ök azokat el hozak,
Hainalkorban mind egi seregben hordak.
88. Fü törökök es szep ifiak valanak,
Piros verrel az mezök viragzanak,
655 Az holt testről ruhakat le vonianak,
Nagi sok fegivert, negi taraczkot hozanak.
89. Sok feieket szekerekre oztanak,
Szep niert tizön három szazlot hozanak,
Es ezökel verradua oztozanak,
660 Ezök utan vigan haza ozlanak.
90. Az kassai hadnak fü kapitannia,
Jo Sörieni Mihali, czaszar hadnagia,
Megh marada Szikzon ot az templomban,
Sebök miat farat uala kariaban.
- 665 91. Ot leteben gondolkodek magaban,
Jelös dolgot, azt uegeze magaban,
Hogi kik veztek ot az nagi vyadalban,
Megh szamlalvan egiben horgiak rakasban.

- 670 92. Magyar, nemöt vitezök, kik hullanak,
Czak negi szazan es ötvenön valanak,
Török testök közzöl kit ki talaltak,
Paranczolat alat ki szamlaltattak.
- 675 93. Az törökök, kik Szikzonak mezeien
El uezenek az török tabor helien
Es Saion tul, az Saionak körnieken,
Ezör öt szaz vezöt vyadal helien.
- 680 94. Mind ezöket ket halomban rakatak,
Magyar, nemöt testöt egiben hordatak,
Sövenikeritessel körniül fonatak,
Poganioknak testüket kiuül hordak.
95. Magyar, nemöt közöl kinek oli tarsuk,
Talalkozek vitezök közt barattiuk,
Auagi penig kinek volt hazas tarsuk,
- 685 96. Többeketis veztenek ot az harczon
Az hitötlen poganiok ot akkoron.
Tasi Janos, *Böke Miklos* az harczon,
Pernieszi Isuanis ueze akkoron.
- 690 97. Pernieszinek mindön attia fijai
Es nagi iambor ismerö jo barati
Giazban öltözenek vitez tarsai,
Halalat giazolliak nemzetsegei.
- 695 98. Az vitezlő dologhnak allapattia,
Illyen kepen uagion annak ö sorsa,
Viteszöknek fejök tarizniaiokban,
Mindönkoron vagion az koporsoban.
- 700 99. Viteszöknek jamor haszas tarsai,
De mit sirtok, Magyar orszagh fyay,
Lam, az törököknek főfö czillagy,
It ueszenek czaszarnak sok fyay.
100. Az szecseni Muztafa beknek feye,
Az ianczar aganak ys az eö feye,
It esek el egy fő tyhayanak feye,
Basa *tomaczanak* it essek feye.

677 <ho> rakatak 687 Böke Miklosis [szótagszámtöbblet] 688 <Janos> Isuanis 692 nemzetsegi [szótagszámhiány] 696 mindön ron vagion [a „ron” bcsúrvá; Thaly Kálmán javítását a szótagszámhiány is indokolja] 704 tomaczanakis it [szótagszámtöbblet]

- 705 101. Az fileki Kurcut beknek az keze,
Soldos mya sebösödek az feye,
Megh ueretek esöskeppen az teste,
Mindön napon ketczör kenik beleie.
102. Feier uari Ali bekis nagy sebben,
710 Hogi ha szinten megh nem holtis beleie,
Holtaighlan, hallom, megh eri uele,
Rayta uagion az kauorok bellege.
103. Szabadkaban lako fű vitez vajda,
Vgian akkor iüis keszben akada,
715 Nagi sebökben Egre uiuek foghsagra,
Es vgianot az sebökben megh hala.
104. Töb sok feiet akkoron hullatanak,
Czak Egörben zaz tiz feiet hoszanak,
Szöndöröben, Onadbannis hozanak,
720 Dios Giörben, Geztösbennis hozanak.
105. Az cassai vitezöknek szamara
Negiuen török feiek jutanak oda,
Es mifelenk, ide, Saros patakra
Mind hordanak szellel az töb varakban.
- 725 106. Szama mini legön török feieknek,
Sem peniglen az eleuen töröknek,
Mini legön, az kik mast el veztenek,
Nem mondhatom bizonios keppen ennek.
107. Harom ezört, nemöli mondgia, hogi vezöt,
730 Nemöl mondgia, hogi negi ezöris uezöt,
Be ú magok, törökök azt beszellik,
Hogi öt ezör uezöt, úk azt hirdetik.
108. Enis niluan irhatom enökömben,
Hogi az Kenier mezeien ot Erdeliben,
735 Tul az Dunan, az Rigo mezeieben,
Egiczör enni nem uezöt [az] törökben.
109. Mört kik lattak, eröskeppen czodaltak,
Hogi az mezöt eppen el buritottak
Holt testökel, az törököt le vaktak,
740 Mint az folio uizet, az vert boczattak.

---

732 az [értelcm] 736 uezöt törökben [szótagszámhiány] 737 laktak [tollhiba]

110. Mind ezöknék vtanna nagi zep dolgot
 Megis mondok uitezlä tanusagot,
 Kerliek azert, hagi rea halgassatok,
 Jo uitezök, ebböl lezön haznotok.
- 745 111. Egi törököt Hatuanban Tepegiüznek
 Czudalatos neuezettet neueznek,
 Kik ismerik, mondgiak ezt fű töröknek,
 Törökök közt hallam igön hirösnek.
- 750 112. Mikort Zikzo, Vadaz köszöt tabornak,
 Az török ot telepödek dandarnak,
 Nem uolt akkor felelmök magiaroknak,
 Batorsaghal, mint egi uarban uigadtak.
- 755 113. Czak Tepegüz uitez modra fű louan
 Vagion uigiazasban hegiek oldalan,
 Niha tabor helire niomtat io louan,
 Czudalkoszik törökök batorsagan.
- 760 114. Az janczarok es raczok batorsagal
 Szölö hegiröl szölöt hordnak vigsagal,
 Louag török szantalan tarizniakal,
 Zabot, arpat ugi hordnak hamarsaggal.
115. Nincz felelmök, batrak mindön dolgukban,
 Igön biznak az nepnek soksagaban,
 Mind bor, kener uagion velök taborban,
 Bűsegh vagion köztök, mint egi varasban.
- 765 116. Complarkodni fog hagimat es monarot,
 Tikot, ludat, tarizniakal sok dyot,
 Hoztanak uolt saitot es aszu turot,
 Mint egi sokadalomban, ugi jüttek volt.
- 770 117. Cufar modra törökök az vasarnak,
 Le telepödenek mint egi pyacznak,
 Egi mas közöt nagi erőssen vigadnak,
 Eznek, iznak, tabor heliön jol laknak.
- 775 118. Az zikzoi pinczekből jo borokat,
 Hamarsagal hozanak zep czipokat,
 Kinek mi jut, mind el oztiak azokat,
 Abrakalis jol tartiak ú louokat.

741 dolgot <mon> mcgis 742 kerlick <azt> azert 748 Törökök<nck> közt 758 szölö<t> 768 sokadalombar
 jgi j ugi jüttek

119. Fű törökök Tepegiöztis kenalliak,
Nagi sok felöl törökök azt kialtiak,
Szalle, uitez, egiel veliünk, azt mongiak,
780 Mind bor, kinier, abrakis *van*, azt mongiak.
120. Mond ezökre Tepegiöz törököknek,
Talam nem tudgiatok magyar viteznek
Termezetit, mint öröl szep keniernek,
Igi örül öis az boros pinczenek.
- 785 121. Higgetök megh, magyaroknak az loua
Nagi örimest az abrakot kiuannia,
Az katona halalat is nem szania,
Az abrakert kargiat hamar ki rantia.
122. Itt Tepegiút arulonak itelek,
790 Es nagi hamar az beköknek megh uiuek,
Es az bekök Tepegiözt megh kerdözek,
Mondak bekök, hagi ezt hozza nem hinnek.
123. Mind ezökre Tepegiuz azt felele,
En arulo nem vagiok, azt felele,
795 Vegezetre azt beys telliesète,
Es ű magat bekök elöt megh mentte.
124. Szo bezed közt magyarok erközenek,
Megh jelöntek azt hamar Tepegiuznak,
Megh szöMLELE röndit magyar sereghnek,
800 Vgian ottan igi felele beköknek.
125. Ihon iunek immaran az abrakert,
Ihon jünek magyarok az czipoiert,
Ihon jünek, hidgiétök megh, az borert,
Azt itelöm, hagi megh vernek ma ezert.
- 805 126. Mört az magyar sereghben az kopyak
Igienössen lobognak, mint egi gjertiak,
Mi közöttönk lattiok, hagi az kopyak
Hailadozua vannak, mint el tört palczak.
127. En ezökből nilvan azt itelhetöm,
810 Hagi az keues kauor az törökökön
Giözödelmet, higietök, mastan vezön,
Noza, hoza, mindönönk kezön legiön.

778 az kialtiak [tollhiba] 780 abrakis azt mongiak [Thaly Kálmán kiegészítését a szótagszámbíány indokolja] 798 Tepegiuznak [tollhiba]

128. Tepegiüznek igaz lön it bezedé,
Mört az keves köröztien ot megh veri,
815 Pogani török sokasagat megh giözi,
Tepegiuznak betelele iteleti.
129. Az Tepegiuz peniglen ot az harczon
Forgolodek erőskeppen akoron,
Egi nemetöt el foga ot az harczon,
820 Ezzel haza möntön mene akoron.
130. Mastan hallom, hagi nagi tiztössegere,
Fordult neki nagi szep diczeretire,
Akor valo uigiazasa nekie,
Azt mondgiak, hagi fordult diczeretire.
- 825 131. Intlek, magyar vitezök, az töröktül,
Tanulliatok Macumet szolgálaiatul,
Mört nem szegön iot el vönnönk azoktul,
Hogi ha szolgálatonk azal haznosul.
132. Az vitezlő röndön lam diczeretös,
830 Jozan elet, tudgiatok, böczületös,
Az vigiazo vitezis köllemetös,
Ez ket dolog kiuantatik ez röndhöz.
133. Mind az kettő Tepegiüzben megh vala,
Jo vigiazo, jozan elmeiü vala,
835 Az töb török mikor igön vigadna,
Jozansagal egiedül vigiaz vala.
134. Ili io draga iosagos czeleködet,
Kiualkeppen illetne az hiueket,
Hirös, neues köröztien vitezöket,
840 De most rikan talalonk effeleket.
135. Mört mikoron ök czatara kezülnek,
Ök megh othon ily vegezest vegeznek:
Hogi ha löhet, mi az paraszt embörnek
El emelliük elledelet szegennek.

833 Tepegiüban [tollhiba] 838 illetni az hiuck<nck>et 839 Hirös neue köröztien vitezök<nck>et 840 rikan [tollhiba]

- 845 136. De ha giözödelmet ellensegtökön,
Ha akartok vönni török nemzetön,
Közötetök ili vegezes ne legön,
Indulastok az Isten szörent legön.
137. Ha czatara ki mönni igieköztök,
850 Bekesegel hogi haza iühessetök,
Az Istennek igön köniörögietök,
Iozansagban, vigiazasban lögietök.
138. Illienkeppen nagi bizvast indulliatok,
Ellensegre ugian ki rohanniatok,
855 Szegensegöt, kellek, ne puzticzatok,
Mört az Isten haragia szal reiatok.
139. Lam, tudgiatok, hogi az sok niuzas, foztas,
Es az testi lelökel valo morgas,
Vtalatos Isten elöt ez szokas,
860 Ragadomani, *tolvailas* es kaborlas.
140. Kerlek, azert el hagiatok ezöket,
Az Vr isten bizoni megh ald titöket,
Fü embörre emel föl bennetöket,
Ki teriezti földönnis hirötöket.
- 865 141. Mind az altal kiuanom az Istentül,
Oltalmazon bennetöket tömlöcztül,
Megh tanito palczak veresegetül,
Ier, mondgiuk ezt mindniaian tizta sziböl.
142. Tarcz megh, Isten, ez vtannis nepedet,
870 Szent Fiadban giütöt kis seregödet,
Isten, tarcz megh az vitezlö nepeket,
Az Vrakat, mindön köröztienöket.
143. Mezsze földre futot bekeseögnket
Es az attia fiui szeretetöt
875 Hozd haza mar, elő Isten, ezöket,
Sirosicz megh el parragult földönket.
144. Feiedelmet, vrakat, tizt tartokat,
Vitezöket, iambor, bölcz tanitokat,
Agi, Vr isten, iambor, erös birakat,
880 Engödelmes kössegöt, polgarokat.

145. Kiczin hiba enökömben ha vagion,
Kinek kinek vitezsege az harczon
Mint löt, hogi löt, valoban nem irhatom,
Mindönt azert en csak viteznek mondok.
- 885 146. Kerök azert boczanatot mindöntül,
Kiuallkeppen az vitezlö nepektül,
Hogi ha szömeli szörent vitezsegökröl
Mindönt megh nem irhatok mindönökröl.
- 890 147. De bizonial azt mindön bar el higie,
Hogi Fölföldnek, az Szikzonak mezeie,
Es Szikzon tul az Saionak körnieke,
Rakva török testökel Saio völgie.
- 895 148. Pinczek, vermök es mindön hasadekok,
Sok jeg vermök es az sok viz mosasok,
Az högiekön valo erös barlangok,
Ellensegnek testevel rakua ezök.
- 900 149. Az fölföldi hösek es mindön nepek,
Török ellensegre mind ki kellienek,
Högiön, völgiön törököket vezessek,
Az katonak az vegekben mönnek.
150. Isten, legön tyed mindön tiztesseg,
Földön, mönniön adassek nagi diczösseg,
Te altalod mört az török nemzetsegh
Megh veretek az Macumet nemzetsegh.
- 905 151. Ezör öt szaz niolczvan niolcz eztendöben,
Karaczon huanak első heteben,
Lizkan szörzek ezöket be versökben,
Fön az parton, az Bodrognak mönteben.

TASNÁDI PÉTER

AZ HORATIUS MASODIK VERSES KÖNYUENEK
TIZEN NEGIEDIK ENEKE
AZ ELETNEK RÖUID VOLTAROL

1587 előtt

Ad Notam: Ditserd az Istent mostan, oh en lelköm

1. Latod, meli röuid, mulando ez vilag,
El mulik, higgied, mint szinte az virag,
Mert ninczen benne allandosag,
Foliasa neki alhatatlansag.
- 5   2. Iarasa üdönek soha meg nem al,
Mint visznek foliasa, soha meg nem szal,
Nem kemel senkit meg az halal,
Vensiget nem erhecz az ifiusagrol.
- 10   3. Nincz helie, higgied, nala kegiessegnek,
Szazzor ha aldoznalis Istenednek,
Kik vilagban az földön elnek,
Nala azok semmit nem teccenek.
- 15   4. Az bodog ollian nala, mint az szegeni,
Mert az kiralis halando, mint szegeni,
Felelő napot ot nem adnak,
Iollehet, azt mindenek keuannak.
- 20   5. No azert, mint fel ember niauualiatul,
Vagi rea köuetköszendő fogsagtul,
Ne felycz gienge szined az hotul,
Auagi testedet az deli szeltül.
6. Meg kel bizonial kostolnod az halalt,
Mindenöket, kiket ez eleöl talalt,
Meg rontot, es senkit nem taplalt,
Lelkec mert azoknak testöktöl el valt.

- 25   7. Meg valol niluan az testi eletöl,
             Kazdagsagodtul, hazadtul, marhadtul,
             Szükssegedtül, hazas tarsodtul,
             Ezeknek röuid niaiasagatul.
- 30   8. Mas heliedben maid neked allapodik,
             Ki miat minden semmiue tetetik,
             Az mit te giütöttel, el költik,
             Io borodban beuön földis iszik.
- 35   9. Lassad azert, ne vali kart eletedben,
             Szolgali Istenednek nagi felelőmben,
             Fösueniöl ne eli it nagi testben,
             Semmit nem vihecz el veled az földben.
- 40   10. Tegi iol magadtúl, mig vagi ez vilagban,
             Czelekedgiel iol massalis ez földön,
             Annak it helie, mig vagi földön,
             Ne kapi ez vtan lelek valtsagon.

ISMERETLEN SZERZŐ

AZ DEÁKNÉ VÁSZNÁRÓL

1580 előtt

1. Jeles vigasságot hallani kik kívántok,
Szíveteket azzal, hogy vigasztaljátok,
Óságban újságot túlem majd hallotok.
- 5 2. A deákné vásznát néktek majd megbeszéllem,
Ti is annál jobbak nem vadtok, jól értem,
Kérlek, ezt jó néven vegyétek éntőlem.
3. Nem régenten vala egy kis sován faluban,
Szegény deák lakék e kisdéd faluban,
Neve Máté deák nőtelen voltában.
- 10 4. Mesterséges lévén Máté minden dolgában,
Akar ő megnyőszni, van gondolatjában,
Bölcselkedik, ígygen szól önnön magában:
- 15 5. „Nem okosok azok – Máté deák azt mondja –,
Innepnep kik mennek lánt nézni faluba,
Mert rútak is akkor öltöznek ruhába.
6. Kár nyitja fel fülét, ki ígygen cselekedik,
Vasárnap ki leánynézni vakarodik,
A szép ruha által restre találkozik.
- 20 7. Aki az leánynak szépét s gyorsát kívánja,
Mindenkor pénteken nézze meg faluba,
Hogy ne legyen rösttel együtt nyomorgása.”
8. Elkészülvén Máté leánynézni indula,
Barátival mene csak szomszéd faluba,
Egy özvegyasszonynak házába beszálla.

- 25   9. Vala az asszonynak egy igen szép leánya,
           Leányát az asszony gyöngén tartja vala,
           Leányt a fonásra nem tanétja vala.
10. Semmi dolgot nem tött, leány nagy gyöngö vala,
           Hetedszaka nagy szép ruhában járt vala,
 30   Anyja nagy gyors lévén, forgolódik vala.
11. Péntek napon Máté leányt megnézte vala,
           Az leány szépsége neki tetszett vala,
           Jó baráti által megkérte vala.
12. Ennek menyegzőnapot egyet hattak vala,
 35   Szegény Máté deák reá készült vala,
           Ilkóját szépen házához hozta vala.
13. Temérdek szép ruhát asszony leánynak nyújtja,
           Fehér ruhát bőven leányának ada,
           Ilkóját Máténak ekképpen eladá.
- 40   14. Máté Ilkóval együtt sok időt élt vala,
           Mivelhogy a dolgot ő nem szokta vala,
           Ilkó is a fonyást nem tanulta vala.
15. Ruhájok lassanként elszakada nékiek,
           Végre egy-egy imegre szerek érkezék,
 45   Szegény Máté deák úgy megszegényedék.
16. Dorgálja Máté deák Ilkót nagy restségért,
           Igen komor reá imeg nem fonyásért,
           Felel Ilkó urának dorgálásáért:
17. „Én tehozzád, jó uram, azért megyek vala,
 50   Hogy engem ruhával, gyolccsal tarts, jó gazda,
           Azért kurva fonjon, gondod legyen kontyra!”
18. Az időben miriggyel halának faluban,
           Máté mindenütt forog vala az torban,
           Ilkó asszony miatt szíve van bánatban.
- 55   19. Koporsóban holtakra tesznek szemfödelet,
           Máté is magában gondolkodni kezdett,
           „Hogyha meghalok, hol vegyek szemfödelet?”

20. Legottan az házhoz Máté méne vala,
Deák módra egy okosságot gondola,
60 Beteggé tőn magát, Ilkónak így szóla:
21. „Igen megcsemelletem, lelkem, gazdámasszony,
Melyből tudom nyilván, hogy leszen halálom.”
Megfelele Ilkó Máténak jó módon:
22. „Vaj halnál meg ezen, kurva gondoljon veled,
65 Oly emberhez megyek ezután helyetted,
Ki engemet gyolccsal tarthat. Jól megérsed!”
23. Máté deák mindjárt hátradüle az ágyon,
Hortyogással jelenti, hogy ő meghaljon,
Ilkó asszony az ágyhoz mene azomban.
- 70 24. Taszigálja Mátét Ilkó asszony, ezt mondja:
„Gazda, ne csúfolkodjál velem ily módba!”
Füléhez, orrához, hogy megholt volt, nyúla.
25. Ilkó asszony ezen igen megkeseredék,
Szerelmes ura halálán szíve esék,
75 Nagy jajszóval ura tőle hívattaték.
26. „Jaj, uram, jaj, uram, háromingő jó uram!
Az egyiket szántam, másikat gondoltam,
Harmadik isten tudja, főv, van szapuban.”
27. Szomszédságba mene, megmondá asszonyoknak,
80 Hogy halála volna szerelmes urának,
A sok jó asszonyok mind odafutának.
28. Asszonynépek az Ilkót intik, hogy siratná,
Ő szerelmes urát nagy szóval jajgatná,
Ilkó asszony ottan elfakada sírva:
- 85 29. „Jaj, uram, jaj, uram, háromingő jó uram!
Az egyiket szántam, másikat gondoltam,
Harmadik isten tudja, főv, van szapuban.”

30. Ó, szerelmes uram, engemet mire hagyál?

90

31. Háromingő uram, addig ne haltál volna,
Míg szemfödélnek vásznót szőhettem volna,
Vásznom nincs, szemfödélt nem tudok adnia.”

95

32. Gondolá, hogy volna egy kis orsó fonala,
Kit leánykorában még régen font vala,
Tökben kis fonala kamorában vala.

33. Fonalat kihozá, ura felett megállá,
De már ötet előnyújtóztatta vala,
Nyavalyás Máténak ritka foga vala.

100

34. Lába ujján fonál végét megkötötte vala,
Ritka fogaiban fonált matolálá,
Lába ujjaira s fogára hálolá.

105

35. Az keserves Ilkó sírva ott elfakada:
„Háromingő uram, én kedves jó uram,
Mínek mondhatnálak, szerelmes, jó uram?

36. Mondhatnálak matolának, de az sem ilyen,
Szövőszéknek, még a szövőszék sem ilyen,
Fonáltekerő ha volnál, az sem ilyen.

110

37. Ilyent én nem láttam, mint most te vagy, jó uram,
Hozzád hasonlatos vadat én nem láttam,
Csak jó kedvvel adtam, mit holtodra adtam.”

38. Tovább nem tűrheté Máté deák, fölugrék,
„Nem látod-é kurva leánya, ki vagyok,
Húrt háloltál rám, agg eb, pengő lant vagyok!”

115

39. Ilkó asszony hátát Máté megdobogató,
Mégis a fonyásra meg nem tanéthatá
Máté deák, míg élt ez árnyékvilágba.

89–90 [Nem állapítható meg, hogy az itt kipontozott két sort az ének közlője, Barla Szabó János hagyta-e ki, vagy már a kéziratból is hiányzott (Varjas jegyzete). Az előbbire gyanakodhatunk, mivel a szöveg közreadója a „kurva”-szót is mindenütt kipontozta.] 91 meg ne halsz vala 114 pengén ag eb lant vagyok

„HEGEDŰS MÁRTON”

AZ HEGEDŰSÖKRŐL

1580 előtt

1. Hegedűsök, nektek szolok, megh halgasatok,
Mert hegedűs enis vagyok, azt iol tudgyatok,
De hogy en nem iambor vagyok, asztis tudgyatok.
- 5 2. Ez vilagon ahol vagyon egy io hegedűs,
Enis vagyok ü mellette masod hegedűs,
Aszt iol tudg'a minden ember, az ki hegedűs.
3. Gyermeksegeimtől fogua ez volt a kenierem,
Ezzel eltem, en nagy sokat, semit g'ütöttem,
Söt, minden sok marhaimat énnel költöttem.
- 10 4. Erről menden sommat vehet, iöuedelemnec,
Kett ekenec ninczen haszna, mint hegedűnec,
De latattya anny s-ninczen, mint eg'czepesnek.
- 5 5. Derekamat ki tekinti, mint *akasztottnak*,
Az feyemet ki tekinti, mondthat Borzasnak,
Az labomót ki tekinti, mondthat Czatosnak.
6. Ez vilagon ahol vagyon egy io tikožlo,
Enis vagyok ö mellete egy io tikožlo,
Azt iol tudgya minden ember, az ki tikožlo.
- 20 7. Vagyon nekem ket toluayom, az torkom, hasam,
Ezek fosztnak, hog' magamat ne ruhaszhassam,
Ezek vesztnek, hogy magamot ne iobithassam.
8. Soha semmit g'ermekemre en nem gondoloc,
Ez vilagon csak vandorlok, â hol szolgállok,
Keczke modra gyakran ganeyt tey vtan adok.

3 hoy [sh.] 4 vagyó [a nazális-jel nem látható] 7 Gyermesegemtől [sh.]... volt kenierem [szótagszámbíány;
Varjas javítása] 10 <iöücdcl> 513 akasztottaknak [szótagszámtöbblet]

- 25   9. Morgo könyuet elő rantok, mert Marton vagiok,
           Az gazdaual leg először ollyigen morgok,
           Vendegeuel öszue veszek, ebül szolgálók.
10. Az labomon nem alhatok, ha en köpentek,
           Szemeimmel nem neszhetek, hanem pillogok,
 30   Az nyeluemmel nem szólhatok, csak vesztegetek.
11. Reszegeynek nem monthattok, mert nem okadok,
           De mas napon mind napestig csak kouaczolok,
           Kit az vtan en nagy sokszor ebül megbanok.
12. Tarsaimhoz illyen modon gyakran meg gyonom,
 35   Hogy ha iot mond, en aszt soha meg nem fogadom,
           Az ki tanit es pirongat, olly igen banom.
13. Oh, nagy Isten, miért tartasz illyen nagy latrot,
           Tudom, azert, mert aszt varod, hogy meg taniczad,
           Czak heaban beszededet en ream költesz.
- 40   14. Nincz ez földön sem az egen olly predikator,
           Ki en bennem iott tehessen, am szollyon bator,
           Tudom, azzal az sem gondol, ki illyen lator.

MOLDOVAI MIHÁLY

ÁLLAPATOMAT JELENTEM

1587 előtt

Ad notam: Irgalmassagh[nak Istene]

1. Allapatomat ielentem,
Nevemet el nem felejttem,
Hüsegemrol emlekezem,
Vandornak magam esmerem.
- 5   2. Szűk taskam, etkem szep szold fű,
Italom igen keserű,
Ruham oli foltos, sok színú,
Czak nem eszen megh az tetű.
- 10   3. Mekor vrak odvaraban,
Fel hinak szep tornaczokban,
Hogj enekkeliek nagj uigan,
Hatam visket igen gjakran.
- 15   4. Oly igen engem testelnek,
Szep, tista szoual illetnek,
Ha mentem magam, veretnek,
Czeber rudon czak kj vetnek.
- 20   5. Las! ifiak ezen nevetnek,
Ven emberek emlegetnek,
Szep kegjesek ugj szemlelnek,
Kjk czak rajtam keöniorulnek.
6. De mit mongiak hüsegemrol,
Torkomhoz hailo mertekrol?
Harom ejteles tegezbol
Itatnak engem egjedol.

- 25   7. Oh bort elegitven vezzel,
Az gazda iol tart retekkal,
Torkomat mossa ssos vezzel,
Feiemet kaposta level.
- 30   8. Vegan nagiokat rikkantok,
Senkitol semmit nem tartok,
Sok orsagot elol hozok,
Melleekrol imigjen szolok.
- 35   9. Alnok tarsok, az kik uattok,
Iart kolt vtamot tuggjatok,
Azt megh nem tagathattjatok,
Hogj voltam vandor tarsotok.
- 40   10. Igen kemenien, húszt hetben,
Vszem az mivet Erdeleben,
De nem sokara elmemben,
Megh sakaskodam testemben.
- 45   11. Mester valek az kő miben,
De nagj kart teon en testemben,
Het napigh feküvem az hevben,
Megh vnam magam az hetben.
- 50   12. Indolek Magyar orszagban,
Fazek gjarto lok Kassaban,
Onnet el szokem Tokajban,
Mert modot lelek dolgomban.
- 55   13. Hogj kedvem lon az czatara,
Iovek Erdeleben Patara,
Rosdas kardom oldalamba,
Kotem tarisniam niakamra.
- 60   14. Az czaplarhoz be hevanak,
Kozepin szepesi piacznak,
Penzemtől eot megh foztanak,
Eb kosonie megh totoknak.
- 60   15. Le vetem sarga czismamot,
Vtnak erestem lovamot,
Lovam ragada magamat,
Czak nem sakasta neakamot.

16. Jutek vasarnap Szakmarra,
Talalek iambor gazdara,
El lopa louam lattomra,
Megh oda vagion ozara.
- 65 17. Dürgö Barlobast talalam,
Koszos test Fabeant ot latam,
El vouek kenieres taskam,
Teobbe nem latnam, fogadam.
- 70 18. El be iovek Kolosvarra,
Talalek szep magh búzara,
Akaram vinni Patara,
Tehat igen fen az ara.
- 75 19. Akadek io baratimhoz,
Hassugh hasartos Lukaczhoz,
Az iffiu vander Janoshoz,
Hat iol tudnak az lopashoz.
- 80 20. Koltsegem el fogiót vala,
Kartiara vestettem vala,
Az czaplarnak adossagban,
Ruhamot vetem niakaban.
21. Emberetlen leon magaban,
Megh sem keőszene búuaban,
Borat megh ittam tarsimmal,
El szokem io baratimmal.
- 85 22. Nagj koplalast eoth szenvedtem,
Kolosvarra hogj be mentem,
Az kodulast segienlettem,
Mit el hullattak, fel settem.
- 90 23. Ehiomra semmit nem eőttem,
Verőfenien megh restoltem,
Az italtis meg türhettem,
Mert en serit nem tehettem.
- 95 24. Kerdezem sokadalmokban,
Adnake bovon az szoban?
Teolczetek innom azomban,
Ehetnem parejos husban.

72 <olvashatatlan szó, kihúзва> 79 <attam> 80 Sz. Á.: Czuhamoz [javítással]

25. Haj, haj, pridem megh vakoltam,
Minden haznal hasarkottam,
Voltis, ninczis, kjaltottam,
100 Haddis, viddis, nem hallottam.
26. Ez eneket Molduaban,
Szerzek kenczes Kolosvarban,
Simandon, Egren, Tokajban,
Vandor uczaban, szalaban.

BÓDOG EMBER, KINEK Ő HÁZÁBAN...

1587

1. Bodogh ember, kinek eő hazaban
Faia böuön uagion oduaraban,
Nagi lasnakia eő vetet agiaban.
- 5 2. Ez illy ember az hidegteöl nem fel,
Cellaiaban giöniörűsegeben el,
Mert az hidegh eő hazaban nem fer.
3. Vagion nekj baran bör kontose,
Alul felol nekje bellese,
Fot kapczauul rakua sekernieje.
- 10 4. Eő keszeben uagion szep kestiűe,
Nagj puposon felall eő szüvege,
Abbol tecczek nekj legensége.
- 15 5. Nem fonniastia hidegh eő orczaiait,
Nagj uig keduel ssuti tűzhoz hatat,
Hason fekue emelj korsoiát.
6. Baratinak teöltene poharat,
Ha lakoznek sok penz tarsoliaban,
Hai denommal kj altia szomseggjat.
- 20 7. Nem akaria karat barattjanak,
Czomorlestol felti szegin tarsat,
Azert tartia sok level az hasat.
8. Nem kel nekj senkj gazdagsaga,
Hogj nincz penze, azt igen ohaitea,
Az ehezest sem igen kevannia.

- 25   9. Vrasaghoz semmi kedven ninczen,
Mert nem tolteek rea szüvegh vetve,
Egj niars hurka iob eö nekj ssütue.
10. Ha akaria, esek vagj alusek,
Ha fel keles, ugjan csak vaiusek,
30   Avval bizoni igen kiczint hezek.
11. El tauozzal tölem, io baratsagh,
Nekem nincz fam, hanem nagj boszusagh,
Ez hidegteöl csak nagj niomorusagh.
12. Bodogsagot, kjt nalad nem banok,
35   Czak az eggiet szivemben ohaitok,
En ez teobbit te neked aianlom.
13. Az kkplalast teöled nem kevanom,
Szent aszoni ugj segellien, baratom,
Ha penzed nincz, teöled el nem lopom.
- 40   14. Az kj szerze, vagjon fazodasban,
Egheb jambor uigh az meleg hazban,
Keczke modra tombol eö hazaban.
15. Ezer eöt szas es az *nyolcvanhétben*,
Sapoloduan az atkozot hazban,
45   Decembernek legh első hetiben.
16. Az szerzoiet konnien megh talalod,
Vak szemeddel eötet meg lat hatod,
Ha keresed, nalad legien botod.

ISMERETLEN SZERZŐK

HÁZASÉNEK

1586

1. Halgassátok, io uraim, az mit néktek mondok,
Mert bizonynal nem kis dolgot előtökbe adok,
Vének, iffiak ez enekbül ti is tanuljátok.
- 5 2. Én beszédem, házas népek, ti rolatok lészen,
Az iffiakrul, kik vénekkel kaptoltattok egyben,
Az papokrul, kik illyekrul gondot nem viselvén.
3. Ditséretes, köllemetes az házosság rendi,
Mint Istennek szent szerzését, ezt úgy köll bütsülnyi,
Alkalmatos embert erre gyakran köll intenyi.
- 10 4. Nem io, ugy mond az embernek tsak egyedül élnyi,
Paraditsomban az Isten azt monda Adámnak,
Azért Evát társul adá az szegény Adámnak.
- 5 5. Meztelen és tudatlan mind az kettő vala,
Sem arannyok, sem ezüstyök nékiek nem vala,
15 Pusztá kézzel az nagy kertbül ki üzettek vala.
6. Meg őrizi az Ur Isten az nyomorultakat,
Io voltábul látogattya az szükölködőket,
Isten szerént házosságnak adgyák ő magokat.
- 20 7. Iffiak, kéllek, magatokat, hogy észben vegyétek,
Mint gyermek ded szep olajfa veszök, ugy élyyetek,
Isten szerént, kéllek, légyen az ti házosságtok.
8. Ne tekétsed vén *kofának* az ő öregségét,
Nagy sok kintset, gazdagsagot, magas palotákat,
De meg nézzed, miért Isten szerzé házosságot.

1 Hal<gatok>gasatok 2 clötök [szótagszámhiány] 4 besze<m>dem [Az eltérő kéztől való javítást Buda János jelöli, a fakszimilén nem látható.] 6 a „viselvén” helyén talán „viselnek” állhatott az credetiben 11 paraditsom [szótagszámhiány, Varga Imre javítása] 22 kö fanak [értelem]

- 25   9. Ellene vecz, hidgyed, bizony, Isten törvényének,
Anyád korát ha magadnak vészsz feleségnek,
Iffiuságnak szép idejet ha adod *kofának*.
10. Nám, az örös, gyors lovakat ha az hámban fogyák,
Az röstöket, fárottakat nem fogyák egy hámban,
30   Mert nem rugyák, higyed, az port ki menet szemedben.
11. Mint ürgének, gazda asszonnak elől tsak két foga,
Husz esztendő ura vagy szegény nyavalyásnak,
Ha nem tudnád, alitanád fiának vén sasnak.
12. Ti, pásztorok, kik az népnek ör álloi vattok,
35   Nagy gyakorta az népeket errül ellenzétek,
Aggal öszve leányokat ne eskütssetek.
13. Vén szakállu io bátyaim, kéllek, halgassatok,
Gyöngé testet tapogatni kik igen kívántok,
Az iffiaknak gonoszságra gyakran okot attok.
- 40   14. Szép leányok, titeket is kéllek ez enekben,
Ne bizzatok olyan igen az vén emberekben,
Mert illendőb iffiu legény lenni szerelemben.
15. Mert az vénnek el köl túrdöd nagy sok köhögéset,
Egyik helyrül az másira ágyának vetését,
45   Mint az tőkét, emelned köl az ő nehéz testét.
16. Oh, mely nagy, kit vén embernek akarnak el adni,
Ha mint bagoly az szép solymot társul nem érdemli,
Azonképen az vén ember iffiat nem érdemli.
17. Az agh ember szintén olyan, mint az ravasz roka,
50   Mikor nyösznyi készül, kérded, kire van szándéka,
Ő azt mondgya, hogy özvegyre van ő gondolattya.
18. De már akkor les helyeket ő mind el futotta,
Nagy erőssen szép leányra vásik az ő szeme,
Mert az ki vén, nem fér öszve, gyakran köll som pácza.
- 55   19. Eösz az fejed, turos lábod az régi időtül,
Mint az tőke, meg aggottál az sok csütörtöktül,
Leány aszszont vész magadnak örök feleségül.

20. Fogatkozot vagy erődben és természeteben,
Házos társod penig ő szép idejében vagyon,
60 Iffjat ha lát, szíve vagyon nagy görjedezésben.
21. Az szerentsét ő aláza, sirván szidalmazza,
Az urának ő halálát nagy örömmel várja,
Mert hörgését, köhögését urának el unta.
22. Veszedelem gyakran esik ez ilyen nép között,
65 Mert az vének nem keresnek hozzájuk illendőt,
Kitül gyakran ő magoknak nyernek kissebséget.
23. Megh lássátok magatokban, ti menyegző szerzők,
Torkotokért hogy ti soha ne hizelkedgyetek,
Isten szerént hasomlatost egyben szerezzetek.
24. Magatok is illyetének, kéllek, ne legyetek,
70 Kész gazda asszont illetnétek, mégis leánt vesztek,
Az nép között botráncozást, hidgyétek, szerezték.
25. Jol tudgyátok, hogy pap süveg nem kedves aszszonnál,
Annál inkább utálatos az vénség azoknál,
75 Pap süvegben, bőr köntösben leány nézni ne meny.
26. Ha te pap vagy, cifra modra magad ne visellyed,
Feleségtek cifra modra magokat kontyozák,
Piros saru, csillagos fédél *immár ruhájok*.
27. Mastanyiak minden napra egy egy köntöst szabnak,
80 Feleséged deli modra föl ne ékesítsed,
Mert az nép közt ez dologgal, hidgyed, nagy kárt téssesz.
28. Ennyi végre az papokrul szolnyi nem akartam,
De közöttök én jártomban nagy sok gonoszt láttam,
Énekemben kit köz népnek mastan elő attam.
29. Az nagy koncra igen nézünk, hogy az mint kaphatnánk,
85 Sok halgato bár ne légyen, azzal sem gondolnánk,
Békességes io test tarto helyt igen kívánnánk.
30. Rágalmazás, avagy irigység köztünk kevés nincs,
Az nagy koncra, tafotára ki nem nézne, egy sincs,
90 Tanitokra gond viselés ököztök egy szál sincs.

31. Bötsületes, drágalátos az io, bölts tanitto,
Iövedelmit és ő bérít meg nem fizethetnyi,
De jutalmát meny országbul Istentül vejendi.
- 95 32. Kérek én is botsánót minden emberektül,
Ha valakit meg bántonék itt, ez kis énekben,
Adgya Isten, meg rettennyen efféle vétectül.
33. Azki szerzé, szive vala igen nagy bánótban,
Ezerötszáznyolcvanhatban, Bama püspökében,
Kinek nehéz, ám buskodgyék bátor ő szivében.

HUNYADI LÁSZLÓNAK KÉPE

1588 előtt

1. Attyamnak zerelme hazahoz nagy vala,
Orzagnak gondviselése rea zala.
2. Kimiat ellene sok iregyseg tamada,
De ellensege neky nem arthata.
- 5 3. Halala vtan en reamés támadának
Ellensegym; elwezteny akaranak.
4. VVegre bozzwmat enis ky teoltettem,
Ky eolny akart, azt en meg eoltem.
- 10 5. Orzagwl ezt az dolgot mind dychérek,
Hogy haborwsagtwl sok iambor mentetnék.
6. De az kyraly semmikeppen nem twrheté,
Engemet ereos fogsagba tétete.
7. Bwntetny siete chelekedetemet,
Artatlanwl weteté feyemet.
- 15 8. Nem neze hywsegemet, iamborsagomat,
Sem tetetes zep iffíwsagomat.
9. Zépségemért bodognak yakron mondotnak,
De az iregyseg artot sok iambornak.

HUNYADI LÁSZLÓNAK KÉPE

JEGYZETEK

KOZÁRVÁRI MÁTYÁS

Nyomtatott kiadásai: „Az régi magyaroknak első bejövésekről való historia, Attilával miképpen teleptetnek le Scambriában, és melly nagy vérontással férkesztenek be Pannoniába. Ad Notam: Arpad vala fő az capitanságba.” – A kiadvány 4° alakú, az ének végén, az F2r lapon: „Finis.” – Nyomtatott Colosvarot Heltaj Gasparne műhelyébe, 1579. esztendőben. – RMNy I, 437

Egy másik, példányból ma már nem ismert kiadás emlékét Szathmári Pap Mihály kolozsvári református kollégiumi tanár őrizte meg, öt más Manlius-nyomtatvánnyal együtt bejegyezte Bod Péter *Magyar Athenasának* egyik példányába: „Az régi magyaroknak első bejövésekről való historia: Attilával miképpen teleptetnek le Scambriában, és melly nagy vérontással férkesztenek be Pannoniában és az után sok egyéb országokba.” – 8°, Sycz (= Németlövő), Manlius, 1592, RMNy I, 702 – vö. VARIAS 1982, 244. (A NySz feldolgozza a históriát, s ez utóbbi kiadásra hivatkozik, alighanem tévedésből, hiszen Szabó Károly egyetlen példányt sem ismert: RMK I, 265.)

A vers kiadását Dézsi Lajos is tervezte. Autográf másolatát lásd: SZEK MS 00881.

RPHA № 1014

Strófaképlete: a11(6,5), a11(6,5), a11(6,5), a11(6,5)

Dallama: RMDT I, № 82 – A nótajelzés Göröcsöni Ambrus Mátyás-históriájára vonatkozik (RPHA № 101).

Akrosztichon: MATHIAS GOSARVARI TRICESIMATOR HVNIADIENSIS FECIT HANC HISTORIAM MAGNIFICO DOMINO STEFHANO S BATHORE DE SOMLIO IVNIORI COMENDAT CVOMODO GESSIT BELLVM ATILA CONTRA INIMICOS SVOS ET MVLTTOS REGES ET DOMINOS RÖGIONES CIVITATES ADEGIT POTASTATI SVE ET SEDEM HABITABLEM FECIT SCAMBRIAM POSTREMA MORTE REPE[NTINA].

KOZÁRVÁRI MÁTYÁS, A VERSSZERZŐ

A mű szerzőjeként az irodalomtudomány máig az egyébként ismeretlen Gosárvári Mátyást jelöli meg az akrosztichon alapján (TOLDY, 139.; DÉZSI, Tinódi, 178–180.; DÉZSI 1927, 288–289.; HORVÁTH, 388, 457.; SZINNYEI III. 1305.; ÜMIL I, 690.). Kázmér Miklós családnév-szótára figyelt föl elsőként arra, hogy sem Gosárvár helység, sem belőle képzett családnév nem létezik, a Dézsi melletti Kozárvár és a Kozárvári családnév viszont igen (KÁZMÉR, 632.). 1526-tól folyamatosan vannak ismereteink Kozárvári nevű erdélyiekről, köztük egyetemet járt értelmiségiekről is. Ismerünk egy Kozárvári Pál nevű unitárius papot is, akit református ellenfele, Károlyi Péter *Cozosvarinak* titulált, állítólagos mosdatlansága miatt (BALÁZS, 107.). A históriás ének szerzőjéről, Kozárvári Mátyásról is van adatunk. Az 1579 előtt írt vers akrosztichonjában TRICESIMATOR HVNIADIENSISnek, hunyadi harmincadosnak mondja magát, s kétségkívül azonos azzal a Kozárvári Mátyás deák zilahi harmincadossal, akit Báthory István levelezéséből ismerünk. Az erdélyi hármastanács nevében Kovacsóczy Farkas kancellár 1583. október 3-án arról ír Báthorynak, hogy Erdély rossz gazdasági helyzetében kénytelen a várak felelőtlen tisztartóit tehetséges és teljesen megbízható hivatalnokokkal felváltani, „miképpen immár Gyaluban egy Kozárvári

Mátyás deákot, zilahi harmincadost, kinek abban az tisztben mind fidesét [hűségét] s mind hasznos forgolódását comperiáltak [ismertük] Perneszy Pál [gyalui prefektus] idejének kiteljesedése után rendeltők” (Báthory István király levélváltása az erdélyi kormányossal, 1581–1585, kiad. VERESS ENDRE, Bp., 1948, 104.). Kozárvári tehát előbb hunyadi, majd zilahi harmincadosként, később gyalui tiszttartóként a Báthory-adminisztráció hű szolgálójának mutatkozott, s vámhivatalnokként a kormányzat gazdasági érdekeit képviselte (EMBER GYÖZÖ, Az újkori magyar közigazgatás története, Bp., 1946, 448–449.; TRÓCSÁNYI ZSOLT, Erdély központi kormányszata. 1540–1690, Bp., 236.).

Nem lehet kétséges, hogy az itt közölt vers szerzője Kozárvári Mátyás volt. Azt azonban el kell ismernünk, hogy az akrosztichon megnehezíti a név Kozárvári alakban való feloldását. A kérdéses betűt a „Gottusok” szó adja (29. sor), s ez aligha ölthetett a kéziratban „Cottusok” vagy „Kottusok” formát. A 29. és 30. sor cseréje kínálhatna megoldást, ám az így keletkező inverzió erősen elüt a vers mondatszerkesztésétől. Vadai István kötetünkről írott lektori jelentésében úgy véli, hogy a szerző a latin nyelvű akrosztichon helyesírásához alkalmazkodva változtatott nevének írásmódján, mivel a latinban nincs K betű. Általában C-t írnak helyette, de ő itt valamiért a G mellett döntött. Latin nevekben e két betű olykor felcserélhető: A Caius és a Cnaeus nevek Gaius és Gnaeus változatban is gyakran előfordulnak. Talán a versszerző nevének ejtésekor is előfordult, hogy a K-t zöngésen ejtették.

IFJABB BÁTHORY ISTVÁN, A VERS CÍMZETTJE

Művét ifj. Báthory Istvánnak (1554–1601), a király unokaöccsének ajánlotta. A Kovacsóczy Farkassal együtt Padovában tanult fiatal Báthory Istvánt nagyra becsülték európai híré professzorai, Valentino Naiboda és Antonio Riccoboni. A fiatalember többek közt csillagászati és poétikai stúdiumokat folytatott (ÁLDÁSY ANTAL, La généalogie de la famille Báthory, in Etienne Báthory roi de Pologne, prince de Transylvanie, Cracovie, 1935, 9.; VERESS ENDRE, A Paduai Egyetem magyarországi tanulóinak anyakönyve és iratai, Bp., 1915, 81–83.; HORVÁTH IVÁN, Padovában poétikát tanulni, ActHistLitt, 1981, 43–53.). Padovai tanulása után, 1573-ban az ifjút Erdélybe hívták, s Szatmár várkapitánya lett. Itt kalauzolta Pierre Lescalopier-t, a francia utazót, padovai diáktársát, aki naplójában szívélyesen emlékezik meg róla (Pierre Lescalopier utazása Erdélybe [1574], kiad. BENDA KÁLMÁN és TARDY LAJOS, Bp., 1982, 72, 76.). A lengyel királyválasztás után követte nagybátyját Krakkóba. Később visszatért Erdélybe, 1581-től az erdélyi kormánytanács tagja lett, Laskai Csókás Péter ekkor görög–latin versben köszöntötte (RMNy I, 483). Politikai pályája testvérének, Báthory Boldizsárnak a kivégzéséig töretlen volt (vö. SZABÓ GYÖRGY, Abafáji Gyulay Pál, Bp., 1974, 57, 124. – HumRef, 3.), akkor Lengyelországba menekült, második felesége lengyel volt: Sophia Kostka.

Az ifjabb Báthory István írt és beszélt olaszul, szerette és támogatta a zenét és a képzőművészetet (BALOGH, 348–349. – számos adattal). Naplója egykor megvolt Kemény József gyűjteményében (TT, 1857, 152.). Felesége, Bebek Zsuzsanna révén Balassi Bálinttal is kapcsolatba hozták (VARJAS 1982, 325.), sőt, a Balassi-kódex BATHORY akrosztichonú versét (*Boldog aki akarsz lenni életedben*, RPHA N° 196) is neki tulajdonították (HORVÁTH IVÁN, i. m., 44.).

Báthory István lengyel király dinasztikus terveiben fontos szerepet juttatott elhalt bátyja, András gyermekeinek (Istvánnak, Andrásnak és Boldizsárnak), egyikőjüknek a lengyel koronát szánta. Érdekes, hogy háromjuk közül az elsőszülött Istvánt favorizálta a legkevésbé. Ez talán vallásbeli ingatagságával magyarázható. Vincent Laureo nuncius szerint: „È non pur cattolico, ma inclinatissimo alla religione cattolica” (VERESS ENDRE, Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai. 1221–1864, Bp., 1941, 203.). Felmerült a gyanú, hogy egyetemistaként Antonio Riccoboni poétika-szemináriumán a jezsuiták Erdélybe hívásáról folytatott titkos tárgyalásokat Giacomo Boncompagnival, XIII. Gergely pápa fiával (HORVÁTH IVÁN, i. m., 44–45.). Ezt ugyan még nem sikerült bebizonyítani, az mégis érdekes, hogy amikor jóval később Berzeviczy Márton befejezte az erdélyi jezsuiták ügyeit rendező tárgyalásait, éppen ifjabb Báthory Istvánnál vett búcsút az országtól egy afféle „munkaebéden”, Somlyón (VERESS ENDRE, Berzeviczy Márton [1538–1596], Bp., 1911, 144–145.). Az is figyelemreméltó, hogy fiát, Báthory Gábort, a későbbi

fejedelmet a jezsuiták nevelték Erdélyben (Jezsuita okmánytár. Erdélyt és Magyarországot érintő iratok 1601–1606, I/1, kiad. BALÁZS MIHÁLY, KRUPPA TAMÁS, LÁZÁR ISTVÁN DÁVID, LUKÁCS LÁSZLÓ, bev. BALÁZS MIHÁLY, Szeged, 1995, 116. – Adattár, 34. – ifj. Báthory István fontos művelődéstörténeti szerepének megíratlanságára a kötet sajtó alá rendezői figyelmeztetnek: I/2, 496.).

Kozárvári éneke mindenesetre a király dinasztikus törekvéseit támogatja, s beleilleszkedik a Heltai-nyomda azon 1576–77-es kiadványainak sorába, melyek a nemzeti királyság helyreállítására mellett agítálnak Báthory uralma alatt (VARJAS 1982, 180–182.). Ezek között van Valkai András históriája is *Az magyar királyoknak eredetéről* (RMKT XVI, 9, 29, 542.). Valkai ebben elmondja, hogy a hun történetet is versebe szedte még 1567 előtt. Noha ez az ének elveszett, Kozárvári ismerhette és felhasználhatta. Kozárvári és a fejedelmi unokaöcs közt alighanem Kovacsóczy Farkas a közvetítő személy. A vers keletkezésének konkrét előzménye talán éppen Kovacsóczy 1578-as visszatérése Erdélybe. Ekkor már eldöntött tény a Moszkva elleni háború, s ő mint kancellár és a fejedelem első embere azt a feladatot kapta, hogy a rendek ellenállását megtörve szorítsa rá Erdélyt a hadjárat támogatására mind pénzzel, mind katonával. Tudjuk, hogy ezt milyen súlyos konfliktusok árán sikerült csak elérnie (SZÁDECZKY, Kovacsóczy, 11–17.). Kozárvári Kovacsóczy bizalmasa volt, verse tehát a széleskörű háborús propagandának is része. Kozárvári úgy formálta át a forrásában olvasható hun történetet, hogy az sem katolikus vallásában, sem méltóságában ne sérthesse a Hunyadi Mátyás mintájára *Attila Secundus*nak képzelt uralkodót (MIKÓ ÁRPÁD, *Divinus Hercules és Attila Secundus*. Mátyás király műpártolásának humanista aspektusai, in *Ars Hungarica*, 1991, 149–156.).

Az ötletet valószínűleg Leonhardus Uncius (VERESS ENDRE, i. m., 1915, 85, 89, 215.; i. m., 1941, 205–206, 269.) Padovában tanult szász humanista könyve adta, mely szintén 1579-ben jelent meg Krakkóban (*Poematum libri septem de rebus Ungaricis*, RMNy III/1, 679). Uncius kötete hosszú versekben éneklie meg Attila királyt, Csaba királyfit, kitérve a Sarmatiába vonuló hunok kalandjaira is: „Est quoque Moschorum regio subiecta Tyranno / Vngariam uulgu quam populare uocant”. Uncius versei mintha Kozárvári akrosztichonjából is visszacsengenek: „Atila qui Scythico sibi sanguine uendicat ortum / Inuicta gessit qui fera bella manu...”.

Az Attila-kultusz ritka Báthory-kori emlékei közt egy kő feliratát is érdemes megemlíteni, mely egykor a dési Csonkatorony falán volt olvasható, s a helyi hagyomány szerint azt a helyet jelölte, ahol a szintén ott őrzött „tanácskö” felett Árpád és vezérei háromszor Deust kiáltva fohászodtak csata előtt (SINKÓ KATALIN, *A nemzeti emlékmű és a nemzeti tudat változásai*, in *Monumentumok az első háborúból*, Bp., 1985, 9.).

Hunnus de Scythicis digressus aedibus hospes
Pannoniae glebam transfert huc gramen et undam,
Ter clamans: Deus! hac liceat tullere potiri.
Desicamque dixit Dei de nomine terram.

Ez a kő művészettörténeti unikum, mert teljesen társatlan: nem építészeti fölirat, nem sírfölirat. Olyan „emléktábla”, amilyenből csak egyet ismerünk, ezt, s ma már ez sem létezik. A désiei büszkesége volt ez a kő, példa rá Pápai Páriz Ferenc *Naplója* (PÁPAI PÁRIZ FERENC, *Életem folyása* [Vitae meae cursus], in uő., *Békességet magamnak, másoknak*, kiad. NAGY GÉZA, Bukarest, 1977, 136. – A *Napló* első oldalának fotóját az emlékkő szövegével lásd a kötet 12. tábláján. – Nagy Géza egyébként úgy véli, hogy a felirat Csáti Demeter *Pannóniai énekének* részlete – latin fordításban.). Ebben az első bejegyzés a torony föliratáról szól: „Születtem Dés városában..., mely úgy hangzik, mint Deus; ezt világosan bizonyítja a... máig is álló torony, ahol ez olvasható:” – s a szerző ide bemásolta a felirat teljes szövegét. 1938-ban, az Árpád-kori Csonkatorony lerombolása-kor a kőnek nyoma veszett. Mivel Kozárvár Dés közvetlen közelében van (LIPSZKY, XVII R 60), s mivel a felirat 1578-ból, Kozárvári Attila-históriájának valószínű keletkezési évéből való, a két vers közti kapcsolat legalábbis megfontolásra érdemes (BALOGH, 241.).

Kozárvári Mátyás históriájának politikai, eszmetörténeti háttéréről bővebben lásd: ÁCS PÁL, Attila-kultusz a Báthory-korban, in Neolatin irodalom Európában és Magyarországon, szerk. JANKOVITS LÁSZLÓ és KECSKEMÉTI GÁBOR, Pécs, 1996, 114–115.

A FORRÁS

A mű forrása Heltai négy évvel korábban kiadott *Chronicája* (RMNy I, 360.). Kozárvári fejezetről fejezetre követi Heltai történetmondását. Az egyes Heltai-szövegrészek a következő versoroknak felelnek meg: A magyaroknak első kijövéséről Szkítiából. I. rész: 1–60. sor; II. rész: 61–72. sor; III. rész: 73–116. sor; IV. rész: 117–232. sor; Attila az első herceg a magyarok között. I. rész: 233–296. sor; II. rész: 297–364. sor; Attila hercegnek első kiindulása. I. rész: 365–432. sor; II. rész: 433–476. sor; Attilának második kimenése az magyarokkal. I. rész: 477–568. sor; II. rész: 569–616. sor; III. rész: 617–760. sor; Attilának harmadik indulása a magyarokkal: 761–909. sor; Az Attila hercegnek új házasságáról és az ő haláláról: 910–968. sor; Az Attila fiainak egybeveszéséről, és mint Csaba, az egyik fia visszament sok magyarokkal Szkítiába: 969–1020. sor; A székelekről, kik ők is magyar nemzetek: 1021–1044+1 sor.

Heltai Attila „harmadik indulásáig” alapvetően Bonfini követi, innen viszont Thuróczyt, de a Bonfiniből fordított részbe is beemel Thuróczytól való epizódokat (HELTAI GÁSPÁR, Krónika az magyaroknak dolgairól, Kolozsvár, 1575. – Faksimile kiadás: Bp., 1973, kiad. VARIAS BÉLA, kíséző tanulmány KULCSÁR PÉTER.).

A tárgyi jegyzetek alapvetően a következő munkákra támaszkodnak: PETZ GEDEON, A magyar hünmonda, Bp., 1885.; BALLAGI ALADÁR, Attila bibliographiája, ItK, 1892, 255–256.; ECKHARDT SÁNDOR, Attila a mondában, in Attila és hunjai, Bp., 1940, 143–216.; MÁLYUSZ ELEMÉR, A Thuróczy-krónika és forrásai, Bp., 1967.; KULCSÁR PÉTER, Bonfini magyar történetének forrásai és keletkezése, Bp., 1973. – HumRef, 1.; SZÜCS JENŐ, Társadalomelmélet, politikai teória és történetiszemlélet Kézai Gesta Hungarorumában, in uő., Nemzet és történelem, Bp., 1974, 413–555.; OLÁH MIKLÓS, Athila, in Humanista történetírók, kiad. KULCSÁR PÉTER, Bp., 1977, 329–390, 1092–1103.; THURÓCZY JÁNOS, A magyarok krónikája, kiad. HORVÁTH JÁNOS, Bp., 1978.; PETRUS RANSANUS, A magyarok történetének rövid foglalata, kiad. BLAZOVICH LÁSZLÓ és SZ. GALÁNTAI ERZSÉBET, Bp., 1985.; KULCSÁR PÉTER, A történetíró Heltai, in Irodalom és ideológia a XVI–XVII. században, szerk. VARIAS BÉLA, Bp., 1987, 113–133. – Memoria Saeculorum Hungariae, 5.; KULCSÁR PÉTER, A magyar ősmóna Anonymus előtt, ItK, 1987–88, 523–545.; JOHANNES DE THUROCZ, Chronica Hungarorum, II, commentarii, composuit ELEMÉR MÁLYUSZ, Bp., 1988.; GYÖRFFY GYÖRGY, Krónikáink és a magyar őstörténet, Bp., 1993.; BÓNA ISTVÁN, A hunok és nagykirályaik, Bp., 1993.; Korai magyar történeti lexikon, főszerkesztő KRISTÓ GYULA, Bp., 1994.; ANTONIO BONFINI, A magyar történelem tizedei, ford. KULCSÁR PÉTER, Bp., 1995.

2 első ki iöüésekről – A hun–magyar rokonság (azonosság) gondolata a XVIII. századig a magyarság közkeletű származásmélete volt. Eszerint ugyanazon nép két alkalommal foglalta el a Kárpát-medencét, először hun, másodszor magyar nevezet alatt. Kozárvári Heltaitól eltérően a hunokat teljes egyértelműséggel magyaroknak tekinti, nevezi, úgyannyira, hogy a hun szó elő sem fordul. Az elméletet Kézai Simon (1272–90 körül) alkotja meg a *Gesta Hungarorum*-ban. Mások szerint az elmélet Ákos mestertől (meghalt 1272-ben) származik.

7 Harom szaz hetuen harom esztendőben – A Képes Krónika évszámadata. A Budai Krónika családjában 328, Kézainál 700 áll.

12 ez közt – ezenközben

18 sziros (zsiros) – tápanyagban gazdag

24 Scithiabol ackor így ki iöüénec – Kozárvári félreérti Heltait (9v) s összezavarja az eseményeket: A csodaszarvas ázsiai Szkítiából európai Szkítiába vezet a hunokat, azok onnan vissza-

térnek, majd végleg átköltöznek az utóbbi helyre. Innen „indulnak ki” s törnek rá Európára a 370-es években.

26 Alanusok – A Kaszpi-tenger és a Kaukázus közt élt iráni eredetű nép. A 370-es években már a hunok szövetségesei, együtt támadnak rá az osztrigótok birodalmára. Kézai szerint Hunor és Magor Dula, alán király két lányát rabolta el. Kozárvárral ellentétben Heltainál nem az alánokat „áldozták meg” a hunok.

29 Gottusoc – Tény, hogy a hunok 375-ben támadtak rá a keleti gótokra Balamber király vezérletével.

32 kémilést – kímélést

34 Hatt fő személt – A hunok hat kapitánya: e szám őrződik a „hexarchia hunnorum” kifejezésben is. Béla, Kadicsa, Keve, Semjén, Buda magyar helynevekből és személynevekből keletkeztek, csak Attila neve gót eredetű.

39–40 Száz és nyoltz nemzetségből...Tizszer száz ezer embert...Többet nyoltz ezernél – A számadás elég zavaros: a krónikákban 1 080 000 emberről van szó, Heltainál és itt 1 008 000-ről. Kézainál és a krónikakompozícióban az eredeti hun–magyar nemzetségek száma 108. Kulcsár Péter ezt a rejtélyes számadatot ősi kabar (kazár–zsidó) hagyományból, végső soron a Kabbalából eredezteti.

42–43 törüént rendeléne, / Feienként akarattyából kösségne – Kézai elméleti konstrukciója a „szkita törvényről”, miszerint a szabadok közössége (communitas) ítéli halálra (vagy rabságra) a hadbahívó parancs megtagadót.

53–54 bessusok, rotenussok, feyér és az fekete kunok – besenyők, rutének (oroszok) említése anakronizmus a IV–V. században, a fekete kunok pl. csak a XII–XIII. században bukkantak elő a Fekete-tenger északi partvidékén, innen a nevük.

56 Dacia – római provincia a mai Románia területén

56 Sarmatia – egész Közép- és Kelet-Európa ókori megnevezése

61 Herman király – Ermanarik, másként Hermanar (Heltainál), Hermanarichus (Bonfininél), osztrigót király, meghalt 376-ban

74 Macrin feiedelem – Képzeletbeli személy, figuráját Kézai alkotta meg, többek közt Szent Márton (Martinus, született Sabariában – ma Szombathely – 317 körül) életrajzi adatait felhasználva.

78 Misia – római provincia a Duna és a Balkán-hegység között, helyesen Moesia

79 Tracia – római provincia a Balkánon, Moesiával határos

79 Tot ország – Szlavónia

80 Macedonia – Traciától nyugatra, délnyugatra terült el a mai Bulgária helyén

83 Deitrich vitéz – Veronai Detre (Verona: Bern) alakját a Nibelung-ének kapcsolta Attilához. Figuráját Nagy Theodorik, osztrigót király személyéről formázták tekintet nélkül arra, hogy mintegy száz évvel a hun király után élt (459–536).

95 Scambria – Sicambria, egy germán, frank törzs nevéből eredeztetett képzeletbeli város, melyet a középkorban hol Aquincummal, hol Óbudával azonosítottak. A Kézai által ismert francia történeti hagyomány szerint ez volt Pannonia fővárosa (ECKHARDT SÁNDOR, Sicambria. Egy középkori monda életrajza, Bp., 1928.). Bonfini említ egy „Legio Sicambrorum” fölíratú követ (1.1.366), melyet állítólag Budán találtak Beatrix palotájának építéskor; ez a fölírat hamisítvány (RITÓÓKNÉ SZALAY ÁGNES, A római fölíratok gyűjtői Pannoniában, in Pannonia Regia, szerk. MIKÓ ÁRPÁD és mások, Bp., 1994, 322, 327.).

114 Potentia – Szintén képzeletbeli város Kézai Gestájában. A nyugati történeti források nem említik. Azonosításáról az elmúlt századokban hosszan, ám eredmény nélkül vitatkoztak (PETZ GEDEON, i. m., 34.).

118 Római két hadnagy – értsd: Macrin és Detre

152 Thólna – Tulna, ma Tulln (Alsó-Ausztria)

159 Maruány kö oszlopot – A hunok temetkezőhelyét Kézai egy ma is létező római Jupiter-

oltárkö mellé képzelte. Az ún. baracscai kő a váli völgyben, a mai Kajászónál (régebben: Kajászószentpéter; Kézainál Cuveazoa = Keveaszó, máshol Keveháza) pusztaoltárként szolgált, amíg Baracska főterére nem szállították. Hátlapján domborművű kettőskereszt található a középkorból, feltehetőleg a Baracska nemzetség temetője volt.

164 Két Pannoniára – Felső- (nyugati) és Alsó- (keleti) Pannónia, római provinciák, a mai Dunántúlon kívül Alsó-Ausztria és a Dráva–Száva köze is hozzájuk tartozott.

164 közölnec – közelednek

164 érté – érte, ezért

204 Halhatatlan Deitrich – Thuróczy krónikájában magyarul olvasható ez a jelzős szerkezet: „halathalon Detreh” (14. fejezet). Ezt mint a Mátyás-kori „naiv eposz” létezését bizonyító adatot szokás idézni, többek közt Oláh Miklós *Athilájára* (2.9) hivatkozva: „Ettől a sebesüléstől kapta Detricus a hunoknál a »halhatatlan« melléknevet, és a magyarok énekeikben, melyek görög szokás szerint történetükről szólnak, őt mind a mai napig halhatatlan Detricusnak nevezik.” Bonfini ezt elhagyja, Heltai Székely István nyomán visszaveszi a hun történetbe. (A német és a magyar Detremonda részletes, összehasonlító elemzését lásd: PETZ GEDEON, i. m., 38–45.; vö. WALKÓ GYÖRGY, *Nibelungok*, Bp., 1984, 46–47.).

204 vastagság – erősség

215 Kaiász völgyében – Keveaszó, vö. a 159. sor jegyzetével

226–231 Huszon nyóltz esztendőbe... Az négy százban és az egy esztendőben – A Képes Krónika családjának évszámadatai. Valójában Bleda (Buda) 434–435-ben lett hun nagykirály Ruga halála után.

243 Köz ackarattal – A rendek együttműködésének formulája a középkori joggyakorlatban: *unanimi voto pariter et consilio*.

268 Tábor auagy nagy szép sereg bontókat – értsd: ostromgépeket; Kozárvári Mátyás korában ez a szó értelemszerűen ágyút, közepes méretű mezei löveget: csatakigyót (Schlange), haubicot (MOLLAY, 305.), tarackot jelentett (NySz I. 279–280.; DOMOKOS, 89–105. j.)

288 Elefant tetém – elefánttetem: elefántcsont

301 Túl – messzi

305 Ezen köueteć czudálkoczac vala – A követek ámuldozását Thuróczy iktatja a hun történetbe egy Mátyás-anekdótát véve alapul, melyet Oláh Miklós is elbeszél. A török követ annyira elámul Mátyás palotájának pompáján, hogy beszélni sem tudott (*Hungaria*, 6.11).

331 horgos pozlárok – horgos poszlárok = görbe kardjuk – ritka szó, pontos jelentésére Heltai (8r) és Kozárvári Mátyás ezen említése alapján következtethetünk (TESz III, 272.)

338 Bendeguz – Ez a név is földrajzi névből keletkezett: Benda-köz. A Benda (Benta) egy patak neve, mely Százhalombattánál ömlik a Dunába, tehát a hun történetbe szépen beleillik. Thuróczy forrása, Iordanes szerint Attila apjának neve Mundzuk volt.

339 Nemrot – Ménrót vagy Nimród, óriás vadász a Bibliában (Gen 10,9), Kézai tőle származtatja a hunokat és a magyarokat.

340 Engadi – Nehezen értelmezhető név, lehet, hogy nem is földrajzi; mindenesetre feltűnően egybeesik a svájci – Tirollal szomszédos – Alsó- és Felső-Engadin nevével az Inn völgyében. Talán egy helyi Attila-hagyomány emléke.

344 Isten ostora – Flagellum Dei: középkori közhely. Ézsaiás próféta nevezte Assurt az isteni harag vesszejének (Ézs 10,5). Később Szent Ágoston Alarik gótjaira alkalmazta (*De civitate Dei*, I.8). Attila szinonímájaként főként Itáliában lett általánossá a XI. századtól. Nálunk Anonymus és Kézai is ismeri, a magyar krónikákban a hun király „hivatalos címének” része: „metum orbis, flagellum Dei” stb. Ennek változata a „világ pörölye” epitheton, mellyel Thuróczy illeti a hun királyt: „Stella cadit, tellus tremat, en ego malleus orbis” (Összefoglalását lásd: PETZ GEDEON, i. m., 52–53.; vö. e. kötetben a *Mózes átka* c. vers jegyzeteivel is, 488–489.)

344 dauosok – A davokon (dánokon) itt a dákok, Dacia lakói értendők.

367 Illiria – római provincia a Balkánon, a későbbi Bosznia és Dalmácia

- 368 ostrogottac kirallya – Valamer (447–467)
- 369 ketten telénec – Heltainál: egybe társolkodának
- 371 Turringoc – turcilingusok, germán törzs, a hunok szövetségese; a türing és a turciling népnevek nem azonosak
- 375 Marcianus császár – Markianosz, kelet-római császár (450–457) kevéssel Attila halála előtt került trónra, Thuróczy forrása, Antoninus, firenzei püspök helyezi az eseményt Attila uralmának kezdetére.
- 378 Vandalus király – Geiserik (427–477)
- 382 Arnes hopmester – Bonfininél (1.3.115) Ardaburius, római hadvezér (magister equitum). A Heltai számára hozzáférhető valamennyi Bonfini-szövegben Arnestides néven szerepelt, ezt magyarosította Arnessé (14v). – Hogy pontosan mit értett hopmesteren, azt nem tudni. A magyar „hopmester” szóban két teljesen különböző német szóösszetétel keveredik: Hofmeister = királyi, főúri szertartásmester; Hobtmeister = Hauptmeister = előljáró, vezér (MOLLAY, 312–321.). Esetünkben csak a második jelentés jöhet szóba.
- 393 Ingen... sem – semmilyen
- 397 elés – élelem
- 398 meg szükölne – szűkölködne
- 410 Budát... meg öle – Buda halálának epizódját Bonfini helyezi az „első kiindulás” utáni időre, Kézainál, Thuróczynál a „második kiindulás” után történik meg. Iordanes *Geticája* szerint Attila 445-ben ölte meg Bledát. „Budavárát” mint Attila városát Anonymus is említi, de a Bleda–Buda névazonosítás, valamint a gyilkosság indoklása Kézai kombinációja.
- 418 ezen – erre
- 421 álnoc köueteke – Attila cselvetésének epizódját Bonfini iktatja a történetbe (1.3.160–170)
- 422 Valentinianus – III. Valentinianus, Flavius Placidus, nyugat-római császár (425–455)
- 429 Theodorick – I. Theodorik, vizigót király (418–451)
- 445 gallusoc kirallya – valójában Aëtius (vö. az 515. sor jegyzetével)
- 484 Suantzár ország – Svájc
- 485 Rhen – Rajna
- 489 Sigmond... feiedelem – valószínűleg azonos a Iordanes emlegette Zsigmonddal, Burgundia királyával, aki azonban jóval Attila kora után uralkodott (516–523)
- 491 Constantia – Konstanz városa a Bodeni-tó mellett
- 492 Kit Attila meg nem vehet vala – Konstanzot – Bonfini szerint – Attila bizony bevette. Heltai fogalmazásában ez nem egyértelmű: megszállá, és erősen megostromlatá (16r). Azt nem mondja kifejezetten, hogy nem tudta bevenni. Ez Kozárvári kombinációja.
- 496 Basilea – Basel
- 501 Argentia – Strassburg
- 505 Rhema – Reims
- 510 Aurelia – Orléans
- 515 Ecius – Flavius Aëtius III. Valentinianus idején a Római Birodalom fővezére, egyszerűen meghatározó személyisége, ún. „erős embere” volt. Tűszként élt I. Alarik udvarában, majd a hunoknál. Voltaképp a hatalom igazi birtokosának, a császár anyjának, Galla Placidianának (régens, 425–437) a kegyence volt. Politikájában a hunok fegyvereire is támaszkodott, sikerrel hárította el a barbárok támadásait, s Attilát is ő tartotta távol Rómától. Hatalma csúcán Valentinianus saját kezével szúrta le 454-ben.
- 517 Lugdunom – Lyon
- 518 Narbon gallia – Gallia Narbonensis római provincia a mai Franciaország délkeleti részén, központja Narbona (Narbonne).
- 519 Egy rongyos remetet – A *flagellum Dei* toposzt magyarázó orléans-i remete epizódja Thuróczy saját leleménye.
- 520 köszályban – Heltainál: sziklák közül

526 magyarázna – nehezen értelmezhető igealak, talán az „én magyaráznék” helyett van: „magyaráznák”

528 Vad ember – A kifejezés – Thuróczy és Bonfini szavaitól eltérően – Heltai sajátja. Ez a fogalom nálunk Amerika felfedezését követően kezdett divattá válni (vö. KOVÁCS SÁNDOR IVÁN, Balassi Bálint és az Óceánium, in uő., Jelenlévő múlt, Bp., 1978, 52, 455.). A „vadember” – feltehetőleg német hatásra – gyakran feltűnik fogadók cégérein (pl. a híres pozsonyi Vadember-fogadó-ján: „Gasthaus zum Wilden Mann”, lásd ORTVAY TIVADAR, Pozsony város utcái és terei, Pozsony, 1905, 334–335.), s több ilyen nevű ágyút is ismerünk („der Wilde Mann” – „Vadember”: DOMOKOS, 141, 148.). A „böles és nemes vadember” már a XVI. századi Erdélyben irodalmi toposszá vált, pl. Jacobus Palaeologus Kolozsvárott keletkezett *Catechesis Christiana* című értekezésében (Jacobi Palaeologi Catechesis Christiana dierum duodecim, kiad. RUŽENA DOSTÁLOVÁ, Warszawa, 1971.). A toposz előtörténetét lásd: GEORGE BOAS, *Essays on Primitivism and related Ideas in the Middle Ages*, Baltimore, 1948, különösen a *The noble savage* című fejezetet, 129–153.

544 Haragyanac törét – Thuróczynál: *austeritatis gladium* (szigorának kardja). Az „Isten kardja” kifejezés egyfelől szintén Attila szinonímája, másfelől utal a Priszkosz és Iordanes elbeszélte mondára a kard feltalálásáról (a források ismertetését lásd: PETZ GEDEON, i. m., 50–53.). A magyar királyi udvarban őriztek egy kardot, melyet az Isten kardjával azonosítottak. A kard, melyet „a bosszú kardjának” neveztek, Salamon, magyar király anyja révén a német császári jelvények közé került, s továbbra is Attila mágikus kardjaként tartották számon. A kard nem hun, hanem magyar munka.

580 Illir folyó viz – Illiberi (Illyris), ma Elne

590 Soltan – nem személynév, hanem az arabok szultánja; a hispániai hun hadjárat Kézai kitálálása

594 szolgálban – szolgálból

606 Katalauni mezőn – A 451 tavaszán–nyarán történt ütközet helyszíne máig sem tisztázott. Az egykorú gall forrásokon alapuló francia történeti kutatások szerint a csata Troyes mellett volt, a Szajna bal partján, a Campus Mauriacus nevű mezőn (*pugna Mauriacensum*). A magyar közfelfogás szerint az ütközet keletebbre, az Aube és a Marne között zajlott, valahol Châlons-sur-Marne közelében (a helyszínen járt Szepsi Csombor Márton látni vélte a hunok sírhalmait, s érdekes történetet mesél a catalaunumi kobzosokról, kiknek ősei állítólag Attila király zenészeitől tanulták mesterségüket: Szepsi Csombor Márton művei, kiad. KOVÁCS SÁNDOR IVÁN és KULCSÁR PÉTER, Bp., 1968., 247, jegyzetek 546–547. – RMPE I.). Catalaunum ugyanis a Châlons francia helynév latin megfelelője. De a Catalaunum szó mint a csatatér neve talán félreértésből ered Iordanesnél is. Kézai szerint, aki maga is járt Franciaországban, Attila a Rhône mentén lefelé, Katalonia irányában (*adversus Cathalaunos*) haladva jut Belvider mezejére, mely Szűcs Jenő szerint Lyontól délre található (Beauvoir-de-Marc, Dep. Isère).

620 szép predicatiot – A történetbe illesztett beszédek Bonfini történetírói módszerének jellegzetességei. Heltai elhagyja vagy lerövidíti őket.

634 Gepidák és az ostrogotussokra – Ardarik, gepida és Valamer, osztrogót királyok Attila pártján álltak.

641 Torimundus – Thorismund, vizigót király (451–453)

663 vinni – vívni

677 vigyazást – virrasztást

686 Tolossa – Toulouse

696 Együld – egyébként

697 színle – csalta

718 trecacensek és túngrossok – Troyes (Trecas) és Tongeren (Tongrensis urbs, Gallia Belgica) lakói

725 Lusitania – Portugália, Hispania része. Heltai mondja, hogy a soltán „Hispániában magának foglalta vala Lusitániát” (17v).

742 Colonia – Köln. Szent Orsolya és a 11 000 mártír szűz történetének (*Legenda Aurea*, X. 21.) egy kölni feliratos kő a kiindulópontja. Tiszteletük a IX. századtól mutatható ki. A 11 000-es szám a 11 fölé húzott vonal téves értelmezéséből ered.

746 Nagy Német országon – A nagy szó itt nem nagy kiterjedésűt jelöl, hanem annyit tesz: másik; Magna Germaniáról van szó, ez több és más, mint Németország.

763 Öt esztendeig nyugodék hazában – Attila itáliai hadjárata 452 tavaszán–nyarán történt, egy évvel a galliai hadjárat után.

770 Mindent – mindenkit

774 Tenger mellé – Tengermellék, Dalmácia

775 Traguria – Trau, ma Trogir

776 Scardona – Sardonius-hegy, ma Skradin-hegy

777 Libornya – Liburnia, Illíria része

781 Salona – Az antik Salonát a hunok pusztították el, Spalato, a mai Split később mellette épült.

785 syrtiosok – Absyrtis, folyó Dalmáciában, syrtiosok: a környék lakói

785–794 – az itt felsorolt földrajzi neveket (Priamon, Pári [= Hvar?], Niuia, Sinocim) Bonfini Sztrabontól és Ptolemaiosztól veszi, legtöbbjük azonosíthatatlan, alighanem már Attila idején sem léteztek.

789 Melena – Kerkyra (Krk) szigete

791 Iadra – Zára, ma Zadar

794 Deropok... lindatok – derriopes, dindari, dalmát törzsek

798 Aquilegia – Aquileia, valaha jelentős város az Adria partján, az Isonzo torkolatától nyugatra. Attila 452-ben hosszú ostrom után bevette és lerombolta. Valóban a Rialto mocsaraiba (Kézainál *paludes Realt*) menekülő városlakók, Veneto (főleg Padova) lakói alapították Velencét. Kézai, aki maga is járt ezen a tájon, ismerte a velencei eredethagyományt, s ami még érdekesebb, visszaható az olasz történetíráásra, hisz Paulus Minorita *Világkrónikája* (1310) az ő krónikavariánsát követi.

813 eszterág – gólya

846 Iulius Vásár – az antik Forum Iulii város nevét viseli ma az egész velencei tartomány: Provincia del Friuli

855 Concordia – vagy a mai Concordia Sagittariával, vagy még inkább Cividale del Friuli osztrák–olasz határvárossal azonos

857 Pictauiana – Patavium (Padova)

862 Vincentia – Vicenza

863 Brixia – Brescia

863 Cremon – Cremona

864 Pergámon – Bergamo

867 Rauenna – Attila valójában sohasem lépte át a Pó vonalát.

868 püspök – János, Ravenna ariánus érseke

882 Liguria tartomány – Genova és vidéke, a Pótól délre

883 Mediolanom – Milano

883 Liciom – Ticinum, ma Pavia (e két város nem Liguriában van, de Iordanes is oda helyezi őket)

888 Szoard – a kapitány alakját Kézai alkotja meg a középkori Szovárd nemzetség nevéből. Ugyanezt a nevet viseli Anonymus kelet felé kalandozó Zuárd vezére, s a szó talán a keleten maradt magyarság, a szavárd magyarok régi hagyományát őrzi.

889 Atilia – Apulia

890 Kathonia – Catona, Reggio di Calabria közelében

894 pápa – I. Leo pápa és Attila találkozásában az olasz hagyomány Attilát a száz évvel később élt Totila, osztrógót királlyal (541–552) keveri, aki tényleg megostromolta Rómát (545–546). Ezt

a jelenetet Raffaello egy freskón ábrázolta a Vatikán „Raffaello-stanzáinak” egyikében. Heltai, Kozárvárral ellentétben, pápaellenes gúnnyal és kétellyel meséli el Attila és Leó pápa találkozásának legendáját: Attila állítólag engedett a pápa kéréseinek, s nem pusztította el Rómát. „De én nem tudom, ha ezt hinni kell... Olyan száraz könyörgésre nem hiszem, hogy megengedte légyen. De ám legyen bátor úgy.” (19v)

896 hiúséggel – olvasd: hívséggel

912 hugát – Honoria Iusta Grata nem a húga, hanem a nővére III. Valentinianusnak, maga is Augusta, vagyis nyugat-római társcaászár volt (426–454), akit a császári család erőszakkal igyekezett szűzi életre kényszeríteni a birodalom egysége érdekében – nem sok sikerrel. Sorozatos botrányok után Honoria 32 éves korában titokban eljegyezte magát Attilával, de a házasságot Valentinianus megghiúsította, Attila viszont elszántan ragaszkodott hozzá. Voltaképpen ez volt a „catalaunumi” csatát kiváltó *casus belli*.

929 Bactria – Perzsia része

930 orator – követ

932 Mikocz – Kézai Nagy Sándor feleségének, a baktriai Róxanének és a bibliai Dávid király nejeének, Mikolnak alakjából formálta Attila utolsó feleségének figuráját, akit más források Ildicónak neveznek.

940 dus'kát – áldomást, bort

955 Hetuen két esztendőben – Attila 453-ban halt meg.

974 görög aszszontól – Honorius, nyugat-római császár (393–423) lánya

976 Egy Hertzeg Leanyától – Krimhildtől

985–986 Ot Czaba veretéc meg Aladártól, / Deitrich wrnac az ő segítségétől – Kézai kombinációja Nagy Theodorik XII. századi életrajza (*Gesta Theoderici regis*) alapján. Eszerint Theodorik és Ardarik semmisítik meg végleg a hunokat. Bonyolítja a helyzetet, hogy Kézai Ardarikból megalkotja Aladárt, Csaba ellenlábását, akit viszont Heltainál éppen „Adár király” (lásd az 1017. sor jegyzetét), azaz Ardarik győz le.

1006 Kokusmány – Hvárezm, Khorezm, ősi kultúrterület a mai Üzbegisztán helyén, az Amu-Darja alsó folyásának bal partján. Kézai Csaba és a hvárezmi nő házasságából eredezteti az Aba nemzetséget. Abu Hamid al-Garnati, arab utazó szerint a XII. század közepén szép számmal éltek Magyarországon a magyarul kálizoknak vagy böszörményeknek is nevezett mohamedán khorezmiek.

1008 Edemert és Edet – Anonymusnál mint kun hercegek szerepelnek, Kézai Edtől származtatja az Aba nemzetséget

1010 Aladarik – A kavarodás Heltainál is megvan (20v): Eddig s ezután Aladar van, akit a gepida király, Heltainál Adarik győz le. Adarik -ikje megy át Aladar-hoz.

1014 Aladar is el vesze – Aladár halálának leírásában Heltai Bonfini követi.

1017 Adár király – Ardarik, gepida király (447–451)

1024 Cegled földén – Kézai szerint az Attila fiai közt dúló Krimhild csatájából Csaba 15 000 hunnal Görögországba, majd Szkítiába tért, ám 3000 hun Pannónia belsejébe, Csige mezejére vonult vissza Árpád idejéig, s nevüket hunról székelyre változtatták. A Csige szót Heltai Thuróczytól veszi, ott Czygla. Mivel Cegléd valami cigle nevű növény nevét viseli, meglehet, hogy Heltai nem a helységeket téveszti el, hanem a ciglét írja ceglédnek. Oláh Miklós *Athilájában* is „in campo Czegled” olvasható (18.1).

1043 Czic, és Gyirgyo... – a székely székek neveivel Heltai bővíti a hun krónikát, ő nem mondja azonban, hogy számuk öt lenne, hanem csak ötöt sorol fel, utána & jel áll. Érdekes, hogy Heltai „szék”-et ír, Kozárvári viszont helytelenül „vármegyét” Nehezen képzelhető el, hogy nem ismerte a megfelelő szót.

1045 El vesztették réghi állapattiokat – A históriás éneknek itt hirtelen vége szakad. Az OSzK példányában az utolsó versszakhoz egykorú kéz illesztette ezt a sort, egyébként Bonfini és Heltai szövegének megfelelően. Így, a kissé furcsa befejezés ellenére a mű teljesnek mondható. Ezt a sort

akár „egysoros strófaként” is felfoghatjuk: Az akrosztichon végéből őriz egy betűt: „morte repentina” (a remete „hirtelen halált” jósolt), tehát strófakezdő; s mivel a mű így Heltai utolsó szavaival zárul „de az ő hitetlenségeért &c. elsütötte a dár az ő szabadságokat (20v)”, a szakasz 2–4. sorának nem lett volna tartalma. – A zárósort egyértelműen az 1562-es székely felkelésre s az azt követő megtorló törvényekre utal, melyekben János Zsigmond megszüntette a székelyek „régi szabadságainak” jó részét. A székely felkelések Báthory István alatt is fel-fellángoltak. Vö. Székely felkelés 1595–1596. Előzményei, lefolyása, következményei, szerk. BENKÓ SAMU, DEMÉNY LAJOS, VEKOV KÁROLY, Bukarest, 1979.

DECSI GÁSPÁR

(? – 1597)

Kéziratai: L: Lugossy-kódex. (1629–1635) 182v–189v. „Az David kiral büneröl es poenitentia tartassarol valo igön szep historia.” A vers alatt: „thelosz et. 1630”. A 187. és a 188. levél hiányzik. (Ú. SZABÓ és STOLL csak az egyik levél hiányát jelzik. Lásd Ú. SZABÓ GYULA, A Lugossy-kódex, MKSz, 1913, 230. – Debrecen, Ref. Koll. R. 537. Fényképmásolat: OSzK Facs. I. Mss. 499. – STOLL N° 47

M: Mihály deák kódexe. (1679) 146r–154v. „Az David királnak historiaia Uriasnak feleségével való vétkeiről, miképpen David Uriast az hadba Joab által Rába várassának vivásakor meg öletette, az után Bethsabét feleségül elvette, Nathan prophetanak meg feddéséről, e mellett szep intésekkel mostanaba szöröztek. Ad notam: Mostan valo üdőben. Vel ad Crammerum Thomam Hist.” Bibliográfiai leírása: DÉZSI LAJOS, Régi magyar verseskönyvek ismertetése, 4, Mihály deák codexe, ItK, 1915, 434. Dézsi Lajos pontos bibliográfiai leírást ad: A Lugossy-kódex és kiadatlan versei, Bp., 1915, 15–16. – OSzK Quart. Hung. 17. – STOLL N° 106

Nyomtatott kiadásai: K: „Historia az David kiralynac Vriásnak feleségével való vétkeiről, miképpen Daid Vriast az hadban Ioab által Raba városának viuasakor meg öleté: az vtán Bethsabét feleségül magának el vötte. Nathan prophetának meg feddéséről, è mellett szép intésekkel mostan vyionnan versekben szereztetet.” Az ének végén: „FINIS” [Kolozsvár, 1579 körül, Heltainé.] A nyomtatvány címlap nélkül készült. – RMNy I, 436

D: „Az David kiralynak Bethsabeval való vetkeiről es az Uriasnak David altal az hadban löt halalarol valo historia.” Az ének végén: „FINIS” [Debrecen. 1596–1616. Rheda Pál.] – RMNy II. 953

A históriának egy ma már példányból nem ismeretes kiadásáról is tudunk Szathmári Pap Mihály feljegyzéséből (vö. a Kozárvári Mátyás históriájához írt jegyzetekkel, 389.): „Historia a Dávid királynak Uriasnak feleségével való vétkeiről, miképpen David Uriast a hadban Joab által Raba várossának vivásakor megöletete, azután Betsabét feleségül magának el-vötte, Náthán profetának meg-feddéséről e mellett szép intésekkel mostanában ujonabban versekben szereztett.” Syczben (= Németlövő), MDXCII, Manlius. – 8° (Vö. VARIAS 1982, 244.)

Kiadását Dézsi Lajos is tervezte. Autográf másolatát lásd: SZEK MS 00896.

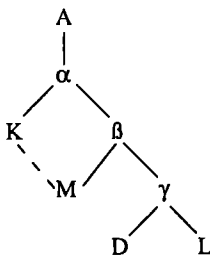
RPHA N° 289

Strófaképlete: a14(7,7), a14(7,7), a14(7,7), a7, a14(7,7), a7

Dallama: RMDT I, N° 83, az eredetileg 7x7-es dallam utolsó három sorának ismétlésével, vö. RMDT I, 750.

Akrosztichon: DECSI GASPÁR

A források összefüggését a következő sztemma ábrázolja:

A szövegforrások egymáshoz való viszonyának pontos megállapítását megnehezíti, hogy K szövege rendkívül hibás, D, L és M viszont – bár eltérő mértékben, de következetesen – átdolgozza a verset.

Az ősmásolat (α) feltételezését a sztemma mindkét ágán fellelhető közös hibák indokolják. β egykori meglétét M, D és L közös hibái és némely szöveg egyezések bizonyíthatják. β az a szöveg, amely kiküszöböli a K-ban jelentkező legsúlyosabb hibákat: sorkihagyásokat, fölösleges sorokat, értelmetlenségeket. Figyelemreméltó, hogy M, amely a legszabadabban írja át a história textusát, ezeken a helyeken D-vel és L-lel megegyezően tér el K-tól. γ feltételezése azzal magyarázható, hogy D és L források közös hibáikon kívül saját hibákat is tartalmaznak.

A szöveg helyreállításakor a sztemma hibás, de önkényes változtatásokkal nem élő ágát, vagyis K-t vettük alapul. A hiányokat D-ből és L-ből pótoltuk, a szótagszámbibákat és az értelmetlen szóalakokat lehetőség szerint a három másik forrás megegyező alakjaira javítottuk.

M szövegére csak a legszükségesebb esetekben támaszkodtunk, mivel ez átdolgozás. Ilyen esetek ott adódtak, ahol L-ből két levél hiányzik. Pl. 399 K D Királyi felségnekis örömébe mongyátoc M szövében meg mondjátok, itt M helyesen javítja a másik két forrás r/sz-tévesztését. M variánsait következetesen csak az említett két levélnyi szöveg esetében jelenítjük meg az apparátusban, egybeült a fontosabb eltéréseket jelöljük.

A nótajelzés Sztárai Mihály *História Cranmerus Tamásról* című énekére vonatkozik: RPHA N° 1020. Decsi Gáspár vereszetén kívül a XVI. században csak Sztárainak ez a költsé keletkezett ugyanebben a strófaszerkezetben (vö. RPHA II, 751. l.; vö. Zombori Antal versének nótajelzésével is: 477.). Decsi Gáspár formaválasztásában nem nehéz felismerni a tudatos gesztust: Sztárai elődje volt a tolnai prédikátorságban.

A históriás ének forrása a Biblia: 2Sám 11–12. Dávid paráznasága és gyilkossága népszerű protestáns prédikációs exemplum volt: általában a bűnbeesés dramatizálására szolgált (DÖMÖTÖR, N° 21). Bornemisza Péter *Electrájának* fametszetes illusztrációi közt a hatodik bibliai parancsolat képi megjelenítésére szolgál, ezt jelzi a kép felirata: „Ne paráználkodjál – David, Bethsabe” (a kép nemzetközi ikonográfiai párhuzamairól lásd: BORZSÁK, 73–77.). Dávid és Uriás történetét 1544-ben már versbe szedte Biai Gáspár (RMNy I, 134/A: Hoffgreff-ék. d3r): *Krónikákat régiekről kell most olvasnunk...*, RPHA N° 818. Decsi Gáspár históriáját elemzi KATHONA, 72.

DECSI GÁSPÁR ÉLETE

Decsi Gáspár feltehetőleg a Tolnához közeli Decsen született. Tanulmányait a tolnai iskolában kezdte meg kiváló tanára, Dombrói (Dombi) Péter rektor keze alatt. 1565-ben diáktársaival, Tolnai Fabricius Bálinttal és Paksi Cormaeus Mihállyal együtt Kolozsvárra utazott, hogy ott Szikszai

Fabricius Balázs előadásait hallgassa. 1566. május 20-ától fogva a wittenbergi egyetemet látogatta (SZABÓ, 135.). Miután hazajött, előbb Decsen lelkészkedett, onnan 1575-ben került Tolnára, ahol 22 évig volt prédikátor s egyúttal a felső-baranyai református egyházmegye esperese.

Az antitrinitáriusok meggyőződéses ellenfele volt, részt vett az ellenük fellépő 1576-os hercegszöllősi zsinaton.

Nevezetes szerepet játszott az 1588-as pécsi református–unitárius hitvita kirombolásában. A közeli Pécs magyar lakossága ekkorra már nagyrészt a szentháromságtagadó irányt követte Jászberényi György és Válaszúti György prédikátorok irányítása alatt. Tolna megmaradt a helvét reformáció mellett. Decsi Gáspár oly jelentékeny befolyással bírt Tolnán, hogy híveit eltilthatta a pécsi-ekkel való érintkezéstől, valójában kereskedelmi zárlatot rendelt el a pécsi unitárius kereskedők ellen. Dühét az váltotta ki, hogy káplánját, Bereki Andrást, aki hajlott az antitrinitarizmushoz, egy pécsi unitárius kereskedő kocsiján megszöktette. Decsi Gáspárra jellemző, hogy az ügyet lezáró hitvitára Válaszúti Györggyel nem ő, hanem a ráckevei prédikátor, Skaricza Máté állt ki (életrajzát lásd e kötetben 456–459.).

Pathai Sámuel visszaemlékezése szerint Decsi Gáspár 1597. szeptember 21-én halt meg Tolnán (FÖLDVÁRY 1898, 165.). Népes családjából két fia követte a tolnai prédikátorságban, Decsi István és Decsi Kristóf. Két másik fia, Decsi Gáspár és Decsi János a mezőkeresztesi csatában esett el, 1596. október 26-án. (FÖLDVÁRY 1898, 45–46.; ZOVLEX, 144–145.; ZOVÁNYI, 134–135.; Tolna mezőváros monográfiája, 142, 144–145.; KATHONA, 17–28, 41, 44–45.)

Decsi Gáspár latinul és görögül is verselt. Tolnai diáktársaival együtt 1565-ben üdvözlő verset írt Heltai Gáspár Bonfini-kiadásához: RMNy I, 209. (Vö. NAGY KÁLÓZI BALÁZS, Károlyi Péter, StetAE II, Bp., 1967, 481–482.; CSOMASZ TÓTH, 100, 178.; KULCSÁR PÉTER, A történetíró Heltai, in Irodalom és ideológia a XVI–XVII. században, szerk. VÁRJAS BÉLA, Bp., 1987, 116–117. – Memoria Saeculorum Hungariae, 5.; A verset TÓTH ISTVÁN magyarra fordította, in Műzsák fellegvára. A kolozsvári latin nyelvű humanista költészet antológiája, Bukarest, 1977, 38.).

Kolozsvári tanára, Szikszai Fabricius Balázs 1567-ben megnősült, a neves orvosdoktornak, Balsarati Vitus Jánosnak a hugát, Margitot vette el. Ebből az alkalomból jelent meg Decsi Gáspár görög nyelvű *Epithalamionja*: Wittenberg, 1567. – RMK III, 564. (Vö. SZABÓ ANDRÁS, Melanchthontól Lipsiusig. Tanárok, diákok és prédikátorok Sárospatakon 1562–1598, ItK, 1986, 487–488.)

ÍRÁSAI

Legismertebb műve prédikációs-kötete:

Az utolsó üdöben egynehány regnáló bűnökről való prédikációk, tudniillik, első a bűnről, második a részegségről, harmadik az parázناسágról, negyedik az táncról, Debrecen, 1582.; Várad, 1584. – RMNy I, 506, 560. Részletesen ismerteti: HORVÁTH, 331–333.; KATHONA, 70–71.; bev. és kiad. SZABÓ GÉZA, StetAE III, Bp., 1973, 581–590. A könyv nyelvészeti, néprajzi és művelődéstörténeti adatai még nincsenek kiaknázva. (Vö. SZÉKELY JÚLIA, Az udvari tánc, in Magyar reneszánsz udvari kultúra, szerk. R. VÁRKONYI ÁGNES és SZÉKELY JÚLIA, Bp., 1987, 309–310.; ÖZE SÁNDOR, „Bűneiért bünteti Isten a magyar népet”. Egy bibliai párhuzam vizsgálata a XVI. századi nyomtatott egyházi irodalom alapján, Budapest, 1991.)

A hercegszöllősi zsinat idején (1576) először írt Veresmarti Illés református püspöknek *A Fiu Isten megoltalmazására* című, az unitáriusok ellen szerzett könyvéhez; ez a mű elveszett. Veresmarti a hódoltsági szentháromságtagadók leggyűlöltebb ellenfele volt, vezérszerepet játszott Alvinczi György antitrinitárius pap kivégeztetésében (lásd Skaricza Máté életrajzát e kötetben: 456–459.).

15 Mint az siuo Oroszlánt ęhseg széllel hordozza – 1Pt 5,8

22 esetét – elesését = bűnbeesését

26 Amon – ammoniták: arám törzs Izraelben, Dávid hosszú harcokat vívott ellenük, míg legyőzte őket

41 Ioab Hertzeg – Jóáb, Dávid hadvezére, királyságának legfőbb támasza

42 Rabát – Rabba, az ammoniták fővárosa, ma Amman

49 nincz ortzáya – orcátlan (NySz I, 118.)

56 Vriás feleségét – Uriás hettita harcos Dávid seregében, a Biblia az ő nevét is felsorolja Dávid kiváló vitézei, a „harminc bajnok” között: 2Sám 23,39. Felesége, Betsabé (Batseba) lett Salamon király anyja. Jézus családfáján is szerepel mint „Uriás felesége”: Mt 1,6 – vö. a kötetünkben olvasható *Bölcs Salamon ítélete* história 1–15. strófaival.

56 feredni látta vala – „az asszony éppen azelőtt tisztult meg tisztátalanságából”: 2Sám 11,4

62 Oculi volubiles sunt in amore duces – Idézet Propertiustól: *Elegiae* 2,15,12. A volubiles = forgó szót Decsi Gáspár toldja be a szótagszám miatt. A „forgó szemek” a kor szerelmi költészetében is gyakran szerepelnek. Balassi: „Akképpen Júlia, ahova forgatja szemét, mindent jóval áld” (*Hét fő csillag vagyon...*), Rimay: „Két forgó szememet, gyújtó, hív szívemet” (*Szólítván nevémen...*). Ezt a Propertius-idézetet GYÖNGYÖSI ISTVÁN magyarra fordítva alkalmazza: „Az szű kalahuza szokott az szem lenni”; Márssal társalkodó Murányi Vénus, kiad. JANKOVICS JÓZSEF és NYERGES JUDIT, Bp., 1998, 146. – Régi Magyar Könyvtár. Források, 8.

85 Ki mit keres, meg leli – Aki keres, az talál: BARANYAI DECSI, 72. – A házasságtörést mint parázñaságot a Szentlélek ellen való bűnnek tartja Decsi Gáspár a parázñaságról szóló prédikációjában, az ilyen bűn halállal büntetendő. Decsi Gáspár ortodox moralizmusára jellemző, hogy a történekeért Betsábét hibáztatja. Ennek a Bibliában nincs nyoma, és a protestánsoknál sem általános. A Dávid és Betsabé történetét szintén versbe szedő Biai Gáspár pl. sajnálkozik az asszonyon, mert „jámborságába Dávid király őt megförtözteté”

105 Gyakran ő magzattyoknak ki ontyác ő véreket – vö. a kötetünkben olvasható *Bölcs Salamon ítélete* c. históriával: 207.

123 Asszony feleségeddel regúlta már nem háltál – Dávid megkísérelte saját gyerekeit Uriással elfogadtatni.

158 Kap kétfelé dorgában, mint ha halna Dunában – Baranyai Decsi János is említi ezt a közmondást: Kap kétfelé, mint a Dunába haló ember (= Haeret tanquam mus in pice); BARANYAI DECSI, 395.

182 Vitézec – A Biblia és a versszöveg egésze is alátámasztja L variánsának helyességét: itt nemcsak Uriásról van szó.

203 férfiú magzatot – D változata (szép fiú magzatot) értelmesebbnek látszik, de a XVI. századi nyelvben a férfimagzat szó is gyakori (SzT IV, 64–65.).

221 fedezni – vitatkozni

227–230 Ioseph..., Dina..., Thamar..., Sara – Ge 39,20; 34,2; 38,24; 12,11–20.

245–246 olyan, mint arany peretz az disznónac orrában – BARANYAI DECSI, 27.

249 türethető – türelmes

251 meguető – megvetendő (NySz III, 1146.)

252 köz – közös

254 Kic nőtelenec vattoc... – 1Kor 7,9–11

257 Kakuc – olvasd: kakukk

261–264 Az házasság töreése nagy ellene Istenec... Szent Pál mongya – 1Kor 6,9

288 Hogy ha innom adnátoc – A históriás énekek kedvelt formulája; bővebben erről lásd a „Hegedűs Márton” énekéhez írt jegyzeteket: 509.

294 Nathan – a próféta

334 vontattyátoc – vontat = húz-nyúz

338 sententiát – ítéletet

344 Daud hátulsó táskát nyakában nem gondola – A közmondás szövege a 350., 400. sor, valamint D és M alapján javítható. Megtalálható Szenci Molnár Albert *Szótárának* proverbiumokkal bővített kiadásaiban, pl. Heidelberg, 1621, 143.

351 gerendát – Mt 7,3 stb.

374 visszauonás – békétlenség

379–380 tennen magzattid közzül támaszt olly ellenséget – utalás Absalomra

458 Kit szíue szerént valo szolgánac mondot vala – 1Sám 13,14

461 Az iöuendö Mesiást – Jer 23,5

479 ki állani látatnéc, meg lássa, el ne esséc – 1Kor 10,12

483 Az ördögnc, világnac, az testi keuanságnac – Protestáns közhely, mely a katekizmusból, végső soron Luther *Kis Kátéjából* (1529), a *Miatyánk* taglatatából való.

487 Vitézség az embernc élete ez világon – Jób 7,1, vö. a *Vulgata* szövegével: „Militia est vita hominis super terram”

495 Az hütnc paisában, iduesség sisakyában – Ef 6, 17–18. – A Szent Pál – és Decsi Gáspár – által itt használt szimbólumrendszer apokaliptikus zsidó párhuzamairól lásd VERMES GÉZA, A qumráni közösség és a holt-tengeri tekercsek története, ford. HAJNAL PIROSKA, Bp., 1998, 64.

506 Az igazis hogy hétszer mindennap el ne esséc – Préd 24,16

542 Seruator hegyénec – A hegy neve alighanem középkori eredetű, és az obszerváns ferencek terjesztette Salvator-kultusz emlékét őrzi. III. Calixtus pápa Kapisztrán János közbenjárására a nándorfehérvári győzelem emlékére tette egyetemessé a katolikus egyházban Krisztus táborhegyi színváltozásának ünnepét (transfiguratio Salvatoris, augusztus 6., vö. BALINT SÁNDOR II, 157–164.). Az ún. Salvator-hegyeken emelt kápolnák kedvelt búcsújáróhelyek voltak, Csíksomlyón, a Kis-Somlyó nevű hegyen ma is áll egy ilyen, a XV. századból való épület (ORBÁN BALÁZS, A székelyföld leírása, II, Pest, 1869, 12–13.). – Tolna vidékén csak szőlősdombok voltak, ezeket azonban már a középkorban is „hegy”-nek nevezték. Tolna volt ekkoriban a szekszárdi borvidék központja (KALDY-NAGY, 141–150.; Tolna mezőváros monográfiája, 78, 110.). A kolofon, különösen annak L-ben megőrzött változata, feltűnő rokonságot mutat Zombori Antal históriájának kolofonjával (315, 487.). Mind Decsi, mind Zombori Sztárai Mihály Athanasius-históriájának (*Mostan emlékezzünk a régi időkről*, RPHA № 1016) záróversszakát idézik. Ez utóbbiról lásd: ESZE TAMÁS, Sztárai Gyulán, Debrecen, 1973, 116. – A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Közleményei, 83.

DECSI MIHÁLY

Kézirata: Lugossy-kódex. (1629–1635) 44v–48v. „TÖKÖRE ES PELDAIA EZ IELÖN VALO romlando életnek, mely körüül vetetöt mind az halaltul, mind penig’ az Satantul valo felelőmtül.” A vers befejezése hiányzik, mivel a kódex 49. és 50. levele nincs meg. Bibliográfiai leírását lásd Ú. SZABÓ GYULA, A Lugossy-kódex, MKSz, 1913, 220.; DÉZSI LAJOS, A Lugossy-codex és kiadatlan versei, Bp., 1915, 7. – Debrecen, Református Kollégium, R. 537. Fényképmásolat: OSzK Facs. I. Mss. 499. – STOLL N° 47

Kiad. DÉZSI LAJOS, Régi magyar verseskönyvek ismertetése, III, A Lugossy-kódex kiadatlan versei, ItK, 1914, 81–84.

RPHA N° 290

Strófaképlete: a12(6,6), a12(6,6), a12(6,6), a12(6,6)

Dallama: RMDT I, N° 15, vö. RMDT I, N° 23 – A nótajelzés Dobai Andrásnak *Az utolsó ítéletről* szóló énekére vonatkozik (RPHA N° 12).

Akrosztichon: DECZI PRAEDICATORNENAK IVDIT ASSONAK DECZI MIHALI DEAKTVL AIANDEK

A vers szerzőjéről csak annyit tudunk, amennyit az akrosztichonban önmagáról elmond. A decsi prédikátor mellé beosztott segédlelkész vagy rektor lehetett. (Lásd még DÉZSI LAJOS jegyzeteit: SZEK MS 00831.)

Némiképp áruklodó az incipit és a nótajelzés is. Decsi Mihálynak e versén kívül még két XVI. századi ének kezdődik hasonlóan: a *Drága dolog az úristent dicsérni* (RPHA N° 291) és a *Drága dolgot mondok, kérlek, hallgassátok* (RPHA N° 290) kezdetűek. Az előbbit alighanem Sztárai Mihály írta (az S. G. monogrammal jelzett vers első versszaka tulajdonképpen nem más, mint Sztárai 92. zsoltárparafrázisának változata: „Mely igen jó az Úristent dicsérni...”, RPHA N° 878; lásd legutóbb erről: BOTTA, Huszár Gál, 407. – vö. a Decsi Gáspár, Skaricza Máté, Tardi György és Zombori Antal énekeihez írt jegyzetekkel: 401, 460, 484, 494.), az utóbbit pedig Decsi Gáspár költötte (lásd kötetünkben, 45–61.). Decsi Mihály incipitje különösen ez utóbbit visszhangozza. Decsi Gáspár 1579-ben írta énekét. Ekkor már Tolnán szolgált, de tudjuk, hogy előző állomáshelye Decs volt, ahonnan 1575-ben távozott. 1578-tól Tolnai Fabricius Bálint követte őt a decsi prédikátorságban. Feltételezhető tehát, hogy Decsi Mihály deák a volt helybéli lelkész versére rímelve fogalmazta meg a hivatalban lévő prédikátor, Tolnai Fabricius Bálint feleségének, Judit asszonynak szánt „ajándékát”.

Akárhogy is történt, az kétségtelen, hogy ez a vers is annak a jellegzetes hódoltsági, baranyai protestáns irodalmi kultúrának a része, amelynek programadója Sztárai Mihály volt.

Az *ÚMIL* (I, 417.) Decsi Mihálynak tulajdonítja a *Birak, nektők szöllok, kérlek, hallgassátok* kezdetű verset is (lásd kötetünkben, 251–253. l.). Ez az attribúció nem megalapozott.

A vers a „hajszálon függ...” szólás (O. NAGY, h95) alapjául szolgáló Damoklész kardja-mese feldolgozása. A történet antik forrásait (pl. Cicero, *Tusculanae disputationes*, V, 21, 61–62.) részletesen ismerteti BORZSÁK (446–447.). Decsi Mihály verse nem ezeket, hanem a történet *Gesta Romanorum*-beli feldolgozását követi (N° 143), miként azt a RPHA megállapítja. A szerző azonban ismerhette az antik források valamelyikét is, hiszen a szereplőket meg is nevezi, mégpedig helyesen: a „zsarnok” neve ezekben Dionüsziosz, öccsét pedig Damoklésznek hívják. A *Gesta Romanorum* nem említ neveket (vö. HALLER JÁNOS, *Gesta Romanorum*, kiad. KATONA LAJOS, Bp., 1900, 382–384. – Régi magyar könyvtár, 18.).

A ma is használatos „Damoklész kardja” szólás gyakori exemplum volt mind a protestánsoknál, mind a katolikusoknál, s mesetípusként is számontartják (DÖMÖTÖR, N° 187).

10 Banat, keserőség – vö. az *Eurialus és Lucretia* nótajelzésével: „Bánat, keserőség megfogta szívemet” (RPHA N° 3007)

11 el bamittia – elkábítja (NySz I, 167.)

22 halara – értsd: halálra

107 meg’kezetek – olvasd: megkészték = előkészítették

119 foytata – kötetett

124 kiraly – olvasd: királi

228 tereczed – olvasd: térétsed = térítsed

TOLNAI FABRICIUS BÁLINT

ÉLETE

Tolnán született, s legelőször a tolnai iskolában tanult, Dombroí Dombi Péternél. Innen Kolozsvárra ment, s ott több tolnai diáktársával együtt Szikszai Fabricius Balázst hallgatta 1565-ben (vö. Decsi Gáspár életrajzával e kötetben, 401–402.). 1573-ban Wittenbergben találjuk, ahová ezek szerint viszonylag későn jutott csak ki (SZABÓ, 137.). Bod Péter tud róla, hogy még „a helvéciai s németországi iskolákban” is folytatott tanulmányokat. Ezekben az években tehetett szert páratlan héber nyelvtudására. Ezt a nyelvet „olgy tökéletesen tudta, hogy a zsidók született zsidónak erősíteniék lenni” – írja Bod Péter (BOD, 68, 298.; vö. Pathai Sámuel visszaemlékezéseivel, in FÖLDVÁRY 1898, 165.; KÁLDY-NAGY, 103. – A wittenbergi héber tanszék magyar kapcsolatairól lásd: DÁN RÓBERT, Humanizmus, reformáció, antitrinitarizmus és a héber nyelv Magyarországon, Bp., 1973, 66, 74, 145. – HumRef, 2.).

Hazatérvén, 1575-ben a tolnai iskola rektora lett, de emellett lelkeszi munkát is végzett. Pathai Sámuel püspök (1647) levele szerint Tolnai egyike volt kora legtudósabb férfiúinak (FÖLDVÁRY 1898, 165.). Az iskolában tanítványai között volt Baranyai Decsi (Csimor) János, a kiváló humanista is, Bod Péter tudta, hogy „keze alól sok jó emberek származtak” (BOD, 298.).

Itt, Tolnán látogatta meg őt 1577. november 21-én Salamon Schweiger, Joachim von Sinzendorf császári követ prédikátora és egyik volt wittenbergi diáktársa: „Az itteni plébánost, aki képzett fiatalember volt, felkerestem otthonában; velem jött Georg Hock von Dambach, a mi kegyelmes urunk apródja; ezek ketten ismerték egymást, mivel két évvel korábban Wittenbergben együtt tanultak. A plébános kitűnő szőlővel vendéglelt meg bennünket, azután elváltunk tőle” – írja Schweiger (Tolna mezőváros monográfiája, 100.; KATHONA, 17–18.).

1578-ban Decsre ment prédikátornak, innen pedig tovább, valahova az alsó-baranyai református egyházkerület egyik gyülekezetébe – Földvály László úgy tudja, hogy a mohácsi tractus seniorja lett, Kathona Géza szerint Laskón működött. Családjáról semmit sem tudunk, de talán az ő felesége volt az a „Judit asszony”, akinek Decsi Mihály a *Damocles és Dienes históriáját* küldte ajándékkul (lásd e kötetben: 65–71.). Egyik versében egy zselici szólást idéz; ebből talán Pécs környéki működésére is következtethetünk. 1589-től egyházmegyéjében az esperesi címet viselte. (ZovLex, 645.; FÖLDVÁRY 1898, 52.; KATHONA, 40–41.)

Mindössze ennyi adattal rendelkezünk a versszerző életéről, és sajnos ezek is többé-kevésbé ellentmondásosak. Zavaróan hosszú időnek tűnik az a nyolc év, ami Tolnai kolozsvári tanulása és wittenbergi egyetemjárása között eltelik. Az is tény, hogy a versszerző Tolnai sehol sem nevezi magát Fabriciusnak. Kulcsár Péter a StetAE III. kötetéről írott kritikájában éppezért arra figyelmeztet, hogy a református egyháztörténetből ismert Tolnai Fabricius Bálint és a költő Tolnai Bálint személyazonossága lehetséges, de bizonyítandó: „Van egy Tolnai Bogács Bálint is, aki a többi verselő Szikszai-tanítvánnyal egyidőben, 1570–71-ben tanul Wittenbergben: az időpont inkább órá vall, bár a költő Bogácsnak sem nevezi magát sohasem.” (KULCSÁR PÉTER, Tanulmányok és szövegek a magyarországi református egyház XVI. századi történetéből, It, 1977, 752.) Ezek az érvek óvatosságra intenek, annyi azonban bizonyos, hogy a verseket író Tolnai Bálint Magyarországon hódoltsági területén működő református prédikátor volt. Figyelemreméltó ebből a szempont-

ból az is, hogy a kötetünkben közölt akrosztichon és kolofon nélküli zsoltárfordítást a közel egykorú hagyomány tulajdonítja Tolnai Bálintnak. Márpedig ez az attribúció csakis egy Skaricza Mátéhoz hasonlóan országszerte jól ismert személyre vonatkozhat. Ez pedig aligha lehetett a teljesen ismeretlen Tolnai Bogács Bálint, sokkal inkább gondolhatunk az egyházi tisztségeket is viselő Tolnai Fabricius Bálintra.

LATIN VERSE ÉS KÉTES HITELŰ KÖNYÖRGÉSE

Három itt közölt magyar nyelvű énekén kívül egy latin üdvözlő verse ismeretes, melyet Heltai Gáspár 1565-ös Bonfini-kiadásához (RMNy I, 209) írt. Ebben elmondja, hogy „illik megismerni a hazai történelmet, fájdalom azonban, mily kevés hírnöke akadt” (KULCSÁR PÉTER, A történetíró Heltai, in Irodalom és ideológia a XVI–XVII. században, szerk. VÁRIAS BÉLA, Bp., 1987, 117. – Memoria Saeculorum Hungariae, 5.). A verset TÓTH ISTVÁN fordította magyarra (Múzsák fellegvára. A kolozsvári latin nyelvű humanista költészet antológiája, Bukarest, 1977, 46.).

Kérdés, nem ő írta-e a TOLNAIE akrosztichonú, *Tekints reánk, nagy Úristen, kegyes szemeiddel* kezdetű protestáns könyörgést (RPHA N° 1369), melynek metruma megegyezik *Apokalipszis-kommentárjának* versformájával.

4.

Nyomatott kiadása: „Az Szent Ianos Latasanac 12. reszeből valo enek, mely mostan vyontaban az keresztieneknek nagy vigasztalosokra es hasznokra Valentinus Tholnai által magyar rythmusokra szerezettet. Anno D.M.L.XXIX.” [Debrecen, 1581 körül, Hoffhalter], az ének végén: „FINIS” – RMNy I, 485

Kiad. KATHONA GÉZA–BELICZAY ANGÉLA, Tolnai Bálint verses bibliakommentárja, StetAE, III, Bp., 1973, 679–707. [A RPHA nem tud erről a kiadásról.]

RPHA N° 1482

Strófaképlete: a14(4,4,6), a14(4,4,6), a14(4,4,6)

Dallama: RMDT I, N° 225, vö. RMDT I, 748, 760. CSOMASZ TÓTH (179.) a verset elvesztetnek hiszi. A nótajelzés Tinódi Sebestyén János király fiáról való szép krónikájára vonatkozik (RPHA N° 1332).

Akrosztichon: VALENTINVS THOLNENSIS VICTORIAMMM A FILIO DEI ADVERSVS SATHANAM PIIS COLLATAM E SINCERO CORDIS MOTV HAC GRATIA NIMI PIA TESTIFICATIONEE PROSE CVTVS OMNES AD EIVS DOM BENEFICII MEMORIAM SANCTE RECOLENDAM INVITABAT

Kiadásunk a British Museum unikum példányának OSzK-beli fotómásolatáról készült. Egy másik fotókópiát Dézsi Lajos hagyatékában őriznek (SZEK MS 01671). A nyomtatványt – úgy látszik – a kötéskor körülvágták, ezért a margináliák néhol csonkultak. Feltehetőleg a 4r levélen is voltak margójegyzetek, ezeket azonban teljesen teljesen levághatták.

A lapszéli bibliai utalókat meghagytuk eredeti, egységesnek nem mondható, de jól érthető formájukban. Figyelnünk kell arra, hogy ha egy-egy ilyen hivatkozásban kettő vagy több szám is szerepel, akkor ezek mindig különböző fejezetekre vonatkoznak, és sohasem a versbeosztásra. Tehát a „Matth 9. 25.” hivatkozás Máté evangéliumának 9. és 25. capitulumára utal.

Mivel a szerző 1578-ban Tolnáról Decsre távozott, a következő évben, 1579-ben szerzett *Szent János látása* itt keletkezhetett.

Miként a címből is kiderül, a mű forrása a *Jelenések könyvének* 12. része, tehát a vers *Apokalipszis-kommentár*. Ez a kor egyik legnépszerűbb irodalmi műfaja, elég itt a pálos Gyöngyösi Ger-

gely, az evangélikus Ozorai Imre vagy az antitrinitárius Bogáti Fazakas Miklós terjedelmes munkáira utalni (HORVÁTH, 31–33.; TARNAI ANDOR, „A magyar nyelvet írni kezdik.” Irodalmi gondolkodás a középkori Magyarországon, Bp., 1984, 103–155.; DÁN RÓBERT, i. m., 183–195, 229–234.; lásd e kötetben Vajdakamarási Lőrinc ugyanebben a műfajban írt versét is: 182–190.). Tolnai előtt már Melius Péter is foglalkozott a szóban forgó látomás értelmezésével: Az Szent Jánosnak tölt jelenésnek igaz és írás szerint való magyarázása prédikációk szerint, a jámbor, bölcs és tudós emberek írásából szereztetett..., Várad, 1568, Hoffhalter – RMNy I, 259.

Kathona Géza Tolnai Fabricius versének teológiai elemzése során arra a megállapításra jut, hogy az „túlnyomórészt Melius exegezise után haladt, csupán két helyen alkotott azzal szemben saját magyarázatot, ahol Melius felfogása túlzottan egyéni utakon járt” (StetAE, III, Bp., 1973, 683.; KATHONA, 74.).

Az ének 363 stófrát számol, ebben esetleg a számszimbolikus szerkesztésre való törekvés is kimutatható, miként a szövegben előforduló betűszimbolikában is (338–345. sor). Melius exegezise mindenesetre telve van kabbalisztikus kombinációkkal (DÁN RÓBERT, i. m., 79–80.). Bonyolítja a kérdést, hogy Meliusnál Szegedi Kis István „alighanem Reuchlinra visszanyúló felfogásával” is számolhatunk (NAGY BARNA, Méliusz Péter művei, StetAE, II, Bp., 1967, 249.). Persze a kiváló hebraistának mondott Tolnai maga is ismerhetett kabbalista műveket.

Melius hatása tehát valószínű, de mivel ő is a „jámbor, bölcs és tudós emberek” munkáiból dolgozott, egyazon kútfők közös használata sem zárható ki. A *Magyar prédikációk* (RMNy I, 194.) címeiben Melius maga hivatkozik exegetikai forrásaira: „Origenes, Chrisostomus, Theophilactus, S. Ambrus, S. Hieronymus, S. Agoston és a mastani bölcs doktorok”, vagyis a reformátorok bibliamagyarázataira (ZOVÁNYI JENŐ, Tanulmányok a magyar protestáns egyház és irodalom történetéből, Sárospatak, 1887.; HORVÁTH, 295–296.; NAGY BARNA, i. m., 215–216.; DÁN RÓBERT, i. m., 71–87.).

A források kérdése tehát távolról sem tekinthető tisztázottnak. Az egykori tolnai rektor, Szegedi Kis István prédikáció-vázlatai Meliushoz is eljuthattak, még ha Melius nem nevelkedett is Tolnán, miként azt a régebbi egyháztörténetírás gondolta (BOTTA ISTVÁN, Melius Péter ifjúsága, Bp., 1978, 47–49. – HumRef, 7.). Szegedi 33 *Apokalipszis*-kommentárja a *Tabulae Analyticae*-ben található. Ezekben a szerző Heinrich Bullingernek a *Jelenések könyvéről* szóló 100 prédikációját kivonatolja. NAGY BARNA Bullingernek és Szegedi Kisnek Meliusra tett hatását e téren valószínűtlennek tartja, bár részletvizsgálatokat nem végez (i. m., 244.).

A Szegedi Kis-hatás Tolnai Fabricius Bálintnál inkább feltételezhető. Főként Tolnai latin alcímei emlékeztetnek Szegedi „analitikus táblázatának” egyes pontjaira. Pl. Szegedi 4. locusa idézhető: „Descriptio certaminis Christi et Ecclesiae cum Dracone” (RMK III, 1082 – Bázél, 1608, 369.). Tolnai énekének harmadik része szintén „de certamine et victoria veri Michaelis Iesu Christi adversus Draconem Sathanam” szól. Végső soron az egyezések a kor magyar reformátorainak wittenbergi stúdiumaiban, a „lutheri–melanchthoni ihletésű exegezisek”-ben (NAGY BARNA, i. m., 243.) gyökereznek. Egyhelyütt Kathona Géza is írja, hogy „wittenbergi elemek érvénysültek a református egyház... apokalyptikájában” (KATHONA, 22.). A XVI. századi protestáns apokalyptika eszmetörténeti háttéréről kötetünkben Zombori Antal *Eleázár históriájának* jegyzetei közt írunk részletesebben: 482–483.

A Melius exegezisével való párhuzamok mellett a két mű különbözőségei is szembetűnőek. Melius mindvégig polemikus éllel magyarázza az *Apokalipszist*, részben a „Sátán Pápa” (Qq 4r), de főként az eretneknek, Servet, Stancaro, Arany Tamás, Olajos János, „és több aszú falevelek”, tehát az unitáriusok ellen hadakozik (Rr 4v). Tolnai Fabricius Bálint verse egyáltalán nem polemikus célzatú, ő mindössze egyszer említi az „eretnekseg gondolas”-t (433. sor), s énekét inkább a közönséges bűnök elleni feddőzés céljával írja. Az ének negyedik része, mely a Mihály arkangyal ellen küzdő Sátán táborában levő vitézek, vagyis a bűnösök katalógusa, több mint száz vétket sorol fel (KATHONA, 74–76.). Egyedülállóan gazdag gyűjtemény ez, a korabeli szokások, szólások és közmondások tárháza. Nem véletlen, hogy az ő keze alól, a decsi iskolából került ki a korszak páratlanul bőséges magyar közmondásgyűjteményét összeállító Baranyai Decsi János. Ez az ének

szoros nyelvi és szemléleti egységet mutat Tolnai másik versével, a *Historia de moribus in convivióval*.

6 haborusagaban – zavarában, nyugtalanságában

14 egy aszszont fenes napban ime öltöztetec – Tolnai Fabricius Bálint sajátos verbális ikonográfiaja a legapróbb részletekig pontos leírást ad a Dürer *Apokalipszis*-sorozatán is ábrázolt Napbaöltözött Asszony alakjáról (Maria Immaculata). A XV. századtól kezdve Európa-szerte elterjedt ez a képtípus, mely Máriát a *Jelenések Könyvében* feltűnő Apokaliptikus Asszony attribútumaival ruházta fel: napfényben ragyogó nőalak, lába alatt a holdsarló, feje körül csillagkorona. Ugyanezek az attribútumok Mária mennybevételének (Maria assumta) ábrázolásain is megjelennek.

15 Laba ala ü nekie az szep hold vettetec – A középkor végi magyar oltárok Madonnái (pl. Szepesszombat [1464], Pinkakertes [1470], Farkasfalva [1480], Leibic [1500], Lőcse [1508], Besztercebánya [1509], Keresztfalu [1510], Héthárs [1520] stb. oltárain) gyakran emberi alakban ábrázolt, arccal a föld felé forduló holdsarlón taposnak. Ez az alak, mely általában a bűnt, a pogányságot jelképezte, Magyarországon egyre inkább a törökség szimbólumává vált. A Napbaöltözött Asszony kultusza a töröktől különösen fenyegetett országrészekben terjedt, többek közt Baranyában. Tolnai Fabricius Bálint természetesen elítéli a „bálványozást” – mégsem számúzi teljesen látóköréből ezeket a tárgyi emlékeket, annál is inkább, mivel ezek csak lassan, fokozatosan tűntek el az ország protestánsná váló tájairól (RADOS JENŐ, Magyar oltárok, Bp., 1938, XVIII, LXII, LXIV, LXVIII, LXXIII, LXXVI. képtáblák; RADOSY DÉNES, A középkori Magyarország faszobrai, Bp., 1967, 148, 217. kép; BALINT SÁNDOR I, 52–56.; a protestáns részekben fennmaradó katolikus kultuszokról, búcsújáró helyekről, csodatévő Madonnákról érdekes adatokat közöl ESZE TAMÁS, Sztárai Gyulán, Debrecen, 1973, 130. skk. – A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Közleményei, 83.).

23 posgas – piros (NySz II, 1280.; TESz)

39 lakni kel vala – olvasd: kéll vala = laknia kellett (NySz II, 177.)

52 Sereni – olvasd: serény = ügyeskedő, buzgólkodó

94 igeit – olvasd: igéjít = igéjét

116 vigiazzon – virrasszon

128 Aniaszentegyhaznak aszszont minden ember ercze – Tolnai magyarázata egyszerűbb a Meliusénál, aki vitatja annak az alternatívának a létjogosultságát, miszerint az asszony vagy Máriát, vagy az Ekkleziát jelenti (Pp 3v).

131 iegiesetül – A jegyesszimbolika, mely az egész Ószövetséget áthatja, Jahvének Izrael népével kötött szövetségét fejezi ki.

137 Czac egiedül az hit által – protestáns hittétel, miszerint az Isten előtt való megigazulás csak a Krisztusba vetett hit által érhető el (*sola fide*)

141 Isten clöt ninczen senki magatul erdemes – A protestáns katekizmusok szerint az embernek még a legjobb cselekedetei is bűnnel fertőzöttek, a jutalom tehát nem érdemből, hanem kegyelemből adatik.

142 kerketsege – kerkedsége = kerkedése (NySz II, 242–243.)

166 Magiarazza azert az Hold ez vilagi iokat – Tolnaitól eltérően Meliusnál az asszony lába alatt levő Hold az Egyházat, az Igét és a Szentlelket jelenti, melyek „az igaz tanítók lábai alatt” vannak (Pp 4v).

186 köszönettel mindentül illetnek – mindenki köszön nekik az utcán

188 ebből suba nekik – ebből telik nekik subára, bundára

189 vsurasok – A reformátorok véleménye e kérdésben megoszlott: Luther elítélte, Kálvin viszont megengedte a kölcsön utáni kamatszédést (ALISTER E. McGRATH, Kálvin, ford. NAGY MÓNIKA ZSUSZANNA, Bp., 1996, 246–247.).

196 Tizenket szep czillagokbol – Melius a csillagkoronán a prófétákat, angyalokat és apostolokat érti (Pp 4v). Tolnai értelmezése ezúttal is egyszerűbb.

206 vy frigiben – az Isten és ember közt Krisztusban létrejött új szövetségben

207 az aniaszentegyhaznac vezére – a protestáns felfogás szerint maga Krisztus

219 toldalekot – Meliusnál olvassuk: „Mi rontjuk a bálvánt, az emberi tudománt, szerzést, emberi érdemet, ők építik és imádják” (Qq 4r). A protestánsok szembeállították saját „tisztát”, „emberi találmányoktól” mentes evangéliumi hitüket (*sola scriptura*) a katolikus egyháztanítók toldalékaival ellátott, „pápai foltos” hittel.

226 keduert – részrehajlóan

228 mennien – menekedjen, mentes legyen

254 tarsasagnak – közösségnek, gyülekezetnek

264 sok fiakat ük szülni kiuanniak – Meliusnál hasonlóképpen az áll, hogy „az apostolok, tanítók nagy keserű fájdalommal szülik az Isten fiait” (Pp 4r).

271 gira – bibliai súly- és pénzegység – a régi magyar bibliafordítások hibás szövegértelmezéséből ered: a gira = gera csekély értékű váltópénz volt, a sekel huszadrésze; az eredeti forrásokban mina olvasható.

277 szenet – tüzet

316 ottan – legott

338 Pogan bölczek – A görög Y jelképes értelme Püthagorasz mondására vezethető vissza, „miszerint az emberi életnek két útja van, amiképpen két ága van a mondott betűnek is” Cesare Ripa *Iconologia*-jában (ford. SAJÓ TAMÁS, Bp., 1997, 360–362.) a Szabad akarat (Libero arbitrio) allegóriája kezében jogart tart, rajta a görög Y-nal. A képhez fűzött magyarázat megegyezik a Tolnai Fabricius Bálintéval. (Tamás Zsuzsanna szíves közlése.) – Melius Péter és a forrásául szolgáló szerzők, elsősorban Johannes Forster szintén gyakran fűztek teológiai értelmezéseket a betűk rajzához (RÉVÉSZ IMRE, Méliusz és Kálvin, Kolozsvár, 1936, 26.; DÁN RÓBERT, i. m., 79–80.). Az Y titkos jelentésének boncolgatását nem találni Melius vonatkozó fejezetében, de megvan „a Christus halála és feltámadása: a [héber] két ága taff betű” rejtett értelmének felfejtése (Ss 1v).

383, 392 het feie – Melius ezeken a Sátánnak a hitetlenekre kiterjedő hatalmát, birodalmát érti (Qq 1r).

396 iuthat – olvasd: juttat

397 Az tiz szarua – Meliusnál is ugyanígy áll, ezek a Sátán fegyverei (Qq 1r).

402 egy – értsd: így

447 Czesztakoban – Csesztako, Csesztoko=Czestohowa, a híres lengyel búcsújáráhely (vö. ESZTERHÁZY PÁL, Az egész világon levő csudálatos boldogságos szűz képeinek rövideden föltett eredeti, Nagyszombat, 1690. – Faksimile kiadás: Bp., 1994, kiad. KÖSZEGHY PÉTER, kísérő tanulmány KNAPP ÉVA–TÜSKÉS GÁBOR, GALAVICS GÉZA. – BHA 30. – „Csesztokoi csudálatos Boldog Aszszony képe, Csesztokoban”, 202–205.)

450 Baluaniozas, paraznasag – vö. a Decsi Gáspárról írott jegyzetekkel: 403.

453 meg el veszi – újra elveszi

454 het corona – Ez Meliusnál is a Sátánnak a neki meghódoltak feletti uralmát jelenti (Qq 1r).

463 czignec – olvasd: csingnek = csüngnek

475 allapec – értsd: megállapodott, megállt

478 Az ördögnek ielőntetik itt gonoz zandeka – Ez Melius értelmezésében is a Krisztustól születetteknek, illetve a hit gyümölcseinek megsemmisítésére tett kísérlet (Qq 1v).

512 Io elmeiü deakokat polgarok taplalliak – A gazdag mezővárosi polgárok a tehetséges diákok neveltetését és külföldi tanulmányútjait gyakran tekintélyes összegekkel segítették; Skaricza Máté támogatóit név szerint ismerjük (KATHONA, 137.; SZAKÁLY, 142–143.), Tolnai Fabricius Bálint hasonló módon juthatott el külföldre.

519 gorombasaga – műveletlensége – A mezővárosi értelmiség szellemi színvonala valóban erősen ingadozó lehetett. A Decsi Gáspár előtti tolnai viszonyokról a városon átutazó Stephan

Gerlach lesújtó képet rajzolt: „Nincsenek tudós prédikátoraik, kevesen értik a latin nyelvet, kisegítik magukat magyarul” (UNGNÁD, 119.).

539 Hol nekie heli szerzetőt – Melius ezt másképpen magyarázza, s Máriának „e világból kiragadására” vonatkoztatja (Qq 2r). Tolnai sohasem próbálkozik Máriával azonosítani a látomásban szereplő asszonyt.

553 Szemeremnek – szégyennek: szégyen a futás, de hasznos (BARANYAI DECSI, 74.)

568 Az Mihalion erced Christust – Meliusnál ez ugyanígy van. Szent Mihály angyalai „a tanítók, a keresztyén fejedelmek és választottak” (Qq 3v).

571 Eszt regente montak huek lelke ki veuőnek – Az Érdy-kódex Szent Mihályról azt írja, hogy „minden lelkőt ő vészen ki testéből halálának idején”, s „az isteni igaz sententiának erejít ő szolgáltatja ki” (Érdy-kódex, kiad. VOLF GYÖRGY, Bp., 1876, 345. – Nyelvméltár V.). Karddal és mérleggel ábrázolták, ő az utolsó ítélet angyala (BALINT SÁNDOR II, 310, 316.).

577 Neue neki eszt ielenti – Ilosvai Selymes Péter a következőképpen fejtí meg e név jelentését: „Kicsoda olyan, mint Isten? Mihályok, nevetek” (*Sokféle neveknek magyarázatja*, RPHA N° 221, RMKT XVI, 4, 261, 225. sor.). A név jelentését Melius is ugyanígy értelmezi: „zsidóul annyit teszen, kicsoda volna olyan, mint az Isten Christus” (Qq 3v); egyébként helyesen a héber név annyit jelent: 'aki Istenhez fogható', latinul *quis ut deus* (BALINT SÁNDOR II, 306.).

579 fene – olvasd: fene = fényc

592 effeleiek – effélék

601 Nem tehete Christust ellen – Melius hasonlóan értelmezi ezt a helyet (Qq 3v).

616 Ki vesztettek... heliet – A hiba a Biblia szövege alapján javítható: Jel 12,8. (vö. 45. sor: Meeg helieis nem leszen...)

634 vados – olvasd: vados = vádló, vádoló (NySz III, 924.)

645 meg mennenk – megmenekednénk, megszabadulnánk

654 kel vala halala – olvasd: kell vala halála. A forrásunkban olvasható „kel vala halalat” romlott szöveg, javítása nehéz és bizonytalan. A „kell” szó valószínűleg 'tetszik' jelentésben áll (NySz II, 177.), ám a „kell vala” igealak nincs egyeztetve az alannyal. A nyelvtani hibát „kell vala halála” (ez esetben a „halála” az alany), ill. „kéllették halálát” (az „emberek”, a „zsidók”) formában lehetne feloldani. Az előbbi megoldás a valószínűbb, feltételezve, hogy a nyomda a tárgyrag kitételével (halala-t) a rimet kívánta helyreállítani az értelem rovására.

665 szaman – szám szerint

680 Hogy vereert az Barannak – Jel 12,11

683 neuse – értsd: növése

722 Keseliőnek ü ket zarniat – Melius ezt így magyarázza: „Az Jesus Christus kétágú érdemét, halála érdemét, feltámadása érdemét és az két szárnyat, az ígét és hitet... adja” (Rr 4r).

724 egeiet – olvasd: egéjét = igéjét

759 okosságbol zolnak – okoskodnak, érvelnek (NySz II, 1103.)

768 butattia – olvasd: bútatja = bűjtatja

771 köz bezedben – közmondásban; holt embőr... meg nem marhat – mortuus non mordet (NySz I, 1273.)

787 Alhatatlan – erőtlen

817 giülescben – gyülekezetében

823 Zinuel – olvasd: színvel = színleg

839 Hamis hittel – hamis tanúzással

841 hitöket föl bontiak – ellentétben az előzőkkel: hitszegőkké válnak

843 ok vetetlen – megfontolatlanul, hirtelen

847 Innep török – ünneptörök, az ünnep parancsának megszegői (NySz III, 757.)

848 keduert iarok – valakinek a kedvében járók; pohar melle zollok – chorus domesticus (NySz II, 1303.)

851 komporkodnak – kufárkodnak, kereskednek

853 felöniarok – az igaz útról letérők, engedetlenek (NySz II, 12.)

859 Föl tartasról – eltartásról

862 esnek – könyörülnek; a szó ellentétes jelentéstartalmakat is kifejezhetett: könyörög – könyörül; a NySz (I, 703.) csak az előbbire hoz példákat

870 Ragadozók – tolvajok, fosztogatók (NySz II, 1357.)

871 keszeuők – talán: köszívők, vö. „Poganoknak kü sziuöket” (493. sor)

880 fele mas hazasokis – A szeretőtartásról van szó. Vö. „Bal kézre él valakivel”, O. NAGY, k993, ill. a NySz (II, 700.) adatával: „A fele-más, járom szegre vonó, a visszás, rossz életű társsal megveretett házasság” (DEBRECENI EMBER PÁL, Garizim és Ebál, Kolozsvár, 1702, 149.). Vö. még: *Historia de moribus in convivio*, 126. sor.

892 verelni – verni

896 Simon felesége – Simon, Simonbíró: a papucsférj, a „kontyot feltevő férfi” gúnyneve (NySz I, 237.). Előfordul már Tar (Tatár?) Benedek 1541-es házasénekeiben is (RPHA N° 194): „Mert az új menyeknek nincsen fejedelmek, / Ingyen majdan Simon bíró leszen benne” (RMKT XVI, 2, 153, 445.; s megvan a *Mastan egy iffjú...* kezdetű asszonycsúfolóban (RPHA N° 1011, RMKT XVI, 4, 79, 306–307.). Bormemisza Péter *Electrájában* Clitemnestra önmagát szólítja így: „Ne gondoll vcle, bár Simonbírónak mondjanak, csak legyen neked kedvedre” (RMDE I, 795, 90. sor). Vö. „Simon bíró hajtja az lovat”: BARANYAI DECSI, I. 5. 8. 5.). Az 1622-es *Asszonynépek, vegyétek eszetekben* kezdetű ének egyik sorát („Oly rút, az hol Simon bíró jár elől” – RMKT XVII, 3, N° 30/I, 21. sor) a vers kései változata „értelmes” formára alakítja („Mely rút, ahol asszony bíró jár elől” – RMKT XVII, 3, N° 30/VI, 17. sor). Waldapfel József ismerte fel, hogy a szó a német „Meister Siemann” kifejezésből származik, mely a „Sie ist der Mann” mondat lerövidítése. Horváth János írja, hogy a „bíró” ebben a szólásban nem *judexet*, hanem csak gazdát jelent, mint a házbíró, udvarbíró stb. összetételekben. A tréfás szójátékot Luther is kedvelte, s részben az ő nyomán vált népszerűvé. Az erdélyi szász Armbrust Kristóf a szólás eredeti jelentésével is tisztában lehetett, mikor saját német nyelvű asszonycsúfolóját magyarra fordította (RMKT XVI, 6, 22, 294.): „Csudaképpen ez ebagnő férjével bán vala, / Simon bíró nagy botjával igen veri vala” (WALDAUFEL JÓZSEF, Simon bíró és suskás, MNy, 1937.; HORVÁTH, 242, 245, 425, 503, 516.; BÁLINT SÁNDOR, Szeged reneszánsz kori műveltsége, Bp., 1975, 85. – HumRef, 5.; Szeged története I, A kezdetektől 1686-ig, szerk. KRISTÓ GYULA, Szeged, 1983, 644.).

903 psogatással – pisogatás = nyugtatgatás, szelidítés szó – A NySz (II, 1295.) éppen Melius *Apokalipszis*-kommentárjából idézi ugyanezt a szót: A Sátán Ádámot és Évát mint „Egy vad lovat, pisogatva, szép szín alatt foga meg, végre hátára üle”

909 sillicrökhöz – olvasd: zsillyérökhöz, értsd: zsellérekhez; a zsellér szó „zsillér” alakváltozatára lásd: TESz III, 1213.; vö. kötetünkben Skaricza Máté *Kevi városáról való széphistóriájának* 207. sorával és a hozzá tartozó jegyzettel.

926 vac nialas iffiak – mint a vak macskák, olyanok

938 czienge iacczasra – olvasd: csenge-játszásra, csengő-játékra. A „csenge” a „csengő” alakváltozata (TESz I, 499.). Nyilvánvalóan a „Cseng, cseng gyűrű” hunyó-játék valamilyen formájáról van itt szó. Vö. KISS ÁRON, Magyar gyermekjáték-gyűjtemény, Bp., 1891, 11–127.

952 mukaioknak – munkájoknak – a szláv eredetű szó mindkét alakja nagyon gyakori a régi magyar nyelvben (NySz II, 892.; FRANZ MIKLOSICH, Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen, Wien, 1886, 201.: „monka”)

969 toluayoc – rablók (a mai „tolvaj” jelentésének a „lopó” szó felelt meg; vö. az 1000. sorral; ill. a *Bölcs Salamon ítélete* 168. sorával.)

974 patuarockal – patvar: vádaskodás, perlés (vö. perpatvar)

989 egyben – értsd: ügyben

1007 zegődsegben – szolgálatban

1008 kudulok – olvasd: kúdulók, értsd: koldulók

1012 karolliak – sajnálják

1018 czielcziapo, cziacziogok – szinonímák: csevegők, „minden lében locs”, bolondos emberek (NySz I, 398–399.) – vö. a *Historia de moribus in convivio* 258, 259, 260, 353. sorához írt jegyzetekkel. Bornemisza Péter írja a kor mulatatóiról, hogy „mesterséggel tanulják az csélcspást” (BORNEMISZA PÉTER, Ördögi kísértetek, kiad. ECKHARDT SÁNDOR, Bp., 1955, 160.).

1020 haniakodok – kevélyek

1057–1059 Tizticzi... tarczi... indiczi – így! – a tárgyas ragozás jelöletlensége a korban általános

1076 minniekre – értsd: mennyekre

1079 allatban – állat = lényeg, szubsztancia

1034 az víz közben – áradások idején

5.

Kézirata: Lugossy-kódex (1629–1635) 166v–174r. A vers alatt: „Finis adest p. Paulum L. Somog. in Uy falu scripsit. 1630. 17 die novembris ferme hora 7. Primo scripseram transtibiscum in civitate Szalonta. 1616. Memoriale quae facta erat in A. D. 1630. post diem Martini una septimana facta est magna tonitrua circa hora 3 et 4 fulgur a meredie.” Bibliográfiai leírását lásd Ú. SZABÓ GYULA, A Lugossy-kódex, MKSz, 1913, 229–230.; DÉZSI LAJOS, A Lugossy-codex és kiadatlan versei, Bp., 1915, 15. – Debrecen, Református Kollégium, R. 537. Fényképmásolat: OSzK Facs. I. Mss. 499.; SZEK MS 01672. – STOLI. N° 47

Kiad. DÉZSI LAJOS, Régi magyar verseskönyvek ismertetése, III. A Lugossy-kódex kiadatlan versei, ItK, 1914, 86–93.; STOLL BÉLA, XVI. századi költőkből, Bp., é. n. [1994], 147–149. (részletek)

RPHA N° 1385

Strófaképlete: a13(7,6), a13(7,6), a13(7,6), a13(7,6)

Dallama: MZK 36–37*; RMDT I, N° 63, N° 238

Akrosztichon: THOLNAI BALINT AALMANCSIAHI PETEORNEK JO AKARATBOL SZERSZEOTTE HASZSZAAGANAK TJSZTEOSSSEGSRHE

A MŰFAJ ÉS A METRUM ÖSSZEFÜGGÉSEI

A címben olvasható műfajmegjelölés elég furcsa, hiszen a vers *históriaként* sehogyan sem olvasható, erre a RPHA is rámutat. Valójában „A társaságbeli helyes viselkedésről” szóló oktató-mulatató vers ez, s szoros rokonságot mutat a házaseénekekkel, Kathona Géza megfogalmazásában „lakodalmi tanító ének” (KATHONA, 76.; elemzését lásd még: HORVÁTH, 425–427.; A magyar irodalom története I., 407–408.; Tolna mezőváros monográfiája, 145–151.). Tolnai versének kettős műfaji karakterét – egyházi és világi jellegét – a RPHA is jelzi. A XVII–XVIII. században is népszerű műfaj ez: a Szentsei-daloskönyvben (lásd kötetünkben a Szentsei-daloskönyvből való XVI. századi *Házaseének* jegyzeteit: 516.) szinte egymást éri a sok komoly vagy tréfás házaseének, lakodalmi gajd és asszonycsúfoló: mind-mind az „Európa-szerte dívó középkori vágáns műfaj magyar származéka” (GERÉZDI RABÁN, A lator ének, in uő., Janus Pannoniustól Balassi Bálintig. Tanulmányok, Bp., 1968, 446.; antológiájukat és a műfaj történetére vonatkozó szakirodalmat lásd: Pajkos énekek, kiad. STOLL BÉLA, Bp., 1984. – Magyar ritkaságok; Hatvanhat csúfos gajd. XVI–XVIII. századi magyar csúfolók és gúnyversek, kiad. HARGITTAY EMIL, Bp., 1983. – Magyar Hirmondó).

Az akadémiai zenetörténet téved, amikor azt állítja, hogy ennek az éneknek „még nótaulálása sincs” (Magyarország zenetörténete, II, 1541–1686, szerk. BÁRDOS KORNÉL, Bp., 1990, 242.). A latin nyelvű nótajelzés egy XV. századi *Planctus Ecclesiaere* vonatkozik. Tolnai Fabricius Bálint hivatkozik rá elsőként, s miként CSOMASZ TÓTH KÁLMÁN meglátta (RMDT I, 469. I.), a *Historia* voltaképpen magából a nótajelzésben megjelölt versből indul ki: „Tiztöletös szömeleők” – „Viri venerabiles...” Ez utóbbinak a szövegét sokáig nem ismerték, CSOMASZ TÓTH, 329.), később

Szentmártoni Szabó Géza találta meg (BOGÁTI FAZAKAS MIKLÓS, Magyar zsoltár, kiad. GILICZE GÁBOR és [SZENTMÁRTONI] SZABÓ GÉZA, utószó DAN RÓBERT, Bp., 1979, 274.):

Viri venerabiles sacerdotes Dei,
Praecones altissimi, lucernae diei
Caritatis radio fulgentes et spei,
Auribus percipite verba oris mei. – etc.

(DENIS, M., Codices manuscripti theologici Bibliothecae Palatinae Vindobonensis, II, 1802, 3, 1959.; vö. ULYSSE CHEVALIER, Repertorium Hymnologicum, Paris–Bruxelles, 1889–1912, 21, N° 923)

Tolnai Fabricius Bálint után Bogáti Fazakas Miklós 147. zsoltára (RPHA N° 363), két szombatos ének (*Kegyességnek szent atyját, Pusztáján Oreb hegyének* – RMKT XVII, 5, N° 10, N° 41) és Wathay Ferenc *Örüljetek az Úrban* kezdetű éneke is nótajelzésül választja (RMKT XVII, 1, N° 53). A kanásztánc-ritmusú szöveg „goliardikus vessorát” (KARDOS TIBOR, Középkori kultúra, középkori költészet. A magyar irodalom keletkezése, Bp., é. n. [1941], 237.) a zenetörténészek több „vágáns” dallammal is megpróbálták már kapcsolatba hozni (vö. SZABOLCSI BENEC, Magyar vágánsdalok, in uő., Vers és dallam. Tizenöt tanulmány a magyar irodalom köréből, Bp., 1959, 51–66.; CSOMASZ TÓTH, 179.). Az alternatív nótajelzések láncolata (*Pusztáján Oreb hegyének – Viri venerabiles – Ó, te, keresztyén ember*) elvezet Szentmártoni Bodó János *Szertelen rút dolog volt...* kezdetű *Tékozló fiújának* feltételezett dallamához (RMKT XVII, 4, 662–663.), melyet Kodály Zoltán jegyzett fel a Hont megyei Nagypeszneken (KODÁLY ZOLTÁN, A magyar népzene, Bp., 1952, 50.). A dallam és a forma olyan népszerűvé vált, hogy egy lelkes református iskolamester, Örvendi Molnár Ferenc az egész Bibliát átdolgozta, és „a *Tékozló fiú* históriájának nótájára... szabta és rendelte” (Lelki tár-ház, Debrecen, 1666. – RMKT XVII, 10, N° 66).

Szentmártoni Bodó *Tékozló fiújához* és az ebből építkező *Filius prodigus* című drámához (RMDE II, 5–42.) a nótajelzésen és a formai egyezésen túl műfaji és tartalmi párhuzamok is hozzákapcsolják Tolnai Fabricius Bálint versét. A vágáns metrumot és dallamot tudatosan választja a költő, hiszen verse a „dévaj” házaseénekek csoportjába tartozik (vö. a Pécsi János *Oeconomia coniugalis*áról e kötetben írott jegyzetekkel is: 422.), a tobzódás-mulatozás témája és a közköltészet elemeiből építkező költői nyelv egyaránt a lakodalmi csúfolókhöz, a tréfás mulattatókhoz közelíti Tolnai Fabricius Bálint énekét (vö. TURÓCZI-TROSTLER JÓZSEF, A tótágast álló világ, in uő., Magyar irodalom–világirodalom, I, Bp., 1961, 281–307. – különösen érdekes a tanulmány Állatlakodalom című fejezete.). E mű egyszersmind része annak a sikertelen propagandahadjártnak, amelyet a protestáns prédikátorok a részegség és a tobzódás ellen folytattak évszázadokon keresztül (HELTAI GÁSPÁR, A részegségnek és tobzódásnak veszedelmes voltáról való dialógus, Kolozsvár, 1552. – Faksimile kiadás: Bp., 1951, kiad., kísérő tanulmány STOLL BÉLA; TAKÁTS SÁNDOR, Küzdelem a részegeskedés ellen, in uő., Művelődéstörténeti tanulmányok a XVI–XVII. századból, szerk. BENDA KÁLMÁN, Bp., 1961, 296–301.).

A SZEREZTETÉS KÖRÜLMÉNYEI

Az ének keletkezési helyének és idejének megállapításához semmi támpontunk sincs. A szerző írhatta Tolnán, Decsen vagy máshol is. Anélkül, hogy ebből messzemenő következtetéseket vonnánk le, megemlíti, hogy Tolnai a vers 116. sorában egy „zselici vendégség”-re vonatkozó szólást idéz. Nem lehetetlen tehát, hogy a versszerző Tolna megyét elhagyva, de még alsó-baranyai esperességét megelőzően valahol Felső-Baranyában, esetleg Pécs vagy Szigetvár körzetében prédikátorkodott. Szakály Ferenc úgy látja, hogy a műben ábrázolt világ leginkább egy Tolna-szerű mezővárosra illik még akkor is, ha éppenséggel nem ott keletkezett. Az akrosztichonban szereplő Kálmáncsai Péter, akinek „házasságának tisztosságára” Tolnai a verset írta, Szakály Ferenc szerint talán családtagja volt annak a Kálmáncsai Jánosnak, aki benne van Tolna 1590. évi

szandzsák-összeírásában. – Péntek utca mahalle, családtagok és szolgák nélkül (Tolna mezőváros monográfiája, 171.). Valószínűbb azonban, hogy a vers címzettje azzal a Mányoki Péter nevű kálmáncehi református lelkésszel azonos, aki részt vett az Alvinczi György kivégzésével végződő 1574-es nagyharsányi hitvitán (KATHONA, 41, 131. j.; SZAKÁLY, 373–374.).

5 Hit – olvasd: hítt = hívott

8 czellajaban – kamrájában, szobájában (SzT I, 1154.)

9 szajgastul – olvasd: zajgástul = zajongástól

13 Lakodalmat – lakodalom, lakás = vendégség, vigasság, evés-ivás, mulatozás; a szó mai jelentésének a „menyegző-lakodalom”, „menyegző-lakás” felelt meg; de volt „tori-lakodalom” is stb. (NySz II, 512.) – vö. Kozárvári Mátyás históriájának 937–940. sorával.

18–19 Tudom, hozzu peczinyet’ mindnyajan szerették, / De az praedikatziot rövidön szabjatok – DÉZSI LAJOS jegyzete (ItK, 1914, 87.): „Ma is mondják: Hosszú kolbász, rövid prédikáció” Vö. O. NAGY, k1360, b601, p344. – Alighanem ezt használja fel József Attila is: „Hosszú az Úristen, / rövid a szalonna” (*Hosszú az Úristen*).

20 Szent Ivan enökenek – A „hosszú, mint a szentiváni ének” a XVI. században igen elterjedt közmondás volt (BARANYAI DECSI, 211. – RMNy I, 815.). A néprajzi közfelfogás a június 24-i tűzgyújtáskor előadott – valóban hosszú – szerelemvarázsló rítusénekekhez kapcsolja (vö. MARÓT KÁROLY, Szent Iván napja, Ethn, 1939.; KARDOS, i. m., 1941, 42–43, szakirodalom a 270. oldalon; BALINT SÁNDOR I, 462–478.). Később észrevették, hogy Heltai Gáspár nemcsak idézi, de értelmezi is a közmondást: „Hallottam, hogy igen hosszú az Szent Iván éneke, hogy az ördög azt megkezd-vén el nem végezhetette, hanem megfulladt rajta” (Háló, Kolozsvár, 1570, 43. – RMNy I, 288). Ebből arra lehet következtetni, hogy a Tolnai Fabricius Bálint által is említett hosszú szentiváni ének egyházi jellegű volt (DÖMÖTÖR TEKLA, Naptári ünnepek, Bp., 1964², 148.). NAGY IVÁN (11, 181.) véleménye szerint a „hosszú Szent Iván éneké”-t Gyalui Torda Zsigmond szerezte; a hosszú latin vers kiadva: JOHANNES GEORGIUS SCHWANDTNER, *Scriptores rerum Hungaricarum*, I, Vindobonae, 1746, 566.

27 seggelni – olvasd: segélni

33–34 Azert hasonlettatik menyei boldog’sag / Tiztössegös lakashoz es az menyegszöhöz – Mt 22,2

35 Abrahammal – Mt 8,11–12

40 Vendegsegnek irasban – vö. Je 19,9

41 Moises mondassat – Ex 23,18

51 kit lobnak bölczi mondot – Jóbot négy barátja is vigasztalja szenvedéseiben. Tehát: a halotti torhoz illik a vigasztalás, az esküvői mulatozást nem jó ilyesmivel elrontani.

56 Környül metelessekor – Lk 2, 22–24

57 Isachnak az czöczitul valasztassa koron – Ge 21,8

59 Az Isachis peniglen frig tetele napjan – Ge 25,11

60 Laban az leianyanak hazasaga napian – Ge 29,24

61 Lot es az nag’ Abraham angyalokat tartot – Ge 18, 5–8

62 Joseph az battayanak lakodalmat szörsöt – Ge 43,26–34

63 David Abnert többekkel – Ábner: Saul fővezére Dávid ellen, 2Sa 3,20

64 Asverus az urakat – Ahasvérus, Xerxész, perzsa király (i. e. 485–465) Es 1,2–3

65 Menyeszöt tön Raguel – Tób 7,16

67 Egy mast rönddel vendeglek fiai az Iobnak – Jób 1,4

68 halalan Amonnak – Amon, Júda 14. királya (i. e. 642–640), összeesküvés során végeztek vele (2Kir 21,18–26; 2Krn 33,21–25) – arról nem tudunk, hogy halála után lakomát rendeztek volna.

69 kanay menyeg’szöt – Jn 2

70 Vamos Matthe – Mt 9, 10–11; Mk 2,15; Lk 5, 29

73 aszталat az phariseusnak – Lk 7,36

- 74 Marianak, Marthanak – Lk 10, 38–42
- 87 Ha el meny akarnak – vö. Turpius eicitur, quam non admittitur hospes (Ovidius, *Tristia*, 5, 6, 13.)
- 92 Idetlen – idétlen, időtlen = idő előtt
- 96 Ha azt veszöd eszödben – hogy már teljesen berúgott...
- 97 Iayt kialtnak prophetak – Noé részegsége és kigúnyolása: Ge 9,20–27
- 101 Poganyokis regenten barattyoknak veltek – vendégbarátság: hospitium
- 116 Seliczí vendegsegnek – olvasd: zselici vendégseg; a szólást más helyről nem ismerjük; jelentését Tolnai maga magyarázza meg.
- 117 Ammonnak halalat – Amnon, Dávid fia megerőszakolta, majd eltaszította féltestvérét, Támárt. Absalom ezért megölette: 2Sám 13.
- 123 morhat – marha = tárgy, dolog, jószág
- 126 Fele mas hazassokat – vö. a *Szent János látása* 880. sorának jegyzetével
- 128 halaznanak – halászik: értsd: szert tesz valamire (NySz I, 1275.)
- 131 maslakot – maszlag = kábítószer, ópium
- 151 duskat – duska = áldomás, szláv eredetű szó, jelentése ott többek között 'korty'; szólásokban is gyakori, pl. csehül „v jeden doušek” = egy kortyintásra. A XVI. századi ivási szokások jellemzésekor 'versenyt inni' jelentésben is előkerül, pl. „duskát, avagy versent innya”, ill. „ittál-é duskát, avagy éggyst?” – lásd alább a 330. sort (FRANZ MIKLOSICH, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Wien, 1886, 53–54.; KNEZSA ISTVÁN, *A magyar nyelv szláv jövevényszavai*, Bp., 1974², II, 629.; NySz I, 546.). Vö. Kozárvári Mátyás históriás énekének 940. sorával.
- 152 ketkeppen – duplán
- 153 Az embörben – értsd: az emberek között
- 157 orrara – olvasd: órára
- 158 be lat – értsd: belátogat, benéz, bekukkant
- 160 Pohar melle sokat szol – vö. a *Szent János látása* 848. sorának jegyzetével
- 161 Az Christus paranczollya, hogy szegent vendegöl – Lk 14,13
- 165 compalarkodni – vö. a *Szent János látása* 851. sorának jegyzetével
- 172 vajat remelöd hog' vezöd – hasznót remélsz tőle; a szolás a tájnyelvben is fellelhető, árnyalatnyi jelentéskülönbséggel, pl.: „Nem veszik vaját [a kölcsönkért ásonak]” MTSz II, 896.; O. NAGY, v31.
- 176 Szegeny embör de hever mindönut az porban – Pauper ubique iacet (Ovidius, *Fasti*, 1, 218.). Vö. Heltai Gáspár fabula-értelmezésével: *A farkasról és a bárányról* (RMNy I, 219).
- 177 Lazart gazdag utalla – Lk 16,20–25
- 186 mestör asztal – Ez a kifejezés a céhek világából származik. A mesterasztal-adás szertartásos lakoma volt, melyet a céhbe álló ifjú mesterjelölt adott az összes mesterek számára. A céhszabályzatok egyre terheesebb regulákhoz kötötték e kínos kötelességet. Erdélyben 1596-ban a gyulafehérvári szabók pl. 27 fogásos lakomát követeltek, a mesterasztalra rendelt étkeket lajstromba foglalták, s a fűszerezésbe is beleszóltak. Elvárták, hogy a lakománál „tisztességes muzsikások, hegedűsök és cimbalmosok legyenek” (A céhes élet Erdélyben, kiad. KOVÁCH GÉZA és BINDER PÁL, Bukarest, 1981, 49–50, 136–137. – Téka; vö. SzT IX, 157–158.).
- 210 Kepös szörent – lehetőség szerint (NySz II, 206.)
- 216 Egy pimboral – értsd: egy pint borral (HORVÁTH, 427.)
- 221 gyöcz – olvasd: gyöts = gyűjts
- 227 Atyafinal szomszedot jobnak lam bezellik – Vö. Vicino melius nil credo fore bono – középkori mondás (WALTHER 33291c, 33292a)
- 240 Vinost – vinos = löre, vinkó, csigér (MTSz II, 997.)
- 243 Bal kezed azt meg' bannya, mi iotul adatik – iotul = jobbtól – „Nem tudja a bal kéz, mit csinál a jobb”, MARGALITS, 40.; O. NAGY, k966.
- 248 ragatnj – olvasd: rángatni, értsd: görcsölni

258 Czuf ruhában öltözni – A valószínűleg olasz eredetű *csúf* szóval (TESz, I, 569.) illették a középkori tréfacsinálókat, a maszkokat, maskarákat viselő alakoskodókat, az álruhát öltő tréfamestereket, „trufátorokat” és a „morió”-kat, azaz udvari bolondokat (KARDOS TIBOR, A trufa. Egy régi magyar irodalmi műfaj jellege és európai összefüggései, in Filológiai Közöny, 1955, 11–138.; DÖMÖTÖR TEKLA, Naptári ünnepek, Bp., 1964², 61–72.). A Szentsei-daloskönyvben olvasható a *Tücsöklakodalom* című tréfás népdal első ismert változata, melyet névtelen szerzője a Tolnai Fabriciuséval azonos kanásztánc-metrumban írt. Ez a bolondos nóta a „mondjunk csúfságokat” felszólítással indul, tehát éppen olyasmire buzdít, amit Tolnai Fabricius Bálint „rút játéknak” tart. (Szentsei György daloskönyve, 6r. – Faksimile kiadás és átfírt szöveg: VARGA IMRE, Bp., 1977, 59. – Bibliotheca Historica.)

259 tragar – A német eredetű „trágár” szóval az igénytelenebb csavargó mulattatókat, komédiásokat jelölték (MOLLAY, 542.; KARDOS TIBOR, A trufa, i. m., 131–136.). Bornemisza Péter feljegyzett két trufát, melyeknek főhőse egy országszerte ismert, Eulenspiegel szabású tréfamester, Trágár Balázs volt. Az *Ördögi kisértetekből* világosan kiderül, hogy a XVI. században nemcsak Salamon és Markalf tréfabeszédeit (RMNy I, 389.), hanem Trágár Balázs históriáit is szájról szájra adták, sőt, talán írásba is foglalták (BORNEMISZA PÉTER, *Ördögi kisértetek*, kiad. ECKHARDT SÁNDOR, Bp., 1955, 160, 177.; KIRÁLY GYÖRGY, Két Boccaccio-novella XVI. századi irodalmunkban, in uő., A filológus kalandozásai, Bp., 1980, 174–177.; RITOÓKNÉ SZALAY ÁGNES, *Elcink szórakoztató olvasmányairól*, ItK, 1980, 654.).

260 Ayto töres, tollazas – az itt felsorolt „rút”, „éktelen” játékok pontos mibenléte nem ismeretes, de úgy látszik, hogy legalábbis részben lakodalmi tréfák lehettek ezek, miként Dézsi András *Az ifjú Tóbiásnak házasságáról* című históriájából kiderül:

Bor el-köszönésben azon tanácskoztok,
Ajtót völegényre hogy megostromljatok,
Bizony, nem tisztesség, bátor elhadjátok,
Mondom, csak bolondság, valahol kaptátok.
(RMKT XVI, 5, 67, 292.)

264 Egy bolondból nag' sokat es ha czinalhatnak – Egy bolond százat csinál (O. NAGY, b952).

268 szép mese bezzeddel – 1. találós kérdés, enigma 2. fabula (a szó alighanem első jelentésében áll itt, hiszen fentebb is játékokról esik szó, s második jelentésében a „mese” rendszerint pejoratív színezetű volt: „mosdatlan mesék” stb. NySz II, 785.); vö. VOIGT VILMOS, A „mese” és a mese műfaja, in A magyar folklór. Egyetemi tankönyv, Bp., 1979, 214–215., 244.; Mesés könyvecske, Lőcse, 1629. [RMNy II, 1441] – Faksimile kiadás: Bp, 1989, utószó VOIGT VILMOS.

281 hivatal – hívás

283 Ayto mögöt mert helye olyannak, iol tudod – vö. „Hivatlan vendégnek ajtó megett helye” (BARANYAI DECSI, I. 2. 5. 3.)

284 vakar ki – takarodj

296 Mint az roka, csak halgat – A hasonlat alapja egy állatmese lehet. A magyar folklórban elterjedt *A róka és a farkas beszélgetnek* című állatmese, amely egy ezópusi fabula változata: Mindkét szereplő zsákmányt tart a szájában, a buta farkas megszólal, s a vacsora elrepül a szájából, a róka azonban hallgat, s nem eresztí, ami az övé (AaTh 6⁴; lásd BERZE NAGY JÁNOS, Magyar népmesetípusok, Pécs, 1957, I, 148, N° 44 [7]; A magyar állatmesék katalógusa (AaTh 1–299), kiad. KOVÁCS ÁGNES és BENEDEK KATALIN, Bp., 1987², 57. – Magyar népmesekatalógus, I.).

297 el бүt elöттunk – értsd: elbűjt előlünk

303 por törvennek – olvasd: pór törvennek = paraszt szokásnak

319 Atal pohar – olvasd: átalpohár

323 czokol – csuklik: részeg

324 harsankoddol – csúfolódsz, gúnyolódsz

337 Az Isten iob királnal – vö. Decsi Gáspár históriájával: „Isten nagyob királnál” (398. sor)
343 el fogni – elvinni

351 Nag’ feieben – nagyban – Az, akire az áldomást ráköszöntötték, kénytelen volt ugyanadig a szintig tölteni poharát, és társával együtt kiinni. Vö.: „Addig ittak az ő lator udvar népe, hogy egyik az asztal felőtt megholt, az többi mégis torkába töltötte azt a részt, kit rá köszöntek” (BORNEMISZA PÉTER, Ördögi kísértetek, id. kiad., 177.).

353 Kaba bezedel valo közönössök – Bolondos köszönések (NySz II, 71.) – A kor nyelvén szólva kábák, esztelenek voltak a bolond mulattatók, s hallgatóik is, akiket „kába beszéddel” elbolondítottak a Bolond Sára, Szilva Albert, Trágár Balázs néven ismert trufátorok (BORNEMISZA PÉTER, Ördögi kísértetek, id. kiad. 160, 177.).

358 fa tejet – ?

361 Nad czeönis – olvasd: nádcson is

376 köpent – hörpent, kortyint

384 Fartatyak – firtatják, nógatják

400 ur bora – Kedve, akarata ellenére. – A szólás eredete egy földesúri visszaélésben keresendő. A silány élelmiszert és a rossz bort a jobbágyokra osztották, akiknek, akár tetszett, akár nem, meg kellett venniük. Pl.: „Most is sok faluba elosztják az úr borát, és ottan kiöntik az utcára, de magadják az árát”, BORNEMISZA PÉTER, Ördögi kísértetek, id. kiad. 207. A szólás eredetének magyarázatát lásd: STOLL BÉLA, Úr bora, MNy, 1959, 528–529.; vö. RMKT XVII, 4, 103.

401 vilagra – talán: fényre, ahol világgosságot lát

409 feddes – veszekedés

415 orokbanis veznek – megorrolnak (?)

445 Harmad napi vendeg’nek ki telik ideje – „Akármilyen kedves vendég, három napig untig elég”, MARGALITS, 748–749.; O. NAGY, v293

446 Az halnak is három nap meg’ fakad epeje – vö. „Piscis nequam est, nisi recens” (Plautus, *Asinaria*, 178.); „Harmadnapra mind a hal, mind a vendég bűdös” (O. NAGY, v293)

451 Az ki sokat buczuzik – itt is az áldomáspohárról van szó (lásd a 151. sor jegyzetét)

457 Követtetlen – bocsánatkérés nélkül

458 Kapufatul bucziuszni – értsd: senkitől sem búcsúzni (BARANYAI DECSI, 366.)

464 egy falkig’ tilodgyal – egy darabig tartózkodjál (vö. RMKT XVI, 5, 291.)

467 Nem szegőnlöt az Christus regulakat szabni / Vendegseghről – pl. Lk 14,12–13

6.

Nyomtatott kiadásai: D: [Énekeskönyv.] Debrecen, 1590, Csáktornyai, 110. Kiadásunkhoz a kolozsvári unikum példány MTAK-beli fotómásolatát használtuk. A nótajelzés mellett kézírással: „Tholnai Bálint” – RMNy I, 640

U: „Keresztyeni enek...””, kiad. Újfalvi Imre, Debrecen, 1602, Rheda Pál, 28v. Kiadásunkhoz a gyulafehérvári unikum példány MTAK-beli fotómásolatát használtuk. – RMNy II, 886/1

C: „Cantionale Catholicum.” Kiad. Kájoni János, Csik, 1676, 601. – RMK I, 1188

Kiad. DOMOKOS PÁL PÉTER, Bp., 1979, 1026–1027.

RPHA N° 823

Strófaképlete: x8 (5,3), x6, x6

Dallama: Psalmorum Davidis Paraphrasis poetica GEORGII BUCHANANI SCOTI, argumentis ac melodiis explicata atque illustrata opera et studio NATHANIS CHYTRAE, Herborn, 1592, 42–43.; RMDT I, N° 210; vö. RMDT II, N° 64

Akrosztichon: LITEM MEAM DISCEPTA O DEVS SIT

Tolnai psalmus-fordítását a Skaricza Máté zsoltárainál követett elvek alapján közöljük (461.). Ezúttal a két első református és az első katolikus kiadást szerepeltetjük az apparátusban. Az utóbbi (C) jól mutatja a szöveg módosulását a gyülekezeti éneklés gyakorlatában. A katolikusok ezt a verset sok egyéb protestáns énekkel együtt már a XVII. század elején átvették, és egyúttal át is formálták. Benne van már az első nagy katolikus kéziratos énekeskönyvben is (Petri András-énekeskönyv, 82r; vö. RMKT XVII, 7, 564.; lásd még RMKT XVII, 15/B, 13.). Alapszövegül az első kiadást választottuk (D), ennek hibáit az Újfalvi-féle második editióból (U) javítottuk.

Tolnai Fabricius Bálint nevét elsőként az 1616-os debreceni énekeskönyv írja ki a vers fölé: „Tholnai Bálinté” (RMNy II, 1107/1. 33v.), ugyanígy jelölik a szerzőt a lőcsei énekeskönyvek is 1635-től.

A nótajelzés George Buchanan 43. zsoltárparafrázisára vonatkozik. A skót protestáns humanista költő *Paraphrasis in librum Psalmorum* címmel 1567-ben jelentette meg először latin nyelvű zsoltár-átkötéseit, melyekhez később humanista metrikus dallamokat komponáltak (vö. Bogáti Fazakas Miklós, *Magyar Zsoltár*, kiad. GILICZE GÁBOR és [SZENTMÁRTONI] SZABÓ GÉZA, utószó DÁN RÓBERT, Bp., 1979, 259.). A Buchanan-dallamok magyarországi elterjedésével részletesen foglalkozó Csomasz Tóth Kálmán Tolnai dallamutalását nem ismeri, ám felhívja a figyelmet ugyanezen Buchanan-zsoltár másik magyar feldolgozására, mely Újfalvi Katona Imrétől való (RMK I, 818, 72–73., CSOMASZ TÓTH, 132., 171. j.). Tolnai Fabricius Bálint csak a dallamot és a metrumot veszi át Buchanantól, szövege alig hasonlít a humanista parafrázishoz. Tolnainak mégis jelentős szerepe van a magyar Buchanan-recepció történetében, hiszen Balassi Bálintot, Rimay Jánost és Illyefalvi Istvánt megelőzve elsőként merít a skót reformátor költészetéből. A vers latin akrosztichonja az editio princepsben címként szerepel. Ez sem a *Vulgata*, sem Buchanan szövegével nem áll kapcsolatban: voltaképpen a magyar szöveg első sorának szó szerinti latin megfelelője. Buchanan zsoltárainak ismertsége Magyarországon az 1580-as évektől mutatható ki, elsőként Hans Gallen kassai könyvkereskedő 1583-as könyvkatalógusában bukkan fel egy Buchananus-kötet, alighanem a „Psalter Buchanani” (KEMÉNY LAJOS, Egy XVI. századbeli könyvkereskedő raktára, MKSz, 1895, 316.; vö. PAUL BERG, *George Buchanan and his influence in Hungary*, in *Hungarian Studies in English*, 1944.; BERG, 1946, 56–60.).

1 Lásd meg, Vram – ítéld meg, Uram (A meglát ige 'elbírál, eldönt' [discepto] jelentése az akrosztichonból kimutatható.)

13 Mordalysag – alattomoság, orgyilkosság

22 iiz – olvasd: izz = üzz

23 Mire – miért

45 meg teritöm – megtérít = kárpótol (NySz III, 578.)

71–72 Mikor orszagabol / Ki üzetet volna – Dávid Saul elől Zif pusztájába menekült (1Sám 23,14).

PÉCSI JÁNOS

Nyomtatott kiadása: „Oeconomia coniugalis. Az hazasoc életiről valo szép ének, mellybe tisztí és kazdagsága meg lattzic. Nyomtatot Colosvárat Heltai Gaspárné műhelyébe, 1580. esztendőben.” – A végén: „Finis” – RMNy I, 464

Kiad. Ú. SZABÓ, lásd a könyv függelékét. Dézsi Lajos is tervezte a vers kiadását: autográf másolata: SZEK MS 00901.

RPHA N° 359

Strófaképlete: a12(6,6), a12(6,6), a12(6,6), a12(6,6)

Dallama: RMDT I, N° 211 (A nótajelzés Békési Balázs énekére vonatkozik: RPHA N° 172; vö. CSOMASZ TÓTH, 178.)

Akrosztichon: EPITHALAMIVM PRO FELICI SVCCESV MATRIMONII THOMAE BVDAI GRATITVDINIS ERGO A IOANNE PECHJ

Kiadásunk az MTA Könyvtárának unikum példánya alapján készült. A nyomtatvány töredékes, a másfél levélnyi hiányt feltehetőleg még a XVI. században kézírással pótolták (vö. a lapalji jegyzetekkel). Ez a könyv szerepel Hans Gallen 1583-as könyvjegyzékében is: KEMÉNY LAJOS, Egy XVI. századbeli könyvkereskedő raktára, MKSz, 1895, 313.

A kézírásos kiegészítés szembetűnő hibáit az értelem és a metrum alapján javítottuk. Pécsi metszethibáit meghagytuk, mivel azok szemlátomást az akrosztichon kialakításakor keletkeztek. Az ének öt részre van osztva, az első kivételével latin címük is van, ezeket az RMNy a házasságjog terminológiájából eredezteti (erre vonatkozóan lásd: ROSZNER ERVIN, Régi magyar házassági jog, Bp., 1887.).

A SZERZŐ

A versszerző „nevét az versek fejében” rejtette el. Pécsi János életéről Horváth János (HORVÁTH, 424.) semmit sem tud, nevét a ZovLex nem veszi fel, és az ÚMIL sem közöl életrajzi adatokat. Talán valóban Pécsről származott. A hódoltságbeli Baranyából sok protestáns fiatal ment Kolozsvárra tanulni. Versszerzőnk azok közé tartozhatott, akik nem is tértek már vissza Erdélyből. Pécsi János Kolozsvár reformációjának fontos személyisége lett. Az 1560-as évek végén Padovában tanult Kovacsóczy Farkassal, Berzeviczy Mártonnal és Hunyadi Demeterrel. Ez utóbbihoz, a későbbi unitárius püspökhöz szoros kapcsolatok fűzték, bizalmas leveleit és üzeneteit általa küldte haza, Erdélybe.

Ismeretesek Pribék Farkashoz Gyulafehérvárra (1571. május 5., TT, 1891, 508.), ill. Dávid Ferenchez Kolozsvárra (1571. május 6., TT, 1889, 393.) írott latin nyelvű levelei, ezekben önmagát Joannes Peciusnak nevezi (vö. VERESS ENDRE, A Paduai Egyetem magyarországi tanulóinak anyakönyve és iratai, Bp., 1915, 78.).

Pribék Farkas egy zafir és egy gyöngy megvásárlásával bízta meg Itáliában, s Pécsi a beszerzés nehézségeiről számol be; Dávid Ferencről pedig támogatást, pártfogást kér a János Zsigmond halá-

lát követő „fájdalommal, nyugtalansággal és félelemmel” teli időben. Azt szerelmé, ha Dávid – ígérete szerint – közbenjárna érdekében „legtisztelteméltóbb patrónusánál”, amint a haza könnyei, gyásza és szálnalmas gennyesedései elmúlnak”. Aligha gondolhatunk másra, mint hogy ez a patrónus Bekes Gáspár volt, az erdélyi fejedelmi trón egyik várományosa, az antitrinitáriusok nagy támogatója. (SZÁDECZKY LAJOS, Kornyiati Békés Gáspár, 1520–1579, Bp., 1887, 26–37.)

Pécsi János Kolozsvárott Heltai Gáspár környezetéhez tartozott. SZINNYEI (X, 658) helyesen azonosítja azzal a Joannes Quinqueecclesiensisszel, aki Szikszai Fabricius Balázs tanítványaként diáktársaival együtt üdvözlő verset írt Heltai Bonfini-kiadása elé (magyar fordítása: TÓTH ISTVÁN, Múzsák fellegvára. A kolozsvári latin nyelvű humanista költészet antológiája, Bukarest, 1977.; vö. a Decsi Gáspárról és Tolnai Fabricius Bálintról írt jegyzetekkel: 402, 408.; lásd még: CSOMASZ TÓTH, 101.). Hitbeli fejlődése hasonló volt a legtöbb kolozsvári magyar protestánséhoz. A Bonfini dicsőítő vers írásakor, 1565-ben még Melius „értelmén” volt, padovai tanulásakor – s itt közölt házaseénekének írásakor is – azonban már antitrinitárius prédikátorként tevékenykedett.

A VERS CÍMZETTJE

A vers akrosztichonjában rejlő ajánlás THOMAS BVDAIhoz szól, aki a kolofon tanúsága szerint Pécsi János „jöltött embere” volt. Az epithalamium tehát Budai Tamás junior kolozsvári ötvösmester esküvőjére készült. Az ifjú férj apja, idősebb Budai Tamás Kolozsvár egyik legismertebb személyisége volt, főbíró, ill. királybíró, a város egyik nevezetes építtetője (BALOGH, 1985. 134–135.).

A MŰFAJ

A költeményt Horváth János a XVI. századi magyar házaseének között, „az antik és humanista epithalamiumoktól különböző új műfaj” reprezentánsaként, széles műfaj történeti keretben tárgyalja (HORVÁTH JÁNOS, Hír három virágénekről, in uő., Tanulmányok, Bp., 1956, 65–66.; HORVÁTH, 424–425.). Véleménye szerint ez a vers a Batizi András (RPHA N° 1192), Bessenyei Jakab (RPHA N° 634), „Nyilas Névtelene” (RPHA N° 1291), Sziráki Balázs (RPHA N° 1224) és Paniti János (RPHA N° 612) képviselte „komoly” házaseének (a szerelmi műköltészet vallásos érzéssel átszőtt oktató válfaja) és a Tar (Tatár?) Benedek (RPHA N° 149), ill. a Szamosmenti Névtelen (RPHA N° 1011) által művelt „dévaj” házaseének (ezekből fejlődtek ki az asszonycsúfolók) műfaji sajátosságait elegyesen hordozza. HORVÁTH (425.) szerint Pécsi János „az *Adhortatio mulierumot* bizonyosan ismerte” (vö. A magyar irodalom története I., 406–407.). E műfaj történeti koncepció szerint Pécsi Jánosnak fontos szerepe van a magyar világi költészet fejlődésében, a magyar nyelvű vágáns műfajok népszerűsítésében.

A XVI. századi gyűlekezeti házaseénekekről (Horváth János ezeket nevezi „komoly” házaseénekeknek) az RPHA adatbázisára támaszkodó, új összefoglalást is olvashatunk: H. HUBERT GABRIELLA, A XVI. századi gyűlekezeti énekeskönyvek házaseénekei (Előtanulmány egy műfaj történetéhez, Palimpszeszt, 10, 1998. április 4.).

6 Hogy süköt malomban en ne hegedüllyec – Hogy hiábavaló munkát ne végezzenek. – Az ismert közmondásnak ez az első előfordulása. A NySz (II, 675.) BARANYAI DECSI *Adagiájától* (166.) kezdve idézi az előfordulásokat, vö. még O. NAGY, m335.

24 késérti – próbálja

56 mihellye – mihellyen = amint (NySz II, 819.)

79 Szépség miat vesztec földén nagy soc wrac – Az egész versszak nagy valószínűséggel a három évvel korábbi (1577) *Eurialus és Lucretia* (RPHA N° 1249) első sorainak hatását mutatja: „Sok erős vitézek, bölcsék és királyok szerelem miatt vesztek”. Külön érdekessége ennek a *Lucretia*-utalásnak, hogy a verssornak azt a változatát idézi, amely eddig csak Bogáti Fazakas Miklós óta-

jelzéséből volt ismeretes: „Sok *urak*, vitézek...” (RMKT XVI, 9, 583.). Az „urak” szót azért nem vették fel a kritikai kiadás főszövegébe, mert Bogáti nótajelzései általában pontatlanok. Úgy látszik, hogy Pécsi János is a Bogáti által ismert *Lucretia*-szöveget idézi.

87 rea nem tziffrázza – a maga ruházkodására nem költi

93 az fel töt kontyban – A konty a büszke, kényes asszony ékessége (NySz II, 345.), vö. e kötetben a *Mózes átka* c. vers 235. sorával.

100 s'ákat – olvasd: zsákat

101 El hányo – kérkedő

108 Hoszszu singet sem tart wra erszényében – értsd: visszafogja ruhaköltekezését

135 Kendezőt – kifestett

175 zesztrác – olvasd: szesztrák = apácanővérek (NySz III, 231.)

178–179 Házasság rontóknac... à Szent Pál neuzei – 1Tim 4,3; Zsid 13,4

204 tágyát – olvasd: tagját = részét

207 Simon biro – lásd a Tolnai Fabricius Bálint verséhez írt jegyzetet: 413.

210 Viszsa vono – békétlenkedő (NySz III, 1242.)

213–220 Socrates... Myrto és Xantype – A Szókratész két feleségéről és a filozófus végtelen *pacientiájáról* (békétűréséről) szóló anekdota Szent Jeromoson (*Contra Iovianum*, I. 48.) és Aulus Gelliuson (I. 17.) át jutott a gyakorta használt protestáns exemplumok közé (DOMÓTOR, N° 257). Az exemplum eredetét és utóéletét részletesen vizsgálja BORZSÁK (256–258.). Vö. TURÓCZI-TROSTLER JÓZSEF, Tártytörténet, mesetörténet, stílustörénet. A „Jóka ördögé”-hez, in uő., Magyar irodalom – világirodalom, 1961, I, 387.

225 Volt fontani szösz – Vö. „Mivel reformatorinknak semmi fontani szöszök nem volt, a vásznat sem szabhattya reájok” (Pósa-házi János, Igazság istájpja, Sárospatak, 1669. – NySz III, 335.).

237 Vnionál – unio = nagy értékű igazgyöngy. Mint minden drágakőnek, ennek is szimbolikus és mágikus jelentést tulajdonítottak. A *Physiologus* szerint (N° 44) Krisztust jelképezte (NÉMETH KINGA, Ékszerek és drágakövek a XVI–XVII. századi magyar irodalomban, kézirat, 1996.). A betűrendbe szedett mágikus ékkövek listáján első a gyémánt (adamás), s utolsó a gyöngy (unio). Vö. HANS BIEDERMANN, A mágikus művészetek zseblexikona, ford. VIOLA JÓZSEF, Bp., 106–108.

239 Mint az kö etzettel el vész – A savak oldják az igazgyöngyöt.

258 Licurgus – Lükurgosz, Spárta legendás törvényhozója, életrajzát Plutarkhosz írta meg.

263 Mellyekre varrottác mert az veres bárson – az utalás talán a római gyermekek által hordott széles, biborszegélyű *toga praetextára* vonatkozik

267 Tey korában válic az iö turo... – Péld 30,33

304 berhet – berhe, börhe = kötény (NySz I, 215.)

305 Hallottúk regenten Mathe deak vaznat – Lásd a *A deákné vásznáról* c. vers jegyzeteit: 505.

306 Szük bordaban szottek – Borda = a szövöszék egyik alkatrésze. A szólás igazi értelmét szintén *A deákné vásznáról* c. tréfás történet adja.

MURÁD DRAGOMÁN (Somlyai Balázs)

(1509–1584 után)

Kézirata: Bodleyan Library, Oxford, Marsh 179. Kiad. ROBERT GRAGGER, *Der magyarische Text von Murad's „Glaubenshymnus“ mit deutscher Übersetzung*, in *Literaturdenkmäler*, 1927, 55–69.; VARJAS II, 596–612.

RPHA N° 134

Strófaképlete: a11, a11, a11, a11

Dallama: Nótajelzése nincs. Több dallamra is énekelhető, pl. *Boldog az olyan ember az Istenben*, RMDT I, N° 123

A verset a *Literaturdenkmäler* faksimile és betűhű kiadása alapján közöljük.

A költeményt török nyelvű előszó vezeti be, melyből a következők derülnek ki:

A szerző neve Murád, és a szultáni udvar tolmácsa. Rüsztém pasa (nagyvezír: 1544–1553, 1555–1561) figyelt fel rá, és ő juttatta „dicsőségre” Rüsztém pasa az előszó keletkezésének időpontjában már nem élt, és az elhunytak között volt Mohamed nagyvezír (Szokollu Mehmed, 1565–1579) is. A „jelenlegi” nagyvezír Szinán pasa (első nagyvezírsége: 1580 ápr./máj. – 1582. dec. 6.). – Murád Rüsztém pasa parancsára elment Erdélybe. Magyarországon fogságba esett, harminc hónapot töltött tömlöcben. Amikor ott megértették, hogy tanult ember, azt mondták róla, hogy „türk papasi”, azaz török pap. A szerző a Tórát, a Zsoltárokat és az Evangéliumot is ismerte. Sokat beszélgetett a keresztények tudósaival, akik semmibe vették az iszlámot. Ezért elhatározta, hogy ír egy művet. E mű magyar nyelven „mondatot el” a magyarok legnépszerűbb versformájában, azután „áttétetett” törökre. Mivel a latin az európaiak „legékesebben szóló” nyelve, és vallásukat is ezen a nyelven rögzítik, ezért művét latinra is lefordította, hogy kedvet ébresszen bennük az iszlámra.

A kézirat végig Murád kezeírása. Három hasábian egymás mellé írva ugyanazt a szöveget olvashatjuk magyarul, latinul és törökül. Címe nincs, a szöveg Murád rövid jegyzetével kezdődik: „Ez kewnyuetske három nyeluen versenkint egymashoz hasonló, murat dragoman portan magyarazatval (!) es keze irasual”.

Minden verssor kétszer van leírva egymás alá, előbb arab, majd latin betűkkel, tehát összesen hat változatban (vö. FEKETE, 285.). Versformája, miként ezt maga Murád is megállapítja, a XVI. század magyar költészetében a leggyakoribb (Vö. RPHA II, 735–738.). Az ennek megfelelő török versformát BABINGER (*Literaturdenkmäler*, 43.) a *müräbba* nevű „négy soros”-sal azonosítja (lásd NÉMETH GYULA tanulmányát is: Balassi Bálint és a török költészet, in *Magyar századok*, Bp., 1948, 100.). Alighanem hibásan, mert a *müräbba* bonyolult időmértékes metrum, Murád viszont a népszerű török *ásik*-költészet *kosma*-formáját alkalmazza, ez hasonlít leginkább a legelterjedtebb magyar versformára. A latin változat metruma teljesen megegyezik a magyar vers metrumával.

Murád versének keletkezését Babinger 1580 májusa és 1582. december 5. közé teszi. A himnusz amolyan nyelvgyakorlat, melyben Murád tolmács bizonyítékát adja a nyelvekben való jártaságának. A török szöveget FRANZ BABINGER adta ki (*Literaturdenkmäler*, 45–51.), a latin verzióval még senki sem foglalkozott. Az is megállapítható, hogy Gragger Róbert magyar szövegkiadása kizárólag Murád latin betűs változatán alapul. Murád ugyanis a nagy és jól olvasható arab betűs

verssorok alá igen apró latin betűket írt. Ha a Gragger által kipontozott, olvashatatlanak vélt szöveget az arab betűs változatban is elolvassuk, megkaphatjuk a helyes szöveget.

A magyar származású Murád portai tolmács életútja viszonylag jól nyomon követhető (FRANZ BABINGER, *Der Pfortendolmetsch Murád und seine Schriften*, in *Literaturdenkmäler*, 33–54.). Londoni kéziratában Murád elmondja, hogy a mohácsi csatát követően került török fogságba, s muzulmáná lett. Fogságba esése előtt Bécsben tanult. Egykori magyar nevét és születési helyét sokáig senki sem ismerte.

Varjas Béla (VARJAS II, 1014.) Wolfenbüttelben talált egy ezidáig publikálatlan emlékkönyv-bejegyzést, amely azt bizonyíthatná, hogy a renegát Murád bég eredeti magyar neve Somlyai Balázs volt, Nagybányán született, s a mohácsi csata idején valóban tizenhét éves volt (SZAKÁLY FERENC–TARDY LAJOS, *Nyomozás egy magyar származású szultáni tolmács után*, *Keletkutatás*, 1989, Ősz, 60–67.; HORVÁTH IVÁN, *Egy kiaknázatlan műfajtörténeti forráscsoport: XVI. századi kéziratok versgyűjtemények*, *ItK*, 1983, 80.). Érdekes, hogy Varjas ugyanott találta meg Csöbör Balázs képeskönyvét (Herzog August Bibliothek 206. Blankenburg), s ezt közlésre átengedte Szakály Ferencnek. A nem sokkal ezután megjelent kötet előszavában Szakály már említi a wolfenbütteli emlékkönyvet Somlyai Balázs nevével, de sajnos jelzet nélkül (Szigetvári Csöbör Balázs török miniatúrái [1570], kiad. SZAKÁLY FERENC, Bp., 1983. – *Bibliotheca Historica*).

Miközben a wolfenbütteli emlékkönyvet továbbra is keressük, Szabó András rátalált egy másik album amicorumra, mely Murád bejegyzéseit tartalmazza – ezúttal Heidelbergben (Universitätsbibliothek Heidelberg. Hs 487.). Andrea Alciati *Emblematájának* egyik példányáról van szó (Frankfurt am Main, 1566), amely Arnold Manlius későbbi kölni orvosprofesszor emlékkönyvéül szolgált (CAAC, 63–64.). A könyv tulajdonosa keresztény követség tagjaként 1571-ben Konstantinápolyban járt, ekkor találkozott Murád béggel, aki többek közt a következőket írta be albumába: „Dominus Muratus interpres curie excellentissimi Cesaris turcorum, Sultani Selimi [II. Szelim: uralkodott 1566–1574], olim in Hungaria Blasius Somlyay de Rivulo Dominarum [= Asszonypataka = Nagybánya] ungarice Szathmar Banya vocata civitate. Murat beg, hatalmas twrewk czaszarnak tolmacza, Magyar országba rigen Somlyay Balas Nagy Banyay. In Constantinopoli, mense Maio, anno virginei partus 1571, anno prophete Muhamedi 978.”

Ezzel Murád dragomán eredeti magyar nevének kérdése megoldódott.

Murád törökországi iskoláztatásáról semmit sem tudunk, de ez aligha különbözött azon törökökét lett keresztény fiúk sorsától, akiket a szeráj-iskolában szultáni udvari szolgálatra neveltek. (MATUZ JÓZSEF, *Az Oszmán Birodalom története*, Bp., 1990, 73.; TAKÁTS SÁNDOR, *A török és a magyar raboskodás; A pribékek*, in *Takáts, Rajzok I*, 160–303, 304–335.; TARDY LAJOS, *Rabok, követek, kalmárok az oszmán birodalomról*, Bp., 1977.; FODOR PÁL, *Adatok a magyarországi török rabszederől*, *HK, CIX* (1996), fasc. 4, 133–142.; PÁLFFY C. Bizonyos, hogy mélyen hívő muzulmán volt, akit erősen foglalkoztattak a vallás kérdései. Himnuszának török nyelvű előszavában megemlékezik mintegy két és fél éves erdélyi fogságáról, ahonnan Rüsttem pasa, a nagyvezír váltotta ki. Ez a rabság valószínűleg 1551–1553 közé tehető. Küldetése Rüsttem nagyvezír azon szándékával állhatott kapcsolatban, hogy János Zsigmond Erdély trónjára való visszahozatala érdekében széthúrást szítsen az ekkor Habsburg kézben egyesült Erdély és a királyi Magyarország közt (SZAKÁLY, 207.). KROPF LAJOS (Terdsüman Murád, Sz, 1897, 387–390.) Murádot azonosítja a Fráter György halála után Gyulafehérvárról lefogott főcsaus egyik társával: „qui prius christianus erat, et nunc mahumeticam religionem obstinatissime profitetur” (TT, 1891, 452.), vagyis aki korábban keresztény volt, de most a legkonokabb módon a mohamedán hitet vallja. A forrásokban említett csausok személyazonosságának megállapítása azonban rendkívül bizonytalannak látszik. Mehmed főcsauson kívül említik Ahmed csaut, Ali csaut, egy bizonyos „Dervist” és másokat. A „Dervist”, akit Mendzalnak is neveznek, nehéz azonosítani a Pécsi Gáspár tanúvallomásából ismert magyar renegát csaussal, ezt pedig az Ali csaut kísérő „török pappal”, s mindezeket Murád későbbi dragomán-

nal (BARTA GÁBOR, Vajon kié az ország? Bp., 1988, 120–152.). Kropf Lajos feltevéséből annyi tűnik biztosnak, hogy Murád csausként valóban a György barát meggyilkolása körüli időkben (1551-ben) került keresztény fogságba. Azt csak feltételezhetjük, hogy a keresztény forrásokban emlegetett magyar származású „dervis” vagy „török pap” Muráddal azonos. E feltevést támasztaná alá, ha bebizonyosodna, hogy az ugyanekkor elfogott „Mahamet” csausban Mahmúd dragománt, a porta erdélyi követét kell látnunk (GEORG PRAY, *Epistolae procerum Regni Hungariae*, II, Preßburg, 1806, p. 343, 352, 367.; JOSEPH VON HAMMER-PURGSTALL, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, III, Pest, 1827–1835, 724.; BABINGER, i. m., 36–37.; ÁCS PÁL, *Tarjuman Mahmud and Murad. Austrian and Hungarian Renegades as Sultan's Interpreters*, in *Die Türken und Europa in der Renaissance*, hrsg. von WILHELM KÜHLMANN und BODO GUTHMÜLLER, Tübingen, 1999. – Frühe Neuzeit). Londoni kéziratában Murád elbeszéli, hogy számos keresztény hittudós kereste föl őt és vitatott meg vele vallási dolgokat. Ez nyilvánvalóan az áttérítésére tett kísérleteket jelenti. Rüsztém pasa valóban komoly erőfeszítéseket tett a török foglyok kiszabadítására, s fáradozásai 1553-ban sikerre vezettek. Rüsztém mutatta be Murádot Szülejmán császárnak, aki megtette őt portai tolmácsnak, a latin és magyar szövegek fordítójának (HAMMER, i. m., IV, 111.). Ebben a minőségében 1556-ban részt vett a Ogier Ghiselin de Busbecq Habsburg-ügyvivő és a Porta közt folyó békétárgyalásokon (MATUZ JÓZSEF, *Die Pfortendolmetscher zur Herrschaftzeit Süleymans des Prächtigen*, in *Südost-Forschungen*, 1975, 26–60.). Levelezett Báthory István fejedelemmel, panaszkodva bizonyos Amhát csausra, aki elkapja előle az „erdélyi koncot”, holott ő sokkal gyorsabban és hatékonyabban intézkedhet: „hiába, ez nekem tisztem a császár udvarában, a csausok tiszte más-más...” Őt, és nem holmi felkapaszkodottat illeti az erdélyi fejedelemnek nyújtandó szolgálat és jövedelem, mint mondja, „ki tolmács vagyok régtől fogva jelen öreg koromiglan” Talis nevű fiának és egy fiatal korú pártfogoltjának kéri a fejedelem ajánlását a Portán (SZALAY LÁSZLÓ, *Erdély és a Porta, 1567–1578*, Pest, 1862, 57–58.). Murád gyakran találkozhatott a legkülönbözőbb keresztény követségek tagjaival, akiknek barátságát tudatosan kereste. Arnold Manlius albumába – szokása szerint – három nyelven írta be a következő szentenciát: „Sokkal jobb az ellenség az olyan barátnál, akki teveled nem egyet érez” (vö. Cicero, *De amicitia*, 24, 90). Így hozta össze a sors 1573-ban az Ungnád Dávid kíséretében lévő Stephan Gerlach evangélikus lelkésszel. Gerlach naplója szerint Mahmúd főtölmács mellett ott volt az erdélyi magyar származású Murád tolmács is, aki gyengén beszélt latinul (UNGNÁD, 144.). Érdekes, hogy hiányos latintudását Murád is említi londoni kéziratában. Figyelemreméltó tény, hogy Murád közvetlen munkatársa volt Mahmúd terdzsümánnak, a bécsi zsidó származású főtölmácsnak (eredeti neve Sebold von Pibrach volt, vö. VERESS ENDRE, Izabella királyné [1519–1559], Bp., 1901, 301.; MATUZ, i. m., 1975, 49–51.; ERNST DIETER PETRITSCH, *Der Habsburg-osmanische Friedensvertrag des Jahres 1547*, in *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs*, XXXVIII [1985], 49–80.), a portai diplomácia vezetőjének, aki a híres török nyelvű *Magyarok története* (Tárh-i Ungurusz) írója (Nagy Szülejmán udvari emberének magyar krónikája. A Tarih-i Ungurus és kritikája, kiad. HAZAI GYÖRGY, Bp., 1996.). Mindketten a mohácsi csatát követően estek török fogságba, s talán már Bécsben ismerhették egymást. Ungnádék fizettek a török tolmácsoknak a kiszivárogtatott információkért, levelekért. Tolmácsolás, diplomácia, kettős kémkedés, mindez hozzátartozott a dragománok foglalkozásához (SZAKÁLY, 256, 319. – a névmutatóban Murád „tolmács” és „dragomán” külön személyként szerepel). Így került jó ismeretségbe, immár 75 évesen, az 1584–85-ös Habsburg követség tagjaival, Philipp Haniwaldal és Johannes Löwenklaual. Löwenklau Murád béget művelt, sok nyelvet beszélő emberként mutatja be (arab, perzsa, török, latin, magyar és horvát), s azt is tudatja, hogy az idős tolmácsot mértéktelen borszeretete miatt elbocsátották állásából. 1571-ben Arnold Manlius Stammbuchjába be is írta a következő bölcsességet: „Az bor vín embernek szopni valo teje” Kegyvessztésének valódi oka mégis inkább befolyásos felettesének, Mahmúd terdzsümánnak a halála lehetett. Mahmúd 1575-ös prágai követútján halt meg. Egykori munkatársa, az „öreg Murád” egy évre rá Ungnád Dávid közbenjárását kérte a szultánnál, mert mind ő, mind gyermekei állás és fizetés nélkül maradtak (UNGNÁD, 195.). Murád dragomán ekkor irodalmi és történelmi ismereteit próbálta készpénzre váltani. Siker-

rel. A császári követek komoly pénzt fizettek neki az általa latinra fordított török krónikáért, melynek legfontosabb része Nesri történeti műve volt (*Kitáb-i Dzsihán-Nümá*). Ezt a kódexet (Codex Hanivaldanus) Löwenklau felhasználta latin és német nyelvű híres munkájához (*Historiae Musulmanae Turcorum, Francofurti, 1591.*).

Murádtól két irodalmi mű maradt fenn. Az egyik prózai munka, muzulmán katekizmus török és latin nyelven: *Kitáb taszviyat attavaddzsuh ilál-hakk (Coequalitas faciei versus Deum)*. A traktátus a Korán fensőségét hirdeti a keresztény hittel szemben. Török változatát az erdélyi hitviták hatására, szabadulása után írta, 1556–57-ben, a latin fordítás később, 1566–69-ben készült. E hittan-könyvnek két másolata is fennmaradt, mindkettő Murád kezeirása. A londoni (British Museum Add. 19,894) kézirat teljes, a bécsi töredék: A. F. 180 (494).

Másik kézirata Oxfordban van, ez tartalmazza a szerző magyar nyelvű *Himnuszát*.

BABINGER Murád bégnek tulajdonítja Cicero *De senectute* című művének török fordítását 1559-ből (Literaturdenkmäler, 54.): *Kitáb der medh-i piri*.

dragomán = tolmács – az arab-török terdzsüman (tercüman) szó nemzetközi megfelelője, a magyarba talán olasz közvetítéssel került (dragomanno); akkád eredetű

93 teczcz ew (= tetsző) kiczin porokot – Allah mindentudása: Korán, I–II, kiad. SIMON RÓBERT, Bp., 1987, 10,61

98 Teremtetteknek haia es sewr szamat – Mt 10,30

125–126 kiryytek, meg adatik, / Gsengessetek az aytot, meg nylatik – Mt 7,7 – A cs hangot következősen gs jelöli. Helyesírástörténeti kuriózum ez; nem magyarázható a török és a magyar hangrendszer eltéréseivel, amely elhanyagolható – Murád anyanyelve egyébként is a magyar volt. Murád magyar helyesírásának több eleme archaikusnak hat. Egyes helyeken az „az” névelő Dévai Bíró Mátyás *Orthographia ungaricájában* (1538) javasolt írásmódja is feltűnik: „am mint”, „ak ki” stb.

132 csz – olvasd: és

138 Alazatos, tiszta szíueket – Mt 11,29

157–158 siras riuas, / Az nagy kin miat fogak gsicorgatas – Mt 8,12

169 mong – olvasd: mondj

204 kossagba – olvasd: kórságba

208 szeretwye – az, akit szeret

205–206 az parantsolatok / Gsak ket dologba vagyon – a két „nagy parancsolat”: Mt 22, 37–40

208 Masunkatis, mint magunkat seressuk – Mt 19,19; 22,39

214 Isten hacza – olvasd: Isten háza

217 kipin – értsd: képen

218 Talaly ki Istenuel vagyon ez kipen – értsd: találj valakit, aki ekképpen van Istennel

253 Test szerint vtolsob iewt mendeneknel – Mohamed mint Isten követe, egyszersmind a próféták között az utolsó: Korán, 33,40

259 Jegy – jel

262 Jezus vrunk – Jézus mint Isten küldötte: Korán, 3,49

263 Biblia, euangelium, soltar kewnyve – Biblia: e szó török–arab megfelelője Murádnál teurat (arabul taurat), vagyis Tóra (ez a szó az iszlámban nemcsak Mózes öt könyvét, hanem a teljes Ószövetséget jelöli); Evangélium: ingzil (arabul ingil). – Az iszlám misztikában elterjedt az a legenda, miszerint „Isten 104 könyvet bocsátott alá az égből kinyilatkoztatás formájában. A többi százban lévő tudást behelyezte négybe: a Tóra, az Evangélium, a Zsoltárok és a Korán könyvébe” (Ibn al-Arabí [1165–1240] *Fuszúsz al-hikam* [A bölcsességek ékkövei] c. művét idézi DÉVÉNYI KINGA–IVÁNYI TAMÁS, „Kiszáradt a toll...” Az arab írás története, Bp., 1987, 189.). Többek közt

ezen párhuzam alapján is felvethető Murád versének kapcsolata a szúfi misztikával. Figyelemreméltó ebből a szempontból, hogy keresztény vitapartnerei Murádot „török papnak”, ill. „dervisnek” látták. Valószínűleg tagja volt valamelyik dervisrendnek (különösen jelentős volt ezek közt a janicsárokkal szoros kapcsolatban álló bektasi rend, melyhez a híres budai Gülbaba-tekke is tartozott; vö. FEKETE, 269–271.). – Murád arra utal itt, hogy a Korán szerint (7,157) a Tóra és az Evangélium megjövendöli a „pogány próféta”, vagyis Mohamed eljövételét (ummi). Az iszlám ezt többek közt Jézusnak a szőlőművesekről szóló példabeszédéből (Mt 21,33–40) magyarázta; a zsolnárkönyv: zebur (arabul zabur) hasonló jóslatokat rejt (Korán 3,184).

266–268 Ki uiuek az irigyek mendenestul, / Az rigi profetaknak kewnyveibul, / Ki vakarak ew neuit irasokbul – utalás Mohamed azon állítására, miszerint az Írás birtokosai, pl. a zsidók tudatos szövegrontásokat hajtottak végre a szent szövegeken (tahrif): pl. Korán, 4,46.

315–316 Elewb az te gerendadat ki vened, / Masok szemibul ki szalkat ewrized – Mt 7,3–5
323 lehezised – leheleted

355–356 Ha esmerink ilyen semmi voltunkat, / Gsak ew vagyon, ningsen mas, tугууk ewtet
HORVÁTH IVÁN (i. m., 80.) utal arra, hogy a vers „számos kifejezésében megfelel a protestáns gyülekezeti énekköltészet kifejezéskincsének”. Katolikus részről valóban azzal a váddal illették a protestánsokat, hogy tanaik az iszlámhoz közelítenek. (Vö. különös tekintettel a mű Epilógusára: Szántó [Arator] István S. J., *Confutatio Alcorani*, [1611], kiad. LÁZÁR ISTVÁN DÁVID, Szeged, 1990. – Adattár, 27.) A kálvinisták – Pl. Károlyi Péter és Melius Juhász Péter – szintén a „törökösség” vádjával illették az antitrinitáriusokat (BALÁZS MIHÁLY, *Az erdélyi antitrinitarizmus az 1560-as évek második felében*, Bp., 1988, 145–146. – Hum Ref, 14.; *De falsa et vera unius Dei patri, filii et spiritus sancti cognitione libri duo*, Albae Iuliae, 1568. Faksimile kiadása: PIRNÁT ANTAL előszavával, Bp., 1988. – *Bibliotheca Unitariorum*, 2.). Ismeretes Thuri Farkas Pál Dávid Ferencet kicsúfoló, latin–török keveréknnyelven írott verse is (BALÁZS MIHÁLY, János Zsigmond fejedelem és a cenzúra, in *Emlékkönyv Jakó Zsigmond nyolcvanadik születésnapjára*, szerk. KOVÁCS ANDRÁS, SIROS GÁBOR és TONK SÁNDOR, Kolozsvár, 1996, 33.). – A törökök valójában szinte soha nem bonyolódtak vallási küzdelmekbe a keresztényekkel, s a keresztény felekezetek egymás közti teológiai vitáitól is távol tartották magukat (FEKETE, 158–159.; SZAKÁLY, 311–316.).

362 Italt – Korán, 2,219

373 Ammit ew meg igirt – a Paradicsomot

414 Kewzbe iaro – Mivel Mohamed szerint Allahnál nincs helye közbenjárásnak (Korán, 2,255), a szó jelentése: közvetítő, Isten küldötte (Gragger Róbert fordításában die Mittler).

445 gsaszar urunknak – III. Murád (1574–1595)

SÁSVÁR BÉG HISTÓRIÁJA

Nyomtatott kiadása: „Historia cladis turcicae ad Naduduar, nec non victoriae ungarorum, duce magnifico Domino Domino Francisco Geszti. A. D. 1580. 19. Julij. – Nyomtatott Colosvárat, Heltaj Gaspárné műhelyében, 1581. esztendőben.” – Az ének végén: „Finis”. – RMNy I, 492

A vers kiadását Dézsi Lajos is tervezte. Autográf szövegmásolata: SZEK MS 00964.

RPHA N° 1350 (A strófák számát hibásan jelzi: 138 helyett 139-et ír.)

Strófa képlete: a11(4,7), a11(4,7), a11(4,7), a11(4,7)

Dallama: RMDT I, N° 82 – A nótajelzés Görcsöni Ambrus Mátyás-históriájára vonatkozik (RPHA N° 101).

Akrosztichon: SEEPESI...

Kiadásunk az OSzK unikum példánya alapján készült.

SZEPESI GYÖRGY, AZ ÉNEKSZERZŐ

A verset az irodalomtörténet-írás Toldy Ferencet követve Salánki Györgynek tulajdonítja (TOLDY, 159–160.), hitelt adva annak a XVIII. századi bejegyzésnek, mely a nyomtatvány egyetlen fennmaradt példányának címlapján olvasható. Ez tulajdonképpen az ének latin kísérvőverse alatti G. S. monogram feloldása, Georgius Salánki: „G. S. Borsodba a' Bársonyos mellett, alias Salánki György írta Borsodba” (DÉZSI, Tinódi, 191–194.; DÉZSI 1927, 289–290.; ECKHARDT, Balassi, 76.; uő, Az ismeretlen Balassi, 95.; RMNy I, 492; SZINNYEI XII, 78.; ÜMIL III, 1759.; BITSKEY ISTVÁN, Balassi Bálint egri éveiről, in Agria. Az Egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve XXXIII [1997], 630.). Ezen állítólagos Salánkit Toldy még azonosnak vélte I. Rákóczi György alumnusával, a XVII. századi Erasmus-fordítóval – ennek lehetőségét azonban már SZABÓ KÁROLY kizárta, Salánki György ugyanis jóval a vers megírása után született (RMK I, 181). A kézikönyvek ettől fogva két Salánki György nevű író létezését feltételezték, annak ellenére, hogy a vers keletkezésének idejéből, a XVI. század 80-as éveiből ilyen nevű személyről nincs tudomásunk.

Valójában a XVIII. századi bejegyző téves azonosításáról van szó. Ez az ismeretlen személy borsodi lokálpatrióta lehetett, legalábbis ismerte a históriás ének kolofonjában említett Bársonyos nevű patakocskát, s oda is írta mellé: „Borsodban”. A G. S. monogram mögött értelemszerűen egy régebbi, borsodi illetőségű író t sejtett, nevezetesen az Erasmus-fordítót, akinek Borsod megyéhez fűződő kapcsolatáról akár Bod Péternél is olvashatott (Bod, 233.). Bizonyos, hogy semmilyen másik Salánki Györgyöt nem ismerhetett.

A versből magából csak annyi derül ki, hogy azt egy Geszthy Ferencel, Diósgyőr birtokosával és egyúttal kapitányával rokonszenvező protestáns prédikátor írta „az Bársonyos mentében”. Ez a folyócska (nevezik Kis-Hernádnak is) a Hernád mellékága, közvetlenül Szikszó alatt folyik el. A mezőváros patakja, a Mánta, épp a helység határában ömlik a Bársonyosba (Abaúj-Torna vármegye és Kassa, szerk. SZIKLAY JÁNOS és BOROVSZKY SAMU, Bp., 1896, 352.). A mű keletkezési helyeként tehát ez a jeles református mezőváros is szóba jöhet. Bár Szikszó Abaúj megyébe esik, ekkor a borsodi egyházmegyéhez tartozott (ZovLex, 94.), ebben az értelemben valóban „Borsod-

ban” költötték az éneket. Ez a helymegjelölés – mint láthattuk – egyébként is csupán a XVIII. századi bejegyző szubjektív megállapítása.

A G. S. latin monogram csupán a kísérő disztichonok költőjét jelöli, aki ez esetben azonos lehet a magyar vers szerzőjével. A históriás éneknek kidolgozott akrosztichonja ugyan nincs, mégis szembeötlőek az első versfők. Ezek egy *Szepesi* vagy *Szepsi* vezetéknevű személy nevét foglalják magukba.

Erős a gyanúnk, hogy a verset Szepesi György mezőtúri prédikátor írta. Mind a vezetéknevű, mind a monogram, mind a mű keletkezésének körülményei az ő szerzőségére utalnak. (Saját kezű latin levelét Georgius Scepesiusként írta alá.)

Szepesi Debrecenben kezdte meg tanulmányait, külföldi iskoláztatását is egy módos debreceni polgár – túri Fodor Péter – finanszírozta. Wittenberget járt, művelt ember volt, akit latin versek költőjeként eddig is számon tartottunk. Egyetemi tanulmányai során, 1578-ban jelentette meg Fodor Péternek ajánlott versét (*Carmina salutarem natalem Domini nostri Jesu Christi, servatoris totius generis humani celebrantia...*, RMK III, 675). Ezenkívül egy verstördékét ismerjük, melyet korrektúraként küldött Heidelbergbe 1590-ben; sajnos magának a műnek nyoma veszett.

Szepesi György 1579-ben már hazatért külföldről, s 1580-ban Mezőtúron működött – meglehetősen közel a vers főszereplőjének, Sásvár szolnoki bégnek a székhelyéhez. A szolnoki hadi események szemléltetést mindig foglalkoztatták: Johann Jacob Grynaeushoz 1591-ben írt levelében beszámolt a Szolnok környéki török erődépítkezésekről. Valószínűleg maga is beszélt a Sásvár béget kalauzoló ladányi bíróval (498–499. sor) és a bég menekülésének más szemtanúival: „Azoc montác, kic iól lattác szemeckel,/ Hogy sáros volt mind ruhástól, louastol, /Az Kunságon hogy czac negyuen magaua, /Haza felé mendegelt nagy sirással”

Nem meglepő, hogy a mezőtúri pap Geszthy Ferencnek a kedvében kívánt járni, Geszthy ugyanis a városka földesura volt. Tudjuk, hogy 1575-ben a Dercsényi család túri birtokrészét csomori Kövér Ferenc diósgyőri várnagy (egyszersmind egri udvarbíró: vö. Szabó János Győző, Az egri vár főkapitányainak rövid életrajza, in Az Egri Vár Híradója, XVII [1982], 10.) szerezte meg (Bodoki Fodor Zoltán–Bodoki Fodor Zsigmond, Mezőtúr város története [896–1944], Mezőtúr, 1978, 14.), s a túriak ismételt panaszkodtak Musztafa budai pasánál a nyúzó-fosztó diósgyőri kapitányra (Takáts, Rajzok I, 133–134.; Budai Basák, 146, № 139). Nem kétséges, hogy Kövér Ferenc ebbéli gyakorlatát utódá, a vár birtokosa, Geszthy is folytatta.

Eddig nem tudtunk arról, hogy Szepesi 1581-ben Borsodban járt volna, mindenesetre élete utolsó, hosszabb szakaszát a Felső-Tisza-vidéken töltötte, Bodrogkeresztúron volt lelkész (ZovLex, 595.; leveleit kiadta, életrajzát összeállította: Szabó András, Johann Jacob Grynaeus magyar kapcsolatai, Szeged, 1989, 163. № XLIX, LIX. – Adattár, 22.). Szepesi György szerzőségének lehetőségét Szabó András vetette fel, akinek ezúton mondunk köszönetet.

GESZTHY FERENC, A VERS CÍMZETTJE

A század hírneves katonái közül való; életrajzát Veress Endre írta meg (Geszthy Ferenc várkapitány, Déva, 1898.). Szlavóniában született, s Nádasdy Ferenc pártfogása alatt nevelkedett. Apja, János az 1550-es években királyi könnyűlovas-kapitány volt a szlavón végeken. Geszthy Ferenc 1568–71-ig a déli végeken lovaskapitány, 1574 előtt pápai lovaskapitány, 1574–79-ig veszprémi főkapitány volt (Hunzler, 77. 81. j.; Takáts, Rajzok II, 60.). 1566-ban tétlenül táborozott Győrben, de egy év múlva, Kanizsánál súlyosan megsebesült, s nemegyszer vett részt portyákban. Az 1577. november 11-i szikszói ütközetben is kitüntette magát Prépostváry Bálint mellett (Takáts, Kapitányok, 162, 273–274.; uő., Rajzok I, 367–369.; Rajzok III, 161–162, 168–169.). 1578-ban pedig a simontornyai bégnek próbált lest vetni Nádasdy Ferencsel, Pálffy Tamással és másokkal (Budai Basák, 151, № 143).

Geszthy nem volt zászlósúr, mégis jelentős karriert futott be (mindenekelőtt Erdélyben), amit katonái érdemein túl sikeres házasságának köszönhetett. 1578-ban feleségül vette a kétszeres öz-

vegy guthi Ország Borbálát, enyingi Török Ferenc dunántúli főkapitány (1566–70), majd Eck Graf zu Salm und Neuburg győri főkapitány (1560–74) volt nejét (vö. SCHULEK TIBOR, Bornemisza Péter, Sopron–Bp.–Győr, 1939, 100, 118.). Geszthy az enyingi Török árváktól kapta meg Diósgyőr várát (NAGY IVÁN XI, 293.; vö. Geszthy Ferenc végrendeletével, in RADVÁNSZKY III, 146.), tehát a vár földesura volt – egyúttal az ott szolgáló magánföldesúri, nem királyi katonaság legfőbb parancsnoka is.

Diósgyőrről a református egyház enyingi Török Ferenc alatt erősödött meg (BOROVSKY SAMU, Borsod vármegye története a legrégebbi időkől a jelenkorig, Bp., 1909, 96.). Geszthy egyébként vérrokonsgban állt a Török családdal, anyai ágon maga is enyingi Török Bálint leszármazottja volt: „Geszthy Ferenc anyjának az jóbanyja, Pernyeszy Erzsébetnek (Keserű Jánosnének) az jóbanyja, és ez Bocskai Istvánnak az nagyanyja mind az nagy Török Bálint leányi voltanak” (SZAMOSKÓZY, 173.).

A nádudvari ütközetben, melyről az itt közölt ének szól, Geszthy a mostohafia, enyingi Török István birtokainak védelmében is buzgólkodott. Debrecen és környékét, ahol a hadi események zajlottak, az enyingi Török család uralta (S. SZABÓ JÁNOS, Enyingi Török János, Debrecen földesura, in Debreceni Képes Kalendárium, 1931, 83–87.; BESSENYEI JÓZSEF, Enyingi Török Bálint, Bp., 1994, XXXIII.).

Geszthynek a csatában játszott szerepét a vers nagymértékben eltúlozza. Az ütközetről szóló német tudósítás még a nevét sem említi.

Geszthy nem sokkal az itt elbeszélte események után, 1581 tavaszán elhagyta a királyi Magyarországot, s Báthory István fejedelem szolgálatába állt Erdélyben, ahol azontúl Déva várának parancsnokolt, majd Erdély főkapitánya lett (1594–95). A nádudvari csatáról szóló históriás ének éppen ekkor jelent meg Kolozsvárott, s nyilvánvalóan főként Erdélyben kívánta Geszthy hírnevét öregbíteni azzal, hogy őt mint a nádudvari hőst mutatta be. Ez a tudatos torzítás harmonizál az erdélyi történeti hagyománnyal („1580. Franciscus Geszty ad Nádudvar Sasvár begum profligit” – jegyzi meg az ún. Székely krónika, kiad. BARABÁS SAMU, TT, 1880, 648.; lásd az ének 521. sorát is), a királyi Magyarországon viszont, miként ez Istvánffy krónikájából és Bsclagngaul verséből (lásd alább) világosan kiderül, másként látták a dolgot (i. m., i. h.).

Geszthy támogatta a református egyházat, a román bibliafordítást is elősegítette (RMNy I, 519). Erdély történetében mégis durvaságával és kultúra-ellenességével tűnt ki. Nyíltan kikelt a tudósok s általában a tudomány ellen, s Báthory Zsigmond alatt jelentős része volt a Padovában tanult erdélyi értelmiségiek megbuktatásában (Bethlen Farkas és Szamoskóczy alapján mindezt részletesen taglalja SZÁDECZKY, Kovacsóczy, 106–109.; vö. még BALOGH, 243–244.; SZABÓ GYÖRGY, Abafáji Gyulay Pál, Bp., 1974, 49, 124. – HumRef, 3., RMKT XVII, 1, 35, 38, 504, 507.).

SÁSVÁR BÉG, A HISTÓRIA FŐSZEREPLŐJE

Dézi Lajos vetette fel, hogy a verset „Sásvár bég történetének lehetne nevezni”, mivel a mű „főhőse nem is Geszthy, hanem a gonosz Sásvár bég” (Dézi, Tinódi, 194, 191.). Ebben persze könnyű felismerni azt az epikai fogást, mely a hőst (ezúttal Geszthyt) a legyőzött ellenfél hadi érdemeinek kidomborítása által juttatja nagyobb dicsőségre.

Sásvár bég – a korszak egyik hódoltsági kulcsfigurája – kétségtelenül a török megszállók leggyűlöltebb parancsnoka volt az 1580-as évek „békekorszakában”. Életrajza megíratlan, személye jószerével ismeretlen (életének csupán utolsó korszakát tárgyalja DÁVID GÉZA új forrásokon alapuló tanulmánya: Szigetvár XVI. századi bégjei, in Tanulmányok a török hódoltság és a felszabadító háborúk történetéből, kiad. SZITA LÁSZLÓ, Pécs, 1993, 159–191.). Valódi neve Sehszüvár volt, de ez a név az egykorú magyar forrásokban – népetimológiával – rendre *Sásvár*ra vagy *Sasvár*ra torzult (KAKUK, 334., 124. j.). Saját magyar nyelvű levelezésében is ezt a név alakot használta

(TAKÁTS, Rajzok IV, 179.). Csak a török nyelvben járatosabbak – pl. Balassi Bálint – írták helyesen (Saszuvár) a rettegett török parancsnok nevét (BBÖM I, 368.).

A budai pasák levelezésében se szeri, se száma a Sásvár bég elleni panaszoknak. Szolnokon nevelkedett, Mahmúd szandzsákbég keze alatt (ISTVÁNYFI–VIDOVICH I, 588.). Legelőször Karácsony György ellenfeleként tűnt föl, mikor 1569-ben Balaszentmiklósnál (Törökszentmiklós) szétugrasztotta a „Fekete Ember” hadait (LAMPE–EMBER, 280.; RÉVÉSZ IMRE, Debrecen lelki válsága 1561–1571, Sz, 1936, 194.). 1579 nyarán sikeres zempléni rablóportyáival tette híressé magát, „mely alkalommal teméntelen élelmiszert zsákmányolt össze, s a zempléni csapatok vezérei részint levágattak, részint foglyul estek” (SZEDERKÉNYI NÁNDOR, Heves vármegye története, II, Eger, 1890, 278.). Eger, Diósgyőr, Ónod, Tokaj, Kassa szoros együttműködésre kényszerültek, hogy Sásvár rohamait megfékezzék, aki ekkor még Nógrádban, Szécsény várában szolgált. Végül is „a szécsényi tiszttől elvették vala” tőle a véglesi, zólyomi, bozói katonák, de a kudarcra fittyet hányva, nem sokra rá Eger vára alá vonult bajviadalra (BUDAI BASÁK, 190, N° 172, 194, N° 173).

Az 1580-as év eseményeit Sásvár szolnoki szandzsákbéggé való kinevezésével együtt a leg-részletesebben az itt közölt verses história beszéli el (51–64. sor).

Sásvár bég mit sem tanult a nádudvari kudarcból, s egy év múltán a Tiszán átkelve Ónod és Diósgyőr közt a muhi vásárt megütve, Ónodon gyújtogatva próbált elégtételt venni, de a magyar végekből gyorsan odagyűlt seregtől ismét csúnya vereséget szenvedett, állítólag díszes ruháját odahagyva, egy elesett katona kaftánjába öltözve menekült (ISTVÁNYFI–VIDOVICH I, 622–623.; BOROVSKY SAMU, Borsod vármegye története a legrégebb időktől a jelenkorig, Bp., 1909, 90.; TAKÁTS, Kapitányok, 164.). A magyarok kegyetlen fosztogatóként, „frigytöröként”, a törökök pedig hatalomvágyó karrieristaként ismerték. 1583-ban Kovácsóczy Farkas erdélyi kancellár támogatásával a temesvári beglerbégiségre tört, sikertelenül. 1584-ben viszont már az erdélyi kormánynak is meggyűlt vele a baja. A budai pasa „rablólevelével” felszerelve (a „lator”- vagy „dúlólevel” fogalmára lásd: TAKÁTS SÁNDOR, A magyar és török íródéakok, in uő., Művelődéstörténeti tanulmányok a XVI–XVII. századból, szerk. BENDA KÁLMÁN, Bp., 1961, 169.) a Várad környéki falvakat égette, rabolta, rajtaütött a váradi vásárosokon, s a kereskedőket mint „németbarát katonákat” Budára hurcolta. Az ellene szóló panaszáradat a Portán süket fülekre talált, sőt, az év végére elnyerte a boszniai pasaságot is (Báthory István király levélváltása az erdélyi kormánnyal. 1581–1585, kiad. VERESS ENDRE, Bp., 1948, 105–106, 114, 177, 189, 201, 206, 239, 281.; BUDAI BASÁK, 326, N° 295; Török források szerint Sehszuvár 1585 márciusától októberéig viselte ezt a címet, vö. DÁVID GÉZA, Szigetvár XVI. századi bégjei, i. m., 186, 89. j.).

A boszniai vilajet éléről az ellene békebontásért emelt kifogások miatt mozdították el. A kapott alacsonyabb értékű földbirtokkal s a rangvesztéssel sehogysem tudott megbékélni: budai pasa kívánt lenni, csaknem sikerrel. Ha ez a vágya valóra vált volna, akkor ez jócskán megnövelte volna a helyben nevelkedett, hódoltságbeli török katonai elit tekintélyét.

Sásvár 1585-ben is az adót megtagadó hódolt falvak megrablásával hívta fel magára a figyelmet (BUDAI BASÁK, 362, N° 326, 364, N° 328). 1586-ban a Szinán Frenk Juszufo távozása és Ali pasa érkezése közti interregnum idején kajmakámként ő vitte Budán az ügyeket, s mindent megtett, hogy maga kerüljön Ali rövidesen megüresedő székébe. Ezúttal is meg kellett hátrálnia, s be kellett érnie a szigetvári bégséggel (GÉVAI, 13.; TAKÁTS, Rajzok IV, 174., 178.; DÁVID GÉZA, Szigetvár XVI. századi bégjei, i. m., 186. 90. j.; VASS ELŐD, Szigetvár város és a szigetvári szandzsák jelentősége az Oszmán-Török Birodalomban 1565–1689, in Tanulmányok a török hódoltság és a felszabadító háborúk történetéből, szerk. SZITA LÁSZLÓ, Pécs, 1993, 203.).

Onnan is folyvást bujtogatta a szomszéd bégeket a „frigy ellen”. Eladdig, míg 1587. augusztus 9-én Kanizsa mellett, a kacorlaki (a helyszínről: PÁLFFYb, 169.) éjjeli csatában Zrínyi György, Batthyány Boldizsár és Nádasdy Ferenc egyesült erői végleg le nem győzték. A békeidőszak egyik legnevezetesebb „csatája” volt ez, a résztvevő négy szandzsákbég közül kettőt elfogtak (egyikük, a pécsi, a szultán veje volt), egy pedig elesett. Sásvárnak azonban a közeli sárkányszigeti (PÁLFFYb, 169.) mocsárból is sikerült kimenekülnie. A szultán parancsára letartóztatták, vagyonának feláldo-

zása árán tudta csak megmenteni magát: a császár így szemet hunyt balsikerei fölött. A vereséért állítólag a budai pasára próbálta hárítani a felelősséget. Szelániki török történetíró szerint viszont éppen Juszuf pasának köszönhetette megmenekülését (ISTVÁNYFŐY-VIDOVICH I, 642–646.; BUDAI BASÁK, 401–402, N° 358, 406, N° 360, 413, N° 367, 457, N° 398; TAKÁTS, Rajzok II, 153.; TAKÁTS, Rajzok III, 147, 171.; TAKÁTS, Rajzok IV, 202–204.; Neue Zeitung ugyanerről: RMNy I, 599; DÁVID GÉZA, Szigetvár XVI. századi bégjei, i. m., 171. – A kacorlaki ütközetre vonatkozóan egy egész csomónyi feltáratlan anyag maradt fenn Bécsben: Österreichisches Staatsarchiv, Wien, Haus-Hof- und Staatsarchiv, Hungarica, Allgemeine Akten). Nem sokkal ezután máig tisztázatlan körülmények közt meghalt. Az eseményről Kapy Sándornak beszámoló Balassi Bálint szerint „mondják, jöllehet nem bizonynyal, hogy megétették volna” (BBÖM I, 368.).

A „szivány” Sásvár bég figurája nyomot hagyott a magyar folklórban is. SZÜCS SÁNDOR, a Sárret etnográfusa „írás és szájhagyomány” alapján – sajnos forrásainak megnevezése nélkül – remek néprajzi novellát kerekített róla (Sásvár bég nádudvari futása, in uő., Régi magyar vízivilág, Bp., 1977, 165–169.). A kegyetlen, ám babonás béget megfuttató „fejetlen” nádudvari bíró meséje alighanem kontamináció (efféle történeteket a hódoltságban szép számmal költöttek, elég itt a Mikszáth Kálmán által megregényesített kecskeméti „beszélő köntös”-re utalni: KÁLDY-NAGY, 163–164, 192–193.). Ám a Sárret híráros tocsogóin át vonuló török parancsnok alakja, az „esemény” helyszínei, Ladány és Nádudvar, valamint Sásvár bég megmérgeztetésének legendája valós történetek töredékei.

A NÁDUDVARI CSATA (1580. július 18–19.)

A „háborús békeévek” rutinszerű török portyáinak egyike volt. Mintegy 1000 keresztény katonai állt szemben a kb. kétszeres török túlerővel. Az ütközet hadi jelentőségét kár lenne eltúlozni, politikailag mégis eseményszámba ment, miként az 1577. és 1588. évi szikszói, és az imént említett 1587. évi kacorlaki összecsapás. Úgy látszik, hogy a német és magyar végváriak ekkor alapos leckét adtak az egyre vakmerőbbé váló szolnoki bégnek, aki ezúttal is bizonyítani próbálta rátermettségét, s előbb-utóbb maga kívánt beülni a budai pasa székébe.

Az itt közölt históriás ének az irodalmi kvalitáson túl történeti értékkel is bír, mivel ebből a korszakból viszonylag kevés „török levél” maradt ránk. Ennek az az oka, hogy 1580 májusában menesztették Budáról Kara Üvejsz pasát, s Ali, az új helytartó még jó ideig nem érkezett meg (GÉVAI, 11–12.). A budai kancellária az interregnum idején nem működött a megszokott intenzitással (vö. BUDAI BASÁK, 216, N° 186 és 187, azaz május 3. és december 1. között nincs levelezés). Mivel a korszakra vonatkozó bécsi levéltári források még nincsenek kellően kikutatva, 1580 nyarának-őszének hadi eseményeit a történetírás ez ideig csupán Istvánffy krónikája és a Budán tartózkodó Friedrich Breuner Habsburg követ jelentései alapján rekonstruálta (SZALAY LÁSZLÓ, Magyarország története IV, Lipcse, 1854, 376.; TAKÁTS, Kapitányok, 163–164.; uő., Rajzok III, 169.; NAGY JÓZSEF, Eger története, Bp., 1978, 105–108.; CSORBA CSABA, Várak a Hegyalján. Szikszó-Ónod-Szerencs, Bp., 1980, 84.; KELENIKB, 31. – az utóbbi két tanulmány átveszi a Vidovich-fordítás hibás évszámadatát, s a csatát 1582-re teszi).

A nádudvari ütközetről – olykor Istvánffytól eltérően – Szamosközy István is megemlékezik. Leírása viszonylag terjedelmes, ám részletekben mégsem bővelkedik. Kérdés, milyen forrásokra támaszkodott (SZAMOSKÖZY, Történeti maradványai I, 208–210.).

A magyar históriával egykorú, Prágában nyomtatott német tudósító éneket, mely „a Hortobágy és a Tisza közt” 1580. július 16–17-én lezajlott csata, vagyis a nádudvari ütközet története (Ein news liedt dem Scharmützel und Niderlag, so fast einer Schlacht zuvergleichen, wider den Blutdürstigen Türcken geschehen in Ober Hungern den 16. und 17. Tag Julii. Prag. Michael Peterle. 1580.; APPONYI II, 480.), senki sem hasznosította. Kolofonja szerint Caspar Bsclagngaul (neve annyit tesz: 'Patkolt Ló'; BITSKEY ISTVÁN, i. m., 630, 20. j. megállapította, hogy ez egy Tirolból ismert ragadványnév) szerezte Egerben. A német versszerzőről Apponyi megjegyzi, hogy „neve

valóban megérdemli, hogy a feledésből kiragadtassék” Bschlagngaul verse semmiképp sem nevezhető a magyar históriás ének „német nyelvű változatának”, miként azt BITSKEY gondolja (i. m., 630.), mivel a két éneket csak a közös tárgy, a nádudvari csata kapcsolja össze.

Jegyzeteinkben Szamosközy és Bschlagngaul műveire is támaszkodunk.

9 Ruber Karollyról – Karl Rueber, tokaji főkapitány Hans Rueber kassai, ill. felső-magyarországi főkapitány (PÁLFFY 156.) fivére volt – miként ezt Bschlagngaul is hangsúlyozza:

„Hans Rueber der wolgeborene Ritter / Feldherr in Ungerland / zu hülf schickt er etlich Reutter / seinem Bruder Herr Carl genant / Ist Oberster auss Toggeye / Der führt das Kriegßvolck an / Man thet sich sein sehr frewen / er ist ein Ritterlich Mann.” (8. vsz.)

ECKHARDT SÁNDOR (Balassi Bálint Kassán, in uő., Balassi-tanulmányok, Bp., 1972, 31.) s nyomában NAGY JÓZSEF (Eger története, i. m., 105.) összetévesztik a két Rueber fivért, s úgy vélik, hogy maga a felső-magyarországi főkapitány a vers szereplője. E téves adatokat BITSKEY ISTVÁN korrigálta (i. m., 631.), egyúttal felhívta a figyelmet Mento Gogreff kassai evangélikus lelkész – Hans Rueber udvari papja – vitairatára, melyet többek közt „Hans Rueber zu Püxendorff und Gravenwerd Generalobrist in Obern Hungern”, valamint „Karol Rueber auf Püxendorff Obrist zu Doggey” számára ajánlott (RMNy I, 424. – Bitskeynél hibásan RMNy I, 425.; i. m., 24. j.). Karl Rueber tokaji kapitány bátor katona, egyszersmind ördögös ember hírében állt, azt beszélték róla, hogy gyémánt talizmángyűrűjében hét ördögöt tartott (UNGNÁD, 217.).

13 Paraszt nemzetségből Sásvár származot – Arra, hogy Sásvár bég keresztény származású, feltételezhetően magyar renegát volt, ez az egyetlen adat. A történettudomány nem ismeri, bár Dézsi Lajos részletesen kitért rá (Dézsi, Tinódi, 191.). SZÜCS SÁNDOR novellája (i. m., 165.) szintén „mohamedán hitre tért magyar”-ként beszél Sásvár bégről.

21 Semmiképpen nem akar ő szolgálni – A szakasz talán arra utal, hogy a bég nem annyira mint bátor katona, hanem mint a hódoltságbeli szegény *rája* lakosság fosztogatója, vagyis mint az adók kíméletlen behajtója jeleskedett. Ez egybevág Sásvár bég későbbi nyilatkozataival, melyek szerint a nevéhez fűződő rablások jogosak: „őneki arról parancsolatja volt az Portától, hogy meg-rabolja azokat, kik adójokat be nem vinnének” (Báthory István király levélváltása az erdélyi kormányval, 1581–1585, kiad. VERESS ENDRE, Bp., 1948, 201.).

34–36 Alcínus... Simon, Menelaus... Lisimachus és Iason – Alkimosz (Jakim): görögösítő törekvéseiért gyűlölt zsidó pap Démétriosz Szótér idején (2Mak 14,1 skk), Simon: zsidó templomi előljáró, a jeruzsálemi kincs elárulója Héliodórosznak, IV. Szeleukosz (Philopatör) helytartójának (2Mak 3,4 skk.); Menelaosz és Iászón: egymással vetekedő zsidó főpapok, akik helyeselték a Szeleukidák hellenizáló törekvéseit (2Mak 5,1 skk), Lüsizimakhosz, Menelaosz testvére, a Templom kirablója (1Mak 4,29 skk) – vö. a Zombori Antal énekéhez írott jegyzetekkel: 484.

51 Tisztól néki adattatéc Szolnok vár – Szolnok vára, a Tisza és a Zagyva találkozásánál fekvő fontos török erősség és átkelőhely, melyet még 1550 körül a keresztények építettek az egyre erősödő török betörések feltartóztatására. SZÜCS SÁNDOR novellája szerint (i. m. 165.) Sásvár „olyan kevélyen uralkodott Nyári Lőrinc várában, a híres szolnoki erődben, mintha éppenséggel ő rakatta volna annak széles falait, nagy kerek bástyáit” (vö. ILLÉSY JÁNOS, Adatok a szolnoki vár építéséhez és első ostromához, HK, 1893, 635–666.; SZÁNTÓ IMRE, Küzdelem a török terjeszkedés ellen Magyarországon, Bp., 1985, 184.; a vár építéséről lásd: BERNARDO DE ALDANA, Magyarországi hadjárata [1548–1552], kiad. SZAKÁLY FERENC, ford. SCHOLZ LÁSZLÓ, Bp., 1986, 54, 116–128.).

55–56 Adgyad nekem á szolnaki békséget, / Néked adom, csaszár, Magyar országot – Szolnokon át stratégiai jelentőségű hadi út – egyszersmind az oszmán adószedők útvonala – vezetett (ÁGOSTON GÁBOR, A szolnoki szandzsák 1591–92. évi adóösszeírása, I–II, in Zounuk. A Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve, 3[1988], 221–296., 4[1989], 191–288.; Szolnok kánunnáméját, vagyis az adók beszédési módjáról rendelkező szabálygyűjteményt lásd: ÁGOSTON GÁBOR, i. m., I, 232–239.). Az itteni híres tisztai cölöphidat a Skaricza Máté Szegedi Kis-élettrajzából jól ismert Mahmúd bég (FÖLDVÁRY 1894, 175–188.) – Sásvár nevelője – építtette 1562-ben. A hidat BÉL MÁTYÁS 1730

nyarán még épségben látta, s azt is megjegyezte, hogy helyén „régebben tutajokból összerakott hajóhíd” volt (Heves megye ismertetése, 1730–1735, ford. SOÓS ISTVÁN, Eger 1968, 78–79.; A vár és a híd XVII. századi képét lásd egy a wolffenbütteli Herzog August Könyvtár kéziratárában lévő album 30r lapján: Magyarország különlegesen híres erődítményeinek ábrázolása. Magyar várak német szemmel 1664-ben. – Faksimile kiadás: VARGA J. JÁNOS, Bp., 1995.). Ezen át vonultak a török hadak a Tiszántúl hódoltatására, adóztatására, s ezen át vezetett a marhahajtás legfőbb útvonala. Olyan nagy forgalmat bonyolított, hogy a szolnoki szandzsákbégeknek évről évre újjá kellett építeniük (KAPOSVÁRI GYULA, A szolnoki vár török kézen, in Szolnok város története I, szerk. KAPOSVÁRI GYULA és SZANTÓ IMRE, Szolnok, 1975. 57–66.; ÁGOSTON GÁBOR, i. m., I, 241, 3. j.; SZAKÁLY, 128, 173. j., 137, 223. j.). Szolnok vára a szolnoki szandzsák központja is volt, a hadszíntérré váló tiszántúli hódolt területek tehát a szolnoki bég fennhatósága alá tartoztak. A debreceni *náhiyében*, mely szultáni *ház* birtok volt, szintén ő szedte be az adót, s küldte be Budára (Debrecen története I, szerk. SZENDREY ISTVÁN, Debrecen, 1984, 137.).

57–59 Tokai..., Kálló..., Eczed – A Szentmiklós, Szolnok, Jászberény, Hatvan alkotta török végvári láncsal szemben elhelyezkedő királyi várak. A felső-magyarországi védelmi rendszer leggyengébb szakasza volt ez – erre utal a vers. A Tokaj és Ecsed közötti 100 kilométeres szakasz szinte teljesen védtelen volt – persze az ecse di láp miatt nem is kellett ide annyi erődítmény, mint máshol. A lápvívidéken fekvő Kálló (vö. Bongars Jakab utazása Bécsből Konstantinápolyba 1585-ben, in Régi utazások Magyarországon és a Balkán-félszigeten 1054–1717-ig, kiad. SZAMOTA ISTVÁN, Bp., 1891, 171.) megerősítése 1570 és 1574 közt különösen nagy számla volt a török szemében (KOROKNAY GYULA, Kálló egykori vára, in A nagykálói járás múltja és jelene, szerk. CSEPELYI TAMÁS és mások, Nagykálló, 1970, 55–72.; PÁLFFYB, 154.). A török Szolnok és a királyi Kálló között régi viszálykodás folyt a be nem fizetett adók miatt (BUDAI BASÁK, 174, N° 162).

70 Colonitz Berthalan – Hans Bartholomäus Kollonitsch, 1576–1584-ig Eger főkapitánya, időszakonként felső-magyarországi vice-generális (SZABÓ JÁNOS GYÖZÖ, i. m., 20–23.; PÁLFFYB, 155, 161.). Balassi Bálint is parancsnoksága alatt szolgált (vö. ECKHARDT, Az ismeretlen Balassi, 75, 92.; uő., Balassi Bálint Kassán, in uő., Balassi-tanulmányok, szerk. KOMLOVSKY TIBOR, Bp., 1972, 32.).

71 Katai Ferenc – Káthay Ferenc, egri főhadnagy, lovaskapitány, Mágócsi Gáspár alatt (1564–1566) helyettes várparancsnok (BuPL II, 423–425.; SZABÓ JÁNOS GYÖZÖ, i. m., 13–14, 32.; TAKÁTS, Kapitányok, 158.; SZABÓ ANDRÁS, A csegekátai Káthay család genealógiája a XVI–XVII. században Káthay Ferencről a család kihalásáig, in Collectanea Tiburtiana. Tanulmányok Klaniczay Tibor tiszleletére, szerk. GALAVICS GÉZA, HERNER JÁNOS, KESERŐ BALINT, Szeged, 1990, 230–231. – Adattár, 10.). Perényi Gábor hadnagyként tűnt föl 1554-ben. Élete nagy részét az egri várban töltötte, közeli kapcsolatban állt Verancsics Antallal, az egri püspökkel. Mint adóberlő tett szert jelentős jövedelemre. Az egri vár katonái szabott árenda szerint bérelték többek közt az egyházi tizedet, s behajtották a hódoltság népén (vö. SZAKÁLY FERENC, Magyar adóztatás a török hódoltságban, Bp., 1981, 125.). A váradi püspökkel folytatott zálog- és ingatlanügyleteiről beszámol: HAIN GÁSPÁR, Szepességi avagy löcsei krónika és évkönyv a kedves utókor számára, kiad. VÉBER KÁROLY, Bp., 1988, 111–114. – Magyar Hírmondó. Török rabjaival kegyetlenül bánt, „kinek fülét metszette el, kinek orrát hasította föl [...] annakokáért, hogy sarcát meg nem vihette” (BUDAI BASÁK, 240, N° 209; vö. PÁLFFYB, 37–38.). – Káthay Ferenc Mislyén kastélyt épített magának, ugyanott jeles borospincéi is voltak (TAKÁTS, Rajzok III, 299.). – Verset is szerzett (*Könyörgésem, Isten, fogadd kegyelmesen*, RPHA N° 770). Az ő fia volt Káthay Mihály, Bocskai István 1607-ben felkoncolt kancellárja (ÁCS PÁL, „Ha kérde Isten, Káthay, tetőled”. Pázmány vitairata Bocskai haláláról, in A Ráday Gyűjtemény Évkönyve, VII [1994], 32–45.).

74 sárgát – ECKHARDT SÁNDOR három tanulmányában is kereste e szó eredetét, de nem találta (Balassi, 76.; Az ismeretlen Balassi, 247.; Balassi Bálint Kassán, i. m., 31.). TAKÁTS szerint sárgakabátos német gyalogkatonát jelent: „Gelbrockeliis” (erősen torzult, korabeli német szóalak: Rajzok I, 368.). A Magyarországot járó Pierre Lescapier úgy tapasztalta, hogy a kassai „sárga

zubbonyosok százada franciákból és olaszokból áll” (Pierre Lescapier utazása Erdélybe [1574], kiad. BENDA KÁLMÁN és TARDY LAJOS, Bp., 1982, 96.). Szepsi Lackó Máté krónikájának egyik margójegyzete szerint a sárgák és vörösek gyalogosok voltak (ETA III, 21.). Ez a bejegyzés aligha lehet autentikus, mert az újabb hadtörténeti kutatások levéltári források alapján tisztázták, hogy a Magyarországon szolgáló lovas lövészek (*Archibusierek*) egységeit különböztették meg kabátjuk színe (sárga, vörös, fehér, zöld, kék) szerint (KELENKA, 100–103.; PÁLFFYb, 160.).

76 Égettetéc Hatuannac ö városát – Ez a török erősség őrizte a Felső-Magyarországról Pestre–Budára vezető utat, s így még Szolnoknál is fontosabbnak számított (KÁRPÁTHY-KRAVJÁNSZKY MÓR, Vác és Hatvan a hosszú török háború idejében, Bp., 1936, 5, 9. – Klny. a Jászóvári Premontrei Kanonokrend gödöllői gimnáziumának 1935/36. évi Értesítőjéből.). Az itt megverselt hatvani rajtaütés 1580. április 21-én történt. A támadásról Kara Üvejsz budai pasa számol be Ernő főhercegnek írt levelében: „Mint im mastan is, Szent György havának 21. napján az ifjú Báthory István [ecsed i Báthori István, ekkor ónodi kapitány, a későbbi országbíró], Rueber atyjafiával [Karl Rueberrel], szakmári [értsd: szatmári] kapitánnal [ekkor Ferdinand Graf zu Nogarol: PÁLFFYb, 161.], egri kapitánnal [Bartholomäus Kollonitsch], Homonnai Istvánnal [RMKT XVII, 1, 498–499.; PÁLFFYb, 162.] és az környül való végbeli kapitánokkal, egymást értvén, sok némötöt és magyart egyben gyűjtvén, ez megnevezött némöt urak és magyar urak, kapitánok, némöt[öt], magyart, lovagot, gyalogot ötezörnél többet fegyverökkel melléjük vévén, értötték, hogy az hatvani bék Budára jütt, ilyen ártalmas dolgot míveltének, hogy a hatalmas császár vára alá, Hatvanra rohantanak, az városát, majorját égették, dúlták, sok embört megöltenek, sokat sok marhákkal, kinccsel elvitlenek, az császár adója szedő embört is mindön marhájával és sok kinccsel elvitték. Röggeltül fogván tíz óráig ellenköztenek, sok kárt és röttenetösségöt míveltének.” (BUDAI BASÁK, 215, N° 185) SZAMOSKÖZY is feljegyzésre méltónak ítélte az egriek gazdag prédálását Hatvan külső várában: „Praeda ingens asportata pecudumque ingens numerus. In his XXV cameli” (Történeti maradványai I, 210.).

77 ęttéc – érték, értették: észrevették

80 haydókra – hajdú; itt: szabad zsákmányolásból élő katona. „Tudjuk, hogy a huszár, a hajdú, a haramia, a pandúr és a martalóc szón nálunk eredetileg az útonállót, a rablót értették.” (TAKÁTS, Rajzok III, 136–137.)

97 Martalotzot – Ennek a szónak a XVI–XVII. században legalább három jelentése volt: 1. rabló, útonálló; 2. a török zsoldjában álló szerb katona, itt ebben a jelentésében áll. Sztárai Mihály szómagyarázata szerint a mangároknak is nevezett délszláv martalócokat „a törökök arra használják, hogy feldúlják minden ország határvidékét” (SZTÁRAI MIHÁLY, História Perényi Ferenc kiszabadulásáról; Perényi Péter élete és halála, kiad. TÉGLÁSY IMRE, Bp., 1985, 45. – Magyar ritkaságok); 3. a déli végeken, a királyi várakban szolgáló gyalogoskatona. PÁLFFYb, 143.; vö. TAKÁTS SÁNDOR, Hajdú, haramia, martalóc, in uő., Művelődéstörténeti tanulmányok a XVI–XVII. századból, szerk. BENDA KÁLMÁN, Bp., 1961, 14–15.; – a martalócokról külön könyvet írt MILAN VASIĆ, Martolosi u jugoslovenskim zemljama pod turskom vladavinom, Sarajevo, 1967.

98 besliac – Beslia (beslü): a török irreguláris lovasság egy fajtája. A lovasságot mind a törökök, mind a magyarok a gyengébben védett külső várakban helyezték el, ezeket a magyarok huszárvárnak (PÁLFFYb, 155.), a törökök beslia-városnak vagy besliának hívták; ostromkor rendszeren ezek hullottak el elsőként (TAKÁTS, Rajzok II, 37.; KAKUK, 47–48.; vö. Wathay Ferenc históriás énekével, in RMKT XVII, 1, N° 33, 46. sor).

99 paraszt – itt: közrendű

102 az városnac kapuyán – Hatvan palánkkal kerített városa (vagy külső vára, besliája) a Zagyva folyó bal partján állt, a vár árkan kívül. Két kapuja volt, a nagyobbik a Zagyva hármashídjánál, ahonnan az út Hort felé kanyarodott. A támadók ezek egyikén át hatoltak be a városba.

104 Czac egy keués méne be vár kapuyan – Hatvan nyolcbástyás vára közvetlenül a város mellett emelkedett, hármashídjánál és kettős árok vette körül, melyben köröskörül a Zagyva vize folyt, legnagyobb kapuja kelet felé nyílt. Kőfala csak a város és a vár találkozásánál volt. A kapu-

torony vár felőli oldalán „egy szép toronyóra” volt, melynek ütését Aszódon is lehetett hallani. (EVLIA CSELEBI török világutazó magyarországi utazásai 1664–1666, kiad. KARÁCSON IMRE, II, Bp., 1908, 109. – A harcok megszűntét Üvejsz pasa óra szerinti pontossággal jegyzi fel.) Ostrom idején – pl. 1566-ban is – a törökök a várost feladva a várba menekültek. BÉL MÁTYÁS „valaha bevehetetlen” erősséggént említi (Heves megye ismertetése, 1730–1735, ford. SOÓS ISTVÁN, Eger, 1968, 103.; A város és a vár történetét, korabeli vedutáit lásd: Heves megye műemlékei, szerk. DERCSÉNYI DEZSŐ és VOIT PÁL, III, Bp., 1978, 250–260, 273–276. – Magyarország műemléki topográfiaja, IX.).

105 vitéz Balassa – Az Egerben lovashadnagyként katonáskodó Balassi Bálintról van szó. Az itt közölt vers részleteit ECKHARDT SÁNDOR beépítette fent idézett életrajzi munkáiba és kritikai kiadásába. Balassi 1579 februárjától 1582 végéig szolgált Egerben (BITSKEY ISTVÁN, i. m., 628–629.), de még 1584-ben is Hatvan alá jött az egri vitézekkel, hogy a vásárt megüsse, ekkor azonban vereséget szenvedett (TAKÁTS, Rajzok I, 369–370.).

106 pénzes boltokat – A török kincstár birtokában lévő, bérbeadott boltokról lehet itt szó. ECKHARDT Üvejsz pasa fent idézett levele alapján feltételezi, hogy Balassi zsákmányában „ott volt a török adószedő egész pénztára, az adószedővel együtt” (Balassi, 79.) – ami azonban így túlzás. A török defterdár és kasszája nyilvánvalóan a felosztandó közös zsákmány része volt.

107 bullyákat – Török nőket. A foglyul ejtett török nőket hímző asszonyokként foglalkoztatták a keresztény háztartásokban: ők voltak a *bulák*. Az értékes, finom gyolcsvásznak *bula-vászon*nak nevezték (KAKUK, 251–252.). A nőablás a zsákmányszerzés fontos része volt (TAKÁTS, Rajzok I, 363.).

115 Várból taratzkoknac dörgése – Tarack alatt a kor embere a kis kaliberű ágyút értette, mely leginkább a várak rohamozói elleni kartácstűzre volt alkalmas (IVÁNYI BÉLA, A tűzérség története Magyarországon kezdetétől 1711-ig, HK, 1926–1928.; DOMOKOS, 117–149.; vö. MOLLAY, 522–523.). A hatvani várban 1566-ban 3 nagyobb és 22 kisebb ágyú volt. 1660 körül Evlia Cselebi a vár bástyáin 21 öregágyút (baljemet), a falakon pedig 86 kisebb-nagyobb ürméretű ágyút látott (EVLIA CSELEBI, i. m., 108.; vö. Heves megye műemlékei, i. m., III, 274.).

125 Mert nagy erős löüést ő teszen vala – A hősi halált halt német katona valószínűleg a sárga *Archibusi*erek közül való volt. Ezek rendszeren három kézi lőfegyverrel voltak felszerelve: egy rövid, könnyű puskával, az *arquebussal* – erről kapták nevüket – és két pisztollyal (KELENKA, 100.).

136 soc fő töröc – előkelő török méltóságok, katonai és politikai tisztségviselők (pasák, szandzsákbégek stb.), akiket – ha keresztény fogságba estek – a végvári kapitányok kötelesek voltak az uralkodónak átadni (PÁLFFY, 23–24.; vö. a 143. és a 315–316. sorok jegyzeteivel is.).

138 Soc törökön belül történtec vala – Ez történt sok törökkel a városban belül.

143 Kottya vetyét – A hadizsákmány elárverezése s az összegyűlt pénz arányos elosztása az egyes végvárak közt, a portyában résztvevő katonák száma szerint. Délszláv eredetű kifejezés: *ko hocce vece* (dati)?, azaz: ki akar többet adni? (TESZ II, 594–595.). Az árverésen befolyt pénz egy részét jótékony célra elkülönítették, a többi a zsákmányoló katonákat illette. Nem vetették kótyavetyére a zászlókat, hadijelvényeket és az előkelő, értékes foglyokat, mert ezeket fel kellett küldeni a királynak (TAKÁTS, Rajzok I, 365–366.; TAKÁTS, Rajzok III, 150–151.; PÁLFFY, 20–30.). Így volt ez az itt elrabolt defterdár esetében is. A kótyavetyéről értesülő Üvejsz pasa írta a királyi főhercegnek: „Főképpen az császár adószedőjét mennyi kincssel, marhával... elvittének, római császár és az ti részetökre valót különben kisummálván belőle, külön tötték, kit végre is megkívánunk [értsd: visszakövetelünk]” (BUDAI BASÁK, 216, N° 186).

146 Ruber Ianosnac – Kara Üvejsz pasa feltehetően az Ernő főherceghez írt, fent idézett levelekhez hasonló tartalmú levelet küldött a felső-magyarországi főkapitánynak is. Azért éppen neki, mert a portyában részt vett katonák a kormányzására bízott végvidékről származtak. – A nagybajuszú protestáns főkapitány alakját karakteres köszöbra őrzi. Az 1584-ben elhunyt Hans Rueber egész alakos szoborpáncélos szoborképmása hajdan a kassai dómban állt, ma a Magyar Nemzeti Galériában van (GALAVICS GÉZA, Kössünk kardot a pogány ellen. Török háborúk és képzőművé-

szet, Bp., 1983, 55. – további szakirodalom a 105. jegyzetben; a főkapitány rézmetszetű arcképét közli: SZÁDECZKY LAJOS, Kornyi Békés Gáspár [1520–1579], Bp., 1887, önálló kép a 62. és 63. oldal között.).

157 hadnagyit – A magyar hadnagy szó alatt természetesen török tisztek, bégek és agák értenődök. Vö. a hadnagy szó általános jelentésével (NySz II, 917.).

160 Ferando – Ferrando Zamaria Speciecasa komáromi, veszprémi és érsekújvári főkapitány (lásd a Zombori Antal verséhez írt jegyzeteket, 476–477.).

161 Iffiu Czobor Márton – Az alnádor Czobor Imre és Bakics Angéla fia, győri főhadnagy (RMKT XVI, 10, 337.).

162 Vayda Christoph – győri főhadnagy

163 Az nagy győri haddal – A győriek 1580. évi zsámbéki rajtaütését – az itt közölt verstől eltérő török és magyar nevek említésével – Istvánffy is elbeszéli, kiemelve Czobor Márton és a Veszprémből hozzájuk csatlakozó Ferrando Zamaria Speciecasa vitézkedését (ISTVÁNFY–VIDOVICH I, 618–619.). TAKÁTS SÁNDOR a győriek háromízbeni lesvetését és Zsámbék alá száguldását említi (A komáromi daliák a XVI. században, in uő., Fejezetek Komárom művelődés- és gazdaságtörténetéből, kiad. HÍDVÉGI VIOLETTA, Tatabánya, 1996, 69.).

166–168 Huszain bék... Kapitán bék – Ez a versszak – eléggé értelmetlenül – nem a győri, hanem az alább sorra kerülő horvátországi események hadi krónikájához tartozik. Ez a Hüszein az „athinai vár parancsnokával” (Atyina, Kőrös megye, Szlavónia; az 1540-es években került török kézre) lehet azonos, akit ott foglyul ejtettek, „Kapitán bék” pedig az elesett Iszkender, pozsegai béggel („Skander bék”) azonos.

171 Kapronczára – Ma Koprivnica Horvátországban, Varasdtól délkeletre. – Itt mind az időrend, mind a történet előadása teljesen zavaros. A versszerző szemlátomást nincs tudatában annak, hogy az előző versszak eseményei is idetartoznak. A Dráván túli, kaproncai ütközetet jóval a nádudvari csata után, 1580. szeptember utolsó napján vívták. Zrínyi György, Nádasdy Ferenc és Batthyány Boldizsár csapatai ekkor nagy győzelmet arattak a pozsegai bék hada felett (TAKÁTS, Rajzok III, 169, 3. j.).

174 Gyakran ki ütését posgaiaknac – A pozsegai bék Varasd környékét pusztította, korábban viszont a magyarok száguldottak Berzence (török végvár Somogy megyében) alá (BUDAI BASÁK, 210, N° 183.).

188 Mint pusztában Amalekot – Num 14, 43., 14, 45.

192 Czac keuessen béckel el szalladánac – Iszkender bék nem futott el, hanem elesett a csatában, halálát igen színesen részletezi Istvánffy. Az állítólag roppant nagy hasú török parancsnok előre megérezte a halálát, s testamentumot tett az ütközet előtt (ISTVÁNFY–VIDOVICH I, 620–621.). Fejét az elfogott két főrabbal és a hadijelvényekkel együtt – bevett szokás szerint – Bécsbe vitték (TAKÁTS, i. h.).

193 bassa – Kara Üvejsz budai pasa (1578. szeptember 20. – 1580. május végéig)

196 Mert fél, dolga hogy ne iusson foytásra – Elődjét, Szokollu Musztafa pasát (hivatalba lépett 1566-ban) a szultán 1578 őszén megfojtatta (GÉVAI, 11.; TAKÁTS, Rajzok IV, 118.).

203 Azért loual füre boczáttác vala – „A hódoltság korában a portyázást is *mezei munkának* hívták. [...] A harc csak a füvelés meg az aratás idején szünetelt.” (TAKÁTS, Rajzok I, 336–337, 394.) Hogy ez mennyire csak elvielken volt így, arra éppen ez az ének a bizonyíték (lásd a vers 351. sorát is). A költő kiemeli, hogy a törökök a füvelés időszakában (április–május) támadtak, éppen akkor, amikor a lovakat kihajtották a friss legelőkre.

214 Bassát hagyá, hogy Budából ki vetnéc – A vers a valóságnak megfelelően mondja el Üvejsz pasa elmozdításának történetét (Vö. GÉVAI, 12.; TAKÁTS, Rajzok IV, 149.).

219 saykában – sajka (csajka) = folyami hadihajó; ebben a korban még viszonylag ritka szó – a naszádot használták inkább, vö. Zombori Antal énekének 119. sorával és a hozzá kapcsolódó jegyzettel –, a sajka szó csak a XVII. században válik általánossá; a NySz ezt a szöveghelyet mint egyik korai előfordulását jelzi (II, 1493.).

222 képében Sásuár bég – Sehszüvár bég ezek szerint az új pasa (Ali) megérkeztéig kajmakám-ként, budai ügyvivőként működött. Ezt más források nem említik. Talán már ekkor a helytartóságra pályázott.

224 Hogy meg torolhatna – Bschlagngaul szintén a hatvani vereség miatti bosszúhadjáratként beszéli el a nyári török portyázásokat:

„Unversehens thet er komen / felt inn das Ungerland / den schaden von Hadwan zurechen / den er toplt empfängt / Doch het er schon gefangen / der armen Christen viel / nach hülff thet sie vorlangen / da kam man recht zum spiel.” (4. vsz.)

232 Maklárban – 1562 óta török hódoltság alatt élő kisebb mezőváros Egertől délre, az Eger-patak mellett. A dézsmajegyzékek alapján „Maklár oppidum” lakossága 200–300 fő között lehetett ekkor (N. Kiss ISTVÁN, XVI. századi dézsmajegyzékek, Bp., 1960, 990–1011.; Heves megye műemlékei, i. m., III, 391.).

242 heüségben – olvasd: hévségben = melegben = hőségekben

244 Meg fogdosác szegenyeket – Az egi Bschlagngaul az itt szedett foglyok kiszabadításában látja a nádudvari győzelem jelentőségét.

„Da erhöret Gott das weinen / der armen gefangenen Leut / thet sich ihrer erbarmen / er wuste die rechte zeit / Als ir hernach werd hören / wie Gott durch mitl anschickt / das sie erlöset werden / wol von des Türcken strick” (6. vsz.)

257 Gondolkodgyunc mind az monarchiáról – A „monarchia”, a „birodalom” átszarmazásának gondolata Dániel könyvének hetedik fejezetén alapul, s a kor protestáns történetzemléletének gerincét alkotta. Vö. a Zombori Antal énekéhez írt jegyzetekkel (482–483.).

265–266 az Isten papya... mesterestől – mester, ludimagister, iskolamester (NySz II, 789.). – Ezek szerint a maklári református lelkészt iskolamesterével együtt elfogták, majd megölték. Makláron 1562 óta igazolhatók református lelkészek (Heves megye műemlékei, i. m., III, 391.). Kérdés persze, hogy ez a megjegyzés valóban Maklárra vonatkozik-e vagy egy másik „hódolt falura”

276 egriec bánattyára – A nagyszámú egi magyar katonaság legfőbb feladata az adóztatás volt (SZAKÁLY, 1981, 106–109.; PÁLFFY, 124.).

282 Töröc András – Egi főhadnagy, Hans Bartholomäus Kollonitsch alatt vicekapitány (1579–1584: SZABÓ JÁNOS GYÖZÖ, i. m., 21.; BITSKEY ISTVÁN, i. m., 630.) 1579. február 1-jéről ismert egy levele Eperjes városához (Státny Oblastny Archív, Prešov, Archív Mesta Prešova, N° 6161. Vö. még: 1584. április 30-án Kollonitsch egi főkapitány igazolja, hogy már 17 esztendeje hűségesen szolgál. Österreichisches Staatsarchiv, Wien, Kriegsarchiv, Alte Feldakten 1584/4/6.).

283 Fodrotzki György – egi hadnagy, 1578-ban helyettes főkapitány: TAKÁTS, Kapitányok, 161.; SZABÓ JÁNOS GYÖZÖ, i. m., 32.; KÁZMÉR, 368.; Bschlagngaul a július 17-i csatározások egyik hőseként említi (15. vsz.).

306 kauoroc – olvasd: kavor = gyaur, hitetlen. Török jövevényszó a korszak magyar nyelvében, ám viszonylag ritka: KAKUK (239–240.) mindössze két előfordulásáról tud a XVI. században (lásd még: RMKT XVI, 9, 369, 4498. sor).

315 Agaknac, vaydáknc és szpahiaknc – aga = kisebb török katonai egység parancsnoka (KAKUK, 70.); vajda = a szandzsákbég tisztartója vagy szpáhi-tiszt; szpáhia, szpáhi = török földbirtoke, lovaskatona (KAKUK, 51–53.).

328 az wy bassánac – A májusban kinevezett Kalajlikoz Ali budai pasa, aki valójában ekkor még nem foglalta el hivatalát (GÉVAI, 12.).

329 iaualác – olvasd: javallák

336–337 Nagy falu... Gaua... Rakomasz – Nagyfalú (ma Tiszanagyfalú), Gáva, Rakamaz: Tokaj környékbeli falvak a Tisza bal partján, Szabolcs megyében. Utóbbi a tokaji uradalom része volt (MAKSAY FERENC, Urbáriumok, XVI–XVII. század, Bp., 1959, 739–740.). Rakamaz sáncai a tokaji vár védelmi rendszeréhez tartoztak (Soós ELEMÉR, A tokaji vár története, HK, 1913, 83.).

345 Erös löüést téuénec az németec – Bschlagngaul érthetően ezeket a harci cselekményeket

részletezi, hiszen a Tokaj alatti harcokban főként a németek jeleskedtek. A 10–12. versszakban elmondja, hogy július 16-án az egri lovasság mintegy véletlenül a törökök előcsapatába botlott, s foglyokat ejtett. A katonák ezután gyülekezni kezdtek a Hortobágy és a Tisza között, s Nádudvar felé vonultak, Erdély irányában:

„Die alte Ritterschafft auss Erlaw / die traff den Türcken an / thet ein vortrab erlegen / ein tag ehe man die schlacht hat thon / hat ihm auch genommen / viel gefangene und den raub / der Türck gab nicht viel darumben / in dem die Christen kamen zu hauff.

Das Kriegßvolck kam zusamen / zwischen der Horttuwey und des Teyß / Setzt über in Gottes Namen / der ihn auch hülff beweist / Sie zugen auff Neitulwer genennet / gegen Siebenbürgen dem Landt / ein kundtschafft thet ihn komen / der Feinde wer an der handt.

Lest inen durch dieselben sagen / sie sollen ihn nemen weil / er wolt sich mit inen schlagen / er het ein grossen theil / von guten Kriegßleuten / zu Roß unnd auch zu fuß / das sich ein Christ mit dreien Türcken schlagen mus.”

A 13–15. szakasz Karl Rueber július 17-i seregszempléjét és buzdító beszédeit foglalja össze, s megemlíti az egri Kaspar Tissent (Vezsenyi Gáspárt) és Fodróczki Györgyöt mint hadnagyokat, valamint a kállói főkapitányt. Ez utóbbi a magyar versben is megénekelt (438. sor) Csapi Kristóffal azonos:

„Den Sibntzehenden tag Julii / im vorgemeldten jar / sahe man das kriegs volck ziehen / fürwar ein kleine Schar / Gegen dem Blutdürstigen Türcken / Herr Carl Rueber der Held / wie ein Löw er stunde / hat sich zu fürderst gestelt.

Da thet er vermanen / wol in dem weiten Feld / Frölich in Gottes Namen / hat er sein sach gestelt / die kriegsleut die sahen / das Ritterlich gemüch / einer zum andern sprache / dzuns Gott den Obersten behüt.

Oberster auss Callo / ist gewesen auch darbey / Caspar von Tissen und Fodrotzgi von Erlaw / gaben das feldgeschrey / theten die Kriegsleut vermanen / sie sollen bstendig sein / acht haben auf Feldzeichen und Fanen / wenn der Türck wolt brechen ein.”

Ezután (16–22. vsz.) a törökök nagy zajjal felvonultak ellenük. Mikor az ellenség negyedmértőnyire megközelítette őket, német módra csatasorba álltak, rendbe szedték fegyvereiket, a puskákat, a szablyákat és az íjakat. Ekkor kétszáz fekete lovas tört rá a törökökre erős lövöldözéssel. (Ezek a német „fekete fegyveresek” sajátos páncélzatukról kapták nevüket. Vértjeiket ugyanis vastag, fekete mázzal fedték, így könnyebb volt azokat karbantartani: KELENKA, 107.). Azután mindkét oldalon megkezdődött a hadakozás és vagdalkozás:

„Die Türcken zogen inen entgegen / mit Trometen unnd grossem geschrey / Thet einer zum andern reden / wenn kein Teutscher reitter wer darbey / das heufflein wollen wir bald schlagen / trieben darauß den spot / thet einer zum andern sagen / hülff wer ihnen warlich noth.

Da sie einander haben gesehen / auss ein viertel meil / Da ist ein rüsten geschehen / von Püchsen Säbln unnd Pfeil / ein Schlachtordnung thet man machen wie es ist der Teutschen brauch / der Schimpff der wolt sich nahen / da thet man hawen darauff.

Zwey hundern schwartze reuter / hielten zu nechst darbey / Wie man fieng an zu streiten / brachens dem Türcken ein / Theten gewaltig um sich schiessen / Tschäßrer Beck [= Sásvár bég] im grossem pund / schreit sie sollen achtung haben / auff den fewrigen Hundt.

Da gieng es an ein treffen / auff beyden seiten zugleich / Mit schiessen hawen vnnd stechen / da ficht man um den preiß / Viel Säbl und Copien waren zerbrochen auff denselben tag / die Jänitischern huben an zuentlauffen / manicher Türck auff der Walstadt lag.

Viel Türcken blut ward vergossen / wol zu der selben stund / Sie wurden gschlagen zu Fuß und Rossen / ir hauff der gieng zu grund / Ir Oberster ist entritten / wie man war im grösten schlagen / mit 200. guten Rossen / als thet in der Teuffel jagen.

In diesem streit ist umbkommen / manicher Türckischer Hundt / Etlich davon entrunnen / geschossen und verwundt / Darzu hat man gesäblt und gefangen / bis auff den dritten tag / man nam ihren Neun Türckisch Fanen / das war ihn ein grossen klag.

Wieviel ihr sind todt blieben / kan ich fürwar nicht sagen / Gefangen bey 300. ein grosse summ erschlagen / Wie sie sein geflohen / thet man ihn sehr nachjagen / seind etlich ins gerör und Wasser entlauffen / auff drey meil die toden da lagen.”

Böschlagngaul tehát a 17-i összecsapásokat döntő hatásúnak látatja, míg a magyar versben elbeszélte két nap eseményeit egyetlen mondattal intézi el: Egészen a harmadik napig (július 19-ig) folyt a harc – írja.

352 Nanason – Nánás (ma Hajdúnánás), a tokaji uradalomhoz tartozó mezőváros Bihar megyében.

361 Madian – Midian: Ex 2,15–21

366 Más országból – Lehet, hogy ez előretalás a kapitány egy évvel későbbi Erdélybe településére. Vö. az 521. sorral is.

370 veres zászlóyát – A kor jól ismert hadijelvénye. A végvárak magyar főkapitányai kinevezésükkor magyar főzászlót, azaz bandériumot kaptak. Ezek mindig királyszínűek, vagyis vörösek voltak. Ezúttal Geszthy Ferenc bandériumáról van szó. A veres seregzászló a *Cantio de militibus pulchra* című históriás énekben (RPHA N° 369., RMKT XVI, 7, 177, 77. sor), valamint Balassi *Katonaénekében* is feltűnik. Sajnos a szövegkiadók ezt sokáig „veres zászló”-ra változtatták, így áll Balassi verseinek kritikai kiadásában is: BBÖM I, 112. – Minderről lásd: TAKÁTS SÁNDOR, A régi zászlóinkról és lobogóinkról, in uő., *Hangok a múltból*, Bp., é. n. [1930], 50–52. – Drezdában őrzik azt a kódexet, melyben a goroszlói csatában (1601) zsákmányolt 110 erdélyi és török zászló és hadijelvény színrajza található. Ezek közt több rajz nélküli veres zászlós kopja található. Fakszimilében lásd: MIKA SÁNDOR, Weiss Mihály. Egy százsz államférfiú a XVII. századból. Bp. 1893. – Mellékletek a 136–137. old. között.

374 Kis Falud – tiszai átkelőhely Palkonya (ma Tiszapalkonya) és Polgár között

376 Szent Margitánál – nagy puszta Polgártól délre (Szabolcs megye, ma Újszentmargita)

377 Masod napon – július 17-én, hétfőn

384 leg – olvasd: légy

392 választottac – olvasd: választották

397 latassára – értsd: szeme láttára

402 Elöl iárót – elővéd (TAKÁTS, Rajzok I, 340.; NySz II, 11–12.)

402 lovagot – lovast

404 Balás deác Istuánt – A korszak egyik leghíresebb katonája, ekkor egri lovaskapitány, 400 lóval vett részt a csatában (TAKÁTS, Kapitányok, 164.).

404 Czerepit – Cserépi Pál (?) – KÁZMÉR, 237.

406 Barczait – Barcsai János, egri hadnagy, 1592–1596-ig vicekapitány (SZABÓ JÁNOS GYÖZÖ, i. m., 33.); Balassi Bálint levelezéséből is ismert (BUDAI BASÁK, 189, N° 171; ECKHARDT, Az ismeretlen Balassi, 97–99, 101.; BBÖM I, 368, 370.).

406 Wyfalui Ianossal – Talán azonos azzal az Újfalui Jánossal, aki Hans Rueber főkapitány alatt szolgált 25 lovas élén. (MOL E 211 Magyar Kamara Archivuma, Lymbus, Series II, Tétel 26, fol. 52–71.; vö. KÁZMÉR, 1101.)

407 Putton Andrást Kun Györgyvel – ismeretlen katonák – valószínűleg ők is egri főlegények

408 Rátz Istuánnal – Balassi Bálint levelezéséből ismert egri hadnagy (ECKHARDT, Az ismeretlen Balassi, 97–99, BBÖM I, 370.); Istvánffy a csata egyik hőseként említi (ISTVÁNFY–VIDOVICH I, 619.).

408 Kapi Sándorral – Egri főhadnagy (BUDAI BASÁK, 272, N° 245.), Balassi Bálint legjobb barátja (ECKHARDT, Az ismeretlen Balassi, 99, 100, 107, 114, 169, 247.; BBÖM I, 336, 367–371.)

410 Görötz Mihált – nyilvánvalóan diósgyőri hadnagy

413 deréc sereg – derékhad

416 Heuei – azonosíthatatlan katonanév

417 Vtól iaróban – A csatarendben a „hátljáróknak”, ill. „állóseregnek” nevezett utócsapat-

nak a portyákon fontos szerepe volt: rájuk bízta az elejtett zsákmányt (NySz II, 14.; TAKÁTS, Rajzok III, 161.).

417 Baso Farkast – ejtsd: Bazsó (KÁZMÉR, 106–107.) – egri hadnagy, Rákóczi Zsigmond alatt másfél évig (1589–1590) az egri vár udvarbírója (provizora) volt (SZABÓ JÁNOS GYÖZÖ, i. m., 24, 33.).

423 drabántokat – Gyalogosokat; a német „Trabant” szóból ered (PALFFYA, 184). A puskás darabontok gyakran szekéren mentek portyára (TAKÁTS, Rajzok I, 341.).

424 mogyar puskásokat – vagy más néven hajdúkat (KELENIKB, 36.); ezek a gyalogoskatonák megkülönböztetendők az ún. „szabad hajdúságtól”; ez a kifejezés lehet a „drabántok” értelmezése is.

425 Illyen rendel – A csatarend ilyenformán alakult: három részre bontott lovasság (előljárók, segítőszereg, derékhad), a jobbszárnyon, a derékhad mellett a német lovasság, a balszárnyon a kocsikon elhelyezett hajdúk és darabontok. A sereget kis számú utócsapat követte. Ez a rend megfelel a portyákon szokásos seregfelosztásnak (vö. TAKÁTS, Rajzok I, 351.).

428 Hétfőn – július 17-én

430 Feyeket... szedénec – Vö. Balassi *Katonaénekének* 8. szakaszával („mert ők fejeket szednek”). Fejeket nem csata közben, hanem csata után, a halott ellenségtől „szedtek” – miként erre JULOW VIKTOR rámutatott (Balassi *Katonaéneke*, in uő., *Árkádia körül*, Bp., 1975, 14, 28–29.). Mind a török, mind a keresztény vitézek közt elterjedt szokás volt az efféle tróféák gyűjtése (TAKÁTS, Rajzok I, 380.; Magyar *Simplicissimus*, kiad. TURÓCZI-TROSTLER József, Bp., 1956, 183–184.). VARIAS BÉLA (1982, 304.) közkeletű, ám téves értelmezési kísérlete szerint a „fejeket szedő” vitézek lóhátról, csata közben ütötték le az ellenség fejét.

432 Wy Varason – Újváros, mezőváros Szabolcs megyében, ma Balmazújváros

438 Czapi Christoph – eszenyi Csapi Kristóf, az 1580–1590-es években kállói kapitány (KOROKNAY GYULA, i. m., 61, 63.), 1593 körül halt meg (SZABÓ JÁNOS GYÖZÖ, i. m., 25.); Bschlagngaul is a vezérek közt említi (15. vsz., lásd fent a 345. sor jegyzeteit). – A fizetni nem tudó török rabok kezeseivel keményen elbánt (TAKÁTS, Rajzok I, 226–228.). Neve a Telegdy fivérek irodalmi igényű levelezéséből jól ismert: második felesége Telegdy Borbála volt (ECKHARDT SÁNDOR, *Két vitéz nemesúr, Telegdy Pál és János levelezése a XVI. század végéről*, Bp., 1944, passim). A Zichy család levéltárában sok tucatnyi levele maradt fenn, köztük feleségével váltott őszinte hangú levelei is (MOL P 707, Zichy család levéltára, Missiles; BuPL, I, 502.; HANGAY ZOLTÁN, *Erdély választott fejedelme, Rákóczi Zsigmond*, Bp., 1987, 118–119.).

442 Beszerménél – Böszörmény, mezőváros Szabolcs megyében, ma Hajdúböszörmény. A két sereg tehát egymástól mintegy húsz kilométernyire töltötte az éjszakát.

444 Kedden reggel – Karl Rueber a Tokaj környékbéli, zömükben német katonákkal július 18-án csatlakozott a Geszthy vezette főerőhöz; ő a jobbszárnyak parancsnokolt.

450 Bornemisza Imréuel – Neve Balassi Bálint életrajzából is ismert: pártfogója, jóbarátja volt a költőnek. A sikertelen sárospataki várfoglalás (1585) után Balassi és Dobó Krisztina az ő vellejei (Zemplén megye) várában találtak menedéket (ECKHARDT, *Az ismeretlen Balassi*, 115.). Bornemisza Imre a Makkabeus vértanúk történetét megverselő Bornemisza Miklós féltestvére volt (BOTTA ISTVÁN, *Bornemisza Miklós*, in *Lelkipásztor*, 1988, 527–537. – Előbb, 1573-tól, krasznahorkai magyar kapitány, majd tokaji vicekapitány 1591 júliusáig. Tehát Karl Rueberrel érkezhettek a csatába (PALFFYA, 53–54.; 1591. július 1. előtti halálára: MOL E 144. *Történelmi emlékek, Belügy, Doboz* I. fol. 289–290.). Istvánffy szerint Kollonitsch és ecsedi Báthory István is a közelben voltak, de ők a túlerőtől megriadva visszavonultak (ISTVÁNFY-VIDOVICH I, 619.).

470 tágunkért – olvasd: tagunk = részünk

477 Nád vduarnál – mezőváros Szabolcs megyében, Debrecentől néhány kilométerre nyugatra, a Hortobágnál. – Ugyanitt már ez évben, hóolvadáskor is volt egy kisebb összezördülés, mikor a „kassai Ernut kapitán, Rueber atyjafia, az tokaji kapitán, az ecsedvári és kállai kapitán 12 eresztött zászlókkal [vagyis kibontott zászlók alatt, nyíltan, a támadó szándékot mit sem palástolva – erre a

fogalomra lásd: PÁLFFY, 21., 54. j.), 200 kocsi gyalogokkal, ezön februáriusnak 14. napján az Hortobágy vizén túl Nádudvard városára ütöttek, környülvötték, és az révhelöket mind megszáguldották” (BUDAI BASÁK, 210, N° 182).

479 Tartoztatás nélkül mingyárt ökleléc – Ezt a meglehetősen szűkszavú csataleírást némiképp kiegészíti Istvánffy beszámolója, aki szerint végső soron a vértések puskatüze döntötte el a csatát, a törökök ettől megzavarodva eredtek futásnak (ISTVÁNFY–VIDOVICH I, 619.). Különös, hogy a vers egyáltalán nem említi Borbély András egri vitézt, aki pedig mind Istvánffy, mind Bsclagngaul szerint a csata hőse volt. Homonnai Drugeth István egy keltezetlen levelében megerősíti ezt: beszámol róla, hogy személyesen ugyan nem vehetett részt a nádudvari csatában, ám szervitorai, köztük Borbély András derekasan kivették a részüket a harcból (MOL P 108, Családi levéltárak, Esterházy család hercegi ágának levéltára, Rep. 46. Fasc. A., No 9).

483 Harmad fél százan akkoron veszénec – A halottak számát Bsclagngaul (22. vsz.) nem ismeri, 300 fogolyról és kilenc zsákmányolt török zászlóról tud. Istvánffy 300 elesett és 400 foglyul ejtett törököt, valamint 13 zászlót említ. A számadatok tehát egymáshoz közelítő értéket mutatnak.

486 Odabassa – Egy janicsár-egység, az *oda* (kb. 2–300 fő) parancsnoka (KAKUK, 76–77.).

487 Ali vayda – Istvánffy tud róla, hogy ő volt az a rab, akit a legénység a kótyavetyén Geszthynek juttatott; később 11 000 arany készpénzért váltotta meg magát.

498 öczüel – Sásvár bég öccsét az előző évi török–magyar bajviadalokból ismerjük, az egriek hívták ki „Sazouar bék atyjafiát” (BUDAI BASÁK, 193, N° 173).

498 Ladánra – ma Püspökladány, mezőváros Szabolcs megyében – Sásvár bég szegycinteljes futásáról SZAMOSKÖZY is megemlékezik (Történeti maradványai I, 210.). Bsclagngaul (20. vsz.) azt írja, hogy a Tisza nádasába menekült török vezér úgy futott, mintha az ördög kergetné; Istvánffy szerint a bég sebet is kapott.

499 Vtát vizen biróual mutatata – A hódoltsági Ladány bírója tehát Sásvár bég *kalauza* volt: „Kalauzoknak, vezetőknak, útnyitó kísérőknek, előjáróknak stb. nevezték ez embereket. Ezek a próbált emberek ismerték legjobban az általutakat, a vizek járását, az utak csínját-bínját, a lápok rejtkehelyeit, a bárdos erdők tisztásait, a költöző helyeket” (TAKÁTS, Rajzok II, 136.). Sajátos ismétlődése az eseményeknek, hogy Sásvár életét utolsó, kacorlaki vereségekor is ügyes kalauza mentette meg, elbújtatva őt a sárkányszigeti mocsárban (u. o. 153.).

506 Sennacheribbel – Szanherib, asszír uralkodó (i. e. 708–681), Izrael elleni hadjáratát kénytelen volt félbeszakítani (2Kir 18,13–19,35).

518–519 Harom ezer... Tizenket száz – Istvánffy csak 2000 törököt és 800 keresztényt mond.

540 te szent templomodat – Zsolt 74 (lásd kötetünkben Skaricza Máté fordítását: 231–233.)

547 Hogy ótalmazhassác te seregedet – A hadi kótyavetyén befolyt pénzből rendszerint a protestáns egyházak papjai is részesültek (TAKÁTS, Rajzok III, 158.).

VAJDAKAMARÁSI LŐRINC

Erdélyi unitárius pap volt. Nevéből ítélve a Kolozs megyei Vajdakamarásról származott. A kis mezősegi falu Kolozsvártól keletre fekszik; lakosai a XVI–XVII. század folyamán unitáriusok voltak.

Életéről csupán egyetlen említésre méltó közleményt ismerünk: KELEMEN LAJOS, Vajdakamarási Lőrinc pap, in Erdélyi Irodalmi Szemle, 1929, 92–95.; ill. u. a., in Keresztény Magvető, 1930, 48–51.

A régebbi unitárius egyháztörténetírás Uzoni Fosztó István nagy, kéziratossal egyháztörténetéből ismert egy adatot (ARANYOSRÁKOSI SZÉKELY SÁNDOR, Az unitária vallás története Erdélyben, Kolozsvár, 1839, 197. – ez a könyv Uzoni Fosztó munkájának kivonata), eszerint Vajdakamarási Lőrinc gyerővásárhelyi unitárius lelkész volt (Kolozs megyében, Gyalu és Bánffihunyad között). Kelemen Lajos az erdélyi unitárius egyházközség levéltárának legrégibb (1587–1605) jegyzőkönyvében talált további életrajzi adatokat (*Protocollum generale et partiale consistorii*) – ez a kézirat jelenleg nem hozzáférhető, elveszett, esetleg lappang.

Kiderült, hogy Hunyadi Demeter (vö. Pécsi János életrajzával, 421.) püspökségének végén (1592-ben) Vajdakamarási Lőrincet inspekciós feladatokkal bízták meg: az 1592. június 3-i tordai zsinat szigorú határozatait kellett végrehajtani. Ő és társai Déva környékén megvizsgálták, ki s mi okból nem jelent meg a zsinaton, ellenőrizték a papok és iskolamesterek megbízhatóságát, hithűségét, sőt, ruházódását és hajviseletét is. A zsinat elrendelte, hogy „tisztességes öltözetben járjanak, az katona hegyes gallért letegyék, és hajokat is katona módon ne vételessék, a filőknek közepire érjen az hajok”.

A következő évben Enyedi Györgyöt választották szuperintendenssé, Vajdakamarási Lőrinc ekkor már a kalotai egyházkerület esereje volt.

Egyházi karrierje azonban csúfos véget ért. 1597 nyarán a zsinat elé citálták, perbe fogták, és az ott hozott döntés alapján megfosztották papságától. A zsinat Vajdakamarási Lőrincet elítélő határozatát szintén az unitárius egyház legrégibb jegyzőkönyvei őrizték meg. Eszerint a prédikátor nem vallási nézetei, hanem túrhetetlen erkölcsi magatartása miatt kapta ezt a súlyos büntetést.

Az ítélet szövege sok szempontból érdekes dokumentum. Kelemen Lajos az említett jegyzőkönyvből betűhő átírásban adta ki; ezúttal mai helyesírásra átirva közöljük:

Sententia Synodi, congregatae Claudiopoli, ad diem actavum Junii, anno 1597. contra Laurentium Vajdakamorasi hec est.

Noha hihető, hogy az bevőtt vallások közt vadnak oly tanók, kik infamiában vadnak, és fassiójok netalán, füképpen az külső törvínben meg nem állanának [értsd: valóban akadnak olyan tanók, akik infamisok, rosszhírűek, megbízhatatlanok]. De mivel hogy vadnak olyanok is, kik ellen senki nem contradicálhat, és azoknak vallásokkal együtt foly amaz felsőknek is fassiójok [értsd: vannak azonban olyanok is, akiknek szavahihetőségét senki sem vonhatja kétségbe, és ezek ugyanazt vallják, amit a fentiek].

Tetszett az zsinatnak, hogy az infamissoknak beszédit imezeknek vallások hihetővé teszi, és nem teljességgel megvetendők.

Másodszor, veszi esziben az zsinat, hogy Lőrinc pap beszédit úgy viseli, hogy magát teljességgel ki nem fejtheti az vitékből, hanem titubál és impicalja magát szavával [ingadozik, belezavarodik mondandójába], honnan itili az zsinat, hogy teljességgel nem ártatlan.

Harmadszor, mivel egyéb helyeken is, valahol lakott Lőrinc pap, mindenütt inkább ezen vitékkel vádoltatott, és mindenütt magára gyanót hozott. Nem hiheti az zsinat, hogy most is teljességgel azokban, az kikkel vádoltatik, viték nélkül lígyen.

Negyedszer, mivel hogy az egész Eklézsiát nagy infamiában hozta, és alkalmatosságot szolgáltatott az mivelünk ellenkezőknek arra, hogy az Istennek igazsága tülök káromlattassik.

Végezetre, holott éktelen szitkozódása, füképpen házanépe között constal [folytatódik].

Mindezekért tetszett az egisz zsinatnak, hogy az Pál apostolnak mondássát követvén I. Cor. 5. cap. v. 11. Si quis, cum frater apelletur, fuerit scortator aut avarus, aut simulachrorum cultor, aut conviciator, aut ebriosus, aut rapax, cum eiusmodi ne cibum quidem capiat is Vajdakamarási Lőrinc papot az mi gyülekezetünkől kirekesztjük, kiszámláljuk és excludaljuk. Kinek nagyobb bizonságára köntössit és sövegít az egisz gyülekezet előtt hagyjuk és parancsoljuk, hogy levonják. Quod et factum est.

Ezek meglevén az zsinat megengedte, hogy holott Lőrinc pap magát az bünökben, kikkel vádoltatott, ártatlannak mondja, idei és szabadsága legyen maga megigazítására és tisztítására, kit ha megcselekedheték, az Eklézsiát ezután megtalálhatja.

Datum Claudipoli, die 18 Junii, anno a nato Christo domino 1597.

A pap ellen felhozott vádakra csak az ítélet indoklásában szereplő Szent Pál-idézetből következtethetünk. Az apostol kiközösítésre érdemesnek mondta a parázna, fősvény, bálványimádó vagy szitkozódó, részeges vagy kapzsi testvéreket.

Mindezeket a vétkeket talán mégsem követte el Vajdakamarási, az viszont hihető, hogy durva modorú ember lévén szitkozódásokkal felelt a vádakra, s ezeket családja körében is folytatta.

A pap ellen emelt vádak tehát nem voltak alaptalanok. Kérdés, hogy miként fajultak odáig a dolgok, hogy az egyébként békességkedvelő Enyedi György püspök szükségét érezte az ilyen erélyes fellépésnek. „A már akkor idősebb ember aligha el nem késett a megjavulástól, s papsága elvesztése az utolsó adat, amit róla ismerünk” – írja Kelemen Lajos. Vajon miért nem szabadult meg az egyház már korábban faragatlan modorú lelkészétől? Jó volna, ha tudnánk, hogy a prédikátor viselkedése pontosan miért és hogyan adott alkalmat a meggyengült, többfelől szorongatott unitárius egyház elleni támadásokra. A szövegből nem derül ki, hogy vajon a reformátusok vagy a katolikusok vették a szájukra Lőrinc pap viselt dolgait.

Nehezen képzelhető el, hogy egy idősödő pap rossz emberi magatartása ilyen mérvű villongásokhoz vezessen a különböző egyházak között. Feltételezhető tehát, hogy más bünök is felróhatók voltak Vajdakamarási Lőrincnek.

Nem lehetetlen, hogy kapcsolatban állt a hivatalos unitárius egyházban ez idő tájt tevékenykedő külföldi eretnekekkel, nevezetesen Erasmus Johannisszal és Evehardus Spangenberggel. Az Antwerpenből Erdélybe menekült antitrinitárius teológusok nem radikális krisztológiai nézeteikkel, hanem a prófétai jóslatok beteljesedésének időpontjáról szóló elmékedéseikkel hívták fel magukra a figyelmet (DÁN RÓBERT, Erasmus Johannis „világos bizonyítékai”, ItK, 1983, 120–129.; KALDOS JÁNOS, Az erdélyi unitárius egyház Enyedi György püspöksége idején, 1592–1597, in Európa–Balkanica–Danubiana–Carpathica, Szerk. MISKOLCZY AMBRUS, Bp., 1995, 138–156.). Keményen támadták az unitárius egyházi hierarchiát is. Enyedi György megtűrte őket maga körül, ám nézeteikkel a szöszékről vitatkozott. Kérdés, tűrhet-e az ilyenfajta nézetek terjedését az unitárius egyházszervezetben?

Vajdakamarási Lőrinc 1591 körül keletkezett verse mindenestre a chiliasztikus spekulációk iránti érzékenységről tanúskodik: „Igen rettenetes az Isten haragya, / Az embert az földről mert hamar ki irtya” (125–126. sor). Nehéz fellelni a sok-sok bibliai közhely mögött esetleg megbúvó jelentést, mégis úgy tűnik, hogy Vajdakamarási Lőrinc versében nyers indulatok munkálnak.

Vajdakamarási Lőrinc irodalmi munkásságával szinte senki sem foglalkozott, versei a XVI. század óta nem jelentek meg nyomtatásban (SZINNYEI XIV, 778.; Ú. SZABÓ, 65–67.; ÚMIL III, 2190.)

10.

Nyomtatott kiadása: „IGHEN SZEPE HISTORIA, AZ IASON KIRÁLYNAC HAZASSAGAROL, melyet énekbe rendelt az Vaida kamarási Lörintz pap, az cancellarius ö nagys[ága] Kouaczoski Farkasnac mostani házasságának örömére. Nyomtatott Colosuárat Heltay Gáspárné műhelyében. Anno 1581. Ianuarius kezdetibe”. – RMNy I, 494

RPHA N° 832

Strófaképlete: a12 (6+6), a12 (6+6), a12 (6+6), a12 (6+6)

Dallama: RMDT I, N° 23/II – A versnek nótajelzése nincs, de a kezdősor egyértelműen utal a szerző másik énekére és a közös dallammintára, Huszti Péter *Aeneis*ének egy változatára (RPHA N° 3002; vö. RMNy I, 620. l.; RMKT XVI, 9, 497.).

Akrosztichon: LAVRENCIVS WAIDACAMARASI SERVVS DEI ET IESV CHRISTI IN SPECIFICIT

A verset az MTAK példánya alapján közöljük. Kiadását Dézsi Lajos is tervbe vette. Kézrel írt másolatot készített az MTAK általam is használt kötetéről (SZEK MS 00961), valamint a marosvásárhelyi Teleki Téka példányáról (SZEK MS 00962). Ez utóbbiról az RMNy készítői tudnak ugyan, de magát a nyomtatványt nem látták.

KOVACSÓCZY FARKAS ESKÜVŐJE

A címből kiderül, hogy Vajdakamarási költeménye Kovacsóczy Farkas „mostani házasságának örömére” szerzett *epithalamium*.

Erdély jeles humanista kancellárja 1581. január 31-én vette feleségül Harinnai Farkas leányát, Katát. A menyasszony Bekes Gáspár első feleségének, Harinnai Annának nővére volt, Erdély egyik legelőkelőbb főnemesi családjának tagja (SZÁDECZKY, Kovacsóczy, 67–68.; uő., Kornyi Békés Gáspár [1520–1579], 1887, 14–15, 91.; vö. NAGY IVÁN, V, 55.). A lakodalmat Kovacsóczy Kisfaludon álló, reneszánsz ízléssel berendezett kúriájában tartották (BALOGH, 316 – Balogh Jolán Harinnai Katát tévedésből azonosnak véli Bekes Gáspár özvegyével).

SZÁDECZKY (Kovacsóczy, 67.) a nagyszombati levéltárban látta Kovacsóczynak a város tanácsához intézett esküvői meghívóját. (Az 1580. december 20-án, Gyulafehérvárott kelt levélen ott volt a vőlegény VOLFGANGUS KOVACIOCIUS köriratú címeres gyűrűpecsétje.) Az ünnepségen a rokonokon és ismerősökön kívül jelen voltak Erdély főrendjei, valamint a városok és a községek képviselői. Az esküvő fényét az ünnepre megjelentetett irodalmi alkotások is emelték. Ebből az alkalomból nemcsak Vajdakamarási Lőrinc *epithalamiuma* látott napvilágot, hanem Abafáji Gyulay Pálnak, Báthory István lengyel király titkárának *Emlékirata* is (RMNy I, 491), melyet a király Rettgett Iván ellen vezetett moszkvai hadjáratáról írt (SZABÓ GYÖRGY, Abafáji Gyulay Pál, Bp., 1974, 27. – HumRef, 3.).

A VERS FORRÁSA

A kétrészes házasek első darabja a kegyes és istenfélő házastársaknak nyújtott példázat. Jászón perzsa királyfi a főszereplő, aki az indiai Druszellával köt házasságot. A versszerző el-

mondja, hogy a történetet egy bizonyos „Lebena” könyvében találta, amely nem más, mint „az chaldeusokról írt historia”, s Perzsiában, Persepolisban játszódik.

Ismerjük tehát a könyv szerzőjét és címét, tudjuk a főszereplők nevét – a forrást ennek ellenére nem sikerült megtalálnunk. A rejtélyes „Lebena” a perzsa, a héber és az arámi irodalomtörténet szakértői számára is ismeretlen.

Valószínűnek tűnik, hogy a példázat egy Mezopotámia történetét feldolgozó hellenisztikus zsidó műre megy vissza. Erre a vers 5. strófájából következtethetünk. Innen tudjuk, hogy amikor Jászón herceg „elméjét forgattya a szent tudományban,... / Istennek törvényét chaldeai nyeluen, / Abrahám életét oluasta éltében”. „Lebena” szerint tehát a perzsa herceg a Tórát tanulmányozta „chaldeai”, vagyis arámi nyelven. Josephus Flavius forrásai közt pl. említene egy népszerű, hellenisztikus zsidó művet, melyben a ma már csak töredékesen ismert India- és Mezopotámia-leírások voltak összefoglalva (JOSEPHUS FLAVIUS, Apion ellen, avagy a zsidó nép ősi voltáról, ford., utószó, jegyzetek, HAHN ISTVÁN, Bp., 1984, 24, 102; 48. j.).

Vajdakamarási Lőrinc forrása nem lehetett különösebben terjedelmes, nem is futotta belőle egy egész históriára. Az egész mese voltaképpen a 27. versszakban kifejtett lapidáris bölcsesség argumentációja. A versszerző ezért a szent házasságra vonatkozó bibliai parafrázisokból egy „secunda pars”-t illesztett Jászón király házasságának históriájához. – Érdemes megjegyezni, hogy a história női főszereplőjének neve Nikétasz Eugeniosz XII. századi bizánci költő verses szerelmi regényében is feltűnik: a kilenc könyvből álló mű címe *Droszilla és Khariklész*.

1 Latom, cronikákat hogy nagy sokan irnac – vö. a szerző másik versének kezdősorával (183.)

13 Persepolis – Perzsia régi fővárosa, az Akhaimenida királyok székhelye (az ókori Perzsia történetéről lásd A. T. OLMSTEAD, *History of the Persian Empire*, Chicago & London, 1959.).

19 chaldeai nyeluen – Mezopotámia arámi nyelven beszélő lakosságát értették káldeusokon; a „babiloni fogságtól” fogva a zsidók is káldeus nyelven, vagyis arámiul beszéltek.

23 Indiában – A perzsa birodalommal közvetlenül határos Indiáról főként Nagy Sándor hódításai nyomán (i. e. 326) szereztek tudomást a görögök. Az indiai viszonyokat elsőként Megaszthenész i. e. III. századi író ismertette meg a görög olvasókkal (J. W. McCRINDLE, *Ancient India as described by Megasthenes and Arrian*, London, 1877.).

72 Pohár széki – olvasd: pohárszéki

93 Salomon... – vö. Péld 31,10 skk.

131 Mint Moyses irta, az első embernek – Ge 3,20 skk.

169 Abrahám Saráual – Ge 17,15 skk.

177 Isaac Rebekaua – Ge 24,15 skk.

181–184 Iacob patriarcha... tizenkét fiáual – Ge 48,20

185 Ioseph – Ge 50,25

189 Samuel propheta – 1Sám2,18 skk.

197 David – Az eredeti nyomtatványban Dániel olvasható; ez természetesen sajtóhiba, hiszen Vajdakamarási Lőrinc itt Dávid király bűneit említi (2Sám 11–12; vö. a Decsi Gáspár *Dávid és Betsabéjához írt jegyzetekkel*, 403.) és a *Zsoltárok* könyvéből idéz.

212 tisztab lézsec én az hónál – Zsolt 51,4; 51,9

214 Szántalan vétkemet töröldel en róllam – Zsolt 51,3

223 Szent Mihály hauánac – szeptember

Nyomtatott kiadásai: K: „Szép tanóság az iövendő rettenetes itilet napiarol: első része az hütötlen és kegytelen embereknek fel támadásokról és nagy veszedelmekről: Másodic része az hüueknek és igazaknac düczöséges fel támadásokról, és öröcké valo nagy bodogságokról. Az Szent írásból ki

szedetett Vayda Kamarási Lörintz predicator által, minden oluaso, és halgato együgyü keresztyén embereknek tanóságokra”, [Kolozsvár], 1591, [Heltai], a végén: „FINIS”. – RMNy I, 666

D: „Szep tanvlsag az iövendö rettenetes itilet napiarol. Elsö resze az hütötlén és kegyetlen embereknek fel tamadasokrol es nagy veszedelmekrol. Masodik resze az hüveknek és igazaknak dicösöses fel tamadasokrol es örökke valo nagy bodogsagokrol. Az Szent Irasbol ki szedetett Vayda Kamarasi Lörintz praedicator által minden olvaso es halgato együgyü keresztyén embereknek tanulsagokra. Debrecenben 1596, [Rheda Pál], a végén: „FINIS” – RMNy I, 778

RPHA N° 831

Strófaképlete: a12 (6+6), a12 (6+6), a12 (6+6), a12 (6+6)

Dallama: RMDT I, N° 23/II, vö. N° 235 – A vers nótajelzése Huszti Péter *Aeneisének* egyik önálló életet élő részletére (III. rész, 41–51. versszak) utal: *Oly búval bánattal az Aeneas király...* (RPHA, N° 3002; vö. RMNy I, 620. l.; RMKT XVI/9, 497.) – Huszti *Aeneisének* tízstrófányi részlete önálló szerelmes versként Kolozsvárott bukkant fel (HORVÁTH IVÁN, *Egy kiaknázatlan műfajtörténeti forrás* csoport: XVI. századi kéziratos versgyűjtemények, ItK, 1983, 79.). Újabb azt is feltételezik, hogy ez a részlet nem a históriából kiemelt fragmentum, hanem a históriát megelőző kiskompozíció (VADAI ISTVÁN, *Az eposztól a ponyváig. „Oly búval bánattal az Aeneas király...”*, ItK, 1992, 676–684.). Erre a kezdősorra igen sok ének nótajelzése hivatkozik, közülük Gersei Albert *Árgirusa* a legfontosabb. – A vers dallamairól lásd még: HUSZTI PÉTER, *Aeneis*, Bártfa, 1582. – Faksimile kiadás: szerk. [SZENTMÁRTONI] SZABÓ GÉZA és GILICZE GÁBORNÉ, Bp., é. n. [1978], 125–126.

Akrosztichon: LAVRENCIVS VAIDAKAMARASI SERVVS DEI ET IESV CHRISTI IN SPE AD GLORIAM DEI FECIT (Vö. a szerző másik énekének akrosztichonjával. Vajdakamarási lényegében ugyanarra az akrosztichonra szabta mindkét versezetét.)

A szöveget a Ráday Gyűjtemény (K) és az OSZK (D) példányai alapján közöljük. Alapszövegül K szolgált, melynek D többé-kevésbé hű másolata. K tizenhét és fél strófányi hiányát D-ből pótoltuk.

Az ének keletkezési idejére csak az első kiadás megjelenésének időpontjából következtethetünk, a szerző tehát 1591-ben vagy azelőtt írta a verset.

Ez a mű is a protestáns apokaliptika gazdag irodalmát gyarapítja. Nem Vajdakamarási Lörinc volt az első, aki az utolsó ítélet bibliai témáját a XVI. században megverselte. Dobai András (*Az hatalmas Isten, királyok királya...* RPHA N° 12; RMKT XVI, 2, 143, jegyzetek: 441–448.), a Sarlóközi Névtelen (*Legyünk készök, körösztyénök...* RPHA N° 840; RMKT XVI, 6, 36, 296, 299.), egy Bornemisza Péternek tulajdonított vers (*Hallgashatsza ember...* RPHA N° 500; RMKT XVI, 7, 222., jegyzetek: 405–406.) és a *Kérlek és intlek mostan tégedet...* kezdetű népszerű sequentia (RPHA N° 735; RMKT XVI, 8, 9, 447.), az *Emlékezzél, kérlek, ó, emberi állat...* (RPHA N° 362), *Az én életemnek minden idejében* (RPHA N° 125) stb. már korábban megénekelték a „harag napját” és a „konkolyos búza” példázatát. Ezek a költemények az RMKT különböző kötetekben gazdag jegyzetapparátussal jelentek meg (vö. még HORVÁTH, 429–430.).

A *dies irae* a középkori prédikációk és a himnuszköltészet kedvelt témája volt (pl. *Prédikáció az utolsó ítéletről*, in Virginia-kódex, XVI. század eleje. – Faksimile kiadás: bev., jegyz. KOVÁCS ZSUZSA, Bp., 1990, 267–279.), s ez a hagyomány a magyar protestantizmusban is továbbélt (pl. a Sarlóközi Névtelen versében). Vajdakamarási Lörinc versét nehéz lenne ezek bármelyikéhez is hozzákapcsolni. Dobai Andráshoz hasonlóan Vajdakamarási a szigorú biblikumot részesítette előnyben. (A Virginia-kódex utolsó ítélet-feldolgozásának forrásairól lásd: KATONA LAJOS, *A Virginia-codex Ferencz-legendái*, in Akadémiai Értesítő, 1903, 569–581.).

A tárgyra és a műfajra vonatkozó bővebb szakirodalom a korábban megjelent RMKT-kötetek-

ben, illetve Tolnai Fabricius Bálint, Zombori Antal, Skaricza Máté, valamint a *Mózes átka* címmel közölt ének jegyzetei között (408–414, 482–483, 463–465, 488–489) található.

2–3 Hatalmas wraknac... Erős vitézeknek halálokról – A verskezdő strófa az *Eurialus és Lucretia* (RPHA N° 1249) első sorainak hatását mutatja: „Sok erős vitézek, bölcsék és királyok szerelem miatt vesztek” (Pécsi János házasegyetékének 79. sora szintén *Lucretia*-parafrázis; az erre vonatkozó jegyzetet lásd a 422. lapon).

13 Rettenetes első ítelet napjáról – Jel 20,5 – „Első halálon” és első ítéleten a Krisztus második eljövételét és az ezeréves birodalom, a *millennium* kezdetét értették. – Az Erdélyben ekkortájt tevékenykedő Erazmus Johannis művei egytől-egyig a végítélet témáját tárgyalták. Egyik írása a négy monarchiáról szóló dánieli jóslatokat fejtegette, a másik az Isten országának és Sátán birodalmának végső összezapásáról szólt, ezeket csak említésekben ismerjük. Az Antikrisztusnak az egyházban való jelenlétét taglaló holland nyelvű teológiai művét azonban nyomtatásban is megjelenítette, így ez fenn is maradt: DÁN, i. m., i. h.

26 vigyáz reá – olvasd: vigyázz reá, értsd: figyelj rá

31 Az kegyetlen népec – Az *Apokalipszis* szerint az „ezeréves királyság” végén kegyetlen népek – Góg és Magóg – támadnak az „Isten szentjeire”, de Isten mennyből alászálló tüze megemészti őket (Jel 20, 7–9)

113–120 Sokszor te tagaid meg botránkoztatnac.../ Szemeidet töld ki, ha meg botránkoztat Mt 5, 29; Lk 17

129 Erre az Szent Iános sidókat tanította – A konkolyról szóló példabeszéd Jánosnál nincs meg, ez Máté sajátja: Mt 13,24–30; magyarázata: 36–43; vö. Mt 3,12 és Lk 3,17

134 Christus Wrunc mongya ha meg tanolnátoc – vö. a 92. és 115. sorokkal, ill. a *Szép ének az egy Istenről* című unitárius vers első sorával: „Christus Vrunck mondja, minden megh halgassa” (kötetünkben: 211.).

150–151 Bodognac, igaznac mind azokat mongya, / Kiknek az Wr Isten vétékét meg boczáttya – Zsolt 32

179 Mint az feyér gyapját nagy szépen meg moslac – Ézs 1,18

198 meg fegyhetetlenül – értsd: feddhetetlenül

223–224 Halhatatlansagra, mondgya, fel tamadunk, / Az szent angyalokhoz mi hasonlok leszünk – Mt 22, 30

258 hiu hozza – olvasd: hív hozzá – a „hiu” szóra két szótag számítható

267 Az te szent Igidnek igaz ertelmeben – antitrinitárius hitvallás

ISMERETLEN SZERZŐ

BÖLCS SALAMON ÍTÉLETE

Nyomtatott kiadásai: D1: „Historia bipartita ex I. Regum I. et 3. capitibus desumpta. Debrecenben. Niomtattat Rodolphus Hoffhalter által. 1581.” A végén: „FINIS” – RMNy I, 484

D2: „Historia az bölcs Salamon kiralynak ket versengő aszszoniallatok között valo igaz itiletiről és törvenyteleről. Ex 1. Regum 3. Debrecenben. 1619. Lipsiai [Rheda] Pál.” A végén: „FINIS”. – RMNy II, 1175

Kiadását Dézsi Lajos is tervezte. RMNy I, 484-ről készített fotómásolatát lásd: SZEK MS 01671.

RPHA N° 607

Strófaképlete: a12(6,6), a12(6,6), a12(6,6), a13 (6,7)

Dallama: HG S7v; vö. RMDT I, N° 23 – A nótajelzés Nagyáncsai Mátyás históriás énekére vonatkozik: RPHA N° 707.

Ákrosztichon: Apróbb helyesírásbeli eltérésektől eltekintve pontosan megegyezik a vers élén kinyomtatott latin disztichonokkal.

D2 meglehetősen hűséggel követi D1 szövegét, részben átveszi annak hibáit, részben viszont javítja azokat, néhol – feltételezhetően – a szerző szándékától eltérő módon (lásd a lapalji jegyzeteket).

A vers szerzőjéről semmi többet nem tudunk azon kívül, amit a kolofonban önmagáról elmond. Az 578–580., ill. az 586. sor tanúsága szerint a költő protestáns prédikátor volt (HORVÁTH, 449–450.; DÉZSI LAJOS egyetemi előadásvázlata: SZEK MS 00738).

A szakirodalomban a verset felváltva emlegetik az első kiadás latin címe (*Historia bipartita*), illetve a második kiadás magyar címe (*Salamon ítélete*) szerint. Mi Horváth János és az ÜMIL (I, 278.) gyakorlatát követve a későbbi, ám értelmesebb magyar nyelvű címet választjuk.

A história forrását D1 pontosabban jelöli meg, mint D2: „ex I. Regum I. et 3. capitibus desumpta” A két részre osztott mű (*historia bipartita*) első része Salamon trónrajutását beszéli el: hogyan vette rá Dávid királyt Betsabé asszony, Salamon anyja arra, hogy fiát tegye meg utódjául. A második rész tartalmazza a „salamoni ítélet”-nek nevezett anekdotát és a parázsnaságot ostromozó morálizáló kommentárokat. Dézsi Lajos megfigyelése, hogy „nagyobb részét nem az elbeszélés, hanem az elmélkedés és oktatás foglalja el, az első részben a bölcsesség magasztalásával, a második részben a fajtalanság ostromozásával. Művelődéstörténeti szempontból is érdekes kora bűneinek leírása. A mű végén a jó fejedelmet dicséri, aki Salamontól példát vehet a törvénytételben” (i. h.). Az ÜMIL utal a versnek az asszonycsúfolókkal való műfaji rokonságára.

A *Bölcs Salamon ítéletét* s a tárgy világirodalmi rokonságát Katona Lajos részletesen tárgyalta egyetemi előadásaiban (KATONA I, 157–169.).

A salamoni ítélet cselekménye a nemzetközi mesefolklorban igen elterjedt történet (AaTh 926). A protestáns prédikátorok kedvelt exempluma (DÖMÖTÖR, N° 422). Ezekből került át a legenda-folklorba (LAMMEL ANNAMÁRIA–NAGY ILONA, Parasztbiblia, Bp., 1985, 203–204.).

18–19 Salomon... Jedida – A nevek magyarázata helyes. Salomon valószínűleg a király uralkodói neve volt, Jedidjának Nátán próféta nevezte őt: 2Sám 12,24–25.

26 tetettek – olvasd: téteték

30 Az Absalom után kit Haggit szült vala – Absalom anyja nem Haggit volt, hanem Maacha: 2Sám 3,3. Haggit, aki Dávid felesége volt Hebronban, egy fiút szült, Adoniját: 2Sám 3,4.

32 hire nélkül – tudtán kívül

35 meg alasztatnak – olvasd: megaláztatnak

59 Gihonban – Gichon: forrás Jeruzsálem mellett; mai keresztény neve: Mária kútja

66 Gabaon – Gibeon, város Jeruzsálemtől északra, a mai Al-Dzsibbel azonosítják. Magaslátán Jahve-szentély állt.

93 czudalkozzek – olvasd: csudálkozzék

96 Plantak es allatok – Salomon templomát kívül-belül fából faragott kerubok, pálmák és virágfüzerek díszítették (1Kir 6,29)

108 kit czel kiül nem niulunk – értsd: nyújtunk; érdekes szerkezet, mivel a nyúl(ik) ige a XVI. században éppúgy tárgyatlan volt, mint ma: NySz II, 1083–1084.; TESz II, 1057.

114 Kaba – bolond

116 Nabalnak – Nábál, durvaságáról híres bibliai alak, az okos Abigail férje: 1Sám 25

144 vesz – olvasd: vessz = veszel

152 Az mi iol kezdetik... – A margóra nyomtatott szentencia Horatiustól való, helyesen: Dimidium facti, qui coepit, habet (*Epistulae* 1,2,40)

154 Minden te ioszagod veled ielen leszen – A háborús pusztítás elől üres kézzel menekülő filozófus mondása: „Minden javam velem maradt”. A latin szólás egyesek szerint Sztilpöntől (pl. Seneca, *Epistulae morales*, 9,18), mások szerint (pl. Valerius Maximus, *Factorum et dictorum memorabilium libri novem*, 7,2) Biasztól, a „hét bölcs” egyikétől való.

168 Sem lopo, sem tolvai – lopó: tolvaj, tolvaj: rabló (Lásd Tolnai Fabricius Bálint *Historia de moribus in conviviójának* 969. sorát és a hozzá fűzött jegyzetet.)

169 velem – olvasd: vélem = gondolom

171 Mire – miért

173 Sokadalmas helyre – vásáros helyre

206 tanacz nalkül – Az egységes „nélkül” névű a XVI. században még nem alakult ki: pl. „pénznél kül”, „nyílnál kül” stb. (TESz II, 1009.). Az eredeti szövegben a névűt az előtte álló szóval egybeírták – az „is” szóhoz hasonlóan.

239 meg masra harittia – ismét másnak juttatja

299 belem – bensőm, lényem (NySz I, 201.)

313 Raita – azon, vagyis a gyereken

316 minden meg probalhattia – mindenki megtapasztalhatja

317 haniakodik – mérlegeli, hányja-veti a dolgot

421 Vruosagot – értsd: orvosságot

441 alkhattok – alkudhattok, férhettek

450 Auagy egy szal czernan ha mindön figgene – vö. kötetünkben Decsi Mihály *Dienes és Damocles* című históriájával (65–71.)

488 ottan el rekenteni – legott elpusztítani

546 Ne bizzak magokat csak tanaczosokra – értsd: Ne csak a tanácsosokra bízzák magukat.

570–571 Töruennek foliasat niha meg fordittia, / Az idő, s az hely es személy allapattia – A retorika elemei a kor jogi nyelvezetében. A versrészletet Bartók István segített megmagyarázni a következőképpen: A szónoki beszédben felhasználható gondolatokat, érveket egy-egy ún. *locus*

rejt magában. Az e verssorokban használt kifejezések hagyományosan a *locus*ok felidézésére alkalmas kérdések közt szerepelnek. A hely, az idő és a hallgatóság figyelembevétele a retorikában az *inventio* tárgyalásakor merül fel. Mondandójának „feltalálása” során a szónoknak végig kell gondolnia mindazokat a körülményeket, amelyekhez kapcsolódva összegyűjti anyagát. A hét legfontosabb *locus* *a persona*, *a re*, *a loco*, *ab instrumento*, *a causa*, *a mondo*, *a tempore*. Ezeket a „lelőhelyeket” a szónok egy-egy kérdéssel idézheti emlékezetébe. A XII. század óta a kérdéseket a következő hexameterbe foglalják: „*quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando*”

Vö. még PAOLO BAGNI, *Artes dictandi e tecniche letterarie*, in *Retorica e poetica tra i secoli XII e XIV*, a cura di CLAUDIO LEONARDI e ENRICO MENESTÒ, Firenze–Perugia, 1988, 201–220.

ISMERETLEN SZERZŐ

SZÉP ÉNEK AZ EGY ISTENRŐL

Kéziratai: K: Kissolymosi Mátéfi János-ék. (1616–1633) 177–189 [a 177. oldalon csak a latin cím olvasható. STOLL és a RPHA ezt nem számítják a szöveghez]. „Cantio pia et observatu digna ex multorum dictis proffetarum, Christi et apostolorum conscripta pro monenda Dei ecclesia. Szep enek hogi egy Istennel töb nincz, ki az vr Iesus Christus Zent Attia.” A végén: „Vege Itt Laus Deo” – Kolozsvár, 3. sz. Akad. Kvtár (Unit. Koll.) 1241. Mf: MTAK A 179/IV. – STOLL N° 34

J: Jancsó-kódex. (1615–1618) 153v–155v. „Cantio pia et observatu digna ex multorum dictis proffetarum, Christi et apostolorum conscripta pro monenda Dei ecclesia. Szep enek hogi egy Istennel töb nincz, ki az vr Iesus Christus Zent Attia.” Alatta: „finis per me Petrum Zak Juniorem... küs Solmosini... Anno 1618” – MTAK M. Cod. 2r. 75. – STOLL N° 31

RPHA N° 814 – hibás címmel: „egy Istennél jobb nincs”

Strófaképlete: a12 (6,6), a12 (6,6), a12 (6,6), a12 (6,6)

Dallama: HG R1v; vö.RMDT I, N° 23 – A nótajelzés István deák psalmus-fordítására vonatkozik: RPHA N° 590

A verset őrző két kódex azon részei, amelyben ez a szöveg is található, egy időben keletkeztek: 1618-ban (STOLL, 43. l.). J hibáiban és helyesírásában is megegyezik K-val, de több helyen hiányos, s nem található meg benne a bibliai utalások sem. J tehát K másolata, itt-ott átdolgozása („Zák [olvasd: Szák; KÁZMÉR, 958.] Péter válogatva másolja le az énekeskönyv egyes darabjait.” RMKT XVII, 5, 483.). Alapszövegül tehát K-t választottuk.

Az ének szerzőjéről és keletkezésének körülményeiről lényegében semmit sem tudunk.

Az RMKT-nak a szombatos énekeket tartalmazó kötete ugyan a XVI. századi szombatos verseket is magában foglalja, ezt a szöveget mégsem közli, mert „nem szombatos eredetű”. A kiadványt sajtó alá rendező VARJAS BÉLA a verset egyúttal Bogáti Fazakas Miklósnak tulajdonítja anélkül, hogy feltevését indokolná (RMKT XVII, 5, 443.). A sorozat unitárius verseket közreadó 4. kötete csak XVII. századi anyagot tartalmaz, így ebbe eleve nem kerülhetett bele.

Mivel a költemény kizárólag szombatos kéziratokban maradt fenn, a régebbi szakirodalom szombatos eredetűnek tartotta: „A... *Krisztus urunk mondja* kezdetű tanköltemény az ó- s még inkább az újszövetségből, kivált magának Jézusnak szavaiból igazaknak akarja bizonyítani a szombatoság hit- és erkölcszavának főbb tételeit” (KOHN, 139.). KOHN állítását nem támasztja alá érvekkel, s a versnek a szombatoság történetében meglehetősen korai, 1581-es keltezése szemlátomást elkerüli a figyelmét.

Érdemes megvizsgálni, milyen bizonyítékok sorakoztathatók fel Kohn, illetve Varjas állításai mellett.

Valójában nem találni a szövegben olyan dogmatikai elemeket, amelyek a szombatoságot elválasztják a radikális antitrinitarizmustól, vagyis nincs benne utalás az Ószövetség primátusára (DÁN RÓBERT, Az erdélyi szombatosok és Péchi Simon, Bp., 1987, 72. – HumRef, 13.).

Az ének kolofonjának J-beli változata apróbb szombatos szellemű átdolgozások nyomait mutatja: elmarad a szereztetés idejére utaló záró versszak, az utolsó előtti szakasz „Az kereztienekhez ualo zerelmemben” verssorát pedig „Az hiuekhez ualo en nagi zerelmemben”-re változtatják. Ez megfelel az átvételknél megszokott szombatos gyakorlatnak (Kohn, 121.).

Az énekköltő hitelveiről a vers annyit enged tudni, hogy a szerző *unitárius*: Krisztus mondásaiból igyekszik kimutatni a címben megjelölt tétel igazságát: „egy Istennél több nincs, ki az Úr Jézus Krisztus Szent Atyja”, *imádni csak az Atyát szabad*: „Zent Attiamot azért, cziak Istent imadom” (56. sor), „Az eo tizteseget masnak ne adgiatok” (35. sor) stb. Az is kiviláglik, hogy a szerzőt 1581-ben meggyőződéséért *üldözik*: „Phariseusoktol valo felelmeben” írja versét (239. sor), ellenfelei a „gülekezetekbol ky kerget”-ik (66. sor) őt, aki állhatatos marad az „el reitet” igaz hitben (128. sor), és bizakodik az Isten „vy menirolj es foldrolj ualo fogadasa”-ban (154. sor).

Mindez nagyon valószínűvé teszi, hogy az énekköltő azok között a radikális erdélyi antitrinitáriusok között keresendő, akik Dávid Ferenc 1579-es bukását követően üldözéseknek voltak kitéve. (Az ének keletkezének ideje megegyezik a *Defensio Francisci Davidis* első kiadásának évével. – Faksimile kiadás: Bp., 1983, bev. BALÁZS MIHÁLY, IX., XXXVII–XXXVIII. – Bibliotheca Unitariorum, 1.).

Megfontolandó, hogy a vers beilleszthető-e a „gerendisták”, nevezetesen Bogáti Fazakas Miklós szellemi produktumai közé (PIRNÁT ANTAL, Arisztoteliánusok és antitrinitáriusok. Gerendi János és a kolozsvári iskola, in Helikon, 1971, 363–391.). Az ének egyébként még Bogáti Gerenden való tartózkodását (1582) megelőzően keletkezett. Az *Apokalipszis* kiemelt fontossága a versben mindenesetre harmonizál Bogáti felfogásával; ám a verseit őrző szombatos és unitárius kéziratok énekeskönyvekből ez a mű hiányzik (DÁN RÓBERT, Humanizmus, reformáció, antitrinitarizmus és a héber nyelv Magyarországon, Bp., 1973, 190–191. – HumRef, 2.).

Ismeretes, hogy a szombatos kódexekben számos unitárius és református ének található, még Rimay-vers is akad (NAGY SÁNDOR, Szombatos codexek, Bp., 1884, 30, 34.; KOHN, 120–121.). Ezekről azonban mégis meg kell különböztetnünk az itt közölt verset, hiszen „nem szombatos eredetét” csakis belső érvek indokolják. Az a tény pedig még a szombatossághoz a legközelebb álló Bogáti műveinek javarésztől is elválasztja, hogy ez csakis szombatos forrásokból ismeretes. (Az *Énekek éneke*- és a *Jób*-parafrázisokat leszámítva Bogátinak minden verse hagyományozódott unitárius énekeskönyvekben is; lásd a RPHA Bogáti-tételeit.)

A *Krisztus urunk mondja* az egyetlen úgynevezett „tanító ének” a szombatos kódexekben, amely nem szombatos eredetű (Kohn, 57–58.; RMKT XVII, 5, N° 69–86). A versgyűjteményekben kiemelt helyet foglal el: K-ban ez áll a kötet második nagy verscsoportjának élén, J-ben pedig ez vezeti be Eössi András tanköltemény-sorozatát, mely nem más, mint szombatos káté. A szombatosok tehát különös becsben tartották ezt az éneket.

Az itt közölt vers nem tekinthető *átvételeknek* az unitáriusok énekköltészetéből, hiszen abban nem található meg, hanem olyan eredeti radikális antitrinitárius hagyomány, amely csak a szombatosok közt maradt fenn, ahogyan Eössi András is írja: „Az egy Isten valló papok [írásainak].... jobb része nálunk is vagyon” (RMKT XVII, 5, 485.).

E vers hagyományozódása is mutatja, hogy unitarizmus és szombatosság közt a Dávid Ferenc halálát követő időkben még nem rögzültek a határvonalak, annak ellenére, hogy az unitarizmus ekkorra már igencsak előrehaladt az egyházzá szerveződés útján. A szombatosság pedig ezután még sokáig, az 1638-as dési complanatióig „föltétlenül igen heterogén vallási mozgalom” maradt (KESERŰ BÁLINT, „Rajongók” Erdélyben, in Emlékkönyv Jakó Zsigmond nyolcvanadik születésnapjára, Szerk. KOVÁCS ANDRÁS, SIPOS GÁBOR és TONK SÁNDOR, Kolozsvár, 1996, 249.).

32 Az Jakob kuttianal – Utalás Jézusnak a szamariai asszonnyal folytatott beszélgetésére. „Hogyan? Zsidó létedre tölem, szamariai asszonytól kérsz inni?”: Jn 4,9

84 allandok – állhatatosak

128 el reitet – Utalás arra, hogy Jézus szerint a hit igazsága „elrejtett”: Mt 11,25; Lk 10, 21; 1Kor 2,7. – A „rejtekek” szó szombatos értelmezéséről lásd DÁN RÓBERT, Péchi Simon, i. m., 51.

144 megh megh nem lathatot – olvasd: még meg nem láthatott

191 Zalicz le mj nekunk az te *haragodat* – A „leszállít” szó 'lecsillapít, megnyugtat' jelentésével (NySz III, 57.) nehezen fér meg a „hatalmadat” folytatás, mely rím��ó-ismétléshez is vezet. A másoló valószínűleg az előző sorvéget automatikusan újra leírta.

SKARICZA MÁTÉ

(1544–1591)

ÉLETE

Kötetünkben Skaricza Mátét csakis mint magyar versek szerzőjét tudjuk bemutatni, latin nyelvű írásait itt nem közöljük, s a részletes pályakép felvázolása sem lehet az RMKT feladata. Vázlatos életrajzot adunk, főként azokra az eseményekre koncentrálva, amelyek segítenek az itt közölt költemények értelmezésében. Skaricza ma ismert két leveléből (az egyik Heinrich Bullingerhez, a másik feltehetőleg Batthyány Boldizsárhoz szól, vö. ZSINDELY ENDRE, Magyarok levelei a zürichi egyházhoz, StetAE, III, Bp., 1973, 966–968.; IVÁNYI BÉLA, A magyar könyvkultúra múltjából. Iványi Béla cikkei és anyaggyűjtése, kiad. HERNER JÁNOS és MONOK ISTVÁN, Szeged, 1983, 555. – Adattár, 11.; SZAKÁLY, 146–147.) és a rá vonatkozó elszórt adatokból persze bajosan lehetne rekonstruálni az életrajzát, ha nem írta volna azt meg ő maga, beleszöve *Stephani Szegedini vita* című híres munkájába (ez Szegedi *Theologiae sincerae loci communes* című könyvének kísérszövege: Basel, 1585.). Egyhelyütt szabadkozik is, amiért „nem Szegediről, hanem magáról ír” (vö. KOVÁCS SÁNDOR IVÁN, Szepsi Csombor Márton és a változatos Európa, in uő., Pannóniából Európába, Bp., 1975, 120.). A magyar reformációtörténet ezen alapvető forrása – egyben Skaricza önéletrajza és útinaplója – hibái, pontatlanságai ellenére megkerülhetetlen, egyébként modern kiadásban, latin eredetiben és magyar fordításban hozzáférhető a latin versekkel együtt (KATHONA, 90–144.). Téves adatait a forráskritikai szempontú református egyháztörténetírás a múlt század végén kezdte helyreigazítani, látva, hogy Skaricza „mily sokban és sokszor téved, s vét a történelmi igazság ellen” (FÖLDVÁRY 1894, 24–25. skk.; ESZE TAMÁS, Sztárai Gyulán, Debrecen, 1973, 110. A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Közleményei, 83.).

Skaricza a XVI. századi helvét reformáció egyik legszínesebb és legjelentősebb magyar alakja. Életműve és életútja elválaszthatatlanul összeforrott szülővárosával, Ráckevével (HORVÁTH LAJOS, 5–70.) és mesterével, az európai híré teológussal, Szegedi Kis Istvánnal. Földváry László, Kathona Géza és Szakály Ferenc monográfiái érthetően együtt tárgyalják kettőjük pályáját, beillesztve a hódoltság mezővárosi kultúrájának keretei közé (FÖLDVÁRY 1894, passim; KATHONA, 81–193.; SZAKÁLY, 92–171.). Szakály könyve számos eddig nem ismert adatot közöl Skaricza életére és irodalmi munkásságára vonatkozóan, s meggyőző bizonyítékát adja annak, hogy ez az életmű távolról sem tekinthető felkutatottnak, egyszersmind gyakran azokat a forrásokat sem értelmezzük helyesen, amelyeknek régóta birtokában vagyunk.

Skaricza Máté Ráckeven született, módos polgári családban, ott tanult, s kisebb megszakításokkal haláláig ott is élt. (A Skaricza család genealógiáját és történetét lásd: HORVÁTH LAJOS, 56–60.; SZAKÁLY, 144–145.) Szegedi Kis István bizalmát rögtön annak 1563-as Ráckevére költözésekor elnyerte. Az ő ajánlásával ment egy esztendőre Pestre rektornak (Pest XVI. század közepi reformációjáról lásd: RITOÓKNÉ SZALAY ÁGNES, Csanaki János pesti pap levele, StetAE, III, Bp. 1973, 928. – Csanaki Szegedi Kis és Skaricza köréhez tartozott.). Ezután visszatért a ráckeei iskolába tanítani, a zenében is igen járatos görög tanár, Sebeni János mellé. Tanítványai közé tartozhatott itt a később Angliában, majd Amerikában élt költő, Budai Parmenius István (KLANICZAY TIBOR, Jegyzetek Budai Parmenius Istvánról, in uő., Hagyományok ébresztése, Bp., 1976, 231–

232.; KOVÁCS SÁNDOR IVÁN, Budai Parmenius István, a tengerbe veszett magyar humanista költő, in *uő.*, Jelenlévő múlt, Bp., 1978, 39.). Skaricza Szegedi Kis *Loci communes*-ét másolta ekkor, s haláláig mestere életművének kurátoraként tevékenykedett. Ekkortájt együtt lakott és étkezett Szebeni János rektorral, akiről elmondja, hogy „kiváló zeneértő is volt, miért néha ebédnél és vacsoránál Szegedivel énekeltek, én lévén egyedül a hallgató. Az ifjabb énekelte az altot, Szegedi atya pedig a basszust” (KATHONA, 135.; HORVÁTH LAJOS, 58.). Skariczában tehát a zsoldárköltészet iránti érdeklődést már itt és ekkor, ráckevei mesterei keltették föl.

Lelkési hivatására készült alaposan megszervezett bel- és külföldi tanulmányútjain is. 1566-ban Erdélybe utazott, hogy a kolozsvári iskolában Károlyi Pétertől tanuljon. Folytatta humanista stúdiumait, itt tehetett szert széleskörű irodalmi ismeretekre, melyekről a Szegedi Kis-életrajz első lapjain ad számot (KATHONA, 118.). Alighanem Károlyi Péter kedveltette meg vele Janus Pannonius költészetét is (BÁN IMRE, Janus Pannonius és a magyar irodalmi hagyomány, in *uő.*, Eszmék és stílusok, Bp., 1976, 40.).

Szegedi Kis István egy év elteltével visszahívta, de ő nem tért addig haza, míg be nem járta egész Erdélyt és a Székelyföldet Moldváig. Váradról Ráckevébe vitte görögtanárnak a kiváló Kaplyáni Tamást, akivel utóbb Bécsben és Wittenbergben is találkozott. Ellátogatott a királyi Magyarország, Pozsonyba és Egerbe, ahol atyai rokonsága élt. 1567-ben fél évre Jászberénybe ment rektornak.

Sokoldalúságára jellemző, hogy igen jól rajzolt, Szegedi Kis István arcképét Jászberényben fejezte be, s egy latin vers kíséretében elküldte mesterének. E rajz alapján készült el a Szegedi Kis ábrázoló bázeli fametszet a *Loci communes* címevelének hátlapján (GALAVICS GÉZA, Személyiség és reneszánsz portré, in *Collectanea Tiburtiana. Tanulmányok Klaniczay Tibor tiszteletére*, szerk. GALAVICS GÉZA, HERNER JÁNOS, KESERŐ BALINT, Szeged, 1990, 405. – Adattár, 10.; SZIGETI JENŐ, Skaricza Máté, a rajzoló reformátor, in *Confessio*, 1994, fasc. 4., 31–36. – A nevezetes képnek létezik egy kevésbé ismert, keret nélküli változata is, melyet Skaricza nyomán Tobias Stimmer készített, in N. Reusner, *Icones...* Basel, 1589, vö. *StetAE*, III, Bp., 1973, 162.).

Szegedi és a módosabb ráckevei polgárok ekkor pénzt gyűjtöttek számára egy hosszabb nyugat-európai utazás költségeire. Ez a nevezetes peregrináció térben és időben elég hosszúra nyúlt (1569–72). A három évnek mintegy a felét Itáliában töltötte, és nemcsak az olasz nyelvet, Arisztotelészt és a matematikát tanulmányozta, hanem keresztül-kasul bejárta az országot „részint szórakozás, részint okulás céljából” – noha Szegedi óva intette, nehogy az „olasz” (vagyis a katolikus) hitet és szellemet túlon túl magába szívja. Azután Genfbe ment, ahol az itáliai származású protestánsokkal anyanyelvükön beszélgetett. Bezának (Theodore de Bèze-nek) elolvasásra átadta Szegedinek a szentháromságtagadók ellen írt könyvét, amelyet a svájci reformátor a szerző szándéka ellenére megjelentetett (*Assertio vera de Trinitate*, Genf, 1573 – RMK III, 631). Szegedihez levél formájában címzett ajánlásában Beza elmondja, hogy a kéziratot hozó magyar tanuló nevét elfelejtette. Skaricza meglátogatta Kálvin ekkor még ismert, emlékkő nélküli sírját. Zürichben Bullingernél, Bázelen fél évig Martin Bucer vejénél vendégeskedett, és az egyetemen héber stúdiumokat folytatott (*StetAE*, III, Bp., 1973, 161–162.), Heidelbergben Immanuel Tremelliusnál, a jeles hebraistánál tisztelgett, Strassburgban Johannes Sturmmal beszélgetett, majd Wittenbergbe (SZABÓ, 137.), Belgiumba, Hollandiába, Párizsba, Londonba és Cambridge-be utazott, mindenütt találkozott, ha csak futólag is, kora világnagyságaival, pl. Matthias Flaciusszal, Johannes Foxiusszal, főként protestáns teológusokkal (Vö. TRÓCSÁNYI BERTA, Református teológusok Angliában a XVI. és XVII. században, in *Angol Filológiai Tanulmányok*, V–VI [1944], 115–146.; BERG, 49.).

1572-ben könyveket vásárolva és köttetve hazakészült. Otthon, Ráckevén mesterét legyengült állapotban találta. Szinte azonnal ráhárultak az egyházszerzés bonyolult ügyei. Már a megérkezését követő második napon Tolnára indult, hogy Tasnádi Andrásnak – wittenbergi tanulóársának – segítséget nyújtson. Hasonló hivatalos („ex officio”) látogatásokat tett Gyöngyösön és másutt is (KATHONA, 142–143.). Szegedi Kis István még ebben az évben meghalt, a ráckevei lelkési tisztet alighanem már ekkor Skaricza vette át tőle, a püspöki feladatkört azonban nem ruházták rá.

Ezzel az eseménnyel lezárul a Szegedi Kis-életrajz, úgyhogy Skaricza ezt követő 19 életévének eseményeit csak nagyon hézagosan ismerjük.

Bizonyos, hogy ekkorra már ő volt a Duna-melléki reformátusok vezéralakja (SZAKÁLY, 145.), akire mintegy átruházódott mesterének hittudósi tekintélye is. Erre szüksége is volt, hiszen éppen a hetvenes években a hódoltságbeli helvét irányt valló protestánsok egyre elkeseredettebb vitákba keveredtek az Erdély felől terjeszkedő antitrinitarizmussal (ESZE TAMÁS, A debreceni disputa, StetAE, II, Bp., 1967, 431–472.). Az ellentétek annyira elmérgesedtek, hogy 1574-ben a baranyai református lelkészek a nagyharsányi hitvitát követően – rejtélyes, vitatott körülmények között – kötéltre juttatták unitárius ellenfelüket, Alvinczi Györgyöt. Az Alvinczivel együtt halálra ítélt Tolnai Ambrus Lukácsnak sikerült Pécsen menedékre lelni (SZAKÁLY FERENC, Volt-e református–unitárius hitvita 1574-ben Nagyharsányban?, in A Ráday Gyűjtemény Évkönyve, VII [1994], 14–31.; BALÁZS, 45–64.).

Ez az esemény hosszú ideig tartó megrázkódtatást okozott a Duna-melléki protestánsok számára. Skaricza Máté a konfliktusban igencsak érintett Tolnai Ambrus Lukáccsal később írásban vitatkozott, „kit végre meg is győzött és megtérített” (VÁLASZÚTI GYÖRGY, Pécsi disputa, kiad. NÉMETH S. KATALIN, bev. DÁN RÓBERT, Bp., 1981, 76. – RMPE, 5.). Ezen elveszett Skaricza-mű keletkezését általában az 1580-as évek elejére datálják, mivel Tolnait Skaricza 1581-ben, mikor a Szegedi Kis-életrajzt befejezi, még ingadozó ariánusként emlegeti, tehát a végleges „megtérésére” csak ezután kerülhetett sor (FÖLDVÁRY 1898, 43.; KATHONA, 133.).

Többek közt az elhajlók elleni kemény fellépés egyházjogi alapját volt hivatva megteremteni a térségben az 1576-os hercegszöllősi zsinat, s az ott elfogadott 1577-es református rendtartás, a hercegszöllősi kánon (RMNy I, 394). A pápai nyomdász, Huszár Dávid Skariczának szóló ajánlással jelentette meg az artikulusokat, s ebből kiderül, hogy a ráckevei lelkész maga küldte el neki a szöveget kinyomtatásra (MOKOS GYULA, A hercegszöllősi kánonok, Bp., 1901.).

A zsinaton megjelent református lelkészek közt kétségkívül Skaricza volt a legtekintélyesebb: „Vir longe celeberrimus et doctissimus, Successor Szegedini Dokt” (LAMPE–EMBER, 293.). Semmi jel sem utal azonban arra, hogy Skaricza a püspöki rangot is átvette volna Szegedi Kistől. Ezt a posztot 1572-től mind az alsó-, mind a felső-baranyai részekben egyetlen személy, az Alvinczi György felakasztatásában vezérszerepet játszó Veresmarti Illés töltötte be (SZAKÁLY, Volt-e református–unitárius hitvita 1574-ben Nagyharsányban?, i. m., 23.; FÖLDVÁRY 1898, 64.).

Egy nem túl régóta ismert datálatlan Skaricza-levél alapján Szakály Ferenc megállapította, hogy a lelkész 1582–83-ban újabb peregrinációt tett, valószínűleg Bázelen járt, ahol Szegedi Kis könyvei később sorban megjelentek (BUCSAY MIHÁLY, Szegedi Kis István Speculum. Az egyháztörténeti anyag felhasználása a reformátori polémiaiban, StetAE, III, Bp., 1973, 158–159, 162.; SZAKÁLY, 145–156, 162–164.). A levél másik különössége az, hogy benne Skaricza saját többkötetes művének kiadásához kér támogatást a címzettől, valószínűleg Batthyány Boldizsártól. Még érdekesebb, hogy ez a négykötetes Skaricza-kézirat 1629-ben még megtalálható volt Sárospatakon, onnan kölcsönözte ki Miskolci Csulyak István közbenjárására Szegedi Benedek. A könyvre pedig azért volt szüksége, hogy abból a Pázmány Péter *Kalauzával* való vitához alkalmas érveket merithessen (SZAKÁLY, 156–162.).

Skaricza Máté prédikátori alkatáról és vitastílusáról a legpontosabb képet Válaszúti György művéből, a *Pécsi disputából* nyerhetjük. 1588-ban a pécsi unitárius polgárokkal voltaképpen Decsi Gáspár tolnai református prédikátornak gyűlt meg a baja, ő hirdetett ellenük kereskedelmi embargót (életrajzát lásd kötetünkben: 401–402.). A kérdést hitvitán kellett rendezni, Decsi azonban nem vállalta a megmérettetést. Helyette Skaricza Máté állt ki egyedül. Ő tűnt a legalkalmasabb személynek, mert a pécsiek és a tolnaiak konfliktusában nem volt közvetlenül érintve, s ő volt a legtekintélyesebb református teológus a hódoltságban, aki Tolnai Ambrus Lukáccsal szemben már bebizonyította rátermettségét. Elment tehát Pécsre, és augusztus 27–31-én prédikációkban és kötetlen beszélgetésekben védelmezte a református hitelveket (ZOVÁNYI, 134–137.; DÁN RÓBERT, A „Pécsi Disputa”, ItK, 1976, 1–14.; uő., VÁLASZÚTI GYÖRGY, i. m., bev.). Skaricza a vitában Szegedi

Kis Istvánnak egy meg nem nevezett könyvére támaszkodott, de tervezte saját pécsi prédikációjának kinyomtatását is: „úgy akarom..., hogy rövid nap ki is bocsátassék nyomás szerint, valamit én kegyelmek között akarok hűtőmről szóllanom és tanítanom” (VÁLASZÚTI GYÖRGY, i. m., 84.). A disputa nyugodt légkörben zajlott le, „Máté uramat” az ellenfél is nagyra becsülte. Ám a lefajtott indulatok fel-felcsaptak, amikor a 15 éve kivégzett Alvinczi Györgyre került a szó (SZAKÁLY FERENC, Volt-e református–unitárius hitvita 1574-ben Nagyharsányban?, i. m., 16.).

Skaricza még két és fél évig élt ezután, s erőszakos halállal halt meg 1591-ben. Sokáig tartotta magát az a felfogás, miszerint „a »hosszú háború« első rohamának, az 1591-es török támadásnak esett áldozatul” (MAKKAI LÁSZLÓ, Pest megye története 1848-ig, in Pest megye műemlékei, I, szerk. DERCSÉNYI DEZSŐ, Bp., 1957, 103. – Magyarország műemléki topográfiája, V.; vö. HEREPEI JÁNOS, Skaricza Máté halála ideje, in Protestáns Szemle, 1936, 17–20.). Szakály Ferenc mutatott rá, hogy ez képtelenség, hiszen Ráckevén ekkoriban még konszolidált viszonyok uralkodtak. Így annak a beszámolóknak kell hitelt adnunk, amelyet Újfalvi Imre az 1602-es református énekeskönyv (RMNy II, 886.) előszavában ad: „anno 1591. az tolvajok házából kivívén” megölték. Tolvajokon pedig közönséges magyar rablókat kell érteni (SZAKÁLY, 164–171.).

Skaricza Máté neve nem sokkal halála után a magyar reformáció legnagyobb alakjai között, Szegedi Kis István, Melius Péter, Károlyi Gáspár és mások neve mellett szerepel Abraham Scultetus 1617-es *Újlesztendei prédikációjában*, melyben a heidelbergi professzor áttekinti a reformáció százéves történetét (RMNy II, 1144). Szenci Molnár Albert is zsoltárfordító elődei közt említi „dominus Scariceus”-t (RMKT XVII, 6, 15.).

„Néhány vers, Szegedi Kis István életrajza és arcképe: ez minden, ami nem mindennapi alkotó tehetségének emlékét őrzi; csupa ígélet, torzó, a beteljesülés, kibontakozás reménysége nélkül” – írta róla Makkai László (MAKKAI LÁSZLÓ, i. m., 103.). Ma ezt úgy fogalmazhatjuk újra, hogy Skaricza Máté XVI. századi hírneve és mai ismertsége közt hatalmas szakadék tátong. Ennek többek közt az az oka, hogy életművének jelentős része elveszett vagy lappang.

LATIN VERSEI

Ezek a művek jórészt a *Stephani Szegedini vita* szövegébe illeszkednek. Magyar fordításuk is megjelent FARAGÓ BÁLINTTÓL (A mezőtúri református főgimnázium értesítője, 1905–1906, 5–26.; ugyanezeket a versfordításokat vette át KATHONA, 117–144.). Leghíresebb az a latin költemény, mely Szegedi Kis István arcképét kíséri a *Loci communes* c. kötetben. Ennek több magyar fordítása is van, s e fordításokat sok helyütt újraközlötték (KATHONA, 225.; GALAVICS GÉZA, i. m., 406.; DÉTSZY MIHÁLY fordítása). Ez nem azonos azzal a másik epigrammával, amelyet Jászberényben írt Szegedi portréjának megrajzolásakor, s amelyet beemelt a *Szegedini vitába* (KATHONA, 108, 136.). Skaricza a jobb alkalmi versszerzők közé tartozott diákkorától fogva. 1567-ben Kolozsvárott hosszú latin költeményt írt mestere, Károlyi Péter poétikai művéhez (RMNy I, 236). Az Apollót és a kilenc múzsát sorban megszólaltató vers részleteit TÓTH ISTVÁN fordította magyarra (Phoebus forrása. A váradi latin nyelvű humanista költészet antológiája, Nagyvárad, 1996, 83.; vö. CSOMASZ TÓTH, 100.).

EGYHÁZI ÉNEKEI

Skaricza Mátét a református egyháztörténeti hagyomány jelentős zsoltárköltőként tartja számon. De még a legfrissebb szakirodalomban is nagy a bizonytalanság a tekintetben, hogy mely gyülekezeti énekek mondhatók kétségkívül az övéinek. Ember Pál, s az ő nyomán Bod Péter tízet tulajdonított Skariczának. (LAMPE–EMBER, 736–743.; BOD, 241–242.).

EMBER	BOD
<i>Erős várunk</i>	Dávid Doég
Dávid Doég	Hogy Jerusálemnek
Hogy Jerusálemnek	A jó hitű ember
A jó hitű ember	Drága dolog
<i>Jer, mi kérjünk</i>	<i>Erős várunk</i>
<i>Hiszünk mind egy</i>	<i>Jer, mi kérjünk</i>
<i>Atya Isten, tarts meg</i>	<i>Hiszünk [mind] egy</i>
A mi életünknek közepette	<i>Atya Isten, tarts meg</i>
Saulnak az Dávidhoz	A mi életünknek közepette

Kitűnik, hogy Bod Péter eggyel bővítette Ember Pál listáját (egy tételt viszont elhagyott), a tízes számot így kaphatjuk meg. Barla Jenő mutatott rá arra, hogy a felsoroltak közül a négy (általunk kurzívval jelölt) Luther-ének az 1566-os váradi, illetve az 1569-es debreceni énekeskönyvekben is benne volt, így ezek aligha lehetnek Skariczáéi. (Botta István később rámutatott, hogy ugyanezek a versek már Huszár Gál 1560-as énekeskönyvében szerepelnek, s ez végképp valószínűtlen-né teszi Skaricza szerzőségét: BOTTA, Huszár Gál, 407.). Barla egyszersmind úgy vélte, hogy az *A mi életünknek közepette* incipit nem verset, hanem egy temetés alkalmából mondott „prózárt” jelöl (BARLA JENŐ, Skaricza Máté élete és zsolnárköltészete, Bp., 1902, 34–35, 42–43.). Ez a kötetlen énekszöveg – melyet Csomasz Tóth Kálmán és a RPHA nem értelmez versként, ezért ott nem is szerepel – már Huszár Gál 1574-es *Graduáljában* benne volt, s valójában egy Notker Balbulusnak tulajdonított X. századi latin szekvencia (*Media vita in morte sumus*, vö. CSOMASZ TÓTH, 153, 154, 290.) fordítása (RMDT I, N° 184–185; vö. RMKT XVI, 2, 419. – Eszerint egyes protestáns temetési énekeskönyvekben ez a szöveg ténylegesen Skaricza neve alatt szerepelt.).

A hiteles Skaricza-psalmusok számát ettől kezdve ötnek tudta az irodalomtörténet (HORVÁTH, 434.). KLANICZAY TIBOR később jelezte, hogy az *A jó hitű ember* kezdetű ének, mely 1616 óta Skariczának tulajdonítva szerepel a református énekeskönyvekben, valójában Rimay Jánosé (Hozzászólás Balassi és Rimay verseinek kritikai kiadásához, in A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei, 1957, 321–322.). Az ily módon négyre csökkent Skaricza-ének száma később ismételtlen ötre emelkedett: CSOMASZ TÓTH KÁLMÁN ugyanis meglátta, hogy a debreceni énekeskönyvek nemcsak a *Drága dolog* kezdetű éneket (RMDT I, N° 95), hanem az *Izraelnek megnyomorodott nemzetsége* (RMDT I, N° 207) incipitű zsolnárt is S. M. monogram alatt közlik. (Ezek lehetséges szerzőjeként egyébként Sztárai Mihályt is szóba hozta.)

Klaniczay Tibor végül azt is bebizonyította, hogy az S. M. monogramos versek semmiképp sem lehetnek Skariczáéi. Ezek ugyanis már az 1590-es debreceni énekeskönyvben megvannak. Újfalvi Imre viszont az 1602-es énekeskönyv előszavában elmondja, hogy a Skaricza-zsolnárokat ő illesztette be a református gyülekezeti kánonba: „Az ki azért ebben munkálkodnék az mi nyelvünkben, mint némelyek az ő nyelvökben, hogy tudni illik az egész Psalterium bötü szerént az mennyire lehetne, minden imez amaz appendix nélkül kimenne, drága, hasznos és dicséretes dologban munkálkodnék. Az bódog emléközetű Kevi Skaricza Máté, ugyanott való tanító, kit anno 1591. az tolvajok házából kivívén megölének, hallottuk, hogy ebben forgolódott. De ha el nem végezte, igen nagy kár: mert jó módja volt benne, az mint azokból alkalmason megtetszik, az mely kezünkben akadtanak. Ha penig elvégezte, és valaki ő magának tartja, nagy irigység, ne mondjam szentségtörésnek” (RMNy II, 886. – KLANICZAY TIBOR, Újfalvi Imre és az 1602. évi énekeskönyv, in uő., *Reneszánsz és barokk*, Bp., 1961, 163–164.). Ily módon három olyan Skaricza-zsolnárt maradt, amelyet 1. Újfalvi közölt először, 2. amelyet Ember Pál is Skariczáénak tudott, s 3. amelyről nem bizonyosodott be más forrásból, hogy nem Skaricza a szerzője.

Klaniczayéhoz hasonló kritikai álláspontra helyezkedett legutóbb Botta István is (BOTTA, Huszár Gál, 407–408.). Tévedett azonban, amikor úgy vélte, hogy Újfalvi Imre a kezéhez jutott és

Skariczáénak hitt verseket válogatás nélkül Skaricza „neve alatt vette be énekeskönyvébe” Az 1602-es nyomtatványban ugyanis egyetlen vers sem szerepel Skaricza neve alatt, csupán kézírás-sal jegyezték be utólag a szerző nevét – a későbbi nyomtatott énekeskönyvek alapján.

Érdekes, hogy Klaniczay világos érvelését később sem az RMNy, sem az RMDT, sem az RMKT (XVII, 6, 435.), sem a RPHA, sem a református egyháztörténetírás nem tette magáévá. A Skaricza-zsoltárok számára vonatkozó hagyományok makacsul továbbélnek (pl. SZIGETI JENŐ, i. m. 31–32.). Érthető, hiszen a *Drága dolog* kezdetű ének ma is templomi használatban van. Az is átlátható, hogy Luther leghíresebb énekét igyekeznek egy neves magyar reformátor nevéhez kötni. Jó volna tudni, hogy az Ember Pál által rögzített hagyomány milyen, jöllehet téves forrásból ered. Nem lehetetlen, hogy ezek a nyomok ha nem is Skariczához, de Szegedi Kis Istvánhoz vezetnek el. Botta István feltételezése szerint Debrecenben tanuló ráckeveiek hozták magukkal Újfalvi Imréhez a Szegedi Kis István és Skaricza verseit vegyesen tartalmazó verskéziratot (Botta, Huszár Gál, 408.). Egyre erősebb tehát a gyanú, hogy Luther énekeit Szegedi fordította. Az *A mi életünknek közepette* kezdetű szekvencia is ezek közé sorolható, hiszen ugyanezt a verset Luther is lefordította. (Az *Erős várunk nekünk az Isten* kezdetű éneket elsőként megjelentető 1560–61-es Huszár Gál-énekeskönyvben vannak hiteles versek Szegedi Kistől: *Jövel, Szentlélek Isten, Ó, mindenható Isten, Ó, mint keseregnek*; HG A4r, c2r, e8r.)

Tehát az Ember–Bod-féle listán általunk vastag betűvel jelölt *három zsoltár tekinthető hitelesnek*. Az egyikben a versfők rejtik a szerző nevét, a másik kettőt 1616-tól „Skaricza Mathe” szerzőményének tudják az énekeskönyvek, s mindhárom csak 1602-től szerepel a kánonban. Talán nem lenne indokolatlan még szigorúbb forráskritikát alkalmazni, és csupán azt az egy psalmust fogadni el kétségtelen hiteľű Skaricza–zsoltárnak, amely a versfőkben tartalmazza a szerző nevét.

A hagyományt nem azért hagyjuk figyelmen kívül, mert valószínűtlen (BARLA JENŐ, i. m., 35.), hanem mert ellenőrizhetetlen. S azért is, mert nagyobb hitelt adunk az „első magyar bibliográfusnak”, Újfalvi Imrének, mint a kései tradíciót rögzítő Ember Pálnak.

Skaricza zsoltárainak esetében szövegközlést adunk. A psalmusok huszonnyolc XVII. századi forrásából csak az első református és az első lutheránus kiadást használjuk fel. A zsoltárok textusának XVII. századi alakulását itt nem szükséges bemutatni, mivel az összes kiadás az editio princepsre vezethető vissza. Száz év alatt az énekek szövege persze jelentősen átfarmálódott, egész versszakokkal bővült, ezeknek az átalakításoknak azonban Skaricza Mátehoz semmi közük sincsen.

Skariczától két magyar vers maradt fenn a gyülekezeti korpuszon kívül: egy himnuszfordítás és a *Kevi várasáról való széphistória*.

14.

Nyomtatott kiadásai: U: „Keresztyeni enek...” , kiad. Újfalvi Imre, Debrecen, 1602, Rheda Pál, 36v. Kiadásunkhoz a gyulafehérvári unikum példány MTAK-beli fotómásolatát használtuk. A nótajelzés mellett kézírással: „Saulnak az Davidhoz; Jesus Kristus, mi k[e]g[ye]l[me]s; Nagy banatban” – RMNy II, 886/1

L: „Keresztyéni isteni dicséretek...” , Lőcse, 1635, Brewer, 87. A nótajelzés fölött: „Skaricza Mathe” – RMNy II, 1628/1

RPHA N° 239

Strófaképlete: a11(4,7), a11(4,7), a11(4,7), a11(4,7)

Dallama: RMDT I, N° 95; vö. RMDT I, 750.

Akrosztichon: DOeG

Skaricza neve az 1616-os debreceni énekeskönyvben (RMNy II, 1107/1. 42r.) és az azt követő kiadásokban jelenik meg az ének fölött.

A nótajelzésként megjelölt énekek a következők: RPHA N° 1298, N° 1209, N° 668, N° 1024

1 Doég – Ejtsd: Doég. Az edomita Doég Saul nyájainak felügyelője volt. Elárulta urának, hogy Ahimélek pap Nóbban menedéket adott Dávidnak, később az egész nóbi papságot kiirtotta: 1Sám 21,8; 22,9–23. Az akrosztichon ezt a nevet tartalmazza.

21 szerez – szerezsz: szerzel

26 írot – festett

48 jarna feje – vesztére tör (vö. „Katalin, István kovácsné vallja [1584]: amely bestye lélek kurva miatt én búsulok, meglátja azt, hogy *fejére járok*” – SzT III, 772.)

15.

Nyomatott kiadásai: U: „Keresztyeni enek...” kiad. Újfalvi Imre, Debrecen, 1602, Rheda Pál, 40v. – RMNy II, 886/1

L: „Keresztyéni isteni dicséret...” Lőcse, 1635, Brewer, 96. – RMNy II, 1628/1

RPHA N° 1209

Strófaképlete: a11(5,6), a11(5,6), a10(5,5), a11(5,6)

Dallama: Az éneknek saját dallama van: RMDT I, N° 231 – A verset *Paradicsomnak te fényes napja* kezdetű énekének nótajelzésében idézi Pécseli Király Imre (RMKT XVII, 2, N° 9).

Akrosztichon: SCARICEVS MATTHEIEE

3 futvan egy kietlenbe – Dávid Zif pusztájában bujdosott Saul elől: 1Sám 23,13.

5 ohaytozik – sóhajtozik

19 sirja – zsírja, tápláló ereje

48 Elöttem – előlem

58 testökben – értsd: egész testükben vadak étkévé válnak (*pars vulpium erunt*); mint pl. „egész valómban” válok valamivé.

16.

Nyomatott kiadásai: U: „Keresztyeni enek...” kiad. Újfalvi Imre, Debrecen, 1602, Rheda Pál, 45a. – RMNy II, 886/1

L: „Keresztyéni isteni dicséret...” Lőcse, 1635, Brewer, 107. – RMNy II, 1628/1

RPHA N° 549

Strófaképlete: a11(5,6), a11(5,6), a10(5,5), a11(5,6)

Dallama: Az éneknek saját dallama van: RMDT I, N° 226 (Vö. még RMDT I, N° 95) – Létezik a versnek egy unitárius feldolgozása is (RMKT XVII, 4, N° 27), melyet a Skaricza-zsoltár nótájára énekeltek. A versre utal Thordai János 17. zsoltárfordításának nótajelzése is: RMKT XVII, 4, N° 72 (a dallamok közölve u. o., 552, 606.).

3 Antiochus, ki bira Siriat – Jeruzsálemnek itt elbeszélte feldúlását a hagyomány hol Nabukodonozor, hol, mint Skaicza is, IV. Antiokhosz Epiphanész szeleukida uralkodó (i. e. 175–164) nevéhez kapcsolja (1Mak 1,30–67 – lásd a Zombori Antal énekéhez írt jegyzeteket 484–485.).

21 Zaszlojokat oltar föliben rakak – MAKKAI LÁSZLÓ (i. m., 103.) szerint ez és az előző versszak nem más, mint a törökké lett Buda városának elsiratása. Ha ez igaz, akkor állításának az egész

versre kell vonatkoznia, hiszen Skaricza semmit sem tesz hozzá a Biblia szövegéhez: „prosuerunt signa sua in tropeum” stb.

25 Erdöllök – favágók, erdőllök (SzT III, 291–292.) – A LXXIV. psalmus fordításában Thordai János is ezt a szót használja: „Mikor az erdön erdőllő, / Mikor a sok ellenség lő” (RMKT XVII, 4, N° 129, 29–30. sor.).

27 cifra – a jeruzsálemi Templom díszítése

40 Ha – mikor

47 sarkanyoknak, czet halaknak fejet – a Leviatánról van szó

66 Uyetsd meg – változtasd meg

73 Asaph – Asáf egy zsidó énekes nemzetség ősapja volt, Dávid és Salamon fő muzsikusaként, zoltárszerzőként és jósként említik.

17.

Kéziratai: L: Lugossy-kódex (1629–1635), 93r–94v. „Ex Augustino confacta per Mattheum Scariceum. Descriptio regni coelestis.” Az S iniciálé alatt Lugossy József bejegyzése: „Lásd ugyanezt világosító variánsokkal Molnár Albert Imádságos könyvében. 1620 8-adr. I. 351–7”. A kódex 95. levele hiányzik, ezért a vers utolsó két szakasza sincs itt meg. Bibliográfiai leírását lásd Ú. SZABÓ GYULA, A Lugossy-kódex, MKSz, 1913, 224–225.; DÉZSI LAJOS, A Lugossy-codex és kiadatlan versei, Bp., 1915, 11. – Debrecen, Református Kollégium, R. 537. Fényképmásolat: OSzK Facs. I. Mss. 499. – STOLL N° 47

N: Nagydobszai graduál (XVII. sz. eleje–1696.), 275r–282v. „Ex Augustino confacta per Matheum Scariceum”. A végén: „Finis”. – Bp., Ráday-levéltár, 0,396. – STOLL N° 9

Kiad. BARLA JENŐ, Szabó Lázár éneke, in Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adatok, 1907, 7–10. (Sok hibával; pl. a vers 22. strófáját elhagyja.)

Nyomtatott kiadása: SZ: Szenci Molnár Albert, Imádságos könyveczke, Heidelberg, 1621, Georg Geyder (?), 351–357. „Az mennyei Paradisomnak diczsőségéről Szent Agoston irasabol. Ad perennis vitae fontem ens sitivit arida.” – RMNy II, 1238 (Skaricza szerzőségét megkérdőjelezi, noha az imádságoskönyv tartalomjegyzékében ez áll: „Az mennyei Paradicsomnak diczsőségéről szép versek Szent Ágoston írásából, mellyeket Skaricza Máté, az ráckevei prédikátor fordított magyaról.”).

RPHA N° 1338

Strófaképlete: a15(8,7), a15(8,7), a15(8,7), a15(8,7)

Dallama: RMDT I, N° 71, vö. RMDT I, 759., RMDT II, N° 45/c

Akrosztichon: SZ: SCARICEUS MATENAK VTITARSA SZABO SARA, L, N: SCARICEUS MATENAK VTITARSA SSZABO LASZARE

Az ének Petrus Damiani (1007 körül–1072) mennyországhimnuszának (*Rhythmus de gloria et gaudiis paradisi*, in J.–P. MIGNE, Patrologia Latina CXLV, Paris, 1867, 980–983. – vö. CSOMASZ TÓTH, 258.) fordítása. A hagyomány sokáig Szent Ágostonénak vélte – a mennyei Jeruzsálemről és a paradicsomi boldogságról írt traktátusokkal való tartalmi egyezések miatt. A reformáció hívei méltán tekinthették elődjüknek Damiáni Szent Pétert, aki a XI. századi egyházi reform elszánt híve volt (Lexikon für Theologie und Kirche, hrsg. von J. HÖFER und K. RAHNER, 8, Freiburg, 1963, 358–359.): apokaliptikus hevületű vitairataiban nyíltan támadta a klérus bűneit. Dante is szerepelteti őt a *Paradicsom* XXI. énekében, ahol Damiáni Péter kemény szavakat szól a főpapok hivatkozó életmódjáról (BÁN IMRE, Dante és a joachimizmus, in uő., Dante-tanulmányok, szerk. KOVÁCS SÁNDOR IVÁN és KIRÁLY ERZSÉBET, Bp., 1988, 151–152.).

A himnuszot Hajnal Mátyás is lefordította (RMKT XVII, 7, N° 67). A latin szöveget és a rá vonatkozó szakirodalmat HOLL BÉLA közölte, lásd uo.: 508–511.

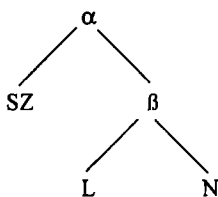
Skaricza fordításának versformája és tartalma lényegében megegyezik a latin eredetivel. A szerzőség kérdését Horváth János tisztázta (HORVÁTH, 430–431.). Korábban a versfökből kiolvasható Szabó Lázárt tartották szerzőnek (BARLA JENŐ, Szabó Lázár éneke, i. m.), de ilyen alapon Szabó Sára neve is szóba jöhetne. Végül is Szenci Molnár Albert könyvének fent idézett tartalomjegyzékét kell hiteles tanúként elfogadnunk.

A nótajelzés Thordai Benedek énekére vonatkozik: RPHA N° 171

Skaricza himnusz-fordítása a protestáns apokaliptika kiterjedt témakörébe tartozik (lásd a Tolnai Fabricius Bálint, Vajdakamarási Lőrinc és Zombori Antal verseihez írt jegyzeteket: 408–414, 448–449, 482–483.). A Mennyei Jeruzsálem bibliai leírását Bornemisza Péter két ízben is versbe szedte: *Cantio Szent János látásáról (Panaszolkodunk most országunknak ily nagy pusztulásán..., RPHA N° 1171; RMKT XVI, 7, 208–211, jegyzetek: 403–404.), Isten városáról, a mennyországról való ének (Bátorítsd, Uram, édes Istenem..., RPHA N° 165, RMKT XVI, 7, 249, jegyzetek: 406–407.).*

A három szövegforrás az ének két változatát őrizte meg. L és N az esetek többségében egyformán térnek el SZ szövegétől. Az akrosztichon átalakításához az L és N által képviselt változat előállítójának meg kellett változtatnia az utolsó versszakok sorrendjét és egy strófával ki kellett egészítenie a verset. Ez silányságával oly mértékben elüt a szövegegészről, hogy mindenképp idegen kéz munkájának kell tartanunk. Mivel N és L nemcsak egymással, hanem SZ-szel is tartalmaz közös hibákat, joggal feltételezhető, hogy az átdolgozás ez utóbbi alapján készült, mi is ezt vesszük alapul kiadásunkhoz. SZ azonban sok helyen igen romlott, értelmetlen szöveget közöl, amit L és N olykor a latin eredetihez hűen javít. Ezeket a javításokat mi is felhasználtuk.

A források fontossági és időrendi sorrendje ezúttal tehát egybeesik. A szövegek egymáshoz való viszonyát a következő sztemmán mutatjuk be:

6 ha – mikor

15 Hol mindenec szép eleven gyöngyből építettenece – Isten városának leírásakor a himnusz a *Jelenések könyvének* képeit és szimbólumait használja fel: Jel 21, 14–27.

19 padimontom – pavementum: padozat

23 ingyen sem – egyáltalán nem

24 hivség – hőség

31 almec soha le nem hullanac – Ez a kép nem a Bibliából, hanem az antik mitológiából való, a Hesperidák kertjéről szóló történeteket idézi.

34 Bárány Christus – a Bárány mint Krisztus-szimbólum az egész *Apokalipszis* meghatározó motívuma. Az igazak (a „szentek”) legfőbb jutalma, hogy örökké szemben lehetnek a Bárányval: „Nem éheznek többé, sem szomjúhoznak, és az napnak hévsége, vagy valami egyéb hévség nem árt nékiek. Mert az Bárány, az ki vagyon az székek közepiben, az legelteti őket”: Jel 7, 16–17.

41 Meggyőzetett ellenségen nyereséget számlálnak – Et prostrati pugnas hostis / iam securi merant (a latin eredetihez itt L és N változata hübb, bár SZ szövege is jó lehet).

48 Meghanyatlás – elbukás

50 Első minden jó eredet – Mutabilibus exuti / repetunt originem (az eredendő büntől és az e

világi változásoktól mentes, „eredeti”, tökéletes állapot).

56 Sóha semmi történettel – soha semmi módon

67 Sok érdemec és jutalmoc, noha mind el osztottac – Licet cuique sit diversum / pro labore praemium (a protestáns felfogással nehezen összehangolható verssorok, ezért beszél Skaricza a következő sorban a *hit* munkájáról, amiről az eredetiben szó sincs).

73 Saskeselyő természeti holt testet megérezni – Ubi corpus, illic iure / collegantur aquilae – Jézus mondása: „Valahol lezend az test, oda gyűlnek az saskeselyűk is”: Lk 17,37.

76 Zegett kenyér mind kétféle hazánkban az Ur Isten – Uno pane vivunt cives / Utriusque patriae (Skaricza sajátosan értelmezi a latin szöveget: a két országon Petrus Damiani a szentek és az angyalok országát érti – cum angelis et sanctis –, ő viszont e világra és a túlvilágra gondol).

90 L N itt egy versszakot betold a szövegbe az átalakított akrosztichon miatt:

Látják szemben az mennyei királt, mint királyfiat,

És fölségös ülésökből látnak magas egeket,

Napot, holdat, csillagokat mind alattok számlálnak.

98 sellyéridnec – zselléreidnek

18.

Kéziratai: **K1** Ráckeve városi protocolluma (a szakirodalomban „Ráckeve bírói krónikás könyve”-ként is emlegetik).

A kézirat 2r lapján: „Kevi várasáról való széphistória, melyet Scaricaeus Máté itt való praedicatorságában szerzett anno 1600. [!] Renováltatt az protocolummal együtt Szabadszállási Mihály notarius által anno 1700”. A verskézirat a könyv 5r lapján végződik: „Finis. Apposuit Mich[ael] Kunszabadszállási juratus notarius anno 1700 die 14. July.” – A kézirat 4. levelét a restaurátor megfordította. – OSzK Fol. Hung. 2904. – A protocollumot STOLL nem dolgozza fel.

A históriáról két kéziratot másolat készült: **K2** 1775-ben, a városi jegyzőkönyvek Kraupner András és Stánkovics György fő- és vécenótáriusok általi megújításakor írták, Horváth János főbírósa alatt (Pest Megyei Levéltár. Ráckeve mezőváros levéltára. Jegyzőkönyv N° 1).

K3 1829-ben készítette Vargha István helyi nótárius (OSzK Quart. Hung. 2245).

Ezek a másolatok az 1700-as, legrégebb (és egyúttal legjobb) kéziraatra mennek vissza, sok bennük a hiba, szövegkritikai értékük nincs. A vers kéziratmásolataival és azok leszármazásával részletesen foglalkozik MÉSZÁROS LÁSZLÓ szövegkiadást is tartalmazó kézirata: Skaricza Máté 1581-es históriás versének másolatai. Pest Megyei Levéltár. XXXII. 5-a. Krónikák levéltári gyűjteménye. Budapesten őrzött pályaművek. 99. doboz. (Itt jegyezzük meg, hogy Mészáros László [újabb publikációiban Fenyvesi László] ráckevei születésű történész évtizedek óta dolgozik Ráckeve történetén és Skaricza Máté életrajzán, mely munkáiból ezidáig csak apróbb részleteket publikált. Vö. SZAKÁLY, 133, 139.; MÉSZÁROS LÁSZLÓ, „Elég merni is nagyot”. Skarica Máté ráckevei prédikátorköltő élete, ThSz, 1972, 9–10, 307–315.)

Kiad. MAGDICS, 83–93. – E kiadás K2 alapján készült. Bövelkedik félreértésekben és átköltésekben: pl. a 79. versszakot elhagyja, a 25-et pedig átkölti.

HORVÁTH LAJOS, 71–84. – Ez a levéltári forrásokon alapuló, igényes munka „a szöveg minél hűségesebb rekonstruálásához” mindhárom kéziratot szövegmásolatot felhasználja, szövegkritikai jegyzeteket azonban nem ad, sok benne a sajtóhiba.

A vers kiadását Dézsi Lajos is tervezte, s az RMKT XVI, 9. (ebben a formában soha meg nem valósult) kötetébe szánta. Géppel írt szövegmásolata: SZEK MS 00951. Dézsi gépirata Magdics kiadását követi.

RPHA N° 754 – a kéziratot (K1) hibásan XVI. századnak mondja.

Strófaképlete: a 10(4,6), a 10(4,6), a 10(4,6), a 10(4,6)

Dallama: Nótajelzése nincs. Dallamintája az RMDT I, N° 43–47 dallambokrában, illetve

HG ideillő dallamai közt keresendő. A vers kezdősora feltűnően hasonlít a *Tanulj meg te az úton elmenni* kezdetű könyörgésre (HG E7v), melynek dallamára jól énekelhető: HG E5r.

Akrosztichon: KEVIEK VARASAROL SCARICEVS MATHE IRA ES ENEKLE MATHIAS DEAKNAK MINT IAMBOR BISZOT VRANAK KEDVEJERT – A verset megrendelő „Mátyás deákat” alighanem Ráckeve tanult polgárai közt kell keresnünk. Az ehhez hasonló névjelölés a kereskedők közt országszerte, így a korabeli Ráckeven is gyakori volt, elég Szegedi Kis István és Skaricza patrónusára, Pál deákra gondolni (FEKETE, 242–243; KATHONA, 84. – A deák, latinul literatus megnevezés sokáig nem személynév volt, hanem cím, a hazai iskolát végzett világi „értelmiségiek” megjelölésére szolgált: A XVI. századi Literatus, Diák, Deák nevek kérdéséről lásd PAPP LÁSZLÓ és MIKESY SÁNDOR cikkeit, MNy, 1956, 480–481.; uo., 1957, 209–210, 442–449.; vö. GERÉZDI RABÁN, A magyar világi líra kezdetei, Bp., 1962, 32–33.).

MÉSZÁROS LÁSZLÓ az 1562-es szandzsák-összeírásban szereplő ráckevei Mátyás deákban vélte felfedezni a vers címzettjét (idézett kézirat, 29.). HORVÁTH LAJOS (59–60, 69. j.) viszont a „bizott uram” megszólításból kiindulva arra gondol, hogy Mátyás deák csakis Skariczánál rangosabb személy lehetett. Úgy véli, hogy a címzett Veresmerti Illés református püspök egyik rokonával, Veresmerti Mátyás deákkal azonos, aki élete végén (1608 körül) a Csepeli- és Szentendrei-szigetek királyi birtokainak jószágigazgatója volt.

A história várostörténeti kuriózumnak számít: a XV–XVI. századi Ráckeve helyrajzának és építéstörténetének, valamint a Csepel-sziget helynévtörténetének elsődrendű forrása. Az egykori gazdag kalmárváros utcáiról, tereiről, épületeiről ma is Skaricza verse a legrégebb és a leghitelesebb beszámoló. „Oppidum Rátzkeve” leírásakor már Bél Mátyás felhasználta a „poeta Hungarus” versesztét, és több versszakot átvett belőle (BÉL MÁTYÁS, *Notitia Hungariae novae...*, III, Vienna, 1737, 520–21, 523.). A közös hibák arra mutatnak, hogy ő is K1 alapján idézett a versből.

Feltűnő, hogy Skaricza Szegedi Kis-életrajza (KATHONA, 88.; SZAKÁLY, 151.) és a *Kevi vásárról való széphistória* egyazon évben, 1581-ben keletkeztek. Egyébként a *Szegedini vita* is számos várostörténeti adalékot tartalmaz Ráckevéről, beszámol pl. a város 1566-os égéséről, „mely a nagyobb utcának derekától lefelé fordulva pusztított” (KATHONA, 134.).

Különösnek tűnhet a vers címében olvasható műfajmegjelölés, a „széphistória”, ám ez a szó a XVI. században nem jelentett még kifejezetten szórakoztató, világi históriás éneket: pl. Ilosvai Selymes Péter: *Az Nagy Szent Pál apostolnak életiről és haláláról való szép história* (RMNy I, 381) stb.

Skaricza „széphistóriája” többek között Ráckeve alapítóinak „honfoglalását” beszéli el. Ennek előzményeképpen pedig a magyar történeti hagyománynak megfelelően versebe szedi a magyarok mindkét honfoglalását, vagyis Attilát és Árpádét. Bizonyosnak látszik, hogy ennek a résznek a megírásakor közvetlenül semelyik történeti forrást sem használta, hanem az emlékezetére támaszkodott, amelyben az adatok pontatlanul kavartak. Székely István és Heltai Gáspár, Thuróczy és Bonfini egyaránt hathattak Skariczára, az ide vagy oda vagy sehova vagy mindenfelé mutató részek száma meglehetősen nagy.

Damasus és Valens neve (30–31. sor) megvan Heltainál, de nincs meg Székelynél. A kivonuló magyarok számával ugyanez a helyzet (34. sor). A 68. sorban említett „szomszédvár” is közelebb áll Heltaihoz, mint Székelyhez. Ez utóbbi szerint ugyanis Sicambria azonos Óbudával, míg Heltai szerint mellette áll.

Ezzel szemben Khám mint a magyarok őse (55. sor) Székelynél szerepel – Heltai Jáfetről beszél. Attila 38. sorszáma (54. sor) szintén Székellyel egyezik. Géza uralkodásának 31 esztendeje (132. sor) Székelynél megvan, Heltainál nincs.

A fogalmazás csak távolról rokonítható akármelyikkel is. Álmos születésének leírása mintha kissé közelebb esne Heltaihoz: jelentették (Skaricza, 100. sor) – megbeszéllettte (Heltai) – hiányzik

(Székely); terhben esék (Skaricza, 99. sor) – teherbe esett (Heltai) – terhes volta (Székely); terjede (Skaricza, 102. sor) – terjed (Heltai) – ellepé (Székely).

Sok olyan közlése is van Skariczának, amely a magyar hagyományban sehol sem lelhető fel. Ilyen pl. az a furcsaság, hogy Álmosban magvát szakasztja Attilának, s Árpádot más törzsből származtatja (114. sor). Sajátos az Attila két fiának neve, az Aladár–Ernák páros is, ez így csak Skariczánál szerepel (77–80. sor).

Skaricza évszámai szemlátomást kerekítettek:

1. honfoglalás – Skaricza: 370 (29. sor), Heltai: 373, Székely: 367.

2. honfoglalás – Skaricza: 900 (117. sor), Heltai: 744, Székely: 888.

Zsigmond: 1400 (149. sor).

A tárgyi jegyzetek megírásakor HORVÁTH (432–433.); KATHONA és SZAKÁLY könyvein kívül főként a következő munkákra támaszkodtunk: MAGDICS; VESZPRÉMI FEJES GYÖRGY, A ráckevei református egyház és a község története, Bp., 1927.; ENTZ GÉZA, Ráckeve, in Pest megye műemlékei, II, szerk. DERCSENYI DEZSŐ, Bp., 1958, 7–40. (Magyarország Műemléki Topográfiaja, V.); CENNERNÉ WILHELM B GIZELLA, Ráckeve látképe és a Csepel-sziget térképe a XVII. század végéről, in Studia Comitatus (A Pest megyei múzeumok közleményei) 1972, 129–134.; GERGELYFFY ANDRÁS, Középkori lakóházak Ráckevén, in Építés-, Építészettudomány, 1973, 405–411.; HAJDÚ; PESTY FRIGYES, Pest–Pilis–Solt vm. és kiegészítések. Pesty Frigyes kéziratos névtárából kiad. BOGNÁR ANDRÁS, Szentendre, 1984, 310–313. – Pest megyei téka, 6.; KOVÁCS JÓZSEF LÁSZLÓ, Ráckeve és környéke, Bp., 1987.; HORVÁTH LAJOS; F. MENTÉNYI KLÁRA, Reneszánsz lakóház Ráckevén, in Művészettörténet – Műemlékvédelem, 1993, 317–337.

Az 1700-ban keletkezett másolat Skaricza Máté helyesírásából aligha őrzött meg sokat, ezért a szöveget mai helyesírásra átírva közöljük.

8 Sok horgas köz s utca juta nekem – horgas = görbe; Ráckeve egykori zegzugos, sokpiacos településszerkezete elűt az egyetlen, nagy piactér köré épülő mezővárosok megszokott képétől. Skaricza korában, de még kétszáz évvel ezelőtt is, a város képe sokkal rangosabb volt, mint ma. Skaricza egy kacskaringós, ágas-bogas utcahálózatot örökölt meg. A 15 éves háború után, 1608-ban Ráckevén átutazó Adam Herberstein követ az egykori 2000 ház helyén már csak 700 rossz állagú épületet látott, melyekben azonban még ekkor is gazdag polgárok laktak (SZAKÁLY, 139.).

17 Kapitány Kevétül – a hun történetre vonatkozóan lásd a Kozárvári Mátyás énekéhez kapcsolódó jegyzeteket is az 392–399. lapon.

19 Sem görög szó, kevi az én nevem, / Noha vízzel mind környül vétettem – Skaricza feltehetőleg a 'kiömlik, elárad' jelentésű *kheuo* szóra gondol. – Skaricza Máténak az etimologizáláshoz való vonzódásáról Szenci Molnár Albert is megemlékezett, mikor a *Dictionarium Ungaricolatinum* előszavában leírta Sztárai és Skaricza vitáját a *köszvény* szó eredetéről (RMNy II, 919 – Kiadva: RMKT XVII, 6, 464.).

22 Neveztettem az Szent Ábrahám-túl – Ráckeve 1440-ből származó alapító oklevelei kimondják, hogy I. Ulászló a várost a Szent Ábrahámról elnevezett templom közelébe telepíti (PESTY FRIGYES, i. m., i. h.; MAGDICS, passim; HAJDÚ, N° 2117; HORVÁTH LAJOS, 16, 19. j.). Kérdés, hol állott a templom? ENTZ GÉZA (i. m., i. h.) és a helytörténész HORVÁTH LAJOS (51–52.) szerint ez egy 1211-ben alapított görög szertartású monostor volt, melynek romjai Ráckeve és Szigetszentmárton közt ma is megvannak (HAJDÚ, N° 2004). Valójában két elpusztult épületről van szó, egy kéttornyú monostortemplomról és a hozzá tartozó temetőkápolnáról. Úgy látszik, tőlük kissé távolabb, a mai Ráckeve városközpontjának helyén alakult ki a Szentábrahámtelek nevű falu, a monostor patrocíniuma, mely a XV. század közepére elnéptelenedett. Az oklevelekből egyértelműen kiderül, hogy Ráckeve régi neve Szentábrahámtelek volt.

23 Meggyes egyháza – Ez a templomnév csak itt szerepel, ENTZ GÉZA (i. m., i. h.) és HORVÁTH

Lajos (16.) szerint az 1788-ban felrobbantott pusztatemplomot jelöli. Ez az elképzelés egyáltalán nincs összhangban a Skaricza által felrajzolt városképpel.

25 Kövin – a Keve helynév szerb megfelelője, az oklevelekben elszártan fordul elő – Kis Kevi – a XV. századi okmányokban gyakran így nevezik Ráckevét (HAJDÚ, N° 2117)

39 Kadar vala fővezér – Kádár a hunok bírása volt a „hun történet” szerint

40 Hét kapitány – Skaricza azonosítja a hunok és a magyarok vezéreinek, „kapitányainak” számát. Ez a krónikákban nincs egyértelműen így.

53 Rút orrú Bendegúz – Bendegúz bizonyosan valamilyen félreolvasásnak köszönheti rút orrát. Csak találgathatjuk, hogy ez honnan eredhet. Mindenesetre Attila közkeletű tituluszának egyik darabja így hangzik: „filius Bendekuz nepos magni Magor (Nemproth stb)”, ez megvan a Krónika-kompozíciótól Thuróczyig, Bonfiniig mindenütt, s külföldi forrásokban is sokfelé, persze eltérő szórenddel és névalakkokkal. Nem elképzelhetetlen, hogy Skaricza vagy valamelyik elődje a „nepos”-t „nasus”-nak olvasta, s félreolvasásából „Bendekus nasi magni”, azaz Nagyorrú Bendegúz született.

55 Sem, Japhet..., Cham – Noé fiai. Kézai Simon a bibliai Nimródtól, a nagy vadásztól, Khám unokájától (Gen 10,6–10) származtatja a magyarokat – akik ily módon hamiták lennének.

63 Aladár és Ernák – Attila kisebbik fiának neve a magyar krónikákban Csaba, Iordanesnél Ernák, Bonfini mindkét hagyományt ismeri, de nem azonosítja Csabát Ernákkal (1.7.70, 1.7.90–100). Skaricza forrása tehát lehetne külföldi, kézenfekvőleg Carion (lásd a Zombori Antal énekéhez írt jegyzeteket, 482.), ha ott nem lenne éppen Ellák–Csaba.

80 Aladár megöleték nagy kárral – Skaricza elbeszéléséből úgy látszik, mintha Aladár a két testvérpár összecsapásakor halt volna meg. Bonfini ezt jóval későbbre teszi (1.7.125), Heltai úgyszintén (20v). Székely István *Világkrónikájában* (RMNy I, 165, 122r) viszont az áll, hogy Aladár a nagy testvérharc „második ütközetében” esett el.

88 Ők Bendegúzt otthon érték vala – Ez az epizód Thurócynál és Székelynél megvan, Bonfininál és Heltainál hiányzik.

91 testamentomot is tenne – „Csaba testamentuma” mind Bonfininál, mind Székelynél, mind Heltainál megtalálható.

101 Méhemnek, én látám, ő gyülmölcse – Álmos anyjának, Enodbijának álma az Árpád-ház dicsőségéről Anonymusnál is szerepel. Ott Álmos nagyapja Eunedubelia, anyja Emes. (A név feltételezett eredetéről lásd GYÖRFFY GYÖRGY, Eunedubelianus, in uő., *Krónikáink és a magyar őstörténet*, Bp., 1993, 11–17, 207–209.)

111 Hét kővárat – valójában földvárat; Erdély Siebenbürgen (Septem Castra) nevének ez a magyarázata legkorábban a XIII. században keletkezhetett.

124 Gejza negyed király – Géza fejedelem (972–997)

125 Othon – I. Ottó, német-római császár (936–973)

126 Tizenharmad János nevű pápa – (965–972)

143 Huszonötöd lön király az székbén – Skaricza Zsigmondra gondol, de nem világos, milyen számítás alapján a 25. király ő.

146 Hetedik császárnak, Mahumetnek – A rigómezei csatában (1389) elesett I. Murádot a Nikápolynál (1396) győztes I. Bajazid követte. I. Mehmed 1413-ban lépett trónra. Székelynél ő szintén „hetedik imperator” (199v), mivel – a nyugat-európai, hagyományos történetírással összhangban – Bajazid és Mehmed közé, a Timur Lenk támadását követő interregnum időszakára még két szultánt beiktat: Celapinust („I. Szülejmán Cselebit”) és Moysést (Muszát). A modern történettudomány ez utóbbiakat nem tekinti szultánoknak. (Vö. Baranyai Decsi János, *Török császárok krónikája*, RMKT XVII, 1, N° 19; GERNOT NUSSBÄCHER, *Neue Beiträge über das Druckwerk „Török császárok krónikája”*, MKSz, LXXXVI [1970.], 387–394.)

149 Ezernégyszáz esztendő – Zsigmond 1387-től uralkodott.

155–156 Csepelyi szigetben... Felesége jobbágyin – A terület a XVI. századig királyi (király-

női) birtok volt. IV. László korától fogva a mindenkori királyné kapta nászajándékba (HORVÁTH LAJOS, 14, 15. j.).

163 Sárlos Boldogasszonyok napjára – Az al-dunai és a csepeli Keve történetét Skaricza szándékosan összemosza. Július 2. valóban ekkoriban (1389) vált egyetemesen megtartott ünnepé, főként az obszerváns ferencesek buzgólkodása révén (BÁLINT SÁNDOR II, 10.). Zsigmond király 1405. április 25-én adományozott éves vásárjogot az al-dunai Kevének. Amikor a Csepel-szigeti Keve Boldogasszony-templomát 1487-ben Sárlos Boldogasszony tiszteletének szentelték, akkor az al-dunai templom patrocíniumát is tudatosan átszámaztatták az új Kevére (HORVÁTH LAJOS, 28–29.).

167–175 Korcsoma és portó... vám s harmincad – Kocsmatartási jog és révbér. Skaricza azokat a privilégiumokat ismerteti, melyeket Zsigmond Ráckeve anyavárosának, a Szerém megyei Keve városának (civitas) adott 1405-ben, 1428-ban és 1435-ben: Vám- és harmincadmentesség, vásártartási és árumegállító jog, adómentesség, a plébános szabad választásának joga, s az a jog, hogy csak saját bíráik ítéelkezhetek felettük (HORVÁTH LAJOS, 9–10.). A délvideki város fejlődésének alapját Zsigmond 1405. évi ún. városi dekrétuma vetette meg, ekkor lett a helységből királyi város (MÁLYUSZ ELEMÉR, Zsigmond király uralma Magyarországon, Bp., 1984, 166.).

177 – Hallj szép dolgot immár az rácokról – A híres al-dunai átkelőhely, Kovin gazdag lakosai – többségükben szerb kereskedők – elmenekültek a Szerémségben dúló törökök elől: II. Murád 1439. augusztus 18-án bevette a szomszédos Szendrő várát. Török csapatok törtek be Keve városába is (HORVÁTH LAJOS, 10–11.).

184 aljának – alvidékének

196 Váci-szigetben – a Szentendrei-szigeten

199–200 ördöggel vetődik, / Aki várnak ellenében látszik – A közmondást máshonnan nem ismerjük. Nyilvánvalóan a „nem jó nagyurakkal egy tából cseresznyézni” közmondással hasonló gyökerű, minthogy a kisember nem szeretett a várurak szeme előtt lakni. HORVÁTH LAJOS szerint (18.) a visegrádi fellegrárral szemben fekvő táj a Keve al-dunai várossal szemközt Szendrő várát idézte fel a menekülőkben, melynek pusztulása rájuk is veszedelmet hozott.

207 sillyérségét – zsellérségét; HORVÁTH LAJOS kissé erőltetett módon Ráckeve Silinge nevű pusztájának (HAJDÚ, N° 1978) nevét véli felfedezni e szóban, s a szöveget így olvassa: „Sillerszeget” Úgy ítéli, hogy a zsellér szó 1440-ben már anakronizmus volt; nem gondol arra, hogy a zsellér szó bérlői jogállást is jelenthetett. Skaricza egy másik versében is használja a zsellér szót: *Descriptio regni coelestis*, 98. sor.

210 ismét szóllának királynak – Albert 1439-ben meghalt. Ráckeve alapítólevelét 1440-ben I. Ulászló állította ki. A szerbek magukkal hozták otthon élvezett jogaikat s jelentős tőkéjüket. Privilégiumaikat V. Lászlóval kezdve Szapolyai János királyig valamennyi magyar uralkodó megújította és megerősítette (HORVÁTH LAJOS, 26–31.).

218 Bálványos és Zkronovc – Az Al-Duna menti Keve 1412-ben kapta meg Zsigmondtól a szomszédságában lévő két elhagyott birtokot, Bálványost és Skronovecet (HORVÁTH LAJOS, 9, 16–17, 19, 31, 36.). Mivel az újonnan alapított, Pest megyei Kevének, azaz Ráckevének nem voltak birtokai, a furfangos ráckeveiek a XVII. században ügyesen kisajátították egykori anyavárosuk privilégiumait, s a két al-dunai falut azonosították két Pest megyei községgel: Bálványost Kapufával, Skronovecet pedig Izrával (HORVÁTH LAJOS, 13., 2. sz. térképvezet), így tettek szert birtokokra, mivel a Pest megyei falvakra mint „örökös prédiumukra” való jussukat a többséggel is el tudták fogadtatni (KULCSÁR PÉTER, Bálványos sive Kapufa, MNY, 1991, 217–218.; SZAKÁLY FERENC, Magyar intézmények a török hódoltságban, Bp., 1997, 35, 48. j.). Mint láthattuk, Skaricza is hozzájárult a birtokok körüli kódósításhoz, amikor a csepeli Ráckevének előbb megadta a kiváltságokat (160–176. sor), és csak ezután hozta be oda az al-dunai rácokat (170. sortól).

226 Ábrahám kisdéd egyházának – ENTZ GÉZA (i. m., i. h.) és HORVÁTH LAJOS (52.) szerint ez a templom azonos volt az elhagyott, majd ismét használatba vett monostortemplommal. Az elég furcsa, hogy Skaricza és Bél Mátyás leírása szerint a Szent Ábrahám-plébániatemplom a városon

belül állt, a pusztatemplom rommaradványai viszont már a XVII. században, s ma is a városon kívül találhatók. Luigi Ferdinando Marsigli Csepel-sziget-térképén jól látható a két régi templom (2 alte Kirchen) Ráckevétől jöcskán északra, „melynek romjai a Ráckevidől Szigetszentmárton felé vezető út mellől csak 1788-ban hordattak szét” (PESTY FRIGYES, i. m., i. h.). ENTZ GÉZA (i. m., i. h.) szerint az ellentmondás feloldható: A város 1794-ben készült térképén úgy ábrázolták Ráckevét, hogy „a Szent Márton felé volt pusztatemplomok is belejejtetnek a város régi formájába, mert mi úgy gondolkoztunk, hogy az is valósággal R[ác]kevi volt valaha” Ez a magyarázat mégsem kielégítő, hiszen Skaricza világosan a város kellős közepén álló épületként mutatja be a Szent Ábrahám-templomot, ahonnan felfelé vagy lefelé sétálva könnyen bejárható egész Ráckeve. A mai római katolikus templom helyén álló Szent Kereszt templomtól pusztán néhány köz választotta el. I. Ulászló király a szerbeket abban az elhagyott helységben telepítette le, „ahol Szent Ábrahám pátriárka tiszteletére egykor templomot alapítottak”. E körül a templom körül épült ki a középkori Ráckeve. Hogy lehetne ez azonos a városmagtól több kilométerre fekvő pusztatemplomok bármelyikével is? Alább látni fogjuk, hogy Skaricza verse alapján az egykori Szent Ábrahám-templom a város belterületén lokalizálható.

228 És egyemben ott imádkozának – értsd: a rácok és a magyarok együtt

238 Dunán túl – a Kiskunságban. Ekkortájt még inkább Budáról nézték a Dunát, a „túl” a pesti oldal volt (Bonfininál, Oláh Miklósnál is így van). A 267. sor is a Kiskunságra céloz.

239 És az Dunát olly kicsinynek tudom – A ráckevei átkelőn ezerszám hajtották át a marhákat, s terelték őket Székesfehérváron és Győrön keresztül Bécsbe (SZAKÁLY, 136–137.).

241 Nagyboldogasszony kápolniját – A ma is álló, gótikus görögkeleti szerb templom (HAJDÚ, N° 2123) építése 1487 körül fejeződött be. Ezzel megszűnt a régi Szent Ábrahám-templom közös használata, a rácok átengedték azt a magyaroknak. A templom elkészültével nyilvánvalóvá vált, hogy az Al-Duna mellől elmenekült szerbek ekkorra már végleg letettek visszatelepülési szándékukról, amit nem sokkal korábban még elképzelhetőnek tartottak (pl. egy 1464. május 8-i oklevél említi, vö. HORVÁTH LAJOS, 22.). Az 1573-ban Ráckeven átutazó Stephan Gerlach szól a szerb templom freskóiról (Mária a gyermek Jézussal a karján), a sok gyertyáról és az oltáron fekvő kis keresztokról (UNGNÁD, 116). Reinhold Lubenau császári követ 1587-ben szintén a freskókat figyelte meg: a szentek alakjait, különösen Szent Miklósét. Megemlíti az ott látott görög könyveket is. (Beschreibung der Reisen des Reinhold Lubenau, hrsg. von W. SALM, Königsberg, 1915, 87.)

246 Szent Kereszt – HAJDÚ, N° 2787: azonos Ráckeve 1517-ben elkészült régi római katolikus templomával, mely 1796-ra megsemmisült (a mai Keresztelő Szent Jánosról elnevezett katolikus templom – HAJDÚ, N° 2172 – a régi közelében, de új helyen épült). Egy 1728-as rajz torony nélküli, egyhajós, késő gótikus épületet mutat.

249 Borbás nemzet jött vala utóbban – A Szent Kereszt templomot és a Nagyboldogasszony templom tornyát építtető gazdag Borbás (Barabás) családról máshonnan nem tudunk. Világos, hogy későbbi betelepülők voltak, „utóbban” jöttek. A törökök elől menekülő rácok tehát több hullámban érkeztek Ráckevére (HORVÁTH LAJOS, 22–23, 36.).

256 Más óta lőn toronycsinálásra – A Borbás nemzetség által épített torony valószínűleg a szerb templom XVI. század eleji, nagyon késői gótikus kapuzatú, különálló tornyával azonos. A Hans Dernschwam által látott toronyóra tehát csakis ehhez a templomhoz tartozhatott, miként ezt Szakály Ferenc is gondolja (HANS DERNSCHWAM, Erdély, Besztercebánya, törökországi útinapló, kiad. TARDY LAJOS, Bp., 1984, 497.; SZAKÁLY, 146. – a templomot itt Szakály hibásan „Szent Léleknek dedikálnak” mondja.).

257 Rakni kezdék az olaszok szépen – Olaszokon a kor nyelvhasználata általában raguzaiakat értett, Skaricza Szegedi Kis-életrajza is megemlékezik Ráckeven élő olaszokról, akik a XV. századtól fontos szerepet játszottak a város életében, s Szegedi Kis István és Skaricza Máté idejében is katolikus hiten voltak (KATHONA, 133.; Tolna mezőváros monográfiája, 103.; SZAKÁLY, 132, 140.). Valószínűleg a gazdag latin (olasz), vagyis raguzai kolónia tagjai használták a Szent Kereszt templomot. 1546-ból két Olasz vezetéknévű családfőről tudunk Ráckeven (HORVÁTH LAJOS, 39.).

265 Így vesze el minden szabadságom – 1541 után a város szultáni hász birtok lett (HORVÁTH LAJOS, 40–48.). Ráckeve valójában fénykorát élte a török uralom alatt, egészen a tizenöt éves háborúig a hódoltság leggazdagabb, legnagyobb városai közé tartozott, kereskedői otthonosan mozogtak mind a Habsburg, mind az Oszmán Birodalomban, s egészen Isztambulig, ill. Bécsig elvitték portékáikat (SZAKÁLY, 130–139.).

267 habos homokom – futóhomok

269 Szörnyű veszedelme Fehérvárnak – Székesfehérvár és Ráckeve közt szoros kapcsolat alakult ki, mivel Kevéből Fehérváron át kereskedelmi út vezetett Bécsbe. A koronázóváros 1543-as eleste után a menekülő fehérváriak egy egész utcát töltöttek meg Ráckeven; ez volt az utolsó nagyobb beköltözési hullám a városba (HORVÁTH LAJOS, 24–25.). Ez a ma is meglévő Fehérvári utca, amelyet Alsó marhahajtó útnak is neveztek (HAJDÚ, N° 2154; HORVÁTH LAJOS, 49., 3. sz. térkép-vázlat). SZAKÁLY (136.) azt is feltételezi, hogy korábban, 1541 és 1543 közt viszont ráckeveiek futottak Fehérvárra.

278–285 kes piac... Kes Fel utca – Értsd: Kis piac, Kis Fel utca. – Ezt a szöveghelyet szinte mindenki idézi, aki Skariczáról ír, de a másolók félreolvasása, illetve Bél Mátyás és MAGDICS (91.) szövegközlései nyomán – hibásan – egy fura „képpiacra”, és a még különösebb „Kép Fel utcára” gondolnak (HAJDÚ, N° 2792, 2796; HORVÁTH LAJOS, 51.; SZAKÁLY, 131.). Kovács József László külön figyelmeztet a Képpiacra és a Kép fel utcára, melyek – szerinte – „hajdani ikonfestőiskolára emlékeztet”-nek. HORVÁTH LAJOS szerint is talán ikonokat árultak itt, vagy az egyik kereskedőházat díszítette valamiféle szentkép (51.). Festőiskola és képpiac helyett azonban a nyújtott „s” hang jelölésére szolgáló β betű félreolvasásáról van szó. A XVII. század végén ezt a betűt az „s” hang jelölésére már nemigen használták. Kunszabadszállási Mihály könnyen nézhette p-nek, mivel ő szinte pontosan úgy kanyarította a p-t, ahogyan a XVI. században a nyújtott „s” hangértékű β-t: K1, BÉL, K2, K3, MAGDICS, HORVÁTH LAJOS: kep (lásd KOVÁCS JÓZSEF LÁSZLÓ, Szegedi Kis István és Skaricza Máté ráckevei iskolája, 1563–1591, in uő., Régen volt iskolák dicséretes törvényei. Kilenck iskolatörténeti tanulmány, Zsámbék, 1984, 58. – Főiskolai füzetek, 3.; vö. ÁCS PÁL, Volt-e ikonfestő-iskola a XVI. századi Ráckeven? Egy félreolvasás utóélete, in Csonka Ferenc 80. születésnapjára, Bp., 1996, 5.).

283 Nagy Fel utca – F. Mentényi Klára mutat rá arra, hogy ez az utca feltehetőleg azonos a mai Kossuth Lajos utcával. Ez lehet a *Szegedini vitában* említett *platea maior*, azaz a főutca (KATHONA, 106.). A Luigi Ferdinando Marsigli által készített XVII. század végi látkép és helyszínrajz is ezt a beépítési útvonalat hangsúlyozza. A Skaricza által javasolt séta útvonalának felrajzolásához ez az utca jelentheti a kiindulópontot. (Skaricza versének itt következő helyneveit HAJDÚ, N° 2788–2815-ig terjedő számozással mint lokalizálatlan neveket iktatja gyűjteményébe.) Innen, a fenti városrészből indulunk, ennek a résznek nevezetes utcái a Nagy Fel utca, Kis Fel utca, Mellék-utca, Olajverő utca és a Fehérvári utca. Itt található a város hat piaca közül öt. „Alátérvén”, a másik városrészben szintén több utcát sorol fel a vers: Nagy Al utca, Akasztófás, Makófalva (ez Makád község régi neve volt: HAJDÚ, N° 2554, tehát: Makófalvi út; HORVÁTH LAJOS hibásan származtatja a Csanád, ill. Kolozs megyei Makó, Makófalva helynevekből: 36, 51.), Oldal utca, Szeg utca, Szent Miklós utca. Skaricza elbeszélése nyomán szinte kirajzolódik a korabeli Ráckeve térképe, a tájolás mégis nehézségbe ütközik. Annyi bizonyos csak, hogy a Szent Ábrahám-templomtól a még jócskán lehetett „fölfelé” sétálni. Onnan „fel indulván” Skaricza a városszéli Oldal utcán a kis keresztutcákat veszi sorra: Szoros köz, Fa köz, Rév köz, Köves köz, Szénás köz. Ezek nyilvánvalóan a Dunára merőleges utcácskák voltak, a Rév köz biztosan. „El alá eredvén ugyanonnan”, vagyis a Szent Ábrahám-templomtól, eljut az Oldal piacig. A kis utcákat itt már „oldal” nevezettel illeti: Ruhás, Boros, Horgas (ez egy összekötőút: „általutca”, itt áll a Szent Kereszt templom) és Halász oldal. Ha tehát a Skaricza emlegette Szent Ábrahám-templom egykor ilyen központi fekvésű volt, akkor aligha azonos a centrumtól messze, Szigetszentmárton felé eső pusztatemplommal. A város lényegében máig három városrésze tagozódik: „Felszeg”, „Középszeg” (vagy „Város

dereka”) és „Alszeg” (HAJDÚ, N° 1215; HORVÁTH LAJOS, 50.). A Szent Ábrahám-templom csakis a Középszezen lehetett.

292 Szent Miklós utcája – ENTZ GÉZA (i. m., i. h.) szerint itt állt a reformátusok temploma. A Csepel-szigeten mindenestre az 1330-as években volt egy Szent Miklós-templom, a Topográfia feltételezi, hogy a protestánsok ezt vették használatba. Szent Miklósról elnevezett templomról azonban sem Skaricza, sem Bél Mátyás nem beszél, Szent Ábrahám-templomról annál inkább (HAJDÚ, N° 2146). Mind a korabeli városleírások, mind a régi veduták csupán három templomot mutatnak Ráckeven – s így van ez ma is. A görögkeleti Nagyboldogasszony a rácoké volt, a katolikus Szent Kereszt a raguzai „olaszoké”, a régi Meggyes egyházának is nevezett Szent Ábrahám pedig a magyaroké. Ez – vagyis „Ábrahám kisdied egyháza” – azonos lehetett az egykori Szentábrahámtelek falu plébániatemplomával. Ide, e köré, és nem a hajdani monostor tövébe telepítette le I. Ulászló a menekülő rácokat, s a Nagyboldogasszony templom elkészültével ez lett a magyarok temploma, miként ezt Skaricza elbeszéli. Lubenau a rácokéi „zwingliánusok” templomát egyszerű nyitott háznak látta, mikor a református pap, feltehetőleg Skaricza kíséretében oda betért. Benne egy leterített asztalon és a szőnyeggel borított székeken kívül semmi látnivaló nem volt. Nem csoda, mondja, hogy a törökök leginkább ezt a vallást szívelik (SZAKÁLY, 146.).

Furcsa lenne, ha Skaricza éppen a saját templomát nem emlitené meg a versben. Azt, amelyről Szegedi Kis-életrajzában büszkén elbeszéli, hogy abban, a „mi templomunkban”, zajlott le 1565-ben a mestere és Seraphinus Panthanus ferences szerzetes közti rácokéi hitvita (FEKETE, 159; KATHONA, 133.), melyen a város mindhárom hitfelekezete megjelent. Ám ez a különös hiányosság egycsapásra megszűnik, ha a Szent Ábrahám-templomot és Skaricza saját templomát egyazon épületnek vesszük. Ha ez a feltevés bebizonyosodna, mind Skaricza versét, mind Ráckeve történetét tisztábban értenénk. Világossá válna, hogy a régi Szent Ábrahám-templom, melytől az egész település ered, valójában a városukra büszke, jómódú magyar reformátusoké, vagyis a versszerző Skaricza Máté saját temploma volt.

293–296 Nem szükség az utcát lakosokról / Elnevezni... stb. – Skaricza fejtegetéseire az utcanévadás elveiről Horváth János is felfigyelt (HORVÁTH, 433.). Meglehetősen ritka dolog még ez Magyarországon ebben a korban. HORVÁTH LAJOS (53.) megállapította, hogy a rácokéi és tolnai szandzsák-összeírásokban – az általános gyakorlattól eltérően – az utcákat az utcafőnökök (ser-i mahalle) nevei szerint vették lajstromba. Skaricza talán ezt a szokást bírálta.

313 általutcat – általút = a legrövidebb, a legegyszerűsebb út (NySz III, 869.; RMKT XVI, 4, 322.)

319–320 Az bíróság köz volt eddig bennem, / És köz fizetésben minden népem – Ráckeve rendelkezett a szabad bíróválasztás jogával, és polgárai az adót közösen fizették (HORVÁTH LAJOS, 30.). HAJDÚ (N° 2815) félreérti a szöveget, s a „Bíróság köz”-t felveszi Ráckeve utcanévei közé.

322–323 Polgárimban lakott nagy egység, / Mostan pedig gyűlölség s irigység – Jó lenne tudni, hogy közhelyről, avagy a várost megosztó valós ellentétéről van-e itt szó? Talán mindkettőről. Ezek a sorok feltűnően összecsengenek Ráckeve jelmondatával, mely a város 1520-ban vésett címerpecsétjének körirataként maradt ránk: VITA MIHI CHRISTUS RERUM CONCORDIA FISCUS R. K. („Krisztus az én életem, s egyetértés az üzletem”; HORVÁTH LAJOS, 23–24, 33–35.)

334 böjtmás hóban – márciusban

ADHORTATIO OPTIMA AD IUDICES

Kézirata: Lugossy-kódex. (1629–1635) 30v–31v. „Adhortatio optima ad iudices”, a végén: „Finis adest” Bibliográfiai leírását lásd Ú. SZABÓ GYULA, A Lugossy-kódex, MKSz, 1913, 224–225.; DÉZSI LAJOS, A Lugossy-codex és kiadatlan versei, Bp. 1915, 7. – Debrecen, Református Kollégium, R. 537. Fényképmásolat: OSZK Facs. I. Mss. 499. – STOLL N° 47

Kiadása: DÉZSI LAJOS, Régi magyar verseskönyvek ismertetése, III, A Lugossy-kódex kiadatlan versei, ItK, 1914, 80–81.

RPHA N° 3221

Strófaképlete: a12 (6+6), a12 (6+6), a12 (6+6), a12 (6+6)

Dallama: RMDT I, N° 15; a nótajelzés Dobai András énekére vonatkozik (RPHA N° 12), ugyanezt a dallamutalást tartalmazza Decsi Mihály kötetünkben közölt éneke (65.), valamint Sztárai Mihály verse, az *Akhab és Illés históriája* (*Mostan emlékezzünk a keresztyénekről...*, RPHA N° 1015).

Akrosztichon: BKOVINIAAINMEHDDA

Horváth János teljes meggyőződéssel Skaricza Máténak tulajdonítja ezt az éneket (HORVÁTH, 430, 432, 515.), de csupán Dézsi és Ú. Szabó fent idézett munkáira hivatkozik, melyekben viszont a vers attribúciójáról nem esik szó. Skaricza valóban említi Ráckeve bíróit a *Kevi városáról való széphistóriájában* (lásd kötetünkben: 320. sor), ez azonban nem lehet komoly érv a szerzőség mellett. Hasonló határozottsággal nyilatkozik az ének szerzőjéről Botta István is. A bírákhoz intézett *Adhortatiót* „kétségtelenül” Skariczától származó versnek tudja, ám indokait ő sem közli (Botta, Huszár Gál, 409.). Az éneket hiteles Skaricza-versként idézi Kovács József László is: Szegedi Kis István és Skaricza Máté ráckevei iskolája (1563–1591), in uő., Régen volt iskolák dicséretes törvényei. Kilenc iskolatörténeti tanulmány, Zsámbék, 1984, 67. – Főiskolai füzetek, 3.

A RPHA szerint a szerző ismeretlen.

Az ÚMIL (I, 417.) új ötlettel a *Dienes és Damokles históriáját* (lásd kötetünkben: 65–71.) író Decsi Mihálynak tulajdonítja az éneket, talán a két vers azonos nótajelzése alapján.

Eddig senki sem foglalkozott az akrosztichon szövegével, amely személynévnek meglehetősen furcsa. Több Bukovina nevű szlovák faluról tudunk (FÉNYES ELEK, Magyarország geographiai szótára, I, Pest, 1851, 186.), „Bukovinai” vezetéknévű egyént viszont a XVI. századból nem ismerünk. Egyesek a KOVIN szót vélik felfedezni az akrosztichonban. Minthogy ez Ráckeve szerb neve, ebből Skaricza Máté szerzőségére következtetnek (FÉNYESI LÁSZLÓ szíves közlése; lásd a Skaricza Mátéra vonatkozó jegyzeteket is: 467.).

A vers keltezése bizonytalan. Nótajelzése, tárgyválasztása, stílusa és a Lugossy-kódexben el foglalt helye alapján nagy valószínűséggel a 1580-as évekre tehető.

I Birak, nektők szollok, kerlek, halgassatok – XVI. századi énekek tipikus megszólító formulája; vö. „Hegedüs Márton” énekének első sorával: „Hegedüsök, nektek szolok, megh halgasatok” (lásd kötetünkben, 369.).

12 Ennek hajlekara – a templomra

13 Visellietők gondgyat hívön az kösségnek – A XVI. században valóban megnövekedett a világi hatóságok, így a városi magisztrátusok feladatköre és felelőssége. A bíró számára előírták, hogy „legyen gondja az iskolának építésére” – ahogyan a bánffyhunyadi *Bíróságról való constitutio* írja (idézve: Magyarország Története 1526–1686., szerk. R. VÁRKONYI ÁGNES, I., Bp., 1987, 549–550. – A vonatkozó fejezetet PÉTER KATALIN írta.).

21 Nintsen az Istennel szömy valogatas – 5Móz 1,17; 2Krón 19,7; Róm 2,11

24 Undok apro bezed, nem io az okadas – ismeretlen közmondás

36 bator – ám

39 Berös – béres; vö. a NySz (I, 211.) adataival: „béres igazság, nem hitből való”; „béres, ki nem pásztor, kinek a johok nem tulajdoni” stb.

42 gorombasagat – tudatlanságát

ZOMBORI ANTAL

Nyomatott kiadása: „Historia sacra continens praelia ac pugnas filiorum Israel cum gentibus ethnicis, pro lege sancta, ac pro sanctificatione sabbathorum, et mortem Eleazari cuiusdam fidelissimi sacerdotis, ac Machabeorum septem fratrum, ab vna matre genitorum, custodientes legem patris traditionem non manducantes carnem porcinam ob hoc ab Antiocho rege saeuissimo in Antiochia, martirij gloria coronati sunt vna cum matre sua. Debrecini, 1583, Rodolphus Hoffhalter”, az ének végén: „FINIS” – A könyv utolsó levelére (F4r) helykitöltés céljából Csegedi András *Jeruzsálem városának veszedelméről* szóló versének (RPHA N° 574) 16 sornyi kolofonját nyomtatták. – RMNy I, 526

RPHA N° 1255

Strófaképlete: a14(7,7), a14(7,7) a21(7,7,7), a21(7,7,7)

Dallama: RMDT I, N° 83; vö. RMDT I, 752.

Akrosztichon: SPECTABILI AC MAGNIFICO DOMINO DOMINO FERDINANDO SAAMARIAI SVPREMO CAPITANEO ARCIS VIVARH M SACRAE CAESAARIS REGIAE MAIESTATIS DOMINO SVO CLEMENTISSIMMO ANTONIVS ZOMBORI CANIT HISTORIAM DE ELEAZARO SACERDOTE AC MVLIEERE MACHABEA ET DE SEPTEM FRATRIBVS AB VNA MACHABEA MATRE GENITIS CVSTODIENTES LEGEM PATRIS TRADITIONEM NON COMEDENTES CARNEM PORCINAM OBHOCABANTI OCHOREGE SAILNAAVISSTLHMEEE

Kiadásunk a British Museum unikum példányának OSzK-beli fotómásolatáról készült.

A költemény első és második részét bevezető, összefoglaló jellegű latin versek valószínűleg Zombori Antal szerzeményei.

A SZERZŐ

A vers szerzőjéről az irodalomtörténet semmit sem tud, és nevét a protestáns egyháztörténetírás sem jegyzi. Mindössze annyit sikerült kideríteni róla, hogy 1576-ban Pakson szolgált mint református lelkész, mivel neve így szerepel a hercegszöllősi zsinat határozatainak aláírói között: Antonius Zombori, Pastor Paxiensis (LAMPE–EMBER, 293.; FÖLDVÁRYb, 64.; vö. Skaricza Máté életrajzával: 458.). Vezetékeve valószínűleg a hegyaljai Mezőzomborra utal.

Egy bizonyos Zombori (Pap) Antal – nem tudni, hogy azonos-e a versszerzővel – 1578-ban is feltűnik egy folyamodványban, melyet Mágócsi Gáspárhoz bizonyos pénzek kifizetésének dolgában intézett: „in persona magnifici domini Casparis Magochi... item etiam ab pio verbi Dei ministro Antonio Pap de Zombor et praetium illis persolvere nolle” (KEMÉNY LAJOS, Sárospatak és Újhely történelméhez 1527–1578, in Adalékok Zemplén Vármegye Történetéhez, 1910, 208.).

Nagy valószínűséggel állítható, hogy Zombori Antal Pakson szerezte versét, miként a kolofonban írja: „Dunának mentében, egy nyomorult kis helyben” (2042. sor) – a város illetén minősítését talán nem kell szó szerint venni, Sztáraitól eredő kolofon-toposzról van szó (vö. Decsi Gáspár énekének kolofonjával, 61.).

Az 1580-as években Paks Tolnához hasonlóan gazdag Duna menti mezőváros volt (SZAKÁLY, 25, 48.). HANS DERNESCHWAM (Erdély, Besztercebánya, törökországi útinapló, kiad. TARDY LAJOS, Bp., 1984, 494.) elbeszéli, hogy a század közepén mind a törökök, mind a hajdúk felpredálták (1553). Ezeket a viszontagságokat később kiheverhette, Stephan Gerlachban kellemes emlékeket hagytak a paksi jó étek (UNGNÁD, 119.). A mezőváros szellemi „elitjét” a protestáns lelkészek és a gazdag „literátus” kereskedőpolgárok képviselték, miként Ráckeven és Tolnán (SÓLYOM SÁNDOR, Egy evangélikus gyülekezet a Duna partján. Egyháztörténelmi tanulmány a paksi gyülekezet történetéről, Paks, 1991.). Paksról származott a kor egyik legnevesebb református polihisztorja, Paksi Cormaeus Mihály (ZovLex, 451.; KATHONA, 40.).

FERRANDO ZAMARIA, A VERS CÍMZETTJE

A vers akrosztichonjában a szerző művét Érsekújvár „főkapitányának” ajánlja. Ferrando Zamaria Speciecasa nápolyi családból való katonatiszt életrajza viszonylag jól ismert. 1568–74-ig tatai kapitány (az ő nevét viseli a vár dél-nyugati bástya, a Ferrando-bástya), 1574–78-ig komáromi főkapitány-helyettes, 1577–78-ig ideiglenesen megbízott komáromi főkapitány, 1579–93-ig veszprémi főkapitány, 1581–89-ig pedig ideiglenesen megbízott érsekújvári főkapitány volt. TAKÁTS SÁNDOR szerint (A komáromi daliák a XVI. században, in uő., Fejezetek Komárom művelődés- és gazdaságtörténetéből, kiad. HIDVÉGI VIOLETTA, Tatabánya, 1996, 61.) Ferdinánd itt született Magyarországon, Komáromban, s „testetül-lelkestül magyar” volt. Apját, a tehetséges, művelt nápolyi hadiépítész Ferdinánd király hívta Magyarországra. Johannes Maria Speciecasa haláláig itt szolgált részint mint dunai flottaparancsnok (1540–41), részint mint a komáromi, zólyomi erődítési munkák vezetője (TAKÁTS, Rajzok II, 11.; FLORIO BANFI, Mario Speciacasa nápolyi hadiépítész és hajóskapitány Magyarországon, HK, 1932, 236.; DÉTSHY MIHÁLY, Adatok Joannes Maria Speciecasa hadiépítész életpályájáról, in Gerő László nyolcvanötödik születésnapjára, szerk. PAMER NÓRA, Bp., 1994, 227–234.).

A magyar katonává lett nápolyi építész fiát a végeken csak Ferrandóként vagy Ferrantóként emlegették (vö. kötetünkben *Sásvár bég históriájával*, 160. sor.), neve lépten-nyomon előtűnik a korszak levelezésében (pl. BUDAI BASÁK, 153, N° 144; TAKÁTS, Rajzok I, 75, 205, 280, 343, 349–353.; TAKÁTS, Rajzok II, 137, 194–195.; TAKÁTS, Rajzok III, 58, 158.). Saját kezével aláírt egyik elismervényén „Ferdinando Zamariá”-nak írta magát (HUNGLER, 194, 7. j.; Alsőörs története, szerk. LICHTNECKERT ANDRÁS, Veszprém, 1996, 136, N° 3 – A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai, 11.; – mindkét helyen hibás olvasattal, a helyes olvasatra lásd az utóbbi kiadványt: 118, 3. kép). A „Zamaria” tulajdonképpen apjától örökölt összetett keresztnévnek (Zuan Maria, Gianmaria) torzult alakja. Stephan Gerlach találkozott vele 1573-ban, s leírta külsejét: „Ferdinánd alacsony ember, sűrű, feketésbarna, nyírt szakállal, farkasbundában. [...] Hasonlít Thury Györgyhöz, aki erős, szőrös, bárdolatlan ember volt, olyan, mint a medve. Pompával nem törődött, csak az istállóban feküdt, a lovak között” (UNGNÁD, 104–105.).

Leginkább az a kaland irányította rá az irodalomtörténészek figyelmét, amelybe Balassi Bálint a főkapitány feleségével keveredett 1588-ban (ECKHARDT, Az ismeretlen Balassi, Bp., 1943, 161–163.; u.ő., BBÖM I, 374.; u.ő., Balassi Bálint érsekújvári kalandja, It, 1955, 445–455.; KÖSZEGHY PÉTER, Ki volt Balassi Céliája?, in Klaniczay-émlékkönyv, Tanulmányok Klaniczay Tibor emlékezetére, szerk. JANKOVICS JÓZSEF, Bp., 1994, 253, 255.). A Balassi-kutatók szerint az asszonyt Lucia Zandeggernek hívták. Annyi bizonyos, hogy Zamaria 1588. január 7-én megnősült; a kapitány ezt előre bejelentette a Haditanácsnak, egyszersmind e napra eltávozást kért és kapott (Österreichisches Staatsarchiv, Wien, Kriegsarchiv, Protokolledes Wiener Hofkriegsrates, Expedit Band 181, folio 104. és Regesta Band 180, folio 102.).

Ferrando azonban többször is megházasodott. Tudjuk, hogy az 1560-as években is nős ember volt, felesége – feltehetően ekkortájt – Paksy Borbála volt (NAGY IVÁN IX, 18.). Zamariáné Paksy Borbála személye megvilágítja az itt közölt vers szerzője és címzettje közötti kapcsolatot. Zombori

Antal a kolofon szerint még 1582-ben is Pakson élt mint református lelkész. Paks birtokosa ebben az időben a pakosi Paksy (Paxy) család volt, köztük Paksy György, a neves Paksy János komáromi főkapitány (1552–62) fia. Paksy György 1586-ig győri lovaskapitány (másként lovashadnagy), később, 1586–93-ig tatai főkapitány volt. Minthogy Győrben szolgált már az 1570-es években, biztosan ismerte Zamariát, aki a közeli Komáromban, majd 1579-től a győri végvidék egyik legfontosabb várában, Veszprémben teljesített szolgálatot. E főtisztek egy társaságot alkottak. Zamaria ebből a körből házasodott, amikor feleségül vette Paksy György húgát, Borbálát. Zombori Antal nyilvánvalóan Paksy Györgyön keresztül ismerhette meg Zamariát, és kerülhetett vele – eddig ismeretlen körülmények között és okokból – szorosabb kapcsolatba.

Kérdés, hogy Ferrando kapitány rokonszenvezett-e Zombori versének protestáns érzületével? Alighanem igen. Feleségének apja, Paksy János főkapitány a reformáció nagy patrónusa volt, ő hívta meg Huszár Gált Komáromba a sajkások káplánjának (BOTTA, Huszár Gál, 261–264.).

Szinte bizonyos, hogy az 1582-ben keletkezett verses história Érsekújvárnak a korszerű (ún. új-olasz) várépítkezéseket követő újraalapításának, s Zamaria ideiglenesen megbízott főkapitánnyá való kinevezésének alkalmából készült (PÁLFFYb, 165.). Zamaria elődje, Friedrich von Žerotín (1580–81) az újjáépült vár fatemplomában protestáns istentiszteleteket tartatott. A várépítkezések a morva rendek költségén folytak (ISTVÁNFFY–VIDOVICH I, 618–619.), a Žerotín család pedig a protestáns cseh–morva testvérek nagy támogatója volt (MATUNÁK MIHÁLY, Érsekújvár második alapítása, 1582, HK, 1897, 102.). A vár erődítményrendszerét Ottavio Baldigara tervei alapján modernizálták, s Érsekújvárt nyugat-európai jellegű erődvárossá alakították: L. A. MAGGIOROTTI, *Architetti e architetture militari*, III, Roma, 1939.; AMELIO FARA, *Il sistema e la città, Architettura fortificata dell'Europa moderna dai trattati alle realizzazioni 1464–1794*, Genova, 1989.; ORTUTAY ANDRÁS, *Érsekújvár szerepe a volt Esztergom vármegye területén a magyar királyság és a török uralom időszakában*, in *Végvárak és régiók a XVI–XVII. században*, szerk. PETERCSÁK TIVADAR és SZABÓ JOLÁN, Eger, 1993, 161–176. – *Studia Agriensia*, 14.; PÁLFFYq, 90. A Žerotín családról: SZABÓ ANDRÁS, *Morva–magyar kapcsolatok a XVI. század második felében*, in *Klaniczay-emlék-könyv, Tanulmányok Klaniczay Tibor emlékezetére*, szerk. JANKOVICS JÓZSEF, Bp., 1994, 172–176.). További adatok Ferrando Zamaria főkapitány életéhez: SZURMAY LÁSZLÓ, *Egy nápolyi származású várkapitány Veszprémben*, in *Veszprémi Szemle. Várostörténeti Folyóirat*, V (1997), fasc. 1–2, 14–24.; SZAMOSKÖZY, 88.; UNGNÁD, 190–191.; SZAKÁLY, 167, 170.; PÁLFFYb, 55, 91, 240.

A VERSFORMA

A nótajelzés Sztárai Mihály Cranmerus-históriájára vonatkozik: RPHA N° 1020. Zomborin kívül csak Decsi Gáspár hivatkozik erre az énekre. Zombori Antal a Sztáraiétól eltérő rímszerkezetet alkalmaz, ilyenformán új strófaszerkezetet alakít ki, melyet a XVI. században egyedül csak ő használ (RPHA II, 751.).

PSEUDO-JOSEPHUS: A MŰ FORRÁSA

A história forrásáról Zombori Antal annyit közöl, hogy „az Machabeusoknak irasibol” dolgozott (27., 59. sor). A RPHA szerint „1Mak 3–8; ill. 2Mak 3” lehetett a vers modellje (a második locus hibás: 2Mak 6–7-re javítandó). Ez a megállapítás így is csak részben igaz. A „prima pars” szövege valóban a Makkabeusok első könyvét követi, az ének „masic része” azonban lényeges eltéréseket mutat a Makkabeusok második könyvének elbeszéléséhez képest. Ez utóbbi bibliai könyv Zombori Antal versezetétől eltérő módon beszéli el az agg Eleázár, valamint a hét Makkabeus mártír és édesanyjuk vértanúhalálát. Zomborinál a kínzások és kivégzések módozatai is különböznek a Bibliában leírtaktól. Mindezek viszont megvannak az i. sz. I. században keletkezett apokrif Makkabeusok negyedik könyvében, amelyet Zombori lényegében hűen követ (kiadásai és kommentárjai: R. H. CHARLES, *Apocrypha*, vol. 2, London, 1913, 653–685. a kommentárokat

R. B. TOWNSHEND írta; ANDRÉ DUPONT-SOMMER, *Le Quatrième Livre des Maccabées* [Bibliothèque de l'École des Hautes Études, fasc. 274.], Paris, 1939.; *The Oxford Annotated Apocrypha. Revised Standard Version. Expanded Edition Containing the Third and Fourth Books of the Maccabees and Psalm 151*, ed. by BRUCE M. METZGER, Oxford, 1977, 309–329.; C. L. WILLIBALD GRIMM, *Kurzgefaßtes exegetisches Handbuch zu den Apokryphen des Alten Testaments*, 4. Lieferung, Leipzig, 1857, 294. skk.; *The Third and Fourth Books of Maccabees*, ed. by MOSES HADAS, New York, 1953, 91. skk.). A Makkabeusok negyedik könyve retorikailag gondosan kimunkált szépirodalmi alkotás, a sztoicizmus és a judaizmus keveréke. A mű filozófiai modellje feltehetőleg Platón *Gorgiasza* volt (HADAS, i. m., 115–118.).

Ezzel a história forrásainak kérdése tisztázottnak lenne mondható, ha nem mutatkoznának szembeötlő különbségek a magyar elbeszélés és a *Septuaginta*-ban lévő Makkabeusok negyedik könyve között is. Zombori ugyanis ismerni véli a Makkabeus mártírok és anyjuk neveit, valamint azt, hogy kivégzésükre Antiokhosz Epiphanész „tartomaniában”, „Susandron neuü varos”-ban került sor, vagyis Szíriában. Ezeknek a neveknek és a helyszín megjelölésének a görög bibliában nincs nyomuk.

Meg kellett lenniök viszont abban a forrásban, amelyet a Makkabeusok mártírhálálát elbeszélő XVI. századi protestáns énekszerzők egyöntetűen használtak. Mind Sztárai Mihálynál (*Régen ó törvényben vala Jeruzsálemben*, RPHA N° 1194), mind Bornemisza Miklósnál (*Majdan nektek mondók jeles nagy csudát*, RPHA N° 852) lényegében ugyanazokat a neveket találjuk, noha forrásként mindketten a 2Mak 6–7-re hivatkoznak:

Salamana neve az gyermekek anyjának,
Makabeus neve vala az első fiának,
Aber, Makir, Akaz, Aret, Iudas, Iakob nevek hét fiainak.

(SZTÁRAI MIHÁLY, *Az istenfélő Eleazar papról*, RMKT XVI, 2, 317.)

A vértanú-nevek kérdésével már Katona Lajos, Dézsi Lajos, Horváth János és Botta István is foglalkoztak, de a választ nem találták (KATONA II, 10–46.; RMKT XVI, 8, 450.; HORVÁTH, 446–447.; BOTTA ISTVÁN, Bornemisza Miklós, in *Lekipásztor*, 1988, 527–537. – A történet XVII. századi unitárius versfeldolgozása *nem* tartalmaz neveket: *A hét ifjak históriája*, 1618, RMKT XVII, 4, N° 54).

A probléma megoldása a Makkabeusok negyedik könyve latin fordításának szövegtörténetében rejlik. Ez sokban eltér a *Septuaginta*-tól, nem pontos fordítása, hanem meglehetősen szabad átdolgozása, itt-ott félreértése a görög textusnak (kiadása: *Passio SS. Maccabeorum. Die antike lateinische Übersetzung des IV. Makkabäerbuches*, hrsg. von HEINRICH DÖRRIE, Göttingen, 1938.; szakirodalom: D. SCHÖTZ, *Makkabäer*, in *Lexikon für Theologie und Kirche*, hrsg. von J. HÖFER und K. RAHNER, Freiburg, 6, 1961, 1318.). A latin változat keresztény interpretáció, mely a IV. században keletkezhetett. Szövegét nagyon sok középkori kézirat megőrizte (a sztemmát lásd DÖRRIE kiadásának függelékében), ezek közül azonban egyik sem tartalmazza a Szent Makkabeusok neveit.

A Makkabeusok szóban forgó negyedik könyvét *De imperio rationis* (Az uralkodó értelemről) címmel már az ókeresztény egyházatyák – tévesen – Josephus Flaviusnak tulajdonították, pl. Euszebiosz *Egyháztörténete*: 3. 10,6 (JACOB FREUDENTHAL, *Die Flavius Josephus beigelegte Schrift „Über die Herrschaft der Vernunft“* [IV. Makk.-B.] eine Predigt aus den I. nachchristlichen Jahrhundert untersucht, Breslau, 1869.; AUGUST FRIEDRICH PAULY–GEORG WISSOWA, *Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, XIV/1, Stuttgart, 1928, 800–805.; ANDRÉ DUPONT-SOMMER, i. m.; F.-M. ABEL, *Les livres des Maccabées*, Paris, 1949.; O. PERLER, *Das 4. Makkabäerbuch, Ignatius von Antiochien und die ältesten Martyrenberichte*, in *Rivista di Archeologia cristiana*, XXV [1949], 47–76.).

A Pseudo-Josephus-könyv reneszánsz kori népszerűségét az az antológia alapozta meg, amelyet Helias Mertz kanonok (Marcaeus), a Szent Makkabeusokról elnevezett kölni apácakolostor gondnoka állított össze a mártírok szenvedéseit tárgyaló legkülönbözőbb írásokból (ROSWITHA HIRNER, *Der Makkabäerschrein in St. Andreas zu Köln*, Bonn, 1970.). A kötetet Erasmus közreműködésével rendezték sajtó alá, s Eucharius Cervicornus nyomtatta ki Kölnben, 1517-ben (Köln, Universitätsbibliothek, ADs 27. Lásd: *Monumenta Judaica. 2000 Jahre Geschichte und Kultur der Juden am Rhein. Eine Ausstellung im Kölnischen Stadtmuseum*, 15. Oktober 1963 – 15. Februar 1964, Katalog, hrsg. von KONRAD SCHILLING, A42, Köln, 1963.). Ezt követően Erasmus Helias Mertzhez címzett ajánlásával együtt a mű bekerült a latin nyelvű Josephus-összkiadásokba: pl. *Flavii Iosephi... de imperio rationis... ab Erasmo recognitus, martirium Machabeorum graphice describens*, Köln, Cervicornus, 1524, 341. A könyvnyomtatás korát a mű ókori latin fordításának számos kézirata közül egy sem érte meg, ez az „erasmusi” szöveg viszont páratlan népszerűségnek örvendhetett. Az Erasmus nevével jegyzett szövegforma további kiadásainak bibliográfiáját HEINRICH DÖRRIE állította össze: i. m., 118–120. Iosephus XVI. századi német és lengyel fordításai e latin kiadások szövegét és beosztását követik. A Makkabeusok IV. könyvének görög szövege először a strassburgi *Septuaginta* III. kötetében jelent meg 1526-ban (FREUDENTHAL, i. m., 127., HADAS, i. m., 136.). Ezt követően egyre nyilvánvalóbbá váltak az eredeti és az „erasmusi” szövegforma különbözőségei. Emiatt a baseli Frobenius-nyomda 1567-ben új fordítást készíttetett, ez azonban nem tudta kiszorítani az „erasmusit”, melyet még a XVII. században is többször újranyomtattak.

Valójában Erasmus nem sok időt szánt erre a munkára. Komolyan kell vennünk azt a kijelentést (lásd Mertzhez írt levelét az antológia A1v lapján), hogy csak nagyon rövid időt, egy napot dolgozott ezen a könyvön. Az is igaz lehet, hogy csupán átnézte azt a kéziratot, amit már lényegében készen kapott.

Ez a szövegváltozat semmiképpen sem illeszthető be az ismert középkori kéziratos hagyományba, Dörrie számára sem világos, hogy Erasmus milyen kéziratból dolgozott. Mégis kétségtelen, hogy a XVI. században ezt a könyvet Erasmus tekintélyével alátámasztott hiteles Flavius Iosephus-szöveggént fogadták el.

Nos, ez az „erasmusi” szövegforma tartalmazza a Makkabeus vértanúk neveit s mindazokat a részleteket, amelyekben a magyar feldolgozások eltérnek az ókori görög, ill. latin textustól.

A SZENT MAKKABEUSOK VÉRTANÚSÁGÁNAK TÁRGYTÖRTÉNETE

A késő antik korban Antiochiában egyfajta zsidó szentkultusz alakult ki a Makkabeus mártírok körül: a tetemeket ismeretlen helyről a város Kerataion nevű zsidónegyedébe, a zsinagógába szállították. Zsidók és keresztények évszázadokon át éltek egymás mellett ebben a kis-ázsiai nagyvárosban. A szenvedéstörténet mártírnevekkel kibővített keresztény legendaverziója alighanem akkor keletkezett, amikor a IV. században a keresztények erővel elfoglalták a zsinagógát, s a hely fölé bazilikát emeltek. Mindezt az antiochiai Malalasz krónikája beszéli el (vö. THEODOR KLAUSER, *Christlicher Märtyrerkult, heidnischer Heroenkult und jüdische Heiligenverehrung*, Köln und Opladen, 1960, 34.; ELIE BIKERMAN, *Les Maccabées de Malalas*, Byzantion, 1951, 74.). Egy korai arab nyelvű keresztény Antiochia-leírás pedig részletesen beszámol arról, hogy a templomot Szent Salamonáról (Asmunit) nevezték el, s kriptájában láthatók voltak Eleázár (Ezra), Asmunit és a hét fiú sírjai (M. RAMPOLLA, *Del luogo del martirio e del sepolcro dei Maccabei*, Roma, 1897.; MAX MAAS, *Die Maccabäer als christliche Heilige*, *Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums*, XLIV [1900], 153.). Szent Salomona nevét egyébként a *Ménologion* néven ismert görög legendárium is tartalmazza (J. G. MIGNE, *Patrologia Graeca*, Paris, 1844-től, CXVII, 567–568.). Név szerint megemlékeznek róla a szláv, az arab, a szír stb. egyházak naptárai.

A posztbiblikus héber források szintén ismemei vélik a vértanúk anyjának nevét: pl. a Josephust parafrázáló *Joszippon* Hannah-nak, a rabbinikus iratok pedig Tanchum lánya Miriamnak hívják (FREUDENTHAL, i. m. 96., HADAS, i. m., 127–135. – Téved tehát BOTTA ISTVÁN, amikor úgy véli,

hogy Bornemisza Miklós „posztbiblikus héber irodalmi hagyomány alapján” iktatja be versébe a mártírok neveit, i. m., 1988, 529.).

Szent Salamona neve (görögül Szalomonisz, szíriul Semúni vagy Asmúnit) a héber Hasmónit megfelelője, ez pedig egyjelentésű a Zombori Antal által is használt Makkabea névvel. A Makkabeus és a Hasmoneus egyazon családnév két változata. (A zsidó vértanúk krisztianizálásának történetéről és a Szent Makkabeusok emléknapijában [augusztus 1.] a zsidó gyásznappal [áb hó 9.] való kapcsolatáról lásd BACHER VILMOS kitűnő – ám a nemzetközi szakirodalomban ismeretlen – tanulmányát: Zsidó vértanúk a keresztény naptárban, IMIT Évkönyv, 1901, 18–35.; ill. u. a. in BACHER VILMOS, Szentírás és zsidó tudomány, szerk. KÖBÁNYAI JÁNOS, Bp., 1998, 51–62.; ill. az Encyclopaedia Judaica [CD-Rom Edition, Jerusalem, 1997.] Antioch, Maccabees, Hannah and her seven sons, ill. Josippon címszavait.)

A régi görög naptárakban mind a hét vértanú nevét feljegyezték: Abeim, Antóniu, Guria, Eleazar, Euszebóna, Akheim, Markellu (NICOLAUS NILLES, Kalendarium Manuale utriusque ecclesiae Orientalis et Occidentalis... Tomus I. Oeniponte [= Innsbruck], 1896, 229–230.). Ez a névsor sokban eltér az „erasmusi” szövegváltozat neveitől (kettő mégis megegyezni látszik: Aber és Achas), de kétségtelen azonosságokat mutat az Augustin Calmet bencés biblia magyarázó (1672–1757) által egy spanyolországi kódexben talált névsorral (AUGUSTIN CALMET, Commentarius literaris in omnes libros veteris testamenti latinis literis traditus a Joanne Dominico Maus, Wirceburgi. 1791, V, 818–819.), s pontosan ugyanezek a nevek olvashatók egy mártírtáblát ábrázoló IX. századi párizsi kódexben, mely Nazianzoszi Szent Gergely Makkabeusokról szóló homiliáit illusztrálja (Bibliothèque Nationale, Paris, ms. grec. 510, fol. 340r. – HIRNER, i. m. 54, 129. j.).

Az VI. századi szörnyű antiochiai földrengések után az ereklyéket Konstantinápolyba vitték át, ahol a mai Galata kerületben, a szent Makkabeusok templomában helyezték el. Nem sokkal később Justinianus császár a relikviák egy részét (a hét ifjú csontjait és hamvait) Rómának ajándékozta, Eleázár és Salamona csontjai viszont Konstantinápolyban maradtak. A hét ifjú tehát a San Pietro in Vincoliba került; sírjuk ma a templom kriptájában, az oltár alatt, egy márványtáblákkal hét részre osztott ókeresztény szarkofágban található. Bilincses (Vasas) Szent Péter ünnepének és a Makkabeusok emléknapijának egybeesése (augusztus 1.) összefügg ezzel a ténnyel. A Rómában élő görög szerzetesek által használt Santa Maria Antiquában ma is látható a Szent Salamonát és fiait ábrázoló VII. századi, görög feliratos freskó (RICHARD KRAUTHEIMER, Roma. Profilo di una città, 312–1308, Roma, 1981, 130.; HANS BELTING, Bild und Kult. Eine Geschichte des Bildes vor dem Zeitalter der Kunst, München, 1993³, 133, 67. kép.).

A kereszténység már igen korán sajátjának érezte a Makkabeus hitvallókat mint a megfeszített Krisztus ótestamentumi előképeit, helytállásukat minden vértanúság mintaképeként értelmezték (KATONA II, 36–37., vö. Szent Pálnak a zsidókhoz írt levelével: Zsid 11,35). Az egyházatyák – Szent Ágoston, Nazianzoszi Szent Gergely, Aranyszájú Szent János stb. – mind keleten, mind nyugaton gyakorta idézték példájukat (BACHER, i. m., passim; HADAS, i. m., 123–127.; D. SCHÖTZ, Makkabäische Brüder, in Lexikon für Theologie und Kirche, VI, 1961, 1319.). A Pseudo-Josephus-könyvön kívül még számos passiófeldolgozást ismerünk, ezek augusztus 1-jei ünnepükhöz kapcsolódnak, s közülük Victorinus Afer *Rex fuit Antiochus Syriae ditissimus olim* kezdetű verse a leghíresebb (bibliográfiájuk: Bibliotheca hagiographica latina antiquae et mediae aetatis, ediderunt Socii Bollandiani, I, Brüsszel, 1949, 758–759.).

A vértanúereklyék *translati*ónak nevezett folyamatos feldarabolása, szétoztása, utaztatása, elajándékozása révén a híres keleti szentek ereklyéi Európa távolabbi vidékeire is eljutottak.

A Szent Makkabeusok azonban másképp kerültek el keletről nyugatra. Legkorábban a Rhône völgyében alakult ki tiszteletük, Lyonban és Vienne-ben. Galliának ezekben a kis-ázsiai, görög alapítású keresztény kolóniáiban (JOSEPH ERNEST RENAN, A keresztény egyház, ford. SALGÓ ERNŐ, Bp., é. n., 324–328.) a Makkabeusok kultusza összekapcsolódott a 177-ben Lyonban kivégzett 48 mártír (Martyres Lugdunenses [június 2.] – Euszebiosz, *Egyháztörténet*, 5. 1–4.) tiszteletével. Az augusztus 1-jén, a Makkabeusok emléknapiján meggyilkolt helyi vértanúkat „a nép a Makkabeusok

nevével ruházta fel” (JOSEPH ERNEST RENAN, Marcus Aurelius, ford. SALGÓ ERNŐ, Bp., é. n., 240–241.), s Lyon és Vienne régi templomait a Szent Makkabeusoknak szentelték. A „valódi” Makkabeus mártírokat sohasem vitték át Dél-Franciaországba. Ez esetben tehát nem ereklye-, hanem névátvitel történt, s könnyen lehet, hogy Vienne Makkabeus-katedrálisában nem az Antiochiában kivégzett testvérek, hanem a Makkabeusoknak nevezett lyoni vértanúk hamvait őrizték. Ezeken a dél-franciaországi helyeken azonban mára már a Makkabeusok emlékezete is régen elenyészett (HIRNER, i. m., 40, 90–95. j.).

Fennmaradt viszont Kölnben. A X. századi kölni Gero-kódex szerint a Makkabeusok emlék-ünnepét már ekkor megülték a városban, 1150-ből pedig feljegyzések tanúskodnak egy helybeli „Makkabeus utcá”-ról (*platea Machabeorum*). A kölni történeti hagyomány mindenesetre úgy tudja, hogy a Makkabeusokat a Háromkirályok csontjaival együtt Reinald von Dassel érsek hozta a városba 1164-ben Milánóból, Barbarossa Frigyes császár ajándékaként. Ám semmi nyoma a Makkabeus-ereklyék Milánóba való átvitelének (HIRNER, i. m., 39.). Valószínű tehát, hogy a Háromkirályok relikviáinak átvitele a Rhône mentén történt, s voltaképpen a „Makkabeusoknak” is nevezett lyoni vértanúk kerültek Vienne-ből Kölnbe, ahol idővel a Szent Makkabeusokról elnevezett bencés apáca kolostor templomának birtokába jutottak (ANTON VON EUW, Spätjüdische Märtyrer der christlichen Heiligenverehrung, in Monumenta Judaica, i. m., Handbuch, 783–785.; HIRNER, i. m., 25–26.).

Kora-újkor híruk-nevük ebből a kolostorból terjedt szét, s jutott el érdekes kacskaringókon át Magyarországra is.

A mártírok gazdagon díszített ereklyetartójának elkészítésére (1506–1527) ugyanaz a Helias Mertz nevű humanista hozott létre alapítványt, aki az Erasmus által gondozott Makkabeus-antológia összeállítója volt. A könyv voltaképpen az ereklyetartó teológiai programját tartalmazta. A Makkabeusok passiójának késő középkori szimbolikáját tömören foglalja össze a kölni ereklyetartó lábazatának felirata: „SACRA SEPTEM MACHABEORVM CORPORA SALVATORIS NOSTRI PASSIONEM AC DIVE SALOMONE MATRIS EORVM BEATAE MARIE DOLORES REFIGVRANTVM” (EUW, i. m., 786.; HIRNER, i. m., 17.).

A kölni Makkabeus-antológiában feltűnő mártírnevek valójában Mertzől származhattak. Ezt bizonyítja Mertz alnémet nyelven írt költeménye is, melyben – 1507-ben – először bukkannak fel a mártírok nevei – tíz évvel a Pseudo-Josephus-könyv „erasmusi” szövegváltozatának keletkezése előtt (HELIAS MERTZ, Dat lyden der hiliger Machabeen und afflaes tzo Mavyren [értsd: *mater virorum*], Köln, 1507. – Kiad. OSKAR SCHADE, Geistliche Gedichte des 14. und 15. Jahrhunderts am Niederrhein, Hannover, 1854, 361–395.). Nagyon valószínű, hogy a vértanúk neveit mint betoldásokat Erasmus a kötet megrendelőjétől, Mertzől kölcsönözte. Roswitha Hirner feltételezi, hogy ismeretlen, régebbi kölni tradícióval van dolgunk. Ám könnyen meglehet, hogy hagyományteremtésről van szó. Mindenesetre a szóban forgó nevekről a Mertz fellepte előtti időkből nincs tudomásunk.

A Szent Makkabeusok neveit a bollandisták is a Pseudo-Josephus-műből idézik: „In Josephi de hoc argumento Latina per Erasmus versione, post jam dictum Machabeum primogenitum, secundus ordine, vocatur Aber, tertius Machiri, quartus Iudas, quintus Achas, sextus Areth, septimus Iacob” (Acta Sanctorum, Aug. 1., Tomus 1, Venetiis, 1750, 5.). Ezen kívül a görögkeleti egyházban elterjedt másik névsort is ismertetik „apud Calmetum” (CALMET, i. m., 818–819.). A mártírnevek kérdésében a bollandisták Redanus nevű társuk („noster Redanus”) könyvéhez utasítanak (i. m., 6.), aki a kérdést részletesen tárgyalja „in grandi suo apparatu a pag. 45.; 48.” (PIERRE REDAN, Commentaria in libros Machabeorum canonicos, historica, aetiologica, analogica..., Lugduni, 1651.)

A Makkabeus mártírok történetének első magyar megverselője Sztárai Mihály volt. Zombori Antal az ő példája nyomán nyúlt ismét a témához, láthattuk, hogy mind a metrum megválasztásakor, mind pedig a kolofon szövegében Sztárai énekeihez kapcsolódik. Meglehet, hogy Sztárai érdeklődését Eleázár mártírsága iránt Erasmusnak a Pseudo-Josephus-könyv körüli bábáskodása keltette föl. Többek közt a Cranmerus-históriából is tudjuk, hogy Erasmus milyen nagy becsben

állt Sztárai előtt (ESZE TAMÁS, Sztárai Gyulán, Debrecen, 1973, 124. – A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Közleményei, 83.).

Zombori Antal és a történet többi magyar átdolgozója a nagy európai könyvkiadók Josephus-összkiadásainak valamelyikét vették alapul; ezekben a nevek nemcsak a szövegben szerepelnek, hanem széljegyzet formájában is végigkísérik a textust. Zombori elbeszélése apróbb részleteiben is megegyezik ezzel a könyvvel. Tartalmazza például „az uralkodó értelemről” szóló filozófiai fejtegetést is, melyről a könyv a címét kapta (4Mak 6,31 skk.; Zomborinál a 1225–1248. sor). Mind Bornemisza Miklós, mind Zombori abban a formában beszélik el a vértanúk anyjának mártírhálálát, amely kizárólag az „erasmusi” szövegváltozatban olvasható. Sőt, arra is gondolhatunk, hogy a história első része is merít Josephusból, hiszen az *Arkhaiológia* XII. könyve (ismertebb, latin címe *Antiquitates Judaearum*, a továbbiakban: Ant.) és 1Mak 3–8 apróbb eltérésektől eltekintve ugyanazt a történetet beszéli el. Bizonyítható, hogy Bornemisza Péter is az Ant. Gelenius-féle latin fordítását használta (BORZSÁK, 146.).

Josephus másik hiteles művének, a *De bello iudaicónak* is van két XVI. századi magyar verses feldolgozása, Madai Mihálytól és Csegedi Andrásztól: RPHA N° 574, 864. A katolikus egyházi évben a pünkösöd utáni 9. vasárnapot Jeruzsálem pusztulása emlékezetének szentelték, Pázmány Péternek az e napra rendelt prédikációja szintén Josephus-adaptáció; vö. RMKT XVI, 6, 364.

A MAKKABEUS MÁRTÍROK ÉS A PROTESTÁNS APOKALIPTIKA

Zombori Antal Makkabeus-históriáját a többi XVI. századi magyar verses feldolgozással együtt részletesen ismerteti Horváth János. Rámutat arra is, hogy „felekezeti (vallási) ellentétek és erőszakosságok idején a Makkabeusok rendithetetlen hithűsége fölöttébb alkalmas lehetett ellenállásra buzdító példának”. Ennek némiképp ellentmond az a Zombori énekére vonatkozó megállapítása, hogy „felekezeti szín semmi sincs rajta” (HORVÁTH, 446, 448.). Ha ez így lenne, nehéz volna megmagyarázni a történet páratlan népszerűségét a protestánsok körében. (Vö. még Ceglédi Nyíri János versével, mely Héliodórosz és a jeruzsálemi templom kincseinek esetét beszéli el 1Mak 3 alapján: *Gyakor emlekezet vagyon a Szentírásban*, RPHA N° 437.)

Oda kell figyelniünk tehát arra is, hogy a „gyalázatos” Antiokhosz Epiphanész zsarnoki vallásüldözését és a mártírok helytállását Dániel könyve is „megjövendőli” (Dán 11,32). Márpedig ez a bibliai könyv döntő hatással volt a reformáció történelemszemléletére. Ez szolgáltatott érveket a birodalom átszarmazásának (*translatio imperii*) gondolatához (vö. Kozárvári Mátyás versének bibliográfiájával is: 392.).

Tudjuk, hogy Európa milyen heves világvége-váramokozásokkal telve lépett az új, a XVI. századba (ABY WARBURG, *Pogány-antik jóslás Luther korából*, ford. ADAMIK LAJOS, Bp., 1986, 32. skk.; ANDRÉ CHASTEL, *Az Antikrisztus a reneszánszban*, in uó., *Fabulák, formák, figurák*, ford. GÖRÖG LÍVIA, Bp., 1984, 70–80.; ROBIN BRUCE BARNES, *Prophecy and gnosis. Apocalypticism in the wake of the Lutheran Reformation*, Stanford, California, 1988.). Mind Luther, mind Melanchthon különös érzékenységgel értelmezték az Ó- és Újszövetség apokaliptikus könyveit. Nem csoda, hogy a Makkabeus-történet szimbolikája élénk érdeklődésre talált a reformátoroknál is. Antiokhosz Epiphanész is azonnal meglegelte helyét a protestáns apokaliptikában. Antiokhoszt népszerű metszeten ábrázolták mint a négy „tyrannus” egyikét (BORZSÁK, 396–397.). A „wittenbergi” történet-felfogást összegző Carion-krónika szerint „Antiochus typus Antichristi”, mely egyaránt jelentheti a pápát és a törököt (Chronicon Carionis... a Philippo Melanchthonis et Casparo Peucero, Wittenberg, 1580, 106.).

A fogságában Melanchthonnal levelező Perényi Péter az 1540-es években ebben az apokaliptikus szellemben említi a Makkabeus fivérek mártíromságát a Biblia párhuzamos helyeiből összeállított „konkordanciájában” (magyar fordítását lásd: SZTÁRAI MIHÁLY, *História Perényi Ferenc kiszabadulásáról*. Perényi Péter élete és halála, kiad. TEGLÁSY IMRE, Bp., 1985, 94.). Körömdi Fráter Gáspárnak *A pogány Antiokhus királyról* szóló históriájában (RPHA N° 495) Antiokhosz halála

Attila királyéhoz hasonló, tipikusan protestáns történelmi példázattá kerekedik: „Istennek ostarát hogy rajta értöttem” – írja (RMKT XVI, 7, 23.).

A Magyarországon ekkoriban elterjedt lutheri–melanchthoni történetfelfogásban Antiokhosz Epiphánésznek kiemelkedő szerep jut: ő uralkodik a harmadik világbirodalom vége felé, ő a „bősz tekintetű király”, aki előáll „a bűnök tetőfokán” (Dán 8,23). Bukása tehát a negyedik és egyben utolsó világkorszak kezdetének előjele. Ennek végét, az utolsó ítéletet, miként az közismert, a XVI. századi protestáns felekezetek saját korukra várták, a vizsolyi Biblia pl. kimerítő részletességgel kommentálja Dániel jóslatait (KATHONA GÉZA, Károlyi Gáspár történeti világképe. Tanulmány a magyar protestáns reformátori apokalyptika köréből, Debrecen, 1943.; SZABÓ ANDRÁS, Károlyi Gáspár „Két könyv”-ének helye a magyar reformáció irodalmában, in Acta Iuvenum, 1977, 3, 43–57. A XVI. századi Dániel-kommentárok ugyanezre a forrásvidékre vezethetők vissza; Antiokhosz Epiphánésszal a legrészletesebben Kecskeméti Alexis János foglalkozik, Károlyi Gáspár exegézisét szó szerint beépíti prédikációiba: Dániel próféta könyvének magyarázata, kiad. SZUROMI LAJOS, előszó GOMBÁNE LÁBOS OLGA, Bp., 1974. – RMPE 3. A Dániel-jóslatoknak meghatározó szerepük van Dálnoki Benkő Márton Florus-fordításának kronológiájában is: Római szerzők XVII. századi magyar fordításai, kiad. KECSKEMÉTI GÁBOR [és mások], Bp., 1993, 431, 759–766, 781. – RMPE 10.; mindkét kötet a téma bőséges bibliográfiáját nyújtja.)

Nem érdektelen az sem, hogy Dániel prófeciáját, Antiokhosz példáját maga Melanchthon is Magyarországra vonatkoztatja: „Non vox Evangelii attraxit Turcas in Pannoniam, ut de proximis exemplis dicam, sed ingens longi temporis *eidólomania*, et alia multa scelera” (In Daniele Prophetam Commentarius, in Philippi Melanchthonis Opera quae sunt omnia, edidit CAROLUS GOTTLIEB BRETSCHNEIDER, vol. XIII, Halis Saxorum, 1846, 960. – A Melanchthon által megindított török misszióról és a Dániel-kommentárok magyarországi hatásáról lásd: RITOÓKNÉ SZALAY ÁGNES, Miért Melanchthon?, in Művelődési törekvések a korai újkorban. Tanulmányok Keserű Bálint tiszteletére, szerk. BALÁZS MIHÁLY és mások, Szeged, 1997, 501–502. – Adattár, 35.).

A magyar protestánsok számára a „pogány” Antiochus egyértelműen az Antikrisztusként fel-fogott törököt jelképezte (vö. FODOR PÁL, Az apokalyptikus hagyomány és az „aranyalma” legendája. A török a XV–XVI. századi magyar közvéleményben, TSz, XXXIX [1997], 21–49.). Bornemisza Miklós éppen így értelmezi saját Makkabeus-históriáját: [Isten] „nem hagy azért minket az *pogán* kézben” (kiemelés tőlem – Á. P., i. m., 449. sor), Szegedi Kis István szintén a törökre érti Antiochus példáját (*Szánja az úristen híveinek romlását*, RPHA № 1300, 165. sor).

S végül, de nem utolsósorban protestáns „szentekké” avatja a Makkabeusokat a magyar közép-kor *argumentum ex silentio*-ja: nálunk ugyanis nem alakult ki semmiféle kultuszuk. Németországban viszont augusztus 1. ma is a Makkabeus mártírok emlékűnepe (ANSELM SCHOTT, Das Messebuch der heiligen Kirche, Freiburg–Basel–Wien, 1966, 961.). Ugyanezen a napon Magyarországon Szent Péter vasaszakadását ünnepelték (BALINT SÁNDOR II, 141. – Úgy látszik, nemcsak Magyarországon, hanem egész Közép-Európában hiányzik a „septem fratres Machabeorum” középkori kultusza, nincs meg sem a krakkói, sem a prágai liturgikus hagyományban [Madas Edit szóbeli közlése]. Csak az általános magyarországi gyakorlattól eltérő pálos liturgiában találkozunk velük: Missale Fratrum Heremitarum Ordinis divi Pauli primi heremitaie, Basel, 1493. – augusztus 1., 2. oratio [feketével]).

A Szent Makkabeusok tárgytörténetének részletes vizsgálatát lásd: ÁCS PÁL, A Szent Makkabeusok nevei. Pseudo-Josephus mint Sztárai Mihály, Bornemisza Miklós és Zombori Antal forrása, ItK, 1997, 199–216.

A tárgyi jegyzetek megírásakor az eddig említett kiadványokon kívül a következőket használtuk: HERBERT HAAG, Bibliai lexikon, ford. RUZSICZKY ÉVA, Bp. 1989.; ANNA SWIDERKOWNA, A hellenizmus kultúrája Nagy Sándortól Augustusig, ford. MURÁNYI BEATRIX, Bp., 1981.; Neue Jerusalem Bibel. Einheitsübersetzung mit dem Kommentar der Jerusalem Bibel, hrsg. von ALFONS DEISSLER

und ANTON VÖGTLE in Verbindung mit JOHANNES M. NÜTZEL, Leipzig, 1985.; VICTOR TCHERIKOVER, *Hellenistic civilization and the Jews*, Philadelphia–Jerusalem, 1959, 175–203.; SIEGFRIED HERRMANN, *Geschichte Israels in alttestamentlicher Zeit*, Berlin, 1981, 432–447.

13–19 draga szep dolgokrol... draga dolgokat – utalás a *Drága dolog az úristent dicsérni* (RPHA № 291) kezdetű énekekre, melynek feltételezhetően Sztárai Mihály a szerzője (vö. a Decsi Gáspár, Decsi Mihály, Skaricza Máté és Tardi György énekeiről írt jegyzetekkel 401, 405, 460, 494.).

61 Alexander, Philep kiralnak fia – Nagy Sándor (i. e. 336–323), II. Philipposz (i. e. 359–336) makedón uralkodó fia

67 Cethimnak ü földből – Kittim: Görögország, ill. Makedónia. 1Mak 1,1 a Ciprus déli partvidékén fekvő Kition nevű város nevét (vö. kittimek: Ge 10,4) terjeszti ki az egész görögségre. A zsidó apokaliptikában a végső időkben Jeruzsálem ellen felvonuló ellenség neve.

68 Dariusz Cszasztarot hog’ ü meg verte volna – A III. Dareiosz elleni háború legnagyobb csatája i. e. 333-ban volt, Isszosz mellett.

71 kulczos varasit – kulcsos város = falakkal körülvett, megerősített város (NySz III, 1013.)

81 keritceseket – kerítés = erősítés, kőfal

97 Antiochosz – A história itt összezavarja a személyeket és az események időrendjét. A történet IV. Antiochosz Epiphanészről (i. e. 175–163/164) szól, aki természetesen nem lehetett jelen Nagy Sándor birodalmának felosztásakor. 1Mak 1,10 nagyon sommásan foglalja össze a diadokhoszok uralmát: „istentelen sarj fakadt belőlük, Antiochosz Epiphanész, Antiochosz királynak az egyik fia”. III. (Nagy) Antiochosz (i. e. 223–187) csatolta Judeát a szeleukida birodalomhoz, de az erőszakos hellenizálás csak fia, IV. Antiochosz idején kezdődött meg. Zomborit valószínűleg az zavarta össze, hogy 2Mak 4,7 hibásan IV. Szeleukosz Philopatör (i. e. 187–175) fiának mondja Antiochosz Epiphanészt, aki uralkodásban megelőzte őt, de valójában a bátyja volt. 4Mak 4,15 azzal tetézi a hibát, hogy a Szeleukosz nevet a dinasztiaalapító I. Szeleukosz Nikatörre (i. e. 305/304–281/280) érti.

104 Forgattia ü szíueben orszagat Aegyptusnak – IV. Antiochosz i. e. 169 őszén győztes hadjáratot vezetett Egyiptom ellen.

111 Ptolomeus királ’ – VI. Ptolemaiosz, Philométör (i. e. 180–145)

117 elephantockal – A szír hadsereg valóban elefántokkal támadott, holott ezt a rómaiakkal Apameiánál kötött szerződés (i. e. 188) megtiltotta.

119 naszadockal – olvasd: nászad, nászágy = csapatszállító hadihajó (TESz II, 1001.)

129–134 Aegyptus orszaganak mar meg vetele vtan... Sido orszagnak nagy szep varasira szandeka – IV. Antiochosz Egyiptomból hazatérőben kifosztotta a jeruzsálemi templomot. Josephus szerint erre kizárólag pénzhiány miatt volt szüksége. Az események háttérében voltaképpen az áll, hogy Szíria és Judea az egész hellenisztikus korban állandó viszály tárgya volt a Szeleukidák és a Ptolemaioszok között (vö. Josephus Flavius, Apión ellen avagy a zsidó nép ősi voltáról, ford., utószó, jegyzetek, HAHN ISTVÁN, Bp., 1984, 61, 123.).

163 partozatit – értsd: pártázat; itt: a templom homlokzatának aranydíszei (1Mak 1,22)

177 keresztienseg – A szöveg csaknem húsz alkalommal él ezzel a szándékolt anakronizmus-sal. Horváth János is felfigyelt rá, hogy a középkori hagyománynak megfelelően Zombori is keresztényeknek tekinti és szólítja a zsidó hősokeket (HORVÁTH, 448.). E didaktikus jellegű megfogalmazás általánossá vált a protestáns irodalomban, Magyar István is Antiochosznak a „zsidó keresztényeknek tölt kegyetlenség”-ét hangsúlyozza (Az országokban való sok romlásoknak okairól, Sárvár, 1602, kiad. FERENCZI ZOLTÁN, Bp, 1911, 105. – Régi magyar könyvtár, 27.).

200 ket esztendök be teluen – i. e. 167-ben – IV. Antiochosz második egyiptomi hadjárata után (i. e. 168 nyarán) ismét a zsidókra támadt, azt követően, hogy a rómaiak megalázó körülmények közt végleg kiparancsolták őt Egyiptomból. Jeruzsálemben ekkoriban párharcok dúltak a hellenizálás támogatói és ellenzői között, a szíriai király voltaképp ezekbe avatkozott be 168-ban. A tulajdonkép-

peni zsidóüldözések (héber nevezettel a *gezérot*) a következő év végén kezdődtek el, amikor Antiokhosz rendeletben tiltotta meg a zsidók vallásgyakorlását (VICTOR TCHERIKOVER, i. m., 190., 200.).

221 menieket – fiatal asszonyokat

236 leuelet – a Makkabeusok első könyvében található „levelek” többnyire hiteles, zsidó levéltári forrásokon alapulnak

240 Iupiter Istent – vö. 2Mak 6,2

295 boligoban – olvasd: bolygóban = bujdosásban

314 meg tekellec – olvasd: megtekéllék, megtökéllék=elhatározták

325 Modinnac – Modin, Modein, stratégiai jelentőségű város Jeruzsálemtől 28 km-re észak-nyugatra, a Beth-Horon felé vezető úton; a Makkabeusok temetkezőhelye.

400 altal vere – átszúrta

523 Apollonius – Josephus Flavius szerint (Ant. XII. 7,1) Szamária helytartója volt.

542 Syrianac hadnagya, Saeron – szintén Josephus szerint (u. o.) Cöle-Szíria helytartója

549 szent Andras hauanak huszon ötödik napian – Szent András hava: november – ez a dátum mindenképp hibásan jelöli meg a Beth-Horon-i ütközet időpontját. A forrásokban egyetlen hasonlóan pontos dátum található: a templom megszenteltetésének ideje. 1Mak 1,54 szerint i. e. 167. kislév hó (kb. nov.–dec.) 15-én a király nagy pusztítást tetetett az égőáldozati oltárnál, s tíz nappal később, kislév 25-én, saját születésnapján (2Mak 6,7) sertésáldozatot mutatott be a zsidó oltár mellett emelt pogány oltáron (Josephus, Ant., XII, 5, 4.). Ez az aktus az Olümpiai Zeusszal azonosított szíriai Baál-Samin kultuszának hivatalos bevezetése volt Jeruzsálemben. Maga Antiokhosz ebben aligha látott vallásgyalázást, hiszen felfogása szerint Zeusz azonosítható volt a helyi istenséggel, Jahvéval (VICTOR TCHERIKOVER, i. m., 200.). Három évvel később Júdás Makkabeus jelképesen ugyanezen a napon tisztította meg az oltárt (2Mak 10,5).

596 rendet alla – csatarendbe állt

629 minden kinczet – A király sokak szemében esztelennek tűnő költekezéseiről más források is bőven szólnak (Polübiosz, 30, 25–26).

633 meg ronna – olvasd: megróna = megadóztatná, fizetésre kötelezné (NySz II, 1443.)

639 Lysias, ki vala nagy fő ember – A Polübiosz által is említett Lüsziász korábban Cöle-Szíria és Fönícia helytartója volt (1Mak 3,32; 2Mak 10,11), a király ekkor az Eufrátesz és az egyiptomi határ közti terület helytartójává nevezte ki.

659 Ptolomeust, Nicanort es az erős Gorgias – Ptolemaiosz Cöle-Szíria és Fönícia helytartója, Gorgiasz ugyanezen terület katonai parancsnoka, Nikanor pedig Antiokhosz bizalmasa volt, akit „a király barátja” rang illetett meg (vö. 2Mak 8, 8–9; 1Mak 7,26).

670 giazban mind öltözenek – A zsidók Micpánál, Izrael törzseinek régi vallási és politikai központjánál gyülekeztek.

683 minden vyon – értsd: mindenki vívjon

715 Gorgias meg veretec – A csata Jeruzsálemtől 24 km-re nyugatra, Emmausznál volt (ez nem azonos a Lk 24,13-ban említett hellyel).

723 remensegenec kiuel – váratlanul

734 Eg’ helre ük giülenek – Beth-Curba, a szeleukidák erődítményébe. A hely Jeruzsálemtől 28 km-re délre fekszik, a Hebronba vezető úton.

791–792 Halalra betegedek, kis fiat, Antiochust / az kiralisagban hadgia – IV. Antiokhosz i. e. 164–163 telén halt meg a perzsiai Gabaiban (ma Iszfahan városa Iránban), fia, V. Antiokhosz Eupatör követte a trónon (1Mak 6, 1–16; 2Mak 9; Josephus, Ant., XII, 9, 1–2.).

793 Matatiasnac fia, Iudas – i. e. 166–160-ig állt a zsidó felkelők élén

800 Eleazar, Ionatas, Matatias fiai – Eleázár Makkabeus Mattatias negyedik fia volt, a Beth-Zacharja-i csatában esett el, egy harci elefánt nyomta agyon (1Mak 2,5; 6,43). Jonatán Makkabeus 160/159–143-ig vezette a zsidókat. – Júdás és Jonatán voltaképpen a Makkabeus (csak Josephusnál: Hasmoneus) dinasztia első uralkodói.

876 koroskent – mindig

877–878 Ödű nem sok el mulek ez hadaknac vtanna / Iffiu kiral egikoron szekiben le ült vala – Eleázár és a Makkabeus mártírok kivégeztetését minden forrás Antiokhosz Epiphanésznek tulajdonítja. Zombori – hasonlóan az első rész kezdetéhez – itt is összekeveri az időpontokat és a személyeket.

892 egigiü – jámbor

935 Az ü draga vereert – A kijelentés Krisztusra vonatkozik, s a mű egészen végighúzódo keresztény interpretáció része.

956 Ket szemem vilagatul ha meg fosztasz – vö. 4Mak 5,30

961 szenet – tüzet

982 indulatom – indulat = szándék (NySz I, 1585.)

989 martyromknac – A „martyr” = vértanú és a „martyrom” = „martyrium” = vértanúság szavakat a régi magyar nyelvben gyakorta keverték (NySz II, 696.).

1081 Susandron – Pseudo-Flavius Iosephus, *De imperio rationis*, Köln, 1524, 344. – CALMET (i. m., 819.) és a bollandisták fent idézett kötet (7. l.) is fölveti az események helyszínének problémáját. Szerintük a kivégzések nem történhettek a Jeruzsálemben létesített tornacsarnokban (palaestra), hiszen a király ekkor nem is járt ott, hanem – s itt „Iosephus” tekintélyére hivatkoznak – magában Antiochia városában, Susandron castrumában. CALMET (i. m., 818–819.) ugyanezt a helynevet máshonnan is ismeri: „Vetus Iosephi Interpres narrat, hos ab oppido seu pago Susandro Antiochiam ductos, ut Antiocho Epiphani sisterentur: haec tamen, cum in Graeco desiderentur, esse nonnisi suspecta possunt. Iosephus in Libro *De imperio rationis* hanc narrationem pluribus amplicavit exornavitque; eademque auxit Erasmus, paraphrasi ejus opusculi exarta.” Annyi igaz ebben, hogy a zsidóellenes dekrétum publikálását követően Antiokhosz már nem ment többé Jeruzsálembe, sőt, rövid időn belül Szíriából is távozott. A kivégzéseknél való személyes jelenléte nem több, mint mese. Az egész mártírtörténet igazából az üldözések idején vagy nem sokkal később keletkezett zsidó nemzeti-vallásos propagandamű (VICTOR TCHERIKOVER, i. m., 200.).

1191 Sebes szenet – nagy tüzet (NySz II, 1532.)

1232 Az lelek, az okosság – vö. 4Mak 6,31 skk.

1263 Sok niomorusagtokból kialczatoc en hozzam – Ex 22,23; 22,27; Nu 20,16

1277 Harom sido ifiakat egő mesz kemenczeben – Dán 3, 23 – Utalás a Nabukodonozor által egő kemencébe vetett ifjak csodás megmenekülésére. „A három ifjú éneke” című népszerű verses interpoláció (Dán 3,23 és 3,24 között) csak a *Septuagintában* van meg, a héber kánonból hiányzik. A protestáns bibliákból a puritanizmus előretörésével tűnik el a többi apokrifnek minősített könyvvel és kiegészítéssel együtt; így pl. a vizsolyi Bibliában még benne van (1590), a hanau Bibliából (1608) már hiányzik.

1300 Az Eleazar papnac, mi ven edes attianknac – Szüromi Lajos is észrevette, hogy mind Sztárai, mind Kecskeméti Alexis János szerint Eleázár a mártír ifjak apja volt (így áll Dézsi András Makkabeusról szóló históriájában [RPHA N° 539] és Bornemisza Miklós énekének címében is, RMKT XVI, 8, 22.), holott ez nem szerepel 2Mak-ban, de a „régí egyházi hagyomány így tudja” (*Kecskeméti Alexis János prédikációs könyve*, id. kiad., 791.). Ez a hagyomány szintén a *De imperio rationis*ra megy vissza, ebben nevezik „atyjuknak” Eleázárt az ifjak (4Mak 7,1).

1346 Miert kinosztacz engem, ha en gylkos nem vagiok – A *De imperio rationis*ban olvasható a meggyötört ifjú vádja Antiokhosz ellen, miszerint a király nem azért kínozza őt, mert gyilkos, vagy mert istentelen, hanem azért, mert védelmezi a szent törvényt (4Mak 9,15).

1407 Nag’ rettenetes vadat, pardus neuö allatot – Az „erasmusi” verzió sajátja. 4Mak 9,28 a hóhérokat „párduchoz hasonló bestiáknak” nevezi. Az ókori latin fordító ezt a helyet félreértette, s ezen félreértés köré az „erasmusi” változat egy egész történetet kerekített: a „párduc-csodát” Ezt fordítják le a történet magyar interpretátorai, köztük Zombori. Vö. DÖRRIE, i. m., 6.

1412 essen – a szó valószínű értelme: éhesen

1531 meg ne szallion – ne enyhüljön, ne csillapodjon (NySz III, 53.)

1537 Las – értsd: lásd

1670 arral – olvasd: árral

1689 Hideg most az te szened es ninczen melegsege – vö. 4Mak 11,26: „Hideg nekünk a te tüzed” stb.

1778 Sidoul – 2Mak 7,8; 7,21; 7,27: „anyanyelvén”, vagyis arámiul

965 Siuo oroszlan módon – 1Pe 5,8

1999 betegedek az kirali – 2Mak 9 – Természetesen Antiokhosz Epiphanész, és nem a fia, mint azt Zombori fentebb állította (878. sor).

2042 Az Dunanac menteben eg’ niomorult kis heliben – Feltehetőleg Pakson (lásd Zombori Antal életrajzát). A kolofon Sztárai Mihály egyik verses históriájának zárlatát idézi: „Tolna várasában, az Duna mentében... / Egy nyomorult ember ezt írta versekben” (RMKT XVI, 5, 209.), ugyanezzől lásd még a Decsi Gáspárról írott jegyzeteket is (404.).

ISMERETLEN SZERZŐ

MÓZES ÁTKA

Nyomatott kiadásai: K: „Egy szep enek, miképpen az Vr Isten meg áldgya azokat minden ióual, az kic ötet felic, és az istenteleneket meg átkozza: Moises harmadic könyuénec 26. és ötödic könyuénec 28. részéből szöröztetet.” [Kolozsvár, Heltai, 1580–1592.] A végén: „VÉGE”. – RMNy I, 585

D: „Egy szep enek, mikeppen az Vr Isten meg áldgya azokat minden ioval, az kik ötet felik, es az istenteleneket meg atkozza. Moises harmadik könyvenek 26. es ötödik könyvenek 28. reszeből szereztetet.” [Debrecen, Rheda Pál, 1596–1619.] – RMNy II, 954

RPHA № 141

Strófaképlete: a11 (4,4,3), a11 (4,4,3), a11 (4,4,3), a11 (4,4,3) – Vö. a Murád dragománról írt jegyzetekkel, 424.

Dallama: RMDT I, № 95 – Nótajelzése nincs, kezdősora Bogáti Fazakas Miklós 64. zsoltárának dallamutalójával szolgál: *Gyakran ijeszt én szörnyű ellenségem* (RPHA № 433); RMDT I, 748.

A vers szerzőjéről csak annyit tudunk, amennyit a kolofonban önmagáról elárul: „Pogán előt földéből ki budosot”, vagyis a török elől menekült el szülőföldjéről (296. sor). A verszárlat alapján nevezte a szerzőt Toldy Ferenc „egy bújdosó névtelennek” (TOLDY, 170.; ismerteti Ú. SZABÓ, 31–32.; SZABOLCSI BENCE, A XVI. századi históriás énekek és zenéjük, ItK, 1931, 437.). A mű mindkét kiadása év, hely és szerző megjelölése nélkül jelent meg. A keletkezés idejének körülhatárolását az RMNy számára az tette lehetővé, hogy a Ráday Könyvtár példánya (K) egy 1580–1592 közti kolozsvári nyomtatványokat tartalmazó kolligátumban maradt fenn.

Kiadásunk az MTAK (K) és az OSzK (D) példányai alapján készült. Az MTAK D-ből nem rendelkezik példánnyal – az RMNy erre vonatkozó adata téves (RMNy II, 954).

D szövege K pontos másolata, szövegkritikai szempontból értékes variánsokat nem tartalmaz.

A költemény lényegében pontosan követi a forrásként megjelölt bibliai textust. Toldy felfigyelt arra, hogy ugyanezt a témát már Szkhárosi Horvát András *Az átokról* c. verse (RPHA № 1204) is feldolgozta. (Szkhárosi versét részletesen elemzi KLANICZAY TIBOR, A magyar reformáció irodalma, in uő., Reneszánsz és barokk, Bp., 1961, 97–99.) Az itt közölt ének Szkhárosi közvetlen hatását nem mutatja, az egyezések a Biblia szövegéből erednek. Szkhárosi eredetiségének és önálló szövegformálásának ebben a Mózes-parafrázisban nyoma sincs.

Valójában a magyar protestantizmus irodalmának egyik legjellegzetesebb gondolatáról, a zsidó–magyar sorspárhuzamról van itt szó. Beleillik tehát azon XVI. századi alkotások hosszú sorába, amelyeket ŐZE SÁNDOR monográfiája gyűjt egybe és elemez („Bűneiért bünteti Isten a magyar népet” Egy bibliai párhuzam vizsgálata a XVI. századi nyomtatott egyházi irodalom alapján, Bp., 1991. – Szkhárosi versének szövegét Klaniczay Tibor lényeges pontokon javította: Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalomból, I, szerk. BARTA JÁNOS és KLANICZAY TIBOR, Bp., 1963, 272, 834. Ezt azóta minden népszerű antológia figyelembe veszi, Őze mégis visszatér az RMKT XVI, 2, 208. hibás textsához.). Érdemes megfigyelni, hogy a *Deuteronomium* átokmondásainak ilyenén alkalmazása nem egyszerű aktualizálás vagy példázat, hanem mélyértelmű azonosulás a Biblia

szavával, melyet próféciaként értenek (Ács PAL, A prófétai szó. Udvar- és felsőbbbírálát a magyar reformáció korai szakaszában, in A magyar reneszánsz udvari kultúra, szerk. R. VÁRKONYI ÁGNES és SZÉKELY JÚLIA, Bp., 1987, 121–123.).

A magyar reformáció felfogásában a bűnök büntetéseként az országra szakadó „istenátka”, „Isten ostroma” – a török. A török elől menekülő versszerző is „önnön példáiául int mindeneket”, miközben „az Isten ostromáról” gondolkodik (294, 297. sor). A kor bűneinek előszámolásakor (pl. az aszonyi hiúság, a tánc megítélésében, 225–236. sor) a prédikátor-versszerzők szemléletét osztja; lásd a Decsi Gáspár énekéhez írt jegyzeteket: 403.

Ily módon a vers kapcsolódik a XVI. század legáltalánosabb irodalmi és történelmi kérdésköreihez: a török-kérdéshez, a propugnaculum-gondolathoz és a protestáns apokaliptikához (vö. a Tolnai Fabricius Bálint és Zombori Antal verseihez írt jegyzetekkel, 408–414, 482–483.).

A versben felmerül a veszély valamiféle „eltávoztatásának” (284. sor) és az „édes haza” megmaradásának (300. sor) igénye is. (Vö. TURÓCZI-TROSTLER JÓZSEF, Az országokban való sok romlásoknak okairól. Forrástanulmány Magyar István könyvéről, in Magyar irodalom – világirodalom, I, 1961, 152–155. – Magyar István kapcsolódik a török-kérdés lutheri-melanchthoni felfogásához, de az apokaliptikus felfogást már elveti: lásd MAKKAJ LÁSZLÓ utószavát Magyar új kiadásához, Bp., 1979, 193.).

36 Somma szerint – summázva, összefogva, röviden

41 áldomással – áldása

111 Forrósággal – lázzal

117 Kézi munkád – kezéd munkája (a régiségben megkülönböztetnek „kézi vagy elmebeli munkát”: NySz II, 893.; a mai „kézimunka” szó jelentésszűküléssel jött létre)

123 rogyául – ragya = gombabetegség

124 Mérges eghel, kö esővel – viharral, jégesővel – vö. a „mérték tél”, „mérték hideg” szólásokkal: NySz II, 784. (A Biblia por- és hamuesőről beszél: „et Dominus imbre terrae tuae pulverem et de caelo descendat super te cinis” Deut 28,24)

139 Szömtelenec – szemérmetlenek

163 fel tartottál – felneveltél

166 el épetsz – olvasd: elepedsz

180 előtte – előle

204 nagy szertelen – soha nem látott

210 De mind elegy az kedue tölt népeken – de velük együtt a jó módú embereken is

212 Laktanac... frissen – lakomáztak; finoman, kényesen

218 orozua – lopva

225 gyöngé – buja, kényes (Heltai Gáspár bibliafordításában ugyanígy: „gyenge és kedvetölt” = homo delicatus – NySz I, 1158, 1160.)

235 merő nyakkal – egyenes nyakkal

255 holt tágoknac – olvasd: holt tagoknak = holttesteknek

TARDI GYÖRGY

Kézirata: Detsi-kódex. (1609–1613) 61v–86r. „Historia Szikzoviensis” A végén: „Finis” A 79. levél után a kézirat csonkasága miatt néhány versszak hiányzik a szövegből. DĚZSI LAJOS, Régi magyar verseskönyvek ismertetése, 7., A Detsi-kódex, ItK, 1927, 72., MTA M. Cod. ksi. 8°. 12. – STOLL N° 25

Kiadásai: TIHALY KÁLMÁN, Ismeretlen históriás énekek a XVI. és XVII. századból, Sz, 1871, 104–130.; VARJAS II, 738–770.; SUGÁR ISTVÁN, A szikszói csata 1588-ban Tardi György históriás énekében, in Az Egri Vár Híradója 18 [1983], 1126.

RPHA N° 442

Strófaképlete: a11(4+4+3), a11(4+4+3), a11(4+4+3), a11(4+4+3)

Dallama: RMDT I, N° 195; vö. RMDT I, 751, 752. (Nótajelzése nincs, dallammintája valószínűleg megegyezett az 1577-es szikszói csatáról szóló régebbi históriás énekével; lásd kötetünkben: 500–502.)

Akrosztichon: GEORGIVS TARDI

Kiadásunk a Detsi-kódexből készült.

TARDI GYÖRGY ÉLETE

(Tard ? – Abaújszántó 1622. december 3.)

Feltehetően mezővárosi polgári családból született a Borsod megyei Tard községben 1560 táján. Hazai iskoláztatásáról semmit sem tudunk (talán Sárospatak neveltje volt). 1583. május 9-én lett a wittenbergi magyar coetus tagja Siderius Jánossal, Pelei Jánossal, Táillyai Andrással és Károlyi Györggyel együtt (SZABÓ, 140.), majd május 14-én írták be a nevét az egyetem anyakönyvébe „Georgius Minor Thardi” alakban, ami arra utalhat, hogy az eredeti családi neve Kis volt (Album Academiae Vitebergensis ab anno Christi MDII. usque ad annum MDCII., Volumen secundum, Halle, 1894, 313.). Egy esztendő sem tartózkodott kinn, mert 1584 elején már a Zemplén megyei Olaszliszka mezőváros rektora volt, ahol Miskolci Csulyak Istvánt görög olvasásra tanította és (valószínűleg latin) versmondásból versenyeztette (Miskolci Csulyak István *Önéletrajza*, RMKT, XVII, 2, 284.). Még 1588 decemberében is itt tanított, erre utal históriás énekének kolofonja: „Ezörötszáz nyolcvannyolc esztendőben, / Karácson havának első hetében, / Liskán szörzék ezöket be versökben, / Fönn az parton, az Bodrognak möntében” Ezután egy évtizedig nincs adatunk róla, majd 1598-ban lett a szintén Tokajhegylárhoz tartozó Abaújszántó mezőváros elsőpapja, s itt is maradt haláláig (ZOVÁNYI JENŐ, Protestáns lelkészek nyugtatóványai régi tizedjegyzékek mellett, Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár, XIII [1929], 8.). Megjegyzendő, hogy Abaújszántó 1598-ban a regéci uradalom részeként gyámsági jogon Rákóczi Zsigmond kezében volt.

1607. június 10-én, peregrinációjáról frissen hazatérve meglátogatta őt Miskolci Csulyak István, akinek az emlékkönyvébe is beírt. 1609-ben az elhunyt Szentandrás István tarcali lelkész helyébe megválasztották az abaúji önálló református egyházmegye esperesének (seniorjának), felszentelését Ungvári András, miskolci prédikátor és borsodi senior végezte (MISKOLCI CSULYAK

ISTVÁN, i.m., 135, 137.). 1622. december 3-án halt meg Abaújszántón (JAKÓ ZSIGMOND, Miskolci Csulyak István peregrinációs albuma, ActHistLitt, 1971, 69.).

MŰVE

Tardi Györgynek ez az egyetlen ránk maradt irodalmi alkotása. Műfaját tekintve első pillantásra szokványosnak látszik: egy tudósító históriás ének, amely 4 x 11 soros, aaaa rímelésű versszakokból áll. Ami szokatlan, hogy ekkor már túl vagyunk a históriás ének klasszikus korszakán, s hogy a szerzőhöz hasonló, külföldi egyetemen is megfordult protestáns egyházi értelmiségiek nemigen írtak ilyesfajta műveket, inkább az egyházi műfajokban vagy a főként latin nyelvű humanista irodalomban jeleskedtek. Tardi műveltsége meg is látszik a művön: mint aki jól ismeri az antik eposzokat, maga is eposzi elemeket alkalmaz. Isten például elküldi angyalait a főszereplőhöz, Rákóczi Zsigmondhoz, hogy harcra biztassa, de megjelenik a seregszemle is. Így lesz ez az ének Zrínyi Miklós *Szigeti veszedelmének* egyik legfontosabb hazai műfaji előzménye (DÉZSI, Tinódi, 197–207.; DÉZSI 1927, 290.; KLANICZAY TIBOR, Zrínyi Miklós, 2., átdolg. kiadás, Bp., 1964, 92–93.). Az esemény, amelyről szól, a modern történelmi szakirodalomban eléggé elhanyagolt, ezért arról is kell néhány szót szólnunk, majd beillesztjük a históriás éneket a csata utáni nem egyszerű propagandisztikus irodalmi megnyilvánulások közé.

A SZIKSZÓI CSATÁK

Szikszó már a XVI. század elején gazdag mezőváros volt, gótikus (ma református) temploma mind a mai napig áll, iskolájában a reformáció előtt is külföldi egyetemen tanult rektor tanított. Bereck nevű plébános vezetésével a lakosai 1514-ben részt vettek Dózsa György parasztfelkelésében, majd korán elért ide a reformáció. Támogatták a vallási reformokat a Mohács utáni földbirtokosok, Serédi Gáspár, Perényi Ferenc és György, illetve Czobor Imre, ennek köszönhetően a magyar protestantizmus két nevezetes egyénisége, bencédi Székely István és Dévai Mátyás is megfordult itt. A protestáns iskola hatását és magas színvonalát jelzi, hogy a nevükben is szülővárosukat hordozó értelmiségiek egész raja került ki innen: Szikszai Mező Lukács, Szikszai Fabricius Demeter, Szikszai Fabricius Balázs, Szikszai Hellopaeus Bálint, Szikszai Gergely és még sorolhatnám tovább. Itt keletkezett Tasnádi Péter Horatius-fordítása is, amelyet ugyanebben a kötetben jelentetünk meg. Szikszó ugyan Abaúj vármegyében feküdt, egyházi beosztása szerint azonban a borsodi református esperességhoz tartozott, külföldi egyetemet végzett elsőpapjai gyakran az egyházmegye seniorjai is voltak, az ő munkájukat egy segédlelkész is támogatta.

A török hódítás az 1550-es években kezdte éreztetni a hatását: Fülek vára 1554-től török kézen volt, és ez megnyitotta az utat az egri vár háta mögötti portyákra, amelyeknek útvonala Fülekről vezetett a Sajókaza és Vadna közötti gázlón keresztül. 1558. október 13-án Velidszán, füleki bég rabolta ki és gyűjtötte fel a várost, a zsákmánnyal visszavonuló csapatait másnap Sajókazánál érte utol a Bebek György és Telekessy Imre által vezetett magyar végvári katonaság, és vereséget mért azt ellenségre (FORGÁCH FERENC, Magyar históriája [1540–1572], közli MAJER FIDEL, Pest, 1866, 174–175.). Szikszó 1564-ben már biztosan adót fizetett a töröknek (HK, 1914, 222.), ennek ellenére továbbra sem szűnt meg a fenyegetettsége. 1577. november 10-én, vasárnap ismét egy füleki bég, Ferhát támadta meg a várost. A támadást az országos vásár idejére időzítették; a török csapatok éjszaka közelítették meg, és éppen a vasárnap délelőtti prédikáció idején érték el Szikszót. Még a templom kerítésén is túljutottak, de magát a templomot nem tudták elfoglalni; a harc és a rablás az esti órákig folyt a nevezetes 1577. évi üstökös fényénél. Másnap este a hazatérő portyázókat a már szokásosnak mondható helyen, a Sajó gázlójánál (Sajószentpéternél, más forrás szerint Vadnánál) érték utol a szendrői katonák Claudius a Roussel és Rákóczi Zsigmond vezetésével, majd megérkezett Kassáról Geszthy Ferenc és Prépostváry Bálint csapata is. A seregek létszámáról különböző adatok maradtak ránk, az biztos, hogy a törökök túlerőben voltak. (SZAMOSKÓZY, Törté-

neti maradványai I, 196–197.; TAKÁTS SÁNDOR, Prépostvári Bálint főkapitány, in uő., Régi magyar kapitányok és generálisok, 2. bővített kiadás, Bp., é.n., 345–347.)

A harmadik és Tardi György által megénekelt szikszói csata éveken keresztül készülődött. Az 1580-as évek közepétől a város a gabona hiánya és a drágaság miatt nem fizetett adót a budai pasának, aki ezen a pénzen egyébként néhány gyalogos katonát tartott. Megpróbálkoztak azzal, hogy mérséklést kérjenek, de a törökök a teljes összeget követelték (MATTHAEUS DRESSER, *Isagoges historicae millenarius sextus*, Lipsiae, 1594, 604.), mire a szikszóiak a kóborló török martalócokra hivatkozva 1586-ban fallal és árokkal erősítették meg a várost, és erődített kastéllá építették ki a templomot (Szikszó város levele Perényi Györgyhez, Szikszó, 1586. május 15., MOL, E 254, Szepesi Kamara, *Repraesentationes, informationes et instantiae*, 15. cs., 1586. május, N° 48). 1588 szeptemberének végén a magyarországi török helyőrségek a két nagy háború közötti időszak (1568–1593) legnagyobb portyázó seregét gyűjtötték össze, hogy megbüntessék az engedetlen szikszóiakat, s aztán a tágabb környéket is feldúlják: a mintegy 11 000 katonából álló sereg (több mint négyezer gyalogos, többségében janicsár és több mint hatezer lovas), amely négy nagyobb ágyút is vitt magával, Pest mellett, majd Füleken gyülekezett. A magyar végvárrendszer kémszolgálatára ez alkalommal – úgy látszik – kezdetben csődöt mondott: a királyt helyettesítő Ernő főherceg még október 5-én is csak azt tudta, hogy a budai pasa és jónéhány bég táborba szállt, de először a Dunántúl és az egész Nyugat-Magyarország védelmét rendelte el (Ernő főherceg levele Dobó Ferenchez, Bécs, 1588. október 5., MOL, E 172. Archivum familiae Dobó de Ruszka, fasc. V., N° 300), majd pedig attól tartott, hogy az ellenség a bányavárosokat támadja meg (uo. N° 299). Az október 8-án és az azt követő éjszakán lezajlott győztes szikszói csata történetében több olyan momentum van, amelyet Tardi György nem írt meg. Az egyik legérdekesebb, hogy a legkritikusabb pillanatban Sennyei Jób és Paczoth András, egri tisztek megrémülve visszavonulásra akarták rábírni Rákóczi Zsigmondot, aki azonban nem hallgatott rájuk (a szepességi krónikák szerint igen). Büntetésül október közepén mindkettőjüknek párbajoznia kellett egy-egy (más forrás szerint több) törökkel az egri vár alatti puskaporos malom előtti térségen, s végül mindketten győztek is. (CAROLUS WAGNER, *Analecta Scepusii sacri et profani*, Pars II, Viennae, 1774, 64–65.; SZEDERKÉNYI NÁNDOR, *Héves vármegye története*, II. kötet, A mohácsi vésztől Eger vára elestéig 1526–1596, Eger, 1890, 185.) A szikszói ütközetben – mint az egri vár katonája – részt vett egy lengyel katona-költő, Adam Chahrowski is, aki ezt – és más egri élményeit – több versében megörökítette (WALDAPFEL JÓZSEF, *A magyar végek lengyel költője*, EPHK, 63 [1939], 79.). A magyar–német sereg egri, szendrői, kassai, diósgyőri, ónodi és kisvárdai végvári katonákból állt, csatlakozott hozzájuk néhány környékbeli nemes is, az azonban megmagyarázhatatlan, hogy a közeli tokaji vár katonái miért maradtak távol; Szepsi Lackó Máté krónikája szerint Bornemisza Imre, magyar kapitány vezetésével a dobszai hegyről nézték végig az eseményeket (ETA III, 23.).

A csata története valójában mind a mai napig megíratlan, az ütközetre vonatkozó levéltári források részben feltáratlanok. Először egy hadtörténeti tanulmány próbálta (elsősorban a nyomtatott irodalom alapján) tisztázni az eseményeket (ÁKOSFY BARNA, *A szikszói harc 1588-ban*, in *Magyar Katonai Szemle*, 1938, 222–232.), ezután az egri vár történetének kutatója közölte előbb a verset (SUGÁR, i. m., i. h.), majd Istvánffy Miklós történeti művének az eseményre vonatkozó leírását, felhasználva az egri számadások adatait is (SUGÁR ISTVÁN, *A szikszói csata 1588-ban Istvánffy Miklós leírásában*, in *Az Egri Vár Híradója*, 23 [1991], 424.). Összességében azonban úgy tűnik, hogy a magyar történeti szakirodalomban az öt esztendő múlva kitört tizenöt éves háború eseményei teljesen elhomályosították a csata emlékét és dicsőségét. Pedig a nagy háború kitöréséhez már ekkor is közel volt a két szembenálló fél: ezt mutatják a csata utáni események. Október 9-én Szendrőben és Jászón még úgy tudták a néhány, éjszaka hazamenekült sebesülttől, hogy az ütközet elveszett (Mladosevith Péter udvarbíró és hetesi Pethe Márton, jászói prépost levele a Szepesi Kamarához, Szendrő és Jászó 1588. október 9., MOL, E 254, Szepesi Kamara, *Repraesentationes, informationes et instantiae*, 18. cs., 1588. október, N° 53, 78.). Rákóczi Zsigmond ekkor már visszatért Egerbe, mert azt a hírt kapta, hogy a temesvári pasa és a gyulai bég is fegyverben van,

csak lekérte a találkozót. Ekkora török békeszegés láttán kivételesen a Habsburg-kormányzat is viszontttámadásokra buzdított: Dobó Ferenc, országos főkapitány vezetésével – miután Ernő főherceg sürgetésére felhagyott a gyógyfürdőzéssel (Ernő főherceg levele Dobó Ferenchez, Bécs 1588. október 17., MOL, E 172. Archivum familiae Dobó de Ruszka, fasc. V., N° 305.) – össze is gyűlt egy nagyobb, főként magyarokból álló, de ágyú nélküli sereg Korponán, amelyben ott volt Pálffy Miklós és gróf Ferdinand Graf zu Hardegg is. Dobó tanácsát követve először Kékkő vára ellen indultak, elfoglalták a külső várat, és levágták az ott lévő őrséget, s a palánk felgyújtása után az egész vár leégett. Tervezték még Szécsény, Nógrád vagy Párkány ostromát is, azonban a megáradt folyókra való hivatkozással ettől elálltak, s az ellenségeskedések a tél közeledtével ismét lecsendesedtek (TAKÁTS SÁNDOR, Dobó Ferenc generális, in uő., i. m., 398–399.).

A szikszói ütközet lefolyásáról több korabeli jelentés is fennmaradt. Maga Rákóczi Zsigmond október 14-én egy valószínűleg Dobó Ferenchez írott magyar nyelvű levélben beszélt el az eseményeket, az irat mellett egy ugyanarról szóló, Vékey István által írt, valamint egy német nyelvű beszámoló is olvasható (MOL, E 172. Archivum familiae Dobó de Ruszka, fasc. V., N° 304.). Az udvarba küldött német nyelvű hivatalos jelentés is ránk maradt (Österreichisches Staatsarchiv, Haus- Hof- und Staatsarchiv, Ungarische Akten, Allgemeine Akten, fasc. 121, Konv. C, 1588. Okt. Dez., fol. 1519.).

PROPAGANDA A SZIKSZÓI CSATA KÖRÜL

Az ütközet nagy visszhangot váltott ki a kortárs közvéleményben, először is számos újságlap (Neue Zeitung) mesélte el az eseményeket, annál is inkább, mert a német katonaság egyik főszereplője volt az eseményeknek (KARL VOELKA, Die politische Propaganda Kaiser Rudolfs II. [1576–1612], Wien, 1981, 360–361.; a forrásjegyzékben az 1588-as évnél felsorolt korabeli nyomtatványok közül a 98, 99, 100, 102. tételek a szikszói csatára vonatkoznak). Ezeknek a nyomtatványoknak egy része ismert Magyarországon, de minden bizonnyal számos olyan található még Németország könyvtáraiban, amelynek a létezéséről sem tudunk. Ki kell emelnünk azt az újságlapot, amely a csataképet is tartalmaz részletes jelmagyarázattal, láthatóan egy olyan szerző tollából, aki szemtanúként vagy résztvevőként ott volt a csatában (lásd többek között: Warhaffter kurtzer Bericht..., kiad. MICHAEL PETERLE, Prag, 1588.). A kép minden bizonnyal azonos azzal, amelyet Claudius a Roussel küldött el Ferdinánd és Mátyás főhercegeknek, illetve a Haditanácsnak (Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Protokolle des Wiener Hofkriegsrates, Exp. Bd. 182. fol. 272., Bd. 183. fol. 79.).

A többszörös túlerőben lévő törökök elleni győzelem alkalmával Bécsben ünnepi misét (Te Deumot) celebráltak (Österreichisches Staatsarchiv, Haus- Hof- und Staatsarchiv, Hungarica, Allgemeine Akten, fasc. 121 [1588], Konv. C, 1588. Okt. Dez., fol. 6770.). Az eseményeket néhány udvari szerző arra használta fel, hogy Rudolf császár dicsőségét zengje. A sziléziai származású Salamon Frenzel von Friedenthal (1561–1605, későbbi helmstedti professzor és rigai rektor) mint nemrég megkoronázott *poeta laureatus* ezt latin nyelvű költeményben tette (SALAMON FRENZEL, Victoria pusilli Christianorum exercitus contra legionem Turcicam, Prága, 1588. – APPONYI, N° 525). A következő esztendőben egy másik latin poéta 500 versszakot írt az esemény ürügyén anélkül, hogy a főszereplő, Rákóczi Zsigmond nevét megemlítette volna (Fridericus Consmannus, Triumphus Rudolphi II. Romanorum Imperatoris Augusti contra Turcarum impetum..., Prága, 1589, Georgius Nigrinus, APPONYI, N° 1881).

A csata bekerült a szepességi városok krónikáiba is, ebben a forráscsoportban azonban a törökök létszáma 16 000 fő, ami a valóságosnál sokkal nagyobb (az egyik legrészletesebb: Acta fraternitatis XXIV regalium oppidorum in Scepusio..., OSZK kéziratára, Fol. Lat. 1306. ff. 70v–71v. és Fol. Lat. 2086. II. f. 120r.). Abban eltért a kortársak véleménye, hogy ki vezette a csatát eldöntő lovasrohamot. A szepességi krónikák szerint Rákóczi ekkor már visszavonulóban volt szerencsi vára felé, a magyar kamara tanácsosai pedig úgy tudták, hogy Balázdszéki István egri vicekapitány szedte össze és vezette győzelemre a szétszóródott magyar és német lovasokat (TAKÁTS

SÁNDOR, Balázsdeák István, in uő., i. m., 213–216.). Ennek ellenére a legtöbb forrás Rákóczinak tulajdonítja a győzelmet, s Takáts Sándor láthatóan elfogult véleményével szemben magunk is inkább ezen az állásponton vagyunk.

Tovább színezi a képet, hogy a frissen felemelkedett Rákóczi (életrajzát lásd: HANGAY ZOLTÁN, Erdély választott fejedelme, Rákóczi Zsigmond, Bp., 1987.) egyben az északkelet-magyarországi reformátusok egyik legnagyobb főúri pártfogója is volt, akinek vizsolyi birtokán a csatával egyidőben rendezkedett be Mantskovit Bálint nyomdász, hogy kinyomtassa az első teljes magyar Bibliát (SZABÓ ANDRÁS, Károlyi Gáspár, Bp., 1984, 59.). Innen nézve már érthető, miért vannak tele a külföldön tanuló magyar református diákok és a hazai egyháziak egykorú levelei az ő dicsőségével és az ütközet leírásával (például: Fegyverneki Izsák levele Johann Jakob Grynaeushoz, Sárospatak, 1589. április 1., amely mellett a már említett csataképet is elküldte, in Johann Jakob Grynaeus magyar kapcsolatai, közreadja SZABÓ ANDRÁS, Szeged, 1989, 77–84.). A hírverés hatására François du Jon heidelbergi egyetemi tanár egy teológiai művét Rákóczi Zsigmondnak ajánlotta (FRANCISCUS JUNIUS, Protoktisia..., Heidelberg, 1589.), a wittenbergi magyar diákokkal kapcsolatot tartó Matthaeus Dresser lipcsei professzor (SZABÓ ANDRÁS, Matthaeus Dresser és magyar barátai, in Collectanea Tiburtiana. Tanulmányok Klaniczay Tibor tiszteletére, szerk. GALAVICS GÉZA, HERNER JÁNOS, KESERŐ BÁLINT, Szeged, 1990. 214–225. – Adattár, 10.) pedig egy későbbi kortörténeti művében szentelt aránytalanul nagy terjedelmet az ütközetnek (MATTHAEUS DRESSER, i. m., 604–610.), miközben Szigetvár 1566-os esetéről csak egy oldalt írt. Önálló humanista történeti mű is készült az eseményről: Forgách Imre, Rákóczi barátja (vö: SZABÓ ANDRÁS, De Sigetho Hungariae propugnaculo. [Zrínyi-album], Wittenberg, 1587, a faksimile kiadás kísérőtanulmánya, Bp., 1987, 812. – BHA 15.) nekifogott, de munkájának íródeákja által írt és autográf javításaival ékeskedő példánya befejezetlen maradt, a hosszú és érdekes történeti bevezetés után, a csatarend ismertetése közben egy mondat közepén megszakadt (FORGÁCH IMRE, Narratio de victoria nostrorum ad Sixoviam in Hungaria anno 1588, OSZK kéziratára, Fol. Lat. 4034.; lásd még: BARTONIEK EMMA, Fejezetek a XVI–XVII. századi magyarországi történetírás történetéből, Budapest, 1975, 250.). Az utóbbi idők kutatásai nyomán egyre inkább kirajzolódott, hogy Forgách Imrének szerepe lehetett Mantskovit Bálint Vizsolyba költöztetésében és így a vizsolyi Biblia megjelenetésében (SZABÓ ANDRÁS, Károlyi Gáspár életútja a vizsolyi Bibliáig, in Emlékkönyv a vizsolyi Biblia megjelenésének 400. évfordulójára, szerk. BARCZA JÓZSEF, Bp., 1990, 27–28.), nem lehet véletlen tehát, hogy méltóképpen megakarta örökíteni Rákóczi érdemeit a szikszói csatában.

Ilyen összefüggésben az olaszliszkai református iskolamester históriás éneke egy összehangolt református–protestáns propagandahadjárat részének látszik, amelynek hátterében – mint motiváló tényező – kétségkívül a készülő bibliafordítás is ott található.

9–12 Orzagunkban kiualkeppen... – A magyar reformáció történelemszemléletének megver selése, lásd először Farkas András *Az zsidó és magyar nemzetről* (1538) című énekének első vers szakát: „Jersze, emlékezzönk az örök Istennek / Csudálatos nagy hatalmasságáról, / Mellyel Scytiából régi magyarokat / Jó Magyarországba olyan módon kihozá, / Ment régen kihozá ah zsidó népeket / Fárahó királnak markából, inségéből” (RPHA N° 661; RMKT XVI, 2, 13.). A gondolati párhuzamok a következő sorokban is érzékelhetők.

27 földünknek siria – olvasd és értsd: zsírja, tápereje

41 Röttenetös Istennek nagi haragja... – Ez a strófa a *Rettenetes Istennek nagy haragja* kezdete, ismeretlen szerzőtől való protestáns énekből idéz (RPHA 1205). A vers a Hoffgreff-énekeskönyvben jelent meg először nyomtatásban.

45–48 Draga dolog az Vr istent diczerni... – Vö. a 147. zsoltár parafrázisával, amelyet korábban Sztárai Mihálynak vagy Skaricza Máténak tulajdonítottak: „Drága dolog az Úristent dicsérni, / Színe előtt kegyesen énekolni, / Ékes dolog szent nevét magasztalni, / A híveknek ő előtte szolgálni.” Ez az első versszak tulajdonképpen nem más, mint Sztárai 92. zsoltárparafrázisának változata: „Mely igen jó az Úristent dicsérni...”, RPHA N° 878 (Lásd legutóbb: BOTTA, Huszár Gál,

407. – vö. a Decsi Gáspár, Decsi Mihály, Skaricza Máté és Zombori Antal énekeihez írt jegyzetekkel: 401, 405, 460, 484.)

51–52 De csak az Vr isten legiön mi velönk – Vö. a 46. zsoltár ismeretlen szerző által készített parafrázisának 30–31. sorával: „Az nagy Isten vagyon mivelünk, / És Szent Lelke lakozik bennünk...” (RPHA N° 392: *Erös várunk nekünk az Isten...*).

62 Azt uegezte alnoksagal magaban – A török hadak Rákos mezején gyülekeztek szeptember 29-étől, itt csatlakoztak a budaiakhoz a székesfehérvári, szolnoki és hatvani helyőrség katonái.

68 Indulanak innet reank Filekből – Néhány környékbeli helyőrség (pl. Szécsény) katonáival megerősödve október 5-én délben indult el Fülekről a büntetőexpedíció.

69 Batorsagal uagion az fileki bek – Kurkut (Korkud), füleki bég, aki a helyismerete révén játszhatott fontos szerepet a portyában.

70 feiervari bek – Kara Ali, fehérvári szandzsákbég, a vállalkozás vezetője

71 szöczeni bek – Musztafa, szécsényi bég

87–96 Hogi Putnokot megh keresse iütteben... – Október 6-án Rimaszécsnél állt a török sereg, innen egy részük (ágyú nélkül) elkanyarodott Putnok felé, Horváth János kapitány azonban nem volt hajlandó feladni a várat, sőt értesítette a környékbeli helyőrségeket (elsősorban a szendrőieket) a török csapatmozgásról.

118 Szent Petörrre Saio fele – Az október 7–8. közötti éjszakát töltötték Sajószentpéternél.

129 Las – lásd

132 Szikzo miat ketczör uolt mar fogsagiuk – A két előző szikszói csatáról lásd a bevezetőt. A török tanácskozás láthatóan Tardi képzeletének szülötte, erről egyetlen más forrásból sem értesülünk.

141 dandár – hadsereg (az összes fegyvernem együttevée)

140–142 Saion altal költöztetek azokat – Október 8-án délelőtt keltek át a Sajón Sajószentpéternél.

144 Ezör louagh hamar oda szaguda – A török előőrsök délután két órakor érték el Szikszót.

146–148 Az Szent Mihali hauanak enni napian – Tardi a régi kalendárium szerinti dátumot mondja, mert a reformátusok ekkor még nem fogadták el a naptárreformot, azonban egy napot téved (helyesen: huszonnyolcadika), s az időpont megjelölése is ellentmond a „Neue Zeitung”-ok és más források híradásának.

148 Szannia Isten varasanak romlasat – Vö. az 1566-os tatár rablásról írott Szegedi Gergely (?)-féle ének kezdősorával: *Szánja az Úristen hiveinek romlását...*, illetve Szkhárosi Horvát András énekének elejével: *Szánjad Úristen a te népednek ilyen nagy romlását...* (RPHA N° 1300, 1301).

160 Sirnak uala mint egi Ierusalemen – Amikor Jézus bevonult Jeruzsálembe, és meglátta a várost, megsiratta. Vö. Lk 19,41.

161–164 Mört öbenne sok ifiak tamattanak... – Utalás a szikszói születésű protestáns prédikátorokra és tanítókra. (Lásd fentebb a bevezetőt.)

185–188 De Istennek czuda czeleködeti... – „Megbüntetem az atyák vétkéért a fiakat is harmad- és negyedízig, ha gyűlölnék engem.” Ex 20,5.

260 Mint sidoknak egi Iosuet tamaztal – A keresztyénség és a református egyház védelmezőit (mint később Bocskai Istvánt) a prédikátorok szívesen hasonlították Józsuéhoz.

265 Igaz uagi te, Isten, iteletödben – vö. Kecskeméti Vég Mihály 55. zsoltárának 73. sorával: „Igaz vagy, Uram, itéletedben...” (RPHA N° 944)

279 Rakoczinak hirös vigiazasabol – Rákóczi Zsigmond (1544–1608), Eger várának főkapitánya 1588 tavasza és 1591 között, élete végén Erdély fejedelme

285–288 En nem hallok mar oli enök szörzöket... – A szerző maga utal a históriás ének műfajának hanyatlására.

297–300 En el hittem, enökömet ha lattiak – A humanista műveltségű prédikátoroknak, a „finnyás orrú barátoknak” valóban derogálhatott egy ilyen típusú magyar nyelvű éneket írni.

305–308 Halliatok megh azert, kellek... – Tipikus megszólító formula a históriás énekek ele-

jén. Vö. Tinódi Sebestyén *Budai Ali basa históriájának* első versszakát: „Halljátok már Ali basa bölcsességét, / Budából hadával gyakran kiütését, / Nyolc várnak, kastélnak romlását, vevését, / Az Ördög hadának bölcsen megkerülését.” (RPHA № 511; TINÓDI SEBESTYÉN, *Krónika*, kiad. SUGÁR ISTVÁN, bev. SZAKÁLY FERENC, jegyzetek SUGÁR ISTVÁN és SZAKÁLY FERENC, Budapest, 1984, 199.)

315–316 Az Vr Isten megh szana io kedueben... – Eposzi kellék: Isten elküldi angyalait, hogy harcra hívja a hőst.

326–327 Ki nepemet egiebkoris regönten – Ex 14,15–22

329–332 Gedeonnak erőt es batorságot... – Gedeon száz embere kürtöket fújva és fáklyával a kezében üzte el Midján törzsét (a midianitákat). Bír 7,15–25.

341–342 Im csak tegnap iutottam megh hazamban... – Az egriek egy portyát küldtek ki, legyőztek egy török előőrsöt és néhány „nyelvet fogtak”; közvetlenül a visszatérésük után érkezett a hír Szikszó megtámadásáról.

355 az híros Szöndöröben – Rákóczi Zsigmond 1577-től volt Szendrőben tisztt, 1585 és 1587 között pedig a vár főkapitánya.

356 Dios giörben, Onadban es Gestösben – Diósgyőr, Ónod és Várgesztes a kisebb, hadászati jelentőséggel nem nagyon bíró várak közé tartoztak.

362 Vitez Homonay Istuant – Homonnai Drugeth István (1543–1598) művelt északkelet-magyarországi főnemes, Ungvár birtokosa, kiváló katona, versszerző, a református egyház támogatója. (RMKT XVII, 1, 498–499.)

371–372 Seregöket nagi szep röndben allata... – A magyar–német hadrend a források ellentmondó adatai szerint a következő volt: A sereg zömét alkotó magyar lovasság állt középen (az egriekkel és Rákóczi Zsigmonddal), a derékhad széleit balról a fehér és fekete, jobbról a vörös és sárga német lovasság erősítette (a lovas lövészek [Archibusieriek] egységeit különböztették meg kabátjuk színe [sárga, vörös, fehér, zöld, kék] szerint [KELENKA, 100–103.; PÁLFFYB, 160.], vö. a *Sásvár bég históriája* 74. és 125. sorához írt jegyzetekkel); a jobb és bal szárnyon állították fel három sorban a puskás gyalogságot (kevesebb mint ötszáz fő; vö. a *Sásvár bég históriájának* 423. és 424. sorához írt jegyzetekkel), a hátukat biztosító csekély számú lovassággal. A csapatok délről, Alsóvadász felől érkeztek meg Szikszó alá.

378–379 Czak keussen ket ezörön ualanak... – A magyar létszámról ellentmondó adatok maradtak ránk: a német jelentések és újságlapok több mint 1700 lovasról beszélnek, a szepességi krónikák 2000-et írnak, Matthaeus Dresser 2200-at számol, Forgách Imre egészen pontosan 2459-et, Istvánffy Miklós pedig 2589-et.

384 Balas deak Istuantul – Balázsdeák Istvánról lásd Takáts Sándornak a bevezetőben idézett tanulmányát.

386 Szazloiukat szepön ök megh boczatak – eresztett zászlókkal vonultak; vö. a *Sásvár bég históriája* 477. sorának jegyzetével.

391 Tizön harom ezör nep – A török létszámról szóló adatok 10 000 és 16 000 között mozognak, a legvalószínűbb az, hogy 11 000-en voltak.

401 Fileki bek – Kurkut (Korkud), füleki bég

409–412 Röndben tarczkokat reaiok vonianak... – A török hadrend a források és a csatáról fennmaradt kép szerint a következőképpen rekonstruálható: Középen, a török tábor és a szekerek előtt állt a több mint 6000 lovas (szemben a keresztények főerejével), a jobbszárnyon volt a négy ágyú, a balszárnyon pedig a több mint 4000 gyalogos (janicsár).

417–420 Ütközenek es kopiat törenek... – Az ütközet a magyar–német derékhad támadásával indult, a török ágyúk megtizedelték a fehér és fekete német lovasokat, a jobbszárnyat pedig bekerítették a janicsárok, akiket a szürkületben eleinte nem is vettek észre Rákócziék. A hullámozó és mindkét oldalon nagy veszteséggel járó harc folyamán többször kiszorították a törököket a táborukból.

437–448 Az katonak egi kis czoportoczkaban... – A 800 fővel indított második roham sem hozott döntő fordulatot a csatában – ennek vezetője volt Balázsdeák István.

454 Homoniai Istvan esek ot kezben – Homonnai Drugeth István átmeneti török fogságát a többi források is Tardihoz hasonlóan beszélik el. Istvánffy szerint azonban a fogvatartók a fegyverein és ruháján osztozkodtak, amikor megérkezett a segítség.

465 Vitez modra termöt ket szep fyait, / Iambor hazas tarsat – Felesége: enyingi Török Fruzsina, fiai: Homonnai Drugeth László, Zemplén vármegye későbbi főispánja és Homonnai Drugeth Bálint (meghalt 1609-ben), Ung vármegye későbbi főispánja, Bocskai tábornoka és kijelölt utódja az erdélyi fejedelemségre, akit azonban az erdélyi rendek nem választottak meg.

466 edös szüleit – Szülei Homonnai Drugeth Gábor és Gyulaffy Fruzsina voltak.

481 beslia – könnyű fegyverzetű (török) lovas (lásd még a *Sásvár bég históriája* 98. sorához írt jegyzeteket.)

487 A törökök egy szőlőskertet övező sűrű sövényen vagy nagy kerítésen nem tudtak átmenni, ezért kénytelenek voltak kerülni.

501–504 De mint roka... Igi oluassuk Aesopus irasaban... – Heltai Gáspár, Egy rókáról és kakasról, in *Száz fabula*, Kolozsvár, 1566. – RMNy I, 219 – Vö. a Tolnai Fabricius Bálint *Historia de moribus in conviviojának* 296. sorához írt jegyzetekkel, 000.

525–532 Saul előtt Daudis hogi fut uala – 1Sám 21,11–16. – vö. Szegedi Gergely Mágocsy Gáspárnak ajánlott énekével: *Mikoron Dávid Saul előtt futna...* (RPHA N° 945). Míg Mágocsy valószínűleg magát bolondnak tetteve szabadult ki a török fogságból, Homonnai Drugeth István ugyanezt ésszel érte el.

578–588 Az Balasi nemzötből valo ifyu... – Balassi Ferenc (1563–1594), Bálint öccse, aki 1585-ben, Ungnád Kristóf főkapitánysága idején jött Egerbe. Rákóczi Zsigmond alatt a vár egyik kapitánya volt és 50 lovassal szolgált, 1591 tavaszán Rákóczival nagyjából egy időben hagyták ott a várat.

589 Barczai Baso Farkas – Barcsai Bazsó Farkas, egri udvarbíró (provizor), a nádudvari csatában is részt vett (vö. a *Sásvár bég históriája* 417. sorával és a hozzá fűzött jegyzettel.)

590 Vallay Farkas – háromlovas egri huszártiszt

593 Sziki Petőr – A Heves megyei nemesi családból származó Széki Péter, hatlovas egri tiszt elesett az ütközetben.

595 Fodoróczky György – tizenkétlovas egri huszártiszt. – A nádudvari ütközetben is kitüntette magát (lásd a *Sásvár bég históriája* 283. sorához írt jegyzetet). – Később, 1592-ben mint 16 lovas tisztnek egy alumnusa volt a wittenbergi egyetemen, név szerint Bakai Péter (SZABÓ, 110.).

601–602 Szöndöröi magyar, nemöt vitezök... – Forgách Imre szerint 260 német és magyar lovas volt ott Szendrőből, Istvánffy Miklós szerint 320, de ő ideszámolta az önkéntesen csatlakozott Széchy Tamás 25 lovasát is.

604 Capitaniuk Söreni Gabor – Serényi Gábor, Szendrő várának főkapitánya, ebben a tisztségben Rákóczi Zsigmond utóda.

609 Sori Pallal – Zsóri Pál (nevének ejtésére vonatkozóan lásd: KÁZMER, 1171–1172.) rövidesen kiszabadulhatott a fogságból, mert 1589-ben már segílyt kapott Rákóczitól.

613–616 Azonközben Szikzo felöl az dandart... – Az utolsó, döntő roham történetét a többi forrás részletesebben ismerteti: az égő város fényénél félhomályban kavargó éjszakai harc közben négyszáz magyar és német lovas összeverődött (Rákóczi és/vagy Balázsideák István vezetésével), s a törökök jobbszárnyát támadta meg oldalról, nyugat felől. Elvágták az ágyúkat a főseregtől, majd elfoglalták azokat, s tüzüket a törökök ellen fordították. A váratlan oldaltámadás hatását tovább erősítette egy német kürtös, aki egy környékbeli dombról riadót fűjt, azt a látszatot keltve, hogy újabb, pihent segílycsapatok érkeztek.

632 Birinben – úgy látszik, elsőként a jászberényi török helyőrség katonái futottak meg.

641–644 Szantalan törökök ot el hullanak – Kara Ali, székesfehérvári szandzsákbég még a csata elején megsebesült, helyére Musztafa, szécsényi bég lépett volna, azonban rövidesen elesett, s végül Korkud, füleki bég vette át a parancsnokságot. Meghalt a török gyalogság parancsnoka, Bajazet is. Istvánffy szerint kétezernél több török esett el, ebből 1745-en maradtak a csatamezőn,

más források szerint a török veszteség a háromezer főt is meghaladta, s ebből a helyszínen 1300–1600-at számoltak meg.

645 Megh szelhüdek – megszedült, megzavarodott (NySz III, 142.)

651 Elevenönök azokat el hozak – A török foglyok számát a források 360 és 600 közé teszik, köztük volt a budai basa udvarmestere is.

656 Nagi sok fegivert, negi taraczkot hozanak – A zsákmányhoz a négy nagy ágyún kívül – Istvánffy szerint – még 482 ló és 121 megrakott szekér is tartozott.

657 Sok feikeket szekerekre oztanak – A szendrőiek például 100 török fejet vittek haza magukkal.

661 Sörieni Mihali – Serényi Mihály, kassai alkapitány (Gábor testvére) maradt ott az elpusztult városban, az egriek és szendrőiek a csatáról lekéssett temesvári és gyulai törökök miatt hazasiettek.

669–670 Magiar, nemöt vitezök, kik hullanak – Dresser szerint 431 keresztény halott volt, a német jelentések és újságlapok is 400 körüli számot emlegetnek, Istvánffy pedig 220 német és 410 magyar elesetről beszél.

677–680 Mind ezöket ket halomban rakatak – A leibici krónika szerint a török hullákat rakták halomba, s vették körül egy magas sövénykerítéssel. A hely hatalmas büzt árasztott, odagyültek rá a kutyák és a disznók. Azokat a keresztény halottakat, akiket nem vittek el, egy közös sírba temették Szikszó mellett (CAROLUS WAGNER, i. m., 64.). Röviddel az ütközet után Szenci Molnár Albert is járt a helyszínen, s mikor *Szótárának* első, 1604-es kiadásában, a Rudolf császárhoz címzett ajánlásban a háború borzalmairól részletezte, ezt hozta fel példaként: „...a mezőkön az elesettek hulláiból kutyák lakmároznak és megvadulnak tőle. Ennek példáját gyermekkoromban magam is láttam Szikszó határában” [a lapszáma: 1588-ban] (SZENCI MOLNÁR ALBERT, Válogatott művei, sajtó alá rendezte VÁSÁRHELYI JUDIT, Bp., 1976, 156.). A helybeliek mind a mai napig ismerik a tömegsírok helyét.

687–688 Tasi Janos... Pernieszi – Tasi János négylovas és Perneszy István háromlovas egri tisztek.

703 tyhaynak – tyiha, tiha: megbízott, ill. helyettes parancsnok (KAKUK, 21.)

745 Tepegiüznek – Tepegyüz (Tepegöz) történetét – mint tanulságos betétet – feltehetően Tardi György találta ki, hogy még inkább kiemelhesse a törökök többségének oktalanságát és elbizakodottságát.

765 monarot – mogyorót

767 aszu – szárított, száraz

779 Szalle – értsd: szállj le

825–865 Intlek, magiar vitezök... – A példázat magyar vitézekre is vonatkozik, Tardi – jó prédikátorként – megint a győzteseket: legyenek józanok, imádkozzanak, s ne fosszák ki a szegény népet.

866–880 Oltalmazom bennetöket tömlöcztü... – Az intés közös imádsággal zárul, mintha egy prédikáció fejeződött volna be.

885–888 Kerök azért boczanatot mindöntül... – Az ének kolofonja szerint tehát Tardi december első hetében (református szerző lévén a régi naptár szerint) írta az éneket Olaszliszvánban, amely valóban a Bodrog völgye fölötti „parton” fekszik.

TASNÁDI PÉTER

Nyomatott kiadása: D1 „Az Horatius második verses könyüének tizen negyedik eneke, mellet irt azt Posthumushoz az életnek rövid voltáról, mely magiar nielure fordítatot szikszai Tasnadi Peter által”, in Bogáti Fazakas Miklós, Castriot György históriája, Debrecen, 1587, Hoffhalter Rudolf. – Tasnádi Péter verse a könyv utolsó ívének végén fennmaradó három üres lapon van kinyomtatva, a végén: „FINIS”. – RMNy I, 593/2

Kiadásai: SZILÁGYI SANDOR, A bécsi Theresiánium könyvtárának XVI. századbeli magyar unicumjai és az első magyar Horác-fordítás, MKSz, 1877, 3–4.; ERDÉLYI PÁL, Adalékok a régi magyar irodalomhoz. I. Mihály deák codexének ismeretlen hat éneke, EPhK, 1888, 165; Horatius noster – Magyar Horatius, bev. KERÉNYI KÁROLY, szerk. TRENCSENYI-WALDAPFEL IMRE, Bp., 1943³, 19–21.

RPHA N° 830

Strófaképlete: a11(5+6), a11(5+6), a9(5+4), a10

Dallama: RMDT I, N° 192 – A nótajelzés a 146. zsoldár egyik parafrázisára vonatkozik (RPHA N° 251). Horatius „Eheu fugaces” ódájának humanista metrikus dallamát Honterus közölte 1548-ban, ez azonban nem vált népszerűvé (SZABOLCSI BENEC, A melódia története, Bp., 1957, 88., 42. dallampélda; vö. RMDT I, 681–682.; CSOMASZ TÓTH, 82, 95. j.).

A VERS KIADÁSAINAK TÖRTÉNETE

Tasnádi Péter Horatius-fordítását a Skaricza Máté zsoldárainál követett elvek szerint (461.), csak az első megjelenés alapján közöljük, mivel az újraközlések szövegkritikai szempontból érdektelenek. A kiadások története mégis figyelemreméltó: ez mutatja meg, hogyan szorul ki ez az ének mind a gyűlekezeti, mind a magánáhitatra szánt énekeskönyvekből.

A versnek az editio princepsét követő négy nyomtatott kiadását ismerjük a XVI–XVII. századból: D2 Ilosvai Selymes Péter, Az nagy Szent Pál..., Debrecen, 1579–1596, Hoffhalter vagy Csáktornyai, 2. – RMNy I, 610; Az kereztieni gievlekezetben valo isteni diczéreteket..., Bártfa, 1593, Gutgesell, 381. – RMNy I, 713; Ditsereketel s egyeb istenes enekkel..., Bártfa, 1602–1614, Klöss, 503. – RMNy II, 965. Különös irodalomtörténeti értéke van egy töredéknek, mely nemrégiben került elő Balassi Bálint és Rimay János *Istenes énekeinek* első kiadásából (Bártfa, 1632. – RMNy II, 1519). A kötet függelékéből szakadt ki ez a nyolc lapnyi fragmentum, mely Tasnádi versének teljes szövegét tartalmazza (H. HUBERT GABRIELLA, Balassi Istenes énekeinek első kiadása?, MKSz CXI [1995], 169–172.). Hasonlóan a vers többi kiadásához és a Mihály deák kódexében lévő kézirat másolathoz – (1679) 173r–173v – STOLL N° 106 – értékes szövegváltozatot ez sem hoz.

Tasnádi versének első két kiadása egy-egy verses história függelékeként látott napvilágot, mindkét esetben azért, mert a könyvek végén fennmaradó üres helyet ki kívánták tölteni. Természetesen a könyvek tartalmához illő szöveget igyekeztek választani. A XVI–XVII. századi nyomdák bevett gyakorlata volt ez: Nyéki Vörös Mátyás *Tintinnabulum*ának egyes kiadásainak végére szintén magyar nyelvű Horatius-verset nyomtattak a következő indoklással: „Hogy ez könyvnek utolja üressen ne

maradna, tehát mégis a kegyes olvasónak egynehány szép intő verseket hozok elő” (RMK I, 1597; RMKT XVII, 2, 484.).

Bogáti Fazakas Miklós *Castriot György históriája* és Ilosvai Selymes Péter Szent Pál életéről szóló verse végére jól odaillik „az életnek rövid voltáról” szóló horatiusi óda (vö. a „Hegedűs Márton”-ról írt jegyzetekkel, 509.).

E nyomtatványok valamelyikéből vette át Tasnádi versét az 1593-as bártfai énekeskönyv. Újfalvi Imre az 1602. évi református énekeskönyv előszavában dogmatikai okokból kifogásolta az egyházba behatoló világias énekeket, s ezek közt a Tasnádi Péterét is megemlítette (KLANICZAY TIBOR, Újfalvi Imre és az 1602. évi énekeskönyv, in uő., *Reneszánsz és barokk*, Bp., 1961, 160.; *A magyar irodalom története* I, 512.). A verset 1632 után nem nyomtatták ki többé.

TASNÁDI PÉTER

A vers szerzőjéről eddig két adatot ismertünk.

Petrus Thasnadius Wittenbergben tanult, 1575-ben írta be nevét a magyar coetus anyakönyvébe (SZABÓ, 138).

A költemény címéből kiderül, hogy Szikszón keletkezett (Szikszó történetét lásd a Tardi Györgyre vonatkozó jegyzetek közt, 491–493.). Feltételezhető, hogy Tasnádi Péter iskolamesterként vagy lelkészként szolgált ott. Az első kiadás a szerzőt *szikszai* Tasnádi Péternek nevezi, a későbbiek címében viszont ez olvasható: „*Szikszón*, Tasnádi Péter által”. Az utóbbi, egyszerűbb névváltozat tűnik helyesnek, mivel a XVI. századi polgári személyneveknek többnyire csak egy földrajzi névre utaló eleme volt. Nincs tehát elég indok arra, hogy a versszerző nevét Szikszai Tasnádi Péterre változtassuk (vö. ÚMIL III, 1987.).

Mostanáig elkerülte az irodalomtörténészek figyelmét az az adat, amelyet Magyarország Műemléki Topográfiájában tettek közzé. Eszerint Tasnádi Péter 1582-ben az Eger melletti Makláron volt prédikátor (az Egri Érsekség Gazdasági Levéltárából közli VOIT PÁL, Maklártálya, in Heves megye műemlékei, III, szerk. DERCSENYI DEZSŐ és VOIT PÁL, Bp., 1978. 391. – Magyarország műemléki topográfiája, IX. – Maklárra vonatkozóan lásd még a *Sásvár bég históriája* 232. sorához írt jegyzetet.). Ez az adat is a Tasnádi Péter névalak helyessége mellett szól.

TASNÁDI PÉTER HISTÓRIÁS ÉNEKE?

Nemrégiben egy ismeretlen históriás ének négy levélnyi töredékét áztatták ki egy csíksomlyói könyv kötéstáblájából. A nyomtatvány valószínűleg Hoffhalter Rudolf debreceni nyomdájában készült 1577 után. Bár a címlap erősen roncsolt, annyi mégis megállapítható, hogy egy Péter keresztnévű szikszói protestáns versszerző műve. A költemény az 1577-es szikszói csatáról szóló tudósító ének (az ütközet részletes ismertetését lásd a Tardi György énekéhez írt jegyzetek között, 491.). Joggal feltételezhető, hogy ez a verses história Tasnádi Péter műve, mivel nem ismerünk több Péter nevű protestáns költőt, aki ekkortájt Szikszón működött.

A *Csuda dolgot...* kezdetű, a11 (6+5), a11 (6+5), a11 (6+5), a11 (6+5) formájú vers Ilosvai Selymes Péter *Jöllehet nagy sokat szóltunk Sándorról* (RPHA N° 692) kezdetű énekének nótájára íródott. Akrosztichonnak a fennmaradt versrészletekben nincs nyoma.

Köszönettel tartozunk Bánfi Szilviának, az OSzK kutatójának, aki a töredék szakszerű könyvészeti feldolgozásán dolgozik: az ő engedélyével idézünk itt néhány összefüggő versrészletet a históriás énekből.

A história főszereplője Ferhát, füleki bég, aki óvatos „fő török” társai figyelmeztetésével mit sem törődve vakmerő csellel támad Szikszó ellen:

Im lasd álnokságot az Ferhat beknek,
Nem mere hinni az önnön nepenec,
Nem ielente azért aszt ő senkinek,
Mert tudni nekiec azt nem illenec.

Haluan ezt fő nepec, így szolnac vala,
Netalam minket veszteni akarna,
Modot keres, hogy mint magyarnac adna,
Mert töllönc ez dolgot igen titkolna.

Ne jöy, monda Ferhat az fő nepeknek,
De hon maradasban veszteg ülnenek,
Czak en nepemelis bizony el megyec,
Ez utval nyiluán szerenczét kesertec.

Tugyatoc, nincz senki hozzanc fokhato,
Keues magyar az, ki fegyuer fokhato,
Azokis varakban mind szorultanac,
Czac lönc, mikoron ök hirt hallanac.

Viszontag azt haluan így szolnac vala,
Feiünc feiednel hogy drágab nem volna,
De bizony remenseg teged meg czalna,
Mert soc magyar vitez vegekben volna.

Ferhát éppen a vásárnapi prédikáció idején lepi meg a magyarokat, akik a támadók elől a templomba szorulnak:

Etzaka, hogy iuta, Szent Petert ere,
Györ vtat halada, olai bec kerde,
Nem ide Györ vara, beknek ielente,
Bek mit czelekednec, senki nem erte.

Felele Ferhat, harángoza halla,
Monda, Szikszon mostan az harang szolna,
Sok nep azért menne praedicatora,
Őis Szikszon akkor lenni akarna.

Wasarlani en ma Szikszon akaroc,
Sok drága marhakat mert ott találóc,
Bankodanac ezen agac es bekec,
Mondac, czaszare Szikszo, ne bantanoc.

Szalada soc nep be az keritesben,
Forgodnac minniaian nagy serensegben,
Vadnac ellenseget hatra veresben.

Az templomban kic be rekeszkedenec,
 Azoc álmedkodonac, ohaitanac,
 Aitot be zarlani alig tudanác,
 Szolgaló nepek nem sokan valanac.

Ez a most előkerült töredék is bizonyítja, hogy Tinódi után még hosszú ideig virágzott a históriás ének műfaja – sajnos ez a korpusz jórészt ismeretlen, mivel kötetbe nem gyűjtötték, a füzetes nyomtatványokat pedig a XVI. századi olvasók újság gyanánt elrongyolták.

TASNÁDI PÉTER HORATIUS-FORDÍTÁSÁNAK MŰFAJA

A magyar klasszika-filológia régóta számon tartja a költeményt mint az első kísérletet egy teljes Horatius-vers magyarra fordítására (SZILÁGYI, i. m., 4.; KARDOS ALBERT, Horatiusi ódából protestáns vallásos ének, EphK, 1888, 447.; KOVÁCS KÁROLY, Horatius ódáinak fordítói Virágig és a műfordítás kérdésének fejlődése, Bp., 1896, 11–16.; CSIPAK LAJOS, Horatius hatása az ó- és újklasszikus iskola költőire, Kolozsvár, 1912, 17–18.; ALSZEGHY ZSOLT, A magyar reformáció és antireformáció temetési énekei, ItK, 1916, 8.; [TRENCSENYI-] WALDAPFEL IMRE, XVII. századi fordítás-töredék Horatiusból, ItK, 1934, 402.; GULYÁS JÓZSEF, Horatius hatásának legkorábbi nyoma, ItK, 1931, 86–90.; JIRKA ALAJOS, Horatius és a magyar szellemi élet, Bp., 1935, 5.; JANOVSZKY ANTAL, Horatius hatása a magyar költészetre és magyar fordítói, Kispeszt, 1938, 6–7.; TRENCSENYI-WALDAPFEL IMRE, i. m., 1943³, 181, 198.; BORZSÁK ISTVÁN, A magyar Horatius, in FALUS RÓBERT, Horatius, Bp., 1958, 292–293.; CSOMASZ TÓTH, 175.; A magyar irodalom története I, 507.).

Sokan felfigyeltek arra, hogy Tasnádi többé-kevésbé hűnek mutatkozik a horatiusi óda formájához. A sorvégeket ugyan rimelteti, az alkaioszi strofa eredeti szótagszámát mégis megőrzi, és a metrum lüktetését is igyekszik átvenni. „Az eredetinek hét strófáját ő is hét strófában adja vissza, csak az elejére vet egy versszakot, meg a végire kettőt, hogy az ódának meglehetősen epikureus magvát vallásos, illetve protestáns burokkal vonja be.” (KARDOS, i. m., i. h.)

Az elemzők némi rosszallással fogadják, hogy Tasnádi elhagyja a versből a mitológiai vonatkozásokat (BORZSÁK, i. m., i. h.), s „az alapgondolat közösségén kívül... semmi sem fűzi bevallott mesteréhez” (ALSZEGHY, i. m., i. h.). A kritikusok a verset műfordításként értékelik, noha a szerző számára Horatius szövege nem cél volt, hanem kiindulópont: valójában klasszikus elemekből felépített temetési éneket kívánt létrehozni. A „mors omnibus instat” témát feldolgozó Horatius-óda az iskolai retorika- és poétika-oktatás része volt. A hozzá kapcsolódó stúdiumok során nemcsak a latin nyelvet és a klasszikus verstant tanulmányozták a diákok, hanem egyúttal a halotti beszédek retorikai paneljeit is elsajátíthatták. (Ilyen felfogásban dolgozza fel Horatius ugyanezen versét egy 1670-ből való diákjegyzet, in Római szerzők XVII. századi magyar fordításai, kiad. KECSKEMÉTI GÁBOR [és mások], Bp., 1993, 169–171.; a jegyzetek bőséggel foglalkoznak Tasnádi Péter parafrázisával is: 687. – RMPE 10.).

A verset tehát a Horatius-paródiák közé sorolhatjuk (TARNAI ANDOR nagy műfaj történeti összefoglalásából hiányzik: A paródia a XVI–XVIII. századi Magyarországon, ItK, 1990, 444–469.; a RPHA a „világ mulandóságáról” szóló egyházi énekek közé teszi [a műfaj kódszáma 47], a Horatius-paródiák közt [kódszám: 120] nem említi). Elképzelhető, hogy már Tasnádi irodalmi mintája is egy latin nyelvű Horatius-paródia volt. Balassi Bálint is egy Horatius-paródiát ültetett át magyarra *Óh, szent Isten...* kezdetű istenes énekében (SZENTMÁRTONI SZABÓ GÉZA, „Quem tu, summe Deus, semel...”. Balassi megkerült irodalmi mintája, in „Mint sok fát gyümölcse...” Tanulmányok Kovács Sándor Iván tiszteletére, szerk. ORLOVSKY GÉZA, Bp., 1977, 11–16.).

A latin szöveg forrása: *Carminum liber secundus*, XIV, in Q. Horati Flacci Opera, edidit STEPHANUS BORZSÁK, Leipzig, 1984.

HORATIUS

Carminum liber secundus, XIV

Ad Postumum

Eheu fugaces, Postume, Postume,
labuntur anni nec pietas moram
rugis et instanti senectae
adferet indomitataeque morti,

5 non si trecenis quotquot eunt dies,
amice, places inlacrimabilem
Plutona tauris, qui ter amplum
Geryonen Tityonque tristi

conpescit unda, scilicet omnibus,
10 quicumque terrae munere vescimur,
enaviganda, sive reges
sive inopes erimus coloni.

frustra cruento Marte carebimus
fractisque rauci fluctibus Hadriae,
15 frustra per autumnos nocentem
corporibus metuemus austrum:

visendus ater flumine languido
Cocytos errans et Danaï genus
infame damnatusque longi
20 Sisyphus Aeolides laboris,

linquenda tellus et domus et placens
uxor, neque harum quas colis arborum
te praeter invisas cupressos
ulla brevem dominum sequetur.

25 absumet heres Caecuba dignior
servata centum clavibus et mero
tinguet pavimentum superbo,
pontificum potiore cenis.

Postumus – a vers címzettje, ismeretlen személy (lásd Borzsák István jegyzetét az idézett Horatius-kiadás névmutatójában)

13 bodog – boldog; itt: gazdag

15 Felelő napot ot nem adnak – értsd: fellebbezésnek ott már nincs helye; a felelőnap jogi szakkifejezés: kijelölt törvényt nap, ahol az alperes juthat szóhoz (SzT III, 893.).

17 fel – olvasd: fél

19 felycz – olvasd: félts, értsd: féltsd

40 lelek valtsagon - lélekváltság: végrendelet útján az egyház részére hagyományozott pénz vagy jószág, amellyel az örökhagyó saját üdvösségét kívánta megváltani, ill. családja jó kapcsolatait biztosítani az egyházi körökkel (SzT VII, 993.).

AZ DEÁKNÉ VÁSZNÁRÓL

Kézirata: Illyés Bálint kolligátuma. (1683–1717) – Az 1865-ben Barla Szabó János visontai lelkész tulajdonában volt kódex jelenleg lappang, a végén: „Amen”. – STOLL N° 111

Kiad. BARLA SZABÓ JÁNOS, Vasárnapi Újság, 1864, 133.; VARJAS, II. 965–969.

RPHA N° 4018

Strófaképlete: a13 (6,7), a12 (6,6), a12 (6,6)

Dallama: A versnek nótajelzése nincs. Valószínűsíthető dallammintái – az első sor tizedik hangjának duplázásával: RMDT I, N° 199, 203; RMDT II, N° 290

Az ének szövegét a múlt századi kiadás alapján, Varjas Béla javításainak figyelembevételével közöljük. A lényeges szövegtérítéseket a lapalji jegyzetekben jelenítjük meg.

A vers keletkezésének idejét VARJAS a verselés alapján, illetve az „Ő se jobb a deákné vásznánál” közmondás történetéből kiindulva a XVI. század végére teszi (II, 1020.).

Ezek az érvek persze nem bizonyítják kétségbevonhatatlanul a vers XVI. századi eredetét. A RPHA *Az deákné vásznán* kívül mindössze egy XVI. századi verset regisztrál, amelyet pontosan ebben a formában szereztek (II, 712.).

Kétségtelen, hogy a közmondást már a XVI. században jól ismerték: „Te sem vagy jobb az Deákné vásznánál”, „Nem jobb ő is az Deákné vásznánál” (BARANYAI DECSI, 204, 395.). XVII–XVIII. századi íróink közül Szenci Molnár Albert és Czeglédi István alkalmazzák a szólást (NySz III, 1030.). A XVII. századi „pajkos énekek” közt is feltűnik, pl. „*Az deákné vásznánál* / Zsófi is nem jobb annál, / Övéle megnyughatnál, / Ha néki szépen szólnál” (RMKT XVII, 3, N° 119 – a versnek számos variánsa van).

A szólás régiségéből mégsem következtethetünk automatikusan az itt közölt vers korára. Ettől a vers még lehetne XVII. század végi is. A közmondáskutatók egyébként sokáig mit sem tudtak a Vasárnapi Újságban megjelent költeményről, noha komolyan érdeklődtek a mondás mögött rejlő adoma iránt: „Hogy ki volt az a bizonyos Deákné (vagy talán ’tanítóné’), akinek a vásznához a nem valami kifogástalan vagy éppen valamiben ludas embert hasonlítani szoktuk, valószínűleg örökre titok marad. Annyi bizonyos, hogy ha egyáltalán élő személy volt, előbb élt, mint a XVI. század közepe” (O. NAGY GÁBOR, *Mi fán terem? Magyar szólásmondások eredete*³, Bp., 1979, 112–114.).

Varjas Béla antológiájának megjelenése után A. MOLNÁR FERENC alapos cikke tisztázta a szólásmondás és az ének kapcsolatát (Ő se jobb a Deákné vásznánál, Nyr, CIV [1980], 100–106.), rámutatva, hogy a vers korban mindenképp megelőzi a szólást. Az ének születését Varjashoz hasonlóan ő is csak óvatos becsléssel teszi a XVI. század közepére, második harmadára.

Két dolog szól mégis a vers XVI. századi keletkezése mellett. Az egyik, hogy Illyés Bálint kolligátumának III. tagjába a másoló Kutassi István *régi* lakodalmi énekeket is egybegyűjtött „cantiones elegantissimae” cím alatt. Ez a vers éppen Batizi András 1546-ban keletkezett házasegyeteme *mellett* szerepel – erre az énekeskönyvről hírt adó BARLA SZABÓ JÁNOS (Vasárnapi Újság, 1864, 7.) és A. MOLNÁR FERENC is felfigyelt (i. m., 105.). A másik, döntő érv Pécsi János *Oeconomia coniugalis*ának befejező része (lásd kötetünkben, 138., 305–308. sor). Pécsi itt nemcsak a közmondást alkalmazza, hanem az egész tré-

fás asszonycsúfólót összefoglalja, s ezzel egyben meg is adja *Az deákné vásznáról terminus ante quem*-jét: 1580. Természetesen idővel a verses adomának számos változata keletkezhetett, s a szöveg is módosulhatott, kétségtelen azonban, hogy Pécsi János lényegében ugyanazt a történetet ismerte, amelyet Kutassi István száz évvel később lejegyzett, tudta ugyanis a csattanót, vagyis, hogy a híres Deákné vásznát úgy mond „szűk bordában” szőtték, azaz a halottnak hitt Máté deák fogai és lábujjai közé.

S nem is valami újdonsült történetként emlegeti Pécsi János ezt a tréfát 1580-ban: „Hallottuk régenten Máté deák vásznát” – mondja. Már maga a „Máté deák” névjelölés is jelzi a kort, amelyből a szöveg származik. A magyar „deák” és a latin „literatus” megnevezés a XVI. század derekán szélteben elterjedt a mezővárosi polgárság köreiből: nem személynév volt, hanem cím, a hazai iskolát végzett világi „értelmiségiek” megjelölésére szolgált (vö. a Skaricza Mátéről írott jegyzetekkel, 465–466.). Valószínűleg 1580-nál néhány évtizeddel régebbi lehet *Az deákné vásznáról* szóló költemény, mivel a verset megőrző kéziratok énekeskönyvnek egy olyan részébe másolták, amelybe egyéb régi lakodalmi énekeket is egybegyűjtöttek.

Ennek alapján erős a gyanúnk, hogy *Az deákné vásznáról* szóló vers a házaseénekek műfajába tartozik, s valamikor a XVI. század közepén keletkezett. Láttuk, hogy Pécsi János 1580-ban egy házaseénekből idézett belőle, kései másolója pedig egyéb házaseénekek között jegyezte le – ésszerűnek tűnik, hogy ma is házaseénekként, tréfas lakodalmi versként olvassuk. Mind az asszonyokat csúfoló tematika, mind a vágáns metrum a házaseénekek csoportjához kapcsolja ezt a művet.

Ez a műfaj a XVI. századi magyar közösségi költészet és népi kultúra határterülete: félig-meddig egyházi, hiszen a házasságról szól, másfelől azonban a vágáns költészet származéka: variációk ezek a versek az ital, az asszonyok és a mulatozás témáira.

A házaseénekek csoportján belül *Az Deákné vásznáról* a legrégebbi asszonycsúfólók közé tartozik. Magán viseli a régi magyar *trufa* valamennyi műfaji jellegzetességét: bohózat formájában előadható, alakoskodásra, tettetésre épülő csattanós tréfa: egy közismert embertípus kifestésének (vö. a Tolnai Fabricius Máté *Historia de moribus in convivió*-járól írt jegyzetekkel: 414–415.). Elképzelhető, hogy ez a trufa a kor népi mulattatóinak, vásári komédiásainak repertoárján is szerepelt.

A XIX. századra a vers feledésbe merült, a szólás viszont máig elevenen él, bár valódi jelentése homályba veszett. Nem csoda, hogy egyre-másra keletkeztek az ötletes, ám légből kapott szólásmagyarázatok: a közmondásban szereplő „Deáknén” többnyire a férjét verő, sulykoló asszonyszemélyt értették (A. MOLNÁR, i. m. 101.).

A „lusta asszony” meséjét a szájhagyomány is megőrizte (A magyar népmesék tréfakatalógusa [AaTh 1350–1429], kiad. VÖÖ GABRIELLA, Bp., 1986, 65–66. – Magyar népmesekatalógus, 7/A.). Máté deák trufája „fonásra lusta asszony”-át (AaTh 1370B) csúfolja ki, a mesehőst azonban senki sem azonosította a közmondásból ismert Deáknéval. Nem így a XVI. században, amikor még mindenki ismerte. Olyannyira népszerű lehetett, hogy a század végén, Baranyai Deccsi János korában szólássá, közmondássá tömörült, s alighanem már a „Deákné” szó pusztá kimondása mosolyt fakasztott.

11 megnyőszni – megnősülni, megházasodni

16 Kár nyitja fel fülét – vö. „Bolondnak kár nyitja fülét” (BARANYAI DECSI, 126.; NySz I, 270.)

17 vakarodik – takarodik, itt: megy, indul

18 gyorsát – gyors: eleven, friss

28 gyöngye – kényes

29 Hetedszaka – egész héten át (NySz III, 23.)

52 miriggyel – pestistől

78 szapuban – lúgos mosólében (a TESz 1748-ból ismeri első előfordulását ebben a jelentésben: III, 676.)

96 Tökben – tök: hólyag, bőrcacsó (VARJAS II, 1033.)

101 matolálta – gombolyította; a NySz csak 1708-tól tartja nyilván (II, 881.); vö. 106. sor: „Mondhatnának matolának”

102 hálolá – szötte (a NySz-ben nincs rá adat)

„HEGEDŰS MÁRTON”

Nyomtatott kiadása: [Valkai András:] „Az nagyságos Bank bannak históriája... Debrecembe 1580 Rodolphus Hoffhalter”. A vers a B iv utolsó levelének mindkét oldalán olvasható. A végén: „FINIS” – RMNy I, 455/2

Kiadásai: SZILÁDY ÁRON, Három hegedüs ének, Sz, 1882, 29–40 (jegyzeteit Sz. Á. monogrammal jelölve idézzük); DÉZSI, Tinódi 59, 210–211. (Az első lap fakszimiléje és a vers betűhű kiadása.); STOLL BÉLA, Pajkos énekek, Bp., 1984, 13–14. – Magyar ritkaságok (jegyzeteit S. B. monogram jelöli); VARIAS II, 594–595.; STOLL BÉLA, XVI. századi költőkből. Bp., é. n. [1994]. 69–70.

RPHA N° 530

Strófaképlete: a13(4+4+5), a13(4+4+5), a13(4+4+5)

Dallama: RMDT I, N° 37 – A versnek nincs nótajelzése.

Akrosztichon: HEGEDEVS MARTON

Kiadásunk a British Museum unikum példányának MTAK-beli mikrofilmjéről készült.

A METRUM

Csáktornyai Mátyás *Grobiánja* (RPHA N° 690) ezt a verset választja nótajelzésül. Közös daltanuk Tinódi Sebestyén *Sokféle részögösökről* című versének melódiája volt, mint ezt Csomasz Tóth Kálmán kimutatta (RMNy I, 625). Versformája (RPHA II, 713–714.) a *Sokszor kértem én az istent* kezdetű házasesénkel (RPHA N° 1291) is összekapcsolja, a metrum tehát utal a műfajra is. A vágáns szövegekhez vágáns dallam és metrum társul. A *Kecske-mét is kiállítja...* típusú verbunkosokban továbbbővült dallam vágáns eredete régóta ismeretes (SZABOLCSI BENCE, Magyar vágánsdalok, in uő., Vers és dallam. Tizenöt tanulmány a magyar irodalom köréből, Bp., 1959, 51–66.).

A HEGEDŰS ÉNEK MŰFAJA

Ez a műfaj a középkori vágáns költészet magyar származéka (vö. a Tolnai Fabricius Bálint *Historia de moribus in conviviojának* műfajáról írott jegyzetekkel, 414–415.), ám a házasesénkelnél és az asszonycsúfolónál is közelebb áll a szájról szájra terjedő, írástudatlan kultúrához (STOLL BÉLA, A Pajkos ének és a népköltészet, ItK, 1962, 180–192.). A „hegedüs ének” mint műfajelnevezés a múlt században keletkezett: THALY KÁLMÁNTÓL származik (Régi magyar vitézi énekek és elegyes dalok, I, Pest, 1864, 47.).

Rendkívül ritka versfajta, a RPHA mindössze három ilyen műfajú („de caractère jongleur”) éneket ismer a XVI. századból (a műfaj kódszáma 87) az e kötetben megjelenő három hegedüs éneken kívül: a *Hozd el gazda, hozd el az Szerémnek borát* kezdetű töredéket (N° 553), az *Az kik mostan nagy szeretetben* kezdetű mulatozásról elmélkedő éneket (N° 76; RMKT XVII, 3, 280.) és Tinódi Sebestyén *Az udvarbírákról és kulcsárokról* szóló feddőzését (N° 1333).

A RPHA jelzi Tinódi ez utóbbi versének kettős műfaji karakterét, és a szatirikus énekek közé is besorolja (kódszámuk 88), ám a másik – igencsak „de caractère jongleur” – Tinódi-verset, a

Sokféle részögről címűt (N° 1267) innen elhagyja, s csupán a szatirikus énekek közt említi. A *Szendrői hegedűs éneket* (N° 1318) – a műfaj egyik legkarakterisztikusabb darabját – egyházi jellegű bibliai históriának tartja, a *Pajkos éneket* (STOLL, i. m., 1984, 7–9.) pedig fel sem veszi, vélhetően azért, mert a XVII. században jegyezték le.

Nem könnyű tehát műfajokba sorolni még e kis számú hegedűs éneket sem, annál is inkább, mivel szerzőik, a hegedűsök sem voltak egyformák: a mulattatók, énekmondók rétegei közt szembeötlő különbségek mutatkoznak.

A HEGEDŰSÖK

A romantikus irodalomtörténet-írás az Anonymus emlegette ősmagyar regösök és az Árpád-kori igricek kései utódait, egy hol üldözött, hol kiváltságokkal bíró, „külön dalnoki rend” képviselőit látta bennük (TOLDY, 31, 51.; SEBESTYÉN GYULA, A regösök, Bp., 1902, 116–151.; Uő., A magyar honfoglalás mondái, I., Bp., 1904, 109–196.; az igricekről lásd: PAIS DEZSŐ, Árpád- és Anjou-kori mulattatóink, Bp., 1953.; a Szent István által létrehozott jocular-telepekről: GYÖRFFY GYÖRGY, Szent István király és műve, Bp., 1977, 363–364.). Akár így volt, akár nem, annyi bizonyos, hogy a XVI. század hegedűsei már semmilyen privilégiummal nem rendelkeztek, s különösebb társadalmi megbecsülésnek sem örvendhettek. Heltai Gáspár *Chronicája* egy kalap alá veszi a „csúfokat, táncolókat, mindenféle siposokat, lantosokat, hegedűsöket” (RMNy I, 360, 167v), s ahol Bonfini *histrionest* (értsd: színészek, mutatványosok) ír, ott Heltai *hegedűsöket* fordít (RMDE I, 146.; vö. a 63, 72, 124, 151. oldalakkal is).

Azt sem könnyű eldönteni, hogy mikor mely hangszereket nevezték hegedűnek. Kezdetben egyáltalán nem vonós, hanem pengetős hangszert jelölt ez a szó, alkalomadtán fúvós hangszert is érthettek rajta (TESZ II, 82.). A XV–XVII. századi külföldi forrásokból is ismert ún. „magyar” hegedűt (magyar módra készült violát) nem „vonták”, hanem „verték” (KIRÁLY PÉTER, A lantjáték Magyarországon a XV. századtól a XVII. század közepéig, Bp., 1995, 47. – HumRef 22. – A hegedűtartás módozatairól a folklórban lásd: LUJZA TARI, Anmerkungen zum Geigenstil der finnougriischen Wotjaken und Tscheremissen des Wolga – Kama – Gebietes, Studia Musicologica Academiae Scientiarum Hungaricae, 1977, 293–314.).

Mégsincs teljesen igaza Dézsi Lajosnak, amikor azt állítja, hogy „a hegedűsök hangszere a citera volt” (Dézsi, Tinódi, 56, 9. j.). A XVI–XVII. századi Magyarországon a hegedűsök közt egyre inkább a vonós zeneszerszám volt elterjedőben. Lakodalmakban, sokadalmakban fellépő hegedűseink ekkoriban már a hegedűt nem „verték”, hanem „vonták”, ill. „rángatták”: „Engedjünk már utat az hegedűsnek, / Hadd vonjon szép nótát az násznépnek” – olvassuk egy 1636-ban írt házasegyetemben (RMKT XVII, 3, 69.), Ilosvai Selymes Péter úgy véli, hogy a bortól a hegedűs „vígabban ránthatja az nótáját” (RMKT XVI, 4, 338.), s maga Tinódi Sebestyén is úgy írja le a „rác módba” legjobban játszó Kármán Demetert, a lippai Ulumán bég hegedűsét, mint aki „az ő hegedűjét főhajtván rángatja” (*Erdéli história*, 1149. sor, in TINÓDI SEBESTYÉN, Krónika, kiad. SUGÁR ISTVÁN, bev. SZAKÁLY FERENC, jegyzetek SUGÁR ISTVÁN és SZAKÁLY FERENC, Budapest, 1984, 138., Kármán Demeterről lásd Dézsi, Tinódi, 61–62.). A hegedűs szó tehát vonós vagy pengetős hangszerezt játszó hivatásos énekmondót jelentett.

A XVI. század népi „vígságtévő”-i (Tinódi) közül fokozatosan emelkedett ki az a csoport, amely a szájhagyományozó irodalmi közlésformáktól az írásbeliség felé fordult. Tinódi és Ilosvai énekeiben az orális költészet poétikai eszközei, és maga a hegedűs-magatartásforma gyakran ironikus formában jelentkeznek. Ezek a versszerzők egyre gyakrabban megkülönböztették magukat a közönséges mulattatóktól, akiknek „csúfságát az asztalnál sokan nevetik”. Ha ezek a „csúfok” lépnek elő, mondja Tinódi, „Nem kell akkor hegedűlni, lantot pöngetni, / Szép dolgokat krónikákból nem kell zöngeni”, mert „az csélcspás többet használ az vitézségnél” (Tinódi Sebestyén, *Sokféle részögről*, 85–91. sor; in TINÓDI, i. m. 432.; vö. BENEDEK KATALIN, A prédikációs exemplum a régi magyar irodalomban, in A magyar népmesék trufa- és anekdotakatalógusa [AaTh 1430–

1639”], kiad. VEHMAS MARJA és BENEDEK KATALIN, Bp., 1988, 23. – Magyar népmesekatalógus, 7/B.). Dézsi Lajos szerint a Tinódi-féle képzettebb énekmondók egyre inkább szerették magukat lantosoknak nevezni, míg az általuk lenézett mulattatók megmaradtak kocsmai énekeseknek: hegedűsöknél – valójában ez a megkülönböztetés a kor nyelvében nem mutatható ki: felváltva használják a „hegedűs” és a „lantos” szavakat (DÉZSI, Tinódi, 58.; RÉTHEY PRIKKEL MARIÁN, A régi magyar énekmondók, EPhK, 1917.; DÉZSI 1927, 281.; KLANICZAY TIBOR, A Pajkos ének, in uő., Reneszánsz és barokk, Bp., 1961, 62.; VARIAS 1982, 125. skk.).

A kötetünkben közreadott hegedűs énekekben az az életmód, magatartásforma és stílus jelenik meg, amit Tinódi megvetően kigúnyol: a szájról szájra adott, írástudatlan kultúra, legalábbis annak megközelítően pontos mása. Kétségtelen hitelű XVI. századi „népdalt” ugyanis nem ismerünk, nem ismerhetünk. A *Pajkos ének* áll legközelebb az „autentikus” népi kultúrához, Moldovai Mihály vándorénekes ehhez képest bizonyos költői öntudattal rendelkezik, a Hegedős Márton nevet akrosztichonjában rejtő vers pedig nyomtatásban is megjelent (vö. STOLL, i. m., 1962, 191–192.).

A VERS SZERZŐJE: „HEGEDŰS MÁRTON”

A verset felfedezője, Szabó Károly Tinódinak tulajdonította, ám a szöveget közlétevé Szilády Áron meglátta az akrosztichonba írt nevet (SZILÁDY, i. m., 29–30.). A kutatás azóta Hegedűs Mártont a csekély számú, névről is ismert XVI. századi népi énekmondók közé sorolja (DÉZSI, Tinódi, 58–60.; HORVÁTH, 216.; A magyar irodalom története I, 410.; KLANICZAY, i. m., 62.; STOLL, i. m., 1962, 184, 191–192.; ÚMIL II, 781.; Magyarország zenetörténete, II. 1541–1686., szerk. BÁRDOS KORNÉL, Bp., 1990, 242.; KIRÁLY, i. m., 202. és az idézett kiadások).

Látszólag teljesen szokványos név ez. A Hegedűs éppúgy foglalkozásnévből vált vezetéknévvé, mint a Csúfos, a Pakocsás, a Regös vagy Trufás nevek (KÁZMÉR, 490.). Többen megállapították már, hogy a régiségben nagyon elterjedt vezetéknév volt a Hegedűs (KLANICZAY, i. m., 104.; ZOLNAY LÁSZLÓ, A magyar muzsika régi századaiból, Bp., 1977, 302–303.), népszerűségben a Kováccsal vetekedett (KÁZMÉR, 465–466. több száz név).

A Márton keresztnév is gyakori, a XVI–XVII. századból mégsem ismerünk egyetlen Hegedűs Mártont sem. Talán ez nem véletlen. Elképzelhető, hogy a vezetéknév és a keresztnév *együtt* csúfnevet alkotott, s a jött-ment egyszeri hegedűs kigúnyolására szolgált. Nem volt ritka az ilyenforma gúnynév. „Hermán uram”-nak titulálták a fősvény szász polgárt (HORVÁTH, 440, 515–516.), a Balázs keresztnév együgyű fajnótként jelentett Itáliában és Magyarországon egyaránt (KIRÁLY GYÖRGY, Két Boccaccio-novella XVI. századi irodalmunkban, in uő., A filológus kalandozásai, Bp., 1980, 175.; KARDOS TIBOR, A trufa. Egy régi magyar irodalmi műfaj jellege és európai összefüggései, Filológiai Közöny, 1955, 132.), Szabó Sárának pedig köztudomásúan a kurvákat „becézték” (RMKT XVII, 3, № 119; STOLL, i. m. 1984, 161, 201.).

Hasonló gúnynév lehetett a „Hegedűs Márton” is, Szent Márton ugyanis a hegedűsök védőszentje volt.

Toscanában, Lucca városának Szent Márton-templomában van a híres Volto Santo nevű csodavető feszület, melyhez számos legenda fűződik. Az egyik egy öregségére nyomorúságra jutott hegedűsről szól, aki az aranybrokát ruhába-cipőbe öltöztetett szobor előtt muzsikált, így könyörgött segítségért. A szobor ekkor fél pár arannyal átszőtt cipőjét vetette oda a hegedűsnek. Az öregot a templomajtóban elfogták, és lopásért halálra ítélték. Kivégzése közben azonban csoda történt: a hóhér karja megmerevedett.

Ezt a vándorlegendát a középkori Magyarországon ismerték, s Csetnek gótikus templomában egy freskón ábrázolták is (ÉBER LÁSZLÓ, Volto Santo-kép a csetneki evangélikus templomban, in FORSTER GYULA, Magyarország műemlékei, IV, Bp., 1918, 86.). A magyar hagyomány a csodát közvetlenül Szent Márton alakjához kapcsolta, mivel a luccai Volto Santóról nálunk nem sokat tudtak (BÁLINT SÁNDOR II, 68–69, 462–463, 514.).

Feltehetőleg ez a magyarázata annak, hogy a hegedűsöket a mulatónótákban „Marcinak” gú-

nyolták: „Húzd meg, Marci, a nótát, / Ne kíméljed a húrját, / Megadom az árát” (STOLL, i. m., 1984, 69.).

A vers szövege szinte sugallja a Márton név képletes értelmezését: „Morgo könyvet elő rantok, mert Marton vagiok” – így förmed rá a hegedűs a védtelen házigazdára (lásd a 25. sorhoz fűzött jegyzetet). A „Márton” szót a nyomtatványban egykorú kéz aláhúzta, s a lap szélén megjegyezte: „a Mártonok ilyenek”

Ezúttal a hegedűsénekben megnyilatkozó iróniát nem szükséges öniróniaként értelmeznünk (KLANICZAY, i. m., 62.; STOLL, i. m. 1962, 184.), hanem – mint az Tinódinál is szokás – a tanult deák énekes csúfolkodása ez tudatlan, csavargó, „csélcsap” társán. Könnyen lehet, hogy a „Hegedűs Márton” nevet tartalmazó tréfás akrosztichon mögött valamelyik protestáns versszerző rejtőzködik, s ez a költemény nem más, mint a hiteles hegedűsének paródiája a jól ismert *cantio de ebrietate* (STOLL, i. m. 1984, 63.) műfajában.

Egyszersmind Márton-napi felköszöntő is lehetett, hiszen Márton napja (november 11.) országszerte az újbort ünnepe volt. A Márton-napi borkóstolók alkalmával a borosgazdák Mártont dicsérve ízlelgették az újbort, s Márton-poharat köszöntöttek egymásra. „A bornak Szent Márton a bírása” – ez a mondás járta (BÁLINT SÁNDOR II, 469.).

Feltevésünket az is alátámaszthatja, hogy a hegedűs ének egy protestáns versszerző, Valkai András históriás énekének függelékeként jelent meg – mintegy kitöltendő a nyomtatvány végén maradó üres helyet (RMKT XVI, 9, 543.). De mégsem képez teljesen idegen testet ebben könyvecskében. A Tinódi modorában alkotó versszerzők – vagy a műveiket kiadó nyomdászok – gyakran csempészték hegedűs énekbe illő jóízű kiszólásokat szent témákról szóló énekek szövege közé. Mindezt a hallgatóság szórakoztatásáért tették, mintegy felrázták őket, ha netán aludtak. Ilosvai Selymes Péternek a *Septuaginta* keletkezését elbeszélő históriáját ilyen vendég-szövegek tarkítják: „Minem megfogy hordótok egy kevéssel?” vagy „Ám az lantost tolják ki bár az házból” stb. (RMKT XVI, 4, 332–338.). Ugyanilyen megfontolásból helyezte Tinódi *Az udvarbírákról és kulcsárokról* írt tréfás versét *Krónikájának* végére, „mintegy epilógusént”, miként erre Bóta László rámutatott (TINÓDI SEBESTYÉN, *Cronica*, Kolozsvár, 1554. – Faksimile kiadás, Bp., 1959, kiad. VARJAS BÉLA, kísérelő tanulmány BÓTA LÁSZLÓ, 18. – BHA 2.).

Ha feltevésünk igaznak bizonyulna, és „Hegedűs Márton” éneke is ezekhez hasonló vendég-szöveg, akkor szegényebbek lennének egy „hiteles” XVI. századi hegedűs énekkel, de gazdagabbak egy jól sikerült paródiával.

A XVI–XVII. század fordulójától egyre fokozódó felekezeti szigor nemcsak a szereleménekeket kárhoztatta. Nem értették s nem is túrték többé az illetlen tréfákat. „Két pap urat esmertem, egész ebéldöket csak mind lator, undok, trágár beszédekkel végeztek” – írja Sóvári Soós Kristóf (RMNy II, 873). Különösen helytelenítették ezt az egyházi jellegű nyomtatványokban (lásd a Tasnádi Péterről írt jegyzeteket is: 500.), márpedig „Hegedűs Márton” verse egy ilyen kiadványban jelent meg. A prédikátorok a virágénekekkel együtt a mulatónónótákat is kárhoztatták (TAKÁTS SÁNDOR, *Küzdelem a tánc és a muzsika ellen*, in uő., *Művelődéstörténeti tanulmányok a XVI–XVII. századból*, szerk. BENDA KÁLMÁN, Bp., 1961, 302–316.). Kitiltották köreikből a „trágár beszédekkel rakva való énekléseket... a minemük szoktanak forogni az részegesek szájakban, mint Hegedűsek, néktek szöllok, meg halgassátok; Az szerelmet ki nem tudja; Az olasz leányról és többek effélék” Sóvári Soós Kristóf, *Postilla*, Bártfa, 1597, 469. (RMNy I, 828, idézi STOLL BÉLA [RMKT XVII, 3, 564.] és HÜBERT ILDIKÓ, Sóvári Soós Kristóf ismeretlen nyilatkozatai a virágénekről, ItK, 1979, 397.).

10 menden sommat vehet – mindenki felmérheti (S. B.)

12 De latattya anny s-ninczen, mint eg'czepesnek – Sz. Á. szerint „talán csépesnek olvasan-

dó”; S. B. és VARJAS is így írják át a szöveget, bár „csépes” szót a NySZ nem ismer. Esetleg másként értelmezhető: „annyi látszatja sincs, mint egy csípésnek”.

15 Czatosnak – csatosnak – érthetetlen célzás (S. B.), a löcslábú, karikalábú kifejezésekkel vont párhuzam (Sz. Á.) nem meggyőző

16–18 tiko-zlo..., tiko-zlo..., tiko-zlo – A tékozló fiú (*Filius prodigus*) története a vágáns költészet kedvelt témája (lásd a Tolnai Fabricius Bálint *Historia de moribus in convivio* c. verséhez írt jegyzeteket 415., vö. Pécsi János házasekénekének 293. sorával), egyszersmind számtalanszor használt katolikus és protestáns prédikációs exemplum volt (DÖMÖTÖR, N° 68; a bibliai történetet már 1545-ben versbe szedte és eleven párbeszédekkel bővítette Baranyai Pál, RPHA N° 1176, HORVÁTH, 238.).

25 Morgo könyvet elő rantok, mert Marton vagiok – Sz. Á. szerint a *morgó* könyvet a Márton névhez hasonló hangzás íratta le a hegedűssel. „Morgó könyvet” nem találni nyelvtörténeti szótárainkban, van viszont *morgó* levél – értsd: zúgolódó, tiltakozó levél (SZT IX. 364.). A sor valódi értelme tehát inkább ez lehet: „Átkokat szórok vendéglátó gazdámra”. – A „morgás” szó a mainál sokkal durvább jelentésű volt: átkozódást, gyalázkodást is jelentett (lásd kötetünkben Tolnai Fabricius Bálint *Szent János látása* című versének 949., Pécsi János énekének 226., Tardi György históriás énekének 858. sorát). Tinódi írja a piacon forralt bort áruló népségről: „Székön ülő sok tolvajok, lesnek piacon, / Nagy *morgással* átkozódnak szenes fazékon” (TINÓDI, *Sokféle részögről*, 160–161. sor, i. m., 1984, 435.). Egy Tinódi korában élt énekmondóról, a kassai Sebestyén hegedűsről tudjuk, hogy megbotránkozott szatirákat szerzett többek közt az „eretnek Gall papról” (Huszár Gálról, RPHA N° 4016), egy kassai polgár pedig perre ment ellene, mivel írásban terjesztett énekében „csélcsep”-nak nevezte őt. A hegedűst elítélték, s nyelve kivágásának terhe alatt kötelezték arra, hogy az éneket a *könyvből* (!) tépje ki, és soha többé ne énekelje (DÉZSI, Tinódi, 53–57.). – A „mert Marton vagiok” szavak értelmezését lásd a bevezetőben.

28 köpentek – olvasd: köppentek, értsd: kortyintok, hörpentek (S. B.). Sz. Á. a Balaton környékén és más vidékeken eleven szónak tudta (TESZ II, 617.; SZT VII, 388.). A hegedűsök–lantosok szókinsének vissza-visszatérő szava: Tinódi írja a hegedűsről: „Gyorsan köppent, még idején békeni magát, / Szunnyad, véti ő nótáját, vonszja az fáját, / Meg is ütik, néha történik, bottal az hátát” (TINÓDI, *Sokféle részögről*, 157–159. sor, i. m., 1984, 435.).

30 vesztegetek – tékozlok, pazarlok

32 kouaczolok – értsd: kohácsol, köhécsel (Sz. Á.)

34 meg gyonom – A hamis, kifordított értelmű gyónás a vágáns költészet kedvelt eszköze. A híres, kölni Archipoeta csöppet sem bűnbánó *Gyónását* (Aestuans, intrinsecus...) Magyarországon a XV. századtól fogva jól ismerték. Egy változata benne van Magyi Jánosnak az 1470-es években Budán másolt formuláskönyvében (más néven Nyírkállói-kódex, Pécs, Püspöki Könyvtár, DD. III. 18. – KARDOS TIBOR, Középkori kultúra, középkori költészet. A magyar irodalom keletkezése, Bp., é. n. [1941], 216–217., szakirodalom a 284. oldalon). A mulatónótákra tett hatása évszázadokon át tartott (TURÓCZI-TROSTLER JÓZSEF, Az Archipoeta és a magyar irodalom, in uő., Magyar irodalom–világirodalom, II, Bp., 1961, 227–244.).

37–39 Oh, nagy Isten... – Sz. Á. szerint ez a versszak „aligha így volt az eredetiben” Ha az egész verset ironikus és nem önironikus érteleműnek tartjuk, nem kell a szöveg szándékos eltorzítására gyanakodnunk (lásd a bevezetőt).

MOLDOVAI MIHÁLY

Kézirata: Marocsai János kolligátuma. XVI. század vége – XVII. század eleje. A verset a kolligátum 6., utolsó nyomtatványának végéhez kötött két üres levél egyikére másolták. DÉZSI LAJOS, Marocsai János colligatuma, ItK, 1918, 190–198. – Egyetemi Könyvtár MsD. 90. – STOLL, Függelék (XVI–XVII. századi egy-két leveles kéziratok), 425.

Kiadásai: SZILÁDY ÁRON, Három hegedüs ének, Sz, 1882, 34–37. (jegyzeteit Sz. Á. monogrammal jelölve idézzük); DÉZSI, i. m., 1918, 196–198. (betűhű kiadás); Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalomból, I., szerk. BARTA JÁNOS és KLANICZAY TIBOR, Bp., 1963, 319–320.; STOLL BÉLA, Pajkos énekek, Bp., 1984, 15–18. – Magyar ritkaságok (jegyzeteit S. B. monogram jelöli); VARJAS II, 683–686.; STOLL BÉLA, XVI. századi költőkből. Bp., é. n. [1994]. 70–72.

RPHA N° 91

Strófaképlete: a8, a8, a8, a8

Dallama: RMDT I, N° 239, N° 80, vö. RMDT I, 749. – A nótajelzés egy XVI. századi könyvrésze vonatkozik (RPHA N° 588). Balassi Bálint ugyanerre a nótára írta egyik istenes énekét (*Ó, én kegyelmes Istenem*, RPHA N° 1109). Nagyon elterjedt metrum (RPHA II, 727–728).

Akrosztichon: AS MOLDOVAI MIHALJ DEAK ENEKHE

A „legsikerültebb” hegedüs éneknek tartott verset Marocsai János kolligátumából közöljük. A Moldovai Mihálynak tulajdonított verseket ugyanazon kéz írta le tühegyes tollal, apró betűkkel. Megállapítható, hogy ez a kéz azonos azzal, amelyik a colligátum I. darabjához hozzászolta Bánffyhungyadi Benedek református püspöknek (meghalt 1603-ban, ZovLex, 45.) *Az mirigy haláláról* szóló művét. Az írás karakteréről Dézsi (i. m., ItK, 1918, 191.) megjegyzi, hogy „Rimay János írásához nagyon hasonló” – ám semmi jele annak, hogy a kötet Rimayé lett volna. (A verset röviden elemzi VARJAS BÉLA, in *A magyar irodalom története* I., 410.; a műfajról lásd a „Hegedüs Márton” énekéhez írt jegyzeteket, 506–507.). A hegedüs énekek azon típusába tartozik, melyekben az énekes önnön részegségén ironizál (vö. az *A mezőre kimenék* kezdetű verssel: RMKT XVII, 3, N° 120). A művelt lantosoknál ez csupán póz vagy éppen gúnyolódás a Moldovai Mihályhoz hasonló csavargókon.

A vers tematikája és költői nyelve határozottan emlékeztet a *Pajkos ének* címmel ismert, „több rövidebb ének kontaminációja útján keletkezett” alkotással, s a népdalok legarchaikusabb rétegével rokon (STOLL BÉLA, A Pajkos ének és a népköltészet, ItK, 1962, 181.; STOLL, i. m., 1984, 227–228.). Moldovai Mihály mégis rendelkezett bizonyos fokú költői öntudattal (KLANICZAY TIBOR, A Pajkos ének, in *uő.*, *Reneszánsz és barokk*, Bp., 1961, 62.). „Nevemet el nem felejttem” – mondta, s be is írta a versfölkbe, éneke végére pedig a képzett, hivatásos lantosokat kigúnyoló, humoros álkolofont illesztett (STOLL, i. m., 1962, 191–192.).

A kutatók általában elfogadják SZILÁDY ÁRON (i. m., 29.) feltevését, miszerint a Marocsai János kolligátumába másolt másik, keltezett éneket (*Boldog ember, kinek ő házában*, lásd kötetünkben, 377–378.) szintén Moldovai Mihály írta. Ha ez igaz, akkor ez a vers nem keletkezhetett 1587 után (ÜMIL II, 1396.).

Moldovai Mihály vándorhegedűsről csak annyit tudunk, amennyit versében önmagáról maga is elmond: „Vandornak magam esmerem” Deáknak is nevezi magát, tehát bizonyos fokú iskolázottsággal bírt, Erdély, Moldova és a királyi Magyarország útjait járta. Élte a kóbor énekmondók életét: „A mendikáns, vagyis kéregető, korabeli meghatározás szerint olyan deák, akinek hátán háza, kebelében kenyere, nyárban fűtül, télben didereg, éjjel lop, nappal korhelykedik, egyéb hivatalát nem tudni” (STOLL, i.m., 1984, 228.).

12 Hatam visket – lásd a „Hegedűs Márton” énekének 28. sorához írt jegyzetet

17 Las! – értsd: lásd

19 kegjesek – leányok

23 ejteles – ejtel: régi űrmérték, kb. három liter (S. B.)

31 orsagot – Az összes kiadás így írja át: „országot” Valószínűleg helyesen, hiszen Mihály deák országokon át vándorol, és a másoló teljesen következtetlenül jelöli az *s* és *sz* hangokat. Ám a szó „országot” (értsd: rablást, tolvajlást) olvasata is értelmes, hiszen az énekest útja során mindenütt kirabolják. Ha a szót így értjük, ez is a „tolvaj dalolás”-okhoz, a tolvaj-énekekhez (lásd STOLL, i. m., 1962, 182–183.; uő., i. m., 1994, 295.) közelítheti Moldovai Mihály versét.

38–44 Vszem az mivet Erdeleben – olvasd: üzém a mívét Erdélben, értsd: kőműves voltam Erdélyben – Balogh Jolán a vers szerzőjét felvette a kolozsvári kőfaragó műhelyekről szóló monográfiájába mint a „céhen kívüli vándor művesek” egyikét (BALOGH, 1985, 366.).

40 Megh sakaskodam – olvasd: megszakaszkodám, értsd: megszakadtam

46 Fasek gjarto – olvasd: fazékgyártó

49 czatara – olvasd: csatára

50 Patara – Kolozspata, kisebb falu Kolozsvár mellett délkeletre; róla kapta a nevét Kolozsvár egyik utcája, ez az utca szerepel egy városszerzte jól ismert mondókában: „Pata utca végibe / Sír a pina mérgibe” (Tóth Bálint szíves közlése).

54 Kozepin szepesi piacznak – Az esemény helyszíne feltehetőleg az Abaúj megyei Szepsi, más néven Szepes. Nehezen érthető, hogyan kerül oda a deák erdélyi katonaként. Lehet, hogy két versszak felcserélődött itt: Szepsi ugyanis Kassa mellett van, ahol a vándor az imént (46. sor) fazékgyártó volt. Ha a 13. és 14. szakaszt fordított sorrendben olvasnánk, a hős szepesi kárvallása indokolható, miért állt katonának Erdélyben.

56 Eb kosonie – Szilády Áron párhuzamot von Moldovai Mihály e kifejezése és Sztárai Mihály drámájának egyik sora között: „No, ha bizonságra kelend, ott eb öröljön” (*Az igaz papságnak tiköre*, RMKT XVI, 5, 229.).

61 Szakmarra – Szatmár – A deák tehát csizmáját pénzzé téve katonalován átszökik a királyi Magyarországra (Szatmár vára a legerősebb királyi végvár volt Erdéllyel szemben: PÁLFFYA, 124.).

64 ozara – olvasd: az ára

65–66 Dürgö Barlobast...Kosz test Fabeant – rablók nevei. A *Pajkos ének* 13–16. strófáiban szintén rablók gúnyneveit olvashatjuk. A tolvajénekek jellemző költői eszköze a csúfnevek elősorolása: „Az másíknak neve: Állj meg itt az utat! / Harmadiknak neve: Szedd el, vedd el tőle!” (STOLL, i. m., 1984, 8.). Bornemisza Péter is feljegyzett egy szakaszt egy rablóénekből, melyben a tolvajok hasonló jelentésű szláv csúfneveket viselnek: „Uzmi Péter, Kobzi Pál és Vezmi Jankó” (BORNEMISZA PÉTER, Ördögi kísértetek, kiad. ECKHARDT SÁNDOR, Bp., 1955, 208.; vö. STOLL, i. m., 1994, 66, 295.).

74 hasartos – vö. 98. sor: hasarkottam; olvasd: házsártos, itt: kockajátékos; arab eredetű vándorszó, a francia *hasard* szó ugyanebből származik (TESZ, II, 78.). Baranyai Pál is, Tinódi (TINÓDI SEBESTYÉN, Krónika, kiad. SUGÁR ISTVÁN, bev. SZAKÁLY FERENC, jegyzetek SUGÁR ISTVÁN és SZAKÁLY FERENC, Budapest, 1984, 432, 99. sor.) is használja (Sz. Á.). – NySz I, 1331–1332. Vö. RADVÁNSZKY BÉLA, Foglalkozás, időtöltés és játék a XVI. és XVII. században, Sz, 1887.; TRÓCSÁNYI ZOLTÁN, Szerencsejátékok a régi magyaroknál, in Régi világ, furcsa világ, Bp., 1958. 129–130.

79–80 Az czaplarnak adosságban, / Ruhamot vetem niakaban – vö. az Archipoeta *Gyónásának*

10. versszakával: „Másodszor a kártya is / nagy pont bűneimben. / De mikor az asztalon / ott hagyom az ingem...” (SZABÓ LŐRINC ford.; lásd a „Hegedűs Márton”-ról írt jegyzetet: 510.)

90 megh restoltem – olvasd: megrestölltem, értsd: lustálkodtam (NySz II, 1418.)

94 Adnake bovon az szoban? – értsd: szóból adnak-e bőven? – tréfás kérdés

97 pridem – régen (latin; VARJAS II, 1031.).

97 megh vakoltam – szintén kockajátékosok felkiáltása: azt jelenti: vakot dobtam, vesztettem; a „vakszerencse” szóösszetételben és számos közmondásban él, pl. „vakot vetett ott a kockád” vagy „vakrúl lehet hatra kocka fordulása” (NySz III, 975.).

99–100 Voltis, ninczis... / Haddis, viddis – szintén hazárdjátékosok kiáltásai, hasonló a közismertebb „ha megnyerte, hadd vigye” szóláshoz.

101–104 Molduaban..., Kolosvarban..., Simandon, Egren, Tokajban / Vador uczaban” – Stoll Béla megfigyelte, hogy ez a kolofon „a műköltők záróstrófáinak ’alászállt’, talán azokat parodizáló változata” (STOLL, i. m., 1962, 191.).

104 szalaban – szálában, értsd: szobában, teremben, az olasz *sala* és a német *Saal* magyar megfelelője, a kor magyar nyelvében ismeretlen szó, a TESz (III, 656.) 1788-ból közli az első előfordulását.

MOLDOVAI MIHÁLY?

Kézirata: Marocsai János kolligátuma. XVI. század vége – XVII. század eleje. A verset a kolligátum 6., utolsó nyomtatványának végén megmaradó üres lapra másolták. DÉZSI LAJOS, Marocsai János colligatuma, ItK, 1918, 190–198. – Egyetemi Könyvtár MsD. 90. – STOLL, Függelék (XVI–XVII. századi egy-két leveles kéziratok), 425. l.

Kiadásai: SZILÁDY ÁRON, Három hegedüs ének, Sz, 1882, 37–39. (jegyzeteit Sz. Á. monogrammal jelölve idézzük); DÉZSI, 1918, i. m., 196. (betűhű kiadás); STOLL BÉLA, Pajkos énekek, Bp., 1984, 19–20. – Magyar ritkaságok (jegyzeteit S. B. monogram jelöli); VARJAS II, 687–688.; STOLL BÉLA, XVI. századi költőkből, Bp., é. n. [1994]. 72–73.

RPHA № 205

Strófaképlete: a10(4+6), a10(4+6), a10(4+6),

Dallama: A versnek nincs nótajelzése; a formája alapján javasolható dallam: RMDT II, № 29; versformája sűrűn előfordul a XVI. században (RPHA II, 732–733.)

SZILÁDY ÁRON (i. m. 29.) feltevését elfogadva ezt a verset is Moldovai Mihálynak szokás tulajdonítani (lásd az *Állapotomat jelentem* kezdetű ének jegyzeteit).

3 lasnakia – olvasd: lazsnakja, értsd: pokróc, takaró (NySz II, 547.); szláv eredtű szó (lozsnik, TESz II, 732); Sz. Á. a Margit-legendától Pázmány Péterig idézi előfordulásait.

5 Cellaiban – szobájában

9 Fot kapczaua – nem kötött vagy varrott, hanem közönséges rongykapca (Sz. Á.)

9 sekernieje – olvasd: szekernyéje, értsd: hosszú szárú csizmája (Sz. Á.); szláv eredetű szó, skornje: bőr (NySz III, 135.; TESz III, 702.)

11 puposon – búbosan; Pázmánynál ugyanez a kevélység megnyilatkozása (Sz. Á.); vö. púpos süveg (NySz II, 1627.)

14 ssuti – olvasd: süti, értsd: sütteti

23 ohaitea – olvasd: óhajtja, értsd: fájlalja, sóhajtja

25 kedven nincsen – olvasd: kedve nincsen; a „kedven” *n*-je a következő „nincsen” szó első betűjének kettőztetése (Sz. Á.)

26 Mert nem tolteek rea szüvegh vetve – olvasd: mert nem töltik reá süvegvetve, értsd: nem süvegelik, instálják, nem köszöntik; Sz. Á. Pázmány Péter *Prédikációiból* és Veresmarty Mihály *Intő leveléből* idéz példákat a „süveget nem vetett” szólásra.

29 vai usek – olvasd: vajuszik, értsd: betegeskedik

30 hezek – olvasd.; értsd: hizik

38 Szent aszoni ugj segellien – Szentasszony alakjának nemcsak segítő, hanem rontó erőt is tulajdonítanak a köznyelvi szólások: „Ha engemet békével el nem bocsátasz, Szentasszony elvessen” (Salamon királynak, az Dávid király fiának Markalffal való tréfabeszédének rövid könyve, Kolozsvár, 1577, kiad. LENGYEL DÉNES, Bp., 1943, 32.). Vö. „Ha szent asszony segíti, megteljesítené”: Bogáti Fazakas Miklós, *Demeter Mihály históriája* (töredék).

42 tombol – táncol

44 Sapoloduan – panaszkodva

46–48 Az szerzoiet konnien megh talalod... – Tréfás kolofon, hasonló Moldovai Mihály másik verszárlatához (376, 513.)

47 Vak szemeddel – halántékkal, vagyis: „ha oldalra nézel” Úgy tűnik, mintha a szerző az akrosztichonra utalna itt. A kolofonban jelezni az akrosztichon meglétét hagyományos fordulat. Itt azonban nincs akrosztichon. Alihanem tréfás kolofon-paródia ez.

HÁZASÉNEK

Kézirata: Szentsei-daloskönyv. (1704) 58v–61r. CANTIO ALIA. A végén: „Amen Finis” – OSzK Oct. Hung. 70. – STOLL N° 168

Kiad. THALY KÁLMÁN, Régi magyar vitézi énekek és elegyes dalok, Pest, 1864, I, 358.; BUDA JÁNOS, A Szentsei-daloskönyv, Bp., 1943, 67–70. [betűhű kiad.]; VARGA IMRE, Szentsei György daloskönyve, Bp., 1977, 172–177. – Faksimile kiadás és átírt szöveg. – Bibliotheca Historica.

RPHA [nem ismeri]

Strófaképlete: a14 (4,4,6), a14 (4,4,6), a14 (4,4,6)

Dallama: A versnek nótajelzése nincsen, formája alapján feltételezhető dallammintája: RMDT I, N° 225 (*Szerencsének forgásáról*).

A Szentsei-daloskönyv régi, keltezett darabja. Több más házasek között helyezkedik el, valódi címe a kódex előző darabjáéval azonos, vagyis CANTIO MATRIMONIALIS. A CANTIO ALIA megjegyzés erre vonatkozó visszaulás. Versformája a XVI. században elég gyakori, a RPHA 17 darabot számlál (II, 716).

22 kofának – vénasszonynak

28 örös – olvasd: örös = erős

31 gazda asszonnak – olvasd: gazdasszonnak (négy szótag; a 71. sorban ua.)

55 tuos – olvasd: túos = sebes, keléses

78 fédél – olvasd: fedél = fejre való kendő, fátol

87 test tarto helyt – tisztartó helyt = hivatal

90 Tanitokra – E sor és a következő versszak alapján Varga Imre feltételezi, hogy a verset egy a helybéli pappal elégedetlen protestáns iskolamester írta.

97 Bama püspökében – a helységet nem tudjuk azonosítani

HUNYADI LÁSZLÓNAK KÉPE

Nyomatott kiadása: „Az tekyletes iffyvvnak, Hvnyadi Lazlonak, Hvnyadi Ianos eoregbik fianak kepe, Pragaе, [1570–1588], in officina typographica Michaelis Peterle, Cum Gratia & privilegio.” – RMNy I, 445

Kiadása: LAZICZIUS GYULA, Egy ismeretlen magyar vers a XVI. századból, MKSz, 1931, 70–72. RPHA № 112

Strófaképlete: a12, a12

Dallama: nincsen; versformája ritka, a RPHA mindössze öt előfordulását jelzi, ezek közül kettő töredék.

A három hasábra tördelt vers egy 36x28 cm nagyságú egylapos nyomtatványon maradt fenn. (A prágai premontreiek strahovi kolostorában, a Dobrzensky-gyűjteményben őrzött műre Vít Hülka könyvtáros hívta fel a közreadó Laziczius Gyula figyelmét.) A lap 4/5 részét a Hunyadi Lászlót ábrázoló fametszet foglalja el. Igényes, alapos munka, viselettörténeti jelentőségét Laziczius Gyula is kiemeli: „Hunyadi János öregbik fiát” egész alakban, félrehúzott függöny mögött állva, XVI. századi magyar díszöltözetben ábrázolja. Bokáig érő dolmányt, prémmel bélelt mentét, szőrmegalért és tolldíszes prémsüveget visel (vö. LÁSZLÓ EMÖKE, Textilmunkák, in RADVÁNSZKY I, 314–317.), derekán széles pengéjű, sasfejes markolatú magyar szablya (vö. LUGOSI JÓZSEF–TEMESVÁRY FERENC, Kardok, Bp., 1988, 21–22; 89., 96. képek), jobbáiban tartott buzogányát vállán nyugtatja, pajzsát, sisakját, kopóját jobbfelől a fal mellett elrendezve látjuk.

A metszet az idősebb Michael Peterle (Petri, Petterla; meghalt 1588-ban) prágai nyomtatóműhelyében készült. Peterle német származású festő volt II. Rudolf udvarában (Allgemeines Lexikon des bildenden Künstler, hrsg. von HANS VOLLMER, begründet von URlich THIEME und FELIX BECKER, XVI, Leipzig, 1932, 478.). 1583-tól önállóan dolgozó, hivatalos császári könyvnyomtatóként működött, egyúttal számos magánmegrendelőnek is dolgozott (R. J. W. EVANS, Rudolf II and his world. A study in intellectual history 1576–1612, Oxford, 1973, 183.). Sok magyar tárgyú munka került ki a keze alól: a magyarországi hadszíntér eseményeit a Habsburg politikai propaganda számára hasznosította (KARL VOCELKA, Die politische Propaganda Kaiser Rudolfs II. [1576–1612], Wien, 1981, 63. – kötetünkben az 1582-es nádudvari és az 1588-as szikszói csatákról készített kiadványait idézzük).

Hunyadi László képét nyilvánvalóan magyar megrendelő számára készítette, a főúri portrék modorában. A verset is tőle kaphatta. Ez a kiadvány is része az ekkortájt fellendülőben lévő Hunyadi-kultusznak (NEMESKÜRTY ISTVÁN, A magyar népek, ki ezt olvassa. Az anyanyelvű magyar reneszánsz irodalom története, 1533–1712, Bp., 1975, 161.). A népszerű fiktív epitáfiumok műfajában írt vers magát Hunyadi Lászlót szólaltatja meg (vö. Bekes Gáspár és Káthay Mihály álepitáfiumaival: BOJTÁR ENDRE, Pontosítások a magyar(?)-belorusz(?)-lengyel(?)-litván(?) kapcsolatok egy fejezetéhez, Életünk, 1988, 640–649.; ÁCS PÁL, „Ha kérdi Isten, Káthay, tetőled” Pázmány vitairata Bocskai haláláról, in A Ráday Gyűjtemény Évkönyve VII [1994]. 32–45.).

A vers szótagszám- és sormetszet-hibáit nem javítottuk.

2 zala – olvasd: szálla

5 reamés – olvasd: reám es, értsd: rám is

8 Ky eolny akart, azt en meg eoltem – Cillei Ulrikot

9 Orzagwl – értsd: országszerte

16 tetetes – olvasd: tétetes, értsd: szép, daliás (NySz III, 650–651.)

JEGYZÉKEK, MUTATÓK

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

A magyar irodalom története I.	= A magyar irodalom története 1600-ig, szerk. KLANICZAY TIBOR, Bp., 1964. (A magyar irodalom története, szerk. SÓTÉR ISTVÁN, I.)
AaTh	= A. AARNE – S. THOMPSON: The Types of the Folktale. A Classification and Bibliography. Second Revision, Helsinki, 1961.
ActHistLitt	= Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominate. Sectio Litteraria (Szeged)
Adattár	= Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez (Szeged)
APPONYI	= APPONYI SÁNDOR, Hungarica. Magyar vonatkozású külföldi nyomtatványok, I–II. Bp., 1900–1902.; Hungarica. Ungarn betreffende im Auslande gedruckte Bücher und Flugschriften, III–IV, München, 1925–1927.
BALÁZS	= BALÁZS MIHÁLY, Teológia és irodalom. Az Erdélyen kívüli antitrinitarizmus kezdetei. Bp., 1998. (HumRef, 25.)
BÁLINT SÁNDOR	= BÁLINT SÁNDOR, Ünnepi kalendárium. A Mária-ünnepek és jelesebb napok hazai és közép-európai hagyományvilágából, I–II, Bp., 1977.
BALOGH	= BALOGH JOLÁN, Kolozsvári kőfaragó műhelyek. XVI. század, Bp., 1985.
BARANYAI DECSI	= BARANYAI DECSI JÁNOS, Adagiorum graecolatinoungaricorum chiliades quinque, Bártfa, 1598. (RMNy I, 815) – Faksimile kiadás: szerk. MOLNÁR JÓZSEF, Bp., 1978. (Eötvös Loránd Tudományegyetem. Fontes ad historiam linguarum populorumque uraliensium, 5.)
BBÖM I	= Balassi Bálint Összes Művei, I, kiad. ECKHARDT SÁNDOR, Bp., 1951.
BERG	= BERG PÁL, Angol hatások tizenhetedik századi irodalmunkban, Bp., 1946. (Az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai, 21.)
BHA	= Bibliotheca Hungarica Antiqua [Faksimile könyvsorozat, 1–31.]
BOD	= BOD PÉTER, Magyar Athenas, Szeben, 1766.
BORZSÁK	= BORZSÁK ISTVÁN, Az antikvitás XVI. századi képe. Bornemissza-tanulmányok, Bp., 1960.
BOTTA, Huszár Gál	= BOTTA ISTVÁN, Huszár Gál élete, művei és kora (1512?–1575), Bp., 1991, (HumRef, 18.)

- BUDAI BASÁK = A budai basák magyar nyelvű levelezése, I, 1553–1589, szerk. TAKÁTS SÁNDOR, ECKHARDT FERENC, SZEKFÜ GYULA, Bp., 1915.
- BuPL = BUDAI FERENC, Polgári Lexikon, I–III, Nagyvárad, 1804–1805.
- CAAC = WOLFGANG KLOSE, Corpus Alborum Amicorum. Beschreibendes Verzeichnis des Stammbücher des 16. Jahrhunderts, Stuttgart, 1988.
- CSOMASZ TÓTH = CSOMASZ TÓTH KÁLMÁN, A humanista metrikus dallamok Magyarországon, Bp., 1967.
- DÉZSI 1927 = DÉZSI LAJOS, Magyar történeti tárgyú szakirodalom, Bp., 1927. – Reprint kiadás, in A magyar történettudomány kézikönyve, bev. BENDA KÁLMÁN, Bp., 1987.
- DÉZSI, Tinódi = DÉZSI LAJOS, Tinódi Sebestyén (1505?–1556). Bp., 1912. (Magyar Történelmi Életrajzok)
- DOMOKOS = DOMOKOS GYÖRGY, Adalékok a törökkori magyar tűzérség kategória- és típusproblémáihoz, HK, 1984.
- DÖMÖTÖR = DÖMÖTÖR ÁKOS, A magyar protestáns exemplumok katalógusa, Bp., 1992. (Folklór Archivum, 19.)
- ECKHARDT, Az ismeretlen Balassi = ECKHARDT SÁNDOR, Az ismeretlen Balassi Bálint, Bp., 1943, (A Magyar Szemle klasszikusai)
- ECKHARDT, Balassi = ECKHARDT SÁNDOR, Balassi Bálint, Bp., é. n. [1941]. (Magyar írók)
- EPhK = Egyetemes Philológiai Közlöny (Bp.)
- ETA = ERDÉLYI TÖRTÉNELMI ADATOK, I–IV, szerk. MIKÓ IMRE és SZABÓ KÁROLY, Kolozsvár, 1855–1862.
- Ethn = Ethnographia (Bp.)
- FEKETE = FEKETE LAJOS, Budapest a törökkorban, Bp., 1944. (Budapest története, 3.)
- FÖLDVÁRY 1894 = FÖLDVÁRY LÁSZLÓ, Szegedi Kis István élete s a Tisza–Duna mellékeinek reformációja, Bp., 1894.
- FÖLDVÁRY 1898 = FÖLDVÁRY LÁSZLÓ, Adalékok a dunamelléki ev. ref. egyházkerület történetéhez, Bp., 1898.
- GÉVAI = GÉVAI ANTAL, A budai pasák, Bécs, 1841.
- HAJDÚ = HAJDÚ MIHÁLY, A Csepel-sziget helynevei, Bp., 1982.
- HG = HUSZÁR GÁL, A keresztyéni gyülekezetben való isteni dicséret; KÁLMÁNCSEHI MÁRTON, Reggeli éneklések, 1560–1561. – Faksimile kiadás: kiad. VARGAS BÉLA, kísérő tanulmány BORSA GEDEON (BHA, 12.)
- HK = Hadtörténelmi Közlemények (Bp.)
- HORVÁTH = HORVÁTH JÁNOS, A reformáció jegyében. A Mohács utáni félszázad magyar irodalomtörténete, Bp., 1957².
- HORVÁTH LAJOS = HORVÁTH LAJOS, Ráckeve és Skaricza Máté históriás verse, in Tanulmányok Ráckeve múltjából, Ráckeve–Szentendre, 1986, 5–70. (Ráckevei füzetek, 10.)
- HumRef = Humanizmus és reformáció [Az MTA Irodalomtudományi Intézetének monográfia-sorozata, 1–24.]
- HUNGLER = HUNGLER JÓZSEF, A török kori Veszprém, Veszprém, 1986.
- ISTVÁNFFY–VIDOVICH = ISTVÁNFFY MIKLÓS, Magyarország története. 1490–1606, I–II, ford., szerk. VIDOVICH GYÖRGY, Debrecen, 1867–1871.
- IMIT = Izraelita Magyar Irodalmi Társulat
- It = Irodalomtörténet (Bp.)

- ItK = Irodalomtörténeti Közlemények (Bp.)
- KAKUK = KAKUK ZSUZSA, A török kor emléke a magyar szókincsben, Bp., 1996. (Kőrösi Csoma Kiskönyvtár, 23.)
- KÁLDY-NAGY = KÁLDY-NAGY GYULA, Harács-szedők és ráják. Török világ a XVI. századi Magyarországon, Bp. (Kőrösi Csoma Kiskönyvtár, 9.)
- KATHONA = KATHONA GÉZA, Fejezetek a török hódoltsági reformáció történetéből, Bp., 1974, (HumRef, 4.)
- KATONA = KATONA LAJOS, Magyar elbeszélő költészet a XVI. században, I–II, Jegyezte ifj. KISS GYULA, Bp., 1909–1910, I.
- KÁZMÉR = KÁZMÉR MIKLÓS, Régi magyar családnevek szótára XIV–XVII. század, Bp., 1993.
- KELENIKA = KELENIK JÓZSEF, A kézi lőfegyverek jelentősége a hadügyi forradalom kibontakozásában. A császári hadsereg fegyverzetének jellege Magyarországon a tizenöt éves háború éveiben, HK, 104/3 (1991), 80–122.
- KELENIKb = KELENIK JÓZSEF, A kézi lőfegyverek jelentősége a hadügyi forradalom kibontakozásában. A magyar egységek fegyverzete a tizenöt éves háború időszakában, HK, 104/4 (1991), 3–52.
- KOHN = KOHN SÁMUEL, A szombatosok. Történetük, dogmatikájuk és irodalmuk, Bp., 1889.
- LAMPE-EMBER = FRIEDRICH LAMPE-DEBRECENI EMBER PÁL, Historia Ecclesiae Reformatae in Hungaria et Transylvania, Utrecht, 1728.
- LIPSZKY = LIPSZKY JÁNOS, Erdély és a Részek térképe és helységnévtára. (Mappa Transylvaniae et Partium Regni Hungariae repertoriumque locorum objectorum.) Készült Lipszky János 1806-ban megjelent műve alapján, kiad. HERNER JÁNOS, Szeged, 1987.
- Literaturdenkmäler = Literaturdenkmäler aus Ungarns Türkenzeit, hrg. von FRANZ BABINGER, ROBERT GRAGGER, EUGEN MITTWOCH und J. H. MORDTMANN, Berlin und Leipzig, 1927. (Ungarische Bibliothek, 14.)
- MAGDICS = MAGDICS ISTVÁN, Diplomatarium Ráczeviense – Ráckevei okmánytár, Székesfehérvár, 1888.
- MARGALITS = MARGALITS EDE, Magyar közmondások és közmondásszerű szólások, Bp., 1897.
- MKSz = Magyar Könyvszemle (Bp.)
- MNy = Magyar Nyelv (Bp.)
- MOL = Magyar Országos Levéltár
- MOLLAY = MOLLAY KÁROLY, Német–magyar nyelvi érintkezések a XVI. század végéig, Bp., 1982.
- MTAK = A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára
- MTSz = SZINNYEI JÓZSEF, Magyar Tájszótár, I–II, Bp., 1893–1901.
- MZK = SZABOLCSI BENCE, A magyar zenetörténet kézikönyve, Bp., 1955.
- NAGY IVÁN = NAGY IVÁN, Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal, I–XII+I. Pest, 1857–1868.
- NySz = SZARVAS GÁBOR–SIMONYI ZSIGMOND, Magyar Nyelvtörténeti Szótár a legrégibb nyelvemlékektől a nyelvújításig, Bp., 1890–1893.
- Nyr = Magyar Nyelvőr (Bp.)
- O. NAGY = O. NAGY GÁBOR, Magyar szólások és közmondások, Bp., 1976².

- OSzK = Országos Széchényi Könyvtár
- PÁLFFY *a* = PÁLFFY GÉZA, Katonai igazságszolgáltatás a királyi Magyarországon a XVI–XVII. században, Győr, 1995.
- PÁLFFY *b* = PÁLFFY GÉZA, A magyarországi és délvidéki végvárrendszer 1576. és 1582. évi jegyzékei, HK, 1995, fasc. 1, 114–185.
- PÁLFFY *c* = PÁLFFY GÉZA, A rabkereskedelem és rabtartás gyakorlata és szokásai a XVI–XVII. századi török–magyar határ mentén. Az oszmán–magyar végvári szokásjog történetéhez, in Fons, IV (1997), fasc. 1., 5–78.
- RADVÁNSZKY = RADVÁNSZKY BÉLA, Magyar családélet és háztartás, I–III, Bp., 1986².
- RPHA = Répertoire de la poésie hongroise ancienne: Manuel de correction d'erreurs dans la base de données, direction IVÁN HORVÁTH, Paris, 1992. (Ad Corpus Poeticarum); Répertoire de la poésie hongroise ancienne, ver. 3.1. 1979–1994. [A XVI. századi magyar versek számítógépes repertórium]a]
- RMDE I–II = Régi Magyar Drámai Emlékek, I, szerk. KARDOS TIBOR, Bp., 1960.
- RMDT I = CSOMASZ TÓTH KÁLMÁN, A XVI. század magyar dallamai. Régi Magyar Dallamok Tára, I, Bp., 1958.
- RMDT II = PAPP GÉZA, A XVII. század énekelt dallamai. Régi Magyar Dallamok Tára, II, Bp., 1970.
- RMK I = SZABÓ KÁROLY, Régi Magyar Könyvtár, I. Az 1531–1711. megjelent magyar nyomtatványok könyvészeti kézikönyve, Bp., 1879.
- RMK II = SZABÓ KÁROLY, Régi Magyar Könyvtár, II. Az 1473-tól 1711-ig megjelent nem magyar nyelvű hazai nyomtatványok könyvészeti kézikönyve, Bp., 1885.
- RMK III = SZABÓ KÁROLY–HELLEBRANDT ÁRPÁD, Régi Magyar Könyvtár, III. Magyar szerzőktől külföldön 1480-tól 1711-ig megjelent nem magyar nyelvű nyomtatványoknak könyvészeti kézikönyve, Bp., 1896.
- RMKT XVI = Régi Magyar Költők Tára, XVI. század, I–X. (Bp.)
- RMKT XVII = Régi Magyar Költők Tára, XVII. század, I–XV. (Bp.)
- RMNy I = Régi Magyarországi Nyomtatványok, I, 1473–1600, kiad. BORSA GEDEON, HERVAY FERENC, HOLL BÉLA, KÁFER ISTVÁN, KELECSÉNYI ÁKOS, Bp., 1971.
- RMNy II = Régi Magyarországi Nyomtatványok, II, 1601–1635, BORSA GEDEON, HERVAY FERENC és HOLL BÉLA kiadása, FARKAS JÓZSEF, HELTAI JÁNOS, KELECSÉNYI ÁKOS és VÁSÁRHELYI JUDIT közreműködésével, Bp., 1983.
- RMPE = Régi Magyar Próza Emlékek (Bp.)
- StetAE = Studia et Acta Ecclesiastica. Tanulmányok a Magyarországi Református Egyház négyszázéves történetéből (A Református Zsinati Iroda kiadványsorozata, Bp.)
- STOLL = STOLL BÉLA, A magyar kéziratok énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája (1565–1840), Bp., 1963.
- Sz = Századok (A Magyar Történelmi Társulat folyóirata, Bp.)
- SZABÓ = GÉZA SZABÓ, Geschichte des Ungarischen Coetus an der Universität Wittenberg 1555–1613, Halle/Saale, 1941. (Bibliothek des Protestantismus im Mittleren Donauraum, 2.)

- SZÁDECZKY, Kovacsóczy = SZÁDECZKY LAJOS, Kovacsóczy Farkas, Bp., 1891.
- SZAKÁLY = SZAKÁLY FERENC, Mezőváros és reformáció. Tanulmányok a korai magyar polgárosodás kérdéseihez, Bp., 1995, (HumRef, 23.)
- SZAMOSKÖZY = Magyar nyelvű kortársi feljegyzések Erdély múltjából. Szamosközy István történetíró kézirata. XVII. század eleje, kiad. E. ABAFFY ERZSÉBET és KOZOCSA SÁNDOR, Bp., 1991. (A magyar nyelvtörténet forrásai, 2.)
- SZAMOSKÖZY, Történeti Maradványai = SZAMOSKÖZY ISTVÁN történeti maradványai, I–IV, kiad. SZILÁGYI SÁNDOR, Bp., 1876–1880. (Monumenta Hungariae Historica. Scriptores, 21, 28–30.)
- SZEK = Szegedi Egyetemi Könyvtár
- SZINNYEI = SZINNYEI JÓZSEF, Magyar írók élete és munkái, I–XIV, Bp., 1891–1914.
- SzT = SZABÓ T. ATTILA, Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár. I–VIII, Bukarest–Budapest, 1976–1996.
- TAKÁTS, Kapitányok = TAKÁTS SÁNDOR, Régi magyar kapitányok és generálisok, Bp., 1922.
- TAKÁTS, Rajzok I–III = TAKÁTS SÁNDOR, Rajzok a török világból, I–III, Bp., 1915–1917.
- TAKÁTS, Rajzok IV = TAKÁTS SÁNDOR, A török hódoltság korából. Rajzok a török világból, IV., befejező kötet, Bp., é. n. [1928].
- TESz = A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. I–IV, főszerk. BENKÓ LORÁND, Bp., 1967–1984.
- ThSz = Theológiai Szemle (Bp.)
- TOLDY = TOLDY FERENC, A magyar költészet története az ósidőktől Kisfaludy Sándorig, Bp., 1867².
- Tolna mezőváros monográfiája = Tolna mezőváros monográfiája, szerk. GLÓSZ JÓZSEF és V. KÁPOLNÁS MÁRIA, Tolna, 1992.
- TSz = Történelmi Szemle (Az MTA Történettudományi Intézetének értesítője, Bp.)
- TT = Történelmi Tár (Bp.)
- Ú. SZABÓ = ÚJVÁROSSY SZABÓ GYULA, A magyar verses oktató költészet története 1772-ig. Függelékül Pécsi János „Oeconomia coniugalis” c. éneke, Bp., 1910.
- ÚMIL = Új Magyar Irodalmi Lexikon, I–III, főszerk. PÉTER LÁSZLÓ, Bp., 1994.
- UNGNÁD = Ungnád Dávid konstantinápolyi utazásai, kiad. KOVÁCS JÓZSEF LÁSZLÓ és FENYVESI LÁSZLÓ, Bp., 1986. (Magyar ritkaságok)
- VARJAS = VARJAS BÉLA, Balassi Bálint és a XVI. század költői, I–II, Bp., 1979. (Magyar remekírók)
- VARJAS 1982 = VARJAS BÉLA, A magyar reneszánsz irodalom társadalmi gyökerei, Bp., 1982.
- WALTHER = WALTHER, H., Lateinische Sprichwörter und Sentenzen des Mittelalters in alphabetischer Anordnung, I–V, Göttingen, 1963–1967.
- ZOVÁNYI = ZOVÁNYI JENŐ, A magyarországi protestantizmus 1565-től 1600-ig, Bp., 1977. (HumRef, 6.)
- ZovLex = ZOVÁNYI JENŐ, Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon, Bp., 1977³.

KEZDŐSORMUTATÓ

Állapotomat jelentem (N ^o 26)	373
Árpád vala fő az kapitánságba (Nj., N ^o 1, N ^o 9)	13, 157
Atyának szerelme házához nagy vala (N ^o 29)	385
Az hatalmas Isten, királyok királya (Nj., N ^o 3, N ^o 19)	65, 251
Az Isten nevit előszer említsük (N ^o 8)	141
Az Istennek sok teremtetett állatja (N ^o 21)	319
Benned biztam, én Istenem, soha ne gyaláztassam (Nj., N ^o 17)	235
Beszéllek Ábrahám atyánknak dolgáról (Nj., N ^o 7))	129
Bírák, néktök szóllok, kérlek, hallgassatok (N ^o 19)	251
Bódog ember, kinek ő házában (N ^o 27)	377
Csuda dolgot (csak a jegyzetek között szerepel)	500
Dávid Doég gonoszságát hogy látá (N ^o 14)	225
Dicsérd az Istent mostan, oh, én lelköm (Nj., N ^o 23)	359
Drága dolgot beszéllek, kérlek, meghallgassatok (N ^o 2)	45
Drága dolgot mondok, kerlek, halgassatok (N ^o 3)	65
Emlekeztek sokan már az házasságról (N ^o 7)	129
Gyakran halljuk az mönnyei fölségnek (N ^o 22)	331
Hallgassatok, jó uraim, az mit néktek mondok (N ^o 28)	381
Hegedűsök, néktek szólok, meghallgassatok (N ^o 25)	369
Hogy Jeruzsálemnek drága templomát (N ^o 16)	231
Irgalmasságnak Istene (Nj., N ^o 26)	373
Irgalmazz, Úristen (Nj., N ^o 13)	211
Istennek ígéje mint egy rakott tárház (N ^o 12)	193
Jeles vigasságot hallani kik kívántok (N ^o 24)	363
Jöllehet nagy sokat szoltunk Sándorról (Nj.)	500
Józsefnek megmondom az ő krónikáját (Nj., N ^o 12)	193
Kik Keviben akartok bemenni (N ^o 18)	239
Kristus Urunk mondja, minden meghallgassa (N ^o 13)	211
Lásd meg, Uram, én igyemet (N ^o 6)	123
Látod, mely rövid, mulandó ez világ (N ^o 23)	359
Látom, hogy nagy sokan krónikákat írnak (N ^o 11)	183
Latom, krónikákat hogy nagy sokan írnak (N ^o 10)	175
Mostan emlekezem régi dolgokról (N ^o 1)	13
Mostan valo időben (Nj., N ^o 2, N ^o 20)	45, 257
Nagy bánatban Dávid (Nj., N ^o 16)	231
Oly búval, bánattal az Aeneas király (Nj., N ^o 11)	183
Saulnak az Dávidhoz jó szerelme (N ^o 15)	227
Sok históriát tudom, hallottatok már sokszor (N ^o 20)	257
Számkivetésre Dávid megyen vala (Nj. N ^o 14)	225

Szerencsének forgásáról (Nj., N ^o 4)	75
Szóljunk az Szent Ágostonnal mostan az mennyországról (N ^o 17)	235
Szükség mostan fejenként hálát adnunk (N ^o 9)	157
Tisztöletös szömelyök, kik itt jelön vattok (N ^o 5)	109
Viaskodik az Úr Jésus az ű híveiért (N ^o 4)	75
Vindex esto mihi Deus (Nj., N ^o 6)	123
Viri venerabiles sacerdotes Dei (Nj., N ^o 5)	109

NÉVMUTATÓ

Aarne, A. 418, 451, 505, 507, 521

Aba nemzetség 398

E. Abaffy Erzsébet 525

Ábel 86, 314

Abel, F.-M. 478

Aber, zsidó mártír 297, 298, 478, 480, 481

Abigail, Nábál felesége 451

Ábner, Saul király fővezére 110, 416

Ábrahám pátriárka 52, 110, 129, 175, 180, 211, 239, 271, 277, 286, 287, 302, 310, 416, 447, 467

Abсалom, Dávid király fia 112, 194, 404, 417, 451

Abu Hamid al-Garnati, útleíró 398

Achilles (Akhilleusz) 157

Achimelek, zsidó pap 462

Ács Pál 392, 426, 435, 471, 483, 489, 517

Ádám 86, 94, 130, 146, 179, 381, 413

Adalbert (Albert), Szent, prágai püspök 243

Adamik Lajos 482

Adonija, Dávid király fia 194, 451

Aëtius Flavius, római hadvezér 27, 29, 30, 31, 32, 33, 395

Ágoston (Augustinus), Szent 235, 394, 409, 463, 480

Ágoston Gábor 434, 435

Aháb, zsidó király 473

Ahasvérus (Xerxész), perzsa király 110, 416

Ahmed, csaus 425

Aiszóposz (Ezópus) 345

Akaz (Achas), zsidó mártír 302, 303, 478, 480, 481

Ákis (Achis), filiszteus király 346

Ákos mester, történetíró 392

Ákosfy Barna 492

Aladár, hun herceg 40, 41, 241, 398, 467, 468

Alarik, I., vizigót király 394, 395

Albert, Habsburg, magyar király 244, 469

Alciati, Andrea 425

Aldana, Bernardo de 434

Áldásy Antal 390

Ali, Hádím, budai pasa 496

Ali, csaus 425

Ali, Kalajlikoz, budai pasa 432, 433, 439

Ali, Kara, fehérvári szandzsákbég 351, 495, 497

Ali, vajda 171, 443

Alkimosz (Jakim), zsidó pap 158, 434

Álmos fejedelem 242, 466–468

Alszeghy Zsolt 502

Alvinczi György 402, 416, 458, 459

Amálek, Ézsau unokája 162, 438

Ambrus (Ambrosius), Szent 409

Amhát, csaus, a *Sásvár bég* históriájában 171

Amhát, csaus, Murád dragomán levelezésében 426

Amhát, aga 171

Amnon, Dávid király fia 112, 417

Amon, Júda királya 46, 111, 416

Anonymus 392, 394, 395, 397, 398, 468, 507

Antiokhosz, III. (Nagy), szeleukida uralkodó 484

Antiokhosz, IV. (Epiphanész), szeleukida uralkodó 158, 231, 257–315, 462, 475, 478, 480, 482–487

Antiokhosz, V. (Eupatór), szeleukida uralkodó 279, 485

Antoninus Fiorentinus, püspök, történetíró 395

Apión, egyiptomi író 447, 484

Apollonius, szamáriai helytartó 272, 485

Apponyi Sándor 433, 493, 521

Arany Tamás 409

Aranyosrákosi Székely Sándor 444

Archipoeta 510, 512

Ardarik, gepida király 41, 396, 398

Aret, zsidó mártír 303–305, 478

Arisztotelész 457

Armbrust Kristóf 413

Arnes hopmester (Arnestides, Ardaburius), római hadvezér 23, 395

Árpád fejedelem 13, 242, 391, 398, 466

- Arssai Péter 347
 Arrianus, Flavius, történetíró 447
 Asáf, zsidó énekes 233, 463
 Atanáz (Athanasius), Nagy, Szent 404
 Attila, hun király 6, 7, 14, 19–42, 240–242, 389, 391–398, 466–468, 483
 Augustus (Octavianus), római császár 157, 483
 Baál-Samin, isten 485
Babinger, Franz 424–427, 523
Bacher Vilmos 480
Bagni, Paolo 452
 Bajazet (Bajazid), török gyalogkapitány 497
 Bajazid, I., oszmán szultán 468
 Bakai Péter 497
 Bakics Angéla, Czobor Imre felesége 438
 Balamber, hun király 393
 Balassi Bálint, gyarmati 5, 6, 160, 390, 396, 403, 414, 420, 424, 429, 432–435, 437, 441, 442, 460, 476, 497, 499, 502, 511, 521, 522, 525
 Balassi Ferenc, gyarmati 347, 497
Balázs Mihály 389, 391, 428, 454, 458, 483, 521
 Balázsideák István 168, 342, 343, 441, 493, 494, 496, 497
 Baldigara, Ottavio 477
 Bali, aga 171
Bálint Sándor 404, 410, 412, 413, 416, 469, 483, 508, 509, 521
Ballagi Aladár 392
Balogh Jolán 390, 391, 422, 431, 446, 512, 521
 Balsaráti Margit 402
 Balsaráti Vitus János 402
Bán Imre 457, 463
 Bánffyhungyadi Mogyoró Benedek 511
Bánfi Szilvia 500
Bánfi Florio 476
 Bánk bán 506
Barabás Samu 431
 Baracska nemzetség 394
 Baranyai Decsi (Csimor) János 403, 407, 409, 412, 413, 416, 418, 419, 422, 468, 504, 505, 521
 Baranyai Pál 510, 512
Barcza József 494
 Barcsai János 168, 441
Bárdos Kornél 414, 508
Barla Jenő 460, 461, 463, 464
Barla Szabó János 366, 504
Barnes, Robin Bruce 482
Barta Gábor 426
Barta János 488, 511
Bartók István 8, 451
Bartonek Emma 494
 Báthory András, somlyai, Báthory István király bátyja 390
 Báthory András, somlyai, Báthory István király unokaöccse, bíboros, erdélyi fejedelem 390
 Báthory Boldizsár, somlyai, Báthory István király unokaöccse 390
 Báthory Gábor, somlyai, erdélyi fejedelem, ifj. Báthory István fia 390, 391
 Báthory István, ecsedi 436, 442
 Báthory István, somlyai, erdélyi fejedelem és lengyel király 389, 390, 399, 426, 431, 432, 434, 446
 Báthory István, ifj., somlyai, Báthory István király unokaöccse 389, 390, 391
 Báthory Zsigmond, somlyai, erdélyi fejedelem 431
 Batizi András 422, 504
 Batthyány Boldizsár 432, 438, 456, 458
 Bazsó Farkas, barcsai 169, 347, 442, 497
 Beatrix, Aragóniai, magyar királyné 393
 Bebek György 491
 Bebek Zsuzsanna, ifj. Báthory István felesége 390
Becker, Felix 517
 Bekes Gáspár, kormányi 422, 438, 446, 517
 Békési Balázs 421
 Bél Mátyás 434, 437, 466, 469–472
 Béla, hun vezér 14, 19, 393
Beliczay Angéla 408
Belting, Hans 480
 Belzebub 480
Benda Kálmán 390, 415, 432, 436, 509, 522
 Bendegúz (Mundzsuk), hun király, Attila apja 22, 240, 241, 394, 468
Benedek Katalin 418, 507, 508
Benkő Loránd 525
Benkő Samu 399
 Bereck, szikszói plébános 491
 Bereki András 402
Berg Pál 420, 457, 521
Berze Nagy János 418
 Berzeviczy Márton 390, 421
 Bessenyei Jakab 422
Bessenyei József 431

- Bethlen Farkas 431
 Betsabé 45, 47, 51, 193, 400, 403, 447, 450
 Bèze (Beza), Theodore de 457
 Biai Gáspár 401, 403
 Biasz, görög bölc 197, 451
 Biedermann, Hans 423
 Birkman, Elie 479
 Binder Pál 417
 Bitskey István 429, 433, 434, 437, 439
 Blazovich László 392
 Boas, George 396
 Boccaccio, Giovanni 418, 508
 Bocskai István, kismarjai, erdélyi fejedelem
 431, 435, 495, 497, 517
 Bod Péter 389, 407, 429, 459, 460, 461, 521
 Bodoki Fodor Zoltán 430
 Bodoki Fodor Zsigmond 430
 Bogáti Fazakas Miklós 5, 409, 415, 420–423,
 453, 454, 488, 499, 500, 514
 Bognár András 467
 Bojtár Endre 517
 Bölcs Miklós 347
 Böke Miklós 350
 Bolond Sára 419
 Bóna István 392
 Boncompagni, Giacomo 390
 Bonfini, Antonio 392, 393, 394–398, 402,
 408, 422, 466, 468, 470, 507
 Bongars, Jacques 435
 Borbás (Barabás), ráckevei polgárcsalád 246,
 470
 Borbély András 443
 Bornemisza Imre, cserneki 170, 442, 492
 Bornemisza Miklós, cserneki 442, 478, 480,
 482, 483, 486
 Bornemisza Péter 401, 413, 414, 418, 419,
 431, 448, 464, 482, 483, 512, 521
 Borovszky Samu 429, 431, 432
 Borsa Gedeon 522, 524
 Borzsák István 401, 406, 423, 482, 502, 503,
 521
 Bóta László 509
 Botta István 405, 409, 442, 460, 461, 473,
 477–479, 494, 521
 Bretschneider, Karl Gottlieb 483
 Breuner, Friedrich 433
 Bruegel, Pieter, idősb 6
 Brewer, Lorenz 461
 Bsclagnaul, Kaspar 431, 433, 434, 439–443
 Bucer, Martin 457
 Buchanan, George 419, 420
 Bucsay Mihály 458
 Buda (Bleda), hun király, Attila öccse 14, 19,
 23, 24, 240, 241, 393–395
 Buda János 381, 516
 Budai Ferenc 435, 442, 522
 Budai Parmenius István 456
 Budai Tamás, id., kolozsvári ötvösmester 422
 Budai Tamás, ifj., kolozsvári ötvösmester 421,
 422
 Bullinger, Heinrich 409, 456, 457
 Busbecq, Ogier Ghiselin de 426
 Calixtus, III., pápa 404
 Calmet, Augustin 480, 481, 486
 Carion, Johannes 468, 482
 Cegei Névtelen 6
 Ceglédi Nyíri János 482
 Cennerné Wilhelmb Gizella 467
 Cervicornus, Eucharius 479
 Chahrowski, Adam 492
 Charles, R. H. 477
 Chastel, André 482
 Chevalier, Ulysse 415
 Chytraeus, Nathan 419
 Cicero, Marcus Tullius 406, 426, 427
 Cillei Ulrik 518
 Consmannus, Fridericus 493
 Cranmer, Thomas 400, 401, 477, 481
 Czeglédi István 504
 Czobor Imre, czoborszentmihályi 438, 491
 Czobor Márton, czoborszentmihályi 162, 438
 Czobor Mihály, czoborszentmihályi 5
 Csaba, hun királyfi 40, 41, 391, 392, 398, 468
 Csáktornyai János, könyvnyomtató 419, 499
 Csáktornyai Mátyás, versszerző 506
 Csanaki János 456
 Csapi Kristóf, eszenyi 169, 440, 442
 Csáti Demeter 391
 Csegedi András 475, 482
 Csekit, vajda 171
 Csepelyi Tamás 435
 Cserépi Pál 168, 441
 Csipak Lajos 502
 Csomasz Tóth Kálmán 178, 402, 408, 414,
 415, 420–422, 459, 460, 463, 499, 502,
 506, 522, 524
 Csonka Ferenc 471
 Csorba Csaba 433
 Dálnoki Benkő Márton 483
 Damasus, I. (Szent), pápa 240, 466

- Damiani Szent Péter (Petrus Damiani) 463, 465
 Damoklész (Damocles), Dienes király öccse 65–71, 406, 407, 451, 473
Dán Róbert 407, 409, 411, 415, 420, 445, 449, 453–455, 458
 Danaus, egyiptomi király 503
 Dániel, próféta 180, 271, 293, 439, 447, 449, 482, 483
 Dante Alighieri 463
 Darius (Dareiosz), III., perzsa király 259, 484
 Dassel, Reinald von, kölni érsek 481
 Dávid Ferenc 421, 428, 454
Dávid Géza 431–434
 Dávid, zsidó király 45–61, 110, 125, 180, 187, 193–195, 225–227, 231, 271, 278, 346, 398, 400–403, 416, 420, 447, 450, 451, 460–463, 497, 514
Debreceni Ember Pál 413, 432, 458–461, 475, 523
 Decsi Gáspár 6, 7, 43–61, 400–405, 407, 411, 419, 422, 447, 458, 475, 477, 484, 487, 489, 495
 Decsi Gáspár, ifj. 402
 Decsi István 402
 Decsi János 402
 Decsi Kristóf 402
 Decsi Mihály 7, 62–71, 405–407, 451, 473, 484, 495
Deissler, Alfons 483
Demény Lajos 399
 Démétriosz, I. (Szótér), szeleukida uralkodó 434
Denis, M. 415
 Dercsényi család 430
Dercsényi Dezső 437, 459, 467, 500
 Dernschwam, Hans 470, 476
 Detre, Veronai 15, 16, 18, 26, 40, 42, 393, 394, 398
Détshy Mihály 459, 476
 Dévai Bíró Mátyás 427, 491
Dévényi Kinga 427
 Dézsi András 418, 486
Dézi Lajos 7, 389, 400, 405, 408, 414, 416, 421, 429, 431, 434, 446, 450, 463, 465, 466, 473, 478, 490, 491, 506–508, 510, 511, 514, 522
 Dina, Jákób pátriárka lánya 51, 403
 Dionüsziosz (Dienes), szicíliai király 65–71, 406, 407, 451, 473
 Dobai András 405, 448, 473
 Dobó Ferenc, ruszkai 492, 493
 Dobó Krisztina, ruszkai, Balassi Bálint felesége 442
 Doég, Saul nyájainak felügyelője 225, 226, 460–462
 Dombrói Dombi Péter 401, 407
Domokos György 394, 396, 437, 522
Domokos Pál Péter 419
Dostálová, Ružena 396
 Dózsa György 491
Dömötör Ákos 401, 406, 423, 451, 510, 522
Dömötör Tekla 416, 418
Dörrie, Heinrich 478, 479, 486
 Dresser, Matthaeus 492, 494, 496, 498
 Druszella, Jászón, perzsa királyfi felesége 175, 446
 Dula, alán király 393
Dupont-Sommer, André 478
 Dürer, Albrecht 410
Éber László 508
Eckhardt Ferenc 522
Eckhardt Sándor 392, 393, 414, 418, 429, 434, 435, 437, 441, 442, 476, 512, 521, 522
 Ed, hun herceg 41, 398
 Edemer, hun herceg 41, 398
 Eleázár (Ezra), zsidó mártír 6, 257, 258, 281–288, 304, 409, 475, 477–481, 485, 486
 Eleázár Makkabeus 279, 485, 486
 Elektra 401, 413
 Eleüd, Álmos fejedelem apja 242
Ember Győző 390
Ember Pál, lásd: Debreceni Ember Pál
 Emes, Álmos fejedelem anyja Anonymusnál 468
 Enodbija (Eunedubelia), Álmos fejedelem anyja (Anonymusnál: nagyapja) 242, 468
Entz Géza 467, 469, 472
 Enyedi György 444, 445
 Eőssi András 454
 Erasmus Roterodamus 429, 479–482, 486
 Erazmus Johannis 445, 449
Erdélyi Pál 499
 Ernák, hun herceg 241, 467, 468
 Ernő (Ernst), Habsburg, főherceg 436, 437, 492, 493
 Ernut, kassai kapitány 442
 Esterházy család, hercegi ág 443
 Esterházy Pál, galántai 411
Esze Tamás 404, 410, 456, 458, 482
 Eulenspiegel, Thyl 418

- Euszebiosz, egyháztörténetíró 478, 480
Euw, Anton von 481
 Éva 86, 130, 178, 179, 381, 413
Evans, R. J. W. 517
 Evlia Cselebi, oszmán útleíró 437
 Ézsaiás, próféta 394
Falus Róbert 502
Fara, Amelio 477
Faragó Bálint 459
 Farkas András 494
Farkas József 524
 Fegyverneki Izsák 494
Fekete Lajos 424, 428, 466, 472, 522
Fényes Elek 473
Fenyvesi László (=Mészáros László) 465, 466, 473, 525
 Ferdinánd, I., Habsburg, magyar király 476
 Ferdinánd, Habsburg, főherceg 493
 Ferenc, Assisi Szent 448
Ferenczi Zoltán 484
 Ferhát, füleki bég 491, 500, 501
 Flacius, Matthias, "Illiricus" 457
 Florus, Publius Annius 483
Fodor Pál 425, 483
 Fodor Péter, túri 430
 Fodrótzki György 165, 169, 347, 439, 440, 497
 Forgách Ferenc, ghymesí 491
 Forgách Imre, ghymesí 494, 496, 497
Forster Gyula 508
 Forster, Johannes 411
 Foxius, Johannes (John Fox) 457
Földváry László 402, 407, 434, 456, 458, 475, 522
 Fráter György (Utješnović, Martinuzzi) 425, 426
 Frenzel, Salamon von Friedenthal 493
Freudenthal, Jakob 478, 479
 Frigyes, I. (Barbarossa), német-római császár 481
Sz. Galántai Erzsébet 392
Galavics Géza 411, 435, 437, 457, 459, 494
 Galla Placidia, nyugat-római régens 395
 Gallen, Hans 420, 421
 Gedeon, Izrael bírása 340, 496
 Geiserik, vandál király 395
 Gelenius, Sigismundus 482
 Gellius, Aulus 423
 Gerendi János 454
Gerézi Rabán 414, 466
 Gergei Albert 448
 Gergely, Nazianzoszi Szent 480
 Gergely, XIII., pápa 390
Gergelyffy András 467
 Gerlach, Stephan 412, 426, 470, 476
 Gero, kölni érsek 481
Gerő László 476
 Géryon, óriás 503
 Geszthy Ferenc 157, 167, 169, 170, 172, 429–431, 441–443, 491
 Geszthy János, Geszthy Ferenc apja 430
Gévai Antal 432, 433, 438, 439, 522
 Geyder, Georg 463
 Géza fejedelem 242, 466, 468
Gilicze Gábor 415, 420
Gilicze Gáborné 448
Glósz József 525
 Góg és Magóg 449
 Gogreff, Mento 434
Gombáné Lábos Olga 438
 Gorgiasz, Platón dialógusának szereplője 478
 Gorgiasz, szeleukida hadvezér 275–277, 485
 Göröcsöni Ambrus 389, 429
Görög Livia 482
 Görözt Mihály 168, 441
Gragger Róbert 142, 146, 424, 425, 428, 523
Grimm, C. L. Willibald 478
 Grynaeus, Johann Jacob 430, 494
 Gülbaba 428
Gulyás József 502
Guthmüller, Bodo 426
 Gutgesell, David 499
 Gyalui Torda Zsigmond 416
Gyárfás Katalin 8
 Gyöngyösi Gergely 408
 Gyöngyösi István 403
Györffy György 392, 468, 507
 Gyulaffy Fruzsina, Homonnai Drugeth Gábor felesége 497
 Gyulay Pál, abafáji 390, 431, 446
Haag, Herbert 483
Hadas, Moses 478–480
 Haggit, Dávid király felesége 194, 451
Hahn István 447, 484
 Hain Gáspár 435
Hajdú Mihály 467, 469–472, 522
 Hajnal Mátyás 463
Hajnal Piroska 404
 Haller János 406
Hammer-Purgstall, Joseph von 426
Hangay Zoltán 442, 494

- Haniwald, Philipp 426
 Hardeg, Ferdinand Graf zu 493
Hargittay Emil 414
 Harinnai Anna, Bekes Gáspár felesége 446
 Harinnai Farkas 446
 Harinnai Kata, Kovacsóczy Farkas felesége 446
Hazai György 426
 Hegedüs Márton 368–370, 403, 473, 500, 506–510
 Heléna (Helené), Meneláosz felesége 131
 Héliodórosz, IV. Szeleukosz (Philopatór) helytartója 434, 482
Hellebrandt Árpád 524
 Heltai Gáspár 14, 33, 35, 391–396, 398, 399, 402, 408, 415–417, 422, 466–468, 488, 489, 497, 507
 Heltai Gáspárné 389, 400, 421, 429, 446, 448
Heltai János 524
 Héraklész (Hercules) 391
 Herberstein, Adam von 467
Herepei János 459
 Hermanar (Hermanarik), osztrogót király 15, 393
Herner János 435, 456, 457, 494, 523
Herrmann, Siegfried 484
Hervay Ferenc 524
 Hevei (azonosítatlan katonanév) 169, 441
Hídvégi Violetta 438, 476, 492
Hirner, Roswitha 479–481
 Hock, Georg, von Dambach 407
 Hoffgreff György 494
 Hoffhalter, Rudolf 408, 409, 450, 475, 499, 500, 506
Holl Béla 463, 524
 Homérosz 157
 Homonnai Drugeth Bálint, Homonnai Drugeth István fia 497
 Homonnai Drugeth Gábor, Homonnai Drugeth István apja 497
 Homonnai Drugeth István 341, 342, 344–347, 436, 443, 496, 497
 Homonnai Drugeth László, Homonnai Drugeth István fia 497
 Honoria, nyugat-római császárnő 398
 Honorius, nyugat-római császár 41, 398
 Honter, Johannes 499
 Horatius, Quintus, Flaccus 6, 359, 451, 499, 502
Horváth Iván 8, 390, 425, 428, 448, 524
Horváth János 389, 402, 409, 413, 414, 417, 421, 422, 448, 450, 460, 464, 467, 472, 473, 478, 482, 484, 508, 510, 522
Horváth János, ifj. 392
 Horváth János, putnoki kapitány 495
 Horváth János, ráckevei főbíró 465
Horváth Lajos 456, 457, 465–472, 522
Höfer, J. 463, 478
H. Hubert Gabriella 422, 499
Hübert Ildikó 509
Hülka, Vít 517
Hungler József 430, 476, 522
 Hunor és Magor 393, 468
 Hunyadi Demeter 421, 444
 Hunyadi János, kormányzó 517
 Hunyadi László 385, 517
 Huszár Dávid 458
 Huszár Gál 405, 450, 453, 460, 461, 466, 473, 477, 494, 510, 521, 522
 Huszti Péter 446, 448
 Hüszein, atyinaí várparancsnok 162, 438
 Ibn al-Arabí 427
 Ignác, Antiochiai, Szent 478
 Ildikó (Mikocz), Attila felesége 39, 398
 Ilkó, Máté deák felesége 364–366
 Illés, próféta 271, 473
Illésy János 434
 Ilosvai Selymes Péter 412, 466, 499, 500, 506, 507, 509
 Illyefalvi István 420
 Illyés Bálint 504
 Imre, Szent, herceg 243
 Iordanes, történetíró 394–397, 468
 Iovianus, arianus püspök 423
 István, I. (Szent), magyar király 242, 507
 István deák 453
 Istvánffy Miklós, kisasszonyfalvi 431–433, 438, 441–443, 477, 492, 496–498, 522
 Iszkender, pozsegai bég (=Kapitán bég) 162, 438
 Iván, IV. (Rettegett), orosz cár 446
Iványi Béla 437, 456
Iványi Tamás 427
 Izabella, magyar királyné, I. (Szapolyai) János felesége 426
 Izsák pátriárka 110, 180, 211, 271, 416, 447
 Jáfet, Noé fia 240, 466, 468
Jakó Zsigmond 428, 454, 491
 Jákób pátriárka 134, 136, 180, 211, 212, 447
 Jákób, zsidó mártír 305–309, 478, 481
Jankovics József 8, 403, 476, 477

Jankovits László 392

János, I. (Szapolyai), magyar király 408, 469

János (Zsigmond), II. (Szapolyai), magyar király, erdélyi fejedelem 399, 421, 425, 428

János, Aranyszájú (Chrysostomus), Szent 409, 480

János, Keresztelő Szent 470

János, Ravenna érseke 397

János, Szent, evangélista 75, 86, 96, 186, 211, 212, 219, 408, 409, 417, 449, 464, 469, 510

János, XIII., pápa 242, 468

Janovszky Antal 502

Janus Pannonius 414, 457

Jászberényi György 402

Jászón, perzsa királyfi 175–181, 446

Jászón, zsidó főpap 158, 434

Jedidjá (=Salamon, zsidó király) 193, 194, 451

Jeromos (Hieronymus), Szent 409, 423

Jirka Alajos 502

Jóáb, Dávid király hadvezére 46, 48, 49, 50, 400, 403

Joachim apát (Gioacchino da Fiore) 463

Jób 86, 110, 111, 416, 454

Jon, François du (Franciscus Junius) 494

Jónás, próféta 293

Jonatán (Ionatas) Makkabeus 279, 485

Josephus Flavius 447, 478, 479, 481, 484, 485

József Attila 416

József pátriárka 51, 110, 134, 180, 403, 416, 447

Józsue, Izrael bírása 338, 339, 495

Júdás Makkabeus 271–274, 276, 280, 485

Júdás, zsidó mártír 300–302, 478, 481

Judit, decsi prédikátorné 405, 407

Julow Viktor 442

Jupiter 264, 265, 290, 393, 485

Justinianus bizánci császár 480

Kádár, hun bíró 240, 468

Kadicsa, hun vezér 14, 19, 393

Käfer István 524

Káin 86

Kájoni János 419

*Kakuk Zsuzsa 431, 436, 437, 439, 443, 498, 523**Káldos János 8, 445**Káldy-Nagy Gyula 404, 407, 433, 523*

Kálmáncsai János 415

Kálmáncsai Péter (=Mányoki Péter?) 414, 415

Kálmáncschi Márton 522

Kálvin János 410, 411, 457

Kapisztrán Szent János 404

Kapitán bég, lásd: Iszkender, pozsegai bég

Kaplyáni Tamás 457

*Kápolnás Mária 525**Kaposvári Gyula 435*

Kapy Sándor 168, 433, 441

Karácson Imre 437

Karácsony György (Fekete Ember) 432

*Kardos Albert 502**Kardos Tibor 415, 416, 418, 508, 510, 524*

Kármán Demeter 507

Károlyi Gáspár 8, 459, 483, 494

Károlyi György 490

Károlyi Péter 389, 402, 428, 457, 459

Kárpáthy-Kravjánszky Mór 436

Kasztriotó György (Castriot, Szkander bég), albán szabadsághős 499, 500

Katalin, István Kovácsné 462

Káthay, csegekátai, család 435

Káthay Ferenc, csegekátai, 159, 160, 435

Káthay Mihály, csegekátai, 435, 517

*Kathona Géza 401, 402, 407–409, 411, 414, 416, 456–459, 466, 467, 470–472, 476, 483, 523**Katona Lajos 406, 448, 450, 478, 480, 523**Kázmér Miklós 389, 439, 441, 442, 453, 497, 508, 523*

Kecskeméti Alexis János 483, 486

Kecskeméti Gábor 392, 483, 502

Kecskeméti Vég Mihály 495

*Kelecsényi Ákos 524**Kelemen Lajos 444, 445**Kelenik József 433, 436, 437, 440, 442, 496, 523**Kemény József 390**Kemény Lajos 420, 421, 475**Kerényi Károly 499**Keserű Bálint 435, 454, 457, 483, 494*

Keve, hun vezér 14, 17, 19, 239, 393, 467

Kézai Simon 392, 393–398, 468

Khám, Noé fia 240, 466

*Király Erzsébet 463**Király György 418, 508**Király Péter 507, 508*

Kisfaludy Sándor 525

*Kiss Áron 413**Kiss Gyula 523**N. Kiss István 439**Klaniczay Tibor 435, 456, 457, 460, 461, 476, 477, 488, 491, 494, 500, 508, 509, 511, 521**Klausner, Theodor 479**Klose, Wolfgang 522*

Klöss, Jacob 499

- Klütaimnésztra 419
Knapp Éva 411
Kniezsa István 417
Kodály Zoltán 415
Kohn Sámuel 453, 454, 523
 Kollonitsch, Hans Bartholomäus 159, 435, 436, 439, 442
Komlovszki Tibor 435
 Korkud (Kurkut), füleki bég 333, 351, 495–497
Koroknay Gyula 435, 442
 Kostka, Sophia, ifj. Báthory István felesége 390
Kovách Géza 417
Kovács Ágnes 418
Kovács András 428, 454
Kovács József László 467, 471, 473, 525
Kovács Károly 502
Kovács Sándor Iván 8, 396, 456, 457, 463, 502
Kovács Zsuzsa 448
 Kovacsóczy Farkas 389, 390, 391, 421, 431, 432, 446, 525
 Kozárvári Mátyás (Gosárvári Mátyás) 6, 7, 11–42, 241, 389–399, 400, 416, 417, 467, 482
 Kozárvári Pál 389
Kozocsa Sándor 525
Kőbányai János 480
 Körmendi Fráter Gáspár 482
Kőszeghy Péter 5, 411, 476
 Kövér Ferenc, csomori 430
 Kraupner András 465
Krautheimer, Richard 480
 Krimhild, Attila, hun király felesége 398
Kristó Gyula 392, 413
Kropf Lajos 425, 426
Kruppa Tamás 391
Kulcsár Péter 8, 392, 393, 396, 402, 407, 408, 469
 Kun György 168, 441
 Kunszabadszállási Mihály 465, 471
 Kurkut, lásd Korkud
 Kutassi István 504, 505
Kühlmann, Wilhelm 426
Küllős Imola 8
 Lábán, Jákób pátriárka apósa 110, 416
 Lajos, II. Jagelló, magyar király 246
Lammel Annamária 451
Lampe, Friedrich 432, 458–460, 475, 523
 Laskai Csókás Péter 390
László Emőke 517
 László, IV. (Kun), magyar király 468
 László, V., Habsburg, magyar király 469
 Laureo, Vincent 390
 Lázár (Jézus példabeszédének szereplője) 111, 417
Lázár István Dávid 391, 428
Laziczius Gyula 517
 Lea, Jákób pátriárka felesége 136
 Lebena, történetíró 177, 447
Lengyel Dénes 514
 Leo, I., pápa 397, 398
Leonardi, Claudio 452
 Lescalopier, Pierre 390, 435
 Leviatán 463
Lichtneckert András 476
 Lipsius, Justus 402
Lipszky János 391, 523
 Lót, Ábrahám unokaöccse 110,
 Löwenklau, Johannes 416
 Lubenau, Reinhold 426, 427, 470, 472
Lugosi József 517
Lugossy József 463
 Lukács evangélista 90
Lukács László 391
 Luther Márton 404, 410, 413, 460, 461, 482, 489
 Lükurgosz, spártai király 136, 423
 Lüsiasz (Lysias), szeleukida helytartó 275–277, 179, 485
 Lüsizimakhosz, Menelaosz, zsidó főpap testvére 158, 434
 Maáka, Dávid király felesége 451
Maas, Max 479
 Macrin fejedelem 15, 16, 18, 393
 Madai Mihály 482
Madas Edit 8, 483
Magdics István 465, 467, 471, 523
Maggiorotti, Leone Andrea 477
 Mágóchy Gáspár 435, 475, 497
 Magyarai István 484, 489
 Magyi János 510
 Mahmúd terdzsümán (=Sebold von Pibrach) 426
 Mahmúd, szolnoki szandzsákbég 432, 434
Majer Fidél 491
 Makir (Machir), zsidó mártír 298, 478, 481
 Makkabeus (Hasmoneus) család 480, 485, 486
 Makkabeus, zsidó mártír 295, 296, 298, 478, 481
Makkai László 459, 462, 489
Maksay Ferenc 439
 Malalas, Ioannész 479

- Malakiás próféta 79
Mályusz Elemér 392, 469
 Manlius, Arnold, orvos, utazó 425, 426
 Manlius, Joannes, könyvnyomtató 389, 400
 Mantskovit Bálint 494
 Mányoki Péter (=Kálmáncsai Péter?) 416
 Marcianus (Markianos), kelet-római császár 23, 24, 395
 Marcus Aurelius, római császár 480
Margalits Ede 417, 419, 523
 Mária (Jézus példabeszédének szereplője) 111, 417
 Markalf, Salamon király bolondja 418, 514
 Marocsai János 511, 514
Marót Károly 416
 Mars 503
 Marsigli, Luigi Ferdinando 470, 471
 Márta (Jézus példabeszédének szereplője) 111, 417
 Márton, Szent 393, 508, 509
 Máté deák 138, 363–366, 423, 505
 Máté, evangelista 111, 212, 416, 449
 Mattatiás, zsidó pap 266, 267, 279, 485
Matunák Mihály 477
Matuz József 425, 426
 Mátyás deák, ráckevei polgár 465, 466
 Mátyás, I., Hunyadi, magyar király 389, 391, 394, 429
 Mátyás, Habsburg, főherceg 493
Mausi, Giovanni Domenico 480
McCrindle, J. W. 447
McGrath, Alister E. 410
 Megaszthenész, geográfus 447
 Mehmed, bég 171
 Mehmed, főcsaus 425, 426
 Mehmed, Szokollu, pasa, nagyvezír 424
 Mehmed, I., oszmán szultán 243, 468
 Melanchthon, Philipp 402, 482, 483, 489
 Melius Péter 409–413, 422, 428, 459
 Mendzal, dervis 425
 Meneláosz, zsidó főpap 158, 434
Menestò, Enrico 452
F. Mentényi Klára 467, 471
 Mertz (Marcaeus), Helias 479, 481
Mészáros László, lásd: Fenyvesi László
Metzger, Bruce M. 478
Migne, J. G. 463, 479
 Mihály deák 400
 Mihály, Szent, arkangyal 76, 92, 94, 409, 412
Mika Sándor 441
Mikesy Sándor 466
Miklosich, Franz 413, 417
Mikó Árpád 8, 391, 393
Mikó Imre 522
 ikol, Dávid király felesége 398
Mikszáth Kálmán 433
 Miskolci Csulyak István 458, 490, 491
Miskolczy Ambrus 445
Mittwoch, Eugen 523
 Mladosevith Péter 492
 Mohamed, próféta 148, 158, 354, 356, 425, 427, 428
Mokos Gyula 458
 Moldovai Mihály 372–378, 508, 511–515
Mollay Károly 394, 395, 418, 437, 523
A. Molnár Ferenc 504, 505
Molnár József 521
Monok István 456
Mordtmann, J. H. 523
 Mózes, próféta 96, 110, 167, 178, 264, 265, 268, 269, 285, 288, 290–293, 295, 296, 300, 305, 308, 319–327, 338, 394, 416, 423, 427, 447, 449, 488, 489
 Murád dragomán (Somlyai Balázs) 7, 139–153, 424–428
 Murád, I., oszmán szultán 468
 Murád, II., oszmán szultán 469
 Murád, III., oszmán szultán 428
Murányi Beatrix 483
 Mürtö, Szókratész felesége 135, 423
 Musza (Mózes), oszmán szultánfi 468
 Musztafa, szécsényi bég 350, 495, 497
 Musztafa, Szokollu, budai pasa 430, 438
 Nábál, Abigail férje 196, 451
 Nabukodonozor, újbabilóni uralkodó 462, 486
 Nádasdy Ferenc 430, 432, 438
Nagy Barna 409
O. Nagy Gábor 406, 413, 416–419, 422, 504, 523
Nagy Géza 391
Nagy Ilona 451
Nagy Iván 416, 431, 446, 476, 523
Nagy József 433, 434
Nagy Kálózi Balázs 402
Nagy Mónika Zsuzsanna 410
Nagy Péter 347
Nagy Sándor 454
 Nagybáncsai Mátyás 450
 Naiboda, Valentino 390

- Nátán próféta 53, 55, 57–59, 193, 194, 400, 403, 451
Nemeskürty István 517
Németh Gyula 424
Németh Kinga 423
Németh S. Katalin 458
 Nemrot (Ménrót, Nimród), bibliai óriás, a hunok és magyarok ősapja Kézainál 22, 394, 468
 Nesri, oszmán-török történetíró 427
 Nigrinus, Georgius 493
 Nikanór, Antiokhosz Epiphanész szeleukida uralkodó kegyence 275, 485
 Nikéasz Eugenianosz 447
Nilles, Nicolaus 480
 Noé pátriárka 240, 417, 468
 Nogarol, Ferdinand Graf zu 436
 Notker Balbulus 460
Nussbächer, Gernot 468
Nützel, Johannes M. 484
 Nyári Lőrinc 434
 Nyéki Vörös Mátyás 499
Nyerges Judit 403
 Nyilas Névtelene 422
 Octavianus, római császár, lásd: Augustus
 Oláh Miklós 392, 394, 398, 470
 Olajos János 409
Olmstead, T. 447
Orbán Balázs 404
 Órigenész 409
Orlovsky Géza 502
Ormos István 8
 Orsolya, Szent 397
 Országh Borbála, guthi, enyingi Török Ferenc, később Eck Graf zu Salm und Neuburg, majd Geszthy Ferenc felesége 431
Ortutay András 477
Ortvay Tivadar 396
 Ottó (Othon), I., német-római császár 242, 468
 Ovidius Naso, Publius 417
 Ozorai Imre 409
 Örvendi Molnár Ferenc 415
Óze Sándor 402, 488
Paczolay Gyula 8
 Paczoth András 492
Pais Dezső 507
Pajorin Klára 8
 Paksi Cormaeus Mihály 401, 476
 Paksy Borbála (Zamaria Ferrando neje), pakosi 476, 477
 Paksy, pakosi család 477
 Paksy György, pakosi 477
 Paksy János, pakosi 477
 Pál deák, ráckevei polgár 466
 Pál, Remete Szent 483
 Pál, Szent, apostol 52, 59, 80, 82, 134, 218, 403, 404, 423, 445, 466, 480, 499, 500
 Palaeologus, Jacobus 396
Pálffy Géza 9, 425, 432, 434–437, 439, 442, 443, 477, 496, 512, 524
 Pálffy Miklós, erdődi 493
 Pálffy Tamás, erdődi 430
Pamer Nóra 476
 Paniti János 422
 Panthanus, Seraphinus 472
 Pápai Páriz Ferenc 391
Papp Géza 524
Papp László 466
 Pathai Sámuel 402, 407
 Paulus Minorita 397
Pauly, August Friedrich 478
 Pázmány Péter 435, 458, 482, 514, 517
 Péchy Simon 453, 455
 Pécseli Király Imre 462
 Pécsi Gáspár 425
 Pécsi János (Joannes Pecius, Joannes Quinqueecclesiensis) 7, 126–138, 415, 525, 421–423, 444, 449, 504, 505, 510, 525
 Pelei János 490
 Perényi Ferenc 436, 482, 491
 Perényi Gábor 435
 Perényi György 491, 492
 Perényi Péter 436, 482
Perler, O. 478
 Perneszy Erzsébet, osztopáni, Keserű János felesége 431
 Perneszy István, osztopáni 350, 498
 Perneszy Pál, osztopáni 390
Pesty Frigyes 467, 470
Péter Katalin 474
Péter László 525
 Péter, Szent, apostol 45, 480, 483
Petercsák Tivadar 477
 Peterle (Petri, Petterla), Michael 433, 493, 517
 Pethe Márton, hetesi 492
Petritsch, Ernst Dieter 426
Petz Gedeon 392–394, 396
 Peucer, Kaspar 482
 Philipposz, II., makedón uralkodó 359, 484
 Pibrach, Sebold von, lásd Mahmúd terdzsüman

- Pirnát Antal* 428, 454
 Platón 478
 Plautus, Titus Maccius 419
 Plutarkhosz 423
 Pluto 503
 Polübiosz 485
 Pósaázi János 423
 Postumus, Horatius ódájának címzettje 499, 503
Pray György 426
 Prépostváry Bálint, lohácsi 430, 492
 Pribék Farkas 421
 Priszkosz, görög történetíró 396
 Propertius, Sextus 403
 Pseudo-Josephus Flavius 477–481, 483, 486
 Ptolemaiosz, Cöle-Szíria és Fönícia helytartója 275, 485
 Ptolemaiosz, görög geográfus 397
 Ptolemaiosz, VI. (Philométör), egyiptomi uralkodó 260, 261, 484
 Puttony András 168, 441
 Püthagorasz 411
Radocsay Dénes 410
Rados Jenő 410
Radvánszky Béla 431, 512, 517, 524
 Raffaello Santi 398
 Raguel, Tóbiás apósa 111, 416
Rahner, Karl 463, 478
 Rákóczi György, I., erdélyi fejedelem 429
 Rákóczi Zsigmond, erdélyi fejedelem 339, 340, 342, 345, 442, 490–497
Rampolla, M. 479
 Ransano, Pietro (Petrus Ransanus) 392
 Rátz István 168, 441
 Rebeka, Izsák felesége 180, 447
 Redan, Pierre 481
Renan, Joseph Ernest 480, 481
Réthey Prikkel Marián 508
 Reuchlin, Johannes 409
Reusner, N. 457
Révész Imre 411, 432
 Rheda Pál 400, 419, 448, 450, 461, 462, 488
 Riccoboni, Antonio 390
 Rimay János 403, 420, 454, 460, 499, 511
 Ripa, Cesare 411
Ritoókné Szalay Ágnes 8, 393, 418, 456, 483
Roszner Ervin 421
 Roussel, Claudius a 491, 493
 Rózané, Nagy Sándor, makedón uralkodó felesége 398
 Rudolf, II., német-római császár és magyar király 493, 498, 517
 Rueber, Hans von Püchsendorf 161, 434, 436, 437, 441, 443
 Rueber, Karl von Püchsendorf 157, 159, 160, 169, 434, 436, 440, 442, 443
 Ruga, hun király 394
Ruzsiczky Éva 483
 Rüsttem pasa, nagyvezír 424–426
 Sába királynő 196
 Saeron, Cöle-Szíria helytartója 272–274, 485
Sajó Tamás 411
 Salamon, magyar király 396
 Salamon, zsidó király 137, 177, 178, 193–209, 403, 413, 418, 447, 450, 451, 463, 514
 Salamona (Szalomonsz, Hasmónit, Asmunit, Semúni = Hannah, ill. Miriam, Tanchum lánya), zsidó mártír 258, 281, 282, 288, 289, 310–312, 478–481
 Salánki György 429
Salgó Ernő 480, 481
 Salm und Neuburg, Eck, Graf zu 431
Salm, W. 470
 Samaria, lásd Speciecasa
Sámuel próféta 180, 447
 Sándor, Nagy, makedón uralkodó 164, 259, 260, 398, 447, 483, 484, 500
 Sára, Ábrahám felesége 52, 131, 180, 403, 447
Sarbak Gábor 8
 Sarlóközi Névtelen 448
 Sarolt, Géza fejedelem felesége 243
 Sásvár bég (Sehszüvár) 6, 7, 157–172, 429–443, 476, 496, 497, 500
 Saul, zsidó király 225, 227, 346, 416, 420, 460, 461, 462, 497
Schade, Oskar 481
Schilling, Konrad 479
Scholz László 434
Schott, Anselm 483
Schötz, D. 478, 480
Schulek Tibor 431
Schwandtner, Johannes Georgius 416
 Schweiger, Salamon 407
 Scultetus, Abraham 459
Sebestyén Gyula 507
 Sebestyén, kassai lantos 510
 Sém, Noé fia 240, 468
 Semjén, hun vezér 14, 19, 393
 Seneca, Lucius Annaeus 451
 Sennyey Jób 492

- Serédi Gáspár 491
 Serényi Gábor, kisserényi 348, 497, 498
 Serényi Mihály, kisserényi 349, 498
 Servet, Michael 409
 Siderius János 490
Simon Róbert 427
 Simon, Makkabeus 271
 Simon, zsidó templomi előjáró 158, 434
Simonyi Zsigmond 523
Sinkó Katalin 391
 Sinzendorf, Joachim von 407
Sipos Gábor 428, 454
 Sisyphus, korinthuszi királyfi 503
 Skaricza Máté 6, 7, 224–248, 402, 405, 408, 411, 420, 434, 443, 449, 456–472, 473, 475, 484, 494, 495, 499, 505, 522
Sólyom Sándor 476
 Somogyi Pál 414
Soós Elemér 439
Soós István 435, 437
 Sóvári Soós Kristóf 509
Sötér István 521
 Spangenberg, Evehardus 445
 Speciecasa (Speciacasa), Johannes Maria 476
 Speciecasa (Speciacasa), Samaria Ferdinand = Ferrando Zamaria (=Zuan Maria, Gianmaria) 161, 438, 475–477
Schötz, D. 478
 Stancaro, Francesco 409
 Stankovics György 465
 Stimmer, Tobias 457
Stoll Béla 5, 8, 400, 405, 414, 415, 419, 453, 463, 465, 473, 490, 499, 504, 506–514, 524
 Sturm, Johannes 457
Sudár Balázs 8
Sugár István 490, 492, 496, 507, 512
Swiderkowna, Anna 483
Szabó András 8, 402, 425, 430, 435, 477, 483, 494, 497
Szabó Géza 402, 407, 457, 490, 497, 500, 524
Szabó György 390, 431, 446
S. Szabó János 431
Szabó János Győző 430, 435, 439, 441, 442
Szabó Jolán 477
Szabó Károly 389, 429, 508, 522, 524
Szabó Lázár 463, 464
Szabó Lőrinc 513
Szabó Sára 463, 464
Szabó T. Attila 525
Szabolcsi Bence 414, 415, 488, 499, 506, 523
Szádeczky Lajos 391, 422, 431, 438, 446, 525
 Szák (Zák) Péter 453
Szakály Ferenc 9, 411, 415, 416, 425, 426, 428, 434, 435, 439, 456, 458, 459, 465, 466, 467, 469, 470–472, 476, 477, 496, 507, 512, 525
Szalay László 426, 433
 Szamosközy István 431, 433, 434, 436, 443, 477, 491, 525
 Szamosmenti Névtelen 422
Szamota István 435
 Szanherib, asszír uralkodó 171, 443
 Szántó (Arator) István 428
Szántó Imre 434, 435, 438
Szarvas Gábor 523
 Szathmári Pap Mihály 389, 400
 Szattay Kristóf 6
 Szebeni János 456, 457
 Széchy Tamás, rimaszécsi 497
Szederkényi Nándor 432, 492
 Szegedi Benedek 458
 Szegedi Gergely 495, 497
 Szegedi Kis István 409, 434, 456–459, 461, 465, 466, 470–473, 483, 522
 Székely István, bencédi 394, 466–468, 491
Székely Júlia 402, 489
Szekfű Gyula 522
 Széki Péter 347, 497
 Szelániki, török történetíró 433
 Szeleukosz, I. (Nikátor), a szeleukida birodalom alapítója 484
 Szeleukosz, IV. (Philopatör), szeleukida uralkodó 434, 484
 Szelim, II., oszmán szultán 425
 Szenci Molnár Albert 403, 459, 463, 464, 467, 498, 504
Szendrey István 435
 Szentandrás István 490
 Szentmártoni Bodó János 415
Szentmártoni Szabó Géza 9, 414, 415, 420, 448, 502
 Szentsei György 418, 516
 Szepesi György 6, 7, 154–172, 429–443
 Szepsi Csombor Márton 396, 456
 Szepsi Lackó Máté 436, 492
Szigeti Jenő 457, 461
 Szigetvári Csöbör Balázs 425
Sziklay János 429
 Szikszai Fabricius Balázs 401, 402, 407, 422, 491

- Szikszai Fabricius Demeter 491
 Szikszai Gergely 491
 Szikszai Hellopaeus Bálint 491
 Szikszai Mező Lukács 491
Szilády Áron 375, 376, 506, 508–512, 514
Szilágyiné Horváth Anna 8
Szilágyi Sándor 499, 502, 525
 Szilva Albert 419
 Szinán Frenk Juszuf, budai pasa 432, 433
 Szinán pasa, nagyvezír 424
Szinnyei József 389, 422, 429, 446, 523, 525
 Sziráki Balázs 422
Szita László 431, 432
 Szkhárosi Horvát András 488, 495
 Szoard, hun kapitány 38, 397
 Szókratész 135, 423
 Sztárai Mihály 401, 404, 405, 410, 436, 456, 460, 467, 473, 475, 477, 478, 481–484, 486, 487, 494, 512
 Sztilpón, görög bölcs 451
 Sztrabón 397
Szurmay László 477
Szuromi Lajos 483, 486
Szücs Jenő 392, 396
Szücs Sándor 433, 434
 Szülejmán Cselebi, oszmán szultánfi 468
 Szülejmán, I., oszmán szultán 257, 426
Takáts Sándor 415, 425, 430, 432, 433, 435–439, 441–443, 476, 492, 493, 494, 496, 509, 522, 525
 Taksony (Toxus), fejedelem 242
 Talis, Murád dragomán fia 426
 Tállyai András 490
 Támár, Dávid király lánya 51, 112, 403, 417
Tamás Zsuzsanna 411
 Tar (Tatár?) Benedek 413, 422
 Tardi György 6, 7, 330–356, 405, 484, 490–498, 500, 510
Tardy Lajos 390, 425, 436, 470, 476
Tari Lujza 507
Tarnai Andor 409, 502
 Tasi János 350, 498
 Tasnádi András 457
 Tasnádi Péter 6, 7, 358–360, 491, 499–503, 509
Tcherikover, Victor 484–486
Téglásy Imre 436, 482
 Telegdy Borbála, Csapi Kristóf felesége 442
 Telegdy János 442
 Telegdy Pál 442
 Telekessy Imre (Thelekessy) 491
Temesváry Ferenc 517
 Tepegyüz (Tepegöz), hatvani török harcos 352–354, 498
Thaly Kálmán 350, 353, 490, 506, 516
 Theodorik, I., vizigót király 25, 29, 30, 31, 395
 Theodorik, Nagy, osztrogót király 393, 398
 Theophülaktosz Szimokattész (Theophylactus) 409
Thieme, Ulrich 517
Thompson, S. 418, 451, 505, 507, 521
 Thordai Benedek 464
 Thordai János 462, 463
 Thorismund, vizigót király 31–33, 396
 Thuri Farkas Pál 428
 Thuróczy János 392, 394–396, 398, 466, 468
 Thury György 476
 Timur Lenk, mongol uralkodó 468
 Tinódi Sebestyén 6, 389, 408, 429, 431, 434, 491, 496, 502, 506–510, 512, 522
 Tissen, Kaspar (=Vezsenyi Gáspár) 440
 Tityos, titán 503
 Tóbiás, Raguel veje 111, 418
Toldy Ferenc 389, 429, 488, 507, 525
 Tolnai Ambrus Lukács 458
 Tolnai Bogács Bálint 407, 408
 Tolnai Fabricius Bálint 6, 7, 72–125, 401, 407–420, 422, 423, 449, 451, 464, 489, 497, 505, 506, 510
Tonk Sándor 428, 454
 Torda Zsigmond, lásd Gyalui Torda Zsigmond
Tóth Bálint 512
Tóth István 402, 408, 422, 459
 Totila, osztrogót király 397
Townshend, R. B. 478
 Török András 165, 439
 Török Bálint, enyingi 431
 Török Ferenc, enyingi 431
 Török Fruzsina, enyingi, Homonnai Drugeth István felesége 497
 Török István, enyingi 431
 Török János, enyingi 431
 Török, enyingi, család 431
 Trágár Balázs 418, 419
 Tremellius, Immanuel 457
Trencsényi-Waldapfel Imre 499, 502
Trócsányi Berta 457
Trócsányi Zoltán 512
Trócsányi Zsolt 390

- Turóczi-Trostler József* 415, 423, 442, 489, 510
Tüskés Gábor 411
 Újfalui János 168, 441
 Újfalvi Katona Imre 420
 Újfalvi (Szilvásújfalvi Anderko) Imre 419, 459–462, 500
Újvárossy Szabó Gyula 400, 405, 414, 421, 446, 463, 473, 488, 525
 Ulászló, I., magyar király 467, 469, 470, 472
 Ulumán, lippai bég 507
 Uncius, Leonhardus 391
 Ungnád Dávid 412, 426, 434, 470, 476, 477, 525
 Ungnád Kristóf 497
 Ungvári András 490
 Uriás 47–51, 53, 55, 56, 193, 400, 403
 Uzoni Fosztó István 444
 Üvejsz, Kara, budai pasa 161, 433, 436–438
Vadai István 9, 390, 448
 Vajda Kristóf 162, 438
 Vajdakamarási Lőrinc 7, 174–190, 409, 444–449, 464
 Valamer, osztrogót király 395, 396
 Válaszúti György 402, 458, 459
 Valens, római császár 240, 466
 Valentinianus, III., Flavius Placidus, nyugat-római császár 25, 395, 398
 Valerius Maximus 451
 Valkai András 5, 391, 506, 509
 Vallay Farkas 347, 497
Varga Imre 381, 418, 516
Varga J. János 435
Vargha István 465
Varjas Béla 5, 7, 366, 369, 389–392, 400, 402, 408, 424, 425, 442, 453, 490, 504–506, 508–511, 513, 514, 522, 525
R. Várkonyi Ágnes 402, 474, 489
Vásárhelyi Judit 498, 524
Vasic, Milan 436
Vass Előd 432
Véber Károly 435
Vehmas Marja 508
 Vejsz, lásd: Üvejsz, Kara, budai pasa
 Vékey István 493
Vekov Károly 399
 Velidzsán, füleki bég 491
 Verancsics Antal, esztergomi érsek 435
 Veresmarti Illés 402, 458, 466
 Veresmarti Mátyás 466
 Veresmarti Mihály 514
Veress Endre 390, 391, 421, 426, 430, 432, 434
 Vergilius Publius Maro 157
Vermes Géza 404
Veszprémi Fejes György 467
 Victorinus Afer 480
Vidovich György 432, 433, 438, 441–443, 477, 522
Viola József 423
 Virág Benedek 502
Vocelka, Karl 493, 517
Voigt Vilmos 9, 418
Voit Pál 437, 500
Volf György 412
Vollmer, Hans 517
Vögtle, Anton 484
Vöö Gabriella 505
Wagner, Carolus 492, 498
Waldapfel József 413, 492
Walkó György 394
Walther, H. 417, 525
Warburg, Aby 482
 Wathay Ferenc 415, 436
 Weiss Mihály 441
Wissowa, Georg 478
 Zandegger, Lucia (Zamaria Ferrando neje) 476
 Zamaria, lásd Speciecasa
 Žerotin, Friedrich von 477
 Zeus 485
 Zichy család 442
Zolnay László 508
 Zolta (Zoltán), fejedelem 242
 Zombori (Pap) Antal=Zombori Antal? 475
 Zombori Antal 6, 7, 256–315, 401, 404, 405, 409, 434, 438, 439, 449, 462, 464, 468, 475–487, 489, 495
Zoványi Jenő 402, 407, 409, 421, 429, 430, 458, 476, 490, 511, 525
 Zrínyi György 432, 438
 Zrínyi Miklós, költő 491
 Zsámboki Péter 347
 Zsigmond, Burgundia királya 26, 27, 395
 Zsigmond, Luxemburgi, magyar király 243, 244, 467–469
Zsindely Endre 456
 Zsoldos Ferenc 348, 351
 Zsóri Pál 348, 497
 Xanthippé, Szókratész felesége 135, 423

KOTTAMELLÉKLET
Összeállította
Szentmártoni Szabó Géza

1.

Árpád vala fő az kapitánságban *Debrecen, 1778.*

Mos-tan em - lé - ke - zem ré - gi dol gok ról,

Ma - gya - rok - nak el - ső ki - jö vé sek ról,

I - de - jek - ben va - ló fe - je del mek ról,

Mint vi - sel - tek gon - dot ő é le tek ról.

2.

Mostanvaló időben, ötszáz ötvenhatában *Debrecen, 1778.*

Drá - ga dol - got be - szél-lek, kér - lek, meg - hallgas - sá-tok,

Em be-ri gyarló ságban, kik bűnben fo-gan ta-tok,

Az Is - ten - nek ha - rag-ját az bűn el len lás - sá-tok,
Hogy bűnben ne es se-tek, bűn - ben el ne vesz - sze-tek,

És Meg jól meg, ta nul já tok.
Meg mon - dom, mit té gye - tek.

3.

Az hatalmas Isten, királyok királya *Kolozsvár, 1556.*

Drá - ga dol - got mon dok, kér - lek, hall - gas - sa tok,

Kik ta - lán gya - kor ta ti nem hal - lot - ta tok,

No - ha his - tó - ri át so - ka - kat ír ta tok,

De ez egy - ről, tu dom, hogy ti nem szól - ta tok.

4.

Szerencsének forgásáról néktek emlékezem *Nagyszombat, 1693.*

Vi - as - ko - dik az Úr Jé - zus az ű hí - ve - i ért,

Mert az test - ben fel - öl - tö - zött ű id - vös - sé - gűn kért,

Azért meg is szá - ba - dít - ja ű di - cső - sé - ge ért.

Viri venerabiles, sacerdotes Dei 1727.

Tisz- te - le - tös szö- mé-lyök, kik itt je - lön vad tok,

Szó- mat meg- hall- gas - sá - tok, mert szép dol - got mon dok,

Ha pe - nig el - le - nő - tők va - la - mit szó - lan dok,

Kér- lek, meg- bo - csás - sá - tok, mert i - ga - zat mon dok.

6a.

Vindex esto mihi Deus *Herborn, 1592.*

Vin dex es to mi hi De us,
Lásd meg, U ram, én i gye - met,

Et pat ro ci - ni - o pro te - ge me tu - o.
Mely mél tat lan bosz-szút szeny ve-dek él tem-ben.

6b.

Vindex esto mihi Deus *Nagyszombat, 1693.*

Lásd meg, U ram, én i gye - met,

Mely mél tat lanbosz-szút szeny ve-dek él temben.

7.

Beszéllek Ábrahám atyánknak dolgáról *Kolozsvár, 1744.*

Em lé kez tek so-kan már az há-zas ság-ról,
 í rá so kat had-tak an nak szer-zé sé-ről,
 Hogy Is ten től lé-gyen hagy va, szól-tak ar-ról,
 A zért be szé-de-met én is kez-dem ar-ról.

8.

[Boldog az olyan ember az Istenben] *1560.*

Az Is - ten ne vít e - lő-szer em-lít sük,
 Hi tin - ket há lá dás-sal meg - í - pít sük,
 Köz ben - já - rónk nak di-cse-sí gít kír jük,
 Az szó - lá - sun kot ar-nak-u tán kezd jük.

Árpád vala fő az kapitányságban *Debrecen, 1778.*

Szük-ség mos-tan fe-jen-ként há-lát ad nunk,

Az se-re-gek Is-te-nét ma-gasz tal nunk,

Ki nagy di a-dal-mot a-dott mi né künk,

És meg-ver-te az po-gánt mi el le nünk.

Detailed description: This is a musical score for a song. It consists of four staves of music in G major (one sharp) and common time (C). The melody is written in a single voice line. The lyrics are in Hungarian. The first staff ends with a comma, the second with a comma, the third with a comma, and the fourth with a double bar line. The lyrics are: 'Szük-ség mos-tan fe-jen-ként há-lát ad nunk,' 'Az se-re-gek Is-te-nét ma-gasz tal nunk,' 'Ki nagy di a-dal-mot a-dott mi né künk,' 'És meg-ver-te az po-gánt mi el le nünk.'

Az Aeneas király siralmas éneke nótájára:
(Oly búval, bánattal az Aeneas király) *Debrecen, 1778.*

Lá-tom, kró-ni-ká kat hogynagy so-kan ír nak,

Sem-mi mun-ká-jo kat sze-gé-nyek nem szán ják,

Sok rend-bé-li né pet csak a-zért ta-nít nak,

Az nagy Úr Is-ten nek hogy ők szol-gál-ná nak.

Detailed description: This is a musical score for a song. It consists of four staves of music in G major (one sharp) and common time (C). The melody is written in a single voice line. The lyrics are in Hungarian. The first staff ends with a comma, the second with a comma, the third with a comma, and the fourth with a double bar line. The lyrics are: 'Lá-tom, kró-ni-ká kat hogynagy so-kan ír nak,' 'Sem-mi mun-ká-jo kat sze-gé-nyek nem szán ják,' 'Sok rend-bé-li né pet csak a-zért ta-nít nak,' 'Az nagy Úr Is-ten nek hogy ők szol-gál-ná nak.'

Az Aeneas király siralmas éneke nótájára:
(Oly búval, bánattal az Aeneas király)

Debrecen, 1778.

Lá - tom, hogy nagy so kan kró - ni - ká - kat ír nak,

Ha - tal - mas u - rak nak é - le - tek - ről szól nak,

E - rős vi - té - zek nek ha - lá - lok - ről ír nak,

Sok ve - sze - del - mek ről, ha - dak - ról ta - nít nak.

Józsefnek megmondom az ő krónikáját

1560.

Is - ten - nek i gé je, mint egy ra - kott tár ház,

Mely - ben é le - ted re szép pél - dá - kat ta lál sz,

Ha a - zért kö - vet ni szent é - le - tet a karsz,

Eb - ből szük - ség né ked, hogy jó pél - dá - kat vá - lassz.

Irgalmazz, Úr Isten, immáron énnékem

1560.

Kris-tus U-runk mond ja, min-den meg-hall-gas sa,

Az ő be-szé-dé ből ki-ki meg-ta-nol ja,

Mert nin-csen több Is ten, Szent-í-rás azt vall ja,

Az ő szent aty-já val nyil-ván pré-di-kál ja.

Számkivetésre Dávid mégyn vala

Debrecen, 1778.

Dá-vid Do-ég go-nosz-sá-gát hogy lá tá,

Sa-ul e-lőtt á-rul-ta-tá sát hal lá,

Ma-gát sem-mi-kép-pen meg nem tart ha tá,

Az Do-é-get i-lyen mó-don szó lí tá.

A saját dallamára Debrecen, 1774.

Sa ul - nak az Dá vid - hoz jó sze - rel me,

Hogy meg - sze - gék hoz zá - ja ré - gi ked ve,

E lőt - te fut ván egy ki - et - len be,

Fe jét ne - he zen ment - he - té meg tű lő.

A saját dallamára Kolozsvár, 1744

Hogy Jé ru - zsá - lem nek drá ga temp - lo mát,

El dú la - tá ré gőn és új vá ro sát,

Az An ti o chus, ki bí - rá Si ri át,

Az hí vek tő nek ily pa - na szol - ko - dást.

Benned bíztam, én Istenem, soha ne gyaláztassam *Oppenheim, 1618.*

Szóljunk az Szent Á - gos-ton-nal mos-tan az mennyor szág-ról,
 Min-den em-ber meg hall-gas-sa, szí-ve vi-dul-jon ab-ból,
 Mertmindnyá-jan még o-da-fel vi-te-tünk in-nét a-lól.

[Tanulj meg te az úton elmenni] *1560.*

Kik Ke - vi - ben a - kar - tok bé men - ni,
 Il lik nék - tek e lö - ször ezt tud - ni,
 Hogy én - raj - tam nem kell ha - ra gud - ni,
 Ut - cá i - mon ha nem tud - tok jár - ni.

Az hatalmas Isten, királyok királya *Kolozsvár, 1556.*

Bí-rák, nél-tek szó lok, kér-lek, hall-gas-sá tok,
 Mit ké-ván az Is ten tő-le-tek, tud-já tok,
 Az ő i gé-jé ből lé-szön ta-nó-ság tok,
 Az mit nél-tek mon dok, azt meg-fo-gad-já tok.

Mostanvaló időben, ötszáz ötvenhatában *Debrecen, 1778.*

Sok his-tó ri-át tudom, hal-lot-ta-tok már sokszor,
 Ki ket Szent-í-rás ből is ér-tet-te tek ti sokszor,
 Sok bőbsek í-rá si-ből kik mondat-tak ti nél-tek
 Kik-ből ti ma-ga-tok-nak nagy szép ta-nú-sá go-kat
 ta nú sá gul nagy sok-szor,
 ve het te tek ti sok-szor.

[Számkivetésre Dávid mégyen vala] *Debrecen, 1778.*

Az Is - ten - nek sok te - rem - tett ál lat ja,
 Ki - vel az ég és a szé - les föld rak va,
 Min - de - nek - ben az Úr Is - tent hall gat ja,
 És úgy jár, mint meg va - gyon né ki hagy va.

[Jöllehet nagy sokat szóltunk Sándorról] *Kolozsvár, 1556.*

Gyak - ran hall - juk az mőny - nye - i föl ség nek,
 Sok jó té - te - mé - nyit az Úr Is ten nek,
 És nem tu - dunk há - lát ad - ni Is ten nek,
 Csak csu - dál - juk jó - té - tét föl sé gé nek.

Dicsérd az Istent mostan, óh, én lelkem *Debrecen, 1774.*

Lá tod, mely rö vid, mú - lan - dó ez vi lág,
 El mú - lik, hig yed, mint szín - te az vi rág,
 Mert nin - csen ben ne ál lan - dó ság,
 Fo lyá - sa né ki áll ha - tat - lan ság.

A vélhető dallamra *Debrecen, 1780.*

Je - les vi - gas - sa got hal - la - ni kik kí - ván - tok,
 Szí - ve - te - ket az zal, hogy vi - gasz - tal - já tok,
 Ó - ság - ban új - sa got tű - lem majd hal - lo tok.

[Sok részeges, hallgassátok erkölcsötöket] *Kolozsvár, 1554.*

He - ge - dü - sők, nék tek szó - lok, meg - hall - gas - sa - tok,

Mert he - ge - düs én is va - gyok, azt jól tud já - tok,

De hogy én nem jám - bor va - gyok, azt is tud já - tok.

Irgalmasságnak Istene *Debrecen, 1774.*

Ál la pa to mat je len - tem,

Ne ve met el nem fe lej tem,

Hű sé gem -ről em lé ke - zem,

Ván - dor - nak ma gam es mé - rem.

A vélhető dallamra *XVII. század vége*

Bó - dog em - ber, ki nek ő há zá ban,

Fá ja bő vön va - gyon od - va rá ban,

Nagy laz - nak ja ő ve tett á gyá ban.

[Szerencsének forgásáról néktek emlékezem] *Nagyszombat, 1693.*

Hallgassá - tok, jó u - ra - im, az mit nék - tek mon dok,

Mert bizony - nyal nem kisdol - got e - lő - tők - be á dok,

Vének, if - jak ez é - nek - bül ti is ta - nul - ja tok.

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ	5
KOZÁRVÁRI MÁTYÁS	
1. Az régi magyaroknak első bejövésekről	13/389
DECSI GÁSPÁR	
2. Dávid és Bethsabé	45/400
DECSI MIHÁLY	
3. Damocles és Dienös históriája	65/405
TOLNAI FABRICIUS BÁLINT	407
4. Szent János látása	75/408
5. Historia de moribus in convivio	109/414
6. XLIII. psalmus	123/419
PÉCSI JÁNOS	
7. Oeconomia coniugalis	129/421
MURÁD DRAGOMÁN (SOMLYAI BALÁZS)	
8. Hymnus	141/424
SZEPESI GYÖRGY	
9. Sásvár bég históriája	157/429
VAJDAKAMARÁSI LŐRINC	444
10. Iason király házassága	175/446
11. A jövőendő rettenetes ítélet napjáról	183/447
ISMERETLEN SZERZŐK	
12. Bölcs Salamon ítélete	193/450
13. Szép ének az egy Istenről	211/453

SKARICZA MÁTÉ	456
14. LII. psalmus	225/461
15. LXIII. psalmus	227/462
16. LXXIII. psalmus	231/462
17. Descriptio regni coelestis	235/463
18. Kevi várásáról való széphistória	239/465
ISMERETLEN SZERZŐ	
19. Adhortatio optima ad iudices	251/473
ZOMBORI ANTAL	
20. Eleázár históriája	257/475
ISMERETLEN SZERZŐ	
21. Mózes átka	319/488
TARDI GYÖRGY	
22. Historia Szikzoviensis	331/490
TASNÁDI PÉTER	
23. Az Horatius... éneke	359/499
[Históriás énekének töredéke]	500
ISMERETLEN SZERZŐ	
24. Az Deákné vásznáról	363/504
„HEGEDŰS MÁRTON”	
25. Az hegedűsökről	369/506
MOLDOVAI MIHÁLY	
26. Állapotomat jelentem... ..	373/511
27. Bódog ember, kinek ő házában... ..	377/514
ISMERETLEN SZERZŐK	
28. Házasének	381/516
29. Hunyadi Lászlónak képe	385/517
JEGYZETEK	387
JEGYZÉKEK, MUTATÓK	
A rövidítések jegyzéke	521
Kezdősormutató	526
Névmutató	528
KOTTAMELLÉKLET (Összeállította Szentmártoni Szabó Géza)	543

A kiadásért felelős az OREX Kiadó vezetője
A nyomdai munkálatokat a Schnell-Print és az Egyetemi Nyomda végezte
Kottagrafikus: Szervác Attila
Műszaki szerkesztő: Haiman Ágnes
Tördelte: Simon Attila

